MAGYARORSZÁG

FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK

TÖRTÉNETE

1848 és 1849-ben.

IRTA

HORVÁTH MIHÁLY.

MÁSODIK KIADÁS.

ELSŐ KÖTET.

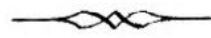
PEST, 1871.

KIADJA RÁTH MÓR.

MAGYARORSZÁG

FÜGGETLENSÉGI HARCZÁNAK

TÖRTÉNETE.

ELŐSZÓ.

Midőn azon gondolat villant meg lelkemben, hogy megirjam a magyar nemzeti függetlenség 1848-ki s 49-ki harczának történetét, egyszersmind több, e munkára vonatkozó kérdés tolakodott elémbe.

„Van-e ily könyvre szükségünk? Korszerű-e az? Hasznos szolgálatot teendek-e általa nemzetemnek?“

Mindenek előtt e három kérdés állott előttem. De ezek csak röviden foglaltak el: már készen volt megfejtésök. Ugyanazon okok s érvek, melyeket a „Huszonöt év történelmének“ előszavában érintettem, harczolának az új vállalat mellett is. S azok most még erősebben hatottak reám, mióta azon kedvező fogadtatásban, melyben a „Huszonöt év történelme“ részesűlni szerencsés vala, nemzetem közvéleményét láthatám az iránt is nyilatkozni, hogy ama könyvet korszerűnek, hasznosnak, sőt szükségesnek itélte ifjabb nemzedékeink oktatására s felvilágositására hazánk, nemzetünk történelmében.

E kérdésekkel szemben egy perczig sem haboztam volna tehát a munka megkezdésére nézve, ha még egyéb kérdések is nem igénylik vala fontolgatásomat.

„Lehet-e már megirni az 1848 és 49-ki korszak történetét?"

E kérdés álla most egész súlyával lelkem előtt. És itt, őszintén megvallom, mennél inkább elmélyedtem ennek fontolgatásába: annál több nehézség merült fel előttem. Lehetetlen volt nem látnom, nem éreznem, mily kényes dolog irni oly korszak eseményeiről, melyeknek szereplői még jobbára élnek, s együtt véve az események egyes részleteit jobban ismerik, mint a történetiró egy maga ismerheti. Mily könnyen tévedhet ezen események elbeszélésében, mire az anyagot nem mindig önészlelésből, öntapasztalatból, sem mindig a hitelesség valamennyi kellékeivel biró okmányok s más iratokból; hanem gyakran csak mások, nem mindig való s részrehajlatlan előadásából; vagy ha talán önmagából is, de az események tömege által túlterhelt, gyarló emlékezetéből merítheti! Mily nehéz feladat, továbbá, igazságosan méltányolni s megitélni a nagy számu szereplők jellemét, körülményeit s indokait, melyek közt s melyek által cselekvésre indíttattak! Mily könnyen tévedhet, midőn egyedül a végrehajtott s talán nem is teljesen felvilágosított tényekből itél az egyéniségek jelleme, indulata felett, a nélkül hogy ezen egyéniségeket akár személyesen eléggé ismerné, akár oly

okmányok állnának előtte, melyekben ezen egyéniségek önmagok adnák kezére az itélet anyagát, s ha nem szándékosan is, — mi még czélravezetőbb, önmagok szolgáltatnák annak elemeit!

Mind ezen s több más rokon tekintetek oly súlyosaknak látszának, hogy már-már végkép felhagyni akartam e munka kiadásával. De végre mégis ama nagy fontosságú okok birtak elhatározásra, melyek e vállalatot oly színben tüntették fel előttem, mely kételkedni nem engedett, hogy általa hasznos szolgálatot teendek nemzetemnek.

Midőn azonban ezen okok által meggyőzetve, az említett nehézségeken túltehetni vélém magamat, egyszersmind ezentúl megfogadtam magamnak, hogy az adatok gyűjtésében buzgó, azok tömbezésében lelkiismeretes leendek; hogy az események elbeszélésében, szintúgy mint a szereplő egyéniségek megitélésében, a mennyire emberileg lehető, minden szenvedélyt s indulatot, szeretetet úgy mint gyűlöletet, magamba fojtva, a legtárgylagosabb részrehajlatlansággal járandok el: elmondandó mit igaznak ismerek bármiről és bárkiről; méltánylandó vagy gáncsolandó mindent mit lelkiösmeretem méltányolni vagy gáncsolni késztet, barátról és ellenségről, ismerősről s ismeretlenről, bajtársról és közönyösről egyaránt; csak azt nézve mindenben és mindenkiben: mi igaz, mi való; a jónak, jognak és szabadságnak szolgált-e, vagy az ármánynak, törvénytelenségnek és kényuralomnak. Megfogadtam magamnak, hogy

az események szintúgy mint a szereplő személyek tekintetében csak egy erő s egy szenvedély által engedendem vezettetni tollamat: az igazság ereje, a szabadság- és hazaszeretet szenvedélye által; nem tekintve, nem kérdezve soha, tetszik-e vagy nem az illetőknek. Mennyire sikerült teljesíteni fogadásomat, beváltani önmagamnak adott szavamat? — az olvasót illeti az itélet. Annyit eleve magam is mondhatok, hogy a hol akár az események folyamának elbeszélésében, akár a tények tömbezésében, akár végre az egyéniségek megitélésében hibára, tévedésre vagy hiányra találand: azt szándékomnak nem, csak gyarlóságomnak fogja tulajdoníthatni. A hiányok pótlása, a hibák helyreigazitása a jövendő kornak lesz feladata, midőn majd az e korszakra vonatkozó hiteles iratok lassanként mind napfényre jőnek, s egy tökéletesb műnek készitését lehetővé teszik.

De a nemzetünk életébe, hazánk jövőjének alakulásába oly mélyen beható korszak történelme addig se maradjon üres lap. Mondhatatlan sok tanulság rejlik abban, nemzetünk jövőjére nézve hasznossá válható. Legyen tehát az ifju nemzedéknek, mely azóta serdült fel, e korszakról addig is kézi könyve, melyet lapozva, a multakból tanulmányt s erőt, eszélyességet, s életbölcseséget, reményt és kitartást merítsen magának a jövőre. Ennyit e könyv, úgy érzem, minden hiányai mellett is eredményezhet, csak elfogulatlanúl vegye azt kezébe az olvasó.

A könyv formáját illetőleg sokáig haboztam: vajjon a „Huszonöt év történelmének“ folytatása gyanánt, ugyanazon czím alatt, tegyem-e közzé e mindössze is csak 16—17 hónap történelmét, mintegy utólsó felvonását azon nagy nemzeti drámának, mely körülbelűl 1825-tel kezdődött; — vagy önállólag ereszszem a világba?

Egynémely érv amazt látszék javasolni. Azon események, melyek az 1848-ki april közepétől kezdve lefolytak, első tekintetre úgy tűnhetnek elő, mint szükséges következményei a reformnak, mely egy századnegyeden keresztül lépésről lépésre haladva, az 1848-ki márcziussal fejeztetett be. Mert kétséget nem szenved: ha nem, vagy másként történik az, mi az említett évi márcziusban s aprilban történt, a következő eseményeknek is hiányzik létoka; ha a nemzeti függetlenség márcziusban, úgy mint történt, teljesen nem állíttatik helyre: az év folytában nem kellett volna küzdeni a függetlenség fentartásáért. Némi okozati összefüggést tehát nem lehet tagadni a két korszak között.

Ha azonban a dolog velejére hatunk, úgy látjuk, hogy okozatossági kapocs, mi szükségességet feltételez, tulajdonképen még sem létezik a betetőzött reform és a függetlenségi harcz között: az 1848-ki és 49-ki események nem szükséges következményei a márcziusban és aprilban végbement alkotmányos átalakúlásnak s érvényre jutott törvényeknek. Az összefüggés köztök csak esetleges. Te-

gyük, például, hogy a dynasztia, a maga valódi érdekeit kellőleg felfogva, más irányban indul; és akár arra határozza magát, — miről már máskor is volt szó, hogy Magyarországot tegye alkotmánynyal megajándékozandó minden tartományainak súlypontjává, Budapestet monarchiája központjává s a maga székhelyévé; akár, — mit a körülmények hatalmasan igénylének, hogy a német egység élére álljon s az egységes, centralisált osztrák birodalom helyett, a nagy Németbirodalom császári koronáját tekintse a maga törekvései czéljául: vajjon történt volna-e az, minek 1848-ban és 49-ben tanui valánk? A reform akkor is megszülte volna-e a háborút? A nemzeti függetlenség helyreállitásából következett volna-e e függetlenség fentartásáért kifejlett harcz? Bizonyára nem! A dynasztia, akár Magyarországra mint súlypontra támaszkodva, s annak alkotmányát többi tartományaira is kiterjesztve; akár a nagy német birodalmi hegemonia birtokát megszerezve, nemcsak hogy semmi okot nem talált volna megtámadni a magyar állam függetlenségét; sőt érdekében látta volna, minden erejéből meggátolni a nemzetiségek viszályait a magyar birodalomban, s ennek erejével nyomni el minden ábránd és izgatás szűlte éretlen forradalmi mozgalmakat.

A reformnak tehát nem volt szükséges következménye a háború. Én legalább úgy vélekedem, e kettő közt szoros okozati összefüggést, szükségességet állítani annyi, mint tagadni Magyarország jogát

a függetlenségre. Ha márcziusból szükségkép kellett volna következni a háborúnak: a nemzetnek, legalább a történelmi téren, nem volt volna jogában a reformot indítványozni s keresztülvinni; — mit, úgy hiszem, alaposan senki sem állíthat.

Én tehát egyátaljában nem tartom helyesnek azon felfogást, mely az 1848 és 49-ki függetlenségi harczot úgy állítja fel, mint utólsó felvonását ama drámának, mely 1825-tel kezdődék a nemzet életében. Nem; e dráma teljesen befejezve lőn a reformmal, melyet V. Ferdinánd az 1848-ki april 11-kén, az új törvényekben szentesített. Ettől kezdve egy új drámája nyílik meg a nemzeti életnek, mely — akár, kisebb mérvben véve, befejezettnek tekintessék a világosvári katastrophfal, akár oly nagy korszakra terjesztessék, hogy annak az 1848 és 49 csak első szakaszát képezze, — időszerint közvetlen követi ugyan amazt, de szoros okozati összefüggésben nincs vele. A szereplők is, bár jobbára a régiek, de más alapon, más indokoknál fogva, s más elemekkel lépnek a cselekvésre.

Ennél fogva tehát én is összefüggesztem ugyan egymással a két korszakot; de a három újabb kötetet, mely az utóbbit tárgyalja, önálló förmában nyujtom át olvasóimnak.

Genfben, 1865 elején.

Horváth Mihály.

TARTALOM.

ELSŐ KÖNYV.

Az átalakúlás válságai.

ELSŐ FEJEZET.

MÁSODIK FEJEZET

A miniszterium főfeladatai. A belhangulat.

HARMADIK FEJEZET.

Erdély visszakapcsoltatása.

NEGYEDIK FEJEZET.

Viszonyok a bécsi miniszteriummal.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Viszonyok a tótokkal, szerbekkel és horvátokkal.

HATODIK FEJEZET.

Budapesti események. Bécs újabb forradalma.

MÁSODIK KÖNYV.

A szerb lázadás és a horvát pártütés tényleges kitörése.

ELSŐ FEJEZET.

A szerb mozgalom az innsbrucki küldöttség visszatértéig.

MÁSODIK FEJEZET.

Horvát viszonyok az országgyülés megnyiltáig.

HARMADIK FEJEZET.

A pesti országgyülés kezdete.

NEGYEDIK FEJEZET.

A horvát pártütés és a szerb lázadás augusztus végéig.

Lap

HARMADIK KÖNYV.

A reactio nyilt fellépése az ország függetlensége ellen.

ELSŐ FEJEZET.

A horvátok betörését közvetlenül megelözött események.

MÁSODIK FEJEZET.

Jellasics betőrése s az avval egykoru cseménvek.

HARMADIK FEJEZET.

A horvátok betörése s kiüzetése.

NEGYEDIK FEJEZET.

A honvédelmi bizottmány kormányralépte.

ELSŐ KÖNYV.

AZ ÁTALAKÚLÁS VÁLSÁGAI.

ELSŐ FEJEZET.

Bevezetés.

A szellemi ébredés, mely e század második tizedében a nyelv és irodalom újulásával kezdődött, egy új, átalakúlási korszak induló pontját jelöli nemzeti s államéletünkben. Élesztő pára gyanánt hatott az a nemzetre; forrongást idézett elő, melyben a régi hagyományos elemek feloszlásnak indulának és, mint a vegybontás lombikában, új alakok kezdének tömbesűlni. A mozgásba eredt társaság, szakadatlan tevékenységben, új ágyat vájt magának, széleset és mélyet, mint az eszmék, melyektől izgattaték és vezéreltették, — a független nemzetiség, az igazság és szabadság eszméi.

Az átalakúlás korszakai, miként az anyagi, úgy az erkölcsi világban, mindig és szükségkép a válságkorszakai; mert minden átalakúlás nem más, mint küzdelem a megifjúlás és elenyészés —, az élet és halál között. Nem csoda, ha a társadalmi átalakúlásoknál a rövidlátók, a félénkek, az önzők, látván a réginek felbomlását, s vagy nem sejtvén a megifjúlást, vagy, érdekeik veszélye miatt, nem szeretvén az új alakúlást, — csak zavart látnak, fejetlenséget, anarchiát kiáltoznak; s a bomladozó régi rendet fentartani, az újdon alakúlást meggátolni mindenképen törekednek. Nem csoda, ha ilyetén ellentétes törekvések folytában, midőn az új eszmék bajnokai s az ódon rend védei egymás ellen halálharczot vívnak, a társaság

két mélység közt halad: a kényuralom és a szabadosság mélységei között; honnan a jól rendezett szabadság honába csak keskeny ösvény vezet.

Ily átalakúláson esett keresztűl a magyar nemzet azon századnegyed alatt, mely 1823-mal kezdődött s 1848 elejével végződött. A küzdelem az ó és új, a hagyomány és igazság, a kényuralom és szabadság, az idegen befolyás és független, önálló nemzetiség közt e huszonöt év alatt szünet nélkül, kitartó szivóssággal folyt, és, miként másutt elbeszéltem, avval végződött, hogy az ódon rend védei, mind hátrább nyomatva, a tért és diadalt elleneiknek engedték, a szabadság s önálló nemzetiség pedig győzedelmet ünnepelt.

E századnegyed kétségkivül legdicsőbb korszaka a magyar nemzet történelmének. Voltak, tagadhatatlan, a nemzetnek ennél belsőleg zajosb, külsőleg fényesebb korszakai, akár midőn nagy királyai lángszellemétől vezéreltetve, irányadó, feltételező hatalomként áll vala Európa keletén, erejének súlyát mindenfelé egyaránt éreztetve szomszédaival; akár midőn a keresztény civilisatio őre gyanánt táborozék az Alduna és Balkán völgyeiben, és számtalan fényes diadalaival szabott határt az ozmán fanatismus és barbárság rohanó árjának. De ily szép, ily emberiséges, magára nézve ily nagy horderejű korszaka, mint e századnegyed, a kereszténység felvétele óta még nem volt a nemzetnek. Ama, látszólag fényesebb korszakokban külsőleg nagyobb, kihatóbb, cselekvényesebb a magyar nemzet; de e rövid korszak alatt belső nagyságának vetette meg a miveltségen, igazságon, szellemi s erkölcsi emelkedettségen nyugvó alapjait. Halkan megifjodva, fokonként kifejlődve, egészen átalakúlt. Mindenek előtt létalapjait tágítva és szilárdítva, a maga jövőjét biztosította, igazolva e korszak mozgalmai egyik nagy tényezőjének, pályája kezdetén mondott jóslatát: „a magyar nem volt, hanem lesz!“ Küzdelmeiben bajnokává képezte magát az új kornak, melyben a nemzetek már nem egyedül, sőt nem is főleg véröntő anyagi —, hanem inkább szellemi s erkölcsi fegyverekkel küzdenek egymás

ellen; melyben a harcztér: a békés foglalkodások ezer szinű mezeje; a czél: tudomány és müvészet, ipar és szorgalom, jóllét és gazdagság, életkényelem és szépités, emberi jog és igazság egyaránt mindenki számára, egyenlőség és szabadság, testvériség és haladás a tökélyesbülés vég nélküli pályáján.

Mi volt Magyarország e korszak előtt, kivált az ezt közvetlen megelőzött időkben? Egy, ezernyi viszontagságai következtében meggyöngűlt középkori állam; mely hajdani nagyságának romjai közt tengve, már csak a multak emlékezetének élt; melynek még törvényes önállását, ódonszerű, hagyományos alkotmányát is mindinkább elnyomta, megnyirbálta, összeszorította a kényuralom hatalma.

Mi volt a magyar nemzet e korszak előtt? Egy pár százezer egyénből álló csoportja a kiváltságos osztályoknak, az elnyomott, jogtalan nép milliói mellett. Egy haladásában megállapodott s azért enyészetnek indult társaság, elavult intézményekkel, nyers, félig mívelt erkölcsökkel, a jóllét és míveltség feltételeinek s eszközeinek majdnem teljes hiányával. Egy hátramaradt, elszegényedett társaság, melynek minden anyagi, erkölcsi és szellemi érdekei ugyanazon állapotban tengnek vala, hol azokat a XVIII-dik század közepe találta; hol a föld birtoka kevés kezekben, a hűbéri intézmények által lebilincselve, mostohán gyümölcsözék, vagy épen parlagon hevert; hol ipar és kereskedelem lenyűgözve, elhanyagolva, nem becsűlve, fejletlenül pangott; hol tudomány, müvészet még gyermekpólyáiban szunnyadott, vagy meg sem születve hiányzott; hol a nevelés intézetei jobbára a szellemi butítás, erkölcsi satnyítás, vakhít s előítélet iskolái valának. Egy élettelen, álomba merűlt társaság, melyben a szellemi élet fölött sürű homály borong vala, s az irodalom mezejét csak hulló csillag fénye gyanánt világitá meg néha egy-egy költő geniusa; melybe alig kezdett még behatni a XIX-dik század civilisatiojának világa s fürgesége; melynek társadalmi viszonyain a mozdulatlanság átka feküdt; melyben semmi élet, semmi egyesülés,

semmi eszmecsere és haladás sem létezett, s minden mély álomban dermedezett.

És mivé lett Magyarország és a magyar nemzet e korszak alatt? Egy, lassú enyészetén búsongó népből élénk, vidor életű nemzetté, melynek minden viszonyaiban az ifjúság életelevensége, haladás, gyarapodás tünik a vizsgáló szemébe. Társadalmi viszonyai minden ágazataikban megifjodnak és emelkednek, fejlődnek és nemesbűlnek. A szemlátomást gyarapodó ipar és kereskedelem, miket egyesek s egyesületek buzgó ápolás alá fognak, a tetemesen javuló közlekedési eszközök, gőzhajózás, vas- és más utak, mindinkább fejlesztenek, — jobblétet áraszt a társaság minden rétegeibe. Mindenki tanúl s törekedik szaporítani az ismereteket, terjeszteni a míveltséget. Az irodalom bámulatos gyorsasággal fejlődik; s mellette lassanként a müvészet is meghonosúl: a szükségesek mellett a hasznosra és szépre is menten kiterjed a gond, a hű ápolás. Budapest, hol az ország szellemi s anyagi erői hovatovább mindinkább központosúlnak, gyors emelkedésnek örvend; népessége kevés évek folytában megkétszereztetik; középszerű tartományi városból európai piaczczá válik, s terjedelmével szépsége és kényelmei is arányosan növekednek. S e mellett egynémely vidéki város is haladásnak kezd indúlni. A kiváltságos osztály, egy részről visszaköveteli az országnak, mióta Ausztriával a fejedelem egységére nézve kapcsolatba lépett, sokféleképp megcsorbított törvényes függetlenségét; más részről — s hála jobb belátásáért, önzetlen, emberiséges, nagylelkű törekvéseért, — maga áll a reformok élére. Hogy a hazát, nemzetet aléltságából kiemelje, önként lemond a maga százados kiváltságairól, s az elébb jogtalan népet magához emeli; maga küzd lankadatlanul, a demokratia rémképeitől ijedező kormány s kevés szövetségesei ellen a kiváltságok eltörléseért, és testvérileg osztozik meg a nép alsó osztályaival a szabaddá tett föld birtokában s az alkotmány minden áldásaiban, jogban és teherben. Ernyedetlen törekvései nyomában szabaddá lesz a munka és egyesülés, a gondolat és lelkiösmeret,

a szószék és a sajtó. Minden országgyűlés újakkal szaporítja a már kivívott szabadságokat; egy-egy újabb tényezőjét szerzi vissza a megcsorbított törvényes nemzeti önállóságnak. Minden év újabb gyarapodását jelzi az anyagi s erkölcsi fejleményeknek, a menten növekedő jóllétnek, szabadságnak és mívelődésnek, míg végre az 1847/8-diki országgyülés egy részről teljesen visszaszerzi a nemzet törvényes függetlenségét, az ország önállóságát; más részről a húsz év óta oly nemes lelkesedéssel tervezett és megvitatott reformokat is végrehajtja, befejezvén általok a nemzeti átalakúlás nagyszerű munkáját. Minden eddig kivívott egyéni s községi szabadságok s az összes nemzeti függetlenség biztositására, a régi municipalis intézmények mellé esküdtszékeket s nemzetőrséget, népképviseletet s felelős parlamenti kormányt alkot; mindenek fölébe pedig a szabad sajtót helyezi, őréűl az egyéni, társadalmi és nemzeti szabadságoknak.

April 11-kén, 1848-ban, tünt fel a nagy nap, mely a hosszú, nemes küzdelmek, buzgó s állhatatos törekvések e nagyszerű eredményeire feltette a koronát. A sokfélekép összebonyolódott európai körülmények közt, — midőn a franczia forradalom a világbékét fenyegetni látszék; midőn ennek hírére Európa minden népeiben rögtön lázas izgatottság terjedt el, s az osztrák-magyar államtömb részei is forrongani kezdtek; Bécsben és Prágában a nép alkotmányért kiáltozék; Velencze és Lombardia magát az idegen uralom alól kiszabadítani törekedett, s a magyar országgyülés rendei is erélyesebben szorgalmazák az annyi évek óta tervezett s megvitatott reformokat —: a mindenfelől igénybe vett fejedelmi ház végre a magyar nemzet hő kivánatának teljesítését is megszűnt ellenzeni. Nehogy Magyarország is, mely eddigelé csak alkotmánya szelleméből folyó s régibb törvényein és szerződésein alapúló reformokat követelt, ha ezek még tovább megtagadtatnának, a többi háborgó tartományok példáját kövesse; sőt, hogy benne emezek ellen támaszt nyerjen: Ferdinánd császár s király, trónörökösei, Ferencz-Károly és

ennek fia, Ferencz-József, főherczegek kiséretében, személyesen megjelent Pozsonyban, az országosan egybegyűlt rendek között, s az elejébe terjesztett törvényjavaslatokat királyi jóváhagyásával szentesítette.

„Hív magyar nemzetemnek szívemből óhajtom boldogságát; mert abban találom fel a magamét is — e szavakkal nyujtá át a megerősített törvényeket Ferdinánd király István főherczeg nádornak. — A mit tehát ennek elérésére tőlem kivánt, nemcsak teljesítettem, hanem, királyi szavammal erősítve, ezennel át is adom neked, kedves öcsém, s általad az egész nemzetnek, úgymint a kinek hűségében leli szívem legfőbb vigasztalását s boldogságát."

„Nagyobb örömmel — válaszolá tenyleges valósággal az ország nevében a nádor, — nagyobb örömmel nem tölthette volna el Fölséged hív magyarjait, mint hogy ezen örökre emlékezetes országgyülés berekesztésére körünkben személyesen megjelenni méltóztatott. Egy boldogított, hálatos nép környezi itt Fölséged királyi székét; s a nemzet szíve soha forróbb szeretettel, több hűséggel nem dobogott fejedelme iránt, mint dobog most Fölségedért, ki a jelen törvények szentesitése által honunk újjáalkotója lett. Szegény a nyelv, hogy ezért Fölségednek illő köszönetet mondhasson : hálánkat tetteink fogják bizonyíthatni. Mert valamint új, életerős alapra fektettetett ezen törvények által a magyar alkotmány : úgy biztosabb alapot nyert általok azon szent frigy is, mely e hazát Fölségedhez s királyi házához édes kapocscsal köti. Legyen Isten áldása Fölségeden; koszorúzza hír és szerencse Fölséged fejét, — ezt óhajtjuk szivünk mélyéből, s magunkat és édes hazánkat Fölséged királyi kegyelmébe hódolattal ajánljuk."

Az új törvények főbbjei, melyekhez ily boldogító remények csatlakoztak, rövid kivonatban ím a következők :

A király személye szent és sérthetetlen. Ő felsége, s az ő távollétében a nádor királyi helytartó, az országban, melynek monarchiai kapcsolata egyébiránt teljes épségben fentartatik,

a törvények s alkotmány értelmében egész hatalomteljességgel, de a független magyar miniszterium által, gyakorolják a végrehajtó hatalmat; rendeleteik csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláiratnak.

A miniszterium mindenik tagja mindennemű hivatalos eljárásáért felelős. Az elnökminisztert, ő felsége távollétében, az ő jóváhagyásával, a nádor nevezi; a többi minisztert legfelsőbb megerősités végett az elnök teszi javaslatba. A miniszterek egyike folyvást ő felségének személye körül lesz, s mindazon viszonyokba, melyek a hazát az örökös tartományokkal közösen illetik, befoly s az országotk azoban felelősség mellett képviseli. A ministeriumnak, a király személye körül lévő tagján kivül, következő osztályai lesznek : a belügyi, pénzügyi, közmunkai, ipar s kereskedelmi, közoktatási, igazságszolgáltatási és honvédelmi. A közügyek előkészitésére egy álladalmi tanács szerveztetik, mely ő felsége, vagy a nádor, vagy az elnökminiszter elnöklete alatt tartja értekezleteit. Két államtanácsos a király személye körül lévő miniszter mellé rendeltetik. Az ország minden törvényhatóságai s itélőszékei, további rendelkezésig, ezentúl is fenmaradnak. A miniszterek feleletre vonhatók minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztositékait, a fenálló törvények rendeletét, az egyéni szabadságot vagy a tulajdon szentségét sérti, s általuk hivatalos minőségben követtetik el, vagy adatik ki. Továbbá a kezeikre bízott pénz s más értékek elsikkasztásáért. Végre a törvények végrehajtásában elkövetett mulásztásokért. Vád alá helyeztetésöket a képviselők táblája rendeli el; a biráskodást a felső tábla által saját tagjai közől választandó biróság gyakorlandja. Az elmarasztalt miniszterre nézve a kir. kegyelmezési jog csak általános közbocsánat esetében gyakorolható.

Országgyülés a jövőben évenként, Pesten, fog tartatni. A képviselők három évi ülésszakra választatnak. A királynak joga van az összejött évi ülést elhalasztani s berekeszteni; az országgyülést feloszlatni s új képviselőválasztást rendelni;

de ezen utóbbi esetben az új országgyülésnek három hónap alatt össze kell ülnie. Az évi ülést, az utólsó évről való számadásnak s a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az irántoki határozat meghozatala előtt berekeszteni nem lehet. Az ülések nyilvánosak. Az alsó tábla tagjai népképviselet alapján választatnak. Választó mind az, ki eddig e politikai jog gyakorlatában volt; ezeken kivül pedig az országnak s kapcsolt részeknek mind azon benszületett vagy honosított, legalább 20 éves, önálló lakosai, kik a sz. kir. városokban s más rendezett tanácsú községekben 300 ft. értékű házat vagy földet, egyéb községekben egy negyed telket bírnak; kik, mint iparosok, tulajdon műhelylyel, vagy kereskedési teleppel bírnak s legalább egy segéddel dolgoznak; kik különben 100 ft. állandó jövedelmet kimutatni képesek; továbbá, jövedelmökre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai müvészek, tanárok, a magy. akadémiai tagjai, gyógyszerészek, lelkészek s azok segédei, községi jegyzők és iskolatanítók. Választható mind az, ki választó, ha 24-dik életévét betöltötte s magyarul tud. A szorosan vett magyarországi megyék és városok küldenek 344 —, a horvátországiak 18 —, a horvát határőrvidék 8 —, a szerémi végvidék 3 —, a csajkások kerülete 1 —, a bánsági végvidék 3 —, Erdély 69 követet; miszerint a képviselők összes száma 446.

Kraszna, Közép-Szolnok és Zaránd megyék s Kővár kerület Zilah várossal, az 1836-diki 21-dik t.-cz. értelmében az országba azonnal bekebleztetik.

Erdély kormányzati és törvényhozási egyesülése Magyarországgal mind a két testvérhaza érdeke által igényeltetvén, ennek végrehajtása végett ott mennél elébb országgyülés tartatik; s a miniszteriumnak kötelességévé tétetik, ezen egyesülést minden törvényes módon valósítani. Erdélynek minden külön törvényei és szabadságai, melyek ezen egyesülést nem gátolják s a nemzeti szabadságnak és jogegyenlőségnek kedvezők, fentartatnak.

A közterheket az ország és kapcsolt részeinek minden lakosai különbség nélkül és aránylagosan viselik. Az adózási kulcsot a jövő országgyülés határozandja meg.

Az úrbér és azt pótló szerződések alapján eddig gyakorlatban volt szolgálatok s adózások, robot és dézma örökre megszűntettetnek. A magán földesurak az állam által kármentesíttetnek. Az úri törvényhatóság is megszűnvén, a törvény-kiszolgáltatást a volt jobbágyok irányában a megyei törvényszékek és szolgabirák gyakorlandják.

A papi tized, melyről a papság kárpótlás nélkül mondott le, örökre eltörűltetik. Az alpapságról, a mennyiben ez által megkárosíttatik, az állam fog gondoskodni.

Egy földhitel-intézet alkotása megrendeltetik.

Az ősiség teljesen eltőrültetvén, a kormány egy új polgári törvénykönyvet fog a jövő országgyülés elébe terjeszteni.

A megyeszerkezet, mint az alkotmány ősi védbástyája, lényegében fentartatván, a jövő országgyülés által a népképviselet alapján újra fog szerveztetni. A megyei hatóságot addig is a közgyülés által választandó állandó bizottmányok fogják a tiszti kar közbejöttével gyakorolni.

Az előleges könyvvizsgálat eltörültetvén, a sajtó szabaddá tétetik. A sajtóvétségek felett, az alkotott törvények szerint esküdtszék itél.

A tanulás és tanítás szabadsága, a közoktatás új szervezéseig is, elvileg megállapíttatik.

A törvényesen bevett vallások teljes jogegyenlőséggel és viszonyossággal ruháztatnak fel. Minden törvényesen bevett vallási felekezetek egyházi és iskolai szükségleteit az állam fedezi.

A személy- és birtokbiztosság fentartása s a belső béke és rend biztosítása végett nemzetőrség alkottatik.

Egy új községi rendszer kidolgozása, s a közlekedési eszközök jobb karba állitása megrendeltetik; mi végett a közmunka-ministernek azonnal tiz millió forintnyi hitel nyittatik stb.

E törvényekkel s intézkedésekkel befejezve lőn az átalakúlás korszaka. A nemzet mindent megnyert, mit az ország önállóságának, mit a maga alkotmányos jogainak biztositására a régibb, de sokfélekép megsértett, kijátszott s mellőzött törvényei s az uralkodó házzal kötött szerződései alapján kivánhatott; mindent újjáalakított, mi állami s társadalmi életének javitására s szépitésére, a szabadság s minden oldalú haladás biztositására szükségesnek látszék.

E törvényekben mindazáltal, bár megalkotások csak egy pár hét műve volt, semmi sem foglaltatott, mi már vagy a sajtó utján, vagy a megyei köz- s országgyüléseken bőségesen meg nem vitattatott s minek, ha alakja talán új volt is, jogalapja régibb törvényeinkben s az uralkodó házzal kötött szerződvényekben megvetve nem volt volna. S ez lőn oka, hogy e változást a nemzet maga nem is nevezte forradalomnak, minek fogalmához nálunk a történelmi jog rögtönzött s erőszakos átalakitásának eszméje köttetett; hanem nevezte reformnak, békés, törvényes átalakúlásnak, mely számos évek óta terveztetett, nyilvánosan megvitattatott s törvényhozásilag követeltetett; jelenleg pedig, a törvényesen egybehivott országgyülésen, a törvényhozás rendes utján s formaságaival a király elébe terjesztetvén, általa a szokott módok szerint önként, és személyesen jóváhagyatott és szentesíttetett. Sőt, mi a kényszeritésnek, erőszakolásnak még gyanúját is elhárítja, a végrehajtott reform érvényességét pedig a jövőre nézve, ha lehet még erősbíti : a királyon kivül, szokatlanul, még a trónörökös és annak elsőszülötte s jövendőbeli utóda is önként megjelentek a szentesítés ünnepélyére.

E reformok nagyok s következménydúsak voltak ugyan, átfoglalók a nemzet egész állami s társadalmi életét. A magánjogi viszonyokban gyökeres átalakúlást eszközöltek, s a nyilvánjogiakban is egynémi jelentékeny változást feltételeztek. A hűbériség minden maradványait eltörűlték. A néposztályok közt teljes jogegyenlőséget alapitottak meg. A rendi alkotmányt népképviseleti alkoltmánynyá változtatták; az aristo-

kratiát demokratiával cserélték fel. A kormány felelősségét, melynek eszméje elébb sem hiányzott ugyan alkotmányunkban; melyre a történelem példákat is mutathatott fel; mely azonban az idők viszontagságai között s az osztrák kényuralom hatása alatt, a testületi kormányszékek mellett gyakorlatból rég kiesett, — a miniszterialis kormányforma által életvalóságra hozták, s evvel együtt az ország törvényes függetlenségét is helyreállították.

De mind ezen nagyszerű belső átalakúlás mellett teljes épségökben s illetetlenül hagyattak azon viszonyok, melyek az ország s a monarchia egyéb részei közt, a szerződések és törvények szerint, jogosan létezének; s csak azon törvényellenes befolyás lőn megszűntetve, melyet a monarchia másik részének kormánya, az osztrák császári miniszterek, az ünnepélyes szerződések és százados törvények által kikötött nemzeti önállás és kormányzati függetlenség nagy csorbitására, épen a legfontosabb igazgatási ágakban, a pénz-, had-, kül- és kereskedelmi ügyekben, minden ellenmondások s óvások daczára, jogtalanul tulajdonítottak el.

E jogviszonyok, köztudomás szerint, a pracmatica sanctio s az 1790-ki törvények által határoztattak meg s egyedül abban álltak, hogy Magyarországnak mindig ugyanaz legyen fejedelme, ki a többi osztrák tartományok felett uralkodik: tehát, hogy a monarchia minden országai s tartományai osztatlanúl ugyanazon fejedelem által birtokoltassanak; s mi ebből foly: ha külellenség által megtámadtatnának, közös fejedelmök birtokait s koronáit egyesűlve s vállatvetve védelmezzék.

De ugyanazon szerződések és törvények egyszersmind világosan és kétségbe vonhatatlanul kikötik, hogy „Magyarország, kapcsolt részeivel együtt szabad és egész törvényes kormányára nézve független ország, mely semmi más országtól vagy néptől nem függő, s ennél fogva törvényesen megkoronázott királyai által saját törvényei és szokásai szerint, nem pedig más tartományok módjára kormányzandó s igazgatandó.“

E jogviszonyokat pedig, — melyek, a fentebbiek szerint, Magyarország s a monarchia többi részei közt nem a kormányzásra, hanem egyedül a fejedelem ugyanazonosságára, ennek együttes birtoklására s a kölcsönös és közös védelemre vonatkoztak, — az újdon, független miniszteri kormány s a többi reformok legkevesebbé sem változtatták meg; sőt azokat továbbra is teljes épségökben tartották fenn, és megsérteni a nemzet saját érdekénél fogva is óvakodék.

A végrehajtott reform tehát minden méltányos kivánatot, minden jogosúlt érdeket kielégített, és semmi alapos jogot nem sértett; mert törvényszerű s igazságos volt, s egyszersmind a szabadság, jogegyenlőség és haladás igényeinek is megfelelt. Épségben tartá a monarchiai kapcsolatot, s e mellett a nemzeti függetlenség kivánalmait is kielégítette, valósággá változtatván az 1723-ki és 1790-ki törvények sokszor és sokban megsértett, mellőzött, elferdített intézkedéseit. Teljes érvényben tartá fenn az alkotmányos király jogait, s e mellett biztosította a nemzet alkotmányos szabadságát. Kielégítette az elébb részben igazságtalanúl kegyelt, részben elnyomott néposztályokat, teljes polgári s politikai jogegyenlőséget alapítván meg közöttök. Kielégíthette az országban létező különféle keresztény vallásokat és nemzetiségeket; mindegyiket különbség nélkül ugyanazon jog és szabadság áldásaiban részesítvén, a közönséges polgári egyenlőségben minden elébb netalán létezett felsőbbséget s alárendeltséget megszűntetvén.

Miért kellett tehát mégis e dicső reformnak — mely, ha békében meggyökeresedhetik s a nemzet minden rétegeit áthatja és gyakorlati életvalóságra juthat, a nemzeti élet minden ágazataiban csak egy évtized alatt is oly haladást vala elővarázsolandó, minőt különben egy század múlva sem érhet el, — miért kellett e dicső reformnak annyi ellenséggel találkoznia; jogáért az életre oly hosszú súlyos harczot küzdenie, s végre, minden jog és igazság daczára, megbuknia, s megbukva egy nemzet jóllétét, szabadságát, függetlenségét az évek hosszú sorára megsemmisítnie? Miért kellett az annyi éveken át, oly

nemes lelkesedéssel, oly buzgó kitartással folytatott haladási törekvéseknek épen akkor meghiúsulniok, midőn a nemzet magát a rég óhajtott czélnál láthatá? Miért leroskadni a nemzeti szabadság és függetlenség, jóllét és boldogság szép épületének, s romjaival majdnem magát a nemzet létét is eltemetnie épen akkor, midőn azt, annyi sóvárgás, annyi munka, oly szent ügyekezet tárgyát, szerencsésen látszék betetőzni?

E kérdésekre felelni, e másfél évig tartott nagyszerű dráma megható jeleneteit elbeszélni szándékozom ezen könyvben. Meg fogom fejteni az átalakúlt ország s a monarchia egyéb részeinek kormánya közt támadt viszály okait; a módokat és eszközöket, melyekkel a bécsi kormány a harczot ellenünk megkezdette; a nemzetiségek harczát, melyet ellenünk felszított. El fogom beszélni, mit tett a minden oldalról megtámadt nemzet az önvédelem terén mind az udvar s a bécsi kormány, mind a fellázított népfajok ellenében. Vázolni fogom a szenvedélyesen folytatott harcz különféle viszontagságait: miképen a készületlenül meglepett nemzet az ellene mindenfelől beküldött rendes hadak előtt egy ideig hátrálni kényszerűl; majd azonban a haza és szabadság eszméitől lelkesedve, joga érzetétől neki bátorodva, az ellenséges hadakat mindenütt legyőzi; miképen az udvar, saját erejével czélt nem érvén, a muszka czár százezernyi hadait hívja be a jogaiért küzdő nemzet megtörésére. De még részletesebben szándékozom ábrázolni a belállapotokat, a politikai pártok színezetét s törekvéseit és a társadalmi élet viszonyaiban felmerűlt mozgalmakat. Megemlítendem azon érintkezéseket, melyekbe kormányunk a külfölddel lépett. Nem mulasztandom el, továbbá, kimutatni azon hibákat, melyeket kormányunk elkövetett; sem azon viszályok keletkezését s öregbedését, melyek a nemzet sorsát intéző legkitünőbb egyéniségek közt, az egyetértést megzavarván, az ország veszedelmének, a függetlenségi harcz végzetteljes kimenetelének fő

okaivá lettek. El fogom végre beszélni, miképen a császári udvar, miután a maga jogainak s törvényeinek, az ősök legdrágább hagyományainak védelmére felkelt nemzetet, a belárulás következtében, a muszka segedelmével legyőzte, a helyett hogy azt, az eszély, mérséklet s méltányosság tanácsai szerint, kiengesztelni ügyekezett volna, minden jogaitól, alkotmányától, saját törvényeitől, önkormányzatától megfosztva, egyszerű tartományként a császári birodalomba kebelezvén, korlátlan kényuralom alá vetette.

MÁSODIK FEJEZET.

A miniszterium főfeladatai. A belhangulat.

Új korszakát lélekemelő remények közt kezdheté meg a magyar nemzet. A reformtörvények, melyek april 11-kén Ferdinánd király által szentesíttettek, a nemzet százados sóvárgásait teljesíttették, százados törekvéseinek czélját foglalták magokban. E sóvárgás, e czél a nemzeti kormány törvényes függetlensége volt; melyet, bár a Habsburg dynasztia trónra jutása óta lefolyt három század alatt annyi törvények, szerződések és békekötések határoztak meg és biztosítottak, a dynasztia mégis, hagyományos kényuralmi kormányrendszere által, folyton ostromolt s a leélt nehéz idők alatt menten gyöngített úgyannyira, hogy annak, az igazgatás épen legfontosabb ágaiban, végre csak külszíne, csak árnyéka maradt fenn némely alkotmányos formákban s a megsértett törvény betűiben.

1848 April

A köz öröm s remények alapjai.

Midőn tehát az utolsó rendi országgyülés a független, felelős kormányrendszer megalkotása s királyi szentesítése után szétoszlott, méltán azon reménynyel kecsegtetheté magát a nemzet, hogy miután róla a régi rendszer bilincsei lehulltak, egy boldogabb korszak hajnala derűlt fel, melyben minden szellemi, erkölcsi s anyagi érdekei rövid idő alatt eddig nem ismert virágzatra fognak fejlődni. És e reményeket annál

1848. April. jogosabban ápolhatá, minthogy az utolsó századnegyed alatt jelentékeny haladást tett mind ezen érdekeiben; legutólsó országgyülésén pedig, a nemzeti független kormány megalkotása mellett, az alkotmányos szabadság és közjóllét egyéb szükséges tényezőit s feltételeit is életbe léptette.

Különben is minden összhangzani látszék, mi e szép reményeket táplálhatá. A nemzeti független kormányzatot, mint azt törvényeink megszabták, országgyüléseink folyton sürgették, — s evvel együtt az alkotmányos kifejlést, jóllétet és haladást leginkább az gátolta s nehezítette meg eddigelé, hogy országunk egy oly monarchiával állott kapcsolatban, melynek másik fele, alkotmánynyal nem birván, kényuralmilag kormányoztatott; s a rendesen künn lakó közös fejedelmet környező német miniszterek s kormányszékek, a dynasztia hagyományos politikája szerint, többféle fontos ügyeinket, azon ürügy alatt, hogy a monarchia közös ügyei egy elv szerint igazgatandók, jogtalanúl magokhoz ragadták, s egész közigazgatásunkban megrontani ügyekeztek törvénytelen avatkozásaik által az alkotmányosság elveit. „Két elem állott — mondá egy levelében maga Metternich miniszter — egymással harczban: a magyar alkotmányos és a német kényuralmi; s emez alkotmányellenes eszméktől vagy az alkotmányosság teljes ismeretlenségétől volt elfogúlva.“ E körülmény reánk nézve most kedvező változást szenvedett. Miként azt a magyar országgyülés is sürgette volt, valahára az osztrák tartományok is alkotmányt, népképviseletet s felelős kormányt nyertek; minél fogva teljes joggal várható vala, hogy ezen osztrák miniszterek egészen lemondanak avatkozási igényeikről a magyar ügyekbe, s törvényes függetlenségünk a multakhoz hasonló megtámadásoknak többé nem lesz kitéve; a kényuralmi elem, Ausztriában is megszünvén irányadó lenni, alkotmányosságunkat többé nem veszélyeztetheti. El lőn, továbbá, mozdítva a bajok, halogatások és sérelmek azon forrása is, mely a király folytonos künn lakásából származott; mert távolléte idejére István főherczeg nádor, mint kir. helytartó, teljes

hatalommal ruháztatott fel intézkedni a közügyekben a miniszterek ellenjegyzése mellett. 1848. April.

Mind ehhez járult, hogy a nemzet maga, teli ép, fiatal, pezsgő erővel, teli lelkesedéssel s hő sóvárgással minden jóért, szépért, igazért, — teljes megelégedéssel, kitörő örömmel fogadta a nagyszerű reformokat. A százados gyakorlat folytában megszokván a szabadságot, avval élni is tudott. Politikai képzettségében, alkotmányos tapasztalatban hasonlíthatatlanúl fölülhaladta a monarchia minden más népeit; s épen e tulajdonok által víván ki az elsorolt nagy reformokat, a maga újjászületését, példájával a monarchia egyéb népei közt támadt mozgalmaknak is ő adott lökést. Nemcsak képes volt felfogni az irányt, melyet vezéreitől nyert, hanem magas aspiratioi, lelkesedése s jóakarata által azt egynémiben meg is előzte; az új kormányt pedig, mely bizalmára teljesen érdemes volt, mindenben támogatta, elősegítette.

Sajnálattal kellett ugyan látni, hogy a világforradalom szelleme az országhatárai közt, vagy a vele századok óta szoros kapcsolatban lévő tartományokban lakó más ajku népekben is vágyakat ébresztett, melyek, bujtogatások által neveltetvén s titkos czélokra zsákmányoltatván ki, a magyar állam érdekeivel meg nem férhető irányban kezdének nyilatkozni. De a felmerűlt szomorú jelenetek daczára is mindenki azt hitte, hogy miután a magyar nemzet loyalis érzelmeiben minden más nemzetiségek iránt igazságos, méltányos kiván lenni: a reájok is testvérileg kiterjesztett közös szabadság birtoka rövid idő alatt kiegyenlítend minden viszályt, lecsillapítand minden féltékenységet; s az idegen ajku népségek, miként az átalakúlás első perczeiben látszék, végre is megnyugszanak s hálásan veendik a, nélkülök ugyan, de számukra is kivívott, velök testvériesen megosztott szabadság áldásait.

A nemzet tehát alig birt örömével, midőn reformtörvényeit szentesítve, általok a maga újjászületését minden erőszakos rázkódas, minden vérontás nélkül végrehajtva látta. Mindenki egy szép és boldog jövő reményhullámain ringata

1848. April. lelkét, és nem egy vérmes kedélyű ismétlé Zrínyi Miklós a költő és státusférfiu jelmondatát: „sors bona, nihil aliud“ — csak jó szerencse kell, semmi egyéb!

Az élesebb szemek láttak ugyan némi felhőket feltűnni a láthatáron, melyekből vihart sejtének kitörni a hazára. Az udvarnak hosszú vonakodása, elfogadni a független, felelős miniszteriumról fölterjesztett törvényjavaslatot, s különösen, megerősíteni a külön had- és pénzügyi miniszteriumokat; Jellasicsnak épen azon perczekben, midőn a független miniszterium megadása már múlhatatlannak látszék, ennek megkérdezése nélkül, oly rögtön, sietve s időszerűtlenül horvátországi bánná neveztetése, — holott a báni hivatalt a zágrábi püspök már évek óta helyetteseképen tölté be, és semmi sem követelte oly rögtön a bán kineveztetését; a különféle más ajkú népeknek, horvátoknak, ráczoknak, oláhoknak, napról napra növekedő nyugtalankodása; s végre a császár-királynak, pár nappal az új törvények szentesítése előtt, apr. 7-én, a főherczeg nádorhoz intézett ama levele, melyben követeli, hogy Magyarország az államadósságokból kétszáz milliót magára vállaljon, s az e feletti tanácskozást az új kormánynak kötelességévé teszi: — mind meg annyi elemei voltak a kitörhető viharnak, s indokai lehettek a hazafias aggodalomnak.

De még azok is, kik e viszonyokban veszélyes zavarok csiráit gyaníták rejleni, vajjon nem találhattak-e elégséges érvet aggodalmaik elfojtására a király ama szavaiban, melyekkel a szentesített törvényeket unoka-öcsének, István főherczeg nádornak átnyujtotta: „Szívem mélyéből kivánom, úgymond, hogy az én nemes magyar nemzetem boldog legyen, mert az ő boldogságában találom fel a magamét is. A mit e végre tőlem kivánt, nemcsak megadtam, hanem ezennel királyi szavam által megerősitve, nyujtom azt át neked, kedves öcsém, s általad ezen egész nemzetnek, melynek hűségében találja az én szívem legnagyobb vigasztalását, legdrágább kincsét.“

És nem találták-e elégséges okot a megnyugvásra, ha szemeiket azon férfiakra vetették, kik a kormányrúdhoz állítva,

az államhajót ezentúl igazgatandók valának? Századok óta először látá a nemzet a maga sorsát azok kezeibe téve le, kiket a közbizodalom emelt a kormányra. Az új független, felelős miniszterium egytől egyig a legünnepeltebb, legnépszerűbb férfiakból állott, kik szeplőtelen jellemet, buzgó hazafi hüséget s fényes tehetségeket vittek magokkal a kormányra. Gróf Batthyáni Lajos elnök-, Deák Ferencz igazság-, gróf Széchenyi István közmunka-, Kossuth Lajos pénz-, báró Eötvös József nevelés-, Szemere Bertalan belügyi-, Klauzál Gábor kereskedelmi miniszterek, a nemzetnek a reformok inditványozásában s kivívásában régóta vezérei, az alkotmányos ellenzék fejei, mindnyájan első rendű politikai capacitások, fényes szónokok, kiképzett publicisták és államférfiak, — hivatásuk betöltése iránt a legvérmesebb reményekre látszának jogosítani; mert a kormánytapasztalat hiányát tettvágyukkal, hazafias buzgalmokkal s fényes tehetségeikkel fölösen pótolhatni biztatának. Eszterházy Pál herczeg, a király személye mellé rendelt kül- s Mészáros Lázár tábornok hadügyi miniszterek, még új egyéniségek voltak ugyan közéletünkben; mert amaz a küludvaroknál viselt követségekben, emez a hadseregben töltötte életét; mindazáltal Mészáros, mint szabadelvű, hazafias érzelmű katona, Eszterházy, mint a legnagyobb magyar földbirtokos, kinek részvéte a kormányban kezességül látszék szolgálni, hogy magas arisztokratiánk is őszintén ragaszkodik a dolgok új rendéhez, — örömmel üdvözöltettek az új miniszteriumban. Véleményszínezetre, politikai irányra nézve volt ugyan köztök némi különbség, — mi nem lehetett titok a közönség előtt; de ez eleve nem ébresztett aggodalmat: azt lehete hinni, hogy egy részről Batthyáni elnökminiszter nem közönséges erélye s jellemszilárdsága, melynek az ellenzéki párt vezérletében számos évek alatt annyi s oly fényes bizonyítványait adta —; más részről a miniszterium valamennyi tagjainak közönségesen elismert és magasztalt buzgó hazafisága s jó akarata az egységet köztök fentartani, őket öszhangzó közremunkálásra birni eléggé hatalmas leend.

1848. April

1848. April.

A miniszterium fő feladatai

Midőn tehát a miniszterium, az országgyülés befejezése után Budapestre költözött, a bizodalom és szeretet, a remény és várakozás legőszintébb örömzaja üdvözlé őt az ország minden vidékeiről kétszeressé népesűlt fővárosban. Reá itt roppant feladat, tömérdek munka nézett pályája kezdetén : az ország s kormány szervezésének nagy munkája, mely által a magyar államot legtöbb viszonyaiban újjá kelle teremteni. Működése különösen négy fő irányban vétetett igénybe; s ezen négy águ feladat szerencsés megoldásától függött az ország újjászületésének sikerűlte, jövőjének nyugalma s boldogsága. Ezen feladatok egyike volt: az új kormányzat gépezetének s az új törvények rendelkezései szerint megváltozott más belügyeknek szervezése. Másikát Erdélynek visszakapcsolása s az országba kebelezése képezé. Harmadika abban állott, hogy Ausztriával, melynek irányában a mult idők folytán a bécsi kényuralom által hazánk körül font törvénytelen s alkotmányellenes kötelékek márcziusban megszakadtak, őszintén és haladéktalanúl leszámoljon; a viszonyokat s érintkezéseket a közös érdekek igényei szerint rendezze, s tőle a megújult, de az átalakúlás következtében sokféleképp zavarba bonyolult magyar állam nyugalmát, békéjét, ha másként nem lehet, áldozattal is megszerezze. A negyedik, nem kevésbé nehéz, sem kisebb fontosságú feladat volt: az országnak s kapcsolt részeinek más ajkú népeivel megismertetni a kivívott politikai és socialis reformok természetét; megértetni velök a roppant nyereményeket, melyek azokból reájok is csak oly mértékben áradnak, mint a magyar ajkúakra; meggyőzni őket, hogy a megújított alkotmány alapelvei, a polgári szabadság és egyenlőség, kivétel nélkül minden osztályra, minden fajra, mely e hazában lakik, egyaránt kiterjednek, s e meggyőződés által kiegyenlíteni a multban támadt viszályokat; elejét venni ama téveszmék terjedésének, melyeket a magyar faj felsőségi igényeiről, elnyomási vágyairól elfogúlt, nagyravágyó vagy megvesztegetett izgatók hintegetnek; lecsillapítani a nemzetiségi féltékenységet, elfojtani s a testvéri szeretetben felolvasz-

tani némely ábrándozók vagy önzőktől szítogatott faj-gyűlöletet. 1848. April.

Az új törvények, az ország mind politikai mind társadalmi viszonyai átalakításának alapformáit foglalván magokban, az új szervezést minden irányban múlhatatlanúl szükségessé tették. E törvények által a régi arisztokratiai alkotmány egy tágkörű, a nép minden osztályait keblébe fogadó demokratiai alkotmánynyá lőn átváltoztatva. Az ország köz- és magánjoga s igazgatása egyaránt lényeges átalakúláson ment keresztül. A rendi viszonyokat, kiváltságokat jogegyenlőség s népképviselet váltotta fel. Az osztályok úgy egymás, mint az állam irányában új viszonyokba léptek. Az absolutismus elveiből származott, s a kényuralomnak eszközűl szolgáló bureaukratiának, kormányszéki tiszturalomnak helyét felelősséggel járó, igazságosabb, gyorsabb miniszterialis kormányrendszer foglalt el; minél fogva az igazgatás régi kezelésének formái, mind magában a középponti hatalomban, mind ennek a hatóságokkal való érintkezéseiben, mind megszűntek, helyökbe az új törvényekben kifejezett átalános elvek szerint újakat kelle teremteni.

A közigazgatás szervezése.

Már az igazgatás puszta gépezetének szervezése is sok bajba kerűlt, sok neheztelést okozott. A miniszterek fel lévén a törvény által hatalmazva, az eloszlatott kormányszékek, a bécsi kanczellária, a budai helytartótanács, az udvari kamara helyébe lépett osztályaikban a régi hivatalnokok közől csak azokat alkalmazni, kik iránt bizodalmok van, a többieket pedig nyugdíjba helyezni : a hivatalkeresők és szorgalmazók egy roppant serege ostromlá a minisztereket. Ezek, nehogy egy részről a többség nyugalmazása által az országnak különben is üresen talált pénztárát fölösen terheljék; más részről pedig az igazgatásban egészen tapasztalatlanok alkalmazása a kormányzatnak különben is súlyos kezdetét még inkább nehezítse, — osztályaikba a régi hivatalnokok nagy részét fölvették. E miatt azonban a hivatalhajhászok nem csekély zajt támasztottak a fővárosban. Voltak mások is, kik a régi

1848. April. rendszerben kiképzett, annak szellemétől áthatott hivatalnokok befolyását a dolgok új rendének alakúlására veszélyesnek tartván, valamennyi régi hivatalnokot nyugalmaztatni kivánták. S mivel ez nem történt, a hivatalkereső vagy az új szabadságra féltékeny ifjúságtól, s a tetemesen megszaporodott napi lapok néhányaitól számtalan gáncs és gyanúsítás szóratott a különben közbizodalomtól környezett egyik s másik miniszterre. Mert, említsük meg mindjárt itt, hogy a nemzet egy részében, a nemes ösztönök, magasztos aspiratiók, a jóért, szépért s igazért való sóvárgás mellett egy pöffeszkedő, betyáros elbizakodottság is lábra kapott, mely mindent gáncsolt, mindent lerántott, mi a politikai eszély és mérsékeltség szinében tűnt fel előtte. Nemzetünk, általában véve, a százados gyakorlat folytában, megszokta ugyan a szabadságot, s tudott is vele élni; alkotmányos, politikai képzettsége hasonlíthatatlanúl legnagyobb volt a monarchia minden népei közt: épen e tulajdonok eredményei voltak az elősorolt vívmányok; s az ő példája adott lökést a monarchia egyéb népei közt támadt mozgalmaknak is. De az időszak, mely a nemzet ébredése s a kiküzdött átalakúlás közt lefolyt, sokkal rövidebb vala; az óhajtott czélt, a körülmények sajátságos találkozásában sokkal könnyebb szerrel sikerűlt elérnie, mintsem hogy a különben míveltnek tartatni szerető egész tömeg már is eljuthatott volna a magasabb értelmi fejlettség s míveltség azon fokára, melynek épen az eszély s mérsékeltség jellemző bélyege. Az átalakulási forrongás közben pedig a tekintélyek tisztelete, a kegyelet érzelme nagyon meggyöngült vagy épen el is tünt a tömegekben. Sok selejtes elem tolakodék a felszínre; elbizakodott, pöffeszkedő szószátyárság nyomta háttérbe a szerényebb érdemet; hősieskedett pörge nyelvével a szószékeken s gyülekezetekben, s hadonázott féktelen tollával a szabaddá lett sajtóban, reactionak kiáltva az eszélyt, gyáva félénkségnek a mérsékletet. Ezektől csak a megszilárdult rend s egy erős kormány s a megjavult nevelési rendszertől várható ér-

telmi s míveltségi gyarapodás menthette volna meg utóbb a társaságot, melynek e faj jelenleg valóságos mételye volt. 1848. April.

Említenünk kell, hogy a miniszteri osztályok tisztségeinek betöltésénél a képesség s hazafiui érzelem nélkülözhetlen kellékein kivül azon főelv vezérelte a minisztereket, hogy a külön népfajok s vallási felekezetek kebeléből nyilatkozó igények méltányos kielégitést találjanak. Ennél fogva a középponti kormánynál nemcsak az országhoz kapcsolt részek s tartományok külön ügyeinek kezelésére alkottattak azok fiaiból külön osztályok; hanem a közös osztályok is ugy láttattak el hivatalnokokkal, hogy minden nyelv és nemzetiség, minden vallás és osztályérdek lehetőleg aránylagos számú képviselőkkel birjon a középponti kormánynál.

Ugyanezen elvek szolgáltak irányzatul a megyék és városok rendezésében. A megyék ugyan a jövő törvényhozástól várták új szervezetöket, mely szerint a régi municipalis önkormányzat mind a miniszterialis felelősség elvével összhangzásba tétessék, mind a volt nemesség s az új polgári jogokkal felruházott nép érdekei a jogegyenlőségben kielégitést találjanak. Azért, mi jelenleg a megyei igazgatás szervezése tekintetében történt, minden csak ideiglenes volt. A gyűlölt administratorok helyébe népszerű főispánok neveztettek. A hatóság kezelésére, a végleges rendezésig, állandó vegyes bizottmányok választattak, melyek, mint hajdan a nemesek közönsége, az alispánok elnöklete alatt igazgatnák a megye közügyeit. Hol némi bonyodalom s zavar támadt, oda kisebb-nagyobb hatalommal felruházott kormánybiztosok küldettek.

A királyi városokban, melyeknek igazgató, eddigelé önmagok által megújított tanácsai, nem voltak a polgárság bizodalmának kifolyásai, az összes polgárság által intézendő tisztújitás rendeltetett. Az iker főváros, Budapest, eddig külön tanácstestületek által kezelt igazgatása egyesíttetett. A tisztikar mellé minden városban, tagjai számára nézve a népesség szerint változó polgárképviselő-kar választatott, mely a közgyüléseken a tiszti karral összeülvén, személyes

1848. April. tanácskozási joggal és határozó szavazattal volt a törvény által felruházva. Közgyülés a polgármester elnöklete alatt havonként legalább egyszer vala tartandó. Hasonlókép szerveztetett azon népesebb mezővárosok igazgatása, melyek eddigelé a megyei tisztviselők hatósága alatt álltak, most azonban rendezett tanácsot nyervén, mind tiszti karukat, mind képviselőik testületét önmagok választák meg. Mind ezen rendezett tanácscsal ellátott városok tiszti kara s közgyülése egyenes összeköttetésben állott az illető miniszteriummal; ettől vette a rendeleteket, ehhez folyamodott s tett előterjesztést a maga hatáskörét meghaladó ügyekben. A rendezett tanácscsal nem biró, kisebb mezővárosok s más községek egyébiránt szinte a lakosságtól választott birái s más hivatalnokai ezentúl is a megyei alispánok és más tisztviselők hatósága alatt álltak.

A közigazgatás ezen legszükségesebb eszközeinek rendezésén kivül mindjárt egyebekre is kiterjeszté figyelmét a miniszterium, mik által az országnak eddigelé sokfélekép elhanyagolt jólléte haladásnak indíttatnék. E végett a külön miniszteriumok által codifikáló bizottmányok, statistikai, telekkönyvi hivatalok stb. alkottattak; a földbirtokosok érdekében alapítandó hitelbank, az ipar s kereskedelem emelését eszközlendő kereskedelmi kamarák felállitására intézkedések tétettek.

Az ország ezen összes erkölcsi s anyagi közügyeinek s érdekeinek rendezése, kifejtése s emelése hasonlíthatlanúl több gondot igényelt a miniszteriumtól, mint a kormánygépezet szervezése; mert egy ágazata sem volt az ország akár anyagi, akár szellemi s erkölcsi érdekeinek, melyet csak a mérsékelt igényeket is kielégíthető állapotban talált volna a miniszterium. Azon hosszú harcz alatt, melyet országgyülésein a nemzet a maga százados jogainak megőrzéséért, vagy annak, mit a törvénytelen kényuralom elfoglalt, visszaszerzéséért vívott, mind eddig kevés történt az ország jóllétének s míveltségének kifejtésére. Egészen stationarius nem maradt ugyan semmiben az ország; sőt, meg kell vallani, az emberi

tökéletesedés természetszerű ösztöne, a nemzetnek 1790 óta felébredt haladási vágya, egyes nagy tekintélyű hazafiak hatása, a társadalmi téren keletkezett egyesületek közremunkálása s több más okok, kivált az utolsó húsz év alatt oly nagy haladást eszközöltek a haza összes állapotában, minőt elébb egy század sem hozott elő. Említők, hogy ezen, aránylag nagy haladás teszi oly dicsővé az utolsó 20-25 év történelmét. De mind ez csak kezdet vala még. Mivel a megbukott bécsi kormány nemcsak az országgyüléseknek e czélra irányzott törekvéseit rendszeresen megakadályozta, hanem az egyesületek működését s hatását is sokféleképp megnehezítette s gátolta; a nevelési intézeteket s a sajtót pedig szoros korlátok közé szorította : a haladás, bár magában véve lélekemelő vala, sok tekintetben igen csekélynek mondható, összehasonlítva Európa boldogabb, nyugati álladalmainak kifejlett míveltségével. Sok ideig oly helyzetben létezett nemzetünk, hogy csak alkotmányos szabadsága s függetlensége árán vásárolhatta volna meg a jobblét s mivelődés feltételeit: készebb volt tehát ezekről lemondani, s bár vérző szívvel, dísztelen pangásban látni társadalmát, mint érettök a maga jogait, alkotmányosságát adni cserében. Most tehát egy új teremtés igényelte mindenik miniszter erejét s munkásságát a maga osztályában.

1848. April.

Annál súlyosabb volt pedig a feladat, minthogy hiányt minden léptén, előmunkálatot sehol sem talált a miniszter. Hogy némi fogalma legyen az olvasónak arról, mennyi volt a hiány azokban, mik egy jól rendezett, mívelt társaságban múlhatatlanúl szükségeseknek szoktak tekintetni, csak egynémit akarok megemlíteni. Ugyanis, nem volt az országnak újabb szabású sem polgári sem büntető törvénykönyve; hiányzott egy kimerítő összeirás mind a személy mind a birtokállapot tekintetében; hiányzott a birtokok catastralis felmérése s a telekkönyv; a rendőrség és börtönrendszer oly hiányos és elhanyagolt állapotban tengett, hogy a régit már nem volt elég csak javítani, hanem egészen újjal kelle fölcserélni; a községi rendszernek is csak alapelveit határozták meg az új

1848. April. törvények. A köznevelési rendszert, mely, mint még jobbára Mária Terézia kormányának teremtménye, nemcsak elavult, elégtelen vala, hanem a megbukott állampolitika által a butítás, obscurantismus bölcsőjévé, a kényuralom eszközévé is alacsonyíttatott, egészben eldobni s újjal kell vala pótolni. Minthogy az ország anyagi érdekei az egy század előtt, 1751-ben, életbe léptetett s II. József által megsúlyosbított gyarmati rendszer által egyenesen és szándékosan az osztrák örökös tartományok előnyére zsákmányoltattak ki: mind arra nézve, a miben az államhatalom a nép iparos foglalkodásaira törvények s kormányszabályok által befolyt, mind a külközlekedés tekintetében egészen új vámszabályok, új munkarend vala alkotandó. A közös teherviselés elvének megállapitása, a megváltozott birtokviszonyok s az egészen megújított magánjog következtében az adórendszert egészen újjá kellett alkotni s általában egy új financzrendszert teremteni. A jogegyenlőség folytában megszűnvén a nemesi insurrectio, s a bécsi kormány által a nemzet minden befolyásának mellőztével törvénytelenűl bitorlott hadigazgatás visszakerűlvén a nemzeti kormány kezére: egy új honvédelmi rendszer, új hadkormányi szabályzat kidolgozása is múlhatatlanúl a teendők első sorába tartozott. A közmunkák tekintetében nem hiányzott ugyan egynémely terv a régi helytartótanács illető osztályának levéltárában; de azok is jobbára oly elavultak s rendszertelenek valának, hogy közőlök igen keveset vehetett fel alkotandó új rendszerébe a közmunkák s közlekedés minisztere.

Valóban sok teendő, roppant feladat várt tehát az új kormányra! Ha azonban az ország néhány évig békének, nyugalomnak örvendhet vala: van okunk hinni, hogy új kormányunk, valamint nagy buzgalommal kezdte meg a szervezést, úgy azt aránylag rövid idő alatt be is lett volna végzendő. E hitnek pedig nemcsak az szolgált alapjául, hogy kormányunk fényes talentumokból s organizáló tehetségekből volt összeszerkesztve; hanem az is, hogy a nemzetben mindenütt készség, jóakarat nyilvánult, mindenünnen

segédkezek ajánlkozának a nagy munkára; minél fogva ez, ha természete szerint nagy nehézségekkel volt is összekötve, oly akadályoktól, melyek a nemzet részéről származtak volna, nem igen szenvedett hátramaradást. 1848. April.

A felekezetek s néposztályok hangulata.

Azon párt, mely elébb a bécsi kormány politikáját támogatá s a nemzet kivánatait, törekvéseit akadályozá, most egészen elhallgatott, visszavonúlt. Egy része őszintén csatlakozott az ügyek új rendéhez; más része, ha bár nem szünt is meg ragaszkodni régi arisztokratiai s conservativ elveihez, de az idő szellemének s az eseményeknek hatalmától megrettenve, egy hangot sem emelt azon demokratiai institutiok s reformok ellen, melyeket a márcziusi törvényhozás tényleg életbe léptetett, vagy a jövő országgyülés megnyiltáig a kormány teendőiül tűzött ki. A pártok harcza egy időre egészen elnémult. Ha talán egyik s másik nagy birtokú, kiváltságot szerető, vagy az udvarhoz szító arisztokrata, — min kételkedni alig is lehet, alattomban hű maradt is elveihez: törekvésben tényleg nem merte azt nyilvánitani; s legfelebb a közönyösség szinét ölté magára, azon hasonlíthatatlanúl nagy többség ellenében, melyet a kormány képviselt s mely, mondhatni, nem kevesebb volt, mint maga a nemzet.

És e nemzetben mindenütt őszinte öröm, mindenütt a legszívesebb készség s jóakarat nyilatkozott. A néposztályok, melyeknek érdekei az új törvények által egybeolvasztattak, szinte vetélkedének egymással megkönnyíteni, elősegíteni az ország újjászületésének nagyszerű művét. A volt nemesi osztály, bár előjogait s úrbéri hasznait elveszté, melyekért ha biztosítva volt is, de mindjárt ki nem adathatott a kárpótlás, nemcsak nemes resignatioval viselte az igazságnak s köz jóllétnek hozott áldozatokat; hanem, kevés kivétellel, őszintén örűlt, hogy az osztályok választó falai lehullván, a nemzet egy nagy, erős testté olvadt; és azon köz boldogság, köz jóllét igéző reményképein legelteté szemeit, mely az ő egyéni jóllétének is új forrásokat nyitand, s a nemzeti egybeolvadásból

1848. April. kifejlendő virágzatban neki is bőséges erkölcsi s anyagi kárpótlást nyujtand nagylelkű áldozataiért.

Az iparos és földmívelő osztályok nemcsak azon polgári s politikai jogoknak örvendhettek, melyeknek, az új törvények szerint, már tényleg birtokába jutottak; hanem, emez, lerázván magáról a hűbériség több százados jármát, — mind a kettő pedig, a független nemzeti kormány alatt anyagi állapotának is biztosan várhatván javulását, reménytelve nézett a közel boldogabb jövőbe. Voltak ugyan némely egyes helységek, hol a parasztosztály a nemesség őszintesége iránt némi kétkedéssel látszék fogadni a már ugyan rég óhajtott, de ily rögtön nem remélt ingyen felszabadultát az úrbéri terhek s adózások alól. Sőt találtattak oly községek is, hol a nép, vagy eléggé nem világosíttatván fel, vagy egyes bujtogatók csábitásai által tévútra vezettetvén, a nyert jótéteményekkel nem elégedett meg, s még abból is foglalni akart, mi a földesúré maradt. Hallá többször a paraszt a tüzesebb, meggondolatlanabb demokratáktól, hogy a dézma és robot igazságtalan szolgálat és adózás volt. Most tehát, midőn attól megszabadult, a szabadság nevében néhol még kárpótlást is kivánt az annyi ideig viselt teherért. S így lőn, hogy, például, néhol a felvidéken s Közép-Szolnok megyében, el is foglalták az urak jószágait, vagy erdeiket, szőlleiket rontották meg. Másutt, mint Békés és Szatmár megyékben a már befejezett s tán nem elég igazságosan intézett birtok összesitések, vagy legelő elkülönzések miatt, melyek még az 1836-ki és 1840-ki törvények szerint hajtattak volt végre, támadt némi háborgás. Mind ezen s hasonló rendbontás azonban igen kevés helyütt történt, úgy hogy összesen húsz ilyféle jelenet is alig számláltatott az országban. A volt úrbéres jobbágyság nagy tömege méltó elismeréssel fogadta sorsának oly tetemes javulását. Sőt nem hiányzának vidékek, kivált melyeket magyar s német ajku, értelmesebb nép lakott, hol az úrbéri terhektől felszabadított parasztság szívreható módon tanusitá hálájját a volt földesurak nemes áldozatáért. Látván ugyanis, hogy a birtokos úr, ki eddig földjeit robottal

míveltetté, ennek rögtöni eltörűltetése miatt gazdálkodásában felakad, s a szükséges munkaerőt azonnal előteremteni képes nem lévén, földjei nagy részét kénytelen volna parlagon hagyni: egész helységek s uradalmak lakosai önként ajánlkozának ez úttal ingyen végrehajtani a szükséges földmunkát. A romlatlan erkölcsű nép, lelkesedésében, most nagyobb buzgalommal nyujta segédkezet a földes úrnak, mint midőn azt törvényszabta kötelesség gyanánt cselekedte. Hol a nép ily hálás érzelemmel nem viseltetett a földesúr iránt, ott jobbára ennek, vagy gazdatisztjeinek elébbi méltánytalan bánásmódja volt az idegenség oka. 1848. April.

Hasonló készséggel fogadta, sőt jóakaratával egynémiben meg is előzte a nép a kormány intézkedéseit. Így történt, például, a nemzetőrséggel. Ennek, bár különben a belügyi miniszterium alá rendeltetett, első felállítását és rendezését az elnökminiszter vállalta magára. És midőn Batthyáni Lajos gróf april 20-kán s a következő napokban első rendeleteit ez iránt kibocsátotta, sok helyt, habár elég rendezetlenül is, már fenállott a nemzetőrség. Hogy a városi polgárság s általában a felvilágosodottabb osztályok rokonszenvvel fogadták, s Pest példájára, már a múlt hónap folytában, a törvény kihirdetése előtt önként létre is hozták e szép institutiót, senkit sem lepett meg. Azt mindazáltal alig remélte valaki, hogy a falusi nép is oly készséggel karolja fel ezen eszmét. Nem hiányzottak ugyan a tót és oláh nyelvű vidékeken községek, melyek ezen institutioról kellőleg nem világosíttatván fel, vagy tudatlan s roszakaratú bujtogatók által tévútra vezettetvén, azt hitték, hogy a nemzetőrség is rendes katonai szolgálatra leend hivatva, s attól ennél fogva idegenkedének. A nagyobb rész azonban, kivált a magyar fajú nép, mihelyt a megyei tisztviselők által felszólíttatott, s a nemzetőrségnek, mint a szabadság és rend fentartására legalkalmasb eszköznek czéljáról, szabályairól értesíttetett, önként belépett annak soraiba és szorgalmasan gyakorlá magát a katonai mozdulatokban. E tekintetben kétségkivül nagy hatása volt annak is, hogy a lelkészek általában

1848. April. véve nemcsak buzgón közremunkáltak a nép kellő felvilágositásában; hanem sok helyt magok is beléptek a nemzetőrségbe; sőt elég példa volt arra is, hogy kiszolgált s nyugalmazott katonák híjában, kik egyébiránt a tanitói szerepet viselték, magok a lelkészek gyakorolták be, a mint tudták, híveiket a szolgálati rendbe s hadi fordulatokba. Az ekként felállott nemzetőrség, mind a városok mind a falukban, azonnal oly buzgalommal ügyelt is a közbéke és rend fentartására, hogy kicsapongások, vagyonkárositások s más gonosz tettek ritkábban még soha sem történtek; a közbátorság és csend oly nagy soha sem volt az országban, mint épen az átalakúlás e korszakában. Egyátaljában a nép, igen kevés kivétellel, mindenütt és mindenben annyi józanságot, annyi érettséget s ép észt tanusított, hogy a hazafinak szíve repdesett örömében, midőn e válság napjaiban látá, mily elemek alkotják e nemzetet, s midőn arra gondolt, mily erős, virágzó állam fejlödhedik ki rövid idő alatt ezen elemekből.

Egészen más nemű mozgalmak tűntek fel a társadalom némely más osztályaiban. Ama haladási vágyak, reformi törekvések, melyek az ország politikai állapotára nézve oly szerencsésen diadalra jutottak, ezen ingerlő példa befolyása alatt, több másféle viszonyokban is mintegy ösztönszerűleg nyilatkoztak. A nemzeti s polgári újjászületés kovásza egyebekben is forrongást támaszta, s minden osztályt, minden érdeket arra indíta, hogy szinte kisérletet tegyen széttörni ama korlátokat, melyek által magokat akár a megbukott kényuralom befolyása alatt, akár a más nemű socialis viszonyok ferde alakúlásai következtében, összeszorítva érezték. A tekintély minden viszonyokban elveszté régi fénykörét; a kegyelet, mely nem a természeti ösztönökből származott, hanem az absolut kormányhatalom példája szerint, az erősebb által mesterségesen ápoltatott a gyengébb elnyomására, jelenleg mindenütt olyformán látszék eltünni, mint a regékben a tündér bűvesszejének érintésére szokott megszünni a bűvölet hatalma. A szabadság napjának melege rögtön feloszlatá ama jégkérget, melylyel a

hagyományos előitélet, a megszokás, a hatalom hosszas bitorlása mintegy dermettségben tartá vala némely osztálybeliek kedélyét. Az elnyomott egyéni szabadság mindenütt széttörni ügyekezett az őt leszorító bilincseket. Jogot, méltányosságot, szabadságot követelt minden viszony, minden felekezet, minden érdek a maga számára. E tekintetben különösen három jelenet, mely átalakúlásunk e mozgalomdús napjaiban az élet felszinére merűlt, teljes joggal megérdemli a történelem figyelmét. E jelenetek a tanuló ifjúság, az iparos osztály s az alrendű papság kebelében tüntek fel. 1848. April.

A pesti egyetem, különösen a bölcseleti s jogászati karok ifjúsága már a márcziusi mozgalmak első napjaiban eszméletre ébredt s harczra kelt a köznevelés régi, szellemnyügző rendszere ellen. Azon küldöttség, mely a fővárosi csendbizottmány kebeléből márczius 18-kán Pozsonyba, a törvényhozó karhoz indíttatott, az egyetemi ifjúságtól is egy kérelmet vitt vala fel, melyben az egyetemnek a bécsi egyetem gyámsága alóli felszabaditása és újjászerveztetése, tökéletes tanítási és tanulási szabadság, az évenkénti próbatételek megszüntetése s azok helyett a pálya végén tartandó szigorú tanvizsgálat stb. kéretett. Nem sokára ezután nyiltan kijelenté az ifjúság ellenszenvét azon tanárok iránt, kik vele vagy embertelenül bántak, vagy tanszékeik igényeinek nem feleltek vala meg; s ezeknek nyugalmazása vagy mellettök magántanárok alkalmazása végett folyamodott a közoktatás miniszteréhez, ki aztán nem is késett teljesíteni a méltányos közkivánatot.

Valamivel később kezdődtek, s veszélyesebb színben, nagyobb zajjal folytak le a pesti kézműves legények s munkások mozgalmai, melyek nehány napig oly élénkséget nyertek, hogy félni lehetett, nehogy a békés polgári átalakúlás erőszakos társadalmi forradalommá fajúljon el. A munkások mérsékeltebb része megelégedett ugyan avval, hogy törvényes kérelmi téren eszközölje ki a középkorból fen-

1848. April. maradt s a megbukott kormány által kiváltságokkal felruházott czéhek eltörlését s az általok sokfélekép korlátolt munka s ipar szabadságát. De voltak köztök szenvedélyes emberek, kik a higgadtabb párttól különválva, erőszakosan akarták kivívni érdekeiket, s a czéhládát elfoglalni s megégetni, az élelmes zsidóságot pedig megrohanni s kiűzni, s több ilyféle kicsapongásokra vetemedni szándékozának. A népgyüléseken azonban, melyeket az iparos osztály a maga sérelmei tárgyában sürűn tart vala, végre mégis győzött a mérsékelt rész józansága. Nem csekély érdemet szerzett magának e tekintetben is Nyáry Pál, ki az april 17-én lefolyt népgyülésben végre oly határozatra birta a munkások többségét, hogy addig is, mig a jövő törvényhozás a czéhek s munkaszabadság tárgyában kimeritőleg rendelkezendik, az illető miniszteriumnál keressék legérzékenyebb sérelmeik orvoslatát. A kereskedelmi miniszter, Klauzál Gábor, ennek folytában oly intézkedéssel szünteté meg e munkásosztály leghangosabb panaszait, hogy azon jogot, miszerint a különben czéhbeli kézművesek is köthessenek a czéhektől független társulati szerződéseket, mit a czéhekből kizárt zsidó iparosoknak már az 1840-ki törvény megadott volt, a keresztény iparüző segédekre is kiterjesztette.

Az egyetemi ifjúság és kézműves legénység e mozgalmainál sokkal meglepőbb volt erkölcsi átalakúlásunk figyelmes észlelőjére az, mi az alpapság kebelében történt. A bölcselő szemlélő nem kevéssé bámulhatott, látván, hogy a hagyományos tekintély már azon osztály kebelében is elvesztette varázserejét, melynek egész léte tekintélyen, hiten alapszik. A reform utáni vágy különösen a fiatalabb koru városi s falusi alsóbb rangu lelkészek, s a honi ifjúság nevelésével foglalkodó piaristák szerzetének pesti házában nyilatkozott legvilágosabban. A reformvágynak mind ezek, mind amazok közt a kor szellemével ellentétes elöljárói önkény, despotikus igazgatási szerkezet, s az anyagi javak aránytalan felosztása szolgált leginkább forrásául. Némelyek

azonban e felett az egész egyházi fegyelem rendszere ellen nemcsak izgattak s kikeltek, hanem tényleg is fellázadtak. 1848. April.

Midőn az alsóház april 4-kén a vállasegyenlőségi törvény felett vitatkozék, s egyebek közt Sárkány, bakonybéli apát, reményét nyilvánitá, hogy a jogegyenlőség megállapított elvénél fogva, ezentúl a katholikusoknak is szabad leend, az államhatalom gyámkodása által többfélekép korlátolt egyházuk számára követelniök azon jogokat, melyeknek más felekezetek birtokában vannak: közte és Kossuth Lajos képviselő közt egy általános derültséget támasztott szóváltás fejlődött ki. „Ha az apát úr előadását megfontolja, — mondá egyebek közt Kossuth — úgy találja hogy, miután a kath. vallás még több jogokkal is bir, mint más vallások, alig képzelhet egyebet, mi a tisztelendő uraknak, más vallásuakkal hasonlítva, sérelmes lehet, mint azt, hogy a kathol. papság tagjai nőtlenek. Kinyitlatkoztatja hogy, ha az országgyűlés a coelibatus eltörlésébe kivánna avatkozni, ő segédkezet nyujtana reá .... A jelen mozgalmakban, mondá tovább, sokféle tárgyra nézve kapott az ország különböző részeiből óhajtások kijelentéseit; de egy tárgyban sem oly sok oldalról s oly összhangzókat, mint a kisebb clerus köréből a coelibatus eltörlésére nézve.“ Mit ekként, Kossuth állitása szerint, sok pap az országgyüléstől óhajtott létesíttetni, azt néhányan, a magok személyére nézve, tényleg végrehajtották: a papság köréből kilépvén, megházasodtak. Ezek példáját azonban, minthogy a polgári házasság intézménye létrehozva még nem lévén, ilyféle lépés múlhatatlanul vallásváltoztatást vont maga után, nem sokan követték.

Azon törekvésekben mindazáltal, melyeket, mint nevezetes időjelt, tulajdonkép emliteni akarok, az alsó papság csaknem egész fiatalabb osztálya részt vett. A püspökök hatalmának az alsó clerus fölött alig volt korlátja. A középkorból származott canonok, melyeket szinte csak magok a püspökök s az ő döntő szavoktól vezérlett zsinatok

1848. April. alkottak, magok is absolut elvből származván, a püspökök önkényének szintúgy a fegyelemben mint a lelkészek alkalmazásában széles tért nyitottak. A segédlelkészek s administratorok ez ellen épen semmi —, a rendes lelkészek pedig csak azon egy canon által voltak némikép biztositva, mely szerint a plébániát törvényes ok nélkül elvenni senkitől sem lehetett. A püspök, részint mint kegyúr, a püspöki javak községeiben, részint mint megyei főnök, a külön kegyurakkal nem biró helységekben igen sok plébániára nézve s egészen kénye szerint gyakorlá az adományozási jogot. A segédlelkészeket pedig, kik gyakran csak 15—20 évi szolgálat után nyertek plébániát, nemcsak önkénye szerint helyezte el, hanem a szerint küldözgeté is más és más községbe a nélkül, hogy legkevesbbé is gondolt volna arra, akarja-e az egyén változtatni szolgálati helyét, lesz-e kedve ott, hova küldetett, szolgálni s megférend-e azon község lelkészével? Gyakran történt ennélfogva, hogy oly egyéneknek kellett egy plébánián együtt élni, egy pályán működni, kik, a község erkölcsi javának kárára, egymással meg nem egyeztek. Még számosabb volt a panasz az alclerus anyagi ellátása miatt. A plébánusok nagyobb része tűrhetőleg megélhetett ugyan javadalmából; a segédlelkészek azonban, kiknek évi díja némely megyében csak 40, sőt 24 p. ftot tett, s kik élelmöket a plébánusoktól nyerték, ezek önkényének s gyakran méltatlan bánásának az élet első szükségeire nézve is ki voltak téve. Szóval, olynemű volt az alsó papság állapota, minőt míveltebb emberek, kiknek osztályába mégis e papság nagyobb része tartozott, hosszabb időre bármi hivatásban méltán elviselhetlennek érezhetnek; a papi hivatásban tehát, melynek sikeres betöltésétől függ az alsó néposztály erkölcsi állapota, de melynek sikerdús betöltése főleg nyugodt, megelégedett s derült kedélyt igényel, behúnyt szemmel nézni többé nem lehetett. A pap, mintán ifjúsága legszebb éveit a seminariumban, a szabad akarat minden gyakorlatát meggátoló,

czélszerűtlen, szerzetesi fegyelem alatt, tanulmányok közt töltötte el, irígylésre méltónak láthatá, a magáéval összehasonlítva, bármely iparos sorsát, ki, ha csak némi szorgalmat és ügyességet fejtett ki, harminczadik életévéig független helyzetet vívhatott ki magának; míg ő, negyvenedik évében is gyakran méltatlan, gyermekies függésben s nélkülözésben találta magát, kivált ha önérzete aljasabb keresetmódtól, fondorlat s képmutató csuszás mászástól stb. tiltotta. Az előlépésre koránt sem mindig a hivatal buzgó teljesitésében szerzett érdem, még ritkábban a tudomány, hanem inkább mellékes tekintetek, képmutató szineskedés vezetett. És ezen állapot annál tűrhetetlenebbnek látszék neki, minthogy öntudattal mondhatá, hogy a nap súlyát s hevét ő viseli. 1848. April.

Most tehát, midőn a méltány és igazság jutottak uralomra, midőn a nemzeti kormánynál minden felekezet orvoslatot nyert sérelmeire, midőn az önkény hatalma, a tekintély despotismusa mindenütt lejárta magát, az alpapság is megragadta az alkalmat sorsának javitására. Számos egyházi megyében, kivált a melyek püspökök hijában helyettesek által kormányoztattak, alesperesi kerületenként gyülések hivattak egybe, melyekből aztán reformi kérelmek intéztettek az egyházmegyei kormányhoz; a többi kerületek pedig felszólíttattak, küldenének képviselőket a középpontban tartandó megyei gyülésre. E megyei gyülések több helyt valóban létre is jöttek, s a káptalanok által választott püspökhelyetteseket, kik iránt bizodalmok nem volt, másokkal pótolták, az egyházi nevelés, fegyelem s igazgatás tekintetében reformjavaslatokat készítettek, s azoknak életbe léptetése végett a cultus-miniszteriumhoz egy országos zsinat összehivásáért folyamodtak; némely apróbb javitásokat pedig magok is azonnal létesítettek. A lelkészekéhez hasonlók voltak a piarista szerzetesek lépései. Ők is új szerzetfőnököt választottak s czélszerű reformok végett a miniszteriumhoz folyamodtak. A sajtóban mind a két felekezet számos

1848. April. czikket bocsátott közre, melyekben állapotaikat s a szükséges reformokat minden oldalról megvitatták.

A kormány, mely a köznevelést gyökeresen átalakítani szándékozott, a piarista szerzet tekintetében maga is múlhatatlannak látá a reformokat. Az alclerusnak is hajlandó volt segédkezet nyujtani, mennyire azt az egyház autonomiája engedte. Utóbb, midőn az országgyülés Pesten összeült, az erre megjelent püspökök is sokszor tanácskozának az egyházi állapotok legszükségesebb reformjairól; s egy országos zsinat előkészületein kezdének dolgozni. Fájdalom, a nem soká bekövetkezett háború, utóbb a restaurált kényuralom mind ezen reformi reményeket csirájokban elölte. Alább mindazáltal az egyházi viszonyokra s a cultusminiszteriumnak azok iránti terveire még egyszer visszatérendünk.

HARMADIK FEJEZET.

Erdély visszakapcsoltatása.

A miniszteriumnak azon négy fő feladata közt, melyek czélszerű megoldásától függött az ország újjászületésének sikerűlte, jövőjének nyugalma s boldogsága, mint mondók, időszerint második volt: Erdély visszakapcsolása s az országba kebelezése. 1848. April.

Erdély, bár a lefolyt századok viszontagságai alatt mind törvényhozási mind igazgatási tekintetben elszakadt Magyarországtól, melynek koronája alá tartozott: mégis mindig befolyása alatt maradt a civilisatiojára szintúgy mint alkotmányos szabadságára nézve, kivált 1825 óta, sokkal elébbre haladt nagyobb „testvérhazának". Ez oka, hogy valamint a közélet mezején divatos eszmékben s politikai és társadalmi intézményeiben s mozgalmaiban jobbára ettől vette az irányt: ugy minden nagyobb esemény által, mely Magyarországon lefolyt, rendesen lökést szenvedett. A Magyarország élettengerén támadt hullámok körvonalai Erdély keleti és déli havasainak bérczeinél végződtek.

A Pozsonyban és Pesten felmerűlt események hírére Erdély népeinek kedélye is mindenütt megnyilt a szabadságnak. Különösen a Magyarországhoz való csatlakozásnak minden értelmesbek s haladni vágyók által rég ápolt, de a kormány és szövetségesei által mesterségesen letartóztatott óhajtása ellenállhatatlanúl kitört a kedélyekben; s mind az, mi a nemzetet Magyarországban lelkesedésre ébresztette, Erdélyben

1848. April. egy szó által hangzott vissza: e szó a Magyarországgal való egyesülés vala, mi reája is kiterjesztendő volt az új vívmányok, jogegyenlőség, képviseleti törvényhozás, független, felelős kormány áldásait.

Erdélyben, mint tudjuk, még károsabban gazdálkodott, mint Magyarországon, a bécsi kormány kényuralma. A kolozsvári kormányszék csak árnyékát s némi formáit tartotta meg az alkotmányos kormánynak, melyet valósággal a bécsi miniszterium kénye szerint intézett a befolyásától függő erdélyi udvari kanczellár által. Országgyülései, melyek huszonkét évi szünet után 1834 óta időnkint egybehívattak, az alkotmányos életnek semmi erőt nem kölcsönözhettek; sőt azoknak majdnem mindegyike egy-egy elemét rontá meg az alkotmányosságnak. Ha az ellenzék nagyobb erélyt fejtett ki, maga az alkotmány is felfüggesztetett.

Azonban, a bécsi absolutismusnak ezen döntő befolyásán kivül is, már maga az alkotmány által igen szűk körre volt szorítva Erdélyben a szabadság. Politikai jogokkal csak a magyar nemesség, a magyarokkal egy eredetű s nyelvű székelyek s a XII-dik században megtelepült szászok birtak. Más szóval, csak a magyar, székely és szász nemzetiség volt törvényesen elismerve s alkotmányos jogokkal felruházva. A legnagyobb számban lévő oláh népnek, mely egymaga körülbelül annyi, mint ama három együtt véve*), nem volt politikai nemzetisége; az, mint ilyen, semmi joggal sem dicsekedhetett. Igaz ugyan, hogy valamint a magyarok közől is csak a nemesek birtak politikai jogokkal: úgy ezekben a különben oláh származásuak is részesűltek, ha nemesek valának. Ezen nemes oláhok azonban nem a jogtalan oláh, hanem a magyar nemzet tagjai gyanánt tekintettek; s mivel önmagok is magyaroknak kivántak tekintetni, a magyar nemzettel egybeolvadtak.

*) A magyarok száma mintegy 450,000, a székelyeké 350,000, a szászoké 200,000, az oláhoké 1,050,000.

De bár ekként az oláhok, mint nemzet, rövidséget szenvedtek: egyénileg tekintve, nem voltak mostohább állapotban, mint a nem-nemes magyarok. Az oláh is csak azon terheket viselte, az úri adókra s a szolgálatokra nézve, mint a magyar jobbágy; s igen hibáznék, ki azon véleményben volna, hogy az oláh köznép nagyobb nyomást szenvedett a magyar köznépnél. Oka a panaszra abban volt, hogy mint nemzet testületileg nem volt egyenlő a többi három törvényes nemzettel; és abban, hogy míg emezek vallását, volt légyen az katholika, protestáns vagy unitaria, a törvény egyenlő joggal ruházta fel: az oláhok vallása, a görög ó-hit, törvényesen nem volt bevéve. Panaszra, továbbá, még abban is volt oka, hogy az ugynevezett Királyföldön, hol a szászokkal vegyesen laktak, bár ezekkel, a törvények szerint, ugyanazon polgári jogokkal kell vala birniok: az élelmes szászok nyomása alatt mindazáltal a szabad földbirtok jogát elvesztvén, jobbágyakká lettek. És végre, ha még ezen felül volt az oláhnak oka a panaszra: az nem a magyartól, hanem azon szerb hyerarchiától származott, melynek despotismusát, Erdélyben is szintúgy mint Magyarországban, tűrni kényteleníttetett az ó hitű egyházhoz tartozó felekezetök. 1848. April.

Erdélynek Magyarországgal való viszonyait tekintve, néhány esztendő óta különösen két eszme foglalkodtatá az elméket. Ezek egyikét tette azon részeknek, melyek a tartomány elszakadása előtt a szorosan vett Magyarországhoz tartozának s Erdélyhez, midőn ez az osztrák fejedelmi ház alá került, törvénytelenül csatoltattak, visszakeblezése Magyarországba. Másika abból állott, hogy Erdély Magyarországgal mind törvényhozási mind igazgatási tekintetben, oly formán, mint a mohácsi vész előtt létezett, egyesíttessék.

A részeknek, Kraszna, Zaránd s Közép-Szolnok vármegyéknek, Kővár vidékének és Zilah városnak, visszakapcsoltatása, mint tudjuk, már az 1836-ki 21-dik t. czikkben megrendeltetett ugyan a magyar törvényhozás által; de a bécsi kormány, mely egy talpalatnyi földön sem akará tűrni befo-

1848. April. lyásának, mi Erdélyben nagyobb volt, csökkenését, daczára annak, hogy e törvény a király által szentesíttetett, s végrehajtása minden utóbbi országgyülésen sürgettetett, hatályát mégis meggátolta. Az egész tartománynak egyesülése pedig Magyarországgal, — bár azt a nemzeti s alkotmányos erősödés végett, itt is amott is minden értelmesb szabadelvű egyaránt kivánta és sürgette is az országgyüléseken, eddigelé csak jámbor óhajtás, sikeretlen törekvés maradt.

A márcziusi reformmozgalmak valahára e két kérdés megoldását is lehetővé tették. A részek, meggyőződve lévén, hogy az 1836-ki törvény szerint Magyarországhoz tartoznak, a kétes állapotnak önként s rövid úton véget vetének : Kraszna példájára, követeiket márczius végén megválasztották s felküldték a pozsonyi országgyülésre. Az egész tartomány egyesülése pedig Pozsonyban oly módon igtattatott törvénybe, hogy az, mihelyt a rövid időn egybehivandó erdélyi országgyüléstől is elfogadtatik, azonnal végrehajtassék. A részeket kormányunk, mindjárt Pestre lejötte után, forma szerint is visszakapcsolta az országhoz. Báró Wesselényi Miklósnak, ki ez ügynek már az 1830-ki és 32-ki országgyüléseken legerélyesebb előharczosa, tulajdonkép megindítója volt, azon elégtétel jutott, hogy a visszakapcsolást végrehajtó bizottmánynak ő neveztetett ki elnökéül.

Az uniót illető törvényczikk az erdélyi szabadelvű párt által, mely az értelmiség többségét alkotá, és most szintúgy urává lett a viszonyoknak, mint Pozsonyban a magyar szabadelvű párt, nagy lelkesedéssel üdvözöltetett. A magyar vármegyék s a székely székek, Alsó-Fehérmegye példájára, küldöttségek által szóliták fel gróf Teleki József kormányzót, hirdetne mennél elébb országgyülést, melyen akaratát Erdély is kijelenthetvén, az unió haladék nélkül ténynyé váljon. Több megye mindjárt követeit is megválasztá a kihirdetendő országgyülésre, s oly útasítást szabott elejökbe hogy ha Erdélyben e közkivánatot határozattá emelni nem lehetne, a magyar országgyülésre menjenek.

A kormányző, Teleki József, maga is meggyőződött a gyülés mennél elébb megtartásának égető szükségéről. Az úrbéri viszonyok Magyarországon, mihelyt az irántok alkotott törvényjavaslat a király által előlegesen elfogadtatott, még a törvény sanctiója és kihirdetése előtt tényleg megszüntek. Méltán attól lehet vala tehát félni, hogy az erdélyi nép, kivált az oláhok, kik közt az izgatás hamar megkezdetett, értesűlvén a magyarországi jobbágyak teljes felszabadultáról, könnyen lázadásra vetemedhetik, ha az úrbéri viszonyok ott is gyorsan el nem intéztetnek. A kormányzó tehát ismételve irt Bécsbe, s egy ügynököt személyesen is küldött a királyhoz az országgyülés kihirdetését tárgyazó kérelemmel. Midőn pedig a válasz késnék, s a jobbágyak mozgalmai némely vidéken komoly aggodalmakat keltenének; más részről a székelyek is az Udvarhelyszékből utnak eresztett s a kolozsváriakkal egyesült nagy küldöttség által sürgetnék a gyülés megtartását: a kormányzó végre az országgyülést, a királyi helybenhagyás reményében, april 11-kén kelt meghívó levelei által május 29-kére valóban ki is hirdette. 1848. April.

Az országgyülés megnyitásáig lefolyt hat hét alatt Erdély többféle élénk mozgalmak s izgatásoknak vált szinhelyévé. A magyar és székely törvényhatóságok egymással vetélkedve intéztek feliratokat a magyar miniszteriumhoz, melyekben, az unió létrejöttét eleve is kétségtelen ténynek tekintve, iránta teljes bizodalmokat nyilvániták. A főispánok, jobbára a megbukott rendszer barátai, egyebek közt Teleki Miklós, Nopcsa László, Kozma Imre s több mások, látván hogy a megváltozott körülmények közt pártjoktól elhagyatva, megyéikben támasz nélkül állnak, egyenként lemondtak. A városokban az ifjúság nemzeti szinű zászlók alatt ünnepélyes meneteket, népgyüléseket, politikai lakomákat intézett, s a férfiak és nők, vének és fiatalok, szóval, a nép többi osztályai velök együtt érezék s nyilvániták a nemzeti egység lélekemelő első örömeit. Követválasztások élénk, de békés zaja tölté el mindenfelé a hatóságok székvárosait. Kolozsvárról april 23-kán

1848. April. fényes küldöttség indult Budapestre a végett, hogy a főherczeg-nádort s királyi helytartót az országgyülés megnyitására megnyerjék s a miniszteriumot üdvözöljék. A nemzetőrség a városokban előleg is nagy buzgalommal szerveztetett; mely aztán maga vette át a közbiztonságra ügyelés gondjait. Szóval, a megváltozott magyarországi viszonyok befolyása alatt itt is mindenütt s mindenben ébredés, mozgalom, surlódás, — élénk, tevékeny élet mutatkozott. A nyilvános és magános gyülekezetekben az elmék mindenütt az elavult bureaukratikus igazgatás helyébe állandó miniszterialis kormányrendszerrel, a közterhek viselésének egyenlőségével stb. foglalkodának. De a fő életeszme úgy a sajtóban, mint a követválasztási s utasitási gyülésekben az unió vala. Az értelmiség, sőt mondhatni, a haza sorsát szivén hordó minden jó polgár véleménye lelkesedéssel ragaszkodott ezen életeszméhez. Eleinte ez iránt egy felekezetben, egy nemzetiségben sem mutatkozott ellenszenv: a magyarok, székelyek, oláhok, sőt még a szászok is ezt hangoztatták ajkaikon.

Az unió elleni reactió. De mihelyt az első ijedtségéből föleszmélt udvari párt Bécsben a reactiot elhatározta, annak terveit megállapította, eszközeit megválasztotta : az unió ellen is azonnal megkezdődött a titkos izgatás, mely aztán napról napra nyiltabb táborozássá nőtte ki magát. Báró Jósika Samu erdélyi udvari kanczellár, még folyton hivatalában létezett s az udvari pártnak, mely őt reactionárius terveibe kezdettől fogva beavatta, egyik legbuzgóbb, legügyesebb tagja lett. És mihelyt pártjának némely befolyásosabb tagjai, nagybirtokosok s hivatalnokok, általa a támadó reactionak neszét vették : az unió elleni izgatás is nyomban megkezdődött. A conservativ nagy birtokosok, kik az úrbéri javadalmakat, dézmát, robotot — miket az unió, bár kárpótlással, megszüntetendő vala — féltették, sajnálták ; a királyi hivatalnokok, kiknek egy része hivataláért remegett, más része az eddigi kezelés után vagy meggyökerezett visszaélésekből folyt jövedelmeit nem örömest áldozta fel; majd a szászok, kiknek a jogegyenlőség nem tetszék, s

végre az elcsábított oláhok, bár az unió által épen ők valának legtöbbet nyerendők, — mind ezek önzéstől, balul értett önhasznuk vágyától ösztönöztetve, érdekökben lenni vélték az unió megakadályozását, s ezen irányban meg is kezdték izgatásaikat. 1848. April.

Az udvari s bureaukratiai reactio mindenek felett a szászok féltékenységét tűzte ki s használta fel a maga eszközéül. Az unió, a magyar alkotmányos kormányelveket s az új reformokat, különösen a jogegyenlőséget Erdélyre is kiterjesztendő lévén, a szászok testületi kiváltságait, nemzetiségi privilegiumait s a Királyföldön az oláhok felett gyakorlott felsőségöket, beligazgatásuknak pedig bureaukratikus rendszerét, bizonyos megszüntetéssel fenyegette. A kalmárszellemü, önzésében szükkeblü szásznak pedig nem tetszék a közös szabadság s jogegyenlőség; neki kiváltság kellett. Ő nem akart lemondani az oláhok felett szerzett igazságtalan uralmáról; majdnem örökössé vált bureaukratiája pedig a hatalmat továbbra is megtartani óhajtá. Salmen, a szászföld igazgatásának élén álló szász gróf, Rosenfeld, a megbukott bécsi államtanácsnak erdélyi előadója, Benigni, a szebeni szász lap szerkesztője s még néhány más főbb szászok, a Bécsből vett intések szerint elébb Szebenben, majd a többi szász városban is mind élénkebbé vált izgatást kezdének az unió s általában a magyarországi irány ellen. Az izgatás a szebeni szászok, kivált a bureaukraták közt, hamar rokonszenvre talált. Az unió ellen kikelő versek köröztettek. Május 3-kán a szinházban sárga-fekete zászló tüzetett ki, ellentüntetésül a magyar városokban körülhordott nemzeti zászló irányában, s az ismeretes *Gott erhalte* dynasztiai hymnus énekeltetett el. A reactio említett vezérei majd a szomszéd szász városokba is, kivált hol az unió iránt eleinte hangosabb rokonszenv nyilatkozott vala, számos zsoldos vagy fanatizált izgatókat küldöttek; kik aztán a szász papsággal, mely a gazdag tized elvesztésének félelme alatt egyátaljában a reactiohoz szegődött, kezet fogva, azt kiáltozák, hogy a magyarok végkép el akarnak szakadni az

1848. April. osztrák monarchiától, s heves szónoklatokat tartottak a senkitől sem ostromolt birodalmi kapocs fentartása érdekében.

A reactio azonban egy ideig, Szebenen kivül, a többi szászok közt is nagy nehézségekre talált. A szabadság ellenállhatatlan varázsa számos községben háttérbe szorította az önzés ösztöneit. Szászvárosban az unió ellen izgató szebeni német versek a piaczon ünnepélyesen megégettettek. Sőt magában Szebenben is felébredt az ellenhatás: a „Transilvania“ czimű szabadelvű német lap, mely ott e napokban kezd vala megjelenni, határozottan s erélyesen lépett fel az unió mellett. „Az erdélyi országgyülés — úgymond egyebek közt első számában — mindeddig soha sem volt képes a prokátori czivódás teréről az igazi, üdves törvényhozás szerepére emelkedni. Az eldöntő s uralkodó vezérelvek nem az állampolitika elveiből kölcsönöztettek, hanem folyvást hitvány, önző magánérdekek körül maradtak.“ Tanácsolja tehát nemzetének, fogadja el az uniót készséggel s feltételetlenül, és bizza a maga viszonyainak rendezését a nagy politikai értelmiséggel biró magyar országgyülésre. E lap, a bureaukraták, patriciusok minden ellentörekvései daczára, menten növekedő elvpártot nyert, kivált Szebenen kivül: Segesvárott, Szászvárosban, Nagy-Sinken, Ujegyházán, Kőhalmon és számos más szász községekben folyton terjedt az unió iránti rokonszenv; a falusi nép pedig azt ott is egy jobb korszak induló pontjának tekinté.

A reactio emlitett vezérei, míg ekként kétes reménynyel folytatták honosaik közt az izgatást, az oláhok közt is megkezdték sötét működéseiket. Mindenek előtt a két oláh püspököt ügyekeztek megnyerni, kiknek befolyása majdnem korlátlan volt híveikre. Ezek egyike, Lemény János, a valóban apostoli buzgalmú s erényű, érdemekben megőszült egyesült kathol. oláh püspök azonban hű maradt a szabadsághoz s nemzete érdekéhez. Másika, Saguna, óhitü oláh püspök, eleinte habozott, utóbb, mint látandjuk, a reactiohoz szövetkezett. Ugyanazon időben pénzzel s hivataligéretekkel megnyert oláh emissariusok által lázitólag kezdének izgatni az

oláhságban. Ezen ügynökök mind szóval, mind szétosztott felszólitások által ingerlék őket gyűlöletre a magyarok és székelyek ellen. A parasztoknak igérék, hogy a császár, ha hozzá a fellázadt magyarok ellen hűvek maradnak, úrbéri terheiket eltörlendi, sőt a magyarok és székelyek földjeit is nekik adandja. Az oláh végvidéki őrséget pedig azzal biztatták, hogy ő felsége őket a magyarok ellen teendő szolgálataik jutalmául a végőrségi kötelezettség alól fogja fölmenteni. 1848. April.

Nem nehéz feladat, a tudatlan népet, kivált ha sérelmei vannak, nyomás alatt szenved, tévútra csábítani, a rosz szenvedélyeket benne felébreszteni. Ilyen volt pedig az oláh nép. Századok óta szolgaság járma alatt nyögvén, melyet még a fajrokonság sem szelidített meg, mint sok esetben a magyar jobbágynál; neveltetésében végkép elhanyagolva lévén: e nép tudatlan, elbutúlt, teli babonával s előitélettel. Életczéljai felől soha fel nem világosíttatván, jobbára henyén tölté örömtelen napjait, ronda, roskadozó kunyhóiban s hegyei közt, melyeknek völgyeiben hanyagul míveli földjén a tengerit, majdnem egyedüli eledelét, legelteti juhnyájait, melyeknek bőre adja ruházatát. Természetében nem hiányzik ugyan a szelídség s önmegadás; de a míveletlenség s mély tudatlanság őt renyhévé, a szegénység rablásra hajlandóvá, a szolgai elnyomás kétszinűvé, bizalmatlanná s felingerűltében kegyetlenné tette. Papjaik magok is, kivált az óhitüek felekezetében, jobbára a legmélyebb tudatlanságba merűlve, míveltségökre nézve alig emelkedtek híveik fölébe. Az óhitü papok közt sokan irni s olvasni is alig tudtak s gépileg végzék a betanult lithurgiát; vallás és józan morál helyett pedig jobbára némi külső szertartásokra s babonára, előitéletekre taniták a népet, mely irántok rendszerint nagy bizodalommal viseltetik.

Az ily értelmi s erkölcsi elhanyagoltságban tespedő nép közt tágas tér nyilt az anyagi haszonnal biztató hazug izgatásoknak. Azonban találkoztak az oláhok közt is felvilágosodott férfiak, kik átlátták, hogy csak az egyesülés Magyarországgal hozhatja meg nemzetöknek a megváltás napját; az

1848. April. unió szünteti meg az úrbéri szolgaságot, nyit utat a jobblétre, mívelődésre; csak ez ad vallásuknak is jogegyenlőséget s törheti szét az igát, melyet a ravasz szerb hyerarchia nyakokba vetett: az unió ad a többi polgárokéval egyenlő jogot és szabadságot; hogy ezeknél fogva nemzetök legfőbb érdeke testvéries csatlakozást parancsol a magyarhoz, ki a népszabadság és testvériség jelszavait tüzvén zászlajára, mit magának megszerzett, minden vele lakó néppel testvériesen megosztani akarja; a szabadságot tehát mind polgári mind egyházi tekintetben, s ennek folytán sorsuk javulását, a századok szenvedései után, csak az uniótól, a magyar törvényhozástól remélhetik. Ezektől származott ama nyilatkozat, mely april hóban, különösen az erdélyi oláhok nevében jelent meg a hirlapokban. A czikk szinte szenvedélyes hangon üdvezli Magyarországot s a magyar nemzetet, mely a közös szabadság napját földerité, és az oláh nép soha meg nem szünendő háláját fejezi ki iránta testvéries indulatáért. Ily értelemben nyilatkozott még az első nagyobb oláh népgyülés is, melyben april 30-kán mintegy két ezernyi tömeg vett részt Balázsfalván. E népgyülésben egyebek közt határozatba ment, hogy május 15-kén szinte Balázsfalván az egész oláh népet képviselő nemzeti gyülés tartassék, mely mind az unióról, mind az oláhok külön kivánatairól kimondaná véleményét; egyszersmind pedig egy bizottmány választatott, mely a tárgyalandó kérdéseket előleges tanácskozásokban készitse el.

A reactio szász vezérei e gyülés alkalmával az izgatások minden nemeit mozgásba tették az oláh nép elcsábitására. Nevezetes ezek közt szemtelenségéről, a tényekkel, a józan észszel és erkölcsiséggel egyaránt ellenkező tartalmáról egy felszólítás, melyet az oláhokhoz intéztek. „Oláh testvérek! — így szól az a többi közt — Fogjunk kölcsönösen kezet s kössünk egymással szövetséget, mely előtt a felfuvalkodott magyarok kevélysége meghajoljon, s magyar és székely pusztuljon ki közös hazánkból. Mert hiszen Erdély nem a magyaré: e szép ország a ti és a mi örökségünk, kik veletek örökre

egyesülve lenni óhajtunk. Űzzük ki e jogtalanul betolakodottakat. Ti számra nézve hatalmasok vagytok; mi hozzátok csatlakozunk, és a császár katonái nemcsak fel nem kelnek ellenünk, hanem velünk fognak küzdeni a közös czélért." Mondják azután, hogy a magyarok a császárt trónjáról megbuktatni, s magoknak egy független országot alkotni szándékoznak stb. 1848. April.

De az értelmesebb oláhok könnyen átlátták az ármány csalékony szövevényét; a néptömeg pedig súlyosabban érzé eddigelé a szászok igáját, mintsem hogy gyanúval ne fogadta volna elnyomóinak a tényekkel annyira ellenkező mézes beszédét. És, miként a gyülésnek az unió iránt tanusított rokonszenve kétségtelenné teszi, mind ezen féktelen, durva izgatás sükeretlen maradt volna, ha ahhoz két más körülmény nem csatlakozik.

Az aldunai tartományokban működő orosz propaganda, mihelyt a magyar birodalmi viszonyokról értesűlt, azonnal több ügynököt küldött be az oláh nép lázitására. Ezek avval kezdék hitegetni az oláhokat, hogy a szláv faj általában felkelésre készül a magyarok ellen; s ha majd az ezeken átrohan s őket leigázza, az erdélyi s magyarországi oláhok, kiknek addig a szászokkal kellend tartaniok, Moldvával s Oláhországgal egyesüljenek a régi Daczia helyreállitására. Az orosz udvar, mely nekik egy nagyherczeget királyul adand, kezeskedni fog az új oláh birodalom fennállásáért. Ilyféle álmokkal nemcsak az orosz propaganda küldöttei hitegették az erdélyi oláhokat, hanem az oláhországi bojárok közt is voltak, kik valamennyi oláh fajbeliek egyesitésének s egy független Daco-Romania alkotásának eszméjétől felhevülve, szintugy mint amazok, az unió s a magyarokkal való egybeolvadás ellen kezdének izgatni.

A másik körülmény, mely a szász bureaukraták, patriciusok s más reactionariusok táborozásait elősegité, abban állott, hogy az erdélyi oláhok közt is mind többen támadtak, kik a nyugtalankodó horvátok és szerbek példáját követve, a

1848. April. körülményeket magán érdekeik kielégitésére, hivatal, méltóság, vagyonszerzésre óhajták kizsákmányolni, s e végett az oláh nemzetiség kérdését kezdék pengetni. Első helyen említendő ezek közt Saguna András óhitű oláh püspök, egyike azon egyházi férfiaknak, kiket a szerb hierarchiának teljesen sikerűlt volt hálójába keríteni. Ő néhány évig Rajasics karlóczai szerb érsek mellett hivatalkodván, ennek tanítványa s kedvencze, az oláhokat elnyomó szerb hierarchia híve s bűntársa lőn; miért Rajasics érsek eszközlésére az erdélyi óhitű püspökséget nyerte jutalmul. Hír szerint, miként az érsek maga, úgy Saguna is, az orosz propaganda részese volt, s annak zsoldjában állott. Annyi bizonyos, hogy az érsekkel folytonos összeköttetésben lévén, tőle vette az irányt működéseiben. Ezen felül most szövetségbe lépett a szász reactio vezéreivel is, kik őt a Bécsből nyerendő kegyekkel, kitüntetésekkel biztatták. Sagunán kivül, s annak részben segédei s ügynökei, a nagyravágyó Laureani, Pap Sándor, a fanatikus, kicsapongó Barnucz, rendetlenségei miatt pár év előtt hivatalától megfosztott tanár, a korlátolt elméjű, míveletlen, de vad erélyű Mikás, ki magát elébb Mikesnek nevezte, s még néhány más, jobbára fiatal ügyész s hivatalnok volt ez időben legkitünőbb az oláh nép izgatásában s csábitásában. Ezen emberek, — nagy részben nemzetök iránt még az imént hűtlenek, nevöket, oláh származásukat is tagadók, most, látván a magyarországi szerbek s a horvátok mozgalmait s nemzetiségi igényeit, s magoknak, ha nemzetöket is sikerülne hasonlókép felizgatni, abban kitünő szerepet, emelkedést remélvén, rögtön buzgó oláhokká lettek s nemzetök élére álltak; nem, hogy azt hosszú szenvedései után fölemeljék, szabaddá s boldogabbá tegyék — : erre csak az unió vezethetett; hanem, hogy nemzetöket önzésök, nagyravágyásuk eszközévé alacsonyitsák.

Ezen férfiak mindjárt az első balázsfalvi gyülés után elkezdtek izgatni az oláh nemzetiség függetlenségének kérdésével: oly kérdés, melynek semmi alapja sem létezett, a nem-

zetiség eszméje s érzelme a műveletlen népben még egy- 1848. April.
átaljában nem lévén fölébredve.

A szász patriciusok s bureaukraták, e nagyravágyásoknak tán épen első ébresztői, egy perczig sem kételkedvén, hogy bennök czéljaikra hasznos szövetségeseket nyerhetnek, őket azonnal hálójokba keritették, egyiket pénz, másikat hivatal, méltóság s más kitüntetés igéreteivel vesztegetvén meg. Maga a balázsfalvi gyülésen kinevezett s Szebenben székelő oláh bizottmány, melynek az emlitett izgatók mindnyájan tagjai valának, a szász vezérek által behálózva, azok zsoldjába lépett, s velök együtt ugyanazon czélra kezdett működni. Kétségtelen az is, hogy a szász reactio vezéreivel az erdélyi fő hadi kormány is mindjárt eleitől fogva összeköttetésben állott s egy czélra működött az unió ellenzésében: világosan kitünt ez a hadi kormány magatartásából a balázsfalvi második gyülés alkalmával.

Az uniónak épen az oláhság állapotának javitására lévén legnagyobb, maga a köznép által is könnyen belátható hatása; annak ellenei eleinte nem merték azt egyenesen megtámadni, hanem csak arra izgatták a népet, hogy azt mindaddig ne fogadja el, mig nemzetisége az országgyülés által el nem ismertetik s a többi három, törvényes nemzetiséggel egyenlővé nem tétetik. Ilyféle kivánatnak most, midőn a jogegyenlőségben minden külön nemzetiségi kiváltság felolvadt s eltörűltetett; midőn tehát mind azon régibb törvények is elvesztették érvényöket, melyek az oláhokra nézve sérelmesek lehettek, — nem volt ugyan semmi jelentése; azt tehát minden hátrány s balkövetkeztetés nélkül meg lehetett volna adni az oláhoknak. Az izgatók mindazáltal oda számitának, hogy a magyarok, kiknek a különféle nemzetiségi igényekkel s féltékenységekkel különben is eléggé meggyűlt a bajok, azt mint egyátaljában szükségtelent, mégis mellőzendik s az által magokat gyanúba ejtendik az oláhok előtt, mintha ezeket a jövőre is elnyomni szándékoznának.

1848. Május.

Helylyel közzel megpendíttettek már egy nagy dacoromán ország felállitásának eszméi is, melyeket aztán ama félmíveltek, kiknek önzését s nagyravágyását egy önálló ország képzelete, a benne általok elfoglalandó fényes hivatalok s ezek kiséretében járó gazdagság reményeivel felcsiklandozta, nagy lelkesedéssel fogadtak.

És végre még a magyar földes urak ellen is, kiknek kezén volt a földbirtok nagyobb része, izgatták a köznépet, hiu, soha sem teljesitendő igéreteknek mondván az urbériség megszüntetését. Doboka és Hunyad megyékben a nép, ezen izgatás következtében, oly annyira kezdett is nyugtalankodni, hogy a fenyegetett földes urak s a közbátorság védelmére fegyveres erőt kellett küldeni ama vidékekre. A népet, mely az úri osztály iránt általában bizalmatlansággal viseltetett, s mély tudatlanságba merűlve a szabadság eszméjét is alig volt képes igazán felfogni, s azt sok helyt a még emlékezetben lévő Hóra-lázadás szellemében értette, e csábitók könnyen tévutra vezethették. Sokakkal még azt is elhitették, hogy a katonaság nem ellenök, hanem az ő segedelmökre, a földes urak ellen küldetett az „imperatu“ által, ki őket ezek alól felszabadítani kivánja.

A balázsfalvi oláh gyülés.

Ezen s hasonló izgatások közt közelge május 15-ke. A kormányszék, eleve értesűlvén, hogy a feltüzelt nép ezerenként készül megjelenni a gyülésen: az oláh püspököknek kötelességévé tette, azt a lelkészek által felvilágosíttatni, s velök az unió következtében rájok szinte kiterjedendő magyarországi új törvényeket megismertetni. Meghagyta egyszersmind, hogy a nép hon marasztaltatván, csak az értelmesbek, az előbbkelők s papok, vegyenek részt a gyülekezetben.

Lemény, oláh katholikus püspök, pontosan teljesité e rendeletet. A lelkészeket egyenként magához hivatá, őket a kormányrendelet értelmében czélszerü utasitással ellátandó. Saguna azonban kétes értelmü körlevelei által egyátaljában nem felelt meg a kormányszék rendeletének. Barnucz pedig arra birta a husvéti ünnepekre hazatérő növendék papságot,

hogy a tartományt összejárván, a lelkészeket az unió ellen 1848. Május.
izgassák, a népet megjelenésre ösztönözzék.

A kormányzó mind erről még idején értesült ugyan; de a nép megjelenését meggátolni lehetetlennek látván, legalább a rendetlenségeknek akarta elejét venni; s e végett Szabó, kormányszéki tanácsos vezérlete alatt egy bizottmányt küldött a gyülésre. A fő hadi kormányt is fölszólitotta, hogy minden kihágások meggátlása végett elegendő katonai erőt rendeljen Balázsfalvára.

Az intézkedés nem is volt fölösleges; mert a Saguna s Barnucz által ösztönzött papság tanácsaira mintegy tizenöt ezernyi néptömeg gyült össze a balázsfalvi mezőkön. A nép élén a már nevezett izgatók mellett közönséges figyelmet vont magára Nopcsa László, Hunyad megye volt főispánja, testvére Eleknek, a néhány év előtt nyugalomba lépett erdélyi udvari kanczellárnak. Ezen férfiú a külső míveltség, kitünő tulajdonok és a legaljasabb, sőt iszonyú titkos bűnök gyanujával terhelt jellem legkülönszerűbb vegyitékét egyesítette magában. Palotájában mívelt hang, pazar, de ízletes fényüzés, jó kedv, vendégszeretet uralkodék. Ki vele csak egy két látogatás által ismerkedett meg, a házában otthonos rendtől, az izléses fénytől szintúgy mint társalgása kellemeitől elbájolva, távozott tőle. De Erdély jobban értesűlt köreiben különféle hirek keringének felőle. A legelveteműltebb gonoszság, iszonyú és aljas bűnök gyanúja csatlakozott nevéhez. A fényüzést, melyben élt, középszerű birtoka félig sem fedezheté; adóssággal mégis, köztudomásra, nem igen volt terhelve. Játéka, melyet nagy összegekre is csillogó lovagiassággal űzött, inkább vesztéssel mint nyereménynyel járt. A sószállitás, melyre nézve megyéjében az egyedáruság egy nemét gyakorlá, s az egész megye lakosságát törvénytelen ingyenmunkával terhelé, bár szép nyereményt adott, kulcsul még sem szolgálhatott az udvarában honos pazar fényüzés megfejtésére. E kulcsot több hitelt érdemlő személyek, kikről fel lehetett tenni, hogy szintoly jól értesűltek, mint igazmondók, abban találták,

Nopcsa László

1848. Május. hogy ő rabló társulatokkal állott összeköttetésben; azoknak titkos fővezére s orgazdája volt. Egyebek közt bizonyos tény gyanánt beszélik vala, hogy némi elorzott drágakövek egy alkalommal nejének ékszerei közt ismertettek fel. Egy ily súlyos gyanúval terhelt egyén csak a megbukott bureaukratia kormányrendszere alatt viselhetett mintegy tizenöt évig oly kitünő hivatalt, mint a főispánság. A bűneire vonatkozó hírek néha oly hangosakká, az ellene táplált gyanú oly súlyossá lőn, hogy daczára a hatalmas pártfogásnak, melyet kanczellár-bátyjában az udvarnál bírt, ellene egy párszor valóban vizsgálat rendeltetett. De az eszes ember, ha igaz volt is, a miről vádoltaték, ügyesen intézte dolgait. A megyei tiszti kar, melyet hosszú hivatalkodása alatt a törvényes tisztújitást mellőzve, helyettesités utján, önkénye szerint töltött vala be, részint szolgáiból, részint, a szárnyaló hír szerint, czinkosaiból állott. A vizsgálatnak soha sem lett semmi eredménye. Történt az is, hogy a kiküldött biztos valamely véletlen baleset következtében meghalt; mások, kik vele érintkezésbe jöttek, csodálatosan eltüntek. Egy épitkezése alkalmával híre futott, hogy egy holttetem befalazva találtatott az épületben. De a gyilkosság vádját az ügyes embernek akkor is sikerült magától elhárítani. Bár mindenki gyanakodott, a tényt bebizonyítani senki sem tudván, félt ellene fellépni. Ezen férfiu, családjának eredetére nézve oláh volt ugyan; de származását elébb megtagadván, mint nemes, magát magyarnak vallotta. Most azonban a balázsfalvi gyülésen, hogy az unió ellen annál sikeresebben izgathasson, magát Nopcsa Vaszilikának nevezte s fennen oláhnak hirdeté. Az oláh nép mindazáltal, a nagyúri renegát iránt, kinek zsarlásai ellen nem rég méltán panaszkodhaték, nem viseltetett bizodalommal.*)

---

*) Haza tértem után a számüzöttségből a súlyosan gyanusított férfiu jeles fia, b. Nopcsa Ferencz által felkerestetvén, arra kérettem, hogy munkám egy újabb kiadásában az alább következő iratot is közölném. Én e kérelemnek annál örömestebb helyt adok, mivel őszintén óhajtanám, hogy az oly súlyosan gyanusított férfiu tisztára mosathassék. Midőn

Annál többet hallgatott a nép Saguna püspökre, ki 1848. Május. már egyházi állásánál fogva is feltételetlen engedelmességgel s bizalommal találkozott; s kit, mivel a higadt, mérsékelt, agg Lemény püspök szerényen háttérbe vonúlt, fő irányadónak lehet tekinteni. A többi románok közt jelleme, tehetségei s míveltsége tekintetében kétség kivül legkitünőbb volt Baricz György; de, ha az ő szava volt is legnyomatékosabb a higgadtabb tanácskozásban, a népre legnagyobb befolyást a szenvedélyes Barnusz gyakorolt, mellette még

azonban e nyilatkozatot közlöm, kénytelen vagyok egyszersmind a magam igazolása végett kijelenteni, hogy a miket én b. Nopcsa Lászlóról bár csak mint puszta gyanút s elterjedt híreket irtam, koránt sem a levegőből vettem, sem könnyelmű meggondolatlansággal nem irtam. Fő forrásaim azokra nézve a velem élő komolyabb számüzöttek valának, s köztök minden mások felett gr. Teleki László. Kinyomatás előtt pedig mind vele, mind másokkal is közlém az irottakat, s valamennyien, még az e nyilatkozatot aláirt Komáromy György is helyeselte az előadást. Mi több, maga a gyanusított férfiú jeles fia kénytelen volt megvallani, hogy ezeket maga is hallotta. Én pedig szinte csak mint híreket közlöm a közlötteket.

A b. Nopcsa Ferencz által nekem hitelesített másolatban átnyújtott nyilatkozat ím a következő: A folyó 1865-ik évben Genfben megjelent és püspök Horváth Mihály úr által iratott Magyarország függentlenségi harczának történetiben az első kötet 53-ik lapján, egy kósza és alaptalan híreken épült nyilatkozat jelent meg, mely nemes Hunyadmegye volt főispánja, báró Nopcsa László úr becsületét épen oly érzékenyül mint méltatlanúl sérti. Alólirtak, kik az 1848-ik év előtti körülményekkel ismeretesek voltunk és vagyunk, — mellőzve Nopcsa Lászlónak az 1848-ban május 15-én Balázsfalván tartott oláh gyülésen lett megjelenését s azon előtti ismeretesebb indokokat, melyek őtet az ottani megjelenésre vezérelték s talán kényszeríthették, — az emlitett czikkben foglalt állitásokat, levegőből vett kósza híreknek nyilvánítjuk; Nopcsa László tudtunkra — sem hivatalos körében, sem magánéletében semmi olyat nem követett el, mi a becsület és lovagiasság rendszabályaival ellenkezésben lett volna, — annak okáért midőn ezen lelkiismeretes meggyőződésünkön épült nyilatkozatunkat megteszszük, csak is az igazságszeretetnek és méltányosságnak hódolunk. — Kelt Kolozsvárt 1865. deczember 9-én. B, Bornemisza János m. p., k. kormányszéki tanácsos, g. Mikó Imre m. p., g. Bánffy Miklós m. p., g. Kun Kocsárd m. p., b. Kemény Ferencz m. p., gr. Gyulay Lajos m. p,. b. Apor Károly m. p., Barcsay László m. p., Komáromy György m. p

1848. Május. Cipariu, Manu, Popassu, Belecescu és Brán birt legtöbb befolyással.

Okiratok s hiteles tanuságok hijában nem vagyok képes nyomról nyomra elbeszélni a gyülés alatt történteket; annyi bizonyos, hogy a gyülés határozatai azokat csak egyrészben s hiányosan tüntetik elő. Ugy látszik, a vezérek még sem önmagokban, sem egymással nem voltak tisztában a teendők iránt; s még a körülmények is fejletlenebbek voltak, mintsem hogy titkosabb czéljaikat nyíltan kimondani idején látták volna. Abban mindnyájan megegyeztek hogy, mint emlitők, nemzetök számára mindenek előtt törvényes elismertetést s municipalis önállást eszközöljenek, a nemzetiségi érzelmeket a nép keblében fölébreszszék, kedélyét a történendő nagy dolgok várására s összetartására, magok iránt bizodalomra ébreszszék. De ezen kivül külön czélok is lebegtek az egyes felekezetek előtt. Némelyek, úgy látszik, Saguna szorosabb köre, oda is munkálkodának, hogy a két egyház közt megoszlott oláh nép vallási tekintetben egyesűljön, s miután a ritus, a szertartások, a két felekezetben egyezők, a hittan különbsége is szünjék meg köztök választó falat képezni. Egy más felekezet, a forrongó Oláhországból is kapván lökést, egy nagy Daco-Romania ábrándképeit lebegteté szeme előtt, s az uniót leszavaztatni, a népet a magyarok ellen gyűlöletre ingerelni, a császár iránti ragaszkodást pedig egyelőre öregbíteni törekedék.

A vezérek tekintélyét, hatását nem kevéssé nevelte a tudatlan tömegben a katonaság magaviselete, melyből mindenki meggyőződhetett, hogy a fő hadi kormány már is egyetértésben van e népmozgalom vezéreivel. A kiküldött katonaság ugyanis nemcsak hogy alá nem rendelte magát a kormányszéki bizottmánynak; hanem úgy viselte magát, miszerint a népben azon hiedelemnek kell vala ébredni, hogy a fegyveres erő nem annyira a kihágások korlátolására, mint az ünnepély emelésére, s ha szükség, a nép védelmére van rendelve; mely hiedelemben a népet megerősíteni nem is mulaszták el a buj-

togatók. A nép ennélfogva *éljen*-ekkel fogadta a katonaságot, s ez, kivéve a hallgatagon bevonult székelyeket, viszonzá a nép üdvözletét. Schurter tábornok, a csapat parancsnoka, a helyett hogy a városban, vagy a mezőn, a nép közelében állította volna fel a katonaságot, avval a város keleti oldalán tanyázott, míg a nép a nyugoti oldalon, a várostól kissé távolabb telepedett meg. Megigéré, továbbá, a nála járt oláh küldöttségnek, hogy valahányszor kivánják s jelt adnak, mindannyiszor lövetni fog ágyúiból, mintegy a császár nevében a helybenhagyás pecsétjét nyomandó a nép határozataira. Szabó tanácsosnak s kiküldött társainak csak bajjal sikerült e tüntetést megakadályoznia. 1848. Május.

A gyülés május 14-kén, vasárnap, isteni szolgálattal nyittatott meg. Annak végeztével Barnucz szólott a néphez, fejtegetvén neki, hogy a nép szabaddá lételére mindenek előtt az úrbéri terhek s viszonyoknak, és pedig minden megváltás és kárpótlás nélkül, kell megszünniök. Szükséges azután, hogy az oláh nemzet a negyedik törvényes nemzetté legyen, mindenben egyenjogú a magyarral, székelylyel és szászszal; de szükséges az is, hogy az oláh nemzet külön territoriumot birjon, hol az teljesen ura legyen önmagának, s hol vele senkinek, még az országgyűlésnek se legyen semmi joga rendelkezni. Utóbb az unió ellen szólott, izgatván a népet, hogy ellene szavazzon; s ha mégis elhatároztatnék, ellene tiltakozzék és követeket küldjön a császárhoz. Végre az urak ellen fordult, kik a népet soha sem szerették; s a császárt magasztalá, mint a ki mindig javát akarta a népnek, s a kinek köszönhetnek most is mindent.

Egy oláh katholikus lelkész, ellensúlyozni akarván Barnucz e beszédét, dicsőitve kezde szólani az új magyar törvényekről s azon áldásokról, melyeket az unió hozand Erdélyre. De hamar félbeszakaszták őt a kolomposok, kiknek, példájára a nép egy hatalmas „hallgass!“ felkiáltással fosztá meg őt a szólás szabadságától.

1848. Május. S nehogy tán mások is kezdjenek ily értelemben szólani, Barnucz más tárgyra fordítá a nép figyelmét. Az említett Mikás egy ifjú oláh nemes, ki elébb magát magyarosan Mikesnek nevezte, s pár évvel elébb a jobbágyok sorsának javitására czélzó reformokat, különösen az örökváltságot, a megyei gyülésen begyűjtött kortesek által megbuktatni segített, a megyei hatóságtól nem rég veszélyes bujtogatásai miatt elfogatott. Barnucz most mellette szólalt fel s úgy állitá fel őt a nép előtt, mintha a nép érdekeinek védelmében esett volna a „zsarnokok“ áldozatává. Inditványt tőn ezután, hogy a kormányzóhoz azonnal egy küldöttség indíttassék, Mikás szabadon bocsáttatásának kieszközlése végett. Előadását a nép helyeslő zajjal kiséré; a tömegek közt sürgő kolomposok pedig fel-felkiáltának; ha Mikást ki nem adják, tömegesen mennek kiszabaditására; most szabadság van: beszédeiért tehát senkit sem lehet elfogni; beszélhet mindenki a mit s a mint akar. Egy ifjú ezután a fogolynak jelenlévő atyát vezette az álványra. Az aggastyán, jó módu birtokos, kiről azonban azt beszélték, hogy jobbágyaival elébb épen nem atyailag bánt volna, ilyképen szóla: „Románok, testvérek! Ime előttetek a zsarnokság igája alatt megtört öreg, kinek fia a szabadság igéiért rabságban szenved!“ „Le a zsarnokokkal! A foglyot azonnal ki kell szabadítani!“ — dörgé erre a kolomposaitól betanított tömeg.

Ezen s hasonló szónoklatok s jelenetek közt folyt le az „előleges tanácskozmány“, melynek, mint látszik, nem volt más czélja, mint a nép szenvedélyeinek felingerlése. A más napi ülés, melyet Szabó tanácsos és kormányszéki biztos, az oláh nép előbbkelői, papok, ügyvédek, birtokosok gyülekezetében nyitott meg, egy a kormányhoz küldendő kérelmet vítatott meg, melynek egyes pontjai rövid kérdésekben a népnek is tudtára adattak, hogy a betanított „igennel“ vagy „nemmel“ mondja ki reá sanctióját. A tizenhat pontból álló kérelem, melylyel aztán Lemény püspök az erdélyi országgyülésre, Saguna püspök, Nopcsa Vaszilika s más harmincz

előbbkelő pedig a császárhoz küldetett, lényegére nézve ím a következő: 1848. Május.

A román nemzet kivánja:

1. Hogy alkotmányos, a többiekkel egyenjogú nemzetnek nyilváníttassék; évenként nemzeti gyülést tarthasson s állandó nemzeti bizottmánya legyen.

2. Hogy az oláh egyház, minden felekezetesség s az *unitus* és *nem-unitus* nevezetek eltörlésével, egygyé olvasztatván, minden más ajkúak egyházaitól független legyen s mind azon jogokkal felruháztassék, melyekkel más nemzetiségek élnek. Minden évben egyházi zsinat tartassék, melyben polgári rendüek is részt vegyenek. E vegyes zsinat válaszsza a püspököket. Balázsfalván érsekség állíttassék fel.

3. Hogy az úrbéri viszonyok s a dézma kárpótlás nélkül törültessenek el.

4. Hogy minden czéh és külvám szünjék meg, az ipar és kereskedés teljesen szabad legyen.

5. A török kormánynyal s a dunamelléki tartományokkal az erdélyi oláh juhászokra nézve kötött szerződés akként újíttassék meg, hogy a kettős adó megszünjék.

6. Hogy a bányatized törültessék el.

7. A szólás korlátlanúl, a nyomtatás minden kezességi összeg nélkül szabad legyen.

8. A népgyülések s egyesületek semmi módon ne korlátoltassanak.

9. Esküdt biróság állíttassék fel, s itélet előtt senki se fogassék el.

10. A végvidéki katonasággal kapcsolatban felállitandó nemzetőrségnél csak román nemzetbeliek alkalmaztassanak tisztségekre.

11. A hajdan románoktól birt s most mások kezén lévő földek amazoknak adassanak vissza. A Királyföldön s egyébütt lakó románok sérelmei orvosoltassanak.

12. A román papok a státus által látassanak el, egyenlőleg a többi felekezetek papjaival.

1848. Május. 13. Elemi, tudós, ipar és katonai iskolák a románok számára államköltségen állíttassanak; de a tanárok a nemzet által választassanak.

14. Adót s más közterhet mindenki aránylag viseljen.

15. A szabadság, egyenlőség és testvériség alapján új alkotmány és új büntető törvénykezési rendszer készittessék.

16. Az unió kérdése mind addig ne tárgyaltassék, míg a román, mint alkotmányos nemzet, nem lesz képviselve az országgyülésen.

Kell-e mondani, hogy e kérelem, a pozsonyi új törvények után, melyek a jogegyenlőséget és szabadságot mind polgári mind egyházi tekintetben, minden nemzetiségre, tehát az oláhokra is egyaránt, minden megszoritás nélkül kiterjesztették, — ez idő szerint legtöbb pontjaira nézve legalább is fölösleges volt? Csak a Magyarországgal való egyesülést kellett kimondani, hogy mind ez önként ténynyé váljon. Egyedül az oláhok egyházi egyesülését, s a királyföldiek sérelmeit illető pontok érdemelnek külön említést. Ezekre nézve pedig eleve is bizonyosak lehettek, hogy a magyar kormány kivánatukat pártolandja s nekik, a mennyire tőle függ, teljes igazságot szolgáltatand.

E gyülésről még csak az említendő, hogy Barnucz elnöklete alatt Belecescu tanár, Laureani, volt nevelő, Cipariu tanár és Brán tagokból egy úgynevezett békéltető bizottmány neveztetett ki, melynek kötelessége lenne, az oláh nemzet ügyét s érdekeit folyton figyelemmel kisérni; a császártól s az országgyüléstől nyerendő választ a nemzettel, annak idején, tudatni. A gyülés más nap, miután vezéreitől a nép I. Ferdinánd osztrák császár s erdélyi nagyfejedelem iránt hűségre eskettetett, a kormányszéki biztos által bezáratott.

A szász bureaukraták s patriciusok e közben s ezután is, mind az országgyülés megnyiltáig, ernyedetlenül folytatták izgatásaikat az unió ellen. Az oláh bizottmánynyal, mihelyt az Szebenben megtelepedett, összeköttetésbe lépvén, a városokban oly fokig szítogatták a szenvedélyeket, hogy az

unió lelkesebb barátai már személyöket s vagyonukat sem láták biztosságban megtámadásaik ellen. Hahn Frigyes szebeni tanár, mivel az unió mellett melegen nyilatkozott, tanszékét veszté. Nagy erély fejtetett ki továbbá abban is, hogy mennél több aláirót szerezzenek egy, a császárhoz intézendő felirat alá, melyben a magyarok hűtlenséggel, a birodalomtól elszakadási törekvéssel vádoltatván, a császár buzgón kéreték, tartsa fenn továbbra is alkotmányukat, nemzetiségök jogait s kiváltságait; reményöket fejezték ki, hogy a német fajt a birodalomban politikai túlsúlyra emelendi. Biztosíták az udvart, hogy ők semmit forróbban nem óhajtanak mint, hogy hű érzelmeiket Bécsben, az egységes birodalom összes népeinek köz országgyülésén mennél elébb nyilváníthassák. — E végső pont kétségtelenné teszi, hogy ezen izgatásoknak a középponti udvari reactio tűzte ki irányát. 1848. Május.

A szász bureaukratiával, bizonyos pontig, az úrbéri hasznokat s az adómentességi kiváltságot megtartani kivánó földes urak egy része is kezet fogott az unió elleni izgatásban; minek aztán több helyt az lett következése, hogy a felzaklatott nép nyugtalankodni kezdett, a robotot s más úri szolgálatokat s adózásokat tényleg megtagadta. Igy történt, például, Toroczkón, hol a lakosság, egy népgyülésen kikiáltván, hogy nincs többé jobbágy és földesúr, a régi törvénykönyvet megégette, a földesurakat a maga megvendéglésére kényszerítette. Az oláh községek is mind számosabban lerázták magokról az úrbéri terheket; s hallván, hogy az urak a robotról lemondani nem akarnak, fegyverrel kezdék magokat ellátni. A közbékét tényleg még ugyan nem zavarták meg; beszédjeik, nyilatkozataik mindazáltal mind fenyegetőbben hangzának.

Míg azonban a szász bureaukratia, a földesurak egy része s a szászok által megvesztegetett oláh kolomposok az unió ellen ekként izgatának, a szabadság józan barátai sem maradtak tétlenek. A „Transilvania“ czimű német lap minden fenyegetések daczára is erélyesen küzdött az unió mellett, lelkesedéssel fejtegetvén annak minden néposztályra s nem-

1848. Május. zetiségre háramló üdvös következményeit. Nagy részben e lapnak köszönhető, hogy a reactio még a szászok közt sem nyert általános kiterjedést, és számos község pártolá az uniót. Az erdélyi magyar lapok alig szóltak egyébről, mint az egyesülésből áradandó megbecsülhetetlen áldásokról. Hasonló értelemben nyilatkoztak a magyar és székely községekben tartott népgyülések. A magyarországi értelmesb oláhok is, értesűlvén a csábitásokról, melyeknek erdélyi fajrokonaik martalékaivá lettek, hozzájok felszólitásokat intéztek, felvilágosítani ügyekezvén őket, hogy az unió feltétlen elfogadása senkinek sem lehet annyira érdekében, mint az eddig elnyomott oláhoknak. S a magyarhoni megyékben lakó románok küldötteinek pesti gyülése, május 21-kén, mintegy ellensúlyául a balázsfalvi kérelemnek, feliratot intézett a miniszteriumhoz, melyben, mint a román nemzet megbizott képviselői, „a magyar királynak hűséget, a szabadság lelkes harczosainak köszönetet, magyar testvéreikhez ragaszkodást, az első magyar független miniszterium iránt pedig rokonszenvet és őszinte bizodalmat“ meleg szavakban nyilvánitván, kérelmeiket szinte előterjesztik. E hazafias felirat, lelkesedéssel üdvözölvén az újjászületett magyar birodalomnak a szabadság, egyenlőség és testvériség igényeire fektetett alapelveit, csak azon bilincsektől kivánja még felszabadíttatni a román nemzetet, melyekkel azt a szerb hierarchia egyházilag leszorította. S e végett a karlóczai metropolitától független egyházi kormányt, egyházi és iskolai alapítványaik tekintetében különválasztást s önálló, egyedül románokból szerkesztett egyházi zsinatot kérelmez. A magyar nemzet irányában pedig politikai igényeit, a közszabadságban, csak arra szorítja, hogy a magyar nyelv diplomatikai használata mellett, egyházaikban, iskoláikban s nemzetök belügyeiben saját román nyelvöket használhassák; a vallási s közoktatási miniszteriumnál egy külön osztály állíttassék fel, mely a románok egyházi s köznevelési ügyeit kezelje; a nemzet fiai a kormányzás egyéb ágaiban is, kivált az e néplakta vidékeken méltányos arányban alkalmaz-

tassanak; s végre a román határőri ezredeknél román nemzetiségü tisztek alkalmaztassanak. 1848. Május.

Ily vágyak s törekvések, ily izgatások s ellenműködések zaja közt, melyben az unió ügye, ellenségei daczára, gátolhatatlanul haladt győzedelme felé, megérkezett végre a május 5-kén kelt királyi levél, mely az országgyülést, egyezőleg a kormányzó előleges hirdetményével, május 28-kára tűzte ki, s egyszersmind a királyi előadásokat is magában foglalta. Ezek pontjai, lényegökre nézve, ím a következők:

Az országgyülésre küldött királyi előadások.

1. Kijelölés a b. Jósika Samu lemondása által megürült udvari kanczellári méltóságra. 2. A királyi táblai elnök megválasztása. 3. Az unió feletti tanácskozás. 4. Az úrbéri viszonyok eltörlése. 5. A közterhek mindenki által arányos viselésének megszavazása. 6. A románok polgári s vallási állapotának javitása. 7. Sajtótörvények alkotása.

E királyi előadások nagy ingerültséggel fogadtattak Kolozsvárott. A két első pontból, melyekre, ha az unió keresztül megy, szükség ugy sem lehetett, világosan kitünt, hogy azok a reactio műhelyéből kerültek ki s az udvar az uniót mind a mellett sem pártolja, hogy az a pozsonyi törvényben előlegesen szentesíttetett. Már az is boszúságot szült, hogy az unió, melytől a többi pontok függtek, s mely miatt hivatott egybe tulajdonkép az országgyülés, csak a harmadik helyre tétetett, holott az erdélyi országgyülés a kir. előadásokat a hozzá érkezett sorozatban szokta tárgyalni. Ezen ármányok elegendő ösztönül szolgáltak az unió barátinak arra nézve, hogy ezen életkérdés mellett ők is megkettőztessék erélyöket, s a gyülés tagjain kivül is nagy számmal jelenjenek meg Kolozsváron.

Az országgyülés megnyitása.

Május 28-kán előleges, úgynevezett nemzeti gyülés tartatván, azonnal kitünt, hogy az unió mellett oly nagy többség áll, mely előtt minden izgatásnak s fondorlatnak el kell némúlnia. Néhányan még a szász követek közől is mellette nyilatkoztak, minek következtében a többiek is felhagytak az ellenzéssel. Végzéssé lett tehát, hogy miután a kir. előadások két első pontja a harmadiktól függ, s ennek megoldása által

1848. Május. amazok fölöslegessé válnak: a három pont kapcsolatban, s legelőbb is a harmadik, vétessék tanácskozás alá. A nehézség e szerint, mely a sorozatból támadt, el lőn hárítva. A gyülés más nap b. Puchner Antal titkos államtanácsos, altábornagy s erdélyi főhadi kormányzó, e végre kinevezett királyi biztos által ünnepélyesen és, miért a közönségtől szünni nem akaró éljenzésekkel üdvezeltetett, magyar nyelven nyittatott meg. E nap a szertartások, tisztelgések napja volt. A tárgyalás május 30-kán gróf Teleki József kormányzó elnöklete alatt kezdetett meg; mely nap, épen a király neve napja lévén, kétszeresen ünnepé vált, mert a rég ápolt nemzeti kivánatokat érlelte teljesedésre. A háztetőket, ablakokat unió-zászlók, az utczákat, közhelyeket élénk, zajos nép lepte el s e zajból minden más hangot felülmúlva emelkedett e szó: „Unió minden áron!“ Az ország háza előtt 15—20 ezernyi néptömeg feszűlt várakozással nézett a benn folyt tanácskozásokból eredendő végzés elébe.

A királyi előadások felolvasása után, mindenek előtt b. Wesselényi Miklós, az egykori, most már győzedelmes ellenzék népszerű vezére, emelt szót a törvényhozó gyülekezetben. Kifejtvén a 28-kai végzés szükségét, mely szerint az előadások harmadik pontja tárgyalandó legelőbb, ekként folytatá beszédét: „Az unió üdvös voltát bizonyítgatni fölösleges. Nem akarom tehát hosszas beszéddel elrabolni a drága időt. Csak annyit legyen szabad mondanom: miképen boldognak érzem magamat, hogy nekem jutott osztályrészül a szerencse, hogy oly magasztos ügyben, melyért fiatal korom első éveitől küzdöttem, melyért szenvedtem, most már szenvedéseimre enyhítő balzsamul, — mely valóban nagyobbszerű küzdelmeknek is méltó bére lehet, én emelhetem fel a diadalmas lobogót. E szent lobogó alá hívom fel a rendeket, mondják ki egy lélekkel, egy szájjal: nekünk unió kell az 1848-ki 7-dik törv.-czikk szerint.“

E szavakra egy hatalmas „Unió!“ kiáltás reszketteté meg a terem falait. A zaj csillapodtával a szónok ekként

végezte beszédét: „Ezen örömrivalgás, a hon óhajtásának e mennydörgő kifejezése sokkal ékesebben és szívrehatóbban szól az unió mellett, mint a hogy én támogathatnám indítványomat. Azért még egyszer csak azt kiáltom: éljen s örökre létezzék az unió!" 1848. Május.

És most egy leirhatatlan lelkesedés zaja tölté meg a teremet, honnan az az utczákra is kihatván, az egész városban „Éljen az unió!" kiáltások dörgének a néptömeg ajkairól. Az öröm e kitörése csak huzamosb idő mulva engedé szóhoz jutni a következő szónokokat. Kemény Domokos egyebek közt, a szászokra czélozva, inté a rendeket, hogy midőn Magyarországgal egyesülnek, a szétvonás, viszály magvát ne vigyék oda kebelökben; ne csatlakozzanak Magyarországhoz, hanem vele egészen olvadjanak össze. Utána Róth Ágoston, brassói szász követ, szólott. Tekintve a szerepet, melyet a szászok utóbb a magyar kormány ellenében játszottak, beszéde különösen érdemes a figyelemre. „Látván, úgymond, hogy a nemes magyar és székely nemzet Erdélynek egyesülését Magyarországgal, nem mondom, általános szótöbbséggel, hanem a leglelkesedettebb, legihletettebb egyetértéssel leghőbb nemzeti óhajtásának nyilvánította ünnepélyesen; megfontolván továbbá, hogy a jelen országgyülés által ez ügyben hozandó törvényjavaslat csak ő felsége, urunk, királyunk legfelsőbb akaratának hozzájárultával váland kötelező tövénynyé: s végül tekintetbe vévén, hogy Erdély a magyar korona tagja: az uniót, a pragmatica sanctio fentartása mellett, küldőim nevében pártolom." A szász követek erre mindnyájan felálltak s Róth nyilatkozatához csatlakoztak. A teremben és az utczákon ezután harmadszor is felharsogott a kitörő lelkesedés rivalgása. Az utczai nép a három alkotmányos nemzet e törvényes nyilatkozata után az oláh nemzet véleményét is óhajtá hallani, Lemény püspök ajkairól. Ő tehát, Schmidt szebeni szász követ kiséretében, kezében nemzeti lobogóval az utczára ment s beszédet tartván, az uniót megáldotta.

1848. Május.

Az unió sanctiója.

E közben az elnök kijelenté, hogy a rendek az uniót Magyarországgal, országgyülési végzésként, minden ellennyilatkozat nélkül, egy értelemmel elfogadták. A nyomban elkészitett s a három nemzet pecsétjével még az nap hitelesített törvényjavaslat, melyet Pálfi János és Vér Farkas e végre kinevezett követek vittek meg a királyhoz, ím a következő: „Erdély rendei meleg rokonszenvvel üdvözölvén a magyar törvényhozás által a haza egységére nézve alkotott 1848-ki VII. törvényczikket: az uniót Erdély és Magyarország között egész terjedelmében elfogadták, teljes épségében fentartván a monarchiának a pragmatica sanctio által szentesített kapcsait. Következőleg miként a testvér hazában minden lakosok jogegyenlősége kikiáltatott s érvénybe tétetett: úgy ezen jogegyenlőség e haza minden lakosaira nézve is, nemzetiség, nyelv és valláskülönbség nélkül, örök és változhatatlan alaptörvénynyé tétetett. Minden már létező törvények, melyek evvel ellenkeznének, ugyanezen törvény erejénél fogva eltörűltetnek."

A követekkel maga Batthyáni Lajos elnökminiszter utazott az Innsbruckban lévő királyhoz, a törvény szentesítése végett; mi junius 11-kén minden nehézség nélkül meg is történt. A két haza ekként, három század viszontagságai után valahára ismét egyesült. A király a megerősített törvénynyel egy leiratot intézett István főherczeg s királyi helytartóhoz, mely által ez felhatalmaztatott, hogy az új törvényt végrehajtsa, s az erdélyi országgyülés által még netalán alkotandó törvényeket az ő nevében szentesítse.

Az országgyülés küldöttségével, körülbelül egy időben, még két más küldöttség érkezett Innsbruckba: a balázsfalvi román gyülés és a szászok küldöttsége. A szász bureaukratia látván, hogy az uniót az országgyülésen megbuktatni képtelen, titkos egyetértésben az udvari reactioval, az unió-törvény szentesítését törekedett meggátolni. De midőn a kiküldöttek Innsbruckba érkeztek, a törvény már meg volt erősítve; s a király kijelenté nekik, hogy miután az unió a szász nemzet

követeinek hozzájárultával lett törvénynyé, s ez által nemzetiségök és szabadságuk nemcsak nem veszélyeztetik, sőt inkább szilárdulást nyer; egyébiránt pedig a trón őket jogaik és szabadságuk éldeletében oltalmazni továbbra sem szünik meg: aggodalmoknak nincs semmi alapja. 1848. Junius.

Hasonló volt a király válasza a balázsfalvi román küldöttséghez, mely herczeg Eszterházy Pál külügyminiszter jelenlétében bocsáttatott a trón elébe. „Minthogy román alattvalóimnak nemzeti gyülésökben szerkesztett folyamodványa, az Erdély és Magyarország egyesítését szentesítő törvény következtében, fölöslegessé vált, — így szólott a király —: örvendek önöket biztosíthatni, hogy az illető törvény által, mely minden tekintet nélkül a nemzetiségre, nyelvre, vallásra, Erdély valamennyi lakosainak ugyanazon jogokat és szabadságokat adja meg, kivánataik nagyobb részben már teljesíttettek; jövendő boldogságuk tehát csak e törvény végrehajtásától függ."

De a románok ama felekezete, melynek kifolyása e küldöttség volt, nem elégedett meg azon egyéni, községi s politikai szabadságokkal, melyeket a pozsonyi törvények, az unió következtében, a románoknak és szászoknak, székelyeknek s magyaroknak egyaránt biztosítottak; ők ezeken felül még nemzetöknek, mint testületnek, is igényelnek vala külön politikai jogokat, tehát kiváltságokat, az államban. A küldöttség tehát, midőn Bécsbe visszatért, s azon tagjaival, kik Saguna püspökkel együtt elébb Pesten maradtak volt, egyesült, junius 18-án még egy újabb kérelmet intézett a királyhoz. Panaszkodnak ebben, hogy az unió, mely nemzetök politikai lételét megsemmisiti, nekik nem nyereség, hanem égbekiáltó igazságtalanság. Az ő nyelvök, azon törvény mellett, mely a magyart teszi az államban hivatalos nyelvvé, csak annyiban vétetik tekintetbe, hogy nem fog kiirtatni. Az egész magyar birodalomban csak az egy magyar politikai nemzetiség ismertetik el törvényesen; az országban lévő többi nemzetek pedig névről sem említtetnek. Más részről azon census után, mely-

1848. Junius. hez a követválasztási jog gyakorolhatása kötve van, az ő nemzetökből igen kevesek lesznek képesek e jog gyakorlatára; minek következtében nemzetök tényleg csak úgy ki lesz zárva a jogokból, mint volt elébb. Panaszkodnak, hogy miután a régi erdélyi alkotmány szerint az országgyülésen csak a magyar nemesség volt képviselve*), a szászok huszonkét követe mindig kisebbségben létezett; a románok pedig, kik az összes népesség két harmadát képezik**), képviselve épen nem voltak***): — az uniót egyedül a magyarok, egyoldalúlag mondták ki végzéssé. Kivánják tehát, hivassék egybe egy újabb országgyülés, melyen a nemzetek népszám szerint legyenek képviselve szabadon választandó követeik által; és ezen gyülés határozzon aztán Erdély jövendője felett.

A király e folyamodványra már öt nap múlva, jun. 23-án kiadta válaszát, melyben tudtokra adá, hogy nemzetiségök egy a jövő országgyülésen alkotandó törvény által teljesen biztosíttatni fog, s gond leszen arra is, hogy nemzeti iskolák állíttassanak számukra. Egyébiránt az első folyamodványukban nyilvánított kérelmeik, — különösen egyházuknak a többi egyházakkal egyenjogosítása, egyházi és iskolai szükségleteiknek a státus költségén való ellátása a 20-dik törvényczikk által —, a közös teherviselés a 8-dik t.-cz. által —, a robot és tized megszüntetése a 9-dik t.-cz. által —, a sajtószabadság és esküdtszékek a 18-dik t.-cz. által —, a nemzetőrség felállitása a 22-dik törvényczikk által az utolsó magyar országgyülésen teljesíttettek. Gondoskodni fog a miniszterium arról is, hogy helybeli panaszaik megvizsgáltassanak és sérelmeik orvosoltassanak; hogy, továbbá, a románok a közigazgatás

*) Ezen állítás helytelen. A nemesség csak annyiban volt *magyar*, a mennyiben az magyar törvényen és alkotmányon alapult; de nemesek a magyarokon kivül mások is lehettek s voltak is; magából az oláh nemzetből mintegy nyolcz ezer család birt nemesi joggal.

**) Csak felét a mintegy 2,100.000 főre menő népességnek.

***) Ama, mintegy 8000 nemes oláh családból számosan voltak mind hivatalviselők, mind tagjai az országgyülésnek.

minden ágaiban, számuk és képességeik szerint alkalmaztassanak: valaminthogy ő felsége is megvárja viszont román alattvalóitól, hogy magyar koronája iránt hívek maradván, többi polgártársaikkal egyességben s békében élvezendik a reájok is kiterjesztett közös szabadságokat. 1848. Junius.

A király e válasza minden értelmes és méltányosan gondolkodó románt, ki nem önzés, nagyravágyás, hanem nemzetének józanul felfogott érdeke által vezérelteték, teljesen kielégített. Lemény püspök, mintegy huszad magával az oláhok legmíveltebbjei közől, egy szózatot intézett nemzetéhez, buzdítván azt, csatlakozzék őszintén az unióhoz, mely épen a románokra árasztand legtöbb áldást; ragaszkodjék bizalomteljesen a magyar miniszteriumhoz, melyet a román nép iránt a legtisztább jóakarat lelkesít, százados szenvedéseinek véget vetni, őt a többi országlakosokkal egyenlő jóllétben, boldogságban részesíteni.

A miniszterium e jóakaratnak valóban mindjárt a leggyőzőbb bizonyítványát is adta. Az erdélyi országgyülés ugyanis, az unió-törvény szentesítése után, még csak néhány törvényt alkotott: egyet a közös országgyülésre küldendő követek választásának módjáról; mire nézve a választói jogot 8 ft. censushoz kötötte, s a követek számát 69-ről 73-ra igazította ki; — egyet az úrbériség eltörléséről, a közteherviselésről, a vallásokról stb. Ezen kivül pedig egy negyven tagból álló bizottmányt nevezett ki, mely Pesten, a miniszteriummal egyetértőleg dolgozná ki az egyesülés részleteit, s általában mind azon viszonyokat, melyeknek az unió következtében reformáltatni kell. E terv utóbb a miniszterium által a közös országgyülés elejébe vala terjesztendő, hogy általa törvény erejére emeltessék. A miniszterium tehát a legbarátságosabb érzelemnyilvánitásokkal fogadá a Bécsből megérkezett román küldöttséget, s felszólitá annak tagjait, vennének szinte részt az erdélyi országos bizottmány tanácskozmányaiban s dolgoznák ki részletesen, mit nemzetök érdekében szükségesnek tartanak. A küldöttek józanabb, mérsékeltebb része

1848. Junius. örömmel fogadta a miniszterium ezen intézkedését. Más részök azonban a meghiúsult önzés keserűségével tért vissza Erdélybe, a szász bureaukratákkal s patriciusokkal folytatandók azontúl is a reactio érdekében kezdett ármányaikat.

Erdély ekképen törvényesen egyesítve lévén Magyarországgal, a miniszterium annak kormányzatát tényleg átvette. A Bécsben székelő udvari kanczelláriát megszüntetvén, annak teendőit s hivatalnokait az illető miniszteriumok közt osztotta fel. A tartomány közvetlen kormányára pedig addig is, míg ott a közigazgatás szerveztetnék s a középpontival egybeolvasztatnék, b. Vay Miklós koronaőr, kit e hivatásra az Erdély lakosságának nagy részénél divatos protestáns vallása, mérsékelt politikai szinezete, sima finom modora, s diplomatai ügyessége különösen ajánlani látszék, oly reményben nevezte ki teljes hatalmú kormánybiztossá, hogy az ő eszélyes igazgatása, nem különben mint a közös szabadság éldelete rövid idő alatt kiegyenlítend minden érdeket, kiengesztelendi a féltékeny vagy önző kedélyeket.

A közbéke néhány hónapig nem is háboríttatott meg Erdélyben, vagy, mint az unió után divatossá lett azt nevezni, a Királyhágón túl. Mert, bár a szász bureaukraták és patriciusok s a románok egy felekezete koránt sem nyugodtak meg a ténynyé vált unióban; de mivel az udvari reactiopárt még nem látá megérkezettnek a kitörés óráját: az izgatás ugyan szakadatlanúl, de csak alattomosan folyt a tartományban. Sőt midőn a magyar birodalom országgyülése Pestre, julius 2-kára, kihirdettetett, mind a szászok, mind az oláhok megválasztották s felküldték képviselőiket.

NEGYEDIK FEJEZET.

Viszonyok a bécsi miniszteriummal.

Ama négy fő feladat közől, melyek új kormányunk előtt álltak, s melyeknek szerencsés megoldásától mondók függeni átalakúlásunk csöndes lefolyását és sükerűltét, a belszervezésnél és Erdély visszakeblezésénél, még sokkal súlyosabb volt a másik kettő: az Ausztria és Magyarország közti viszonyok rendezése, s az országban és kapcsolt részeiben lakó szláv nemzetiségek, szerbek és horvátok közt támadt félreértések kiegyenlitése, s a már kezdettől fogva keletkezett viszályok lecsillapitása.

Hogy mind a két nagy feladat szerencsésen megoldassék, a dynasztia részéről főleg őszinteségre s jóakaratú közremunkálásra —, miniszteriumunkéról pedig nagy politikai eszélyre, mérsékeltségre s egyszersmind erélyre volt volna múlhatatlan szükség. De, fájdalom, e kellékek mind a két részről hiányzottak.

A dynasztia reactio alattomos működése.

A dynasztiában nem volt őszinteség. A reactio Bécsben ugyanazon pillanatban kezdte meg alattomos működését, melyben a nemzet régi reformtörekvéseinek diadalát ünneplé. A reactio tűzhelyét a dynasztia néhány tagjainak s a megbukott bureaukratiának hozzájok szegődött köre képzé, kik a trón háta mögött, visszaélve a fejedelem értelemgyöngeségével, haladék nélkül két fő irányban kezdék fonni ármányaik hálózatát. Ezen irányok egyike a magyar miniszteriumnak a bécsi kormánynyal való viszonyaiban, másika az ország-

1848. April.

ban és melléktartományaiban lakó népségeknek Bécsből fellázitott mozgalmaiban nyilatkozott. De mivel a fondorlatok, huzamosabb ideig, részint titokban, részint az ország s Ausztria közt létező törvényes kapcsolat álczája alatt intéztettek: a nemzet sokáig bízott a dynasztia őszinteségében.

A nemzet hite a dynasztia őszinteségében.

Azt ugyan mindenki tudta, mily bajosan sikerült egész terjedelmében megalapitani a független nemzeti kormányt, s mily nehezen hajólt, még a felelős miniszterium eszméjének elvi elfogadása után is, az udvar arra, hogy a pénz-, had- s kereskedelem-ügyi tárczák, Bécstől függetlenül kezeltessenek Budapesten. Azonban régtől fogva megszokta már a magyar nemzet, hogy sokkal csekélyebb jelentőségű reformokban is csak hosszú küzdelmekkel, évekre terjedő halogatás után, s akkor is jobbára a körülmények kényszerűsége által segíttetve, érheti czélját. Most sem volt tehát felötlő az udvar részéről, hogy a nemzeti kivánatok teljesitésében annyira akadékoskodik. És, bár kételkedni sem lehetett, hogy végre is csak a körülmények hatalmának nyomása alatt írta alá a független miniszterium alakitásáról szóló törvényczikket: miután mégis a reform valahára kivívatott, s a király arra nemcsak külön leiratban megegyeztét adta; hanem, az országgyülés befejezésekor, önszántából, semmi által nem kényszerítve, személyesen lejött az ország rendei közé, megszentesíteni az új törvényeket: a királyi szó szentségének hitele ellen vétkezik vala, ki kételkedni mert volna, vajjon azok, egyszer elfogadva lévén, meg fognak-e tartatni őszintén. Nem kevéssé szilárdithatá a nemzet bizodalmát a dynasztia őszinteségében még azon körülmény is, hogy a király kiséretében a két praesumtiv trónörökös, Ferencz-Károly s ennek fia, Ferencz-József is, szokáson kivül, jelenvolt a szentesítésnél: e tény mintegy kettős sanctiót adott e törvényeknek, a jövendő királyok alatt is biztosítani látszatván azok szentségét. Azt ugyan egy a történelemben jártas s az udvar hagyományos politikáját ismerő sem hitte, hogy a dynasztia tétlen resignatioval tűrje az önkényes hatalom elvesztét; sőt meg volt

győződve, hogy a pénz- és hadügyi igazgatás részletes szervezésénél törekedni fog mennél több egyenes befolyást tartani fenn a maga részére. De hogy ama törvények egy részének megsemmisítése végett még fegyverhez is nyúljon; s mit ma önként megadott, azt holnap vérpatakok árán, erőszakosan akarja visszavenni: azt csak gondolni is tiltá a királyi szó szentsége s a nemzet és dynasztia közt fenálló törvényes viszonyok természete. Még azok is, kik gr. Széchenyi Istvánnal a márcziusi mozgalmak kezdetében azért nem akartak rögtön igen messzehaladni a reformok terén, nehogy a dynasztia ellenhatásra tüzeltessék: az országgyülés befejezésekor oly meggyőződésben voltak, hogy miután a király az új törvényeket önként megerősítette, a kölcsönös viszonyok Magyarország és Ausztria közt, ha tán nem minden nehézség nélkül is, de békésen ki fognak egyenlíttetni. 1848. April.

De magok az Ausztriában kifejlett alkotmányos viszonyok, melyeknél fogva az örökös tartományok parlamentet s felelős miniszteriumot nyertek, — nem különben az osztrák népnek s kivált a császári fővárosnak közvéleménye s óhajtása is az örökös tartományok jövendő politikai állapota tekintetében, oly neműek valának, hogy minden egyébtől elnézve is hinni kellett, miképen az udvar őszintén fogja teljesíteni a független magyar kormányt biztositó törvényeket. E hit támokai. A nagy német egység.

Mint tudatik, a franczia forradalom következtében egész Németország forrongásnak indúlt, s a mindenütt diadalmas demokrat pártnak köz óhajtásává s törekvésévé lőn, az 1815 óta fenálló német szövetség külön országait s tartományait egy nagy Németbirodalommá egyesíteni, melynek egy feje, egy törvényhozása, egy kormánya legyen. Bécsben s egyéb osztrák városokban is nagy tetszéssel fogadtatott a német nemzet egységének eszméje. A szabadság őszinte barátai közt általanossá vált a meggyőződés, hogy Ausztria a jövőben csak úgy őrizheti meg, egy részről újdon nyert alkotmányos szabadságát, más részről azon érdekeit, melyek a német birodalmi kapcsolatból erednek, ha teljesen a nagy németországi

1848. April. politikához csatlakozik. E meggyőződés következtében, már a bécsi forradalom tényleges kitörése előtt is mind közönségesebbé vált a kivánat, hogy a császár a maga német örökös tartományaival mennél elébb s oly szorosan csatlakozzék a birodalomhoz, hogy azok ebben felolvadjanak, s ekként az egyesülés zászlaját megragadván, a birodalmi császárságot, melyet fejedelmi háza különben is több század folytában birt vala, magának, a porosz király e czélra irányzott törekvései ellenében, biztosítsa. Utóbb a bécsi forradalom teljes diadalt szerzett a közvéleményben ezen eszmének. A három szinű németbirodalmi zászlók, szalagok a forradalomnak és szabadelvűségnek szintúgy jelveivé lőnek s ünepeltettek: miként gyűlöltettek s gyaláztattak az absolutismus és reactio jelképeivé lett dynasztikus sárgafekete színek. A „sárgafekete“ elnevezést mindenki gondosan ügyekezett magától elhárítani; mert utóbb még személyes bántalmak ellen sem volt biztosítva, kit a közvélemény e színezetűnek tartott. Birodalmi háromszinű szalag és csokor díszelgett minden fövegen s öltönyön; ugyanoly zászló lobogott a Sz.-István templomának tornyán s magán a császári várlakon. És miután egy ízben az összesereglett lakosság előtt a császár személyesen is ezt lobogtatta le ablakából: a legdynasztikusabb „sárgafeketék“ is kénytelenek lőnek háromszinű zászlót tüzni fel házaikra, hogy a nép gúnyjától s erőszaktételeitől menten maradjanak. A két első (Kolowrat- és Fiquelmont-) miniszterium hamar egymás után bekövetkezett buktának is az volt fő oka, hogy a régi dynasztikus elveket, a nép szemében az absolutismussal, reactióval azonosokat, vitték magokkal a kormányra. Ösztönszerű meggyőződésében, csak úgy hitte a nép biztosítva kivívott szabadságát, ha a kormány őszintén ragaszkodik a német egység politikájához.

Hasonló nézetek s elvek valának uralkodók Ausztriára nézve a frankfurti előparlamentben is, mely márczius 31-kén, — s az e gyülésből eredt ötvenes bizottmányban, mely april 4-kén kezdte meg működését. E bizottmányban hat ausztriai

képviselő vett részt. És ezek szintúgy mint a gyülés nagy többsége, akként valának meggyőződve, hogy Ausztriának okvetetlen szorosan kell egyesűlnie Németországgal; mert csak a szabaddá lett Ausztriának őszinte csatlakozása szerezhet szilárd állandóságot a német egységnek. Az egyesülés igaz barátjai ennél fogva Ausztriának szánták a vezéri szerepet; s ennek csak akarnia kellett, hogy a nagy eszme, melynek hordereje Európa viszonyainak egyelőre kiszámíthatlan, de következménydús fordulatot adott volna, sükeresen életbe lépjen. 1848. April.

És úgy látszik egy ideig, hogy sem a dynasztiában, sem azon férfiakban, kik ez idő szerint Ausztria sorsát intézik vala, nem hiányzik ezen akarat. A dynasztia, mely 1806 után sem mondott le soha egészen a századokig viselt német császári méltóság reményeiről, olasz birtokainak valószinűvé lett elvesztése után, csak a német császárság megnyerése által újíthatá meg, s csatányosabban mint valaha, a maga hatalmának fényét. Az osztrák új miniszterium is minden alkalommal nyelvén hordá Ausztria és Németország szoros egyesülésének szükségét. És miután a nagy német nemzeti gyülés május 18-kára ki is hirdettetett: e tekintetben úgy állt a dolog, hogy annak valósultáról csak kételkedni is bűnnek tartatott volna a német nemzetiség méltósága ellen.

Már pedig Ausztriának a nagy német birodalomba olvadása oly annyira múlhatatlanná tette Magyarország minden kormányügyeinek teljes elválasztását s függetlenítését az ausztriai közügyektől, hogy azt magának a bécsi kabinetnek kell vala sürgetnie, ha az új pozsonyi törvényekben elintézve még nem volt volna. A mind két felől kifejlett körülmények s megalkotott felelős parlamenti kormányzat következtében tehát hinni kellett, hogy már Bécsben is meggyőződtek, miképen Magyarország ezentúl csak annyira lehet kapcsolatban a többi örökös, különben is a nagy Németországba olvadandó tartományokkal, a mennyire a császár egyszersmind Magyarországnak is királya s a meny-

1848. April. nyire egymásnak kölcsönös és közös védelmére kötelesek; minél többet, egyébiránt, a helyesen értelmezett pragmatica sanctio sem foglalt magában. Hinni kellett, hogy Bécsben is meggyőződtek a felől, miképen Magyarországot s az örökös tartományokat ezentúl nem a státustanács, mint közös kormányszék, bureaukratikus láncza, hanem a szabad népek kölcsönös rokonszenve s érdekeik közössége köthetik össze állandólag. Hinni kellett, hogy Bécsben is meggyőződtek, miképen a jelen körülmények közt a dynasztiának lehetetlen józanúl s loyalisan más politikát követnie, mint a mely a népek kivánataival, s ezek folytán, a fejedelmi szó által szentesített átalakúlással megegyez; s mely szerint egy részről az örökös tartományok sorsát a német birodalmi egység nagy reményű jövendőjével azonosítsa; más részről, a függetlenségét ténylegesen visszanyert Magyarország által magának a keleten mind politikai, mind kereskedelmi tekintetben hatalmas befolyást szerezzen.

E politikának mind a két iránya, következményeiben oly termékenynek, Európa szabadságára s haladására nézve szintúgy, mint a dynasztia hatalmára nézve oly kecsegtetőnek mutatkozék : miképen kételkedni alig lehet, hogy ha ez időben egy jól ihletett, lelkes fejedelem ül a Habsburgok trónján, azt megragadni s következetesen folytatni, önérdekében sem mulasztja el. De, fájdalom, a dynasztiának sem beteges feje, sem egyéb tagjai nem birtak elég képességgel felfogni a nagy szerepet, melylyel őket a gondviselés mintegy megkinálta. Sőt annyi erő és őszinteség sem volt bennök, hogy legalább a követni szándéklott politika irányát szabják ki nyiltan és határozottan. A régi gyönge, szűkkeblű és habozó Metternich-féle politika iskolájában felnőtt emberek is, kiknek tanácsa az udvarnál súlylyal bírt, vagy tájékozni nem tudták magokat a forradalom által felforgatott régi s felidézett új állapotok, viszonyok és elvek között; vagy elég erejök s bátorságuk nem volt, teljesen szakasztaniok a régi, hagyományos politikával, s határozottan lépniök a fejlemények által kimu-

tatott új ösvényre. Óhajtják vala megnyerni Frankfurtban a hegemoniát Németország felett; de egyszersmind a külön Ausztriát is szerették volna fentartani; vagy, ha nem ellenezték is az osztrák tartományok beolvadását a Németbirodalomba, de vonakodtak lemondani az osztrák tartományok s Magyarország kormányzati egységéről. 1848. April.

E tétovának, e habozásnak eredménye volt hogy, mihelyt a bécsi forradalom vihara kissé csillapodott, s elhatározásaikban szabadabbakká lettek, a nélkül, hogy a német birodalmi hegemonia reményeiről lemondottak, keresésével felhagytak volna, a szláv elemmel már is kaczérkodni kezdének, egy részről Prága, másról Zágráb s Karlócza felé kacsintgatván.

A dynasztiának legértelmesb, politikai ügyekben legjártasb tagja volt Lajos főherczeg, a császár nagybátyja, ki már I. Ferencz végső éveiben is élén áll vala a birodalom kormányának; V. Ferdinánd alatt pedig tulajdonkép a császár képét viselte a kabinetben. Róla azon hír szárnyala, hogy a haldokló Ferencznek fogadalmat tett légyen végóráiban, hogy az ő kormányrendszerét s politikáját utóda alatt is változatlanúl fenn fogja tartatni. Jobbára az ő s a praesumtiv örökösnek, Ferencz-Károlynak, a császár öcscsének, műve volt, mi a bécsi forradalom után az udvar részéről történt. Nekik tulajdoníttatik különösen, hogy az új, alkotmányos bécsi miniszterium elnökévé a szláv szenvű Kolowrat, s egyéb tagjaivá nagyobb részben a Metternich-féle politika hű pártolói neveztettek.

A bécsi miniszterium kormánypolitikája.

Nem tartozik feladatomhoz elbeszélni e miniszterium működését: elég mondanom, hogy a dynasztia intéző tagjaival egyetértésben, ez vetette a magyar kormány elébe azon akadályokat, melyek miatt a független magyar miniszteriumról szóló törvényczikk oly nehezen nyert királyi megerősitést; ennek tulajdonítandó Jellasicsnak bánná neveztetése is, mi a reactionak első nagy horderejű tette volt Magyarország irá-

1848. April. nyában; s végre ez állitá fel a magyar-osztrák viszonyok tekintetében azon elveket, melyek a békés eligazodásra s kiegyenlitésre elejétől fogva kevés reményt nyujtottak.

A bécsi nép hamar átlátta, mi veszélyeket rejt az ő fiatal-szabadságára nézve is e, jobbára régi bureaukratákból álló, reactionarius miniszterium politikája; s pár hét múlva egy utczai tüntetés által mind Lajos főherczeget, mind Kolowratot távozni kényszerité a kormánytól. De a dynasztia még sem okúlt; s ellenkezőleg a határozottan nagy német birodalmi rokonszenvet ápoló nép óhajtásaival, Fiquelmont grófot, ki elébb a külügyi tárczát kezelé, nevezte ki elnökminiszterré. A csere nem hozott változást a kabinetbe. Fiquelmont, azelőtt a Metternich-kormány követe a sz. pétervári udvarnál, s miként hírlék, Miklós czár kegyencze s Metternichnek már akkor utódjelöltje, legfelebb is csak annyiban különbözött Kolowrattól, hogy ennek határozottságával nem bírt; de politikájában ugyanazon elveket követte. A közvélemény kedvezését maga felé fordítandó, nem mulasztá el ugyan minden alkalommal kijelenteni, miképen Ausztriának szoros egyesülését Németországgal ő is múlhatatlanúl szükségesnek tartja; bensőleg mindazáltal borzadt e szükség következményeitől, melyek közt első helyen állott Magyarország kormányának minden eddig, bár törvénytelenül, de tényleg közösen kezelt ügyeire nézve teljes függetlensége. Ha tán némileg óvatosabban is, mint elődе, de a hol csak lehetett, ő hasonlókép a régi kormánypolitika elveit követte; a prágai és zágrábi szláv sympathiákkal pedig ő sem szünt meg kaczérkodni. Eljárása ennél fogva Németország irányában habozó, ingadozó, halogató —, Magyarországra nézve pedig huzavonó, akadékoskodó, határozottan reactionarius vala.

Azonban a bécsi nép május 4-kén Fiquelmont grófot is kilépni kényszerítette a kormányból; minek következtében Pillersdorf, elébb belügyminiszter, lett annak elnökévé. Pillersdorf, ki rábeszélő tehetsége által nem sokára mintegy dictátori szerepet játszék a kabinetben, politikai szinezetét te-

kintve, szabadelvű s az alkotmányosságnak őszinte barátja volt ugyan; sőt, a bécsi védelmi s nemzetőrségi egyesült bizottmány befolyása alatt állván, a Németországgal való egyesüléstől sem idegenkedett. De a mit tőle ennélfogva mindenki méltán várt, az eddig folytatott kormánypolitikában ő sem tett, mert nem tehetett lényeges változtatást. Miután Lajos főherczeg a közügyek vezérletétől april 5-kén visszalépett, két nappal később a vele mindenben egyező s folyton az ő tanácsait követő Ferencz-Károly foglalta el helyét a császár képének viselésében. 1848. April.

Ferencz-Károly főherczeg egyenesen nem avatkozhatott ugyan mindig az alkotmányos és felelős bécsi miniszterium eljárásába; mert ez jobbára az aulától s a védelmi bizottmánytól kitűzött irányban kénytelenittetett mozogni: de annál nagyobb volt hatása az átalános politika irányára. Látván, hogy a védelmi bizottmány forradalmi befolyását egyenesen meg nem gátolhatja, azt eredményeiben, az ügyek végkifejlésében ügyekezett megbénítani és sükeretleníteni. E végett a trón és miniszterium háta mögött egy titkos udvari pártot alkotott, melynek a megbukott absolutismus és bureaukratia fő emberei jobbára, sőt, mint hirlék, gróf Medem, orosz követ is, tagjai valának. Ezen udvari párt, melynek létezését nem sokára számos világos tény kétségtelenné tette, s melyet a közönség „camarillának" nevezett el, lőn ezentúl fő s középponti műhelye a reactionarius dynasztiai politikának. Működése annál hatékonyabb volt, s így veszélyesebbé is vált a fiatal szabadságra nézve, mivel Ferencz-Károly főherczeg, a császár képviselője, ennek nevében adhatta ki a maga titkos rendeleteit. Czéljául eleinte csak a forradalom megigázása s a kényuralmi kormányrendszer helyreállitása volt kitűzve; melyhez utóbb még, a Habsburgház hagyományos politikája szerint, a kormányzati egységnek az egész monarchiában megalapítása lényeges mellékletül kapcsoltatott. Eszközül ezen udvari párt, a hol lehetett, a bécsi miniszteriumot, a mire pedig ezt az alkotmányos formák miatt meg nem nyerhette, vagy a hova

1848. April.

ennek hatalma ki nem terjedt, az egyes országok s tartományok legfőbb tisztviselőít s a fő hadi parancsnokságokat használta fel. Tagadni nem lehet, hogy taktikáját ügyesen intézte el az udvari reactio; s ha a czél, melyet kitűzött jó, az eszközök, melyek által azt elérni törekedett, nemesek, feddhetetlenek voltak volna: tapintatától s kitartásától nem tagadhatnók meg csodálatunkat.

A reactio czéljai Magyarországban.

Az alkotmányos kormányrendszert nálunk, hol az századok óta létezett s összeforrt vala a nemzet életével, egyenesen meg nem támadhatván, a kormány függetlenségének megsemmisítését tűzte ki legközelebbi czéljáúl az udvari reactio. A pénz-, had- és kereskedelmi ügyek, az állam e fő erőforrásai, lévén azon kormányágak, melyeket az udvar, alkotmányunk s törvényeink ellenére, elébb a bécsi miniszterium befolyása alatt kezeltetett: most is e három tárcza ellen intézte megtámadásait, oda törekedvén, hogy a nemzet fegyverereje, államjövedelmei s kereskedelme ezután is a bécsi miniszterium intéző befolyása alatt álljanak. Az eszme, mely szerint a külön felelős kormánynyal biró Magyarországnak, épen legfontosabb közügyeiben akartak befolyást adni a bécsi miniszteriumnak, mely a nem rég octroyrozott alkotmánylevél szerint csak a német örökös tartományok országgyülésének volt felelős, valóban képtelennek látszik a márcziusi események után. De nem kell feledni, hogy e titkos udvari pártnak Bécs irányában sem volt soha szándoka megtartani azt, mit a forradalom napjaiban a császárral igértetett és szentesíttetett; sőt épen az alkotmánylevél kijátszása s lassankénti megsemmisitése volt a reactio törekvéseinek legfőbb czélja. Az elébb is alkotmányos Magyarországra nézve azonban eleinte, úgy látszik, hajlandó volt volna tűrni a magyar miniszterium független kormányát minden egyéb belügyekben, ha a financziai, hadi s kereskedelmi ügyeket, miket a monarchia elválaszthatlan közös ügyeinek szerettek nevezni, annak kezéből kiragadnia, vagy azokra legalább a bécsi befolyást oly módon, mint márczius előtt létezett, kiterjesztenie sikerülne.

Az udvari reactio pártja nem titkolhatá maga előtt, hogy e czélnak csak valamennyire is megközelítése nagy nehézségekkel járand. A nemzetről eleve is feltehette, hogy mindenre kész inkább, mintsem magát ismét megfosztatni engedje visszaszerzett törvényes függetlenségétől. A miniszterek személyében, kik a nemzetnek legbuzgóbb vezérei, jogainak hűséges őrei voltak, támaszra egyátaljában nem számíthatott. Még István főherczeg nádort s királyi helytartót sem remélheté megnyerni czéljainak eszközéül. Ő, ki magát magyarnak tartá, s arra hogy a nemzet első hivatalnoka, legalább is oly büszkének látszék lenni, mint főherczegi származására, őszintén ragaszkodék az alkotmányhoz. Az új reformtörvények szerencsés keresztülvitelét nem kis részben neki, az ő buzgó hazafiságának s erélyes közbenjárásának lehetett köszönni. Hogyan nyújthatott volna tehát most segédkezet annak lerombolására, mit nem rég oly nemes buzgalommal segített felépíteni, s minek sikerűltét méltán legnagyobb dicsőségének tarthatá? Ő a népszerűség fénykörére egy szabad nemzet élén sokkal inkább vágyott, mintsem hogy azt a meggyőződéseivel különben is ellenkező kényuralom helyreállitását czélzó, még igen kétes kisérleteknek feláldozni képes volt volna. De őt személyes érdekei egyébiránt is a nemzet ügyéhez kötötték. A dicső szerepért, melyet ő e szabad nemzet független kormányának élén most, a király megbiztából még a felségi jogokat is gyakorolva, játszék, az udvari reactiopárt neki semmi kárpótlást sem igérhetett. Ő, a reactionak segédkezet nyújtva, sem a leigázott nemzetnek —, ha t. i. ama kényuralmi tervek sikerűlnek, sem a diadalmas nemzetnek, ha azok megbuknak, nem maradhat többé nádora; és, mi előtte, ki a népszerűséget oly nagyra becsűlte, szinte nem lehetett közönyös dolog, még a szabadelvűsége által eddig szerzett dicsőségét is elvesztendő vala. Utóbb, midőn az udvari reactio nyiltan s oly hatalommal lépett fel, hogy annak győzedelmétől méltán tarthatott, a hazafit szintúgy mint a népszerűségre vágyó nádort feláldozta ugyan magában a főherczegnek; de jellem- 1848. April.

1848. April. gyöngesége még akkor is csak annyira vitte őt, hogy visszavonúljon a nemzeti ügy védelmétől: segédkezet ő soha sem nyújtott a reactionak.

De mennél nagyobb akadályokra s mennél kevesebb segédkezekre talált e viszonyok közt Magyarországon a maga czéljainak valósításában a reactio: annál készebb lőn minden eszközt, volt légyen az bár mily erkölcstelen, bár mily aljas, felhasználni, ha czéljaira alkalmasnak látszék. Hazudság, szószegés, szemtelen ráfogás, árulás, a polgárok egymás elleni feluszítása, rendszeres lázítás és a felszított pártütéssel való szövetkezés, sőt aljas népbújtogatókkal s rablókkal való czimborálás, — szóval minden ármány és fondorlat jónak találtatott s kizsákmányoltatott, ha czélszerűnek mutatkozék. Régi politikája volt a dynasztiának, mozaik szerkezetű birodalmában, a külön népfajok közt egymás iránt ellenséges indulatot ápolni, s egyik által igázni le, tartani féken a másikat. A császári udvari s házi titkos levéltárban máiglan őriztetik egy tanácskozmány jegyzőkönyve II. Ferdinánd korából, mely a dynasztiának Magyarország irányában követett elveit foglalja magában s ama kérdést fejtegeti: miként lehet az országot alkotmányától megfosztani? Izgattassék fel — ez tartalmának lényege — izgattasék fel egyik vallásfelekezet a másik ellen, egyik népfaj a másik ellen; készíttessék az országban mesterségesen lázadás, hogy azt utóbb elfojtani, az országot meghódítani s a fegyverjogra támaszkodva, jogaitól megfosztani lehessen.

És e politikához, melyet a múlt századokban mindig szem előtt tarta s alkalmas időben többször, bár, végeredményben, mindig sikeretlenűl, meg is kisértett a dynasztia, — nyúlt most is az udvari reactio. Szerencséjére, ezt könyebben meg lehetett most indítani, mint bár mikor a múlt időben. Metternich kormányelvei, ama dynasztiai politikával rokonok, melyeket e mondat fejez ki: „divide et impera“, — rég elkészítették annak útjait. Ezen híres, de a márcziusi mozgalmak által megbuktatott státusférfiú az erdélyi szászokban, a horvátokban és más szláv fajú népekben mindig gondosan ápolá

a nemzetiségi féltékenységet s viszályokat, hogy általok a teljesen szabad alkotmányosságra, a szabadelvű, demokratiai reformokra s a törvényes, de sokféleképp megcsorbított nemzeti függetlenségök megvalósitására törekvő magyarokat megfékezze vagy legalább mérsékelje. Most a népszabadság, nemzeti önállás forradalmi szelleme e népek közt is felébredt, bennök is új vágyakat s törekvéseket élesztett. E forradalmi szellemet ragadta meg tehát eszközűl az udvari reactio; s e népek félreértett, még meg nem tisztúlt, féltékeny szabadság- s önállóság-vágyaiból kezdé kovácsolni a lánczokat, melyekkel a függetlenségét teljesen visszanyert, alkotmányos Magyarországot —, majd magokat ezen, a közös szabadság elnyomására eszközül használt népeket is, megint a kényuralom alá szorítsa. Fellázitá a népeket, hogy a királyi szó és szentesített törvények által biztosságba ringatott, s átalakúlási rendezetlenségében készületlen országot szabadságától, függetlenségétől ismét megfoszthassa. Más részről akadályokat vetett a nem rég megalkotott miniszterium elébe, nehogy ez az új törvények által megváltoztatott régi állapotok romjai közt rendet alkothasson, az új kormánygépezetet összerakhassa, s a közéletet, új pályáján, új szervezetében, rendes mozgásba, szabályos müködésbe helyezhesse: hogy ekként aztán a mind nagyobb zavarba bonyolódó, s lakosai egy részének lázadása által fenyegetett országot végre oda juttassa, hogy önmaga kérjen segedelmet a dynasztiától, s a segély díjául önmaga vigye nem rég kivívott függetlenségét a trón zsámolyához. 1848. April.

Ezen ármányos, Macchiavelli politikának megindítására, miután segédeket arra sem István nádor s királyi helytartóban, sem a magyar miniszteriumban nem nyerhetett, a külön népfajok kitünőbb vagy legalább népszerűbb egyéniségeit, az ország katonai hatóságait s a bécsi miniszteriumot használta fel eszközökűl az udvari reactio. És, miként utóbb részletesen elbeszélő leszek, a külön népfajok e vezéreiben szintoly kész akaratú, buzgó segédekre talált, mint a fő hadi parancsnok-

1848. April.

ságok s más katonai hatóságokban, melyek régóta közvetlenül a bécsi udvari fő hadi tanács kormánya alatt álltak s annak parancsai iránt, már a katonai fegyelemnél fogva is, vak engedelmességgel viseltetének, ezen felűl pedig még jobbára idegen, német, cseh, morva stb. származású egyénekkel valának betöltve.

A reactió a bécsi miniszteriumban segédkezet nyer.

A bécsi miniszteriumról azonban, mely, maga is alkotmányos és a bécsi országgyülésnek felelős lévén, a közvéleményt tekintetbe venni kényteleníttetett, s ezen felűl még a folyton fennálló forradalmi népbizottmányok s az aula befolyása alatt létezett, utóbb pedig az országgyüléstől vette az irányt, — e miniszteriumról azt kelleni hinni, hogy ama befolyások mellett a reactio czéljait sem nem szolgálhatja, sem szolgálni nem akarja. És ez, fájdalom, mégis úgy történt. A reactio szerencséjére, ama fő fontosságú közügyek, melyeknek igazgatását, a megbukott kényuralmi kormány, törvényeink, függetlenségünk ellenére, a múlt időkben egészen magához ragadta volt, t. i. a pénz-, had-, kereskedelem- és kül-ügyek tekintetében, a pozsonyi országgyülésen, midőn az illető miniszteriumok felállíttattak, semmi részletes intézkedés nem tétetett; hanem csak általánosan mondatott ki a törvény által, hogy hazánk ezen közügyeit az illető miniszteriumok ezentúl függetlenül igazgatandják, érettök a pesti országgyülésnek lesznek felelősek. Mivel azonban ezen ügyek az összes monarchia legfőbb érdekeire vonatkoztak: valamely szerződést, Ausztria és Magyarország közt, múlhatatlanúl kellett kötni, mely a jövőben ezen ügyekre nézve, a monarchia két felében, szabályul szolgáljon. Meg kellett határozni, például, mily arányban járuljon a monarchia két fele, megtámadtatás vagy más külháború esetében, haddal s pénzzel a háború viseléséhez? — mily elvek legyenek irányadók a közös fejedelem kül képviselésében? — miképen szabályoztassanak a vámok mind a monarchia két fele közt, mind a külföld irányában? stb. Mind ezen s más hasonló kérdések elintézésében, valamint a megoldás felette súlyos volt: úgy tért is igen szé-

leset nyert a reactio, a bécsi miniszteriumot, a nélkül, hogy az a maga belügyeivel úgy is eléggé elfoglalt osztrák nép közvéleményével összeütköznék, vagy a bécsi parlament előtt gáncsot vonna magára — a maga részére nyernie, s általa kezdeni meg a rejtett harczot a magyar függetlenség ellen. Az udvari reactio tehát annál inkább sietett e közügyeket előtérbe tolni, minthogy s nem alap nélkül, arra is számított, hogy egy részről a magyar nemzet függetlenségi féltékenysége, más részről a bécsi miniszterium felsőbbségi s hatalomterjesztési vágya a két kormány közt valószinűleg összeütközést szülend, mely minden esetre Magyarországnak válandik kárára, gyöngülésére. Az összeütközést, viszályt e nehéz megoldású, kényes kérdésekben csak úgy lehet vala kikerűlni, ha mind a két rész, a jogszerűség mellett még eszélyt s méltányosságot, mérsékletet s engedékenységet hoz magával az alkudozásra. Arra pedig volt a reactionak gondja, hogy a bécsi miniszterium, mely Magyarországra nézve különben is mértéken felűl ragaszkodék a megbukott absolut kabinet hagyományaihoz s magát ennek örököséül szereté tekinteni, engedékeny s méltányos ne legyen követeléseiben. A viszályok magvát szándékosan hintette el, hogy a zavarok dudváját növeszsze s megtámadásait onnan biztosabban intézhesse a magyar kormány ellen. 1848. April.

A dynasztia s a bécsi miniszterium ezen erkölcsi hangulata, e czéljai s irányai mellett, a magyar kormány részéről rendkivűli eszély, nagy mérsékeltség s méltányosság volt volna szükséges, hogy e kérdéseket, melyek megfejtésétől függetlenségünk s újjászületésünk sikerűlte volt feltételezve, minden nehézségek s akadályok daczára szerencsésen megoldja. De az igazságnak tartozunk annak hímezetlen megvallásával, hogy valamint a dynasztiában őszinteség, jóakarat s adott szavához való hűség —: úgy miniszteriumunkban, vagy legalább annak egy részében, e kérdésekre nézve, a politikai eszély s mérsékeltség hiányzott. A helyett, hogy a nehéz körülményekkel megalkudni törekedtek, az ország béké-

1848. April. jeért némi áldozatokat hozni készek voltak volna, csak a szigorú jogosság s törvényesség teréről akarták elintézni e súlyos viszonyokat, tekintetbe eléggé nem vévén, hogy a szigorú ragaszkodás a rideg jogossághoz, az udvart bosszúra ingerelvén, bizonyos körülmények közt mindent veszélyeztethet.

Az udvar legelőbb is a pénzügy legkényesebb oldalát, az államadósságok kérdését vetette szőnyegre. A követelés, hogy Magyarország a státusadósságok egy részét magára vállalja, színleg igazságos indokolásául szolgálhatott a szándéklott megtámadásoknak. Azonban, nem csak ürügy volt ez, de egyszersmind komoly czél is, melyet a dynasztia szintúgy mint a bécsi kormány mindenekelőtt elérni kivánt. Sőt a fenforgó körülmények közt ebben rejlett igazi oka annak, miért vonakodott a dynasztia oly sokáig elfogadni az országgyülésnek a magyar financzügy teljes függetlenítésére vonatkozó törvényjavaslatát s megerősíteni a független pénzügyi miniszteriumot. És, ha a nemzet mindjárt eleinte kijelenti, hogy a státusadósságok egy részének elvállalása által anyagi áldozattal is kész megvásárolni független pénzügyi kormányát: a később kifejlett nehézségek s összeütközések egy fő oka mellőztetett, legalább a színes ürügy, melyből utóbb a megtámadások intéztettek, eleve meghiúsíttatott volna.

Két nappal azon határidő előtt, melyre a pozsonyi országgyülés befejezése kitűzetett, a király vagy inkább az osztrák császár nevében a következő leirat érkezett az udvartól István főherczeg nádorhoz:

„Kedves Öcsém, főherczeg István: A felelős magyar miniszterium tárgyában az 1848-ki márczius havában magyar rendeimhez kiadott intézvényem, valamint annak a rendek általi elfogadtatása, a nyilvános lapok utján a nem magyar státusaim felelős miniszteriumának is tudomására jutván, az utóbbi szükségesnek tartotta, nálam a végett sürgetőleg lépést tenni, hogy minden aggodalom elháritása végett a nagylelkű magyar nemzet és képviselői által mondatnék ki, miszerint az egész osztrák monarchián fekvő közös státusadósság, igazsá-

gos arányban, a magyar korona alatt lévő tartományokra is átruháztassék. 1848. April.

„Mivel ezen intézvények által Magyarországomnak többi státusaimhoz való alapviszonyai, mikép ezek a pragmatica sanctio által megállapítattak, nem változtak s változni nem fognak; s mivel az én nem magyar státusaim miniszteriuma által nyilvánított aggodalom a magyar nemzet nagylelkű érzeményeinek megfelelő őszinte nyilatkozat által könnyen és hamar megszüntethetik; és mivel e tárgyban az országgyülés legközelebb leendő bevégeztetése miatt formaszerinti törvényes intézkedés keresztül nem vihető: ezeknek következtében Kedveltségedet ezennel sürgetőleg felhívom, hogy az ország rendeivel annak szükségességét illő módon tudassa, miszerint birodalmam nyilvános hitelének fentartására részökről oly őszinte kijelentés történjék, hogy általa magyar tartományaimnak a közös státusadósságban való részvétele iránt minden aggodalom nyugtatólag megszüntettessék. A rendek ilyetén őszinte nyilatkozata létrejöttében a birodalom védérői, melyek jelenben, a birodalom üdvére és javára, minden erők egyesítését kivánják, feltünő növekedést nyerendenek, a bizalom megerősödik, és a nagylelkű érzeményeknek, miket a magyar nemzet minden fontos időszakokban tanusított, új jele fog adatni.

„Az én hű magyar nemzetem, valamint Kedveltséged, ki iránt ezen nemzet méltán teljes bizodalommal viseltetik, el fognak ez által távoztatni minden okot, a tartományaim eddig testvérileg egyesűlt népei közti oly fontos és kivánatos egyesség megzavarására, és teljesitendik legbensőbb kivánatomat a legszorosabb összeköttetés fentartása iránt.

„Személyes tudomása végett hozzáteszem még, hogy az esetben, ha a státusadósságbani részvét aránya felett valami tájékozás szükségeltetnék, Kedveltséged azon szempontból indulhatand ki, miszerint Magyarországnak az összes monarchiához való viszonya illő mértékben vétetnék tekintetbe, ha

48. April. reá az összes státusadósság mintegy negyed része, tiz milliónyi mennyiségű évenkénti adóban ruháztatnék. Kelt Bécsben april 7-kén, 1848. Ferdinánd."

Ha azon kérdés forog fenn, hogy volt-e az udvar e követelésének jogalapja? — köteles volt-e Magyarország a státusadóságok egy részét elvállalni? — a leghatározottabb *nem*-mel hangzik a válasz. Magyarországot, alaptörvényei szerint semmiféle adóval nem lehetett terhelni, melyet nem a törvényhozás szavazott meg. Ezen státusadósságokat pedig az ország tudta s megegyezte nélkül csinálta a bécsi kormány. — Ámde, mondák az udvarpártiak, ezen adósságok nagy része még a század első tizedeiben viselt franczia háborúk költségeiből származik: a monarchia védelméhez pedig a pragmatica sanctio szerint köteles járulni az ország; különben is a méltányosság követeli, hogy ugyanazon fejedelem országai s tartományai testvérileg osztozzanak a monarchia minden közös költségeiben.

„Álokoskodás" — válaszolá erre a nemzet. Mire a pragmatica sanctio által kikötött közös védelem az országot a franczia háborúk alatt kötelezte, a nemzet azt a státusadósságok nélkül is bőséges mértékben, mondhatni fölösen lerótta, midőn rendes adózásain felűl négyszer állitott ki nemesi fölkelést; midőn országgyülésein több százezer katonát, pénzben, lóban, marhában s termesztményekben számos milliót szavazott meg subsidiumul; midőn a különben is törvénytelen papirpénznek, mely ellen mindig ünnepélyesen tiltakozott, kétszeri értékleszállitása alkalmával vagyonának kilencz tizedét áldozatul hozta. Mind ezzel a pragmatica sanctioból eredő kötelezettségénél sokkal többet tett az ország, mintsem hogy a státusadósságok azon részében, mely a franczia háború végével fenmaradt, osztozásra, ezen czimből, jogszerűleg felhivathatott volna. Különben e védelmi kötelezettség mellett is mindig fenállott az ország azon alkotmányos joga, melynél fogva a jogos terhet is csak előleges, országgyülési megszavazás után vállalta el.

Mi pedig a méltányosság, a monarchia közös költségeiben való testvéries osztozás elvét illeti, úgymonda a nemzet —: ez inkább Magyarország mellett, mint ellen szól. Elemezzük egy kissé a kérdést. A státusadósságok márcziusban mintegy ezer két száz milliot tettek. E roppant összvegnek nagyobb fele, mintegy hétszáz millió, a franczia háborút követő harmincz békeév alatt halmoztatott fel. És e felett, hogy ez a magyar alkotmányos országgyülésnek, mely az ország költségeire szükséges adót mindig megszavazta, tudta s megegyezte nélkül történt: vajjon fordíttatott-e ezen roppant összegből csak egy fillér is az ország szellemi s anyagi érdekeinek emelésére? Mutathatott-e fel a bécsi kormány csak egy utat, egy vízszabályozást, egy közintézetet Magyarországban, mely ezen státusadósságból fedeztetett volna? Vagy talán a magyar közigazgatás nyelte el ezen összeg egy részét? Nem. Magyarország közigazgatásának költségeit, mint tudva van, a vármegyék házi pénztára fedezte; a kormány csak a középponti törvény- s kormányszékek két millióra alig menő díjait s költségeit fizette, az összesen 25—30 millióra rugó magyar államjövedelmekből. A magyar államköltségvetés tehát nemcsak hogy soha semmi hiányt, hanem, ellenkezőleg, évenként néhány millió fölösleget mutatott fel; mi szinte nem Magyarország érdekeinek emelésére, hanem ezektől teljesen idegen, sőt azokkal gyakran ellenkező czélokra fordíttatott. — És végre, lehet-e még szó méltányosságról, meggondolván, hogy egy század (1751) óta Magyarországra nézve merőben ellenséges, maga II. József által gyarmatinak keresztelt vámrendszer létezett a monarchiában, mely minden ipart s kereskedelmet elfojtván, az ország anyagi érdekeit a német örökös tartományok jóllétének szándékosan áldozta fel; mi által a természettől különben gazdagon megáldott ország, a hihetetlenségig pénzetlenné lett s majdnem a végelszegényedés örvénye felé sodortatott. 1848. April.

De hiszen fölösleg tovább vitatni e követelésnek akár jogosságát, akár csak méltányosságát: maga az idézett oklevél

1848. April. elég próba erre. Ha a dynasztia s annak bécsi miniszteriuma képes volt volna érvekkel indokolni a kivánat jogszerűségét vagy méltányosságát: kétséget nem szenved, hogy már a független magyar miniszterium megalapitásakor érvényesíti ezen indokokat, s a státusadósságok egy részének elvállalásától függeszti fel a törvény megerősitését. E helyett két ízben is csak a nemzet nagylelkűségére hivatkozik az oklevél, mi által nyilván elárulja, hogy annak ama kifejezése: „az egész monarchián fekvő közös státusadósság“ csak hiú, semmi súlylyal nem biró állitás.

Más tekintetek állnak azonban elő, ha a tárgyat a politikai eszélyesség szempontjából tekintjük. Mert lehetett-e várni, hogy midőn a monarchia pénzügyeit bukás fenyegeté, a különben is annyi zavarokba bonyolódott dynasztia tétlenűl tűrendi, ha Magyarország megtagadja részvételét a státusadósságok terhének viselésében? És ha — mit eleitől fogva minden komolyan gondolkodó bizonyosnak tarthatott, — a dynasztia e részvét megtagadását avval akarná megboszúlni, hogy egy részről az országban s kapcsolt részeiben lakó más fajokat a magyar ellen fellázítja; más részről a fiatal s tapasztalatlan magyar miniszteriumnak a bécsi által mind több és több bonyodalmat s nehézséget vet utjába: nem parancsolta-e a politikai eszély, hogy a magyar nemzet, engedve a körülmények kényszerének, a viszonyokkal ildomosan megalkudjék, s visszaszerzett kormányzati függetlenségének, és az átalakúlás válságai közt oly igen szükséges belbékének s egyetértésnek a dynasztiával s a monarchia másik felének kormányával, hozza meg önként a bár súlyos, de a háborúnál minden esetre csekélyebb áldozatot? Ezt egyébiránt még azon körülmény is javasolhatá, hogy a különben könnyen megtörténhető státusbukás következményeit Magyarország is eléggé megsinylette volna, miután a benne forgalomban lévő 40—50 millió forintnyi bankjegy ez esetben értéke nagyobb részét elvesztendő vala.

De mind e mellett is, tagadhatatlan, a nemzeti közvéleményben semmi hajlam sem mutatkozott a státusadósságok egy részének elvállalására. A bécsi kormánytól szenvedett sérelmeket, elhanyagoltatást és szándékos elnyomatást, mind örömest elfeledte ugyan a nemzet most, midőn valahára ismét visszanyerte kormányzatának sokáig csak a törvény holt betűiben létezett függetlenségét; de a százados szenvedések utófájdalmait a jelen örömei s a jövendő szép reményei sem voltak képesek kedélyéből annyira kitörűlni, hogy ez rögtön megnyíljon az eszély szavának. Kész volt a feledés fátyolát vetni a multakra; de értelme még nem volt annyira ment a szenvedélytől, hogy a politikai eszély oly nagy áldozatra intő szózatát követni képes legyen. Mérsékletet látott már abban is, ha kárpótlást nem követel az annyi évekig jogtalanúl idegen czélokra fordított országos jövedelmekért. „Hogyan vállalhatná el Magyarország az ausztriai státusadósságok bár mily csekély részét? — így szól egyebek közt a higgadt s mérsékelt véleményű b. Kemény Zsigmond szerkesztése alatt megjelenő Pesti Hirlap, mely e tárgyban hű kifejezése a nemzeti közvéleménynek. A magyar törvényhozás megbízásából történt-e azon adósságok felvétele? Vagy magyarországi beruházásokra fordíttatának-e azon adósságok? . . . Avagy talán azért kellene nyakunkba venni az elviselhetetlen terhet, mert bizonyos financierek istentelen pénzügyi operatiok által túlterhelék az örökös tartományokat? És mivel bizonyos külügyminiszterek az ausztriai és magyar érdekeket az aldunai tartományokban elárulták? A megbukott absolutistikus kormány, gyűlölt rendszere petrifikálására fordítá a roppant költségeket. Részünkről épen nem érdemel köszönetet azon vám- és pénzügyi rendszerért, melyet Magyarország irányában követett“ stb. 1848. April.

Azt sem kell hallgatással mellőzni, hogy a követelt évenkénti tíz millió forint jelenleg súlyos áldozat vala Magyarország részéről. Kétséget nem szenvedett, hogy a független

1848. April. miniszterialis kormány s az újonnan szerveztetendő megyei igazgatás sokkal többe kerűlend a réginél. A törvény által biztosított úrbéri kárpótlások, a tizedvesztett alpapság kármentesítése, a nemzetőrség fölfegyverzése, s az uj törvények által életbe léptetett egyéb reformok roppant összegekkel szaporíták az évenkénti költségeket. A közjövedelmek nagy emelkedést igértek ugyan a nemesség adózása s az anyagi érdekeknek a jóakaró, gondos nemzeti kormány alatt remélhető gyarapodása következtében. De annyi volt mindenfelé a fedezendő hiány s a teendő javítás az oly régóta elhanyagolt, tespedésre kárhoztatott, elnyomott országban, hogy azokat a megszaporodott közjövedelmek sem lehettek képesek egyhamar pótolni, s a legszükségesebb beruházmányok s javítások is csak számos évek folytában leendének valósíthatók. Mert épen e beruházmányok híjában, az anyagi érdekek e százados leszoríttatása következtében, sem jelentékenyebb új jövedelemforrásokat rögtön nyitni, sem nagy adókkal terhelni nem lehetett a bécsi kormány által szándékosan elszegényített, pénztelen, ipartalan országot. — A státusadósságok elvállalásától idegenkedő közvélemény tehát egyátaljában nem mondható indokolatlannak s alaptalannak.

Azonban, mivel békére, nyugalomra volt az országnak legnagyobb s legégetőbb szüksége: a politikai eszély e közhangulat daczára s ily nehéz körülmények közt is legsürgetőbben követelé, bár súlyos áldozattal jár is, a barátságos megalkuvást a dynasztiával s a bécsi kormánynyal. Jól érzé ezt a magyar miniszterium, s eleinte, a közhangulat ellenére is oly helyzetet foglalt el e tárgyra nézve, melyet a politikai eszély szabott elébe. A nélkül, hogy a kérdés érdemébe ereszkednék, csak azon választ adatá a főherczeg nádor által a király fentebb közlött levelére: hogy a jelen országgyülés, nemcsak mivel már oszlófélben van, hanem még inkább azért, mivel a karok és rendek, mint egyedűl a nemesség képviselői, ily nagy közterhet elvállalni feljogosítva nincsenek, e kérdésben semmit sem végezhet.

Az udvar erre nyomban még egy leiratot intézett a magyar kormányhoz, melyben, méltányolván az előadott érveket, azt kivánta, hogy a nádor és a miniszterium okmányilag kötelezze magát, miszerint a még az év folytában összehivandó s az egész ország népét képviselendő országgyülésen minden tehetségét reáfordítandja, hogy az a státusadósságok említett részét elvállalja. A nádor és a miniszterek nem is késtek a kivánt s neveik aláirásával ellátott okiratot még Pozsonyból felküldeni a királyhoz, reményöket fejezvén ki egyszersmind, hogy e készségök viszonzásáúl az udvar s a bécsi miniszterium is mindent megteend a végre, hogy az új törvények által megalapított független magyar kormányzat mennél elébb megszilárdúljon, s a béke meg ne zavartassék az országban. Mivel azonban az idézett királyi levélben oly kifejezések állnak, melyek a státusadósságokat *közöseknek* mondva, az ország jogaira sérelmesekké válhatnának, kötelességöknek tarták a miniszterek egyszersmind nyíltan kijelenteni, hogy Magyarországot *in thesi* egyátaljában nem ismerhetik el kötelezettnek arra, hogy a státusadósságokban részt vegyen. 1848. April.

Eddig tehát mind a két részről jó irányban indúlt meg a dolog; s hogy jó véget is érjen, csak attól függött, hogy a dynasztia s a bécsi miniszterium az új magyar törvényeket, különösen az ország függetlenségét Ausztriától, minden viszonyokra nézve őszintén s lelkiösmeretesen elismerje s minden eljárásában tiszteletben tartsa; a nemzettel kezdendő alkudozásokhoz pedig egy részről nyíltságot s méltányosságot, más részről szilárd elhatározottságot hozzon magával. És ha a magyar kormány meggyőződik, hogy a nemzet függetlensége teljesen biztosítva van, és felülről semmiféle reactio nem intézi ellene ármányos cseleit; ha más részről a dynasztia is minden hatalmában álló törvényes eszközökkel szilárdan sürgeti a kérdés elintézését: kétséget alig szenved, hogy az végre is békés megoldásra jutott volna. Mert bár mily ellenszenv nyilatkozott is eleinte minden státusadósság ellen a nemzetben: alaposan feltehető, hogy a miniszterek, kik annak ke-

1848. April. resztülvitelére feltételesen szavukat adták, e feltétel teljesedvén, nagy népszerűségök mellett, a nemzet képviselőivel végre is megértetik a viszonyok kényszerűségét s megszavaztatják a kivánt áldozatot. Annyi bizonyos, hogy a valósággal ellenkező nagy éretlenséget s eszélytelenséget tenne fel a nemzetről, ki azt hinné, hogy képviselői, ha a dynasztia szintoly őszinte mint nyílt és szilárd magatartásából meggyőződnek, mikép csak háború s a státusadósságok elvállalása közt választhatnak, — az ország készületlensége daczára is inkább a háborút válaszszák; mi a felett, hogy a kivánt összegnél is többe kerülhetne, még a kormány függetlenségét is veszélyeztetné.

Kossuth pénzügyminiszter, ki a maga politikai irányát mindig a tömegek közvéleményének szélzászlója szerint szereté alkalmazni, az üres kincstár mellett nem nagy hajlamot árult el ugyan az évenkénti tíz milliónyi teher elvállalására; de hogy a miniszterium többi tagjai a béke s nyugalom kedvéért ezen erkölcsi kényszerűség előtt meghajoltak, s magát Kossuthot is magokkal ragadták, eléggé bizonyítja az említett okirat, melyben az udvarnak megigérték, hogy a státusadósságok kérdésének kivánt megoldására minden tehetségöket reáfordítják, csak a kormány függetlensége kellő tiszteletben tartassék, s a bonyodalmak kiegyenlítésében Bécsből is őszinte jó akaratot tapasztaljanak. Ugyanezt tanusítja Batthyáninak a Frankfurtba küldött Szalay Lászlóhoz az összes miniszterium nevében intézett utasítása, bár midőn e levél kelt, a dynasztia s a bécsi miniszterium, mint mindjárt elmondók leszünk, már számos alapos panaszra adott volt okot. Az elnökminiszter e levelében egyenes utasításúl írja a kormány ügynökéhez, hogy azon esetre, ha a német parlament, vagy a középponti hatalom által a státusadósságokra vonatkozó kérdés intéztetnék hozzá : arra akként válaszoljon, hogy a magyar nemzet a magyar kir. kamarai kötelezvényekből folyó adósságokat elvállalni egyátaljában nem vonakodik; a többire nézve a jövő országgyülés tiszte leend intézkedni.

Ha ezen országgyülést őszinte kiegyezkedési szándokkal várja be a bécsi miniszterium, s addiglan semmit sem tesz, mi a magyar kormány függetlenségét sérti s az egyetértést megzavarja; az udvar pedig akkoron határozott nyíltsággal sürgeti a kiegyezkedést: a magyar miniszteriumnak bizonyára nem marad más választása, mint megalkudni a viszonyok kényszerűségével. De mivel az udvari reactio mindjárt az új törvények szentesítése után megkezdte alattomos fondorkodásait a magyar kormány függetlensége ellen: ebben is mindinkább tünedezett az eszély és mérséklet, növekedék a keserűség s az ellentállási dacz, s napról napra szaporodtak a bonyodalmak, lépésről lépésre csökkentők a reményt a békés kiegyezkedésre. A dynasztia s vele a bécsi miniszterium nemcsak hogy teljesíteni legkevesbbé sem ügyekeztek ama feltételeket, melyek alatt a státusadósságok elvállalására felhívott magyar nagylelkűségre alaposan számolhatnak vala; hanem mindjárt eleitől fogva ellenséges állásba helyezték magokat a magyar miniszterium irányában mindenre nézve, mikben ez, az új törvények szerint, joggal követelhetett magának független eljárást. Maguktartása a nemzet irányában kezdettől fogva olynemű volt, mintha annak foganatba vétele, mit a szentesített törvények megrendeltek, sérelem volt volna a monarchia másik felére nézve. A reactio mindenben, bár még lepel alatt, de oly határozottan s kézzelfoghatólag nyilatkozék, miszerint kénytelen lőn az ember azt hinni rólok, hogy magát a státusadóssági kérdést is csak azért pendíttették meg a fölöttök nem intézkedhető pozsonyi országgyülés bezártakor, hogy aztán annak megfejtetlenűl hagyásával indokolhassák a nemzet ellen már ekkor elhatározott reactio megkezdését. Szóval, alapos, törvényes okot a viszályra nem találván, ürügyet kerestek a béke megzavarására. Az udvar a helyett, hogy a pozsonyi országgyülés végével kijelentette volna, miképen elhatározott akarata, az Ausztria és Magyarország közti viszonyok elintézését kölcsönös alku tárgyává tenni a legközelebbi nemzetgyülésen, s ennek mennél elébbi

1848. April.

1848. April.

összehivását elrendelné, — a bécsi miniszterium által, ennek hivatalos lapjában már april 16-kán rosz szándékú gyanúsitásokkal tétette közzé a fentebb közlött királyi leiratot. S azontúl egymást érték a bécsi kormánylapokban a legellenségesebb hangú czikkek a magyar nemzet ellen; még fegyveres kényszeríttetéssel, meghódoltatással is fenyegettetett, ha a státusadósságokban részt venni vonakodnék. Bizonyára kevéssé alkalmas mód annak kieszközlésére, mit, jogalap híjában, a magyar nagylelkűségtől várhatának, s kivántak még csak imént magok is megnyerni. E czikkek szemlátomást oda valának számítva, hogy az örökös tartományok népségét, kivált a bécsieket, kik a magyarok, mint a szabadság előharczosai s legszilárdabb őrei iránt nagy rokonszenvet tanusítának, a nemzet ellen az anyagi érdekek szempontjából felingereljék; miben, legalább bizonyos osztályoknál, czélt is értek.

A bécsi s pesti kormányok közti viszonyok elmérgesedése.

Ily módon, a státusadósságok életfontosságú kérdésének békés megoldását ellenséges táborozásai által maga a titkos udvari párt mind lehetetlenebbé tette, mielőtt a felett a nemzet a maga törvényes és egyedül illetékes organuma, a képviseleti országgyülés által nyilatkozhatott volna. A bécsi miniszteriumnak pedig, melynek tagjai, jobbára a megbukott absolut kormány s bureaukratia hívei, ennek politikáját is átörökölték, — nagy gondja volt arra, hogy a magyar kormányban minden hajlamot elöljön, a státusadósságok elvállalása mellett lépni fel a nemzeti gyülés előtt. Akadékoskodásaiknak, ingerkedéseiknek, hatalomfoglalásaiknak végehossza nem volt mind azon kormányágakban, melyekben a megbukott kormány, bár törvényeink ellenére, de tényleg bitorolt némi befolyást. Azon ürügy alatt, hogy István főherczeg nádornak teljhatalmú királyi helytartóvá kineveztetéséről s a független magyar miniszterium megalapitásáról hivatalosan nem értesíttetett, pénz- és hadügyeink felett ezen új bécsi miniszterium is szintúgy kezd vala intézkedni, miként elébb a császári udvari kamara s az udvari főhadi tanács jogtalanúl intézkedett. Mi természetesb, mint hogy ebből aztán

összeütközések származtak, melyek a két miniszterium közti viszonyt mind feszűltebbé, ellenségesebbé tették; a hitet a dynasztia jóakaratában s a királyi szó szentségében menten csökkentették. A bécsi pénzügyminiszter, példáúl, a független magyar kormány szentesítése után is Bécsbe rendelte felszállíttatni a magyar bányák termékeit. A bányatisztek, e rendelet következtében, meg is indítottak volt Bécs felé egy arany- s ezüst-szállítmányt, midőn a dolog a magyar pénzügyminiszternek tudtára esett. Ez az ország vagyonáról felelős lévén, tétlenűl nem tűrheté ennek csorbítását: april 20-kán kelt rendeletében tehát a szállítmányt nyomban visszautasíttatta s Géczy Péter honti főispán, mint e végre kinevezett kormánybiztos által az érczkészletet a bányavárosokban számba vétette s felelős biztositék alá helyeztette, egyszersmind az aranynak s ezüstnek pénzzé verettetése iránt is intézkedvén. 1848. April.

Hasonló összeütközéseket idézett fel a bécsi kormány jogtalan avatkozásai által más financzágakban is. Csak egyet említünk. A dohány a német örökös tartományokban a kormány egyedárusága alatt állván, a császári gyárak számára Magyarországban vett dohány ára az előtt rendesen a budai kincstárnál szokott vala utalványoztatni. Ilyetén utalványozás következtében a pesti sóhivatal a dohánybeváltási pénztár számára még april 18-kán is százezer forintot vett fel a magyar kincstár fő pénztárából. Kossuth azonban ezen összeget is visszatétetni rendelte a kincstárba; egyszersmind pedig Eszterházy miniszter által tudtára adatá az osztrák pénzügyminiszternek, hogy miután az ország kincstára, a törvény rendelete szerint, a királyi háztartásra, a közös diplomatiára s a magyar sereghez tartozó némely segédhadi testületek ellátására, a jövő országgyülésen történendő végelintézésig három millió forintot köteles fizetni: minden jogos és méltányos igényt a lehetségig kész lévén teljesíteni, minden fizetést meg fog ugyan tétetni, mely iránt az osztrák pénzügyminisztertől a király személye mellett lévő magyar miniszter utján meg-

1848. April. kerestetik; de természetesen csak azon feltétel alatt, hogy az ilyféle fizetések az említett három millió forintba beszámíttassanak. Ezen ajánlat, kincstárunk gyönge állapotát tekintve, a méltányosságnál is több volt a magyar minisztérium részéről; mert, miként Kossuth a pénztár állapotát ez alkalommal kimutatta, az april 7-kéig befolyt nyolcz millió forintból, kerek számmal, összesen csak 400,000 ft. létezett a pénztárban, miután az ország beligazgatására a mondott napig 1.100,000 ft. adatott ki; 6.200,000 ft. pedig Bécsbe szállíttatott, vagy a bécsi kormány czéljaira fizettetett ki. Az osztrák miniszter mégis, mivelhogy az osztrák gyárak számára szükséges dohányt a magyar állam pénzéből ajándékul nem kaphatta, boszúra gyúlván, avval torlá vissza Kossuth loyalis eljárását, hogy a dohánybeváltás határidejét, mi június 30-ig volt kitűzve, a magyar dohánytermesztők kárára, rögtön május 15-kére szorította, kijelentetvén a dohánytermesztőknek, hogy a magyar pénzügyminiszter ellenséges indulatú rendelkezésének tulajdonítsák, ha dohányuk az abaldo számára nem fog megvétetni. Nyilvánvaló, hogy czélja nem volt egyéb, mint az országlakosok egy osztályát felingerelni a magyar kormány ellen. De valamint ebben eredménytelen maradt erőködése: úgy a pénzügy egyéb ágaiban sem sikerűlt befolyást gyakorolnia, vagy másképp ártania a magyar kormánynak. Ingerkedésének csak az lett eredménye, hogy Kossuth különben is felette gyönge hajlamát az államadósságok elvállalására végkép elvesztette; s némi daczra hevűlvén, törvényes, de a bécsi miniszter által kétségbe vont függetlenségét azontúl ő is, s nem egyszer büszkébben kezdé vele éreztetni, mint a politikai eszély s mérséklet kivánta volna. S így aztán az Ausztria s Magyarország közti viszonyok békés elintézésének reménye, a kedélyek menten nagyobbodó ingerűltsége következtében mindinkább csökkent.

Még inkább elmérgesedtek e viszonyok azon beavatkozások miatt, melyeket az udvari reactio pártja, a bécsi minisz-

terium által, a magyar hadügyekre gyakorolt; mert ebben, a magyar kormány nagy boszúságára, több sükert aratott a reactio. A hadügyek Magyarországban s kapcsolt részeiben eddigelé a budai, szebeni, temesvári, péterváradi és zágrábi fő hadi kormányszékek által kezeltettek. A három utóbbinak hatásköre kiterjedt az illető határőrvidékekre is, hol, ezeknek egészen katonai szervezete következtében, a polgári ügyeket is oly hatósággal igazgatták, mint a kir. helytartótanács igazgatta volt az ország egyébb részeit. E hadi kormányszékek, márczius előtt, mint az egész hadügy, a bécsi udvari hadi tanács parancsai alatt állanak; most azonban ennek is szükségkép változni kellett. Mert bár az új törvények nem intézkedtek is tüzetesen e hadi kormányszékekről; de miután az ország s kapcsolt részeinek kormányára honvédelmi miniszterium alkottatott: magától is érthetővé lőn, hogy e hadi kormányszékek, a magyar korona területén, nem a bécsi, hanem a magyar hadügyminiszter rendelkezése alá estek. 1848. April.

Meg kell azonban vallani, hogy nagy hibát követett el a pozsonyi országgyülés midőn, a magyar honvédelmi miniszteriumot megalkotván, annak hatáskörét s azon viszonyt, melyben ezentúl a monarchiát közösen érdeklő hadi dolgokra nézve az osztrák hadügyminiszter irányában álland, törvény által részletesen meg nem határozta. E mulasztás következményei azonnal sajnosan éreztettek. A bécsi hadügyminiszter ugyanis, mint az eltörlött udvari fő hadi tanács utóda, e mulasztást, az udvari reactio intésére, azonnal kizsákmányolta. Nemcsak hogy oly rendeletet nem bocsátott e kormányszékekhez, melyben nekik tudtára adná, hogy ezentúl a magyar hadügyminiszter parancsai alatt állandanak; hanem, mintha semmi változás nem történt volna a kormányban, az új törvények szentesítése után is, a régi módon, ő követelt magának fölöttök hatóságot, ő bocsáta azokhoz rendeleteket. Sőt, igen valószinű, hogy, az udvari reactio utasítása szerint, egyenesen meghagyta nekik, miszerint ezentúl is csak Bécs-

1848. April. ből fogadjanak el rendeleteket. Ilyféle parancs természetesen teljes engedelmességre talált a katonai fegyelemhez szokott hadi testületnél, melynek tagjai különben személyes előnyt is többet várhatának az egész osztrák seregben intézkedő bécsi, mint a magyar hadügyminisztertől.

A magyar kormány, melyben a hadügyi tárczát Mészáros Lázárnak csak május végén lett megérkeztéig az elnökminiszter kezelé, april 16-kán kelt rendeletében, tudtára adta ugyan a fő hadi kormányszékeknek, hogy a törvények értelmében rendeleteket ezentúl kizárólag tőle s nem Bécsből veendenek; egyszersmind meg is hagyta nekik, hogy a kerületeikben létező fegyvertárakról s hadi készletekről haladék nélkül részletes tudósítást küldjenek a magyar hadügyminiszterhez. De a fő hadi parancsnokok, utasítást ez iránt Bécsből nem vévén, ugy vélekedének, hogy míg eddigi főnökeiktől hasonló rendeletet nem vesznek, ezen magyar miniszteriumi utasításnak, a katonai fegyelem sérelme nélkül, nem engedelmeskedhetnek. Egyébiránt is, az egy Pétervároadit kivéve, nem magyar származású tábornokok lévén, rokonszenvvel az ország új kormánya iránt nem viseltettek; és a seregben uralkodó testületi szellemnél fogva inkább szitottak a bécsi hadügyminiszterhez, ki a felett, hogy a megszűnt udvari hadi tanács egyenes utóda volt, őket még rangban is meghaladta, — mint a budapesti kormányhoz, mely ekkor még egyedűl polgári tagokból áll vala, s utóbb is, Mészáros megérkezte után, csak egy új s egyszerű tábornokot számlált kebelében. Így történt aztán, hogy a magyar miniszterium rendelete számba sem vétetett. Budán, például, hova a miniszterium, hogy a felállitott nemzetőrséget fegyverrel legalább részben elláthassa, a fegyvertár megvizsgálása és számbavétele végett egy bizottmányt küldött ki; a fő hadi kormányzó, b. Lederer altábornagy, azt el sem is fogadta s a fegyvertárba nem bocsátotta, okúl adván, hogy a katonaságnak állása iránt a budapesti miniszteriumhoz még semmi utasítást nem vett Bécsből. A miniszterium, mely sem a katonaságot felboszan-

tani, sem a loyalitást Bécs irányában sérteni még nem akará, végre is kénytelen volt engedni az altábornagy ama kérelmének, hogy a bizottmány működése mind addig függesztessék fel, míg Bécsből, hova személyesen felutazni kívánt, utasítást nem hoz. 1848. April.

Hasonló engedékeny mérsékletet tanusított a magyar kormány egyéb hadi ügyekben is a bécsi miniszterium iránt. Horvátországban az úgynevezett illyr pártiak, Bácsban s a temesi bánságban a ráczok, Erdélyben a szászok s oláhok közt, a többfelől származott izgatások következtében, mind veszélyesebb hangulat s fenyegetőbb mozgalmak terjedezének. Az országban összesen csak 18,000-nyi, az is nagy részben idegen nemzetiségű, német, lengyel, olasz stb., s mi még fontosabb, a miniszteriumtól függeni nem akaró katonaság létezett. Batthyáni Lajos tehát mindjárt a törvények sanctiója után, még Pozsonyból, felszólitá a bécsi miniszteriumot, rendelné meg haladék nélkül, hogy a külföldön lévő magyar katonaság egy része az országba visszajőjön. Utóbb, april 20-án kelt leveleiben, herczeg Eszterházy Pál által ismételve sürgetteté a bécsi kormányt, ne késnék mind a fő hadi kormányszékekhez megküldeni az utasítást ezentúli függésök iránt a magyar miniszteriumtól, mind a Gallicziában lévő két magyar ezredet, s a Cseh- és Morvaországban tanyázó magyar ezredeknek legalább egy részét az országba visszarendelni. Eszterházy, kinek buzgalma ekkoron még dícséretes vala, minden lehetőt megkísértett a budapesti minisztertanács végzéseinek sükerítésére. Egy levelében, melyet april 27-én Batthyánihoz intézett, egyebek közt ezt olvassuk: „Holnap részletes tudósitást küldendek minden tett lépteimről s benyújtott jegyzeteimről, melyből világosan ki fog tetszeni hogy, ha a süker nem gyors és kielégitő, a hiba nem az én erélyes eljárásom hiányában fekszik.“ És valóban ő meg is tette kötelességét: mind untalan megkereste a bécsi minisztereket, Ferencz-Károly főherczeget és császári képviselőt s a dynasztia egyéb tagjait; de, bár igé-

1848. April. retet eleget nyert, eredményre soha sem juthatott. Az osztrák miniszterek, a dolog lényegét tekintve, mindig kitérőleg válaszoltak; a monarchia köz érdekeiről beszéltek; homályos szavakban a kénytelenséggel, a viszonyok kényszerűségével mentegetődztek: az ügyek elintézésébe mindazáltal soha sem bocsátkoztak, a magyar kormány jogos kivánatainak teljesítésére soha komoly hajlamot nem tanusítottak. A dynasztia tagjai, Eszterházy panaszait s kérelmeit hallván, csodálkozásukat nyilvániták, loyalitást, méltányosságot szinleltek, közbenjárásukat igérték; de titkon, kétség kivül, tovább is a megkezdett politika folytatására ösztönözték az osztrák minisztereket, mert ezek részéről soha semmi sem történt. És ha néha, erősebben sürgettetve a magyar kormánytól, látszottak is tenni valamit ennek érdekében: az csak azért történt, mivel álczáikat eldobniok s nyíltan felléDniök még nem volt időszerű. Az értelemgyönge király, mit sem tudván a háta mögött titokban működő reactio törekvéseiről, a viszonyokon legjobb akarattal sem volt képes segíteni. Mert a mit ő, a magyar miniszterium kivánatára nyilván rendelt, azt az udvari reactio titkon visszavonta, meghiúsította.

A magyar miniszterium e boszantó viszonyokat, míg csak lehetett, gondosan rejtegeté a közönség elől, és sűrűn tartott tanácskozmányaiból csak Eszterházy herczeg által szorgalmazá Bécsben az ügyek elintézését. De miután a budai fő hadi kormányzó, b. Lederer altábornagy, engedetlensége következtében e viszonyok nyilvánosságra jutottak, heves izgatottság támadt a fővárosi közönségben. Egynémely hírlap túlságos engedékenységről, gyöngeségről kezdé vádolni a minisztériumot. Számos szózat emelkedett, a kormányt mind határozottabban ösztönző, szerezne, mindjárt eleinte, míg a reactio mélyebb gyökeret nem ver, minden áron, ha másként nem lehet, erőhatalommal is tiszteletet, végrehajtást a törvénynek. Az ilyféle nyilatkozatok magában a miniszteriumban is viszhangra találtak Kossuth részéről; de annak többsége nem

volt hajlandó lelépni a törvényesség s alkudozás teréről. Eszterházy tehát újabban erélyes fellépésre szólíttatott. S hogy működésének súly adassék, Batthyáni april 24-kén kelt levelében kijelenté: ha a bécsi hadügyminiszter a szükségtől parancsolt ezen törvényes követeléseknek eleget nem tesz, s a fenyegetett közbátorság s belbéke fentartására mulhatatlanúl szükséges magyar katonaság bejövetelét tovább is gátolja: a magyar miniszterium oly lépéseket teend, minőkre felelősségének érzete kényszeríti. Pár nappal később Eötvös miniszter is Bécsbe küldetett, hogy Eszterházyval közremunkálva, a törvényes követeléseknek sükert szerezzen. 1848. April.

De mind hasztalan. A bécsi miniszterek mindenre kitérőleg válaszolának; különféle ürügyek alatt lehetetlenséget emlegetve, beereszkedni sem akartak a fenforgó nehézségek elintézésébe; a magyar ezredeket nemcsak Olaszországból, mi nem is kivántatott, de Galicziából és Csehországból sem akarták visszarendelni. Ferencz-Károly főherczeg, kinek Eötvös szép szavakban, de határozottan kijelenté, hogy az alkotmány szerint a királyon kivül mindenki, magok a főherczegek is, feleletre vonathatók, esküdözék, hogy semmit sem követett el a nemzet s az alkotmány ellen; a fenforgó bajokon pedig segítenie nem áll hatalmában. Eötvös végre is süker nélkül tért vissza Bécsből.

A várt megnyugtatás helyett, épen e napokban, újabb fenyegető hírek érkeztek a fővárosba. Ezek szerint Jellasics, horvátországi bán, kit a reactio, a maga különös eszközéül tűzvén ki, ugyanakkor neveztetett ki e tartomány kormányára, midőn látá, hogy a független magyar miniszterium megalapítását meggátolnia lehetetlen, — Jellasics bán nyiltan kijelenté, hogy ő, miként állitá, nem ugyan Bécsből utasítva, hanem egyedül kötelességszerű hűsége által ösztönöztetve, az ellenforradalomnak álland élére. Más szavakkal ez annyit tett, hogy ő háborút üzen a magyar kormánynak, ha ez nem szünik meg szorgalmazni a pozsonyi törvények végrehajtását. E nyilatkozatát pedig avval indokolá, hogy mind az, mit a

1848. April. király a nemzeti függetlenség és szabadság érdekében törvény által szentesített, tőle erőszakosan csikartatott légyen ki. Ő tehát el van határozva, Horvátország hadi erejével császárját kényszerű helyzetéből kiszabadítani, s annak elébbi hatalomteljességét a dolgok régi rendével együtt helyreállítani.

E nyilatkozvány lecsapó villámként riasztotta fel a főváros közönségét. A reactio, mitől, kivált ápril vége óta, már sokan tartottak, de melyet nyiltan hirdetni még mindenki eszélytelenségnek tartott volna, önként napfényre kezd vala jőni; önmaga nyíltan mutatá be magát az elámult közönségnek. Jellasics e nyilatkozata után senki sem kételkedék többé, hogy az osztrák miniszterium fondorlatai s mind azon ellenséges mozgalmak, melyek a különféle nemzetiségek kebelében forronganak, ugyanazon forrásból erednek. De a titok fátyola még nem lebbent fel egészen. Gyanítani igen, de bebizonyitani még nem lehetett minden kétségen felűl, hol van az ország ellen forralt ármányoknak tulajdonképeni tűzhelye. Sokan még vakmerőségnek hitték a dynasztiát vádolni, hogy maga törekednék az általa önként szentesített törvények megsemmisítésére; mindenben csak a megbukott bureaukratia cselszövényeit láták tehát, melynek tagjai, kevés kivétellel, mind megmaradtak az új, alkotmányos osztrák kormányban, s a bár egy kissé megváltozott formák leple alatt is lényegileg a régi megcsontosult elvek szerint intézék a monarchia közügyeit; s e bureaukratia ellen mind keserűbb és zajosabb kikelések hallattak a közönségben.

De maga a magyar miniszterium sem maradt ment minden gáncstól. Egynémely lap, s köztök kivált a „Márczius Tizenötödike“, mely bár kiméletlen, csipős hangja, gúnyos, nem ritkán durva, sértő modora által sokakban botránkozást szűlt; a körülményeket mégis jobbára helyesen fogta fel, s pöffeszkedő modorban ugyan, de legnyíltabban vitatta meg, — hangos panaszokat emelt a miniszterium gyöngesége, mindent aggodalmas loyalitással, erélytelenűl intéző politikája s ebből eredt mulasztásai miatt. Kik elébb a nemzet legünne-

peltebb férfiaiként magasztaltattak, minisztereink a megváltozott körülmények közt, mindinkább veszteni kezdék régi tekintélyöket, a tiszteletet és népszerűséget, mely nevökhöz csatlakozott. A nemzet, vagy inkább csak e párt, több erélyt s határozottságot, kevesebb engedékenységet s türelmet várt tőlök mind azokban, mik a nemzeti jogokra, függetlenségre vonatkoznak. Gáncsolá őket, mivel attól tart vala, hogy ezen engedékeny, a nemzet jogainak sérelmét tűrő, erélytelen politika végre is veszélybe bonyolítja a hazát; míg az erély s határozottság, sőt, ha kell, visszatorlás által megfélénkíteni, s korlátaik közé szoríthatni hitték a reactiot, a hon alattomos ellenségeit. E gáncsok az összes miniszterium ellen irányoztattak ugyan, de még is oly módon, hogy azok annak csak egy részét sújtsák, másikát pedig ösztönözzék, vagy épen magasztalják; akár, mivel ettől titkos intéseket vettek; akár, mivel erről feltették, hogy véleményökben osztozik. 1848. April.

És a mint az efféle vélemények hangosabban kezdének nyilvánúlni, benn, a miniszterium kebelében is mindinkább két, egymással ellenkező irányú politika fejlett ki: egyik, mely a nép s ama lapok véleményét pártolván, hatályosabb rendszabályokhoz kivánt nyúlni, bár mi legyen is aztán azoknak következménye; a másik, mely az eddig folyton szem előtt tartott legalitás és loyalitás, engedékenység és eszélyesség teréről hajszálnyit sem akart letérni, s a bécsi kormánynyal folytatandó alkudozások s értekezletek által kivánt s remélt is még minden nehézséget kiegyenlíteni, minden komolyabb összeütközést elhárítani. Ama politikát Kossuth pártolta; s hozzá némely kérdésekben csak Szemere csatlakozott; emez irányt Batthyáni követte valamennyi más miniszterrel; ezt támogatá a főherczeg királyi helytartó is.

Bár azonban titkon ilyetén elvi meghasonlás kezdett is már lábra kapni a miniszteriumban; de az tényleg még nem nyilatkozott annak eljárásában a bécsi kormányt s a dynasztiát illető viszonyokra nézve. Kossuth nyilvános cselekvéseiben még csak arra szoritkozék, hogy népszerűsége csorbát ne

1848. April. szenvedjen; neve az ellenzéki lapok által kiméltessék: a minisztertanácsban, ha szólott is egy erélyesebb politika szükségéről; de kijelenté azt is, hogy miként többi társai, úgy ő sem hajlandó letérni a loyalis egyezkedés ösvényéről; s a végzések, melyeket a tanács az osztrák kormány irányában teendőkről hozott, mindig az ő megegyeztével alkottattak. Miniszteriumunk eljárásának tehát még mindig a politikai eszély szabta meg irányát; mert Batthyáni, a maga nyílt lelkülete s lovagias jelleme szerint, még nem volt képes föltenni, hogy a dynasztia, melynek a király után legbefolyásosabb tagja, Ferencz-Károly főherczeg, önként megjelent az új törvények szentesítésére, ezeket, adott szava ellenére, már is felforgatni szándékozhatnék. Bizva tehát ennek becsületességében s a maga loyalis érzelmeiben, melyek szerint az összes monarchia valódi érdekeit s az ország függetlenségi jogait kielégíteni s fentartani, azokat egymással kiegyenlíteni, a dynasztiát és az országot, minden forradalomtól megőrizve, egymással szorosan egyesíteni egyenlő őszinteséggel törekedett: Eötvös sükeretlen visszatérte után, ő maga utazott fel Bécsbe István főherczeggel. Az ott folytatott értekezletekről nem adhatunk ugyan az olvasónak bővebb tudósítást; de az nem is szükséges: az eredmény maga elég világot vet azokra. Batthyáni erélye, támogatva István főherczeg befolyásától, színleg megtörte a reactio eddigi makacsságát; színleg, mondom, mert, tekintve az utóbb történteket, világos, hogy az udvari párt, nem látván még idejét a nyílt meghasonlásnak, tanácsosnak tartá pillanatnyira engedni a tétovát nem tűrő, s egyenes választ kivánó elnökminiszter jogos és méltányos követelésének. Május 6-kán és 7-kén a fenforgó viszonyok tekintetében több rendbeli kedvező császári királyi kézirat bocsáttatott ki, melyek mindigre kiegyenlíteni látszának az eddig oly makacs nehézségeket.

A május 6-kai s 7-kei cs. k. kéziratok.

Ezek egyike által a hadügyminiszterré nevezett Mészáros Lázár ezredes, kihez Olaszországba, hol ezredével létezett, az illető katonai hatóság, annyi sürgetések daczára sem

bocsátott rendeletet, mely által eddigi szolgálata alól föl- 1848. Május.
mentetnék, valahára utasítást vőn, hogy ezrede kormányát letévén, új hivatalát elfoglalni siessen.

Másika gróf Latour osztrák hadügyminiszterhez szólott. Tartalmának fontossága igényli, hogy azt egész terjedelmében közöljem:

„Kedves gróf Latour! Hogy hadseregem összes kormányzatában, s az ez iránti rendeletekben a szükséges egybefüggés, egészen az utóbbi magyar országgyülésen általam megerősitett III-dik t.-czikkely 6-dik és 8-dik pontjai szerint tovább is fentartassék, meghagyom önnek: hogy minden rendeletekre nézve, melyek összes hadseregemre vonatkoznak, vagy a melyek, a fentebbi törvény értelmében a magyar seregnek általam külföldöni alkalmazását tárgyazzák, tegye ön magát előlegesen értekezésbe magyar miniszteriumommal, különösen pedig magyar hadügyminiszteremmel; miután minden ilyes rendelkezések csupán a magyar hadügyminiszterium utján adathatnak ki a magyar fő hadi parancsnokoknak, kik a magyar katonai ügyek kormányzására nézve egyébként is csupán a magyar miniszterium alatt állanak. — Azonban más részről a legelől említett czél elérésére nézve biztosítani kivánván itteni (bécsi) hadügyminiszteremnek az azon rendeletekrőli tudomást és áttekintést, melyeket a magyar miniszterium a magyar katonaság kormányzására nézve, törvényes hatáskörén belül kibocsát: felszólítom egyszersmind öcsémet, a főherczeg nádort, irányozná oda a maga működését, hogy a mennyiben ezen rendeletek, közvetve, monarchiám összes hadseregére nézve fennálló intézkedéseket érintenek: az ilyesek iránt itteni hadügyminiszteremmel értekezés történjék; ellenben a kevesbbé lényeges rendeletek vele utólagosan közöltessenek. — Az itt adott utasítások a katonai határőrvidékre is alkalmazandók, épségben tartván a bán tulajdonosi illetőségeit. Ezekhez képest intézze ön is tüstént a további szükséges teendőket, névszerint pedig Bécsben lévő magyar miniszteremmel, Eszterházy herczeggel, a szerint bocsát-

1848. Május. kozzék érintkezésbe. — Kelt Bécsben, május 7-én 1848. Ferdinánd m. k."

Ezeken kivül még négy más cs. kir. kézirat kelt e napokban; melyeknek egyike, a főherczeg nádorhoz szóló, lényegére nézve teljesen megegyez a Latour grófhoz intézettel; a többi hármat, melyek a horvát ügyekre vonatkoznak, s bár szinte nagy fontosságuak, ezen kérdéssel összefüggésben alább közlendjük.

E cs. kir. kéziratok oly határozott szabályokat foglaltak magokban a bécsi s pesti hadügyminiszteriumok kölcsönös viszonyaira nézve, miszerint azt kelle hinni, hogy általok a katonai ügyekben minden további nehézség elháríttatott s komolyabb összeütközésnek nem lesz többé helye. És nem is késett volna az óhajtott egyetértés beállani e, különben bonyolult viszonyokban, ha a bécsi miniszterium, a magyar alkotmányt s nemzeti függetlenséget tiszteletben tartva, azontúl jó akarattal értelmezi s teljesíti a cs. kir. kéziratban foglalt utasításokat. Mert Batthyáni, ki ezeket kieszközlé, nehogy a magyar kormányt bár mivel is lehessen vádolni, a méltányosság és engedékenység legszélsőbb határáig ment eljárásában. Egyebek közt, midőn a belzavarok folyton növekedése a magyar katonaság egy részének visszahivását múlhatatlanúl szükségessé tette; és sokan, a dynasztia veszélyeit a lombard-velenczei királyságban tekintetbe sem vévén, az Olaszországban lévő magyar ezredek visszahívását is sürgetnék: ő volt az, ki minden ilyféle méltánytalanságot mellőzve, egyedül csak azon, Galicziában és Csehországban tanyázó magyar ezredek visszahivatását kivánta, melyekre ott szükség nincsen.

De, fájdalom, a bécsi miniszteriumot, miként alább látandjuk, a magyar kormány e méltányos magatartása sem tette igazságosabbá mások joga iránt. Oly nyíltan, mint eddigelő, mig a magyarországi fő hadi parancsnokságokkal kénye kedve szerint rendelkezhetett, már nem folytathatá ugyan ellenségeskedését; nyíltan még nem daczolhatott a császári utasítással; s mivel a lombard-velenczei felkelés a monarchia legjobb haderejét igénybe vette, még nem lévén időszerű vég-

kép szakasztani a magyar kormánynyal, egynémiben még kénytelen lőn egy ideig teljesíteni ennek törvényes és felette méltányos követeléseit. Eljárását azonban ezentúl sem alkalmazá a császári utasítás szelleméhez; sőt, mint a titkos udvari reactio készséges eszköze, a mennyire nyílt ellenségeskedés nélkül teheté, ezentúl is számtalan esetben szándékosan nehezíté a magyar hadi ügyek szervezését; s alattomos beavatkozását folytatva, a fő hadi parancsnokokhoz titkos utasításokat küldözve, bonyolítgatá a különben is nehéz viszonyokat, érlelgeté a reactio terveit, míg végre nyiltan szövetségbe lépett az ország ellen fellázadt szerbekkel, horvátokkal s más nemzetiségekkel. 1848. Május.

Az udvari reactio, s vele együtt a bécsi miniszterium ezentúl az országban s kapcsolt részeiben lakó szláv és oláh nemzetiségek mozgalmaiba központosították működéseiket. E nemzetiségi mozgalmak, melyek épen ennél fogva napról napra terjedtek, s határozottabb színt öltének, képezték ezentúl, mintegy öt hónapon át, bonyodalmaink középpontját, mely körül forog vala hazánk történelme. Az udvari reactio, s annak fő eszköze, a bécsi miniszterium, e nemzetiségi mozgalmakat zsákmányolá ki a végre, hogy Magyarország törvényes, független kormányát megsemmisítse.

ÖTÖDIK FEJEZET.

Viszonyok a tótokkal, szerbekkel és horvátokkal.

1848. Május.

Hogy a szláv nemzetiségi mozgalmakat, melyek fölött többé kevesbbé láthatatlanúl az udvari reactio lebeg intéző szellemként, egész terjedelmökben, s miként nyilatkozának, összefüggőleg, idézhessük szemünk elébe: mindenek előtt, bár röviden, a cseh mozgalmakat kell megérintenünk, mint a melyek egy ideig a mi szlávjaink mozgalmaival is kapcsolatban voltak.

Cseh mozgalmak. Szláv birodalmi tervek.

A prágai mozgalmakban, melyek a bécsiekkel majdnem egy időben támadtak, kivált miután a hatalmat a cseh párt ragadta magához s annak kezelésére Thun Leo várgróf elnöklete alatt nemzeti bizottmányt alakított, a panszláv szellem volt az uralkodó. E bizottmány, panszláv szellemben működve s magát annak mintegy középpontjává tenni óhajtva, hirdetett május 31-kére, a monarchiában lakó valamennyi szláv fajoknak egy közönséges szláv gyülést, melyben „mind azon férfiak, kik a szláv faj jóllétét szívükön viselik, az ős szláv Prágában mind arról közösen tanácskoznának, mit fajok érdekei igényelnek.“ Kijelenti egyszersmind a bizottmány, hogy a birodalmon kivül lakó szlávok közől is mennél többeket óhajtana látni e nemzeti gyülésen.

A cseh nemzeti bizottmány e tanácskozmányoknak s általában is minden törekvéseinek legfőbb czéljává tűzte, az összes monarchiának egy szláv, cseh-illyr császársággá átalakitását. A cseh forradalom ugyanis nem a szabadságot, nem

a demokratiai jogegyenlőséget, sőt még az alkotmányosságot sem főleg, hanem a fajérdeket, fajuralkodást tűzte ki jelszóúl a maga zászlajára, nyilván hirdetvén, hogy a monarchiának, melyben a különféle szláv fajok az összes lakosságnak mintegy felét képezik, szláv birodalommá kell válnia. E fő elv szerint, minden törekvését oda irányozta, hogy egy részről Ausztriának a német birodalomba olvadását megakadályozza; más részről pedig a magyar fajt, mely az éjszaki és déli szlávok közé lévén beékelve, azok egyesűlését gátolná, s egyébiránt egy szláv birodalom alkotásának is, mind a maga történelmi jogai, mind a szabadság érdekeinek tekintetéből leginkább útját állaná, — e magyar fajt kiirtsa vagy legalább megigázza. Mit tett légyen a cseh nemzeti bizottmány, a nagy német egység létrejöttének meghiúsitása végett Frankfurtban, elbeszélni nem tartozik feladatunkhoz. A magyar államban mindenek előtt kiküldött ügynökök által törekedett a felső megyék tót ajkú lakosságát, úgy a szerbeket és horvátokat is felingerelni a magyarok ellen. Kétséget nem szenved, hogy a cseh bizottmány titkos összeköttetésben állott az orosz propagandával; sok helyt ennek embereit s eszközeit használta fel, hova maga nem juthatott, vagy a hol saját eszközei elégtelenek voltak. Különösen a szerbek közt Bácskában és Szerémségben, Szerviában és Boszniában az orosz propaganda ügynökeivel együtt müködve ügyekezett éleszteni a szláv egyesülési eszméket és szítogatni a lázadásokat; mert terv szerint, ama, török felsőség alatt lévő, két tartománynak is be kell vala foglaltatnia az új szláv birodalomba. 1848. Május.

Miként hajdan, Szvatoplug korában, az új hazát alkotó magyar nép megtelepedése a Duna s Tisza partjain porlasztá szét a képződésben lévő nagy-morva szláv birodalom teljes megalakúltát: úgy jelenleg is, kivált a magyar faj volt hivatva meghiúsítani e merész terveket. Mert a bécsi kormány, a márcziusi napokban mindenfelől kitört forradalmak s a maga fejvesztettsége következtében végső gyöngeségbe sülyedvén, tétlenűl nézte ezen cseh törekvéseket; sőt a kabinet elnökei,

1848. Május. a cseh Kolowrat, utóbb az orosz szenvű Fiquelmont, azokat titkon pártolni is látszának. Az udvar, zavaraiban minden szalmaszálhoz, mint mentő kötélhez, kapkodó, örömest hallgatá a csehek hízelgő, színleg loyalis nyilatkozatait, hogy ők a birodalomnak a nagy Németországba beolvadását nem tűrendik, s annak önállásáért fegyvert is készek ragadni. Elfogúltságában sokáig nem látta át, vagy arra gondolni sem látszék az udvar, hogy e nép koránt sem az ő javát, mit szüntelen száján hord, hanem egyedűl a maga fajérdekét viseli szívén, s az osztrák monarchia fentartásának színe alatt egy délkeleti szláv birodalom alkotásán működik; Bécsben a néptömeg zavargását mesterségesen, bűnös módon szítogatja, hogy a dynasztia ragaszkodását a német főváros iránt csökkentse s az udvart arra birja, hogy Bécset odahagyván, Prágában, az ó Hradsinban telepedjék meg.

E vakságnak vagy szándékos elnézésnek szomorúk lőnek következményei. Május folytában a cseh párt, bár Kolowrat és Fiquelmont megbukta által pillanatnyi zavarba esett, mégis teljes diadalt vívott ki azon általa ápolgatott újabb lázadásokban, melyek következtében a császártól engedményezett birodalmi alkotmány, az újabban kicsikart átalános szavazatjog megalapítása s a két kamarai szerkezet megdöntése által megsemmisíttetett. A május 15-kei bécsi lázadás nem tekinthető egyébnek, mint a cseh szlávság diadalának az osztrák németség fölött. Az említett két intézmény, az átalános szavazat s az egy kamarai rendszer által a szlávság nagy túlsúlyt szerzett magának a már kihirdetett bécsi birodalmi gyülésen. És nagy részben e szláv túlsúlynak tulajdonítandó, hogy a nagy-német egység felszámíthatlan horderejű szép eszméje meghiúsult. Az ügyességet nem lehet eltagadni a cseh érdekű mozgalmak vezetésétől. Valahányszor akár a dynasztia, midőn a maga valódi érdekeit pillanatnyira felfogá, akár a bécsi közvélemény Prága felé fordítá figyelmét: titokteljes kezek azonnal mozgásba hozták a bécsi egyetemet, a Prater napszámosait s a külvárosok munkásait; még a

polgárnők is torlaszokat építettek. A forradalmi szereplés rendesen addig tart vala, míg a kormány fejét ismét elvesztette; a napi sajtó győzedelmi hangokat kezde kürtölni, s a nagy félelem és lelkesedés közt ismét feledve lőn Prága a maga jól elpalástolt szláv birodalmi terveivel. 1848. Május.

A dynasztia végre át kezdé pillantani az ármányok titkos hálózatát, s elhatározta magát távozni a lázongó Bécsből; de nem, miként a cseh párt kivánta s remélte, Prágába, hanem a tyroli havasok közé, Innsbruckba. A császári család távozta végre a bécsiek szeméről is levonta a hályogot; s azontúl óvakodának eszközül szolgálni a prágai szláv cselszövényeknek. Az udvar távozása Bécsből Innsbruckba.

A május 15-kei bécsi események hírét a cseh párt alig titkolható örömmel fogadá Prágában. Midőn az udvar elutazási szándokáról értesűltek, egy perczig sem látszának kételkedni, hogy az Prágába menend. A nemzeti bizottmány befolyásosabb tagjai titkon már el is határozták, hogy mihelyt a császár a Hradsinban megtelepedik, az álczát azonnal eldobják s nyiltan lépendnek fel szláv birodalmi terveikkel. De mihelyt kétségtelenné vált, hogy a császár Innsbruckba utazik, a nemzeti bizottmány is, látván csalatkozását, felhagyott e szándokával, s egy időre még szorosabban arczára vonta a kissé fellebbentett álczát: a császári ház iránt túláradozó loyalitást színle, s Bécset indulatos kitörésekben gáncsolá, gyalázá. De csak hamar meggyőződék, hogy mind ez nem vezethet többé czélra; szláv birodalmi tervein tehát azontúl még nagyobb hévvel kezdett munkálni. A prágai nemzetőrség *svornost* elnevezés alatt szláv polgári sereggé változott. Egy társulat, az utóbb oly híressé lett „Szlovanszka Lipa“, alakíttatott, mely középpontjáúl szolgálna az egész monarchiában lakó szlávság hasonczélú fiók-egyleteinek. Az új miniszterium ellen, mely a Frankfurtba küldendő követek megválasztását sürgeté, fenyegetések hallattak, miszerint véres összeütközésre kerűlend a dolog, ha ez iránti rendeleteit valóban végrehajtani akarná. Május végén

1848. Május. pedig, miután meggyőződtek, hogy nemcsak a császárt, de még a már elébb Csehország kormányzójává nevezett Ferencz-József főherczeget sem nyerhetik meg, hogy kebelökbe menjen; s ezen utóbbik körülmény miatt terveik ama része is füstbe ment, hogy a császárral az ifjú főherczeg részére lemondassanak: Bécstől teljesen elváltak, s május 30-án, a nemzeti gyülés megnyitásának előestvéjén, kilencz tagból álló ideiglenes kormányt alkotva, nyíltan és a forradalom terére léptek.

Cseh befolyás a felvidéki tótokra.

A cseh mozgalom vezéreivel s a május 31-kén megnyitott nemzeti gyüléssel szoros kapcsolatban áll vala a felsőmagyarországi tót ajkú megyékben néhány evangelikus vallású lelkész és tanár, kik irodalmi törekvések leple alatt, mint tudatik, régóta ápolák a panszlávirányokat. A régibb irodalmi összeköttetések most, az ország politikai átalakúlása következtében beállott rendezetlenségben, a csehek izgatásait nagyon megkönnyítették e tót ajkú megyékben. A cseh ügynökök, kik Stúr, Hodzsa, Hurbán s több más magyarországi evangelikus papok s tanárokban buzgó segédekre találtak, sürűn bejárták Nyitra, Turócz, Trencsén, Árva, Liptó, Hont és Gömör megyék tót lakosságú vidékeit. A községeket szláv irányú felhivások s kérelmek özönével árasztták el; veresfehér lobogók alatt ünnepélyes meneteket tartván, a népet hol nyílt, hol titkos gyülésekben ámítgaták; önállóságról, fajuralomról, egy nagy szláv birodalom felállitásáról beszéltek, melyhez, mint mondák, a magyarhoni szlávok minden fajai lelkesedéssel csatlakoztak. Hasonló tartalmú czikkelyekkel ámítgatá az együgyű lakosokat az „Orol Tatranszki" czímű új panszláv szellemű lap, és Stúrnak Pozsonyban megjelenő szláv hírlapja; melyek, hogy olvasóikban a magyarság, mint ábrándjaik fő gátja, ellen gyűlöletet ébreszszenek, nem szűntek meg őket avval ámítani, hogy a magyarok a tótokat, nyelvöket s nemzetiségöket végkép elnyomni, kiirtani szándékoznak.

Azonban e tót ajkú megyékből, mindamellett is hogy

Prágához közelebb estek, a mindjárt érintendő okok miatt, igen kevesen s ezek is csak titkon, más kirándulások, más czélok ürügye alatt mentek fel a cseh nemzeti gyülésre. Annál többen jelentek meg ott a déli szlávok, kivált a horvátok közől. Nem tartozik feladatunkhoz leírni a több napig tartott gyülés tanácskozmányait s határozatait. Csak a középponti bizottmány programmjából közlünk egynémely pontot, melyek az osztrák birodalomra s Magyarországra közelebbről vonatkoznak. „Az újon alapítandó monarchia mentő horgonyáúl — úgymond e programm — az ausztriai szláv eredetű népek egyesűlését tekinti a bizottmány. Oly időkben, midőn .... a déli szlávok és a magyarok közt borzasztó népháború van kitörésben, mely hihetőleg egész Magyarországot elborítandja, a szlávok egyébütt sem maradhatnak csupán néző szerepben. A birodalom megmentése egyedül a népek szoros egyesűlése, együttműködése által lehetséges. Kiváltképen szükséges pedig a szláv népek szövetsége. A szlávok más egyenjogú nemzetiségeknek is szivesen nyújtják jobbjaikat a szövetségre. Gyűljenek össze tehát minden népek képviselői Bécsben, s ott határozzanak a nemzetiségek egyenlősítése s a birodalom souverainitásának fentartása felett. A magyarországi szlávok nem lehetnek többé a magyarok uralma alatt .... A németek hallgassák ki a szlávot a maga nyelvén. A magyarok is erre kényszeríttessenek országgyüléseiken. Különben, ha a dolog Magyarországon harczra kerűl: a bizottmány ünnepélyesen kijelenti, hogy a polgárháborúban a csehek is fel fognak kelni rokonaik mellett..... Fölemelendik, továbbá, szavokat az orosz-lengyel viszályok s a törökországi szlávok felszabadítása ügyében is; Szász- és Poroszországtól pedig megvárják, hogy a luzsiczai és sléziai szlávok németesítésével egészen hagyjanak fel. Ellenben Németország az ausztriai birodalom német részéhez ne tartson szorosabb egyesűlési igényeket. Ők a magok részéről ünnepélyesen ellenmondanak azon lépéseknek, melyek Ausztriában a frankfurti gyülésen való képviseltetés tárgyában történtek stb."

1848. Május.

1848. Május.

Ez idézetből kitűnik, hogy e programmon a szláv nemzetiség uralkodási vágya vonul veres fonálként keresztül. Egyenlőséget, egyenjogúságot hirdet ugyan színleg a külön nemzetiségeknek; de a birodalomnak, melynek fenmaradása a szláv fajok egyesülésétől feltételeztetik, szerinte szláv birodalommá kell lennie, melynek kormányán csak szláv politika ülhet. — E gyülésről még csak azt említjük, hogy Hurbán, egy magyarországi evangelikus tót község lelkésze, ki hivatalát lázító zavargások miatt nem rég vesztette el, a magyarok ellen küldendő önkéntes csapatok alakítását tette indítványba, avval indokolván javaslatát: hogy míg a magyarok ki nem irtatnak, Szlávia megalakúlását mindaddig remélni sem lehet. Az indítvány a többség által nagy tetszéssel fogadtatott; csak a lengyelek vonakodtak eleinte szövetkezni a magyarok ellen; de egy Libelt nevű pózeni lengyel izgatásainak végre őket is sikerűlt hajlandókká tenni az indítvány elfogadására. A szláv nemzeti gyülés, mint tudatik, nyílt lázadással, Prága bombáztatásával, s a cseh panszláv ábrándok megsemmisítésével végződött.

A magyar kormány rendszabályai a cseh törekvések ellen.

A magyar kormány ideje korán átlátta a cseh törekvések irányát; s miként ezek részben a monarchiát, részben Magyarországot illették, akként intézte az ellen maga is rendszabályait. A csehek izgatásait a horvátok és ráczok közt megakadályoznia nem állott hatalmában; mert ezek, mint mindjárt elbeszélők leszünk, már magok is fellázadtak volt Magyarország ellen. De annál erélyesebb rendeleteket bocsátott ki kormányunk a felvidéki tót ajkú megyék megőrzésére a lázadás mételyétől. Biztosokat küldött ki a hely színére, kik az általában szabadelvű s magyar szenvű megyei tisztviselőkkel kezet fogva, gondosan szemmel tartanák az izgatókat. A közbéke háborgatói ellen rögtön itélő biróság rendeltetett, s a községek elöljárói felelősekké tétettek a rend és béke fentartásáért. Az izgatások ennél fogva majdnem egészen meghiúsúltak e vidéken, hol egyébiránt is az értelmesb osztályok, ama néhány evangelikus pap kivételével, mindnyájan magyar

érzelműek és szabadságszeretők valának; a nép pedig, az úrbéri terhek megszűntetéséért s a polgári jogok megnyeréséért teli őszinte hálaérzelemmel, nemcsak hitelt nem adott a csábitók izgatásainak, hanem több helyt önmaga űzte ki őket községe határaiból. És valóban, miután néhány lázító pap elfogatott; a szerteszét barangoló cseh ügynökök pedig, a rögtön itélő biróságok felállitásától megszeppenve kifutottak; szóval, miután a rosz szándékú izgatások megszűntek, a nép mindenütt csöndes, elöljárói iránt készséges engedelmességű maradt. Stúr és Hurbán főizgatók megszökte után magok a jobb érzelmű evangelikus papok is, nehogy osztályukra tovább is nehezedjék a zavargás, néplázitás gyanúja, hírlapi czikkek s a kormányhoz intézett feliratok által siettek azt magokról elhárítani; békeszeretetöket, feddhetlen hazafiságukat bebizonyítani. Így tőnek a nógrádi és gömöri egyházkerület tót ajkú evang. lelkészei s tanítói; így a selmeczi lyceum ifjúsága. És ha néhány háborgó egyéniség folytatta is még titkon lázitó izgatásait: a népre annak szintúgy nem lett semmi hatása, mint elébb nyomtalanúl maradtak a panszláv izgatások e kárpátvidéki tótok között. A felvidéki nép hazafisága utóbb is, a szabadságharcz legválságosabb viszonyai közt mindig feddhetetlen maradt, s a magyar fajúakkal versenyezve küldé a haza védelmére, kormányunk rendelkezése alá zászlóaljait, melyek néhányai legvitézebb honvédeink közé számláltattak. 1848. Május

A mennyiben a cseh mozgalmak vezérei azt tűzték vala ki czélokúl, hogy Ausztriának Németországhoz való csatlakozását megakadályozzák s a monarchiából egy szláv birodalmat alkossanak: kormányunk két irányban működék ellenök. Mindenek előtt oda törekedett hatni, hogy a Prágába kihirdetett szláv nemzeti gyülés, panszláv jellemét vesztve, csak a cseh nemzet tartományi gyülésévé váljék. Minthogy e czélt leginkább az által lehetett elérni, ha a galicziai lengyelek arra biratnak, hogy e szláv gyülést ne látogassák meg; ezt pedig csak azon esetben lehete remélni, ha az osztrák miniszterium

1848. Május. a galicziai nép méltányos kivánatait teljesíti: Eszterházy Pál tehát e tárgyban részletes utasításokkal láttatott el Pestről. Egyebek közt feladatává tétetett, hogy a magyar kormány ebbeli nézeteit az osztrák miniszteriummal közölvén, jelentse ki ennek, miképen az összes monarchia, de főleg Magyarország nyugalmának érdekében múlhatatlanúl szükséges, hogy a galicziai nép által beligazgatásukat illetőleg nyilvánított kivánatok, a mennyiben a birodalom egységével megférnek, mentül előbb teljesíttessenek; különösen a föld- és személyszabadság kérdései gyorsan és méltányosan intéztessenek el: csak e feltétel alatt lévén remélhető, hogy a galicziai lengyelek nem fognak kivánataik kivívására támaszt keresni a más szláv fajokkal való szövetkezésben.

Második felszólalás volt ez a magyar nemzet kebeléből a monarchia többi tartományainak szabadsága mellett. A valódi népszabadság nem szűkkeblű, nem féltékeny; sőt érdekében áll, mennél nagyobb kiterjedést nyernie; mert annál inkább biztosítva érzi magát, mennél többeket boldogít. A szabad Magyarország nemcsak önkebelében egyaránt részesített minden népfajt a szabadság áldásaiban; hanem azok megszerzésére másokat is lehetőleg segített, tényleg czáfolván meg ama rágalmat, mintha a más nemzetiségek elnyomására törekednék. A szeretetreméltó, nagylelkű, mindenét egészen a könnyelmű pazarlásig megosztani szerető magyar jellem azonnal teljes fényében nyilatkozott, mihelyt azt szabadon tehette.

De a bécsi miniszterium, még Pillersdorf elnöksége alatt is, sokkal kevesbbé volt barátja a népszabadságnak, tétovázóbb vala politikájában, és kaczérkodóbb a prágai szlavismussal, mintsem hogy a magyar kormány józan tanácsát figyelmére méltatta volna. A robotok és más urbéri tartozások Galicziában is megszűntettek ugyan; mert ezeket a jobbágyok felszabadúlta után a szomszéd Magyarországban egyátaljában nem is lehetett volna tovább fentartani: de a tartomány egyéb méltányos kivánatai nem teljesíttettek. Pillersdorf, bár elődeinél, Kolowratnál és Fiquelmontnál tagadhatatlanúl több

alkotmányos hajlammal s érzelemmel birt, szinte nem tudott megválni ama reménytől, hogy a kormányilag elvált Pest s a nagy német birodalomba beolvadni óhajtó Bécs ellenében, végre mégis csak Prága és Zágráb lesz a monarchia fenmaradásának fő támasza. A dynasztia hasonlókép, melynek akkoron egy szabadelvű, alkotmányos, valódi német politikát követve könnyű volt volna a nagy Németország trónjára jutnia, szűkkeblüségében, inkább a színleg loyalis szláv mozgalmakat támogatta. 1848. Május.

A magyar kormány, nem kevesbbé a dynasztia mint az ország érdekében, sajnálattal látá, hogy közbenjárásának sükerére Bécsben nem számolhat. Annál buzgóbban kezdett tehát ezóta magában Németországban működni azon czélra, hogy Ausztriának egyesülése a Németbirodalommal ténynyé váljék, s Magyarországnak ezen új államban hű szövetségest nyerjen. Németország érdeke mind a kettőre nézve teljesen azonos volt Magyarország érdekével. Ausztria beolvadása a nagy Németbirodalomba itt is amott is egyaránt életkérdéssé lőn: e nélkül a német egység létre nem jöhetett; Magyarország független kormányának fenmaradása pedig kétségessé vált. Egyező volt érdekök továbbá még abban is, hogy a déli szlávságban szintúgy mint az Európa sorsára lidérczként nehezedő éjszaki szláv hatalomban mind a ketten egyaránt természetes ellenséget láthatának. Bizton remélheté tehát kormányunk, hogy a nagy Németország barátai tárt karokkal fogadandnak oly szövetségest, ki velök a német egység létesítésében közremunkálni saját érdeke által is ösztönöztetik.

Pázmándy Dénes és Szalay László követsége a frankfurti parlamenthez.

És ezen okok vezették kormányunkat, midőn a német kérdés felett határozandó frankfurti parlamenthez, mely május 18-án vala megnyílandó, említett czéljainak elérése végett, a maga részéről is követeket küldeni határozott. Pázmándy Dénes és Szalay László, e végre kinevezett követeknek május 14-kén adatott ki a felhatalmazás; mely szintúgy mint az eljárásuk irányát megszabó utasítás sokkal fontosabb, mintsem hogy közlésök fölösleges volna.

1848 Május.

„Én István Ferencz Viktor, csász. kir. herczeg, ausztriai főherczeg, Magyarország nádora és királyi helytartója, és az összes magyar miniszterium, Pázmándy Dénes és Szalay László urakat ezennel megbízzuk: hogy miután Németország viszonyai Ausztriával, melylyel Magyarország a pragmatica sanctio értelmében szoros kapcsolatban áll, az 1848-ki május folytában, a Majna melletti Frankfurtban megnyitandó német parlamenten, egy új s alkotmányos alapon szabályoztatandók: hg. Eszterházy Pál Bécsben lévő magyar miniszterrel s általa a német miniszteriummal mind azon viszonyok iránt, a mennyiben azok Magyarországot érdeklik, beszéljenek; ezután Frankfurtba menjenek, s ott a magyar és német álladalmak barátságos viszonyainak fenmaradása és erősitése felett, — mit mi buzgón kivánunk, — mind politikai, mind kereskedelmi tekintetben, mind a két nemzet kölcsönös önállósága, szabadsága s anyagi jólléte tekintetében őrködjenek s mind azt, mi a fentebbi czél elérésére hasznos és üdvös, megindítsák és elősegítsék. Kelt Budán 1848-diki május 14-dikén. István főherczeg nádor és kir. helytartó s. k. Gróf Batthyáni Lajos s. k."

Az utasítás pedig ekként szól:

„1. Kijelentendik a követek Magyarország rokonszenvét a német elem iránt, mely a civilisatio eleme; s ügyekezendenek meggyőzni a németeket, hogy ők Magyarországban s egy erőteljes magyar nemzetiségben a legjobb s legbiztosb szövetségest nyerhetik.

„2. Magyarország *csak azon esetben* lehet Németországnak erős, Európa szemeiben nyomatékos és valóban hasznos szövetséges társa, ha saját magyar nemzetiségének ótalma alatt fejlik ki: — ügyekezzék tehát a követség, hogy a frankfurti gyülés azon határozatai, melyek az osztrák monarchiát s illetőleg Magyarországot érdeklendik, ezen alapnézet értelmében alkottassanak.

„3. Magyarország a német elemben fel nem olvadhat; mert ez által elvesztené organikus erejét, mely a magyar

nemzetiségben fekszik, s mint nyomorú korcsfaj, nemcsak Németországnak hasznára nem válnék, hanem saját határai közt is elgyöngűlne. 1848. Május.

„4. Kellemetlenűl érintené Magyarországot, ha az osztrák monarchia oly módon alakíttatnék át, hogy azon tartományai, melyek eddig a német szövetséghez tartoztak, szláv álladalommá válnának. Ily átalakúlás az említett tartományok rokonszenvének könnyen oly ösvényt törhetne, mely a német nemzetétől különbözik, sőt evvel egyenesen ellenkezik; mi által egy, már is óriási, hatalom túlsúlya még inkább növekednék, azon hatalomé, melynek nagyobbodó befolyása a nyugoti Európa álladalmaira Magyarország lételét oly igen veszélyeztetné, hogy azon esetre, ha Németország, saját érdeke ellen az osztrák monarchiának ily módú átalakúlását megengedné, Magyarország kényszerítve lenne szövetséges társait a német nemzeten kivül keresni.

„5. Magyarország kereskedelmi tekintetben nem képezheti ugyan kiegészítő részét a német vámszövetségnek; mindazáltal jelentsék ki a követek az illető helyen, hogy Magyarországra nézve azon politikai viszony, mely Magyar- és Németország közt alakúland, kereskedelmi tekintetben is eldöntő leend."

A tétovázó, tartalékteljes bécsi miniszterium, ekkor még sem nem akart, sem nem mert utjába állani azon iránynak, mely a német egység barátait Frankfurtba hivá; és bár a csehek ellenzését, kik Frankfurtról hallani sem akartak, legyőzni nem ügyekezett, szivesen látta mégis, hogy a német örökös tartományok képviselőiket Frankfurtba küldik. Pillersdorf e kétes politikája szerint tehát e magyar követküldésben sem gáncsoskodott; s május 20-kán, midőn vele a megbízó s utasító levél közöltetett, azt válaszolá Eszterházynak, hogy „mind a kettőben teljesen megegyez; más utasítást ő sem adhatna a követeknek."

Németországnak a szláv elem nem kevésbbé volt ellensége, mint Magyarországnak. Németország 1815 óta oly

1848. Május. károsnak érzé a maga szabadságára, függetlenségére s összes politikai érdekeire nézve az orosz befolyás ónsúlyát, hogy most is, ha általában valamitől, bizonyára a szláv elem ellenséges törekvéseitől lehetett féltenie a német egységnek annyi lelkesedéssel ápolt, kiszámíthatlan horderejű eszméjét. Magyarország szövetségét ennélfogva Németországnak a legfontosb nemzeti érdekek jelölték ki. S valóban, már az ötvenes gyülés, május 3-kai ülésében, rokonszenvvel nyilatkozott a Magyarországgal kötendő szövetség tekintetében, ettől várván azt, hogy a német párt az osztrák örökös tartományokban, a német egyesűlés tárgyában diadalra segíttessék a szláv párt ellenében, mely az osztrák monarchiából szláv birodalmat törekvék alakítani. Az ötvenes gyülésnek e helyes politikáját örökségként vette át a május 18-kán megnyílt alkotmányozó gyülés. Annak elnöke, Gagern Henrik, május 25-kén, kitünő szívességgel fogadta követeinket; s tagjainak nagy többsége, kellőleg méltányolván az egységes Német- s önálló Magyarország közt kötendő szövetség fontosságát, Szalay Lászlót, ki Pázmándynak nem sokára történt hazajötte után egyedűl maradt Frankfurtban, Magyarország ügyviselőjének előleg is elismerte.

De fájdalom, az udvari reactio s annak eszköze, az osztrák kormány, mind e szép reményeket nem sokára meghiúsította, szintoly nagy kárára a német egységnek, mint a független Magyarországnak. Azonban, nehogy az események időszerinti folyamát megelőzzük, ezen ármányok elbeszélését utóbbra kell halasztanunk. Most lássuk azon viszonyokat, melyek a többi szláv fajokkal, névszerint a ráczokkal, — vagy mint ők magokat inkább szeretik nevezni, a szerbekkel és a horvátokkal kifejlődtek az országban s kapcsolt részeiben.

A magyar korona horvát és szerb nemzetiségű alatt-valói régóta feszűltebb viszonyban léteztek a magyarokkal. 1848. Márcz.

A szerbek és horvátok régibb viszonyai a magyar nemzet iránt.

A szerbek, udvari izgatások következtében, már 1790-ben Temesvárott tartott nemzeti gyülésökben nyilvánitának oly vágyakat, melyek megférhetetlenek az egységes magyar állam eszméjével. Nemzetök legkitünőbb egyéniségének s valóban bölcs státusférfiának, Tököli Szabbásnak felvilágosodott tanácsai ellenére, engedve a bécsi kormány izgatásainak, mely bennök, az ország függetlenségét s alkotmányos jogait erélyesen visszakövetelő budai országgyülésnek ellensúlyt vetni kivánt, — oly kérelemmel járulának II. Leopoldhoz: hogy metszessék ki nekik az ország testéből, „Vojvodina" nevezet alatt, egy tartomány (Bács és a temesi bánság), hol ők, a státusban, külön státust képezve, egy, általok választandó nemzeti vajda által, a magyar kormánytól függetlenül, igazgattassanak; csak annyiban maradván kapcsolatban Magyarországgal, a mennyiben ennek törvényhozására ők is felküldjék a magok követeit. A politikai viszonyok azonban nem sokára megváltoztak, s az udvar ezek közt a szerbekre többé nem szorúlván, kérelmöket mellőzte, s csak egy úgynevezett illyr udvari kanczellárïát állított fel számokra, mely egyházi s nevelési ügyeiket igazgatná. Leopold utóda, I. Ferencz, 1792-ben e kanczellárïát is eltörűlte; s a szerbek azóta a köz törvény ótalma alatt az ország rendes hatóságai által igazgattattak. Az elszakadási vágyak teljesen feledésbe látszának merűlve lenni, s voltak is számos éven keresztül. Az 1790-ki mozgalom csak mesterségesen készíttetett elő a szerbek kebelében; még nem gyökerezett az a nemzeti érzelemben, mely maga sem jutott köztök öntudatra. A nemzeti érzelem ébredésének a szerbek közt csak e század negyedik tizedében találunk némi nyomaira azon vitákban, melyek gyülekezeteik s lapjaikban az egyházi nyelv felett folytak. Politikai szinezetet e nemzeti érzelem csak 1840 után kezd vala köztök nyerni, midőn az illyrpárti horvátok izgatásai a déli szlávok közt általában egyesülési törekvéseket ébresztettek

1848. Márcz. az egykoron megalkotandó nagy „Slávia“ eszméjében. Ezóta, s részben a hatalmas erővel nyilatkozó magyar nemzetiség példájának hatása alatt, a szerb nép kebelében is mindinkább öntudatra kezdett vergődni a nemzetiség érzelme. Az illyr-horvát pártiakéhoz hasonló elszakadási vágyak köztök ritkábban merűltek ugyan fel; de annál többször nyert, ha bár még leplezve s félénken is, kifejezést ama kivánat: hogy fajuk, mint nemzeti test, törvényes elismerést s némi politikai jogokat nyerjen; az igazgatás, hol tömegesebben laknak, kebelökből választandó tisztviselőkre bízassék; püspökeik a törvényhozáson a kathol. püspökök közt üljenek, s több e félék. Tényleges viszály azonban még nem volt a szerbek s magyarok közt.

Sokkal érdekesebb volt a magyarság viszonya a horvátokkal, kiknek egy felekezete, 1836 óta, *illyr* nevezet alatt, eleinte szemlátomást panszláv befolyásoktól indíttatva, — miként azt a „Huszonöt év Történelmében“ bővebben előadtam, — mind ellenségesebb állást foglalt el a nemzeti s alkotmányos életének átható kifejtésére törekvő magyarság ellen. Az illyr párt, bár zászlajára nyíltan a Magyarországtól való elszakadást tűzte ki; mi több, hírlapjaiban s más irataiban egy déli önálló szláv birodalom alkotásának eszméjéről leplezetlenül vitatkozék: az 1840-ki országgyülés után mégis a bécsi kormány nyilvános pártolásával dicsekedhetett. E kormány ugyanis, látván a magyar radikál reformpárt s alkotmányos ellenzék erejének nőttön növekedését; miután minden más eszközök, melyeket e szabadelvű szellem elfojtására megkisértett, sikeretlenek maradtak: végre a nem rég felmerűlt illyr-horvát nemzetiségi mozgalomban kereste az ellenmérget; ennek gyámolítása által ügyekezett gátot vetni a szabadelvű magyar nemzetiség alkotmányos haladásának hogy, ha ezt nem sikerül is már egészen elfojtania, legalább meggyöngítse s a kabineti politikára nézve ártalmatlanná tegye. A bécsi kormány ezóta nem csak tűrte, hanem egyenesen pártolása alá vette az illyr-horvát párt nemzetiségi törekvéseit. Valóságos szö-

vetségesévé szegődvén, annak erejét mind a közös ország-gyüléseken, mind magának Horvátországnak beligazgatásában, minden hatalmában álló eszközökkel gyarapítá. Még a törvényeket sem kételkedett megsérteni, csakhogy e pártot, melylyel aztán a maga czéljaira kényekedve szerint rendelkezhetett, az alkotmányos ellenzéki párttal szemközt Horvátországban mindenhatóvá s így a közös törvényhozásban kétszeresen nyomatékossá tegye*). Czélját, de csak egy részben, teljesen elérte a bécsi kormány: a horvát nemzetiségben oly érdes, ellenséges indulatot, sőt gyűlöletet segített kifejteni a szabadelvű, radikál szellemű magyar nemzetiség iránt, hogy amabban, daczára a hétszáz éves szoros kapcsolatnak, jó és balsorsban együtt töltött államéletnek, mindinkább megérett a különválás, az elszakadás vágya. De fő czélját még sem valósíthatá a bécsi kormány: a magyar nemzetet nem sikerűlt megállítnia szabadelvű alkotmányos haladásában. Az átalakúlás, a nemzeti újjászületés, minden akadályok daczára, végzetszerűleg, gátolhatatlanúl haladt előre, a kényuralommal, reactioval szövetkezett horvát nemzetiséget is magával ragadva. 1848. Márcz.

Ily feltünő ellentétben találta e nemzetiségi viszonyokat az 1848-diki év márczius hava. A nagyszerű események, melyek az országnak függetlenségét, kormányának alkotmányosságát teljesen helyreállították; melyek a megbukott kényuralommal egyszersmind a kiváltságokat s osztálykülönbségeket, az úri jogot és szolgaságot is eltörűlték, az ország minden ajkú, minden osztályú lakosait a haza egyenlő jogú, szabad polgáraivá emelték; fajt, egyént, birtokot és munkát egyaránt felszabadították, — e nagyszerű események, mondom, a nemzetiségi viszályokat, a fajgyűlöletet is, mintegy varázsütéssel kiirtani látszának a kedélyekből. A közös szabadság érzete rögtön felolvasztá a fajgyűlölet jégkérgét, test- A márcziusi események hatása a szerbekre és horvátokra.

*) Ld. e pártos viszonyok kifejlődését: Huszonöt év Magyarország történelméből. I. 519 kövv. II, 104 kövv., 335 kövv., 542.

1848. Márcz. vérekké tette a közös haza minden ajkú polgárait; a szabadság közös birtoka által ébresztett lelkesedés minden nemzetbelieknél egy közös lángban lobogott fel a Kárpátoktól a török határokig mindenütt. A nem rég oly heves izgatás mindenütt elnémúlt; az ország törvényhozásának nagylelkű részrehajlatlansága, igazság- és szabadságszeretete mindenütt, mindenki által lelkesedéssel magasztaltatott. A szerbek közől még oly férfiak is, kik elébb a nemzetiségi villongásokat szítogaták, mint példáúl Trifunácz Pál, Nikolics Izidor, Sztojákovics György, Paulovics Tivadar, a lapokban nyilatkozatokat bocsátának közre, melyekben magokat magyar polgároknak vallva, kijelentik, „hogy azon kapocsnál, mely őket a királyhoz hűséggel, a közös magyar hazához fiui szeretettel, a magyar nemzethez tántorithatatlan ragaszkodással köti, a magyar királyi székért s magyar hazájokért mindent elkövetni, érte élni s halni készek.“ Hasonlókép Horvátországban is a nép öröme mindenütt hangosan tört ki a szabadság napjának fölkeltekor. Az országgyülés felirata a független, felelős kormány tárgyában s a pesti tizenkét pont általános lelkesedéssel üdvezeltetett; Batthyáni, Kossuth s más nemzeti vezéreink nevei a városokban s még inkább a Zágráb megyei nemesi községekben, zajos éljenekkel magasztaltattak.

De ezen örvendetes fordulat nem sokáig tartott a nemzetiségi viszonyokban. Tagadhatatlan, hogy a magyar nemzet az elmúlt évek villongásai közt egynémiben megsértette azon méltányosságot, melyet a horvátok, mint gyöngébb társnemzet irányában soha sem kellett volna szem elől tévesztenie. A feletti ingerültségében, hogy a bécsi kormány oly szívós kitartással akadályozza a magyar nemzetiség teljes kifejlődését Magyarországban; hogy a kormány e törekvéseit a vele szövetkezett horvátok is támogatják, hogy a horvátországi követek a közös törvényhozáson néhány év óta mindent ellenzenek, mi a magyar nemzetiség s alkotmányos szabadság kifejlődését, a kor igényelte reformok keresztűlvitelét elősegítheté, — e miatti ingerűltségökben, mondom, viszont a

magyarok is áthágták a határokat, melyeket a méltányosság szabott elejökbe a tévútra vezetett, gyöngébb társnemzet irányában. Nem elégedtek meg avval, hogy nemzetiségök teljes diadalát ülék ama törvényben, mely a magyar nyelvet az ország határain belől, mint hajdan volt, mindenütt hivatalos, igazgatási nyelvvé tette s magára a trónra is fölemelte; hanem, mit a politikai eszély s méltányosság a horvátoknak teljes szabadságára hagyni követelt, annak, némi erőszakolással, Horvátországba is beutat akartak törni; a horvát nyelvet viszont e tartományban nem engedték, a divatos latin helyett, az igazgatás közlönyévé emeltetni. Való ugyan, hogy ezen igazságtalanságot teljesen megorvosolták a márcziusi napok eseményei. A jogegyenlőség és testvériség nemcsak az egyesekre s néposztályokra, hanem a nemzetiségre nézve is kikiáltatott. A magyar nemzet, a végrehajtott nagyszerű reformok által elhárítva látván minden akadályt, mely eddig nemzetisége s alkotmányos szabadságának kifejlése elébe vettetett, maga is megszűnt nyomást gyakorolni a más nemzetiségekre. De a múlt évek alatt ébresztett aggodalmakat mind ez sem volt már elégséges teljesen megszűntetni a horvátok kedélyében. Sokan a mérsékeltebbek közől is attól féltek, hogy most, midőn azon párt jutott az ország kormányára, mely eddigelé legtöbb buzgalmat tanusított a magyar nemzetiség szilárditásában s terjesztésében, a többi nemzetiségek, daczára a kikiáltott jogegyenlőségnek, még súlyosabban érzendik a nyomást és kényszerítést. Mások, s épen a legerélyesebbek, kikben a múlt évek alatt oly erőssé érlelődött az elszakadás vágya, magából a magyar törekvések sikeréből merítettek újabb buzgalmat, saját nemzetiségök önállásának kivívására. A lefolyt nagyszerű események, melyek még Bécsben is széttörték a kényuralom igáját, nagy mértékben feltüzelték a képzelődéseket; még oly dolgok keresztűlvitelét is a lehetőség színében tüntetének elő, mik nem rég minden józanabb által az ábrándok, rajongások közé számíttattak. A déli Szlávia eszméje szemkápráztató fényben merűlt fel lelkök

1848. Márcz.

1848. Márcz. előtt; létesítése a jelen körülmények közt már nemcsak lehetetlennek, de még felette nehéznek sem látszék. Csak egy volt szükséges: a horvátok, szerbek s más déli szláv fajok testvéries egyesűlése.

Alig bontakoztak ki tehát a meglepetés elfogúltságából, melybe a pozsonyi, pesti s bécsi események híre által ejtettek, Gáj Lajos és több mások, kik eddig a horvátországi mozgalmakban vezérszerepet játszottak volt, a felett kezdének tanácskozni: miképen fordíthatnák legjobban hasznukra a körülményeket? E tanácskozmánynak az lett eredménye, hogy Zágrábban egy nemzeti bizottmány alkottatott, melynek fő czéljáúl tűzetett a horvát nemzetiség biztosítása. E bizottmány egy nemzeti gyülés kihirdetésével kezdte meg működését. A gyülésre, mely márczius 25-kére határoztatott, meghivattak a Tótországban és Dalmátiában lakó horvát testvérek is; mert a bizottmány terve szerint, e gyülésnek Horvát-, Tót- és Dalmátországok szoros egyesűlését, Magyarországtól való elszakadását s függetlenségét kell vala végzésül kimondania.

A zágrábi nemzeti gyülés.

A gyülés, melyre számosan sereglének egybe, teljesen valósította a bizottmány programmját: báró Jellasics József ezredes bánná kiáltatott ki s egy kérelem küldetett fel Bécsbe, melyben kivánák, hogy a megválasztott bán megerősíttessék s egy nemzetfőt megillető hatalommal ruháztassék fel; hogy Tótország, Dalmátia s a katonai őrvidék Horvátországba kebeleztessék, s mind azon részek is visszakapcsoltassanak, melyek a múlt időkben, akár a magyar vármegyékkel, akár a német örökös tartományokkal egyesíttettek, a nemzeti függetlenség biztosítása végett, a magyartól külön felelős miniszterium alkottassék, külön országgyülés tartassék. Mind ezen s egyéb szükséges reformok végrehajtására a „három egyesűlt országnak“ máj. 1-jére Zágrábba alkotmányozó országgyülés hirdettessék.

E mozgalmak híre Pesten, Pozsonyban méltó aggodalmakat ébresztett. A pesti csöndbizottmánynak dicséretére

válik, hogy ebben, még az országgyülést is megelőzve, első tette meg, mit tehetett, testvéries egyetértésre, kiengesztelődésre szólitván a horvátokat. „Horvátok, szeretett testvérek! — így szól az okirat, mely még a zágrábi gyülés előtt, márcz. 21-kén küldetett Horvátországba — Háromszáz éves elnyomatás után valahára a függetlenség, a szabadság küszöbére léptünk. A mit kivívtunk, a mi javunkra s a tietekre egyaránt vívtuk ki. A jelszó, mely alatt küzdénk, *nem a nemzetiség*, hanem a minden nemzetiséget, minden érdeket magában foglaló függetlenség és szabadság szent neve... A testvér meg fogja érteni testvérének szavát. Feledjük a nyelvkülönbséget, kik a közös szabadság érdekében egyek vagyunk stb.“ 1848. Márcz.

Márczius 28-kán az országgyülés is kiterjeszté figyelmét a horvát mozgalmakra; de, meg kell vallani, nem egészen oly módon, melyet a fenforgó körülmények közt az eszély követelt volna. Kossuth Lajos, a kijelölt miniszter, kinek szava ekkor, mondhatni, mindenható volt a törvényhozó testületben, nem azon eszélyes mérséklettel szólott, mely képes lehetett volna kiengesztelni a különben is felhevült horvátok kedélyét. „Ha, ugymond, Magyarországnak békés, barátságos viszonyai Horvátországgal megzavartatnak, ez csak két oknak lehet következése. Első az, ha Magyarország a szabadság iránt kellő méltánylattal nem viseltetik; másik az, ha egyes rosz emberek az ottani népet bujtogatják s az országgyülést megelőzik abban, hogy a nép felvilágosíttassék. Úgy van értesűlve, hogy a magyar országgyülés lépéseit a horvát nép mindenütt hálával, lelkesedéssel s hű ragaszkodás nyilatkozataival fogadta. De van ott néhány egyén, kik a zavarosban halászni szeretve, készek lennének Horvátország nyugalmát, szabadságát, alkotmányát feláldozni szennyes nagyravágyásuknak s más mellékes czéljaiknak stb.“ Midőn Kossuth ezeket mondá, a zágrábi gyülés végzéseinek híre már felhatott Pozsonyba. Tudhatá ezen kivül, hogy az elszakadni törekvő horvát párt az utolsó években nagyon megszaporodott,

1848. Márcz. s e párt alkotja most Zágrábban a végzéseket. Tudhatá azt is, hogy a reactio már éber s működik Bécsben; és hogy az, valamint a múlt években eszközűl használta fel a horvát pártot, úgy most is, s még inkább mint valaha, ügyekezni fog e párt által minden lehető bajt szerezni a függetlenségét visszanyert Magyarországnak. Ily hangú beszéd tehát egy, kétségkivül nagy számú tagokból álló, párt irányában, minden esetre nagy hiba volt egy kijelölt miniszter szájában. Az eszélyes vezérnek, diadal előtt, a gyöngének látszó ellenséget sem szabad fitymálnia. Az országgyülés, bár kissé elkésve, megtette ugyan kötelességét: felszólitást határozott intézni a horvát néphez, melyben ez biztosíttatnék, hogy nemzetisége kellő tiszteletben fog tartatni. Meg kell azonban vallani, hogy nagyon gyermeteg gondolkodásmódot s nagy járatlanságot árult el a kormányzatban, midőn egy feltüzelt, mindenre kész párt törekvéseit csak az igaz szó, a körülmények előadása s a nép felvilágositása által akarta ellensúlyozni, s azt hitte: hogy mind a bujtogatókat lefegyverzi, mind a nép nyugalmát biztosítja, mihelyt jóhittel s teljes őszinteséggel kijelenti, hogy a horvátok s általában minden nemzetiségek iránt méltányos, igazságos leend.

Kétséget nem szenved, hogy az országgyülés kész volt megalkotni mind azon törvényeket, melyek a horvát nemzetiség biztositására szolgálhattak. Az iránt előleg is megegyezését jelenté ki, hogy a beligazgatási nyelv Horvátországban a horvát legyen. És, mi a horvátokra, nemzetiségök tekintetében, legmegnyugtatóbban hathatott: az elnökminiszter, Batthyáni Lajos, épen azon férfiú volt, ki a horvátok nemzetiségi kivánatainak méltányos kielégitését már évek előtt sürgette; sürgette akkor, midőn leghevesebben folyt a nyelvtusa, és midőn azért reá sok túlbuzgó, de szűkkeblü magyar neheztelt. De mind ezen kétségbe nem vonható jóakarat s méltányosság mellett két nagy hibát követett el törvényhozásunk és új kormányunk: ezek egyike, hogy megelégedve a jogegyenlőség és szabadság átalános elvének kimondásával, külön világos

1848 Márcz.

és részletes törvényt nem alkotott az országban s kapcsolt részeiben lakó különféle nemzetiségek biztosítására; másika, hogy Horvátországba azonnal egy kellő hatalommal felruházott, szintoly erélyes mint méltányos kormánybiztost nem küldött, ki, míg ezen törvények értelmében a horvátok nemzetiségi igényeit kielégítse, minden népbujtogatásnak s pártoskodásnak is elejét vegye.

Jellasics bánná neveztetése.

Annál nagyobb volt volna pedig erre a szükség, minthogy az udvari reactio mindjárt kezdetben összeköttetésbe lépett a horvát pártosokkal, elhatározva lévén, őket fékül használni a törvényes függetlenségük teljes helyreállitását kivánó s azt már-már ki is vívott magyarok ellen. Semmi kétség sem maradhat fen eziránt, mióta Gáj Lajosnak márczius 24-kén János főherczeghez intézett levele*) napvilágra jutott. „Kötelességszerüleg jelentem, u. m. Gáj, hogy az itteni viszonyok a dynasztia, az állam és nemzetünk érdekében, vezetésem alatt oly kedvezőleg alakúlnak, hogy a nekem adott megbízások szerint a legjobb eredményeket bizton várhatjuk.“ Mondják, hogy báró Kulmer, e horvát pártosok egyike, egyenesen Kolowrát bécsi elnökminiszter megbizotta gyanánt volt volna jelen a zágrábi nemzeti gyülésen; s valószinű, hogy épen az ő titkos működése s indítványa következtében kiáltatott ki ott bánná Jellasics ezredes. Annyi bizonyos, hogy ép azon napokban, midőn a zágrábi gyülés elszakadási végzését meghozta, az udvari párt, a császár-király háta mögött, épen Horvátországot tűzte ki a megkezdendő reactio alapjáúl s azon térül, honnan a megtámadás Magyarország ellen intéztetnék; s épen báró Jellasics kezébe tette le ezen Magyarország ellen foganatba veendő tervek minden fonalszálait, midőn őt, márcz. 28-kán, még a zágrábi küldöttség megérkezte előtt, Batthyáni Lajos elnökminiszter tudta s megegyezte nélkül, Horvát- s Tótország bánjává nevezte ki. E terveket azonban,

*) Lásd e levelet egész terjedelmében: Huszonöt év Magyarország Történelméből. Második kiadás. III, 425.

1848. Márcz. hogy annak idején sikerűlhessenek, egyelőre a legmélyebb titokban kell vala tartani a magyarok előtt; miért színleg még a zágrábi küldöttség sem nyert kegyelmes választ; elegendőnek itéltetvén a horvátok jó kedvben s engedelmességben tartására az, hogy választottuk, Jellasics, a báni méltóságban megerősíttetett. Ha a követség némely tagjai e miatt eleinte duzzogtak is: az értelmesebbek egyelőre teljesen megelégedtek Jellasics bánná neveztetésével. Osegovics Metell, a mozgalom egyik vezére, világosan kijelenté, miképen most minden törekvésök abban központosúl, hogy Zágrábban országgyülést tartsanak, melyen Horvát-, Tót- és Dalmátország egyaránt képviselve legyen: a gyűlés végzéseinek Jellasics majd szerzend sükert és érvényt a rendelkezése alatt lévő hadi erővel.

Jellasicsnak bánná nevezésével a titkos udvari párt valóságos mestervonást tett reactionalis terveiben. Jobb eszközt ezek foganatba vételére alig nyerhetett volna nálánál, kinek nemcsak népvezéri tulajdonaitól a legjobb szolgálatokat lehet vala várnia; hanem még személyes érdekei, hajlamai, sőt jellemének árnyoldalai is olyneműek voltak, hogy csak nevelhették ragaszkodását a dynasztiához. Ő, kinek a pazar fényű s bőségű élet szenvedélyei közé tartozott, zsoldján kivül vagyonnal nem bírván, tetemes adósságokba verte magát, s csak az udvar kegyétől remélheté mind adósságainak s költséges életének fedezését, mind előmenetelét a szolgálati rangban; mit egyébiránt, kitünőbb katonai talentumokban szűkölködvén, érdemei után nem igen várhatott volna. És valóban, azon kegyek, melyekkel őt a dynasztia némely tagjai utóbb elhalmozák, nem kevesbbé hatványozták buzgalmát, mint ama, hír szerint roppant öszvegek, melyek adósságainak kifizetésére, éldeleteinek s pazar háztartásának fedezésére fordíttattak.

De ha e személyes érdekek hűségét, ragaszkodását a dynasztiához eleve is biztosíthaták; egynémely tulajdonaitól viszont a legjobb szolgálatokat várhatá a dynasztia. Ő, ekkoron mint egy negyven éves, kellemes külalakkal s több jeles

tehetséggel volt felruházva. A szólás hatalmával birónak 1848. Márcz.
könnyű, élénk társalgási modora, nem közönséges rábeszélő tehetsége s folyékony ékesszólása oly tulajdonok voltak, melyek egy pártvezérben leginkább megkivántatnak. E tulajdonok által ő, ha még nem birta volna, könnyen megnyerheti vala pártja bizodalmát s a kormányára bizott nép csatlakozását. Hogy e bizodalommal s csatlakozással a pártos horvátok részéről már elébb is dicsekedhetett, csak nevelte tulajdonai előnyeit; s épen ez szerzette meg neki oly nagy mértékben a reactio vezéreinek kegyeit. Képzelő tehetsége által költésznek hivatva, lelkesedéssel ragadta meg a nemzetiség eszméjét; s nemcsak magát szivesen ringatá a független nemzetiség s nemzeti nagyság és dicsőség ábrándképei közt, hanem több apró költeményeket is írt vala honosai lelkesítésére. Ő szenvedélylyel csatlakozott azon párthoz, melynek zászlaját 1836 óta Gáj Lajos lobogtatá, s mely, magát *illyrnek* nevezve, a déli szláv fajok egyesűlését, s ennek következtében, egy önálló nagy *Illyria* alkotását tűzte ki czéljává. Ihlettségében ő is több, a magyar nemzet ellen írt s honosai által lelkesedve olvasott költeményekkel gazdagítá az illyr-horvát irodalmat. Mint ezredes a parancsa alatt lévő báni ezredet ő tökéletesen illyr szelleművé tette, mi által, nem sejtve is, mintegy előre készült a reá váró nagy szerepre.

A bizodalomnál fogva, melylyel a Horvátországban hatalomra jutott párt iránta viseltetett, Jellasics megbecsülhetetlen egyéniség lőn az udvari reactio előtt; nemcsak mivel ő ekként a nemzet élére helyezve, képes lőn pártjának forradalmi ösztöneit, a nagy Illyria eszméjének valósitására nézve, mérsékelni s megfékezni; hanem még inkább, mivel ő általa Horvátország egész hadi ereje az udvari reactio rendelkezése alá jutott. E titkos udvari párt nem is késett őt teljesen beavatni a maga terveibe; őt tűzni ki ezek foganatba vételénél a fő szereplővé; őt nevezni a kényuralmában mindenütt megtámadott dynasztia fő lovagjává s előharczosává. Jellasics, mint eléggé látandjuk, teljesen

1848. Márcz. megfelelt az udvar e bizodalmának. Egyelőre legyen elég csak annyit mondanunk, hogy az ármány, izgatás, bújtogatás azonnal, s nagyobb mértékben mint bármikor, megkezdte működéseit Horvátországban. És miután ezen irány magától a tartomány kormányának élén álló bántól eredt s benne mint középpontban egyesült, és az összes kormányhatalom minden egyes kezelőjét eszközül használta fel a kitűzött czélra: lehetetlen volt annak diadalt nem nyernie a reactio fő erődévé lett Horvátországban.

Jellasicsnak bánná neveztetése s a horvát küldöttségnek Bécsben járta nem maradhatott észrevétel nélkül a pozsonyi országgyülésen. Feltünő volt különösen az, hogy most, midőn Magyarország kormánya gyökeres változáson megy keresztül, a fejedelem oly sietve, az új kormányférfiak megkérdezése nélkül töltötte be e nagy fontosságú országos főhivatalt, melyet elébb több évek óta üresen hagyott, s a zágrábi püspök által helyettesen kezeltetett. De a miniszterjelöltek, ha bár gyanúval fogadták is e kinevezést, forma szerint megerősítve még nem lévén, az udvar e lépését meggátolni nem voltak képesek; megerősíttetésök után pedig eszélyesebbnek látták hallgatással mellőzni azt, mit megváltoztatni többé alig remélhettek. Egyébiránt, egyelőre még nem is gyaníthatván a reactio sötét szándokait, nem tarták oly veszélyesnek, minővé lett, a bánt, kinek a törvények engedelmességet parancsoltak az új kormány iránt. Telve jó szándokkal, mindenben a törvény, igazság s méltányosság ösvényét követni, azt hitték: a közös szabadság éldeletében, a béke s kiengesztelés politikáját észlelve, a horvátok forrongó kedélye is hamar le fog csilapodni. E reményben, Batthyáni Lajos nézetei szerint, ki már elébb is évek óta arra törekedett, hogy a horvátok kivánatai a nyelv és nemzetiség tárgyában tökéletesen kielégíttessenek, azonnal is a testvéries egyetértés helyreállását, teljes kiengesztelődést eszközölhető lépésekre határozta magát a miniszterium. Egy átiratban tehát tudtára adá a bánnak, hogy ama törvényeket, melyek a kölcsönös viszonyokat egy

részről Magyarország, más részről Horvát-, Tót- és Dalmátország közt meghatározzák, pontosan megtartani kivánja ugyan; mivel azonban e kölcsönös viszonyok némely részleteit, a végrehajtott reform következtében, bővebben földeríteni, sőt módosítani is szükséges: a bánnal személyesen kiván azokról értekezni a miniszterium. Ilyen kérdések egyebek közt: a tartományi gyülés határnapjának kitüzése, a bánt hivatalába igtató kir. biztos kinevezése, s több más tárgyak, melyek a kölcsönös bizodalom s egyetértés biztositására vonatkoznak. A miniszterium örömmel használandja ez alkalmat arra is, hogy a bánnal a kapcsolt részek kivánatai s az ott netalán alkotandó külön reformok iránt tanácskozzék; mert erős szándoka s elhatározott törekvése, mindenben, mi a törvénynyel megfér, mit igazság s méltányosság igényel, oda munkálni, hogy a kölcsönös bizodalom s egyetértés Magyar- és Horvátország közt megszilárdúljon. Felszólítja tehát a bánt, hogy e szintoly fontos mint halaszthatlan értekezletek végett május 10-kéig bár mikor Pestre jőjjön. 1848. April

A horvátok irányában, mint látjuk, alig lehetett volna méltányosabb a miniszterium eljárása. S hogy annak, mint mindjárt elmondók leszünk, még sem lett kivánt sükere, bizonyára nem a méltányosság, mint inkább az erély hiánya okozta. Meg kell azonban vallanunk, hogy, miután a reactionak oly korán, még az új miniszterium kormányának kezdete előtt, sikerűlt a horvátokat, új bánjok által, a maga uszályává, sőt terveinek eszközévé megnyernie, nagyon alapos a kétség, vajjon lehetett volna-e, az adott körülmények közt, bár mily erélyes eljárás által is más eredményeket eszközölni Horvátországban.

Az újvidéki szerb küldöttség.

De más a véleményünk a szerb viszonyokra nézve. Bár a reactio ezek közt is korán, tán épen akkor, midőn Jellasics bánná neveztetett, megkezdte működését: azt hiszszük még is, hogy méltányossággal s ildommal párosult erély köztök igen valószinűleg fentartotta volna a közbékét; s ha ez még is felbomlott, részben kormányunkban volt a hiba.

1848. April.

A zágrábi küldöttség példája, s hihetőleg alattomos izgatások Horvátországból, a szerbeket is egy küldöttség nevezésére inditották. E küldöttséget Ujvidék városa, a rácz nemzeti mozgalmaknak több évek óta középpontja, intézte a maga kebeléből, de nem Bécsbe, hanem Pozsonyba, az országgyüléshez. A rendek háza a külön nemzetiségek iránti testvéries érzelmének ez által is bizonyítványát adandó, a küldöttséget april 8-kai ülésében fogadta el. Kosztics Sándor, a küldöttség szónoka, miután kijelentette, hogy azokon kivül, miket az ország rendei önként teljesítettek, még némi más kivánataik is vannak: több kérelmi pontokat nyújtott be a rendeknek, avval végezvén beszédét: hogy a szerbek ezentúl Magyarországért s a magyar alkotmányért élni halni készek. A beadott kérelem pontjai a körül forognak, hogy nemzetiségök törvényileg ismertessék el, nyelvök használata belügyeikben, vallásuk, egyházok, iskoláik függetlensége s autonomiája szinte törvény által biztosíttassék; nemzeti gyülést egyházi ügyeik rendezésére, tetszésök szerint évenként tarthassanak; e gyülés válaszsza nemcsak az érseket s püspököket, hanem az iskolák főigazgatóját s alapítványaik kezelőjét is; ez igazgassa az egyházi s iskolai ügyeket a végvidéken is; a közhivatalokban aránylag óhitűek is részesíttessenek; a végvidék, politikai tekintetben az ország többi részeivel egyenlővé tétetvén, a katonai kormány alól szabadíttassék fel stb. A küldöttségnek Kossuth miniszter válaszolt, megnyugtatólag minden józanúl gondolkodóra. Beszéde a körül forgott, hogy a haza minden nyelvű s vallású polgárai ezentúl egyenlő szabadságot, egyenlő jogokat fogván élvezni, senkinek sem leend oka panaszra.

A szerbeknek azonban titkos vágyaik is valának, melyekről nyilván még nem bátorkodának szólani a kérelemben. Ezek végett még egy magán kihallgattatást kivántak Kossuth minisztertől. És itt már nyilván elárulták, hogy ők a közös szabadság nyereményeivel nincsenek kielégítve; hanem e felett még külön területet, külön nemzeti kormányt is óhaj-

tanak, miket már 1790-ben is kért a Temesváron tartott nemzeti gyülésök II. Leopoldtól. Kossuth újabban a közös szabadságot s jogegyenlőséget fejtegeté előttök, s reményét fejezte ki: hogy miután a szerbek a közös jogokon kivül egyházi és iskolai ügyeikben önkormányzást s ez által, mihez még a szabad sajtó és az egyesülési szabadság is járul, nemzeti nyelvök fejlesztésére minden, alkotmányilag lehetséges biztosítékot megnyertek: őszinte hűséggel fognak csatlakozni a közös házához. A küldöttség egyes tagjai ezután párbeszédbe ereszkedének a miniszterrel a nemzetiség értelmezése fölött. Némelyek közűlök elismerték, hogy a kivívott szabadság nemzetiségök biztosítására is elégséges, s arra nem tartják szükségesnek a külön territoriumot s külön kormányzatot. Mások azonban, ellenkezőleg, a külön nemzetiség eszméjétől elválhatlannak mondák a külön kormányt. Sőt, a küldöttek egyike, Sztratimirovics György, tüzétől magát elragadtatni engedvén, a déli szlávok igényeiről s várakozásairól szóltában, nyilván kijelenté, hogy, ha nemzetiségi igényeik, a külön kormány tekintetében Pozsonyban nem teljesíttetnének, másutt fognak erre nézve kielégíttetést keresni. 1848. April.

Sztratimirovics e merész szavai egy higgadt státusférfiút egy perczig sem hagytak volna kétségben, hogy miként a horvátok közt ekkoron már világossá lett a reactio működése: úgy a szerbek is csak a reactio titkos befolyása alatt merészelhetnek ily hangon szólani; s hogy ennél fogva kétszeres ildom s eszélyesség szükséges részéről, nehogy az ügyet helyrehozhatlanúl megrontsa. De Kossuthnak, mint miniszternek is egyik fő hibája volt, mit neki, még mint hírlapszerkesztőnek s publicistának, oly alaposan vetett szemére Széchenyi István: a modor és taktika hiánya; az az ildomtalanság, melynél fogva, hol az igazságot a maga részén látá lenni, mérsékletet, eszélyt s kiméletet többé nem ismert, s büszke, elbizott, nagy szavai által másokban is szenvedélyt ébresztett. „Úgy, hát kard döntsön köztünk!“ — vágott Sztratimirovics szavaiba, s véget vetett a beszélgetésnek.

1848. April.

A karlóczai körlevél.

Forradalmi szenvedélyektől izgatott időkben kardra, fegyverre hivatkozni bizonyára nem a legildomosabb módja a viszály kiegyenlítésének. Kossuth ama szavai valósággal olajt öntöttek a szenvedélyek izzó tüzére, s az egész alföldet, hol szerb népség lakott, lángba boritották. Az izgatottság különösen Szerémben, a pancsovai és sajkás ezredek végvidékein, a kikindai és becsei kiváltságos kerületekben, mindenek felett pedig Ujvidéken és Karlóczán, april közepén már oly fokra hágott volt, hogy annak tényleges kitörése csak a főnökök intésétől függött. De ezek a végső lépés előtt szükségesnek látták még világosabban feltüntetni honosaik előtt czéljaikat s terveiket. Azon okiratnak, melyben kivánataik elsorolva léteztek, tulajdonkép csak az volt czélja, hogy azok törvényszerűségének palástja alatt az izgatást biztosabb büntetlenséggel folytathassák. De most már elérkezettnek vélék az időt, midőn az álczát eldobva, nyíltan kijelenthetik vágyaik s törekvéseik végczélját. Ez okból april végső napjaiban Karlóczáról, az ó-hitű község harmincz tagjának aláirásával, egy körlevelet bocsátottak Magyarország és kapcsolt részei minden ó-hitü egyházi községeihez. Feltünő, hogy az aláirt nevek közt egyre sem akadunk, mely az országban ismertebb volt volna, s hogy a mozgalmakat eddig vezetett főnökök közől egynek neve sem látható a különben oly nagy fontosságú oklevél alatt. Ennek oka kétség kivül abban rejlett, hogy egy részről Rajasics érsek, kit a nép általában vezérének ismert vala el, az első nyilvános fellépés bizonytalan eredményével a maga nevét összekötni még nem tartá tanácsosnak; más részről, mivel a mozgalom világi vezetői az érsek mellé egy világi vagy katonai egyént is óhajtottak választani ügyeik intézésére, annak megválasztása előtt a nevezetesebb egyéniségek egyike sem akart a nép előtt főnöki szerepben feltünni. De a nép szemében, az ismeretlen nevek mellett is, nagy tekintélyt szerzett az okiratnak azon körülmény, hogy Karlóczáról kelt. E várost, mely érsekeik s papi

főiskoláik székhelye, minden nemzeti irományaik tára; melynek fő templomába távol vidékről áhitatos kiváncsisággal jár a szerb nép látni az ünnepélyes egyházi szertartásokat, melynek vidékén léteznek ama klastromok, hol érsekeik sírboltjai s hajdani fejedelmeiknek Szerviából áthozott maradványai ereklyékként őriztetnek; — e várost a vallásosság, a nemzeti érzelem s a történelmi ős emlékezetek ihlettségével tekinti a szerb nép: elég ok arra, hogy az e városból, kétségen kivül az érsek tudtával s megegyeztével kelt okmány lelkesedéssel fogadtassék a vakbuzgó népség által. 1848. April.

A körlevélben, az általános népjogok s a szerbeknek régi kiváltságleveleikben foglalt jogaik megemlítése után, lényegileg a következő pontokban soroltatnak el az új követelések: 1. Nemzeti önállóság és függetlenség a számukra kiszakasztandó tartományban. 2. E szerb tartomány, alakíttassék Bács megyéből, a sajkások kerületéből, a temesi bánságból, oda értve annak mind a polgári, mind a katonai igazgatás alá tartozott végvidéki kerületeit, továbbá Szerém megyéből a pétervárадi ezred kerületével s végre Baranya megyéből. 3. E tartomány a szerb nép által saját kebeléből választandó, s régi módra „despot" czímet viselendő nemzeti főnök által igazgattassék; Magyarországgal csak a fejedelem azonságánál fogva maradjon kapcsolatban. 4. Horvát-, Tót- és Dalmátországgal véd- és daczszövetség köttessék. Végül e követelések kivívására a szerb nép, lángoló hazaszeretetének magasztalása, szenvedett sérelmeinek megemlítése mellett, szenvedélyesen ösztönöztetik.

Ugyanazon időben a belgrádi, újvidéki és pesti szerb lapok, kisebb nagyobb nyiltsággal buzgón terjesztik vala a körlevél több eszméit; s a magyar nemzet ellen minden módon, a ráfogások s rágalmak egész özönével szítogatták a nép gyűlöletét. Kéjérzelemmel melegítették fel emlékezetét ama kegyetlenségeknek, melyeket a szerbek, mint a

1848. April. császár zsoldosai, a Rákóczy-felkelés korában, az alföldi magyar népen elkövettek; s e szilajságok követésére s megújitására ösztönözék, csábítgaták a köznépet.

E körlevél s ezen hírlapi czikkek, támogatva a mozgalom intézői által szerteszét küldött ügynökök izgatásaitól, hamar megtermették gyümölcseiket: a gyulékony, könnyen felingerelhető szerb nép kebelében mindenfelé szokatlan forrongás mutatkozott. Az izgatások, csoportulások helyéűl jobbára a templomok szolgáltak, melyeket a mozgalomhoz csatlakozott papság önként megnyitott. Ily izgatásra használtatott fel egyebek közt Újvidéken is, april 20-kán, egyik ó-hitű templom. A benne összegyűlt nép előtt a körlevél szellemében heves szónoklatok tartattak; az anyakönyvek magyar példányai összetépettek. A szónoklatok után tudatták a néppel, hogy ügyeik elintézése végett az érsek egy nemzeti gyülés kihirdetésére volna felkérendő. A gyülekezet azonnal foganatba vette az indítványt s tömegesen indúlt a közel Karlóczára. Rajasics érsek teljes készséggel fogadá a kérelmet s a nemzeti gyülést május 13-kára, Újvidékre, haladéktalanúl kihirdette.

A kikindai vérengzés ‚pril 24-kén.

Négy nappal ezen újvidéki gyülekezet után a lázadás vérengzőleg kitört Kikindán. Ezen esemény annál váratlanabb volt, mivel a lázadásnak ott alig mutatkoztak más előjelei mint, hogy egy ifjú, Radák György, pár héttel előbb az országgyülésről hazatérvén, szerb nemzeti szinű csokorral jár s kel vala az utczákon. A gyúanyag azonban, mi most lángra lobbant, rég óta létezett a városban s vidékén. Hajdan, midőn Temesvár még török kézen volt, a kikindai és becsei kerületek, mint határőrvidékek, katonai szerkezettel birtak; utóbb pedig, midőn Mária Terézia alatt, az országba visszakebeleztetvén, határőrvidékek lenni megszűntek, kincstári uradalmakká váltak s különféle kiváltságokkal ruháztattak fel, melyek közé tartozott az is, hogy külön hatóság által igazgattattak, s a kincstár, mint földesúr, terjedelmes majorsági földeit a kerületnek, időről időre megújított szerződés mellett

ugyan, de tényleg örök haszonbérbe adta. E földek felosztását a lakosok közt a kerületi hatóság, mint beligazgatási dolgot kezelte. Történt azonban, hogy némely élelmesebb lakosok számos ily földek haszonvételét megvették polgártársaiktól; mi által a földek birtoka mind kevesebb kezekbe jutott. Időjártával, midőn a föld értéke tetemesen felszökkent, a birtoktalanok, igazságtalannak állitván, hogy az összes kerület által bérben tartott földet egyesek örökösen birják, új felosztást sürgettek. Az új osztály a szegény sorsú lakosság többségének feküvén érdekében, a tisztújitásoknál a népszerűség keresésének, a korteskedésnek eszközévé lett. Azon tiszti kar is, melyet e kitörés hivatalában talált, kivált a kerület bírája Kengyelácz Lukács, azon igéreteknek köszönheté megválasztatását, hogy szolgálati ideje alatt az új felosztást végrehajtandja; mit azonban feledésbe ejtvén, mindinkább magára vonta a nép zúgolódását, mely aztán april 24-kén valóságos lázadásban tört ki. 1848. April.

E napon, midőn a nép az isteni szolgálat után a templomból kijöve, a már említett Radák György, egy, állitólag az érsektől hozzájok küldött szerb szinű zászlót tartván kezében, heves szónoklatot intézett a templom udvarán körülötte csoportozott néphez, felhíván azt, hogy csak neki, mint az érsek küldöttjének, ne pedig elöljáróiknak higyjenek, kik magokat ügyök ellenségeinek tanusították. Az oly hőn óhajtott új földosztályt csak e zászló alatt nyerhetik meg. Utóbb a szerb nemzet függetlenségéről beszélt, fejtegetvén a karlóczai körlevél tartalmát; s végül a község házához vezette a szónoklatától megigézett népet, s az ott lobogó magyar zászlót levétetvén, a szerbet tűzette ki a ház ormáról.

A kerületi tanács ezen események hírére tüstént ülésbe gyűlt, s a szerb zászló levételét és a lázitó elfogatását határozván, a népet az óhitű esperes által békére inteté. De ez már nem volt képes korlátok közé szorítani a kitört szenvedélyeket. Egy népcsoport a tanácsterembe tolakodék és zajosan követelé a földek új felosztását; mire a tanács oly vá-

1848. April. laszt adott, hogy a birtokos lakosokat egyenként ki fogja hallgatni. De e válasz a népet nem nyugtatta meg; a tanács tekintélyét pedig megsemmisítette. Minthogy a csoportozás folyton nőtt, a tanács karhatalomhoz nyúlt; a jó szerével szétoszlani nem akaró csoportokat, a Hannover-huszárok helyben tanyázó százada által kergettette szét. De a felbőszűlt népet az erőszak még dühösebbé tette. Kaszákkal, vasvillákkal stb. felfegyverkezve, nem sokára visszatért s a katonaságot megrohanta. A huszárok, bár lőszerük hiányzott, egy ideig erélyesen ellentálltak; de miután egy tiszt (Galvagni főhadnagy) megsebesűlt, s két közvitéz elesett, látván hogy a harangok kongása alatt menten szaporodó tömeggel nem bírnak, a városból kivonúltak. A dühöngő nép ezentúl semmi által nem gátoltatván, előbb a kincstári udvarházat, majd a kerületi tanácsházat rohanta meg; mindent összezúzott; a rabokat szabadon bocsátotta. A középületekről az úri házakra kerűlt a pusztítás sora. „Verjétek agyon az urakat, a magyarokat s németeket!“ hangzék minden felől a szilaj tömegben. De a nemzetiséggel sem gondolt már többé a vérengző tömeg, s több szerb úr házát is megrohanta. A kincstári s kerületi tisztviselők szerencséjökre korán elfutottak; de kettejök, Csuncsics János és Izakovics Sándor, kik szerb származásukban bízva, hon maradának, a nép dühének áldozataivá lettek. A dúlás és rablás még a következő napon is folyt; de miután a kevés magyar és német idején megszökött, több emberélet nem veszett el.

Csernovics Péter kir. biztos kiküldetése

Pár nap múlva Karácsonyi László, Torontál megye főispánja, nagyobb hadi erőt eszközle ki a temesvári fő hadparancsnoktól a zavargás megfékezésére. Mire pedig e haderő, Kiss Ernő, Hannover-Huszár ezredes parancsa alatt, összegyűlt, april 28-kán, Csernovics Péter, Temes megyei főispán is megjelent a táborban, kit a zavargásról értesűlt kormány az egész Bánságra, Bács és Arad megyékre nézve teljes hatalmú királyi biztossá nevezett. Csernovics kiküldésében főleg a szerb nép megnyugtatásának s nem a boszúnak ki-

vánata vezérlé a miniszteriumot. Csernovics születésére 1848. April.
maga is szerb, Arsenius patriarcha családjából származott, kinek emlékezete máiglan nagy tiszteletben áll a szerbeknél. Ő, mint az 1844-ki országgyülésen Arad megye szabadelvű követe, egyébiránt gazdag földbirtokos és derék hazafi, köz becsülésben részesűlt a hazában. A szerbek pedig őt méltán legkitünőbb embereik közé számíthatták. Ehhez járult szelid, engedékeny, igazságos és lovagias jelleme; mind oly tulajdonságok, melyeknél fogva a kormány azon meggyőződéssel adta kezébe a teljes hatalmat hogy, ha általában valakinek, neki bizonyára legkönnyebben sikerűlhet, a békét s nyugalmat helyreállítani forrongó nemzetében.

Csernovics a katonaság bevonúlta után maga is Kikindára menvén, erélyesen kezdett működni tisztében. A kibocsátott rabokat s a zavargás főbb czinkosait befogatta; a rendbontók ellen rögtön-itélő biróságot hirdetett; a pusztítás által okozott kártételeket felbecsűltette. A lázongás fő szerzője s annyi szerencsétlenség oka, Radák, azonban idején elillant s elébb Újvidéken, majd Zimonyban tartózkodék. Néhány hét múlva egy levele fogatott el, melyben tettével, mint nemzete irányában hasznos szolgálattal, kérkedett; s magasztalta az újvidéki szerbeket, kik őt akkor, midőn a királyi biztos által szigorún nyomoztatott, hősük gyanánt tekinték, vendégségekkel tisztelék meg. A királyi biztos, e levélből értesűlvén, hogy Zimonyban időzik, az ottani katonai parancsnokot keresé meg, fogatná el a rendbontót. De ettől azt vette válaszul, hogy ha netalán ott volna is, elfogatását a nép hangulata miatt végre nem hajthatná. A többi elfogott bűnösök közől a rögtön-itélő biróság az öt legterheltebb lakost kötélhalállal végeztette ki; mintegy hatvanat pedig Komáromba küldött fogságra. Néhányan rövidebb időre a helybeli börtönbe záratták. Ezen erélyes eljárás Kikinda városát teljesen kigyógyitá a lázongási viszketegből. A csend helyreállt; s bár később fajrokonai által kényszerítve, megint részt vett a lázadásban,

1848. April. kitünőbb szerepet, lakosai nagy számának daczára, nem játszott többé.

A becsei zavargás.

A királyi biztos Kikindáról Ó-Becsére fordítá figyelmét, hol csaknem ugyanazon időben szinte botrányos jelenetek folytak le. April 26-kán, az új törvények kihirdetése végett kerületi gyülés tartatván, szóba hozatott a kerület viszonya Bács megye irányában, melybe keblesítve volt. Vitatkozás közben Zákó István, Bács megyének az 1844-ki országgyülésen követe, bár születésére szerb, de lelkes magyar hazafi, mint különben is szokásban volt, magyar nyelven szónokolt. A szerb érzelmű néptömeg, mely a törvények meghallgatása végett nagy számmal jelent meg, zajosan követelé, hogy szerbül szóljon. Zákó erre megigéré, hogy a mit magyarul beszél, azt utóbb szerbül is elmondandó leszen. De a feligazgatott tömeg, evvel elégedetlen, oly zajt ütött, hogy a gyülést is fel kellett oszlatni; majd a hazatért Zákót baltákkal, csákányokkal fölfegyverkezve, támadta meg lakásán. A bátor férfiú, kit, mint látszik, a szerb forradalmi párt tűzött ki áldozatúl, súlyosan megsebesedve ugyan, de csak megszabadúlt a gyilkosok kezéből. Eltünése azonban már nem lohasztá le a felbujtott csoport dühét. Hasztalan keresvén néhány más, boszútárgyul kijelölt hazafit, dúláshoz fogtak : a tanácsházat lerombolák, a rabokat börtöneikből kibocsáták, s mind a városban, mind a külmajorságokban, melyek az alföldön szállásoknak neveztetnek, több napig rémitő pusztításokat s gyujtogatásokat vittek végbe, míg nem őket az ó-becsei határban fekvő pusztai birtokán lakó b. Jóvics nyugalmazott tábornok, egy bátor kis csapattal, melyet cselédeiből s önkéntes polgárokból alakított, többek eleste után szét nem verte. Majd az ő felszólitására Hrabovszky fő hadi kormányzó Csuha őrnagyot küldé ki Becsére hat gyalog századdal s két kis ágyúval a zavargás elfojtására. Csuha legénysége egyenként fogá be a kijelölt zavargókat, és szolgáltatta át azokat a rögtön-itélő biróságnak; és miután ez a főbb bűnösök közől hetet kivégeztetett, máso-

kat fogságra ítélt, a rend és nyugalom itt is hamar helyreállott. 1848. April.

Mohol és Petrovoszelló Bács megyei helységekben is történtek még némi kihágások. De minthogy e községek lakossága vegyes volt, s a magyarok azonnal nemzetőrséggé alakúltak, a szerbek zavargása idején elnyomatott.

Ha már e zavargások okát keressük: azon eredményre jutunk, hogy azok mindenütt egy középpontból eredt titkos izgatások által, a szintonnan jött közös jelszóra indíttattak meg. Az egy Kikindát kivéve, hol, mint látók, a birtok viszonyokban feküdt a baj, — mi azonban itt is csak ürügyül zsákmányoltatott ki, — sehol sem találunk olyféle okot, mely a nép érdekéből származott, s ennél fogva alkalmas volt volna arra, hogy a nép szenvedélyeit felébreszsze. Csaknem mindenütt, hol zavargás ütött ki, avval kezdődött a rendbontás, hogy a nép a templomba tódúlt, a magyar nyelven irt anyakönyveket szétszakgatta, s megégette. Ez történt, például, még Sz.-Tamáson, Földvárott, Kulpinban, Eleméren, sőt még Torontál megye székvárosában, Nagy-Becskereken is, bár minden más rendbontás nélkül. E harcz a magyar nyelvű anyakönyvek ellen kétségtelenné teszi, hogy itt merőben a nemzetiségi kérdés volt a mozgató erő, melyet ugyanazok löktek a könnyen felizgatható, tudatlan tömegbe, a kiktől a karlóczai körlevél származott.

Egyébiránt, az említett zavargások elnyomatván s megfenyíttetvén, a csend és béke egy időre mindenütt helyreállott. A szigor, melylyel a féktelenségek elfojtattak, úgy látszék, megdöbbenté az izgatókat. Az új kormányt gyöngébbnek hitték volt, mint a milyennek tapasztalták. Csökkenté bátorságukat az is, hogy, mit eleve nem hittek, a katonaság mint lázadókkal bánik el velök. Fenyegetődzéseik tehát elnémúltak; mozgalmaik zaja elcsöndesült. Sokan közőlök a megyékből, hol eddig a népet bujtogaták, rájok nézve biztosabb helyekre, Jellasics bán hatósága alá, még többen, kivált a papok, a szomszéd Szervia fővárosába, Belgrádba vonúltak. A

1848. Május.

nyugalom, bár nem volt a kiengesztelődés, hanem a félelem eredménye, több hétig zavartalan maradt. Szélcsend volt ez a kitörni készülő vihar előtt.

A kormány rendszabályai.

A kormány s annak utasitása szerint a kir. biztos ez időt a szerb népség állandó megnyugtatására, teljes kiengesztelésére ügyekezett felhasználni. Amaz egyebek közt, hallgatással mellőzvén a karlóczai érsek önkényes tettét, mely szerint ő, hatalma korlátain túlhágva, május 13-ra nemzeti gyülést hirdetett, april 26-kán hozzá intézett rendeletében, az ó-hitű vallásfelekezet számára, a törvény értelme szerint, május 27-re, Temesvárra hirdette ki a gyülést, annak vezetésére álladalmi biztosul szinte Csernovics Péter főispánt nevezvén ki.

A királyi biztos, miután a csend a Tisza vidékén helyreállott, május 9-kén Ujvidékre, az izgatások tűzhelyére, utazott, s a következő napon egy nyilatkozványt bocsáta ki a szerb néphez. Az ész és szív minden fegyvereit felhasználni ügyekezett ebben Csernovics fajrokonainak megnyugtatására. Érzékenyen hivatkozék velök rokon származására, nemzetiségök azonságára, s keblének a nemzete jóllétét, boldogságát óhajtó természetszerű vágyaira. Fejtegeté előttök a szabadságnak az új törvények által mindnyájokra egyaránt kiáradó áldásait; a honpolgárok kötelességeit a közös haza iránt, bár mi nyelvet beszéljenek; a rend s béke szükségét, mi nélkül az ifjú szabadság meg nem szilárdúlhat, gyümölcsözőleg nem tenyészhetik. Magyarázá nekik, mennyire összeütközik mind ezen drága érdekekkel az izgatók által titkon táplált forrongás; mily valótlanok s igazságtalanok ezek vádjai a magyar kormány ellen, mely csak javukat akarja eszközleni; mily veszélyes a közszabadságra nézve, a törvény s haza szempontjából pedig mily kárhozatos az ország egysége elleni törekvés stb.

És eddiglen helyes, gáncsolhatlan volt a kir. biztos eljárása. Egy részről a rendbontók ellen foganatba vett szigor, más részről ezen ildomos szózat oly jótékonyan hatott a szerb

köznépre, hogy az, miután igazi oka nem is volt a panaszra, 1848. Május.
a jövőben kétség kivül nyugton maradt volna, ha a további izgatásoknak s ámitásoknak eleje vétetik. De Csernovics ezt, különben legjobb akarata mellett sem tudta végrehajtani; s ez lőn aztán eljárásának fő hibája, mely minden ügyekezetét megfosztotta sikerétől.

És miben állott e hiba? Idő előtti túlságos lágyságban, minél fogva elmulasztá foganatba venni az eszközöket, melyek a lázadásnak még akkor minden valószinűséggel elejét vették volna. Az egyetlen mód, melylyel a lázadás ez időben végkép elfojtható vala, abban állott: hogy miután a nép lecsöndesedett, a fő izgatók ellen fordúljon a szigor, s velök, kik minden zavar okai s magoknál a tényleges rendbontóknál is sokkal bűnösebbek voltak, éreztesse a törvény súlyát. Kimélet, engedékenység itt czélra nem vezethetett. Eleve is tudhatá a kir. biztos, hogy ezen izgatókat, kik az ország épségét megcsorbítani, abból a magok nemzete számára egy tetemes részt kiszakasztani szándékoznak, sem a közszabadság élvezete, sem a nemzetöknek adandó némi engedmények nem fogják többé kielégíteni; s hogy ők, míg csak szerét tehetik, az az, míg szabadok, ha titkon is, kétség kivül folytatni fogják izgatásaikat. Ezt kell vala tehát lehetetlenné tenni az által, hogy valamennyien honárulási pörbe fogassanak, s annak lefolytáig fogságba tétessenek. De a túlságosan szelíd kedélyű kir. biztos megcsalatni engedé magát általuk. Az izgatók ugyanis, a Kikindán és Becsén foganatba vett szigortól megdöbbenvén, meghunyászkodának, személye iránt engedelmességet, alázatosságot, az ügy iránt jó akaratot színlelve, a békés megoldásra nézve különféle óhajtásokat fejeztek ki előtte. Csernovics mind ezt megtérésnek, őszinte békekivánatnak véve, a szigor alkalmazása helyett, melylyel eddigi bűneiket sujtania, további izgatásaikat pedig lehetetlenítenie kellett volna, velök alkudozásba ereszkedett. Az izgatók jól tudták, hogy a kormány leginkább a szerbek közti tekintélyétől várja a biztos működésének sükerét: ők tehát, mihelyt meggyőződ-

1848. Május. tek, hogy szigorától nincs mit tartaniok, a kiengesztelődés álnok igéreteivel ügyekeztek őt a süker reményeibe ringatni; az alatt pedig terveik tovább fejlesztésén, a nép felizgatásán, megcsökkent bátorságának felélesztésén titokban nagy buzgalommal működének.

E titkos izgatásoknak s a királyi biztos kiméletes lágyságának veszélyes következményei csak hamar napvilágra is jöttek. Említők, hogy a kormány, a karlóczai érsek által önhatalmilag május 13-kára kihirdetett nemzeti gyülést mellőztetni, s illetőleg máj. 27-kére halasztatni rendelte. E rendeletet a királyi biztosnak, ha csak a kormányt kudarcznak kitenni nem akarja, múlhatatlanul végre kellett volna hajtania; mi egyébiránt a kifejlett körülmények közt még igen nehéz feladatnak sem vala tekinthető. Az óhitű egyház híveinek egyik fele, az oláhok, a gyülést egyátaljában nem akarták megtartani. Köztök is tünedezett ugyan már fel némi nemzeti mozgalom; de a szerb lázadás iránt semmi rokonszenvvel nem viseltettek; sőt nagy bosszúsággal hallák a szerbek ama terveit, hogy ezek a temesi bánságot is, hol az oláhság képezé a többséget, szerb tartománynyá akarják tenni. Hasonlókép a megyékben lakó szerbek sem mutattak nagy vágyat a gyülésre követeket választani; magok a temesvári és verseczi, még a kormány befolyása alatt lévő óhitű püspökök is ellenzék a követküldést az érsektől kihirdetett gyülésre. De annál cselekvékenyebbek valának az izgatók a katonai végvidéken s Tótországban, hogy a követek ott megválasztatván, a gyülés megtartassék. S így lőn, hogy május 13-kán valóban számosan jelentek meg Ujvidéken. Még a török felsőség alatt lévő Szerviából is néhány százan vettek részt e mozgalomban.

A királyi biztosnak, ki néhány nap óta maga is e városban időzék, e körülmények közt csak egy volt a teendője: az, hogy a kormány rendeletének engedelmességet szerezzen, s a gyülés megtartását minden hatalmában álló eszközökkel megakadályozza. De Csernovics, nem ugyan jó szándok hiányából, hanem jellem-gyöngeségből, ismét túlságosan engedékeny lőn.

Mélyebb emberismeret megmondhatta volna neki, hogy az izgatók eddigelé is csak azért hunyászkodtak meg előtte s kezdtek vele alkudozni, hogy időt nyerhessenek. De ő őszinte jó szándéknak vette, mi csak álnok fogás vala; s félelmében a végszakadástól, mit engedékenységgel botorul meggátolhatni vélt, irányukban minden kisérletet kimeríteni szándékozott. Azon feltétel alatt tehát, hogy ezen gyülekezet a kormány által május 27-re kihirdetett gyűlésnek csak előtanácskozmánya gyanánt tekintessék, s minden most felveendő tárgy annak végelhatározásától függesztessék fel, a gyüléstartást végre is megengedte. De csak hamar lőn oka megbánnia engedékenységét. A neki bátorodott lázongók, egy lépéssel tovább menve, ama feltételt egyenesen mellőzték s kivánták a kir. biztostól, hogy a rögtön itélő biróság hatóságát Ujvidéken, a gyülés tartama alatt függeszsze fel; mert, mint álliták, lehetnek a tanácskozásnak oly tárgyai is, melyek a statarialis tilalmak körébe esnek. E kivánat, úgy látszik, megnyitá valahára a biztos szemeit, mert azt válaszolá kérelmökre: hogy oly intézkedés, mely csak a törvénysértőket sújtja, a törvény korlátai közt maradó tanácskozásoknak utjában nem állhat; törvényellenes tanácskozást pedig különben sem fogna tűrni. A gyülés tagjai, kikben az együttlét s érzelmeik kicserélése a bátorságot annyira felébreszté, hogy színlelésöket folytatni szükségtelennek láták, a gyülést más napon Karlóczára tették által; s hangos fenyegetéseket s átkokat szórva a magyar nemzetre s mind azon szerbekre is, kik, velök nem tartván, a béke ügyében működnek, azonnal csoportosan megindúltak Karlóczára. A menetben, melyhez Ujvidék lakosai közől is sokan csatlakoztak, különösen feltűntek a Szerviából jött, pisztolyokkal, puskákkal s handzsárokkal fölfegyverzett s néhány százra menő fajrokonok, kiket, hogy a magyarországi szerbektől megkülönböztessünk, mint az alföldön különben is szokásos, ezentúl szerviánusoknak fogunk nevezni. 1848. Május.

Csernovics e lépésről értesűlvén, rögtön felszólitást intézett Rajasics érsekhez, oszlatná fel azonnal a törvénytelen A karlóczai szerb nemzeti gyülés.

1848. Május. gyülést, különben őt teszi felelőssé a következményekért. De Rajasics önként elvállalá e felelősséget; s mindjárt eleve csatányosan nyilvánítandó, mennyire semmibe sem veszi a magyar kormányt s annak biztosát, a levelet hívei által nyilván elégetteté; s a gyülést ünnepélyes isteni szolgálattal s egy, a szenvedélyek felizgatására számított beszéddel nyitotta meg. E beszédben a nélkül, hogy a teendőket részletesen említené, a más nemzetek példájára kivívandó függetlenséget tűzte ki fő czélúl. Emlékezetbe hozá a szerbek hagyományaiban élő s a nép érzelmeit fölmelegíteni képes hősök példáit; ezek követésére buzdítván hallgatóit. A magyar országgyülést, a népszabadság érdekében kivívott nagyszerű reformokat, a magyar miniszteriumot teljes hallgatással mellőzte; de nem mulasztá el bizodalmát kijelenteni a császár iránt, ki minden népeinek jogegyenlőséget biztosított légyen.

Az érsek ezen, nagy tetszéssel fogadott beszéde után, melyből kétségtelenűl kitűnik, hogy Rajasics már egyenes összeköttetésben állott az udvari reactioval, s annak érdekében s utasítása szerint működött, — két szerzetes, Gruics és Kátyánszky, emelt szót, egyik a másik után. Mind ketten a lázadás legmunkásabb előmozdítói gyanánt ismertettek, s beszédök azon körülménynél fogva, hogy az érsek udvari papjaihoz tartoztak, úgy fogadtatott, mint magának az érseknek véleménye. Ezek élénk szónoklatban terjeszték elő a gyülés összehivatásának okait és czéljait. Elmondák a szerbek ezen országba vándorlásának s megtelepedésének viszonyait; szerződéseiket I. Leopold császárral; a tőle nyert jogok s kiváltságok sérelmeit; utósó despótjoknak, Brankovics Györgynek, osztrák fogságban történt halálát; a patriarchai méltóság megszüntetését... s több efféléket. A beszédeiket elragadtatással hallgató nép több izben helyeslő felkiáltásokkal szakasztá félbe a szónokokat. Midőn az I. Leopoldtól nyert kiváltságok sérelmei említtettek, többen közbe kiálták: „rajta leszünk, hogy azok ezentúl megtartassanak.“ „Elvették despotánkat, — mondá egyebek közt Gruics — s csak egyházi főnökünket,

azt is méltóságában megkissebbítve, hagyták meg, tudván, hogy az egyházi rend nem képes, mint a despot, a nemzet védelmére kardot rántani; sem a patriarchai méltóságától megfosztott érsek kellőleg védeni nemzetét." A nép, haragjának kitörésében, miként vezérei által betanítva volt, rögtön orvosolni kivánta egyik fő sérelmét, s az érseket nyomban patriarchának kiáltotta ki. 1848. Május.

Rajasics József, a horvátországi végvidék Ogulini ezredében született; iskoláit a szegedi lyceumban végezte. 1813-ban már a papi pályán működék a károlyvárosi ó-hitű egyházmegyében, 1828-ban püspökhelyettesnek neveztetett ki Pakráczra, Tótországban; a következő évben pedig valóságos püspöknek Dalmátiába. Öt évvel később a verseczi püspökségbe tétetett át; honnan 1842-ben karlóczai érsekké választatott. A népszerűség szeretete lévén jellemének egyik fő vonása, bánásmódjában szives, lekötelező, tetteiben ildomos, számitó, külső fellépésében áhitatos, buzgó pap, magán házi életében a világi élvezetek kedvelője vala. A szerbek figyelmét s becsülését már Dalmátiában s utóbb Verseczen még inkább magára vonta az által, hogy az óhitű nép áttérését a vallásbeli unióra erélyesen gátolta. Ez alkalommal sok ügyességet tanúsított benne azon körülmény, hogy hitfelekezetének ezen védelmében feleinek ragaszkodását megnyerte, a nélkül, hogy összeütközésbe jött volna a fő kormányszékekkel, melyek még is, az udvar elvei szerint, az uniót támogatták. S így lőn, hogy midőn hitfelei által érsekké választatott, vetélytársai közt a kormány is őt pártolta leginkább. Rajasics József patriarcha.

Rajasics a patriarchai méltóságot egy perczig sem kételkedett elfogadni, bár a választás minden egyházi formák s kellékek mellőzésével, egy önmaga által törvénytelenűl kihirdetett gyülekezet által hajtatott végre, melyen azon felül a szerbeknek is csak egy, a katonai végvidéken lakó, része volt képviselve. Megfontolván ezt, s általában a választás körülményeit s a különben oly számitó, óvatos ferfiúnak a gyülés folytában tanúsított vakmerő bátorságát: senki sem

1848. Május. kételkedhetett többé, hogy ő az ekkoron már mind nyiltabban fellépő udvari reactio vezéreivel egyenes összeköttetésben állott s tőlök vette az irányt és lökést eljárásában.

Ő maga tette az indítványt is egy világi főnök megválasztására; javasolván egyszersmind, hogy e főnök ne, mint hajdan, despotának, hanem, az idők szellemével egyezőbben, vajdának neveztessék, s a katonaság osztályából választassék. Ezen indítványai pedig helyeseltetvén, a kijelölés jogát azonnal igénybe is vette, és Zsivkovics, Jovics és Theodorovics tábornokokat és Suplikácz István ogulini ezredest terjesztette a gyülekezet elébe. A nép bizalma az utólsóban központosúlt: Suplikácz hangos örömrivalgások közt — melyekről egy szerb lap azon megjegyzést tette, hogy „csodaszerű látvány s ijesztő vala az idegenre nézve," — szerb vajdává kiáltatott ki.

Suplikácz István vajdává választatása.

Suplikácz István 1789-ben a horvátországi végvidékben egy katonacsalád keblében született s kora ifjúságától kezdve maga is a hadi pályán szolgált. Hazája 1809-ben Napoleon császár uralma alá kerűlvén, Suplikácz három évvel később az Oroszország elleni hadjáratban is részt vett, s a csatamezőn, mint még csak 23 éves kapitány, a becsületrend díszjelével ékesíttetett fel. Ezredével 1814-ben került ismét osztrák szolgálatba, hol 1832-ben őrnagygyá, tíz évvel később végre az ogulini kerületben ezredessé neveztetett. Ezen rangban s Olaszországban találta őt vajdává választatása; s csak miután az udvar őt e tisztében megerősítette s hazabocsátotta, emeltetett végre tábornokká. A szerbek előtt nem annyira különben egyenes, szilárd jelleme, mint inkább a szerb nemzetiség iránt tanúsított hűsége s buzgalma szerzé neki ama népszerűséget, hogy a vele együtt kijelölt tábornokoknak elejébe tétetett. E tulajdonság ritka volt a rendesen elnémetesedni szokott szerb származású főtisztek közt.

A patriarcha és a vajda megválasztatása után egy szónok, eleve is sejtve e lépések véres következményeit, esküre hívta fel a népet, hogy fegyvereit mindaddig le nem teszi, míg a gyülés végzeményei az illető helyeken elismerve s meg-

erősítve nem lesznek. „Százezer vitéz határőrre van bízva azok védelme; s azon felül ügyünket a szerviánusok is sajátjukká teszik“ — így kiáltának fel számosan a gyülekezetben. 1848. Május.

A gyűlés, mely ezután, mintegy alkotmányozóvá tette magát, még következő határozatokat alkotott:

1. A szerb nemzet az ausztriai ház és a közös magyar korona alatt politikailag szabad és független.

2. A szerb vajdaság alkatrészei: a Szerémség a határőrvidékkel, Baranya és Bács megyék a sajkások kerületével, az egész temesi bánság s annak határőrvidéke.

3. A szerb vajdaság szoros politikai szövetségbe lép Horvát-, Tót- és Dalmátországgal olyképen, hogy e viszony feltételei a két fél által a szabadság és egyenlőség alapján dolgoztassanak ki s határoztassanak meg véglegesen.

4. E végre a vajdaság részéről egy nagy odbor, az az, bizottmány választatik, mely a mondott czélon kivül arra is felhatalmaztatik, hogy szükség esetében a nemzeti gyülést összehívja; a maga kebeléből választmányt nevezzen, mely a nemzet kivánatait és sérelmeit összeszedje s a gyülésre kidolgozza. Az odbor negyvennyolcz, többnyire papi s polgári egyénekből s néhány katonatisztből azonnal meg is választatott.

5. A király megkérendő, hogy az oláhok nemzeti szabadságát s egyenlőségét is kijelentse.

6. A nemzeti ügyben ezentúl az odbor rendelkezvén, a magyar miniszterium által május 27-re kihirdetett egyházi gyülés nem fog megtartatni.

7. A nemzeti ügy kezelésének költségeit a nagy odbor, a patriarcha egyetértésével, a nemzeti pénztárból fedezze.

8. A nagy bizottmány s a patriarcha küldöttséget nevezend ki, mely e határozatokat ő felsége a király elejébe terjeszsze.

9. Ugyanazon odbor a közelebb tartandó horvát országgyülésre követeket küldend, kik ott a szerb nemzet érdekeit képviseljék.

1848. Május.

Ellennyilatkozat a románok részéről.

Mialatt az elcsábított szerbek ily törvény- s hazaellenes ösvényre tévedtek: az ó-hitű oláh nép, mely a patriarcha-választás által közelebbről érdekeltetett, ellenkező érzelmeket ápolva, hazafiságának adta kétségtelen bizonyítványait. Értesűlvén a karlóczai gyülés eredményeiről, Bihar, Arad, Temes, Krassó és Torontál megyék ó-hitű román lakossága harminczhét képviselőt küldött fel Pestre, tanácskozni nemzetök ügyeiről. Ezek Gozsdu Manó, jeles ügyvéd, elnöklete alatt összeülvén, a karlóczai patriarcha-választást az összes magyarhoni ó-hitű román nép nevében érvénytelennek nyilvánították. A kormányhoz pedig feliratot intéztek, melyben iránta való bizodalmokat kifejezvén, kijelentették, „hogy a magyar szent korona dicsőségéért, birodalmának egységéért, hazafiúi önfeláldozással küzdeni, a közös haza iránti szent kötelességöknek tartják; ... a pártütő metropolitát főpásztoruknak többé nem ismerik, s a szerbektől egyházilag elválni kivánnak.“ Kérik tehát a kormányt, hogy a közös egyházi és iskolai alapítványok igazságos megosztására bizottmányt nevezzen. Egyébiránt nemzeti kivánataikat a következőkre szorítják:

1. A diplomatikai magyar nyelv mellett, belügyeik s a tanítás kezelésében nemzeti nyelvök gyakorlata ne gátoltassék.

2. A közoktatási miniszteriumnál az oláh ó-hitűek számára külön osztály rendeztessék.

3. Az oláhlakta vidékeken s határőri ezredekben oláh ajkú tisztek s hivatalnokok alkalmaztassanak.

Az ó-hitűekéhez hasonlók voltak a keleti szertartású egyesűlt (katholikus) románok érzelmei is a magyarok s a közös haza irányában. „Örömkönyek áztatják szemeinket, — úgymond egyebek közt Erdélyi Vazul, nagyváradi unitus oláh püspök a május 11-kén közzé tett pásztori levelében — hogy azon millió népek, kiknek lelki őrei vagyunk, ... most felszabadúlva örülhetnek .... És ezen áldásokat .... a lelkes magyar nemzetnek köszönhetjük, mely ... önként lemondván nemessége kiváltságairól, az emberiség közérdekének a

magáét feláldozta; és a testvériség vallásos eszméjét életbe léptetvén, bennünket oláhokat is a haza közbirtokosaivá fogadott.... Ez arra kötelez bennünket, hogy a magyar alkotmányt mint magunkét védjük.... Nem is kivánja a magyar nemzet, hogy mi nyelvünket s eredetünket megtagadjuk; sőt maga eszközt nyújt kezünkbe nyelvünk virágoztatására stb.“ 1848. Május.

De, visszatérve a szerbek igényeire s karlóczai gyülések határzataira: ha elnézünk is attól, hogy törvénytelen gyülekezetből származtak, úgy hiszszük, azok jogossága iránt senki sem fog sokáig tétovázni itéletében, mihelyt a következő viszonyokat megfontolja.

Miként első tekintetre is világos, a szerb ügy lényege a nemzeti függetlenség és vajdaság kérdésében központosul. E kérdésnél csak két jogalap gondolható, mint lehetséges: a történetjogi és a népjogi. Magok a szerbek is ezekre építették határozataikat. Ám lássuk tehát, létezik-e a két jogalap, vagy azok bármelyike?

Mi a történelmi jogot illeti: a szerbek, mint tudjuk, nagy részben másfél század előtt, mint a török járom alól szabadúlni vágyó vándor vendégek, telepíttettek le I. Leopold által, Magyarországnak a török háborúk következtében elpusztult déli részein. A telepedők ez alkalommal nyertek ugyan némi kiváltságokat; ezek mindazáltal egyátaljában nem lehettek oly neműek, hogy általuk az országnak s az alkotmányos nemzetnek bármi joga rövidséget szenvedjen. Leopold, az ország alkotmányos királya, kit az ország épségének fentartására nézve, határozott törvények és királyi eskü kötelezett, a megtelepedő szerbek számára az ország testéből egy külön, független tartományt kimetszeni sem nem akart, sem, ha akart volna is, nem volt feljogosítva. Ők tehát a magyar korona területén, csak a magyar alkotmány s a magyar törvények uralma alatt telepedhettek meg. Mind az, a mit ők Leopoldtól jog tekintetében nyertek, s mi a kiváltságlevelekben foglaltatik, nem is egyéb, mint kiváltság a földesúri hatalom alól, vallásgyakorlati szabadság és némi municipális jogok, miknél

1848. Május. fogva egyházi s községi ügyeiket tetszésök szerint intézhessék. A vajda hatósága tehát, ha azt általában megengedhetőnek tartanánk is, történelmi jogalapon nem terjedhet többre, mint municipális beligazgatásra az országos törvények korlátai között, oly formán, mint például, a jászkunok vagy a szászok ispánjának hatósága. Teljes függetlenségi jogot magok a szerbek sem mertek igényelni. Mert bár önállóságot követeltek, a magyar koronától, mint mondák, elszakadni nem akartak. Már pedig a magyar korona kormány-hatalma jelenleg az alkotmányos király és minisztériuma kezében volt.

A történelmi jogalapnál semmivel sem erősebb az, melyet határzataikban a természeti jog szempontjából állítottak fel a karlóczai gyülés tagjai; bár megengedjük, hogy a népeknek, ha jogaikat, szabadságaikat elnyomva érzik, teljes joguk van a gyakran igazságtalan történelmi jog elveiből készített bilincseket széttörniök, feltéve, hogy más népek jogait nem csorbítják meg. Ámde miben volt elnyomva a szerb nép a magyar nemzet által? Nem volt-e a szabad, alkotmányos hazának a magyarral minden tekintetben egyenjogú szabad polgára, ki földjét szabadon, tulajdoni joggal bírta; biráit, képviselőit a törvényhozásra a maga kebléből szabadon választotta; ki a falusi biróságtól a miniszterségig minden hivatalt viselhetett; szóval, kinek minden polgári s politikai joga, szintúgy mint terhe, egyenlő volt a magyaréval? Vagy talán nyelve, nemzetisége volt elnyomva? Iskoláit önmaga szabadon rendezte, azokban ifjúságát saját nyelvén taníttatta; könyveit, hírlapjait a köz sajtótörvények uralma alatt a maga nyelvén kénye szerint nyomatta. Sérelmül azt csak nem hozhatá fel alaposan, hogy a közigazgatás nyelvéül a szerbek által lakott vidékeken is a magyart szabta elő a törvény. Hiszen Magyarországban, a magyar alkotmány áldásaival éltek. Ez bizonyára annyival kevesbbé igazolhatá elszakadási vágyaikat, mivel a községi igazgatás eddig is szerb nyelven folyt; a kerületire nézve pedig, hol tömegesen laktak, lázadás nélkül is, törvényes úton megnyerhették volna saját nyelvök használatát.

És ha a szerbek *Magyarországban*, a magyar alkotmány védelme alatt, annak minden áldásait, minden polgári s politikai jogokat élvezve, csak annyira sem akarták tűrni a magyar nemzet fölényét, hogy a közigazgatás és a törvényhozás nyelve a magyar legyen: vajjon mi jognál fogva igényelhettek ők egy független szerb vajdaságot, hol számszerint is kevesebbségben voltak? Mi joggal kivánhatták e tartományt az ország testéből kiszakasztani, s az ott lakó magyarokat, németeket, oláhokat szerb igazgatás alá vetni? Ám tekintsük az általuk „Szerb Vajdasággá“ rögtönzött vidék népszámi viszonyait. Ezek szerint volt 1848. Május.

	Magyar	Német	Szerb	Oláh	Más népség
Bács megyében	187,000	98,500	190,000	—	18,000
Baranya „	132,500	76,900	41,000	—	1,300
Temes „	5,900	94,000	18,000	195,000	6,000
Krassó „	2,500	11,650	—	194,400	10,000
Torontál „	55,000	88,000	125,000	62,000	20,000
Szerém „	3,000	1,700	102,000	—	700
Péterváradi végvidéken	120	3,400	94,000	—	4,000
Német bánsági „	3,700	16,200	51,000	38,000	6,500
Illyr „ „	—	9,000	22,000	23,500	7,300
Oláh „ „	—	3,200	15,000	50,000	5,300
Csajkás kerületben	—	—	30,000	—	—
	389,720	402,550	688,000	562,900	79,100

E táblázat szerint volt a szerbek által vajdasággá alakíttatni igényelt tartományban 688,000 szerb s 1.434,270 nem szerb; a szerbek tehát csak mintegy felét képezték az összes népességnek. A ki ezen, a szerbeknek különben igen is kedvező számitást netalán gyanúsitaná, ám vegye az osztrák kormány által 1850-ben készitett népszámitást a császár által alkotott vajdaságban; melyből azonban a végvidék és Baranya vármegye, hol szerb úgy is kevés van, egészen kihagyatott. Ezen számitás még sokkal kevesbbé kedvez a szerbeknek, az összes, 1.454,635 lélekre menő népségből csak 299,000-t számitván szerbnek; mi szerint a szerbek körülbelül csak egy ötödét teszik a népességnek.

1848. Május

E népszámitás*) után tehát méltán kérdezhetni: ha a szerbek népjogi szempontból igazságtalannak találták, hogy e vidékek, hol a magyarok kevesebbségben vannak, Magyarországhoz tartozzanak, mi joggal akartak azokból Szerbországot alkotni ők, kik szintúgy kevesebbségben vannak? Ezen igazságtalanság még kiáltóbbá válik a szerbek részéről azon tekintetnél fogva, hogy a németek, bunyeváczok, vagyis dalmaták, s a többi apróbb népségek, tótok, bolgárok, zsidók, jobbára szintúgy ragaszkodtak a magyar hazához s nemzetiséghez, mint magyar ajkú testvéreik; míg ellenben a szerbek semmi más népfaj rokonszenvét nem birták. Mert még az oláhok is, kiket egyébiránt a szerbek, a vallás azonságánál fogva, magokhoz szerettek számítani, a bánságban, a magyarok és szerbek közti harczban határozottan az elsők részén álltak.

Mihelyt annak híre Budapestre érkezett, hogy a karlóczai gyülés a királyi biztos tiltakozása s ellentörekvései daczára is megtartatik, a nádor azonnal hírnököt utasított az érsekhez, s őt mind ezen gyülekezet következményeire, mind a kormány által máj. 27-re hirdetett egyházi gyülés megtartására nézve felelőssé tette. A hírnök még a gyülekezet tartama alatt, május 17-kén érkezett Karlóczára. De Rajasics már a független szerb nemzet kormányzójának szerepét játszá vala. A hírnököt ugyan a béke fentartásának álnok igéreteivel bocsátotta vissza; de a nádor levelére szerbűl, a rangegyenlőség hangján, s oly értelemben válaszolt: hogy felelősség őt nem terhelheti; mert azt a nemzet maga vállalta magára, s ő csak ennek akaratát teljesíti. Egyébiránt, úgymond, a szerb nemzet a karlóczai gyülekezetet nemzeti gyülésnek ismerte el; viszont a csak 75, vagy 100 tagból álló régi alakú congressust örökre eltörűlte, s azt, ha a kormány eszközlésére valahol

*) Az említett vidékeken kivül szerbek elszórva laknak még Tolna, Pest, Arad, Csanád, Csongrád, Verőcze és Pozsega megyékben. Fényes Elek statistikája szerint ekkoron 884 községben, összesen 828,365 szerb lakott a szorosan vett Magyar- és Tótországban.

netalán összegyűlne is, a maga képviselőjének nem tarthatja; mert a képviselet régi formáját, a kor szellemében ők is újjal cserélték fel. Ő tehát a miniszterium által Temesvárra kihirdetett gyülést nem tarthatja meg. 1848. Május

A nádor levelével egy időben a kir. biztostól is érkezett felszólitás az érsekhez, őt a kormány iránt engedelmességre sürgető. De az érsek azt, feleletre sem méltatván, a bizottmányhoz utasítá; ez pedig azt nyilvános piaczon, népcsoportok ujjongó zaja közt égettette meg.

A különben igen óvatos Rajasicsnak e viselete a főherczeg nádor iránt egy perczig sem hagy kételkedni, hogy az érsek akkor már összeköttetésben állott az udvari reactióval, s annak védelmében bízva bátorkodott daczolni egy főherczeggel s királyi helytartóval. A magyar kormánynak ezen összeköttetésről nem lehetett már kétsége; s bár meggyőző adatok még nem voltak kezében: annyit bizonyosnak tarthatott, hogy a szerb lázadást egyedül békés eszközökkel elfojtani többé nem lehet. Kézzel fogható módon árulták el a szerbek, hogy a határőrezredek honlévő zászlóaljaira támaszkodva, az igen kevés biztos haderővel rendelkezhető magyar kormány gyöngeségére s készületlenségére építik reményeiket; s miként a karlóczai gyülésen tett nyilatkozatokból kitünt, tervöket fegyverrel kivívni is el vannak határozva. Az eddig kíméletes magyar kormány is kénytelen lőn tehát megváltoztatni a maga rendszabályait és oly eszközökhöz nyúlni, melyek az engedelmességre nem talált szózatoknál s inteseknél több sükert igértek. De, mielőtt e rendszabályok elbeszélésébe ereszkednénk, lássuk, mi történt ez idő szerint Horvátországban.

A miniszterium első érintkezése a bánnal.

Jellasicsnak márcz. 28-kán történt kineveztetése Horvát- és Tótország bánjává, mind idejére, mind módjára nézve, méltán gyanút ébreszthetett a magyar nemzetben, melynek képviselői akkor Pozsonyban még együtt ültek. A miniszterium azonban, bár eléggé belátta, mily zavarokat okozhat az illyr-

1848. April.

horvát párt oly bán alatt, ki a kezébe letett összes polgári és katonai hatalmat e párt gyámolítására fordítja, — maga is csak alakúló félben lévén, Jellasics kineveztetését megakadályozni nem volt képes. Különben is, a kivívott közszabadság birtokában a béke és kiengesztelődés politikáját szándékozván követni, nem láthatá tanácsosnak a forrongó illyrpártiak kedélyét még inkább felingerelni. Más részről, még nem is gyanítván az udvari reactio ellenforradalmi szándokait, oly veszélyesnek sem tartá, minővé lett, a bánt, kinek a törvények engedelmességet parancsolnak az új kormány iránt. Minden ingerlő lépések helyett tehát, Batthyáni Lajos elnökminiszter nézete szerint, ki már évek óta arra törekedett, hogy a horvátok kivánatai a nyelv és nemzetiség tárgyában tökéletesen kielégíttessenek, a teljes kiengesztelődés és testvéries egyetértés helyreállitásának eszközeihez nyúlt a miniszterium. E végre, miként már fentebb említettük, a bánnak tudtára adatott, hogy bár a kölcsönös viszonyok Magyarország s a kapcsolt részek közt a törvények által meghatározvák, melyeknek megtartását a magyar kormány legfőbb kötelességei közé számitja; de a kölcsönös bizodalom s egyetértés biztositására vonatkozó némely kérdések földerítése s elintézése a jelen körülmények közt mégis szükségessé teszi, hogy a miniszterium a bánnal személyesen értekezzék. Mind ezekért tehát a miniszterium a bánt május 10-kéig Pestre várja.

A horvát mozgalom irányváltozása.

Midőn azonban ezen irat Zágrábba érkezett, ott már egész forradalom ment végbe a közügyekben. Mihelyt ugyanis a küldöttség a titkos udvari párttal tartott értekezletei után Zágrábba visszatért, azonnal más irányban indúlt meg a horvát mozgalom, mint a minőben azt a küldöttség Bécsbe érkeztéig láttuk. A mozgalom czélja eddigelé, miként a harmincz pontú kérelemből kitűnik, nem volt egyéb, mint elszakadás Magyarországtól s önálló nemzeti kormányzat. Most azonban e nemzeties színt viselő mozgalom pusztán reactionariussá vált. Elébb „a nemzeti s kormányzati függet-

lenség," miszerint Horvátország csak a fejedelem személyének azonsága által maradt volna kapcsolatban a monarchiával s Magyarországgal —, most „a monarchia egysége s a magyar önállóság elleni harcz" volt a jelszó, mely a mozgalom zászlóján lobogott. A Magyarországtól való elszakadási és önállósági vágyak, melyeket a küldöttség, fő czélja gyanánt, oly határozottan nyilvánított, rögtön háttérbe szorultak, s azontúl pusztán csábeszközül használtattak még a néptömegek szenvedélyének felizgatására; a czél, a Bécsből vett jelszó szerint, a monarchia egysége lőn. 1848. April.

A küldöttségnek Bécsből hazatérte után Gáj Lajos a Dvoránában, mely az illyr-horvát párt közönséges gyűlhelyéül szolgált, azonnal gyülést tartott, melyre, a pártok kibékülésének örve alatt, az alkotmányos horvát párt tagjai is meghivattak. Gáj egy felállítandó nagy és hatalmas szláv birodalomról szónokolt, s a dynasztia nevében ellenforradalomra hívta fel Horvátország lakosait, nyíltan kijelentvén, „hogy Bécsben igen nagy urak könyörögve járultak hozzá, hogy miután a forradalom által koldusokká lettek, ügyekeznék őket a horvát nemzettel megmenteni." Az alkotmányos horvátok iszonyodva hallák e nyilt felhivást a lázadásra, s azonnal távoztak a helyről, hol a testvér magyar nemzet, a szabadság s alkotmányosság ellen az ármány ily leplezetlenül szövetik. A következő éjen pedig, mivel az ellenök felbőszült illyr pártiaktól már személyöket sem láták bátorságban, legtöbben a várost is elhagyták s Pozsonyba utazván, a nádort és elnökminisztert a történtekről nyomban tudósították.

A magyar kormány Péchy Imre zágrábi főispánt küldé ki a lázongók megfékezésére. E választás azonban nagyon szerencsétlen volt. Péchy, a megbukott bureaukratiához szító ellensége a kivivott reformoknak, nem csak hogy gátot nem vetett a lázongásnak, hanem ő maga is azt hirdetvén, hogy a miniszteriumnak rövid időn meg kell buknia, tétlenül nézte a növekedő zavart, melyet a népgyülések szónokai s az izgató hírlapi czikkelyek nem szűntek szítogatni. A zágrábi német

1848. April. újság, a magyar nemzetet nyíltan lázadónak bélyegezve, a horvátok loyalitását magasztalá, melynél fogva hivatva volnának a trónt a magyarok ellen támogatni, a monarchia egységét helyreállítani. Azon engedmények, melyeket az országgyülés a horvát nyelv s nemzetiség tárgyában tett, elhallgattattak vagy gyanúba vétettek. Ellenben számtalanszor ismételtetett, hogy az új magyar miniszteriumnál egy horvátnak sem adatott hely, ellenére azon ténynek, hogy számos hivatalok, épen a horvátok kielégitése végett, sokáig betöltetlenül hagyattak. És míg a német lap a monarchia egységének szükségét s némileg leplezettebben az ellenforradalmat hirdeté: az alatt az illyr párt lapjai a nyelv és nemzetiség kérdésével szítogatták a nép szenvedélyeit. A hírlapokban és mellettök a szózatok- s kiáltványokban, melyeknek özöne árasztatott el a nép között, a tények elferditésével hirdettették: hogy az urbériség, a robot és dézma eltörlését nem a magyar országgyülés, hanem a Bécsben járt zágrábi küldöttség eszközölte ki. A magyarok ázsiai kényuraknak ábrázoltattak, kiket az országból ki kell űzni, ha a nép szabadúlni akar zsarnokságuk alól; és számtalan, harczra ösztönző gúnydalok köröztettek a nép kebelében.

A nemzetőrség, mely a magyarországi példák szerint ott is, de jobbára csak az illyr pártiakból, felállíttatott, első lőn mindenütt a kicsapongásokban. Fegyveres nemzetőrök úton útfélen halállal fenyegették azon békés polgárokat, kik hozzájok csatlakozni vonakodnak. A csendbizottmány ülésében, annak egy tagja, Ocsics Péter, nyíltan kijelentette, hogy a nemzetőrség csak azon polgárok személy- s vagyonbátorsága felett köteles őrködni, kik az illyr-horvát párthoz tartoznak. És kevés idő alatt valóban annyira el is tűnt a személy- és vagyonbátorság, hogy az alkotmányos horvátok közől számosan tanácsosnak látták távozni Zágrábból.

A bán első működései. Ily körülmények közt érkezett meg Bécsből april közepén Zágrábba az új bán, kiről a bécsi lapok, kivált a Lloyd, azt hirdették, hogy Horvátország dictatorává neveztetett. És

ezt igazolta is Jellasics eljárása. A bánok, szintúgy, mint 1848. April. más hivatalnokok, törvényesen mindaddig nem működhetének, míg a kormánytól kijelölt biztos által hivatalukba forma szerint be nem igtattattak s a tiszti esküt le nem tették. Jellasics azonban, minden beigtatás nélkül mindjárt Zágrábba érkezte után, megkezdé hivatalos működését, az által is nyilvánítani akarván, hogy Magyarország nádorában a királyi helytartót, miniszteriumában a kormányt, mind kettejökben a maga fölebbvalóit el nem ismeri. De még világosabban kijelenté ezt az által, hogy a miniszteriumnak mind a fentebb említett, mind utóbbi engesztelő iratait felbontatlanul visszaküldte.

Első felléptét a zágrábi alispánhoz bocsátott azon rendelete jelöli, mely által az alkotmányos szabadságot eddigelé az illyrpártiak megtámadásai ellen híven védett túrmezei kerület nemes községeinek huszonnégy biráit, hasonlókép a popuszlói, poszavi és topoloveczi községek elöljáróit harmad nap alatt Zágrábba idézte, kijelentetvén nekik: ha báni parancsának nem engedelmeskednek, velök mint lázadókkal fog elbánni. Meghagyta továbbá az alispánnak, hogy — mi egyébiránt a törvény szerint, úgy Horvát-, mint Magyarországban csak a nádor engedelmével történhetett, — Zágráb megye kebelében rögtön itélő biróságot hirdessen, annak mind azokat alája vetvén, kik a király s „a nemzetiség pártolói" ellen lázítani merészelnek; lázításnak nyilvánít pedig minden engedetlenséget báni parancsai ellen. Ez, más szavakkal annyit jelentett, hogy statariumot hirdet mind azok ellen, kik az illyr-pártiaknak az államot veszélylyel fenyegető iránya, békét s rendet háborgató törekvései ellen felszólalni, azt ellenzeni bátorkodnak. A rendelet ezen értelme iránt semmi kétség sem maradhatott fenn egy, ezen biróságot illető, későbbi (april 27-ikei) hirdetmény után, melynek bevezető szavaiból nyilván kitűnik, hogy a bán, e biróság felállitása által kiváltképen az alkotmányos horvát párt megfélemlitését czélzá. Halál mondatik itt mind azok fejére, kik a népnek hirdetni

1848. April. merik, hogy az úrbéri terhek eltörlését a magyaroknak köszönhetni. A vinodoli tengermelléki kerületben kihirdetett rendeletben is egyebek közt e szavak állanak: „Ki a legközelebb alkotott törvényeket a magyar nemességnek tulajdonítja, a horvátokat magyaroknak nevezi, rögtön itélet alá esik.“ Ily rettegtetés által nem volt nehéz elfojtani az igazság és jog, törvény és szabadság érdekében emelkedhető szózatokat.

És, hogy e rendeletek hatását nevelje, nem is késett néhány csatányos példát felállítani az alkotmányos érzelmű horvátok megfélemlitésére. A illyr pártiak régóta gyűlölék Kussevics Aurélt, az ország levéltárnokát, ki politikai színezetére alkotmányos elvű, jellemére nézve szintoly tiszta, mint szilárd keblű férfiú volt. Ő, megtévén a bánnál hivatalos tisztelgését, rövid időre jószágaira távozott. Ez alatt a bán a levéltárt Gáj Lajos által, kit, szorosabban érdekébe vonandó, királyi tanácsossá nevezett, lepecsételtette, s a tárnok ellen esküdt ellenségei közől nyomozó biróságot rendelt. Még hatásosabb volt a példa, melyet pár héttel később Szuvics, Zágráb megyei alispán személyében állíta fel. Az alkotmányos elvű és szilárd jellemű férfiú, mivel a bán törvénytelen parancsainak, tiszte szerint, ellenmondani bátorkodék, elfogatott s halálra itéltetett; utóbb pedig a legborzasztóbb fenyegetésekkel arra kényszeríttetett, hogy magát őrültnek nyilatkoztassa.

Az alkotmányos érzelmű horvátok ezen események hallattára méltó aggodalommal tekintének a bán kormányára, ki mindjárt pályája kezdetén oly részrehajlólag, pártérdekek gyámolítására fordítja hatalmát s rettegtetéssel némitja el a politikai vélemény szabad nyilatkozatát, fojtja el az alkotmányhoz való ragaszkodást. Multja, melyet pártszenvedély bélyegzett s hatalomgyakorlatának ezen első nyilatkozatai semmi reményt nem nyujthattak a törvényes rend helyreállítására; s bús szívvel tapasztalván, hogy az alkotmányos párt felett zsarnok kényuralom terjeszti vasvesszejét, vagy Magyarországba költözének, vagy elnémultak.

Mert ezen aggodalmak kevés napok múlva még inkább súlyosodtak. A bán april 25-kén egy szózatot bocsáta a horvát néphez, melyben kijelenté, hogy Horvát- s Tótországnak, valamint a magyar tengermelléki vidéknek is közigazgatási kapcsolata Magyarországgal a jövőre végkép megszűntnek tekintendő, minden felsőbbségi hatóság ezentúl kizárólag a bánt illetvén. E rendelet, a nép közti szétosztás végett, nagy számú példányokban küldetett meg a törvényhatóságokhoz; minek következtében, az ország avval kevés napok alatt szinte elárasztatott. A Buccari város és hasonnevű tengermelléki kerület hatóságának, mely eddigelé közvetlen a fiumei magyar királyi kormányszéktől függ vala, különösen meghagyatott, hogy e kormányszékkel s általa a magyar miniszteriummal minden összeköttetését szüntesse meg, ezután csak a bántól veendő rendeleteket. Hasonló rendelet küldetett Fiumébe. Egy más hirdetményben jelenti a bán, hogy a Bécsben járt küldöttség kivánataiban ő is osztozik. Ismét másban megparancsolja a hatóságok s kamarai igazgatóknak, hogy a közjövedelmeket ezentúl egyenesen hozzá szállitsák. A papságot egy külön körlevélben szólitá fel, hogy a népet a kihirdetett rögtön itélő biróságról világositsa fel. A papok egyébiránt, kivált a fiatalabbak, csaknem kivétel nélkül az illyr párt hívei, iránta általában buzgó ragaszkodást tanúsítottak. 1848. April.

A hírlapok szinte mindnyájan határozottabb színt vettek fel a bán irányának szellemében. Ő ugyan azt sem ellenzé, hogy azok némelyike a nemzetiség s állami függetlenség eszméjével azután is a legingerlőbb hangon izgasson; jól tudván, hogy a néptömeget s az ifjúságot csak ily eszmékkel lehet feltüzelni : a hivatalos lapokban mindazáltal ezen eszmék mindinkább háttérbe szorultak, s az osztrák birodalmi egység tüzetett ki jelszóul. E lapokban szintúgy mint magán s nyilván beszédeiben a bán már aprilban kijelenté, hogy ő ellenforradalomnak álland élére, s a közügyeket a régi lábra teendi vissza, mint mondani szokta, nem ugyan Bécsből utasítva, hanem a dynasztia iránt köteles hűsége érzetében. Állítá,

1848. April. hogy a mit Magyarországban a király engedményezett, az tőle a nehéz körülményekben mind erőszakkal csikartatott ki: ő azonban a loyalis, hű horvát nemzettel s intésére váró százezernyi határőreivel császárját megmentendi ezen kényszerű állapotából, melybe a lázadó magyarok által szoríttatott, s visszaadandja neki régi hatalmát.

És, mit ekként irott s mondott szóval hirdetett, azonnal végrehajtásba is kezdé fogni. A tartományt személyesen beutazta. Az alkotmányos pártiakat hivatalaiktól mindenütt megfosztá, s helyökbe buzgó illyr pártiakat nevezett ki. A népet, kivált a határőrvidéken, a magyarok ellen harczra, a császár iránt hűségre buzdítá, annak kegyelmét s a tőle nyerendő szabadságot igérvén hűségök jutalmául. És, míg egy részről a népet a császár kegyelméből reááradandó jóllét és szabadság ábrándképeivel izgatá; más részről mind Zágrábban, mind körútja alatt gondosan maga köré gyüjté azon földes urakat, kik a déli szláv birodalom felállításának jelszava mellett az úrbéri viszonyokat épségben tartani óhajták, — s ezek reményeit a régi állapotok helyreállitásának igéreteivel ápolgatá. Összeköttetésbe lépett a már szinte forrongó szerbek főnökeivel; s kiküldött ügynökei által a szláv fajú nép közt az egész alvidéken nagyszerű izgatást rendezett a magyarság s magyar alkotmány ellen.

Kétséget nem szenved, hogy ezen izgatásoknak a szerbek fellázadására is eldöntő lett hatásuk. Azok nélkül ezek, számuk csekélysége mellett, aligha mertek volna oly féktelenségre vetemedni, hogy az országot feldarabolni törekedjenek. Az illyr pártiak pedig, bizván a bán pártolásában, az alkotmányos horvát pártiak ellen valóságos irtó háborút indítottak meg. Kik magukon bármi módon magyar nemzeti színeket viseltek, elfogattak s börtönbe vettettek. Az üldözés elől menekűltek lakjai feltörettek, irományaik, javaik lefoglaltattak. Eszék város illyr érzelmű tanácsa mindenkinek kötelességévé tette, hogy egy papirszeletet viseljen fövegén, melyre e jelszó: „Slaviani“ vala nyomtatva. A ki ezt tenni elmulasztá, mint

magyar párti megtámadtatásnak volt kitéve. Zágrábban a magyar-horvát pártiak casinója, bár magántársulat tulajdona volt, elfoglaltatott, ajtai lepecsételtettek. A városi tanács május 1-jén tartott gyülésében, a megszűnt budai helytartótanács azon intézvényét, mely Jellasics bánná kineveztetését tudatta, elfogadá; azon intézvényt pedig, melyben szintazon kormányszék jelenté, hogy István főherczeg, mint királyi helytartó, Horvátországra is kiterjedő teljes hatalommal ruháztatott fel, a bán meghagyása szerint, visszavetette. Varasd városára, mivel annak tanácsa a drávai hidat, mely által a magyar földdel kapcsolatban áll vala, a bán parancsa szerint azonnal le nem hordatta, katonai karhatalom küldetett. Hasonló szabályok bocsáttattak ki mind azon községek ellen is, melyek, hírét vévén, hogy az úrbéri terheket a magyar országgyülés törűlte el, a bántól szétküldött izgatóknak hitelt nem adtak. Ily módon minden ellenkező vélemény nyilvánulása elfojtatott. Ki a törvénytelenségek s kényuralom ellen moczczanni merészelt, elfogatott, vagy az országból kiűzetett, javai pedig elkoboztattak. 1848. Május.

De a bán s pártja nem elégedett meg az ellenkező véleményűek elnyomásával: hogy czéljait valósíthassa, a népet is egész a fanatismusig fel kellett izgatnia. E végett mind ő maga személyesen, mind ügynökei által a nép szenvedélyeit ügyekezett feltüzelni. A sajtó- és szólás-szabadság csak ez irányban létezett. Ezt tette jelenleg a papság is a maga fő feladatává. A végvidéki lelkészek sürűn látogatták a bánt s az új királyi tanácsost, Gáj Lajost, tőlük utasításokat veendők. Ezen utasítások szerint aztán az evangelium s felebaráti szeretet hirdetői a gyűlölet, üldözés, lázadás apostolaivá lőnek. A szent igék helyett ilyetén beszéd hangzott le a béke és szeretet szószékéről: „Magyarok jőnek reátok, a nyert szabadságot tőletek elvenni. E vad csapatok gyermekeiteket leöldösik, nejeiteket, leányaitokat meggyalázzák; papjaitokat elűzik, s magyar lutheránus és kalvinista papokat hoznak magokkal számotokra. Nem leszen szabad az atyának gyermekével, a

1848. Május.

férjnek nejével anyai nyelvén beszélnie; hanem mindnyájan magyarul kényszeríttettek majd szólani“ stb.*) Hogy a népnek az efféle beszédek s fegyverre, harczra buzdító szózatok által felingerelt szenvedélye még erősebb tápot nyerjen: a lelkészek mindenfelől nagy csoportokban vezették híveiket Zágrábba, a bán és Gáj Lajos tiszteletére. Üdvözlő beszédeikre a bán ily értelemben szokott válaszolni: „Testvérek, nektek még soha sem volt ilyen bánotok, a ki anyanyelveteken szólt volna hozzátok. Én szabadokká foglak tenni benneteket. De ezen nagy munkát magam nem végezhetem; erre a ti segítségteket és közremunkálástokat is megvárom: miért jelenleg vak engedelmességet kivánok tőletek. Csak így érhetjük el a nagy czélt. Bízzatok bennem, és szabadok, szerencsések lesztek.“ A tisztelgés után e csoportok rendesen korcsmába vezettettek áldomásra. Gyakran a bán is megjelent köztök, s velök együtt ivott, mint például, a topoloveczi szerezsánokkal. Ezen izgatási módok mellett pedig mind lelkészek, mind világiak, kivált kenyértelen prókátorok, valóságos communistikus eszméket terjesztgettek a nép között, hirdetvén, hogy a Horvátországban lévő minden magyar családok javai lefoglaltatnak s a nép között osztatnak fel. Az ilyféle híresztelések, mint gondolni lehet, nagyon ínyére voltak a népnek, s több helyt, például Verőcze megyében, a parasztok földesuraik szántóföldeit, legelőit magok közt fel is osztották; kiket aztán csak katonai karhatalommal s börtönzéssel lehetett a tulajdoni jog tiszteletére megtanítani.

A horvátországi hírek hatása Pesten.

A bán e működésének s a horvátországi ügyek ezen állapotának híre april vég napjaiban érkezett Budapestre, s annak lakóit, kivált a fiatalságot lázas izgatottságba hajtotta. April 29-kén itt nagy lakoma adatott a radikál kör tagjai által az erdélyi küldöttségnek, mely Kolozsvárról a miniszteriumot jött vala üdvezleni. A lakoma alkalmával b. Wesselényi Miklós,

*) Ezen hihetetlennek látszó egyházi beszéd töredékét lásd egy zágrábi horvát levelében a Pesti Hírlap 1848-ki május 31-kei (70-dik) számában.

a horvátok és szerbek lázadásáról érkezett legújabb híreket 1848. Május. előadván, kikiáltotta, hogy a haza veszélyben van, s polgártársait fegyverre hívta fel. Indítványára a kör tagjai más nap, elnökük, gr. Teleki László által, kérelmet intéztek a miniszteriumhoz, hogy ez, az országot fenyegető veszély elháritása végett, országos toborzás útján, önkénytesekből hadsereget, különösen egy nemzeti tüzérséget állítson; s az erre szükséges költség megszerzése végett, minthogy a kincstár üresen került kezére, az ország lakosait szinte önkéntes adakozásokra szólítsa fel. Továbbá népszerű férfiakat küldjön szét, kivált az ország vegyes lakosságú s más nyelvű népségeihez, kik azokat a dolgok valódi állásáról s különösen arról, mit a magyarok és mit ellenségeik akarnak, felvilágositsák. Végre pedig Jellasicsot, ki mint tisztviselő s polgár egyaránt súlyosan vétkezett, hivatalától elmozdítván, honárulási pörbe fogassa.

A miniszterium, mely ugyanazon napon vette Jellasics rendeleteit és nyilatkozványait, ezekből eléggé meggyőződhetett a bán pártütéséről. Sajnosan hatott reá különösen az, hogy a bánnak s párthíveinek sikerűlt a horvát és határőrvidéki népet azon balhiedelemre vezetni, mintha mind az, mi a magyar kormány nevében történik, a király tudta nélkül s akarata ellenére történnék. E balhiedelem által oly annyira meggátolva látá a maga hatását az elcsábított népre, hogy azt már csak erőszak lehet képes engedelmességre s rendre téríteni; mert a dolgok, fájdalom, már oda jutottak, hogy békés eszközök által nem lehetett többé fentartani a törvények tiszteletét, meggátolni a lázadás kitörését. És bizonyára, néhány zászlóalj, rögtön Horvátországba küldve, valószinűleg megtette volna a maga hatását s nem hagyta volna annyira, mint történt, elmérgesedni a viszonyokat. Elégséges haderő által gyámolítva egy eszélyes és erélyes kormánybiztos még elejét vehette volna a lázadásnak. De e végre még nem volt elég hadereje a kormánynak, miután a bécsi miniszterium még mindig késett berendelni az osztrák tartományokban tanyázó magyar ezredeket. Az országban mindössze is csak tizen-

1848. Május. nyolcz ezer sorkatona létezett, s ezek is jobbára németek, olaszok, lengyelek voltak, úgy hogy a kormány alig rendelkezhetett négy-öt ezernél több katonával, kiknek hűségére bizton számíthatott volna. De még a magyar zászlóaljak tisztjeiben sem lehetett általában biznia. A felett, hogy ezek közt is sok idegen létezett, a fő hadi parancsnokok s más tábornokok, kik a német miniszteriummal folyton összeköttetésben voltak, s inkább ennek, mint a magyarnak engedelmeskedtek, a hadi fegyelemnél fogva még a különben hazafias érzelmű magyar tisztek engedelmességét is kétségessé tették. Ehhez járult, hogy a ráczok ellen, kik Ó-Becsén és Kikindán tényleg fellázadtak, szinte rögtön kellett kiküldeni némi haderőt; a fővárost és más városokat sem lehetett megfosztani minden fegyvererőtől; mert bár a magyar és német lakosság mindenütt a legkészségesebb engedelmességet tanusitotta a kormány iránt, de a zsidók ellen több helyt történtek kitörések. Mind ezek felett fontolóra vévén még azt is, hogy a bécsi miniszterium menten ellenségesebb indulatot árult el, s mind inkább összebonyolítá a monarchia két része közti viszonyokat: bár mennyire óhajtott volna is a bán ellen mindjárt haderő által támogatott rendszabályokhoz nyúlni a miniszterium, azt az adott körülmények közt nem tehette; s kénytelen lőn még békés eszközökben s különösen a király tekintélyében keresni mentőszert a minden felől növekedő zavarok lecsillapitására, a rend és béke fentartására.

Az e végre tartott miniszteri tanácskozmányoknak, miként már fentebb, a bécsi miniszteriummal való viszonyok elbeszélésénél említettük, május 1-jén az lett határozata, hogy a főherczeg nádor s az elnökminiszter más nap Bécsbe utazzanak s a királytól oly rendeleteket eszközöljenek ki, melyek a jelen bonyolult körülmények közt a bécsi miniszteriumot méltányosságra, a bánt és a zavargó horvátokat engedelmességre indítsák, egyszersmind pedig a horvát és határőrvidéki népet is meggyőzzék, hogy mind az, mit a magyar kormány rendel, a királynak is határozott akarata.

A csász. királyi kéziratok közől, melyek a nádor és Batthyáni Lajos eszközlésére május 6-kán s a következő napon keltek, azokat, melyek gr. Latour bécsi hadügyminiszterhez intéztettek, már fentebb közlöttük; a horvát ügyeket illetőleg a következő két fontos királyi kézirat lőn a tett lépések eredménye: 1848. Május.

„Kedves báró Jellasics! Határozott és rendíthetlen akaratom, a Magyarország koronája alatt egyesűlt tartományok kormányának egységét, királyi szavamhoz s koronázási esküimhöz híven, a törvények értelmében fentartani; és soha sem fogom megengedni, hogy a magyar korona alatti tartományok közt fennálló törvényes kapocs önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által megtágíttassék. Minél fogva oda utasítom önt, hogy királyi helytartóm parancsainak s az általam kinevezett magyar felelős ministerium rendeleteinek, melyre én Magyarországnak s az ahhoz kapcsolt tartományoknak kormányzását az 1848-ki III-dik t. cz. által bíztam, a kormányzás minden ágaiban szorosan engedelmeskedjék, s ezen királyi akaratom teljesítésére hivatalos hatáskörében minden tekintetben felügyeljen. Kelt Bécsben 1848-diki máj. 6-kán. Ferdinánd m. k."

István főherczeghez pedig ez ügyre nézve következőleg irt a király:

„Kedves öcsém főherczeg István! Miután hír szerint Horvátországunkban több helyeken elkülönzési törekvések merűltek fel, melyek a Magyarországgal és összes monarchiámmal való egységre nézve következéseikben fölötte veszélyesekké válhatnának: meghagyom kedveltségednek, hogy szükség esetére egy Ön előtt alkalmasnak látszó egyént, a szükséges felhatalmazásokkal ellátva, királyi biztosul küldjön ki Horvátországba; kinek is kötelessége lesz, a hasonló merényletek elnyomására szükséges szabályokhoz minden erélylyel nyúlnia. Kelt Bécsben 1848-ki május 6-kán. Ferdinánd m. k."

E királyi kéziratokra támaszkodva, István nádor, máj. 10-kén kelt rendeletében meghagyá a bánnak, hogy mind a

1848. Május. fentebb említett, magában pártütést foglaló körlevelét, mind a rögtön itélő biróságok iránti rendeletét azonnal vonja vissza s őt ezen eljárásáról harmad nap alatt futár által tudósítsa. Az elnökminiszter pedig felszólítá őt, hogy a parancsnoksága alatt létező katonaság számáról, elhelyezéséről stb. azonnal jelentést tegyen. Egyszersmind a horvát- és tótországi megyék és városok hatóságainak is tudtára adatott, hogy a bánnak az alkotmánynyal és törvényekkel merőben ellenkező körlevele s rendeletei érvénytelenek; és, hogy az elszakadási merényletek megvizsgálására s megtorlására, a közbéke és rend fentartására a kapcsolt részekbe kir. biztos fog kiküldetni. Más nap a nádor kir. helytartó b. Hrabovszky János altábornagyot s pétervári fő hadi parancsnokot, királyi biztossá ki is nevezte, kötelességévé tévén: hogy mind a személy- s vagyonbátorságot helyreállítsa, mind az elszakadási törekvéseket sükeresen meggátolja, annak inditóit s elősegitőit megfenyítse. Különösen meghagyatott a biztosnak az is, hogy a kapcsolt részek lakosságának kivánatait meghallgassa, s mit a kedélyek megnyugtatására a törvény és méltányosság határai közt csak tehet, végrehajtani el ne mulaszsza.

Hrabovszky kir. biztosul kinevezte-tése.

E megbizás még csak átalános kifejezésekben adatott Hrabovszkynak, mert a kormány bevárni akarta, vajjon a bán teljesíti-e a kiszabott határidő alatt a hozzá intézett rendeleteket. Voltak ugyanis számosan, kik e rendszabályoktól sükert vártak, nem hihetvén, hogy a bán, mint tisztviselő s fegyelemhez szokott katona, a fejedelem saját kezével irt parancsának is ellenszegűlni merészeljen. Mások ellenben, tekintve, hogy a bán többször említett körlevele s egész eljárása által tényleg kitűzte a pártütés zászlaját, e rendszabályokat eleitől fogva erélytelenséggel vádolák, s eredménytelenségöket jósláк, hihetetlennek állitván, hogy a bán felsőbb befolyás nélkül cselekedett volna. És a következés hamar igazolta emezek élesebb belátását. Jellasics, az udvari reactio intézőinek azon utasitásával hagyván el april közepén Bécset, hogy bár mi parancsot venne is a magyar kormánytól, vagy annak

eszközlésére a királytól, az által magát legkevesbbé se engedje ellenforradalmi működéseiben megzavartatni, — a királyi leiratot csakugyan félrevetette, kijelentvén, hogy, miután a király, az ő meggyőződése szerint, erkölcsileg fogoly s kényszerítve van a magyar kormány kivánata szerint cselekedni: ő, a bán, e körülmények közt nem köteles engedelmeskedni a királyi parancsnak. A nádor és a miniszterium leveleit tehát, mint elébb úgy most is, felbontatlanúl küldé vissza, s tovább is folytatá megkezdett irányát; a közjövedelmeket letartóztatta s azokról önkényleg intézkedék, a kormányrendeletek iránt engedelmes tisztviselőket letette s párthíveiből újakat nevezett stb.; s mind ezt, mielőtt báni hivatalába törvényesen még csak beigtatva is volt volna. 1848. Május.

István nádor tehát, letelvén a bán válaszára kiszabott határidő, május 14-kén Hrabovszky altábornagyot oda utasítá, hogy Zsitvay József segéd-biztos, Eötvös József kir. ügyigazgató, Fésüs György és Zerpák Ede kir. ügyészek kiséretében a hely szinére menvén, Jellasicsot és pártja főbb egyéniségeit azonnal hűtlenségi s honárulási perbe fogassa, a bánt hivatalától s katonai tisztségétől függeszsze fel; és, e tényt minden polgári és katonai hatóságoknak tudtára advám, a bán által tett kinevezéseket semmítse meg, a törvényes tisztviselőket pedig helyezze vissza. Továbbá, a báni hatóságot is ideiglen a királyi biztosra ruházván át, felhatalmazza őt, „hogy az ország és kapcsolt részeihez tartozó határőrvidéken a téveszmékkel csábítgatott ezredeket nyelvök s vallásuk iránt a törvény értelmében hatályos nyilatkozványokban biztosítsa s nyugtassa meg. Mind azokban, mik törvényhozási intézkedést nem igényelnek, úgymint a szabad költözés, az ipar- s kereskedési űzlet s az őrvonali szolgálat könnyebbitésének, az őrök napi díjazásának, a testi büntetés eltörlésének s az állami közmunka megszüntetésének tárgyaiban, mind azon engedélyeket tényleg megadhassa, melyek a határőrök részéről valóságos jótétemények gyanánt fogadtatnak, és őket meggyőzni képesek, hogy a magyar nemzet eltökélt szán-

1848. Május

doka, határőrvidéki testvéreit a haza többi polgáraival egyenlő szeretettel átfogni, szabadságukat s jóllétöket előmozdítani. Mind ezek végrehajtására az egész őrvidéken s kapcsolt részekben lévő sorkatonaság és nemzetőrség a kir. biztos parancsai alá helyeztetett. Ezen intézkedések pedig a hatóságoknak is tudtára adattak.

A kormányrendeletek fogadtatása Horvátországban.

Kivánatos volt volna, hogy a királyi biztos e rendeleteket elégséges haderő élén maga vigye be s hirdettesse ki Horvátországban; mi nem történvén, azok csak a szakadást öregbítették. Zágráb városa azok vétele után, máj. 15-kén azonnal közgyülést tartott. A főbiró s tanácselnök, felbontatlanúl mutatván be a nádor s miniszterium leveleit a nagy számú gyülekezetnek, hosszú vita támadt, vajjon felnyittassanak-e azok, vagy bontatlanúl küldessenek vissza? És midőn a többség azokat végre felolvastatta s tartalmok köztudomásra jutott: a főnökei által felizgatott nép nagy zajjal követelé, hogy azok Sz.-Márk piaczán nyilván égettessenek meg. Már indulóban volt a sokaság, midőn valakinek indítványára végzéssé lett, hogy a tény nyomosítása végett a nemzetőrség is állíttassék ki; s míg ez összedoboltatik, az őrjöngő nép, vezéreitől folyton tüzeltetve, a levelekkel a piaczra tolong s máglyát rak. Itt azonban Osegovics Metell, a bán nevében kivánja, hogy a levelek épségben tartassanak. A nép erre tömegesen a bánhoz siet, tőle magától hallandó meg akaratát; mi megtörténvén, a leveleket visszaadta, s azok helyett a nádor arczképét éktelen szitkok s rivalgások közt égette meg. Az esti órákban, macskazene kisérete mellett, a miniszterek arczképeivel ismételtetett az auto-da-fé.

Maga a bán, vévén a kormány leveleit, erélyes ellenálláshoz készüle. A „három egyesült királyság“ hatóságaihoz mindjárt május 15-kén körleveleket intéze, melyek által az ajánlkozó önkénteseket azonnal összeiratni s felszereltetni rendeli, miszerint azok a kitüzendő helyen az első felszólitásra azonnal összegyülhessenek. Intézkedjenek arról is, hogy a nemzetőrség, s ha kell, az egész nép, tömegesen, táborba

szállhasson. Egy más rendeletében a következő napon meghagyta a hatóságoknak, hogy mind azon pénzeket, melyek hadtartásra fordíthatók, továbbá a fegyverek számát, a lőpor és ón mennyiségét tüstént írják össze; a sereg kiállítása körül működendő bizottmányokat válaszszanak; a sereg élelmezésére szükséges gabona megszerzése végett a tárakat s a Száván létező gabonaszállitó hajókat foglalják le; s végre, kebelökből egy teljes hatalmú képviselőt küldjenek Zágrábba, ki a báni tanácsnak, a tartományi gyülés megnyitásáig, minden helykörülményekről értesítést adhasson. E tartományi gyülést néhány nap múlva junius 5-kére hirdette ki. 1848. Május.

E rendeletek kibocsátása után a végvidéki lelkészeket ismét magához rendelte s a nép megnyerésére, felizgatására alkalmas eszközök s módok iránt utasítással látta el. A községeknek, melyek a ki sem hirdetett új pozsonyi törvényekről értesűlve még nem voltak, pecsétes okleveleket iratott, melyekben azokat a robot és földesúri adózások alól, mint állítá, báni hatalmánál fogva, fölmenti. Ily s hasonló módok által oda vitte az ügyet, hogy a felizgatott parasztság nagy része teljes készségét nyilvánitá a bán zászlai alá gyülekezni.

Hol az efféle csábitások süker nélkül maradtak, ott katonai hatalommal, erőszakkal lépett fel. Igy történt egyebek közt a túrmezei kerületben, melynek hazafias érzelmű nemes községeit derék grófjok, Jozipovics, ideje korán felvilágositotta. Rég boszantá a bánt, hogy e községek lakossága minden csábitás és fenyegetés daczára is hű marad alkotmányos érzelmeihez s nem hajt fejet dictatori parancsainak; sőt mind szóval, mind iratban kinyilatkoztatta, hogy csak a törvényes magyar kormánynak fog engedelmeskedni. A bán tehát, szilárdságukat megtörendő, május 25-ke éjjelén három zászlóaljjal s hat ágyúval lepte meg a békés kerületet, mely ügye igazságának érzetében nyugton várá a körülmények jobbra fordultát. A lakosokat, kik, mint a régi banderiumok maradványai, szabadalmaiknál fogva századok óta bírván a nemzetőrség egy nemével, fegyverrel mindnyájan el valá-

1848. Május. nak látva, lefegyvereztette; a kerület grófjának, az idején Pestre menekült Jozipovicsnak, s a többi tisztviselőknek házait megmotoztatta s kiraboltatta. A zsákmány azonban nem elégítette ki a rablók kincsvágyát: a gróf neje minden irományt és drága szert idején a goriczai templomba rejtett. Szerencsétlenségére, a rablók e körülményről értesűlvén, a lelkészre is reátörtek s őt, mivel a gondjára bizottakat ki nem adta, vasra verték s a megye börtönébe hurczolták; a felkutatott irományokat, ezüstöt stb. elkobozták. A többi tisztviselők, kik idején tova nem menekűltek, elfogatván, börtönbe vettettek; a köznemesekhez pedig házanként katonaság szállásoltatott.

Ezen erőszaktétel nem áll elszigetelten a bán történetében. Ő a tartományban nem lakó földesurak, sőt még a királyi kamara pénztárait is egymásután lefoglaltatta. Ez történt egyebek közt az Erdődy grófok uradalmaiban; ez a zágrábi, varasdi, buccarii só- és harminczadi pénztárakkal; sőt még egy stájerországi pénztárt is kifosztatott.

Meglepőnek lehet vala tartani, ha a bánnak szoros összeköttetése Bécscsel már eléggé ki nem világlott volna, hogy báró Ottenfels, nyugalmazott császári státustanácsos, május második felében a bán látogatására ment Zágrábba. Utazásának czélja nem lett ugyan nyilvánossá; de senki sem kételkedék, hogy a reactiot intéző udvari párt küldetésében járt el, s hogy ottlétével azon rendeletek is kapcsolatban léteztek, melyeket a bán ez időtájban bocsáta közre. Jellasics ugyanis, értesűlvén Hrabovszky altábornagy királyi biztosként való kiküldetéséről, egy újabb körlevelet küldött szét a tartományban, s minden hatóságnak tudtára adta, hogy eddigi eljárásáról a királynak s Ferencz-Károly császári képviselőnek jelentést tévén, működése ezek által teljesen jóváhagyatott. Egy más rendeletében végre az egész népet hadi lábra állitván, a magyar határszélek hosszában őrvonalt rendezett.

Míg a bán maga evvel foglalkodék, pártfelei egy választmányt küldöttek az udvarhoz, mely az egyesűlt három király-

ság számára ideiglenes alkotmányt kérne a császártól. Hír szerint miniszteriumot is kivántak volna alakítani, melynek tagjaiúl Gáj, Osegovics, Bugovics, Vraniczán és Kukuljevics említtettek. A király azonban a küldöttséget csak az oldala mellett lévő magyar miniszter jelenlétében fogadhatván, oly értelmű válaszszal bocsátá el azt magától, hogy a magyar korona alatt egyesűlt tartományok kormányának egységét az alkotott törvények értelmében határozottan fentartani akarja. A horvát miniszterium ennél fogva nem jött létre. 1848. Május

Az alkotmányos érzelmű horvátok e közben minden reményeiket Hrabovszkyban helyezék; az ő eljárásától várták a báni kényuralom s rettegtetés megszűntetését, a rend helyreállitását. Ő azonban egyátaljában nem felelt meg a közvárakozásnak. Azon okból-e, mivel azt hitte, hogy itt csak félreértés létezik, s a kellő felvilágosítás után a bán nem késendik engedelmeskedni a király és ennek helytartója, a nádor parancsainak? — vagy mivel a rendelkezése alatt lévő határőrök engedelmességében nem bizott, s ennél fogva elégséges haderővel a bán ellen fel nem léphetett: ő is csak felszólitások, nyilatkozványok által kezdett működni. Mennyire számíthatni be hibául az erélytelenséget ezen különben derék hazafinak, ki hona iránti hűségeért utóbb szinte börtönnel lakolt; és mennyit kelljen a nehéz és bonyolult körülményeknek, különösen egy biztos és elégséges haderő hiányának rovására írni: fölötte nehéz meghatározni. A bródi ezred katonasága ekkor még kész volt volna parancsának engedelmeskedni; de a többi határőri ezredek érzelmei, a sokféle izgatások után, már nagyon kétesek voltak. Annyi bizonyos hogy, ha a királyi biztos elég katonai erő kiséretében siet, mindjárt kiküldetése után, Horvátországba, és sikerül a pártütő bánt néhány befolyásosabb pártfeleivel elfognia vagy kiszalasztania: az elcsábított nép szenvedélyét lecsilapítani, a rendet s békét helyreállítani nem volt volna nehéz feladat; mert a mozgalom csak mesterségesen erőszakoltatott s korán sem létezett Hrabovszky működése Horvátországban.

1848. Május. még a nemzet többségének érzelmeiben. De az elmulasztott alkalmas pillanat soha sem tért többé vissza.

Hrabovszky tehát, mint mondók, erélyesebb eszközök helyett felszólitásokkal működék. Kihirdette Horvátország lakosainak a maga megbizatását, a király változhatlan akaratát a Magyar- és Horvátország közti törvényes kapcsok fentartása iránt. Tudtokra adta, hogy a király saját kézirata által inté a bánt engedelmességre a miniszterium iránt; hogy mint királyi biztos fel van hatalmazva nemzetiségök s nyelvök tekintetében biztosításokat adni; a katonai szervezet szigorát a végvidéken a nép kivánatai szerint megszelídíteni. Ezen s egyéb kivánatok meghallgatása, s a törvények kihallgatása végett tartományi gyülést hirdetett; Jellasicsot pedig Belovárra maga elejébe idézte; hova aztán az albiztos és álladalmi ügyészek kiséretében május végén meg is indult.

Mind ezen hirdetvényeknek azonban nem lett látszatos sükere; mert Jellasics megelőzte őt intézkedéseivel. Felszólitásai nem is jutottak a nép tudtára; magának pedig, midőn Belovárra menendő a határszélig érkezett, az őrvonal parancsnoka értésére juttatá, hogy báni parancs következtében őt, mint császári altábornagyot, igen, de mint királyi biztost nem bocsáthatja át a határokon. E körülmény meggyőzhette Hrabovszkyt, hogy puszta szóval már nem érhet czélt küldetésében; ő mindazáltal egyátaljában találkozni kivánt Jellasicscsal s utját folytatta; biztos társait azonban, kiknek személyeért, mint mondá, ezentúl jót nem állhat, Berzenczére utasítá.

Miként találkozott, miről értekezett s mit végzett ő maga Belováron és Gradeczen Jellasicscsal, hivatalosan nem jutott köztudomásra. Horvátországból eredt magán tudósitások szerint, a bán egyebek közt oly iratokat mutatott volna elő Ferencz-Károly főherczegtől s a dynasztia egy nőtagjától, melyekben a Magyarország elleni pártütés szervezésével egyenesen megbízatik; s annál fogva meg-

hagyatik neki, hogy bár mily parancs érkezzék hozzá a kedélybeteg királytól, azt ne teljesítse. Továbbá, hogy a bán Gradeczen Hrabovszkynak szivére kötötte, hogy Tótországban a szerb érdekeket, melyeknek a horvát ügygyel semmi köze, lábra kapni s megerősödni ne engedje. Annyi bizonyos, hogy Hrabovszky, e találkozás után, semmi erélyesebb szabályhoz nem nyúlt, s a biztosi hivataltól minden áron szabadulni óhajtott és sürgeté is fölmentetését a kormánynál. Sőt a szerepek ezentúl mintegy fölcserélve tűnnek elő a vétkes bán s a megbüntetésére kiküldött királyi biztos között. A péterváradi és bródi ezredek zászlóaljait, melyeket Hrabovszky az osztrák hadügyminiszter rendeletéből Olaszországba indított, Jellasics utközben letartóztatta; miért, mint látszik, előleg kicsinált dologért, őt soha senki nem vonta kérdőre. Mi még felötlőbb : nem sokára ezután Jellasics küldött egy királyi biztost, Nugent gróf személyében, Tótországba, követelvén Hrabovszkytól, hogy annak a parancsai alatt lévő határőrvidéki ezredek fölött teendő intézkedéseiben is engedelmeskedjék. 1848. Május.

HATODIK FEJEZET.

Budapesti események. Bécs újabb forradalma.

Hogy e viszonyok alakításában, bár még be nem vallva, a dynasztia keze működik, senki sem kételkedett többé; mi annál inkább elkeseríté a kedélyeket, mivel ugyanezen időben Budapesten is oly dolgok történtek, mikből méltán azt következteté a közönség, hogy ügyeinket felsőbb hatalom bonyolítja.

Báró Lederer Ignácz, lovassági tábornok s budai fő hadi kormányzó, a várhegyi fegyvertárban létező fegyverek kiadatásáért már több ízben felszólíttatott a miniszterium által. Eleinte, mint említők, tagadta, hogy a várban fölösleg fegyver léteznék. Majd a Bécsből veendő parancstól függeszté fel a kivánat teljesitését. Május elején híre futott, hogy a miniszterium egy kiküldötte végre 14,000 lőfegyvert fedezett fel a fegyvertárban. E körülményből eléggé megértette a közönség, mily gyönge lábon áll miniszteriumunk függetlensége, s mily kevéssé hajólnak a dolgok új rendéhez az utasításaikat még mindig Bécsből vevő katonai hatóságok. A kedélyek e miatt mindinkább forrongani kezdének a fővárosban; minek következtében ez május 10-kén egy sajnálatos eseménynek lőn színterévé. A történtek miatt bosszús közönség kevésbbé türelmes része, kivált a „Nemzeti kör“ és a „Forradalmi Csarnok“ ifjúsága, részint a gyönge-

ségét mindinkább elárúló miniszterium ellen, mely a katonaságnak parancsolni nem bir, tüntetést szándékozván intézni; részint az osztrák érzelmű főhadi kormányzót gáncsolandó, a mondott napon Lederernek macskazenét készített, minővel ez idő tájban többek, például gr. Zichy Ferencz, Nyéky Mihály s mások ellen szokta volt ellenszenvét kijelenteni a fővárosi zajosabb közönség. Több nap óta keringvén a tüntetés híre: Lederernek elég ideje lőn elkészülni annak fogadására s visszatorlására. A tüntető tömeg esti tíz óra tájban nagy csöndben Budára, a Sz.-György terére vonult s Lederer szállása előtt megállapodván, tette következményeit nem sejtve, jó kedvvel kezdi meg a macskazenét. De ugyanazon pillanatban trombita szó harsog a zagyva hangok közé, s a környéken fekvő középületekben elrejtett lovas és gyalog katonaság rohanja meg a fegyvertelen népet, s a nélkül hogy csak egy szóval is felszólitaná a szétoszlásra, szúrni, szabdalni, mészárlani kezdi azt. Az elrémült, fegyvertelen tömeg villogó szuronyok s meztelen kardok közt véres fejekkel, sérült tagokkal futamlik szét, leszúrt ifjakat s nőket, legázolt gyermekeket és véneket hagyván a téren és utczákon. A futamlók Pesten, a Forradalmi Csarnok előtt állapodának meg. Majd „fegyverre, fegyverre!“ kiáltások kezdenek hangzani minden felől, s készületek tétetnek fegyveresen menni vissza Budára, megboszúlni a szenvedett méltatlanságot. A zaj oda vonja Nyáry Pált is, ki aztán, több más tekintélyes szónokoktól gyámolítva, azon igérettel, hogy elégtételért tüstént a főherczeg-nádorhoz megyen, a tömeget némileg végre lecsöndesíti. De alig távozott ő, a város több részeiből katonaság vonul elő; mit a nép, kihivásnak tartván, újra fellobban s a közel fekvő templom harangjait félreveri. A fegyveres nemzetőrök száma perczenként nő s mind nehezebbé válik a forrongó kedélyeket a kitöréstől visszatartóztatni. Perczel Mór, rendőri főnök, szóhoz sem juthat. Éjfél után, egy óra tájban, midőn az ingerűltség már már legvégső fokára

1848. Május.

A Lederer-féle macskazene.

1848. Május. jutott, a főherczegtől végre visszatér Nyáry Pál, hírül hozván, hogy a katonaság minden beavatkozástól eltiltatott s a budai sajnos erőszak megvizsgálása megrendeltetett. A tömeg ezután, bár ki nem elégítve s ingerült kebellel, lassanként végre még is szétoszlott.

Más nap a miniszterium rendeletéből falragaszok valának kitűzve a városban, annak lakosait csöndre, türelemre intők. A nép roppant számmal gyűlt egybe a muzeum terén. A közbéke ugyan nem zavartatott meg; de a tűrelem sokakban, kivált a fiatalságban, annyira megcsökkent, hogy a gyülekezetben szintúgy mint némely lapokban heves szózatok emelkedtek a miniszterium ellen, mely bár magát függetlennek nevezi, erélytelensége miatt még sem volna képes magának Bécsben tekintélyt, a katonaságnál s a lázongó ráczok s horvátoknál engedelmességet szerezni. Valamint Lederer lakása előtt, mondák, nem birta megakadályozni a polgárvér folyását : úgy a hazáról sem leend képes elhárítani a mindinkább növekedő veszedelmet. A „Márczius Tizenötödike“ czímet viselő lap a lehető legkeményebb szavakban gáncsolá a miniszterium erélytelenségét kivált a katonaság irányában, melynek kebelében még mindig a megbukott kormány által kinevezett s azt visszaállítani törekvő egyének parancsolnak, s mely még megesketve sem volna az alkotmányra.

A közönség egy részének ezen gáncsai, mind a mellett is hogy a másik rész ugyanazon időben bizalomszavazó aláirási iveket köröztetett, annál mélyebb hatást gyakoroltak kormányunkra, mivel lehetetlen volt magának is nem éreznie, hogy a dolgok roszul állnak; a hazát mind több zavar, mind nagyobb veszély fenyegeti. Önmaga sem tagadhatá többé hogy, ha nem állott is hatalmában minden bajt elhárítani, minden bonyodalmat kiegyenlíteni; de több előrelátás, nagyobb erély mellett kormányra léptekor, sokat meg lehetett volna akadályoznia, sokat más irányba vezetnie, mi elhanyagolva, valóságos veszélylyé fejlett. Ezen érzelem s a közönség egy részének gáncsai ösztönül szolgáltak a kormánynak,

ezentúl több erélyt s határozottságot fejteni ki a közügyek igazgatásában. 1848. Május.

A katonai erőszak okozóinak megfenyitését oly hangosan követelé a közönség, hogy azt nemcsak mellőzni, de halasztani sem lehetett. Az esemény részleteinek megvizsgálására Zoltán János belügyi államtitkár elnöklete alatt haladék nélkül vegyes bizottmány küldetett ki; b. Lederer Ignácz hivatalától felfüggesztetett, s a főhadi kormányszék elnökévé b. Boyneburg altábornagy neveztetett ki. Minthogy pedig Lederer, a botrány utáni napon, minden jelentés nélkül Bécsbe távozott, a vizsgáló bizottmány pedig őt magát is terheltnek nyilvánitotta: Eszterházy, a király személye mellett székelő miniszter felszólíttatott, hogy Lederer megjelenését a biróság előtt az illető helyen szorgalmazza.

A máj. 15-kei forradalom Bécsben.

E birói vizsgálatok néhány napig élénken foglalkodták a fővárosi közönséget. De nem sokára egy más, nagy fontosságú esemény ragadta magára a közfigyelmet. Híre érkezett, hogy május 15-én ismét forradalom tört ki Bécsben; minek következtében az ideiglenes alkotmány megsemmisíttetett, s helyette az általános szavazatjog s egykamarás parlament kiáltatott ki az új közjog alapjául. Majd ismét azon újabb tudósítás lepte meg közönségünket, hogy Bécsben anarchia dúl s a császár, ezen újabb zavargás által kedélyében mélyen sértve, Bécset udvarával együtt titkon elhagyta és Innsbruck felé vette útját.

E hírek rendkivüli hatást okoztak fővárosunkban. A mult napokban kissé nyugtalan közönségünket mintegy varázsütéssel komoly eszméletre téritették; minek következtében a közérzület hangos roszalásban tört ki a cseh panszlavismus ellen, melynek hívei arról vádoltattak, hogy ők s csak a végett bujtották fel a néptömeget, hogy a császárt s udvarát Bécsből eltávolítsák és nagy szláv birodalmi ábrándjaik könnyebb létesíthetése végett Prágába csalják. Részvéttel vádoltatott e zavargásban a megbukott bureaukratia is, mely a császárt s udvarát folyton keblében óhajtó

1848. Május.

bécsi polgársággal akarta volna megutáltatni a forradalmat s általa helyreállíttatni a dolgok régi rendét. De bár honnan eredt is a bécsi népmozgalom, annak híre csak a rend és törvényesség érzelmeit s a nemzeti kormány iránti bizodalmat szilárdítá Budapest közönségében. Május 18-kán a nép ezrei díszmenetben vonultak az elnökminiszter lakása elébe s egy bizalmi emlékiratot nyujtottak át neki. Meg akará közönségünk mutatni a világnak, hogy megérett a kormányformára, melyet kivánt s felállított; mig a bécsiek nem tudják, mit csináljanak a kivívott szabadsággal. Meggyőzni akará egyszersmind a dynasztiát is, hogy Pesten nincs féktelenség s anarchia; hanem béke s rend uralkodik, és a kormány teljesen birja a nemzet bizodalmát.

A bécsi zavargások következtében a dynasztia súlyosabb körülmények közé jutott, mint bármikor volt eddigelé. Olaszországban, hol a milanói forradalmat a piemonti király egész erejével támogatá, a győzedelemre alig volt kilátás. Csehország, a német örökös tartományok maga Bécs is egyre forrongott. Frankfurtban lépésről lépésre látszék haladni megoldása felé a nagy német egység kérdése; minek, ha valóban létesül, múlhatatlan következménye az ausztriai császárság felbomlása s a nagy Németbirodalomba olvadása.

Az udvar Budapestre jöttének terve.

A magyar miniszterium e pillanatot méltán forduló pontnak tartá a dynasztiára nézve. Úgy látta, hogy Bécs, azontúl valószinűleg németbirodalmi tartományi város, különben is folyton forrongó, nem lehet tovább a magyar királyi ház székvárosa. A dynasztiának, feltéve, hogy a német egység létre jő, souverainitására nézve csak Magyarországban nyílt biztos jövendő; különben is ezen ország csak egymaga volt az egész monarchiában nyugodt és megelégedett új törvényeivel s kormányával. Miniszteriumunk tehát kötelességének tartá, oda hatni, hogy az udvar Magyarországba költözzék; ezt tegye birodalma alapjává s középpontjává, Budapestet a maga székvárosává. Ezt igénylé nemcsak a dynasztia méltósága, hanem Magyarország tekintélye is, mely,

a felett, hogy a Németbirodalomtól független államot alkotott, terjedelmére s népességére nézve is egymaga felét teszi a monarchiának. Javaslá ezt végre a közbéke érdeke is az országban; mert bizton várható vala, hogy az udvarnak jelenléte az országban azonnal véget vetend a horvát, szerb s minden más nemzetiségi mozgalmaknak. 1848. Május.

Miniszteriumunk tehát tüstént meghagyta Eszterházy herczeg külügyminiszternek, menjen haladék nélkül a király után s maradjon állandólag annak személye mellett. Végzéssé lett ezen kivül, hogy István főherczeg nádor, Széchenyi István és Eötvös József miniszterek mennél elébb Innsbruckba utazzanak, a dynasztiát arra kérendők, hogy Magyarország fővárosában telepedjék meg, azt tegye állandó székhelyévé.

E felett tekintve az annyiféle irányban nyilvánuló mind európai, mind különösen a birodalmi mozgalmakat, s a horvátok és ráczok hovatovább mindinkább elmérgesülé zavargásait: nehogy amazok rohama a hazát s annak szabadságát veszélybe döntse; s hogy emezeket mennél elébb megszűntetni lehessen: még áthatóbb rendszabályok szükségét is érzi vala kormányunk. E végett a nádor, mielőtt Innsbruckba távoznék, egy miniszteri tanács végzése szerint, május 19-kén, a következő julius 2-kára Pestre országgyülést hirdetett, s a törvényhatóságokat a népképviselők megválasztatására utasította. Az országgyülés kihirdetése julius 2-ára.

István nádor, Széchenyi és Eötvös miniszterek Innsbruckban az udvarnál maga az eszme ellen, miszerint a dynasztia Budapesten telepedjék meg, nem találtak egyenes ellenvetésre. Feltételül mindazáltal az tűzetett ki, hogy az ország, nem sokára megnyilandó törvényhozásán, a dynasztiának negyven ezernyi katonát adjon az olaszországi hadsereg szaporítására. A nádor s a miniszterek elfogadhatónak találták a feltételt, s minden erejöket reáforditani igérték, hogy az udvar e föltétele az országgyüléstől is elfogadtassék; kivánták mindazáltal, hogy az udvar már az országgyülés megnyitására Budapestre költözzék. De az udvar mindenek

1848. Május. előtt ama feltétel valósitását követelte, ahhoz kötvén a nemzet s kormánya óhajtásának teljesitését.

A király és a királyné őszinteségében semmi kétsége nem volt s nem is lehetett a nádornak és a minisztereknek. Az eddigi események mindazáltal eléggé bizonyíták, hogy a titkos udvari reactio a király akaratát is elég ügyes és hatalmas meghiúsítani: a megbukott bureaukratia, melynek tagjai, bár más czímek alatt, jobbára a kormányhivatalokban maradtak, s a katonaság, melynek főbb tisztjei az alkotmányosságot általában gyűlölték, e végre a legbuzgóbb és hatékonyabb eszközül szolgált neki. Nehogy tehát, azon esetre, ha az országból, az udvar kivánata szerint, újabb negyvenezer katona vétetnék ki Olaszországba, a horvát és szerb mozgalmak, az eddigihez hasonló alattomos szítogatás következtében a hazára nézve veszélyessé váljanak; vagy, mitől szinte nem alap nélkül lehet vala tartani, az olasz háború szerencsés bevégezte után, az udvari párt, a horvát és szerb lázadással nyíltan szövetkezve, egész erejét Magyarország szabadságának elnyomására fordítsa: a legnagyobb óvatosság kivántatott kormányunk részéről. Széchenyi és Eötvös ennél fogva, a Pestről vett utasítások szerint, egy újabb előadást tőnek az udvarnál. Kijelenték, hogy a miniszterium kész ugyan eleve is biztositani az udvart a negyvenezernyi segélyhad megszavazása iránt: a maga részéről mindazáltal feltételül köti ki, hogy az udvar mindjárt az újonczok megszavazása után Budapestre jőjjön, és hogy a horvát mozgalom megszűntetését addig is erélyesen eszközölje; e végett Jellasicsot azonnal magához rendelje s békére kényszerítse, vagy, ha tán megjelenni s engedelmeskedni vonakodnék, őt minden hivatalaitól megfosztván, forma szerint pártütőnek, felségsértőnek s hazaárulónak nyilatkoztassa.

Az udvar e feltételek elfogadását nem tagadhatta meg kormányunktól a nélkül, hogy rosz hiszemét s Jellasicscsal való egyetértését el ne árulja. Különösen a királyné közbenjárására tehát május 29-kén újabb királyi kézirat küldetett

Jellasicshoz, őt haladéktalanúl Innsbruckba idéző. A nádor s a két miniszter a legszebb reményekkel tértek vissza Innsbruckból; hova aztán Batthyáni elnökminiszter utazott el pár nap múlva, hogy Jellasicscsal találkozzék, a sajnálatos viszályok kiegyenlitését személyesen megkisérlendő. És kétséget nem szenved, ha az udvar e végzésekhez hű marad s tekintélyét a horvát és szerb mozgalmak elfojtására őszintén reáfordítja: a béke s egyetértés rövid idő alatt visszatért volna a különféle nemzetiségek viszonyaiba. De fájdalom, a király és a királyné jó szándokát a hátok mögött titokban működő reactio, mihelyt az olasz háború kissé jobb fordulatnak indult vala, azonnal mindenképen meghiúsitani törekedett. 1848. Május.

Kormányunk, miként maga a legőszintébb indulattal óhajtá a kiegyenlitést, egyelőre még az udvar jó akaratában sem vesztette el ugyan minden bizalmát: a haszon, mely e kiegyenlítésből mind az országra s annak valamennyi nemzetiségeire, mind magára a dynasztiára is áradandó vala, oly nagy s oly kézzel fogható volt, hogy az eddigi szomorú tapasztalatok után sem volt képes megválni ama reménytől, hogy ezen újabb kisérlet még is csak jó eredményre vezetend. De tapasztalatai után már még is óvatosabbá s eszélyesebbé lett, mintsem hogy e remény mellett, addig is míg annak valósultát látná, a béke fentartásának hatékonyabb eszközeit előkészíteni elmulasztotta volna.

Hadi készületek kormányunk részéről.

E napokban több olyféle intézkedéseket tőn a minisztérium, melyek különösen a horvát és szerb zavarok terjedésének meggátlását czélozták. Mivel a hadügyminiszter, Mészáros Lázár tábornok, még nem érkezett meg Olaszországból, a hadügyi tárczát ideiglen kezelő elnökminiszter a külföldre, különösen Belgiumba s Poroszországba fegyverek vétele végett biztosokat küldött; a hazában pedig minden fegyverművest az állam szolgálatába fogadott. A Pesten szállásoló Zaniniféle olasz ezred zászlóalját Hrabovszky parancsai alá az alföldre szállította. Nehogy Horvátország felől, hol Jellasics a Dráva mentében őrvonalt állított, a hazát veszély

1848. Május.

érje, Eszéknél Ottinger vezérőrnagy parancsa alatt öt ezernyi rendes katonaságból álló tábort vonatott össze. És Csányi Lászlót azon vidékre teljes hatalmú királyi biztossá nevezvén, általa a szomszéd megyék nemzetőrségének egy részét is a táborba rendelteté, hogy a horvátok betörése ellen a Dráva jobb partján szinte őrvonalt képezzenek. A lázongó szerbek fékentartására pedig Szeged táján határozott egy tizenkét ezernyi hadsereget összpontosítani; és, minthogy ez az országban létező tizennyolcz ezernyi katonaságból, más vidékek védetlenül hagyása nélkül, ki nem telt: a székely határőri ezredekhez intézett felszólitást hogy, bár a két haza egyesülése tényleg még nem ment végbe, a magyar nemzet felett tornyosodó veszély elháritása végett tüstént a szegedi táborba indúljanak.

A honvéd-sereg felállítása.

Mind ezeknél nagyobb sükert igére két más rendelet, melyek egyike a honvédseregnek, másika a nemzeti banknak vetette meg alapjait. A honvédsereget illetőleg, annak létszáma, a május 16-kán kelt rendeletben, egyelőre tíz zászlóaljra szabatott, melyek mindenike ezer honvédből állana; a zászlóaljak toborzás által három évi szolgálatra ajánlkozó önkéntesekből valának felállítandók. Hogy az alakúlandó sereget alkalmas tisztekkel s tüzérséggel mindjárt kezdetben el lehessen látni, a rendes hadseregnél szolgáló, vagy abból kilépett s nyugalmazott hazafiak szólíttattak fel, vállalnának „a királyi trón, haza és alkotmány védelmére“ az ország e külön hadtestében szolgálatot.

És alig kezd vala hangzani a toborzók zenéje, a magyar, német és tót ajkú fiatalság vetélkedve gyűlt a zászlók alá. A felesküdött közvitéz, 20 pftnyi foglaló pénzen s felszerelésen felül, naponként nyolcz, a tizedes tizenhat, az őrmester huszonnégy krajczárnyi díjat, tehát kétszer annyit huzott mint a sorkatonaságnál. De nem annyira e fölemelt dij, mint az általában élénkké vált hazafiúi lelkesedés tölté meg oly hamar a zászlóaljakat. A legelsők, kik feleskövének, jobbára iskolákat végzett, vagy még azokat látogató mívelt ifjak és

iparos segédek valának. A lelkesülés még a zárdák s papnöveldék falai közé is behatolt, s azokból számos növendék fegyverrel cserélte fel a szent könyveket. De a földmivelő osztály sem maradt el; sőt ez adta a legszámosabb járulékot. A rendes hadsereg szolgai, sőt több tekintetben embertelen fegyelme s német vezénylete miatt a katonáskodást népünk eddigelé méltán a legnagyobb áldozatnak tartá, s attól harczias erkölcsei mellett is idegen volt. A kinek csak módjában állott, pénzen váltotta meg magát, ha a sors az újonczozáskor reáesett; a többiek, kik magokat nem válthatták meg, vagy pénzért mások helyét pótolták, szomorúan, könyeiket rokonaikéval vegyítve, hagyták el az atyai házat, melyből számos évre s legtöbbször idegen országba kell vala költözniök, megfosztva minden polgári jogaiktól, s a bot és vessző embertelen uralma alatt élniök. Most a jobb birtokúak közől is számosan beiratták magokat s hazafiúi lelkesedéssel léptek át a szülői küszöbön a zászlók alá, tudván, hogy nemzeti vezénylet s emberséges fegyelem alatt, házájokban s polgári jogaik birtokában maradnak, s annak védelmére, nem pedig más népek elnyomására viselendik a fegyvert. 1848. Május.

Mészáros Lázár tábornok s hadügyminiszter, az olaszországi seregből valahára elbocsáttatván, s május 25-kén tárczáját átvévén, azonnal nagy munkásságot fejtett ki az újoncz honvédhad szervezésében. E tíz zászlóalj, mely rövid idomítás után haladék nélkül a zavargó ráczok ellen küldetett, képezte magvát azon, nem sokára másfél százezerig emelkedett honvédseregnek, mely európaszerte bámult hősies vitézsége által újoncz létére is annyi diadalt nyert a harczok mezején.

Nem kevesebb munkásságot fejtett ki a pénzügyminiszterium. Mondók, hogy Kossuth Lajos, pénzügyminiszter, mint egy négyszázezer forinttal vette át a kincstárt, ámbár az évi egyenes adó abba már jobbára befolyt vala. Az untalan megujúló, vagy inkább folyton tartó bécsi zavargások nem engedvén élénkűlni a kereskedelmi forgalmat, mit a februári forradalom rögtön pangásba sülyesztett, a többi közjövedelmek A nemzeti bank felállitása.

1848. Május. szűkebben folytak, mintsem hogy azokból a megszaporodott közköltségeket fedezni lehetett volna. Az új honvédsereg felállitása, a hazában s a külföldön megrendelt fegyverek s más felszerelési tárgyak beszerzése, az igazgatás minden ágaiban szükségessé vált új szervezés szükségleteinek fedezése roppant összegeket igényeltek. S a bevétel egyátaljában nem volt arányban a kiadásokkal.

A pénzügyminiszter ez okból már april végén értekezett a pesti kereskedelmi bank igazgatóival s a kereskedők testületének kitünőbb egyéniségeivel az iránt, minő pénzügyi munkálattal lehetne legalkalmasabban az ország rendkivüli szükségletein s egyszersmind a kereskedés nyomott állapotán segiteni, azon felül pedig a középponti vasut mennél elébbi kiegészitését előmozdítani? Az értekezletek eredménye lőn hogy, miután a háborgó időben kölcsönre előnyös feltételek alatt szert tenni alig lehetne, bankjegyek kibocsátásához kell folyamodni. Alapelvűl erre nézve az tüzetett ki, hogy a közköltségek fedezésén kivül oly tártaléktőke is teremtessék, melynek alapján tökéletesen fedezett kamatlan kincstári jegyeket lehessen kibocsátani. Végzéssé lett egyszersmind, hogy a kincstári jegyek oly kis értékeket képviseljenek, miszerint általok a közforgalomban naponként nyomasztóbbá vált azon szükségen is segítve legyen, mely az ezüstpénznek mind gyérebbé létele következtében az apró pénz hiányából származott. Mert hasztalan szólalt fel kormányunk, hasztalan a pesti kereskedelmi testület is a bécsi bankjegyek hitelének szilárditására. A közönség, az 1811-ki s 1816-ki szomorú tapasztalatok után, minden biztosítások daczára is végkép elveszté bizodalmát a bécsi bankjegyekben, mióta értesűlt, hogy körülbelül *tíz* annyi bankjegy van forgalomban, mint a mennyi annak érczalapja. E bizalmatlanság első s legérezhetőbb következése lett pedig, hogy az ezüstpénz mint ritkábbá lett a forgalomban.

A kibocsátandó kincstári jegyek érczalapjának megszerzése végett, a mennyire az a hazai bányatermékekből ki

nem telnék, a következő módhoz nyúlt a kormány: május 19-kén felszólíttatott az ország polgárainak hazafiúsága, hogy figyelembe vévén a veszélyes körülményeket, a mi nélkülözhető érczpénzzel s aranynyal és ezüsttel bírnak, tegyék azt, akár kölcsön-, akár ajándokképen a haza oltárára. Sőt, hogy a szegényebbek vagy azok se zárassanak ki a hazafiúi áldozat dicsőségéből, kik aranynyal s ezüsttel ugyan nem, de fölös termesztményekkel bírnak: tudtára adatott a közönségnek, hogy minden gyártmány s termesztmény is, mi könnyen pénzzé fordítható, elfogadtatik. A ki adalékát nem ajándok-, hanem kölcsönkép előlegezi, a kormánytól három, hat vagy tizenkét hónap múlva beváltandó öt százalékos kincstári utalványokat veend. Az e módon, valamint a bányák termeléséből s egyéb közjövedelmek útján begyülendő nemes érczből a kormány egyelőre öt millió forintnyi alapot alkotand, s annak fedezete alatt tizenkét és fél milliónyi egy és két forintos magyar pénzjegyeket bocsátand ki. Az érczalap őrzése s a pénzjegyek kibocsátása, ellenőrség végett, a pesti kereskedelmi bankra bizatott. 1848. Május.

E hirdetmény után nem sokára a hazafiúi áldozatkészség gyönyörű példáinak lőn tanúja a közönség. A gazdagok mázsánként ajánlák fel arany- s ezüst-szereiket; a szegényebbek, kiknek tán csak néhány ezüst kanala volt, ezeket is a haza oltárára tették. Mások kész pénzzel, gabonával vagy gyártmányaikkal, posztóval, vászonnal járultak a közszükségek fedezéséhez. Alig találtatott valaki, még a csekélyebb díjú hivatalnokok közől is, ki díjának egy részét, sokaktól csak szigorú gazdálkodással nélkülözhetőt, nem ajánlotta volna fel áldozatul. És, mi a közlelkesedésről tesz tanúságot, az ingyen ajándékok csaknem egy arányban gyűltek a kölcsönökkel. Több helységek, melyek dézmailletéköket elébb pénzben fizették volt, ez most meg lévén szűntetve, az e végre számos évek alatt gyűjtögetett tőkéjöket hozták áldozatul.

A pénzügyminiszter ezen áldozati készségből meggyőződvén, hogy a szükséges érczalap, a bányatermelék hozzá-

1848. Május. járultával, rövid idő alatt összegyülend, a pesti kereskedelmi bankkal az állam részére következő szerződést kötött:

A magyar álladalom nevében a pénzügyminiszter a kereskedelmi banknál aranyban s ezüstben öt millió ftot tesz le, s ezen alapon tizenkét s fél millió forintot bocsát ki bankjegyekben. Ezen arány változatlan marad. A mennyiben az öt milliónyi ércz csak részenként tétetik le: a bankjegyek kibocsátása is azon arányban történik. A letett érczalaphoz a bank csak azon mennyiségig nyúlhat, a melyben a jegyek beváltás végett előmutattatnak. A bankjegyek készíttetése s értékök meghatározása a pénzügyminisztert illeti; a készítésnél mindazáltal a banknak egy biztosa is folyton jelen leend. Kezelési költségeinek pótlása fejében a banknak egy millió forintnyi bankjegy kamat nélkül kölcsön adatik. Más harmadfél millió, szinte jegyekben, öt százalékos kamat mellett az ipar s kereskedés gyámolítására fordíttatik. Ezen negyedfél milliónyi kölcsön biztositásául a banktársulat a maga minden vagyonát leköti. A bankjegyeknek az érczalapot meghaladó fölös értékéért ellenben az állam azon kötelezettségével kezeskedik, hogy azokat pénztáraiban fizetésként fogadja el.

E pénzügyi munkálatnak, bár aránylag csekély összegre terjedt, több jótékony eredménye lett: a kincstár, időszerinti szükségei fedeztettek; a magyar pénzjegyeknek hitel nyittatott, és a pénzforgalom élénkíttetett, mi az ipart s kereskedést gyarapítván, az ország adófizetési képességét is nevelte; és végre, miután csak egy és két forintos pénzjegyek bocsáttattak ki, a kis pénznek hiányát, mi az ezüst forgalmának megszünte után már sajnosan éreztetett, némileg fedezte. Egyébiránt, ezen pénzjegyeket még azért is határozta oly kicsinyre miniszteriumunk, nehogy oly színben tűnjék fel Bécsben, mintha az osztrák bankjegyekkel akarna versenyezni. Mind erről, kellemetlen surlódások kikerülése végett, azon kijelentéssel értesíté kormányunk a bécsi miniszteriumot, hogy reményli, miképen ezen egy és két forintos magyar pénzjegyek a bécsi banknak is nyújtandanak némi előnyt,

valószinű lévén, hogy a magyar közönségnél ezentúl csökkenni fog a bécsi bankjegyek ezüstre váltásának igénye. 1848. Május.

De pénzügyminiszterünk e nyilatkozata nem talált Bécsben méltánylatra. Alighogy a munkálat programmja kibocsáttatott, a bécsi miniszterium már is nyakrafőre sietett hasonló egy és két forintos jegyeket kibocsátani; mit régóta fölszerelt műhelyeivel Kossuthnál jóval elébb is létesíthetett. Majd, junius 14-én, a bécsi bankkal egyetértve, oly nyilatkozattal lepte meg kormányunkat, hogy miután a bécsi bank 1816-ban az egész monarchiára nézve kizáró szabadalmat nyert, s a magyar pénzjegyek kibocsátása a szabadalmat sérti : jogosan véli követelni kormányunktól, hogy magyar kamatlan pénzjegy ne tétessék forgalomba.

Az osztrák pénzügyminiszter e nyilatkozata ismét azon tények közé tartozott, melyek egyenesen megtámadták Magyarország állami függetlenségét. Fölösleg volna hosszan indokolni, hogy ilyféle szabadalom, az alkotmányos Magyarországra nézve, a törvényhozás megegyezte s felhatalmazása nélkül kötelező erővel soha sem bírhatott. A pénzügy minden alkotmányos országban egyike lévén a törvényhozás legfontosabb tárgyainak, azt, régibb törvényeink tanúsága szerint, a királyi hatalom nálunk sem intézhette önkénye szerint. S a század elején, a franczia háborúk alatt, elégszer tiltakozott is az országgyülés azon sérelem ellen, hogy a pénzügyet a király törvényellenes módon kezelteti s az országot, lakosainak nagy kárára, értéktelen pénzjegyekkel árasztja el. Újabb időben, mióta a bécsi bank némileg jobb állapotba hozta a forgalomban lévő pénznemek ügyét, törvényhozásunk, annyi egyéb súlyos alkotmánysérelmek közt erről hallgatott ugyan; de a bécsi banktársulat kizáró szabadalmát, s az általa kibocsátott pénzjegyeket, a kormány minden ügyekezetének daczára sem törvényesítette. E tárgy az 1825-ki országgyülésen hosszú s heves vitákra szolgáltatott alkalmat. A rendek, daczára a kormány minden sürgetéseinek, hajlandóbbak voltak, saját magok kárával is,

1848. Junius. rendezetlenűl hagyni az 1811-ki szerencsétlen financzmunkálatok által megzavart magán-pénzviszonyokat, mint a bécsi kormány által kivánt azon alapot fogadni el, mely szerint a bécsi bank s evvel együtt azon elv, hogy a király a pénzviszonyokat törvényhozáson kivül szabályozhatja, ha csak mellékesen is, elismertetett s törvényesíttetett volna. Az 1825-ki diétai viták- s feliratokban ekként élénk tiltakozás vettetett közbe a bécsi bank üzlete és szabadalma ellen Magyarországban; bár azt megváltoztatni képes már nem lévén, jobb alkalomig tűrni kényteleníttetett az ország. E bankszabadalom tehát, mindamellett is hogy a bécsi bank eddigelé csak egymaga bocsátott ki kamatlan pénzjegyeket, nálunk soha sem bírt, nem bírhatott kötelező erővel. Minél fogva az osztrák pénzügyminiszterium junius 14-kén kelt nyilatkozata nem kevesebb volt, mint a magyar alkotmánynak s az ország legújabban is biztosított kormányzati függetlenségének megtámadása. Hogy azonban ezen ellenséges kisérletét a jóakarat külszinével palástolja, késznek nyilatkozott a bécsi kormány, a maga új egy és két forintos jegyeiben tizenharmadfél millió forintot kölcsönözni Magyarországnak; de oly feltétel alatt, hogy a bécsi bank kizáró szabadalma itt is elismertessék s más papirpénz ne bocsáttassék ki.

De kormányunk, bár az ajánlott kölcsön által ez idő szerint sok gondot elhárítva látott volna is vállairól, nem érzé magát feljogosítva, e csekély s mulékony haszonért feláldozni az ország pénzügyeinek függetlenségét. Határozatánál tehát, az egy és két forintos pénzjegyek kibocsátását illetőleg, továbbra is megmaradt. Az osztrák miniszterium, e miatt boszús, az által akarta haragját éreztetni kormányunkkal, hogy a magyar pénzjegyek elfogadását az osztrák közpénztáraknál megtiltotta. De a közönség e tilalmat nem vette figyelembe: pénzjegyeink a közforgalomban kelendőbbek voltak, mint az érczalap nélkül kibocsátott egy és két forintos bécsi jegyek. Kormányunk mindazáltal

nem vélé visszatorlás nélkül hagyhatni a bécsinek e barátságtalan rendeletét, s a magyar központi pénztáraknál szinte eltiltotta az új bécsi jegyek elfogadását, melyeknek kibocsátása egyébiránt sem adatott hivatalosan tudtára. És így mérgesedett el mindinkább a pesti és bécsi miniszteriumok közti viszony, miután emez minden érintkezésben ellenséges indulatot tanúsított, s harczra kelt az ország függetlensége ellen, amannak pedig sem kedve sem joga nem volt ezt feláldoznia. 1848. Junius.

Mialatt a honi fiatalság oly lelkesedéssel sietett a honvédzászlók alá, hogy a toborzást junius közepén már meg lehetett szüntetni: az országon kivül lévő magyar ezredek legénységét is megszállotta a honszeretet lelkesedése. A Würtembergi király czímét viselő huszárezrednek, mely huszonegy év óta folyton Galicziában tanyászott, második százada adta ebben az első — a katonai fegyelemmel ugyan ellenkező, de a rendkivüli körülmények közt bizonyára kimenthető, hazafiúi szempontból pedig dicső, lélekemelő példát. E huszárok, a honi lapoknak egy hozzájok is eljutott példányából megértvén, hogy hazájok veszélyben van, nem gondolva avval, hogy a hadi szabályok a zászló elhagyását iszonyú szigorral büntetik, egyedül a honszeretet ösztönét követve, s Fiáth Pompejus hadnagy biztatásaira összeesküvének, hogy szülőföldjök védelmére hazaszökjenek. Május 28-kán felkészűlvén, tisztjeiket kocsikra rakták, a Dnieszteren átusztattak, s huszonegy óra alatt tizenhét mértföldet haladva, a mármarosi határszélekre, onnan harmad nap Szigetre érkeztek. E századot utóbb még négy más század követte. Huszárcsapatok hazaszökte.

A hazaszeretet e példáját utóbb más ezredek legénysége is utánozta; de, fájdalom, több ízben szerencsétlenül. A Würtemberg-huszárok fegyelemsértéséről értesűlt bécsi hadügyminiszterium, a helyett hogy, kormányunk folytonos sürgetéseinek engedve, hazabocsátotta volna, a határszélektől még távolabb vidékekre szállásoltatta el a künn lévő

1848. Junius. magyar katonaságot. És midőn több ezred legénysége ennek daczára is, megkisértette a hazajövetelt, jobbára elfogattak s hazaszeretetökért aztán rettenetesen lakoltak. Egynémely huszárcsapatnak mindazáltal mégis sikerűlt elérnie a haza határait, melyen belül aztán dicsőítve s ünnepelve fogadtattak honfitársaiktól. Legkitünőbb volt ezek közt a császár-huszárok egy osztálya, mely, Sréter százados és Dessewffy hadnagytól vezényelve, Prága vidékéről ezer veszély közt s az utána és elejökbe küldött csapatokkal folyton harczolva, nagy veszteséggel ugyan, de végre mégis bejutott a hazába.

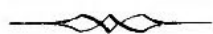
A jun. 14-kei katonai kihágás Pesten.

Azonban, a mily örömet ébresztett e hazafiúi hűség a közönségben, oly aggodalomra szolgáltak okúl ama surlódások, melyek, a rosz akaratú idegen tisztek bujtogatásai következtében, az országban létező idegen katonaság s a honvédek közt napról napra szaporodtak. E surlódásokból jun. 11-kén valóságos harcz fejlett ki Pesten, a Károly-kaszárnyában, hol egy olasz zászlóalj az újoncz honvédekkel együtt szállásolt. A kitörésre egy olasz közvitéznek egy honvéd tulajdonán elkövetett orzása szolgált okúl. A viszály veszekedéssé, ez véres harczczá nőtt. Midőn az olaszok a honvédekre tüzelni kezdtek, a nép is mind nagyobb tömegekben gyűlönge a laktanya felé, s a harangokat félreverve nevelé a zavart. Majd a többi laktanyákból is katonaság, a városból nemzetőrség sietett a mind mérgesebbé vált verekedés helyére. Végre Mészáros hadügyminiszter is elősietett Budáról, hol épen minisztertanács tartatott volt; s miután a népet a kaszárnyától a kirendelt lovassággal nagy bajjal elmozdította, a tüzérek s granátosok által a laktanyát is elfoglalván, végre a verekedő feleket is elzárta egymástól. Legtöbb hatása lett annak, hogy a felbőszűlt olaszok közt személyesen megjelenvén, őket anyanyelvökön tartott szónoklata által higgadtabb megfontolásra birta. E féktelen verekedésben mind a két részről több áldozat esett: a honvédek közől három tiszt s négy-öt közvitéz; az olaszokban

egy tiszt s néhány közlegény maradt halva, a még számosabb sebesűltek között. Mészáros fegyverletételt kivánt az olaszoktól, kik azonban, a nép dühétől tartva, ezt tenni mindaddig vonakodtak, míg a hely színén szinte megjelent István főherczeg által fel nem szólíttattak. Az ekként lefegyverzett olaszok aztán, a közönség elégtételére, még az napon gőzhajóra szállíttatván, Komáromba vitettek. A közönség titokban működő kezeket gyanított lappangani e szánandó rendetlenségben; az eseménynek azonban semmi politikai színe sem volt, sem más következménye nem lett, mint hogy a megalázott rendes katonaság egy része még elégületlenebb lett a dolgok új rendével. 1848. Junius.

MÁSODIK KÖNYV.

A SZERB LÁZADÁS ÉS A HORVÁT PÁRTÜTÉS TÉNYLEGES KITÖRÉSE.

ELSŐ FEJEZET.

A szerb mozgalom az innsbrucki küldöttség visszatértéig.

Mialatt a magyar kormány pénzt és haderőt gyűjtve készüle a haza védelmére, s ennek következtében a városok és falúk utczáit a toborzók zenéje s az újonczok dala tölté el; mialatt, más részről, a törvényhatóságokat a nemzetőrség szervezése, s a julius 2-ra kihirdetett országgyülésre küldendő népképviselők megválasztatása foglalkodtatá: a vészfellegek mindinkább tornyosodnak vala az ország déli vidékein: a rácz lázadás és a horvát pártütés tényleges kitörésig fejlett. 1848. Junius.

Ugyanazon időben, midőn a szerbek zavargásának elfojtása végett, mint említők, Szegeden egy hadtestet összegyűjteni határozott, egyébként is nagyobb erélyt kezd vala kifejteni kormányunk. Rajasics karlóczai érsek kihívó válasza a nádor levelére, s a királyi biztos, Csernovics Péter, békére intő levelének az odbor általi megégettetése végre kimerítették a kormány türelmét. Csernovics eljárásában, bár annak sükeretlenitésére több, általa el nem mozdítható akadályok is befolytak, fő hiba az erély hiánya volt. Ennek pótlása végett a kormány május 24-kén Vukovics Sebő Temes megyei alispánt is királyi biztosnak nevezte ki a Csernovicséhoz hasonló hatalommal. Vukovics, kit megyéje már az 1843-ki ország- Vukovics királyi biztos.

1848. Junius. gyülésre is a maga képviselőjévé küldött vala, azon férfiú volt, kinél jobbra, alkalmasabbra nem eshetett volna a kormány választása. Ő jellemének tisztasága és szilárdsága, hivatalnoki buzgalmának fáradhatlansága s részrehajlatlan igazságszeretete által méltán birta az alvidék bizodalmát s becsülését. Bár születésére nézve maga is szerb, de mint elfogulatlan s önzéstől nem vezérlett buzgó hazafi, ő a lázadás elnyomására, az elszakadási tervek nyilvánulása óta mindig erélyesen visszatorló, nem pedig simogatva békitő rendszert pártolt s ajánlott a kormánynak. Mert jól ismervén fajrokonait, teljesen meg volt győződve, hogy az engedékenység nálok nemcsak méltánylatra nem találand, hanem, gyöngeségnek tartatván, csak nőni engedendi a csirájában könnyen elfojtható lázongást. Most tehát azon reményben ruházta fel őt kormányunk teljes hatalommal, hogy igazságszeretettel párosult erélye meghozandja az óhajtott eredményt.

Eleinte azt rendelte volt a miniszterium, hogy a két királyi biztos egymásnak vállat vetve, együtt működjék. Majd azonban, a tér nagysága miatt, melyre a lázadás hálózata már kiterjedt, oly utasítás ment hozzájok, hogy egyik a bánságban, a másik Bács megyében képviselje s gyakorolja a kormányhatalmat. Vukovicsnak a bánság jutott osztályrészül.

Hogy azonban a szigor szabályainak, melyeket a két biztos utasításul vett, erélyesebb alkalmazása mellett, egyszersmind annak is újabb bizonyítványát adja a miniszterium, hogy minden sérelmet orvosolni, minden méltányos kivánatot teljesíteni hajlandó, ugyanezen időben a vallási s közoktatási miniszteriumban az ó-hitű egyház számára külön osztályt alkotván, annak főnökévé Athanaszkovics budai szerb püspököt nevezte ki, s más miniszteriumokba is fölvett néhány szerb egyéniséget.

Az erélyesebb eljárásnak valóban nagy ideje volt; mert az eddigi lágyság mellett már mélyen meggyökerezett és szélesen elterjedt a zavargás. A mozgalom tűzhelye még mindig Újvidék volt. Maga az ideiglenes kormánynyá kifejlett fő odbor

is, bár Karlóczán székelt, jobbára Újvidék befolyása alatt álla. Innen lövellé szét a sajtó is a maga legmérgesebb, legingerlőbb nyilait. Ha a szerb sajtónak, kivált az újvidéki *Vjesztnik* czimű s a belgrádi lapoknak ez időbeli működését tekintjük: el kell borzadnunk a szenvedély őrjöngő vadságán, melylyel e meggondolatlan izgatók a nép haragját s gyűlöletét szitogatták a magyar nemzet ellen; míg ez csak közbékét s jóllétet, testvéri szeretet, szabadságot s egyenlőséget kivánt és hirdetett. A királyi biztosok is mindenek előtt e lapokra fordíták figyelmöket. A lázító újvidéki lapot eltiltották; szerkesztőjét több más, vele egyaránt veszélyes egyénnel honárulási vád alá fogatták; kik azonban, Karlóczára szökvén, a törvény szigorát majdnem mindnyájan elkerűlték. E mellett fő gondja lévén a két biztosnak, hogy a lázadás mételye a még csöndes vidékekre el ne terjedjen, a fegyvereket, a hol csak lehetett, mind a Bácskában, mind a bánságban, a szerb és oláh lakosoktól egyaránt elszedették; a forrongó s a még nyugodt részek közt nemzetőrökből őrvonalt állítottak fel; a postákat szigorú vizsgálat alá vetették; s a lázadás iránti rokonszenvnek bár mikénti nyilvánítását honárulási büntetés fenyegetése alatt tilalmazták. 1848. Junius.

A biztosok ezen és hasonló erélyesebb rendszabályai nem is maradtak egészen eredménytelenek. Rajasics érsek, ezek láttára nagy aggodalomba esett a kezdet sükere iránt, kivált miután a horvátok még mindig késtek a harczot tényleg megkezdeni. Az érsek, a horvátok ezen késedelmeskedése miatt, ekkoron felette boszús vala Jellasicsra. A magyar kormány készületeiről értesűlvén, több izben kijelentette hívei előtt, hogy szívből bánja szövetkezését Jellasicscsal. Panaszkodék Bécs ellen is, honnan szinte nem érkezik, mint mondá, határozott utasítás és elégséges segedelem; míg más felől a horvátok által is cserben hagyatik. Aggodalmai a jövendő miatt oly súlyosak voltak ez időben, hogy meghitteinek nem kételkedék megvallani, miképen közel érzi magát a megtébolyodáshoz.

1848. Junius.

De az érsek ezen aggodalmai legkevésbbé sem lankasztták, sőt inkább nevelték a fő odbor erélyét. És e fő odbor érdeméül rótták fel a szerbek általában, hogy a királyi biztosok rendszabályai a mozgalmat végkép el nem fojtották. E rendszabályok eredménytelenségének fő oka mindazáltal kivált abban keresendő, hogy a miniszterium még mindig késett az egyetlen hatályos eszközt, a nyugtalan vidék fegyveres megszállását alkalmazni. Az elszámlált rendszabályok pár héttel elébb alkalmazva, még talán elégségesek voltak volna a mozgalmak elfojtására; de most, midőn a lázadás egészen a kitörésig meg volt érlelve, a rendkivüli körülmények közt, melyek a lázadás malmára hajtják a vizet, czélra többé nem vezethettek.

Ugyanis mihelyt a karlóczai gyülés szétoszlott, annak tagjai az alkotott végzéseket, s különösen a szerb vajdaság felállitását, fő nemzeti czélul hirdették fajrokonaik között, kiktől, kivált a végvidéken, diadalmenetben ünnepeltettek. Az ideiglenes kormánynyá alakúlt fő-odbor, miután egy küldöttséget, a patriarcha vezérlete alatt a császárhoz Innsbruckba, egy másikat Prágába, a szláv fajok közönséges gyülésébe útnak eresztett, a fegyveres felkelésre szükséges előkészületeket is nagy buzgalommal megkezdte. A végvidéken, hova a királyi biztosok hatalma a katonai igazgatás miatt el nem hatott, több al-odbort nevezett ki, melyek által a fegyverfogható egyéneket összeiratta, a fegyver- s lőszerkészletet számba vétette; és mihelyt e munkálat végrehajtatott, egy kiáltványt bocsátott a néphez, melyben az összeirottak felszólíttattak, hogy nemzeti jogaik, kiváltságaik védelmére Karlóczán s más e végre kitüzött helyeken élelemmel és pénzzel ellátva táborba gyűljenek. A végvidéki tiszteknek egy külön lelkesítő szózatban kötötte szivökre a nagy nemzeti ügy buzgó felkarolását.

Sztratimirovics György.

A mozgalom lelke, a fő-odbor munkásságának legerélyesebb rugonya maga Sztratimirovics György, a bizottmány elnöke volt, ki, miután a patriarcha a küldöttséggel Zágrábba s onnan Innsbruckba utazott, még tágasabb tért látott nyílni a

maga tevékenységének. Ő, a szerb származású nemes családok tagjai közől az egyetlen, ki a lázadáshoz szegődött, a bécsi mérnök-akadémiában nyerte volt katonai neveltetését; melynek befejeztével egy huszár ezredbe tisztté neveztetvén, Olaszországban szállásola. De pár év múlva a katonaságtól végkép bucsút vőn s megházasodott. Nem tartozik ide elmondani, mily regényes módon kelt egybe nejével, daczára az ebben megegyezni nem akaró szülők ellenzésének; de azt nem hagyhatjuk említtetlenül, hogy a még csak huszonhat éves ifjúban, ki magában jeles tehetségekkel élénk nagyravágyást egyesített, a szerb lázadás egyik legerélyesebb s értelmesebb főnökét s vezérét nyerte.

1848. Junius.

A perlaszi szerb tábor.

Az ő műve volt leginkább, hogy a lázadó szerbek junius közepéig három rendes tábort alkottak: Perlaszon, a régi római sánczok maradványai közt, és Karlócza alatt, Újvidék közelében. Perlaszon, a bánsági végvidékben, junius elsején kezdődött meg tényleg a lázadás, midőn ott a bánsági fő hadi kormány ama rendeletet hirdette ki, mely a végvidéket is a magyar miniszteriumtól tette függővé. Az összegyűjtött néptömeg csöndesen hallgatta a rendelet felolvasását, míg nem a karlóczai odbor két ügynöke a népet heves szónoklattal ellenmondásra nem izgatta. Az ellenmondás, irásba foglalva, a végvidéki ezred kormányához, Pancsovára küldetett. Majd a város közelében fekvő helységek lakosai is összegyűjtetvén, az odbor ügynökeinek izgatása szerint elvégezték, hogy nemzeti jogaikat s a karlóczai gyűlés határozatait élet-halálra védelmezendik, s e végett minden házból, hol két férfi van, egyet felfegyverezve fognak küldeni a táborba. E végzés következtében mintegy három ezer fegyveres gyűlt össze s egy, Drakulics nevű volt hadnagy, mint a fő-odbor által kinevezett ezredes, parancsai alatt, Perlaszvárost földművekkel erősítette meg a védelemre. Ez lőn aztán a Tisza bal partján a szerbek legjelentékenyebb hadi pontja.

A karlóczai tábor.

Ugyanezen időben Pancsova, Tomasovácz, Botos, Alibunár s más szerblakta végvidéki helyeken a nép, harang és

1848. Junius. dobszó által gyűjtetvén össze, azon ürügy alatt, hogy a magyar kormány gőzhajókon katonaságot küld Karlócza ellen, felszólíttatott, ne engedné patriarchájok székvárosát elfoglaltatni. A fő-odbor ügynökei ezután az önkéntes csapatokat felfegyverezvén, Karlócza felé indították. Út közben a pancsovai és szerémségi határőrök közől is számosan csatlakoztak vala hozzájok. E csapatok aztán a Duna jobb partján, Karlócza és Újvidék közt szállottak táborba.

A római sánczok tábora. E közben, junius 6-kán, a péterváradi határőrök egy erős csapata, az odbor által ezredessé nevezett Joannovics vezérlete alatt, Titelbe, a sajkások zászlóaljának székvárosába vonúlt, s a népet felbujtogatván, a vezénylő Molinari alezredest felszólítá, hódolna a fő-odbornak s adná ki a zászlóalj ágyúit. Az alezredes hasztalan kisérlé meg az ellenállást: tisztjei hármon kivül, mindnyájan Joannovicshoz pártolának. E lázadók, miután Titelt s az ágyukat hatalmokba ejtették, és a fegyveres népet mind itt, mind Zsablyán s más végvidéki helyeken magokhoz kapcsolták; a nagy római sánczoknál állapodának meg és szállnak vala táborba.

Bács megye s a temesi bánság sík terein több vidéken emelkedettebb, sáncz alakú vonalak léteznek, melyeknek eredetét s rendeltetését a feledés homálya borítja. Lehettek hadművi épitmények, földvárak, sánczok a barbár népek betörései ellen. Lehettek a béke művei, a jóllét eszközei, országutak, gátok az árvizek ellen, a római birodalom korában. A szóban forgó vonalak *nagy* római sánczoknak neveztetnek, nem hosszaságuk, hanem magosságuk és szélességök miatt, mely tekintetben a hajdankor efféle sajátszerű maradványai közt legjelentékenyebbek. E nagy római sánczok a Tiszától Földvár alatt egész Újvidékig a Dunához nyúlván, s több helytt kisebb várbástyák magasságára emelkedvén, a sajkások kerületét mintegy háromszegű alkalmas fegyverhelylyé képezik. E földműveket majdnem egyenszögü irányban metszi keresztül egy más emelkedett vonal, mely Bács megyéből mintegy nyolcz mérföldnyi hosszaságban nyúl be a sajkások

kerületébe; e vonalt, bár amannál jóval hosszabb, de alacsonyabb és keskenyebb, *kis* római sánczoknak nevezi a vidék népe. Hol e két földmű egymást átmetszi, Temerinnel szemközt, szállott táborba csapataival Joannovics. E sánczok nem először használtattak a szerbek által ilyféle hadi czélra. Beköltözésök után a 17-dik század végén, gyakran kerestek itt védhelyet a törökkel harczoló csapataik. Volt itt táboruk a 18-dik század első tizedében is, a Rákóczy-felkelés idejében. A fő odbor tehát nemzeti hagyományt is követett, midőn e helyet hadtanyává tűzte volt ki. 1848. Junius.

E három tábor, melyeket, a királyi biztosok által nemzetőrökből felállított őrvonal daczára, Bács és Torontál megyékből érkező szökevények naponként szaporítottak, a vidékbeli szerb néptől bőségesen elláttatott eleséggel; az ágyukat s egyéb lőszereket a lázadók hatalmába esett Titel hadi tárai szolgáltatták: s így minden kész volt a harcz megkezdésére.

Nem titokban működő izgatással, hanem hadilag is erős helyzetet foglalt fegyveres ellenséggel volt tehát már dolga a magyar kormánynak és biztosainak. A szerbek Perlaszról Becskereket, Karlóczáról Újvidéket, a római sánczokból a becsei kerületet fenyegették. A magyar kormány is nagyobb haderőt kényteleníttetett tehát összevonni e pontokon, különösen Becskereken, Ó-Becsén és, nehogy a lázadás az oláhokra is átterjedjen, Verseczen. Midőn híre futott, hogy a ráczok a római sánczokban tábort ütöttek s onnan Ó-Becsét szándékoznak mindenekelőtt megtámadni, a királyi biztosok Szabadkáról, Jankováczról, Zentáról és Csantavérről mintegy 1700 önkéntes nemzetőrt indítottak a nevezett város védelmére. Majd Kis-Kunság, nevezetesen Halas városa is küldött némi csapatokat, melyek azonban, mihelyt elég rendes katona szállíttatott Ó-Becsére, ideiglen haza bocsáttattak. Dicsérettel említendő, hogy nem csak a magyar, hanem a német községek is egész készséggel küldötték ki még alig szervezett és fegyverrel igen hiányosan ellátott nemzetőrségeik egy-egy részét. A kormány ellenintézkedései.

1848. Junius. E nemzetőrök mozgó csapatokra felosztva alkalmaztattak a fenyegetett helyek védelmére.

Az alvidéken létező rendes katonaság, nem számítva a várak őrseregeit, a következő alkatrészeket foglalta magában:

1. A bánságban volt, lovasság: a Hannoveri király czímét viselő huszár ezred. Gyalogság: négy század a Rukavina ezredből, melyek Temesvárról küldettek Verseczre; három század a Ferencz Károly-ezredből; négy század a Don-Miguel ezredből; ugyanannyi a Leopold-ezredből; összesen: nyolcz század lovasság; tizenöt század gyalogság, egy hatfontos ágyuüteggel; számszerint mintegy 2500 ember. E mozgó sereg vezére volt Kiss Ernő, huszár ezredes. Utóbb az alibunári tábor ellen Blomberg ezredes vezénylete alatt négy Schwarzenberg-dzsidás s egy huszár század s a Rukavina ezred gyönge harmadik zászlóalja két hatfontos ágyúval Verseczen foglalt állomást.

2. Bács megyében feküdt lovasság: a János főherczeg nevét viselő nehéz lovas ezred. Gyalogság: a Zanini olasz ezred egy zászlóalja, mely Ó-Becsén vett állomást; az Estei Ferdinánd magyar ezred egy zászlóalja, mely junius 5-én érkezett Pestről Újvidékre; összesen mintegy 2200 ember.

Az alvidéken tehát, a lázongó ráczok ellenében, a várőrségeken felül, mintegy hatezer rendes katonával rendelkezhetett a miniszterium. Magában véve csekély haderő; de meggondolván, hogy a szerbek csapatai, számra nézve nem sokkal nagyobbak, s ekkor még elég rendezetlenek voltak, ügyesen vezetve elégséges volt volna a lázadókat fészkeikből kiűzni és szétverni. De a seregek, összpontosított, támadó működés helyett egyes városok s vidékek védelmére osztattak szét; minek következtében a lázadás háboríttatlanul gyarapodék. E taktika oly annyira kedvező volt a lázadóknak egyes táboraik megerősitésére, hogy magok is annak folytatására működének. A figyelmet táboraikról elfordítandók, fenyegető üzenetek s hírek terjesztése által annyira fellármázták a vármegyék határvárosait, hogy a megrémült hatóságok nyakra

főre sürgették a biztosokat, küldenének katonát mindenfelé, fenyegetett határaik s városaik védelmére. A hatóságok s biztosok különösen Becskereket féltették a megrohanástól, miután ott a szerbek nemcsak számra nézve meghaladták a magyar és német lakosságot, hanem szellemökre nézve is a lázadás legbuzgóbb hívei közé tartoztak: a város nyugalmát ennél fogva csak egy hadseregnek folyton benn szállásolása által vélték megőrizhetni. És miután Versecz, Becse és több más város is hasonló körülmények közt létezett: a haderő, melylyel összpontosítva s támadólag működve, könnyen el lehetett volna fojtani a lázadást, apró védcsapatokra osztva, szükségkép elégtelenné vált; s mivel a lázadás ekként folyton s háboríttatlanul erősbűlhetett, hosszabb időre a városok sem biztosíttattak. Ha ellenben összpontosított hadaink a lázadókat főbb fészkeikből egymás után kiverik s hátok mögött a magyar vidékek nemzetőrsége foglal helyet, egyszerre mind a két czél el lett volna érve. 1848. Junius.

De volt még egy más oka is annak, miérthogy a lázadás, miként különben lehetett volna, annyi haderővel is, menynyi az alvidéken létezett, idején el nem fojtatott: ezen ok a fő hadi kormányszékek létezésében feküdt. Nagy hiba volt, eleitől fogva a többi ó intézményekkel együtt el nem törleni e kormányszékeket, melyek, törvényeinkben úgy sem alapúlók, miként idegen hatalomtól, az osztrák kormánytól származtak: úgy idegen személyekkel, az alkotmányt nem ismerő, nem szerető német tábornokokkal s más fő tisztekkel valának rendesen betöltve. A márcziusi napokban, midőn a kényuralom régi eszközei s minden más elavúlt intézmények a forradalom szellemétől ihletett nemzet akarata előtt halomra dűltek, e hadi kormányszékeket is csak oly könnyű volt volna eltörűlni, mint az udvari kanczelláriát vagy a helytartótanácsot. Eltörűltetésök pedig annál szükségesebb volt, mivel a katonaságot, mely közvetlen az ő parancsuk alatt áll vala, a reactiótól reábiratva könnyen a reformok ellen fordíthatták. De főnökeink, kik a nemzeti reformot végrehajtották, meg-

A fő hadi kormányszékektől eredt akadályok.

1848. Junius. foghatatlan s menthetetlen félszegségből, féltek a reformot a katonaságra is kiterjeszteni. És e mulasztásnak, a bekövetkezett reactio hatása alatt annál bizonyosabban meg kellett teremnie a maga kárhozatos gyümölcseit, minthogy hazánknak épen hadi ügyeibe oltotta be az osztrák kormány legmélyebben a maga kényuralmát. E hadi kormányszékek idegen szellemű, absolut elvű hivatalnokai, kik eddig kizárólag Bécstől függtek, nem örömest, nem őszintén rendelték magokat a magyar miniszterium alá, még akkor sem, midőn a császár-királynak junius 6-kán kelt rendelete szerint arra utasíttattak. Megismerték ugyan végre a magyar miniszteriumot; de koránt sem törvényességénél fogva, hanem csak mivel az nekik ez idő szerint Bécsből hagyatott meg; készek azonnal felmondani az engedelmességet, mihelyt Bécsből erre nézve újabb intést vesznek : külszínleg hódoltak végre a magyar miniszteriumnak; de bensőleg nem szűntek meg az osztrák miniszteriumot, s különösen a megbukott udvari fő haditanács helyét elfoglalt bécsi hadügyminisztert tekinteni a magok tulajdonképeni felsőbbjének; annak körleveleit, azontúl is elfogadni s titkon hozzájok intézett rendeleteit tekinteni irányadóknak s kötelezőknek. Ez volt oka hogy, például, a temesvári hadi kormányszék a magyar hadügyminiszteriumhoz küldött jelentéseiben nem is élt azon irmodorral, melyet elébbi elöljárósága a bécsi udvari fő hadi tanács irányában használt vala; hanem csak oly hangon irt amahhoz, mint elébb a budai helytartótanácshoz, melylyel magát, bár szinte törvény- s alkotmányellenesen, de a bevett visszaélés szerint, egy rangúnak tartotta. Hasonlókép, bár a császári sárga-fekete mellé, a kormány rendelete szerint, a nemzeti háromszinű zászlót is kitűzte; de a magyar alkotmányra, felszóllítva sem akarta letenni a törvényszerű esküt.

A magyar miniszteriumot az első mulasztási hiba, melyet e hadi kormányszékek fenhagyásában elkövetett, nem sokára mind újabb hibás lépésekre vezette. Midőn az udvari reactio már nyilvánosabban működék, midőn a ráczok fellázad-

tak, már csak azért is tűrni kényteleníttetett ezen idegen szellemű hadi hatóságokat, nehogy azok eltörlése most már a lázadás elfojtását nehezbítse. Mi több, minisztereink, miután sejdíteni kezdték, hogy az udvari reactio épen e hadi hatóságokat akarja felhasználni a maga eszközei gyanánt, — gyöngeségük érzetében azoknak szinte hizelegni kezdtek, nehogy, mint később mind e mellett is megtörtént, a haza nagy kárára nyiltan felmondják az engedelmességet. De utóbb még jobb alkalmunk lesz elbeszélni, miként boszúlta meg magát kormányunkon a mulasztás, mely szerint ezen osztrák szellemű hadi hatóságokat, midőn lehetett volna, az átalakúlás forradalomszerű napjaiban, a kényuralom többi intézményeivel együtt el nem törűlte; mert csak később gyűlt meg igazán velök a baj: most még tűrhető volt a viszony. 1848. Junius.

A fő hadi kormányszékek tagjai, személyes érzelmeiket tekintve, jobbára ellenszenvvel sőt utálattal viseltettek a szerb lázadás irányában. Míg tehát az iránt, hogy a szerbek főnökei az udvari reactioval összeköttetésben állnak, kétségtelen bizonyság nem volt kezeikben, nem is vonakodtak a lázadók ellen a miniszterium rendeletei szerint némileg közremunkálni; de őszinténék, buzgónak már akkor sem lehetett mondani közremunkálásokat. Minthogy a szerbek főnökei eleitől fogva hirdették, hogy nemzeti ügyökön kivül a császár érdekében is fognak fegyvert a magyarok ellen: a hadkormányszéki tábornokok óvakodának nagy szolgálati készséget tanúsítani oly ügyben, melyről bizonyosan még nem tudták, birja-e, vagy nem az udvar pártolását? Mihelyt azonban a horvát bán fellépéséből s a szerbekkeli szövetkezéséből sejdíteni kezdték az udvar titkos szándokait: az ő magoktartása is mind kétségesebbé vált, és szemlátomást ingadozni kezdének a lázadás pártolása s a miniszterium az ellen intézett rendeleteinek végrehajtása között.

Minthogy a miniszterium rendeletei csak e hadi kormányszékek útján juthattak a végvidékbe, mely tényleg még nem kapcsoltatott vissza az országhoz: könnyen megérthető,

1848. Junius. miért nem verhetett gyökeret a miniszterium tekintélye ama vidékeken. A királyi biztosok hatalma a hadi kormányszékekkel szemben természetesen nem lehetett nagyobb, mint minővel maga e miniszterium bírt. És bár nem mulasztá is el a miniszterium oda utasítani az illető hadi kormányszéket, hogy a királyi biztosoknak mindenben segédkezet nyújtsanak: könynyen átlátható, mily nehéz és kényes volt a biztosok állása a hadi kormányszék irányában. A királyi biztosok a helyszinén felmerűlt körülményekből hamar átlátták ugyan e kormányszékek kétes jellemét; de meggyőződve lévén, hogy tekintélyöket a szerb és oláh népség előtt semmi sem nevelheti inkább, mint egyetértésök a császári tábornokokkal, kénytelenek voltak velök csínyán bánni s hallgatagon tűrni buzgalomhiányukat a kormányrendeletek teljesítésében. És ekként, míg egy felől érdekükben áll vala a barátságos viszonyt fentartani a hadi kormányszékekkel; más részről, épen a barátság fentartásának óhajtása akadályozá a lázadás elleni intézkedéseik sükerét. Többször történt, hogy a kir. biztosok a leghitelesebb adatokból tudták, hogy egyik vagy másik katonai hatóság a végvidéken pártolja a lázadást: és mégis a bűnöst megfenyíteni vagy csak megakadályozni sem álla hatalmokban. A végvidéki igazgatásba egyenesen be nem folyhatván, a fő hadi kormányszékhez kényteleníttettek folyamodni; ez pedig, jó akarat hiányában, vagy egyenesen tagadta a kétségtelen alapokon nyugvó vádat; vagy avval mentette magát, hogy a kérdéses helyen az ő tekintélye is elenyészett, az ő parancsai sem teljesíttetnek. De azért egyenes befolyást, mit ilyféle válaszok után követeltek, még sem engedett a kir. biztosoknak.

Hogy az olvasónak fogalma legyen, mennyire mozdítá elő a lázadás gyarapodását a temesvári fő hadi kormányszék e kétes hűségű, ingatag magaviselete, csak egypár szembeötlő példát idézünk. Verseczen, hol egyébiránt az erélyes magyar és német ajkú nemzetőrség meglehetősen féken tartá a szerb lakosságot, junius 1-jén egy, Sztanimirovics nevű, belgrádi

izgató nyilvános helyen felkelésre buzdító beszédet intézett a rácz lakosokhoz. A nemzetőrségtől e miatt üzőbe vétetvén, a fehértemplomi ezred Izbistye nevű községébe menekűlt, mely, századosi székhely, még nem volt a szerb lázadók kezében, hanem az ezredbeli tisztek parancsaitól függött. A verseczi rendőrség a nevezett lázadót Izbistyén végre utólérte s kiadatását kivánta. De a helybeli százados őt pártfogása alá vette s Fehértemplomba, az ezred kormányának székhelyére küldötte, honnan őt aztán Dreyhan alezredes Pancsovára kisértette. Az izgató itt Róth tábornoktól — ugyanattól kit utóbb Perczel Mór seregestől elfogott, — nem csak szabadon bocsáttatott, hanem engedelmet is nyert lázitó beszédeinek folytatására. Vukovics kir. biztos, mind ezekről teljes hitelességgel értesűlvén, felszólitá a temesvári fő hadi kormányt, mozdítaná el Fehértemplomból Dreyhan alezredest, ki a lázadással való egyetértésének különben is több jeleit adta. De hasztalan; a hadi kormányszék őt minden vád ellen ótalma alá fogadta. 1848. Junius.

Még kiáltóbb egy más eset. Róth tábornokot, néhány nappal az elbeszélt esemény után, Luzetics dandárnok váltotta fel, kit ezen állomásra még márcziusban, a megbukott udvari fő hadi tanács nevezett ki. Luzetics mindjárt első fellépésével felmondta az engedelmességet a miniszteriumnak, kijelentvén, hogy annak rendeleteit nem fogadja el. Az erről értesűlt királyi biztos tüstént elmozdíttatását kivánta a hadi kormányszéktől, de süker nélkül; a hadi kormányszék, Luzetics bűnét nem menthetvén, azt válaszolá, hogy a pancsovai ezredben az ő parancsai sem teljesíttetnek. És hasonló mentségekkel élt a temesvári hadi kormányszék, valahányszor a királyi biztos a végvidéken elkövetett izgatások s azon tisztek ellen vádat emelt, kik a lázadóknak segédkezet nyujtottak.

Mi több, magában, a temesvári fő hadi kormányszék keblében is, melynek élén b. Piret altábornagy áll vala, találtattak tisztek, kik ellenséges érzelmeiket nyilván hirdették Magyarország s annak kormánya ellen. E tekintetben már ez

1848 Junius. időben feltünővé lett Temesváron egy borzasztó név, melynek viselője utóbb egy nemzet köz utálatának s átkának vált tárgyává. Haynau tábornok, ez időben Temesvárott osztályparancsnok, kezdettől fogva dühös ellensége volt a magyar miniszteriumnak, ellene kimélet s meggondolás nélkül szórta izgató kikeléseit minden alkalommal. A várbeli tiszti karban csak egy tiszt, Damjanics János, Rukavina ezredbeli kapitány, bár származása szerint rácz, de buzgó hazafi, volt elég bátor társai körében, mennyire tőle telhetett, nemcsak megakadályozni a tábornok izgatásainak hatását; hanem vele egyenesen szembe is szállani bűnös beszédei miatt. A megyei törvényhatóság, majd a királyi biztos is elmozdíttatását sürgette a botrányos vezérnek. És, jellemző a fő hadi kormány szellemére nézve, hogy Damjanics, ki szerb létére is oly lelkesen képviselte tiszttársai közt a magyar hazafiságot, Haynau eszközlésére már áprilban Olaszországba rendeltetett; Haynau pedig végre csak májusban mozdíttatott el, a miniszterium határozott követelésére. Említést érdemel az is, hogy a hadi kormányszék, a Haynau ellen elébe terjesztett panaszokra s vádakra, akként szokott volt válaszolni, hogy a tábornok hóbortossága közönségesen ismeretes, és szájaskodásai csak megvetést érdemelnek. Ki sejthette volna akkoron, hogy ezen utált egyén, ki elmozdíttatása után Olaszországba küldetvén, nevét Bresciában nem sokára Európa szerte gyalázattal bélyegezte, egy év múlva a Magyarország ellen küldött hadak fővezére, a magyar nemzet hóhéra leend!

A temesvári fő hadi kormányszéknek, következményeire nézve, mindenek közt kétségkivül legártalmasabb tette volt az, hogy a rácz zavargások kitörésekor a vármegyei és végvidéki terület közt, mintha ez amattól külön országot képezne, őrvonalt állított fel. Ezen, ha a Bécscsel való egyetértés következtében talán nem is bűnös, de minden esetre szerencsétlen rendszabály mindenek közt leginkább gátolta a lázadásnak, míg csirájában létezett, elfojthatását, s időt és tért engedett annak, magát hatalommá szerveznie. Mert míg seregeink

1848. Junius.

a fő hadi kormányszék utasítása szerint, Verseczen, Becskereken, Becsén és Kikindán védelmi állomásokat foglaltak el: a lázadók, velök szemközt, mintha más állam területén volnának, háboríttatlanul erősítették táboraikat s készültek mindenkép a háborúra. A királyi biztosok hasztalan ösztönzék a mozgó csapatok vezéreit, nyomulnának elő a végvidékbe, és szórnák szét a még rendezetlen rácz csapatokat: a vezérek legjobb akaratuk mellett sem tehették azt, miután a fő hadi kormányszék egyenesen megtiltotta nekik a végvidék határainak átlépését. És midőn a kir. biztos magát a hadi kormányszéket szólította fel, vonná vissza e káros rendeletét: ez, a magyar érdekek pártolásának színe alatt, akként válaszolt, hogy a sereg előnyomulása következtében a szerbek ingerűltsége még veszélyesebbé válik, s az óhajtott kibékülés lehetőségének minden reménye elenyészendik. „A kormány érdekében ismételve s a legkomolyabban terjesztem elő — mond junius 6-kán a hadügyminiszterhez intézett levelében b. Piret altábornagy s fő hadi kormányzó — hogy a rendszabályok, melyeket a miniszterium ezen mélyen fekvő okokból támadt ellenállás leküzdésére látszik foganatba venni akarni, előttem semmi tekintetben nem tünnek fel olyanoknak, hogy a kivánt czélra vezessenek. Sőt könnyen megtörténhető, hogy bármely erőszakos lépés által egyelőre kiszámíthatlan zavar fog előidéztetni." Valóban, ha nem bécsi utasítások szerint, bűnös képmutatással irta ezt Piret fő hadi kormányzó: fölötte gyermekded hitűnek kellett lennie, hogy még junius 6-kán is a békés kiegyenlítés reményével kecsegtesse magát s a miniszteriumot.

Zavar és ingatagság a hadi intézkedésekben.

Miután a kormány e hadi hatóságokat akkor, midőn veszély nélkül lehetett volna, eltörűlni elmulasztotta, most már kénytelen volt tűrni létezésök minden következményeit. A kiméletes bánásmód, melyet ezen idegen egyénekből álló, osztrák szellemű fő hadi kormányszékek magok irányában igényeltek, egyebek közt azt is maga után vonta, hogy a bánsági mozgó sereg vezére, Kiss Ernő ezredes, közvetlen e kor-

1848. Junius. mányszékek parancsától függjön; miből aztán számtalan zavar, mulasztás, ingatagság és ferdeség származott a hadi intézkedésekben. Mit a kir. biztosok rendeltek, a hadi kormányszék azt több esetben visszavonta s ellenkezőt parancsolt. Így történt egyebek közt junius 1-ső napjaiban a mozgó hadtesttel. Csernovics ismételve rendeletet küldött Kiss Ernőhöz, hogy seregével Újvidékre siessen; de rendeletei süker nélkül maradtak. „Nem tudom, — írja Vukovicshoz — mi lehet ennek oka; de következése az lett, hogy hatályosan mind eddig föl nem léphetvén, csupán a tekintélytelen alkudozás meddő terére vagyok szorítva.“ Midőn aztán Kiss Ernő a mozgó hadat Kikindáról Újvidék felé valahára megindította, alighogy Földvárig érkezett, a péterváradi hadi kormányszék parancsára ismét visszatérni kényteleníttetett. Ezen ingatagság, ezen egymással ellenkező parancsok végre az ezredest is oly igen elkedvetlenítették, hogy a vezérletről leköszönni szándékozott. „Annyi nemű parancsok érkeznek hozzám, — így panaszkodik Vukovics kir. biztoshoz írt levelében — hogy valójában nem tudom, mitevő legyek s annál kellemetlenebb állásom, mivel annyi fáradozásom s iparomnak az a jutalma, hogy kir. biztos, Csernovics Péter úr, mivelhogy felszólitása következtében már Földváron voltam, de onnan a péterváradi fő hadi kormány utasitása szerint Kikindára visszatértem, most még felelősség terhével int rendeletei teljesitésére; holott nekem szigorúan meg van parancsolva, a tartománybeli fő hadi kormány világos parancsa nélkül a bánságból ki nem mozdulnom. Mind ezekre nézve elhatároztam, a vidéki katonaság vezényletét le is tenni s ezredem kormányára szorítkozni.“ Ő ugyan, Vukovics közbenjártára, továbbra is megmaradt a vezérletben; de a bajos viszonyok utóbb sem javultak.

Mialatt részünkről a hadi intézkedésekben ily zavar s ingatagság uralkodék : a lázadók nemcsak elfoglalt táboraikat megerősítették, élelemmel s minden szükséges hadi szerekkel ellátták; hanem egyéb készületeiket is nagy erélylyel megtették a támadásra. Mint minden ó-hitű nép, úgy a szerbek

is fontos teendőiket egyházi ünnepélyekkel, szertartásokkal szokván kapcsolatba hozni: a közeledő görög egyházi pünkösd hétfőjére híresztelték Versecz és Becskerek megrohanását. A főodbort azonban, mely be sem várva a karlóczai gyülés határzatainak megerősitését a császár által, mint mondók, magát Karlóczán ideiglenes kormánynak kiáltotta ki, méltán aggasztá s működéseiben is akadályozá Pétervárad közelsége, hol Hrabovszky altábornagy, bár erélytelenül, de még is a magyar kormány érdekében vezérkedék. A főodbor tehát eltökélte magát, mielőtt a híresztelt támadást végrehajtatná Hrabovszkynál kisérletet tenni: őt vagy megnyerni a császár iránti rokonszenvek színlelésével; vagy, ha ez nem sikerűlne, oly nyilatkozatra kényszeríteni, mely által a császári érzelmű tisztek előtt hitelét vesztené, s a végvidéken különben is megrendűlt hivatalos tekintélye végkép megsemmisíttetnék. 1848. Junius.

A főodbor tehát, — mely cseles politikáját úgy szerette intézni, hogy a nép előtt erőszakos, forradalmi, a katonai hatóságok előtt viszont a császárhoz hű, annak érdekeiért küzdő, alattvalói szerepét tüntesse fel, junius 10-kén Hrabovszkyhoz Péterváradra küldöttséget eresztett. A magyar nemzetőrségi csapatok, mint mondók, a szerbek táborba gyülése után, a közvetlen veszélynek kitett magyar helységek védelmére rendeltettek ki a kir. biztos által. Az ármányos küldöttség mindazáltal panaszosan adta elő Hrabovszkynak, hogy a magyar nemzetőrségi csapatok a bácsi és bánsági szerb helységeket megtámadással fenyegetik. A tábornagytól ennél fogva a császár nevében a szerbek számára védelmet kért, miután, mondá, úgy hiszi, hogy ő nem csak a magyar miniszteriumot, hanem a császárt is szolgálja. A csel azonban nem sikerült. A tábornagy katonai egyenességgel, tétova nélkül válaszolá, „hogy a kért ótalomnak helyét nem látja, mivel a szerbek azok, kik a közbékét háborgatják, és mihelyt ők, engedelmességre térve, megszűnnek nyugtalankodni, a csend is azonnal mindenütt helyreálland.“ A küldöttség ama cseles

A főodbor küldöttsége Hrabovszkyhoz.

1848. Junius. szavaira, mikép hiszi, hogy a tábornagy a császárt híven szolgálja, hasonló egyenességgel jegyzé meg, „hogy ő a maga kötelességeit jól ismeri s épen a császár parancsát teljesíti, midőn a magyar miniszterium felsőbbségét elismeri s rendeleteit végrehajtja.“ — „De a császár iránti hűség kivánja, — szóla erre indulatosan egy küldöttségi tag, — hogy míg a szerb nemzet kebléből küldöttség jár a császárnál, őt régi szabadalmaik helyreállitására s újabb kivánataik teljesitésére kérendő, a tábornagy a magyarok hadi készületeit s mozgalmait eltiltsa, biztosaik intézkedéseit meghiúsítsa.“ Mire viszont Hrabovszky válaszolá, „hogy a béke csak a szerbek csöndes magaviseletétől függ. Egyébiránt, mi említett régi szabadalmaikat illeti: ő azokat nem ismeri; de annyit tud, hogy Szerbia s politikai szerb nemzetiség Magyarország, sőt az egész monarchia térképén nem létezik; s ő azt hiszi, hogy a kik a politikai szerb nemzetiségért buzognak, czélszerűen tennék, ha átmennének Szerbországba, hol e nemzetiség uralkodik.“ Mintha a tábornagy ezen tényleg s törvényesen helyes válaszával a szerbek jogain valamely iszonyú sérelmet ejtett volna, a küldöttség annak hallattára szörnyen felindult, s a mondott szavak értelmét elferdítve kiálta fel: „íme tehát a szerbektől már nevök is eltagadtatik!“ S dühösen távozának Péterváradról.

A küldöttség Karlóczán nagy zajt ütött Hrabovszky ellenséges szándékainak híresztelésével. A főodbor a maga együttlétét állandónak nyilatkoztatta; a nemzeti pénz- és levéltárat még az nap Pancsovára s onnan utóbb Belgrádba szállíttatta; a harczra alkalmatlan egyéneket a város elhagyására, a táborban összegyűlt népet pedig készületre s gondos őrködésre szólította; a küldöttség eljárását végre egy kiáltványban tette közzé, melyben egyebek közt a következő pont áll: „Ily módon jutalmazza egy császári tábornok a szerb népet azon vérért, melyet Franczia-, Olasz-, Porosz- és Oroszországban az osztrák trónért ontott s jelenleg is ont Olaszországban. Testvérek, szerbek! A német és a cseh, a morva

és a lèngyel, a sleziai és az olasz, a magyar és az erdélyi, — szóval, minden nemzet talál a maga számára nevet Ausztria térképén és a magyar törvénykönyvben. A te számodra, szegény szerb nép, csak ez sem létezik! Ilyen tehát a ti sorsotok? Ez tehát a nyeremény, melyet nektek a tizenkilenczedik század, a nemzetek ez aranykora, hozott?“ E szózatot egy felszólitás követé az alodborokhoz, melyben ezeknek újabban meghagyatott, hogy a népet helységenként, a harangok félreverése által egybegyűjtvén, ösztönöznék, fegyverkezzenek fel mennél többen s menjenek a perlaszi, római sánczi és karlóczai táborok szaporitására. A szerbek, a háború végével, akként szerették ugyan előadni a történteket, mintha az általános fölfegyverkezés és a táborokba szállás Hrabovszky nyilatkozatainak volt volna eredménye; tagadhatatlan tény mindazáltal, hogy nem csak az átalános fölkelés megparancsolva, hanem a táborok is megalakitva voltak már akkor, midőn a küldöttség Hrabovszkyhoz járult. 1848. Junius.

Hrabovszky, miként működése alatt általában, úgy e zaj s hadi készületek hallattára is nagy szilárdsághiányt tanúsított. Megértvén, hogy különben helyes, törvényszerű nyilatkozata zsákmányoltatik ki a főodbor által ezen újabb vihar ürügyéül, attól tartott, hogy eljárásának elferdített híresztelése az udvarnál roszalást vonand személyére. Más nap tehát (jun. 11-kén) két tisztet eresztett Karlóczára a főodborhoz, üzenvén általok, hagynának fel ok nélküli zajlongásaikkal s küldenének hozzá újabban egy választmányt, melylyel a fellármázott nép lecsillapitásáról szenvedélytelenül értekezhessék. Az e gyöngeség által még inkább felbátorított lázadók azonban, minden kibékülési kisérletet visszautasítván, a kiküldött tiszteknek azt adák válaszul, hogy ők ezentúl mit sem akarnak tudni a tábornagyról, s már el is küldték a császárhoz ellene intézett vádiratukat.

E dacz végre felháboritotta Hrabovszky türelmes kedélyét, s minthogy a miniszteriumtól különben is már ismételve szorgalmaztatott, zabolázná meg valahára a szeme előtt oly Karlócza megtámadtatása.

1848. Junius. vakmerőn háborgó karlóczaiakat: eltökélte magát, fegyverhatalommal lépni fel ellenök. Junius 12-kén tehát egy zászlóalj Don-Miguel-féle gyalogságot egy század lovassal s egy ágyuüteggel Karlócza felé indíttatott. E városka éjszakkeleti részét a hatalmas Duna mossa; déli és nyugoti oldalát szőlőkkel, szilvásokkal beültetett hegyek környezik, úgyhogy a város a két hegység közt a Dunára hajló völgyben fekszik. Péterváradból jól készült országút vezet le a városba, s ezen haladt elő a péterváradi hadsereg. A fegyveres erő közeledése meglepte a főodbort, mely Hrabovszky eddigelé tanúsított erélytelensége után nem várt tőle megtámadtatást. A több ezerből álló fegyveres tömeg, mely végvidéki katonákból, önkéntesekből és egy, Szerviából átküldött segédcsapatból szerkesztve, a tábort képezte, jobbára a város délkeleti oldalán elnyúló mezőn épen fegyverben gyakoroltaték, midőn Hrabovszky a kevesektől őrzött éjszaki részen seregével megjelent. A kis magyar had váratlan megjelenése mind a mellett is oly zavarba ejté a lázadókat, hogy maga Sztratimirovics György is, ki a vajdává választott Suplikácz megérkeztéig fővezérré neveztetett, a várost eleinte védelem nélkül szándékozott odahagyni. Majd azonban meggyőződvén, hogy ama keskeny híd, mely az országutat a várossal összeköti, alkalmas pontul szolgál az ellenállásra, a városban barangoló szerviánusokat annak védelmére utasitá; maga a város ellenkező szélén lévő csapatokhoz sietett. A szerviánusok, jobbára bokrok által fedve, élénk tüzeléssel fogadták a hidhoz közeledő magyar hadat; de miután ennek részéről az ágyuk is megszólaltak: a szerviánusok s az időközben segélyökre jött karlóczaiak mintegy hatvan holt és sebesűlt vesztével visszanyomattak. Mialatt pedig gyalogságunk és tüzérségünk ekként a hidon át az égő városba rohant: lovasságunk is a Duna partjára kerűlve, a keleti oldalon nyomult be a város főpiaczára. Hrabovszky ezután a déli részen sorakozott lázadókat szándékozott megtámadni és szétverni. De észrevévén, hogy azok nagyobb része, ügyes mozdulattal a hegyre vonult s azon keresztül a

magyarok háta mögött a péterváradi utra siet: nehogy kis hada a négyszerte számosabb ellenségtől bekerittessék, a fenyitést különben is elégségesnek tartván, seregével visszafordult; s a nélkül hogy a szerbektől háboríttatott volna, mintegy hetven fogolylyal tért vissza Péterváradra. Részünkről Halasy és Weinhengst hadnagyok sebesűltek meg s néhány közvitéz esett áldozatává ezen első polgári harcznak. A béke érdekében kivánatos volt volna ugyan, hogy Hrabovszky állandólag megszállva tartsa a lázadás e fő fészkét; de mivel elégséges had híjában ezt nem tehette, mulékony kirándulásának csak az lett eredménye, hogy a szerbek gyűlölete s boszúvágya még inkább felfokoztatott a magyarok ellen, s a lázadás az egész alvidéken kitört. 1848. Junius.

A sajkások elpártolása.

Ugyanis alighogy híre terjedt a karlóczai eseményeknek, a sajkások egy osztálya Zimonyban, hol szállásolt vala, az engedelmességet felmondván, hajócsapatával rögtön Karlócza alá evezett s magát a főodbor parancsai alá helyezte. Megjelenésök új bátorságot öntött a főodborba, úgy hogy az nemcsak nem távozott el Karlóczáról, miként elébb, a magyar ágyuk dörgése alatt határozta volt, hanem azontúl még erélyesebben működvén, a támadást több vidéken tényleg megkezdte. Minthogy Molinari őrnagy, a sajkások zászlóaljának parancsnoka Titelben, a lázadáshoz nem csatlakozott, Sztratimirovics a hatalmába kerített „Duna“ gőzhajón junius 15-én ötszáz fegyveressel Titelbe ment, a parancsnokot letette, minden hadi szereket lefoglalt s a főodbortól függő parancsnokságot nevezett ki. A sajkások példáját pár nap múlva az egész péterváradi ezred kerülete is követte, azontúl szinte a főodbort ismervén el felsőbbségének.

A szerviánusok csoportos áttörése.

De mind ezen erőben sem biztak eléggé a felkelők, mióta a miniszterium számosabb hadakat pontosított össze az alvidéken. Ők tehát a török fenhatóság alatt létező rokonaikhoz, a Száván túli szerbekhez folyamodtak, kiket megkülönböztetés végett a magyarországi szerb alattvalóktól, ezentúl szerviánusoknak fogunk nevezni. Belgrád, Szerbország fővárosa,

1848. Junius. már a mozgalom kezdete óta folyton összeköttetésben állott a felkelőkkel s ezeknek biztos menedékül, hadkészületeiknek rakhelyül szolgált. Kik hatóságaink és seregeink közelében magokat biztosságban nem érzék, Belgrádba futottak, hol a testvér lakosság s egyes hatalomviselők ajtai, szintúgy mint a hírlapok mindig nyitva álltak előttök izgatásaik, terveik, kivánataik nyilvánitására. Irományokat, emlékeket, pénztárakat, templomi kincseket, hadi szereket, szóval mindent mit otthon a háború veszélyei ellen biztosságba nem helyezhettek, Belgrádba vittek át. A lázadáshoz csatlakozott határőri vidék és Szervia közt, az egészségi őrvonal is megszüntettetvén, oly szabad járás-kelés létesűlt, mintha ugyanazon állam részei voltak volna.

Karlócza megtámadtatása után hivatalnokok, magánosak, az odbor tagjai s más izgatók még számosabban költöztek Belgrádba. Jajveszékelve festék a veszélyt, mely Karlóczát végpusztulással fenyegeti; közös eredetökre, nemzetiségökre kérék a szerviánusokat, ne hagyják veszni, siessenek segélyezni a magyar földön lakó testvéreiket, kik magokra hagyatva, a magyar hadaknak sokáig ellen nem állhatnának. Kevés napok alatt az egész tartomány fellármáztatott, miképen szávántúli testvéreiket a magyarok, mint hírlelék, megigázni, vagy épen kiirtani szándékoznak. A vészzaj mindenütt élénk rokonszenvre talált. Garasanin, akkori belügyi államtitkár, és Petrovics államtanácsos, kit honosai közönségesen Knicsaninnak neveztek, lelkei lőnek a segélygyüjtő és rendező izgatásoknak. Nemzetiségöknek ezen, tőlök mintegy másfél század előtt elszakadt ága iránt átalánossá lett a lelkesedés, és csoportosan fegyverkezének fel annak védelmére. A fellelkesülés ezen eredményét még sükeresebbé tette azon körülmény, hogy Szerviában ez idő szerint az ilyféle kalandos vállalatokra alkalmas nép, munkátlan napszámosok, hajóvonók s más kóborlók száma, az átalános iparpangás következtében rendkivül megnövekedett. S így lőn, hogy kevés idő múlva lovasok és gyalogok, jól fölfegyverkezve, 80—100

főnyi csapatokban jöttek át Zimony és Moldvabánya között Magyarországba, testvéreik segedelmére, a szerb nemzetiség diadalának kivívására. 1848. Junius.

E csapatok, melyek mindenikét rendesen egy pap is kisérte, hol földünkre áttörtek, jobbára mindenek előtt a közpénztárakat foglalták el, főnökeik az illető tisztviselőknek nyugtatványt adtak, hogy a pénzt a szerb felkelés javára vették magokhoz. Igy tőnek Kubinban, Palánkán, Ó-Moldován a harminczadi és más pénztárakkal. Ezután kikémlelték, találkozik-e a községben a szerb ügy iránt ellenségesen érző egyén; s ha olyan kezökre került, azt fél holttá verték vagy megölték. E szerviánusok mintegy rendőri foglalkodást is végeztek a főodbor szolgálatában, a községekre kivetett fegyvereseket kiállitván s a táborba kisérvén. Nem mint vendégek, hanem mint szabaditók, vezetők, parancsnokok léptek fel a községekben. Hacsak egy pár jelent is meg közőlök valamely szerb helységben, annak lakosai közt készséges engedelmességre találtak. Ha közőlök valamelyik egy 50—100 felkelőből álló s még rendezetlen csoporttal találkozott, annak mindjárt vezérévé tette magát. Tőlök nemcsak a békés hajlamú más nemzetiségű lakosok, hanem a vér- s ügyrokon felkelők is féltek. E fölényt jobbára az adta nekik, hogy ők többnyire szálas termetű, a vakmerőségig bátor, a lőfegyvert és handzsárt egyaránt jól forgató férfiak voltak, kik már hazájokban is kalandor vagy rabló életpályát folytattak. Ha milétük iránt kérdeztettek, kevélyen azt szokták válaszolni, hogy ők „betyárok“, vagy „ajdukok“; mely utóbbi nevezetnek Szerviában oly értelme van, mint nálunk a bakonyi, azaz, a közönségesnél elébbkelő zsiványnak. Csoportjaikat nem csupán tulajdonképeni szerbországiak képezték, hanem egyesek Bosnyából, Herczegovinából sőt Montenegróból is, szóval a török birodalom valamennyi, szerb nyelvet beszélő, tartományaiból tódultak zászlaik alá. Számok már junius havában mintegy három, utóbb pedig, midőn maga Knicsanin is részt vett a háborúban, tiz-tizenkét ezerig szaporodott, kik a magyar-

1848. Junius. országi felkelőkkel jobbára vegyesen oszlottak szét a külön táborokban. Hrabovszky, péterváradi fő hadi kormányzó, nem mulasztá el ugyan, e fegyveres csapatok átköltözése miatt panaszt emelni a belgrádi kormánynál; de, bár ez tényleg hozzájárult e csapatok kiállitásához, csak azt válaszolá, hogy miután a határőrzés megszűnt az ország szélein, nem áll hatalmában meggátolni e csapatok átkelését.

A kis háború. A szerviánusok folyton szaporodó csapatai oly bátorságot öntének a felkelő szerbekbe, hogy ezek, be sem várván az Innsbruckba küldött Rajasics érseknek s követtársainak hazajöttét, már junius hónap folytában megkezdték a kis háborút. E kis háborút nemcsak azon borzasztó kegyetlenségek tették e napok eseményei közt nevezetessé, melyeket az egymás ellen elkeseredett két faj egy s más részről elkövetett; hanem a polgári erénynek, az életével is áldozni kész hazaszeretetnek, a szabadság magasztos érzelmeinek, s ettől lelkesítve, a veszélyben forgó polgártársak segedelmére önfeláldozással siető testvéries szeretetnek is sokkal több és szivrehatóbb példáit találjuk annak folytában, magyar és német községeinkben, mintsem hogy azokból némi részleteket följegyezni tisztében ne állna a történelemnek. A történelem a népek oktatója: e szomorú lapok tehát szolgáljanak tanúságul a népeknek, mily borzasztó a polgári háború; a különben jó indulatú, egymással elébb testvéries békében élt népeket is mennyire elvadítják a felizgatott s minden féket elszakasztott szenvedélyek; szolgáljanak tanúságul, mily veszedelmes következései lehetnek egy részről annak, ha ugyanazon állam népeinek egyike más főlényt is igényel mint a melyet az értelmi és erkölcsi súly ad; más részről, mily iszonyú nyomort von magára s másokra a nép, ha ármányos izgatásokra hallgatva, csábos igéreteknek hitelt adva, vagy a nemzetiség és szabadság elferdített eszméinek ábrándjaitól fanatizáltatva, mindjárt fegyverrel akar magának igazságot szolgáltatni; s megvetve a józan ész szavát, ellökve magától a feléje nyujtott testvéri kezet, a közös szabadságra törekvő testvér ellen a reactioval szövetkezik,

melynek csak egy a czélja: mind kettejök leigázása s egyenlősége a kényuralom alatt. 1848. Junius

Azon időben midőn, mint fentebb elbeszéltük, Hrabovszky altábornagy Karlóczát megtámadta, az ottani táboron kivül a bánságban még Perlaszon és Alibunáron, Bácskában pedig a római sánczoknál léteztek a szerbeknek külön táboraik. A felkelők ezen kivül a bánságban, kivált a szerviánus csapatok betörése óta, egy őrvonalt is húztak a katonai szerkezetű határőrvidék és a megyék közt. Azon őrvonal, mely elébb a török birodalmi határszélek ellenében állandólag fennállott, most a megyék ellen fordíttatott, úgy hogy a határőrvidék és Szerbia közt teljesen szabad lett a közlekedés, míg az a határőrség s a megyék közt oly annyira meggátoltatott, mintha egymással háborúskodó külön államok részei voltak volna.

Említők azt is, hogy a magyar kormány e szerb táborok ellen ugyanannyi tábort állitott fel a vármegyék védelmére: a perlaszi ellen Becskereken és vidékén Kiss Ernő vezérlete alatt 2500 főnyi sereget; az alibunári szerb tábor ellen Verseczen, Blomberg ezredes parancsai alatt, mintegy 1000 főnyi hadat; s végre a római sánczok ellen Ó-Becsén és Újvidéken mintegy 2200 embert szállásoltatott el. Majd, midőn a szerbek junius második felében Szt.-Tamást is körülsánczolták s fő fegyverhelyökké tették, a kormány az ellen is küldött Ó-Kérre egy újabb hadat. S végre, valamint a szerbek a magok részéről, úgy a kormány is, hogy a felkelők, kivált a vakmerő s kegyetlen szerviánusok barangolásait a megyékben meggátolja, ezek határainak hosszában egy őrvonalt állított fel a bánságban; mely szolgálatra egyedűl a szomszéd megyék egymást felváltó nemzetőrei alkalmaztattak.

Ha az alvidéken ekként felállított hadi erő, némileg egyesítve s összhangzólag működve, haladék nélkül a gyülekező szerb táborok ellen vezettetik, nem volt volna nehéz csirájában elfojtani a felkelést. E haderő azonban nem működhetett akadálytalanul. Azon kényes viszonyok következtében,

1848. Junius. melyek, mint már elbeszéltük, a hadi főkormányszékek s a hadügyi miniszterium közt létezének, a seregek vezérlete a fő hadi kormányszékektől nem tétetett függetlenné; ezek pedig nem voltak barátai a magyar ügynek. Kivált a temesvári, melynek b. Piret altábornagy áll vala élén, mint állitá, még nagyobb bonyodalmak meggátlása végett, egyátaljában nem akarta megengedni Kiss Ernőnek, hogy a szerb táborokat megtámadja. Temesvárott, még Haynau távozása után sem vala ritkaság hallani a jobbára idegen katonatisztek kitöréseit az ország ügye ellen. És midőn Vukovics ezek megfenyitését szorgalmazá, Piret oly mentséggel állott elő, mikép nem látja módját, hogy midőn a szólásszabadság mindenki jogává lett, épen a katonatisztek korlátoltassanak véleményeik kijelentésében. Piret és a teljesen illyr hajlamú várparancsnok, b. Rukavina tábornok, egész magatartásából nyilván kitűnt, hogy cselekvéseiket már ama, Bécsből vett, titkos sugallatok vezérlik, melyeknek czélja volt, a felkelő szerbeknek táboraik rendezésére időt engedni, s mielőtt megerősödnének, s a reactio másrészről is nyiltan felléphetne, a megsemmisitő csapást tőlök lehetőleg eltartóztatni.

Az alvidéken létező haderő ekként tétlenül kénytelenittetett nézni, miként szaporodnak s erősödnek naponként a szerbek táborai. E körülmények közt Csernovics kir. biztos, értesülvén, hogy Karlócza megtámadtatása a szerbek közt némi megrettenést szűlt, azt a béke érdekében felhasználandó, a főodborral junius 18-kán oly egyességre lépett, hogy a kibékülés reményében addig is, míg az érsek a karlóczai gyülés küldöttségével Innsbruckból visszatérend, mind a két részről fegyverszünet hirdettessék. Azonban e szerződés is csak a szerbek ügyének kedvezett: a magyarokat eltiltá a támadástól, de a szerbeket nem gátolá táboraik erősitésében s egyes apróbb zavarok támasztásában. A fegyverszünet már jun. 26-kán, két nappal kihirdetése után, magában Újvidéken is némi sérelmet szenvedett. E napon a városban képviselőt kellett választani az országgyülésre; és midőn a magyar érzelmü pol-

gárok alkotmányos joguk e gyakorlatára békésen gyülekezének, a szerbek nagy zajjal követelték a választás elhalasztását a karlóczai küldöttség visszatértéig. A szóváltásból borzasztó verekedés támadt, melyben tizenkét emberélet esett áldozatul, — s minthogy a szerbek a gyülés helyére fegyveresen jelentek meg, mindnyájan magyarok s köztök még egy nő is. E vérengző kihágás oly sebesen folyt le, hogy mire a karhatalom megérkezett, a támadó szerbek már szétoszlottak. A városba rendelt négy század Zanini-féle gyalogsággal szaporított őrség azontúl a békét huzamosb időre biztosította. 1848 Junius.

Nagyobb sérelmet szenvedett a fegyverszünet, mielőtt annak híre mindenüvé eljuthatott volna, több helytt a bánságban. A kis háború, mely annyi helységet borított lángba s döntött nyomorba, itt, a bánságban, kezdetett meg rendszeresen a szerbek s barangoló szerviánusok által. A magyar községek s a felkelők közti összeütközésnek legelső színhelye volt Szent-Mihály, melynek derék, jobbára oláh, lakosai a szerb lázadás egész folyama alatt megtörhetlen ragaszkodással viseltettek az ország alkotmányos ügye iránt. Sz.-Mihály, bár maga a határőrvidékhez tartozott, de a Torontál megyei Ürményháza magyar —, és Sz.-János oláh helységekkel határos, azoktól csak a Berzava csatorna által elválasztott, oláh község, a márcziusi napok óta folytonos érintkezésben volt a megyei igazgatás alatt lévő szomszédaival, osztozván velök az új események iránti rokonszenvben. A helység ezen érzelmei az egész vidéken tudva voltak. A karlóczai izgatók ügynökei hasztalan ügyekeztek annak lakosait, mint más helységekéit, a magyar kormány czéljai iránt tévedésbe ejteni: Sz.-Mihály rendíthetetlen volt. A karlóczai főodbor tehát, ellene boszút forralván, elhatározá, ha jó szerével nem lehet, erőhatalommal hódítani meg a községet, mely az alibunári tábort, közelsége által, aggodalomban tartá, s a verseczi magyar tábor elleni terveikre nézve némi strategiai fontossággal birt. Szt.-Mihály megtámadtatása.

Junius 25-kén tehát, a főodbor rendelete szerint, az alibunári táborból egy küldöttség jelent meg Sz.-Mihályon, és a

1848. Junius

császár, a patriarcha, a tábori parancsnok s minden más, előttök ismeretes tekintély nevében megparancsolá a községnek hogy, más helységek példájára, ötven fegyveres embert küldjenek az alibunári táborba. A parancs meglepte a község lakosait s ők, sem magoktól nem tudván hirtelen megitélni annak horderejét, sem tanácsot nem kérhetvén a szomszéd megyék tisztviselőitől, kikkel, mint határőrvidékiek, hivatalos összeköttetésben nem álltak, a kivánt 50 fegyverest, a helység tartalék-határőreiből késedelem nélkül Alibunárra küldték. Azonban, még az nap községökbe érkezett a királyi biztosság egy ügynöke, ki a junius 10-én és 16-kán kiadott királyi manifestumok szétosztásával volt megbizva. E manifestumokból s a lelkésznek azt magyarázó szavaiból eléggé meggyőződtek a szentmihályiak, hogy a szerbek táborozása egyenes ellentétben áll a császár akaratával; Alibunárra tehát tüstént szekereket inditának s odaküldött fegyvereseiket visszahozták. Egyszersmind megizenték a szomszéd Ürményháza, Sz.-János és Zichyfalva népes helységeknek hogy, ha tőlök szükség idején megsegíttetnek, ők készek bármi áldozattal ellenállni a lázadóknak s meggátolni betörésöket a megyei határokba. És nem is késnek vala előőrseiket kiállítani Alibunár felé.

Innen másnap hat szerviánusból s két pancsovai kereskedőből álló küldöttség jelent meg ismét Sz.-Mihályon, komolyan intő a községet a hozzájok csatlakozásra. De a derék lakosok nem ingadoztak többé annak teljesitésében, mit a királyi szózat ismerete óta kötelességöknek tartanak vala. A küldöttséget elutasították s az említett szomszédoknak hírül adták, hogy itt az ideje segélynyujtásuknak.

Junius 28-kán egy újabb küldöttség jelent meg Alibunárról a községben, ez úttal egy rácz pap, egy végvidéki lakos, s egy rettenetes alakú bosnyák bujtogató, — minőket a lázadók megfélemlítés végett szoktak volt megbízni üzeneteikkel. A fenyegetések most is sükeretlenek maradtak; sőt a türelmöket vesztett lakosok, véget akarván vetni az annyiszor ismételt izgatásoknak, a küldötteket megkötözve Temesvárra

vitték; elébb azonban amaz idegen, elbizottságában őket sértegető bujtogatót haragjokban kegyetlenül megverték. Nem kételkedvén, hogy e tett által a felkelők boszúját magokra vonták, s jobbnak tartván megelőzni, mint bevárni a támadást, az említett szomszédok segedelmével mintegy háromszázan az alibunári tábor ellen indulának; a sánczokat megrohanták, a bennök tanyázó lázadókat a városig üzték, és csak akkor vonultak vissza, midőn hírül vették, hogy a tábor segedelmére Iláncsa felől többb száz főnyi csapat közeledik. 1848. Junius.

Hazatérvén, küldöttséget intéztek Verseczre Damaszkin István szolgabiróhoz; őt állapotjaikról tudósították s tőle a boszút forraló felkelők ellen segélyt kértek. Damaszkin, nemzetiségére nézve különben maga is szerb, egyike volt azon erélyes, bátor s tevékeny tisztviselőknek, kik magoknak e sajnálatos polgári háború csilapitásában, s miután az kitört, elfojtásában, e vidéken legtöbb hazafiui érdemet szereztek. Ő Sz.-Mihályra, Ürményházára és Zichyfalvára azonnal két század gyalogságot s ugyanannyi lovas dzsidást osztott fel.

A felkelők nem sokáig várattak magokra. Jul. 1-jén Sz.-Mihályt három ágyúval egyszerre több oldalról megtámadták, s mielőtt a szomszéd helységekben állomásozó katonaság összegyűlhetett, azt több helyen felgyujtották. Majd azonban a katonaságtól megtámadtatván, rendetlen futásnak eredtek, több holtat s még számosabb sebesűltet hagyván hátra magok után. De, fájdalom, mire a hadi erő az ellenség üldözéséből visszatért, a községet már lángtenger borította. Hetven ház égett porrá, s mi legfájdalmasabb volt, a harczban elfoglalt lakosság vagyonát sem menthette meg égő házaiból. De nem ez volt az egyedüli áldozat a magyar részen. A katonaságból hárman megsebesíttettek, ketten elestek. Ezen utóbbiak egyike volt gróf d'Orsay dzsidás kapitány; ő volt az első tiszt, ki e polgárháborúban Magyarország ügyéért csatatéren elesett. Halála az alföldön, hol régóta tanyázván, ismertetett,

1848. Junius. fájdalmas érzelmeket ébresztett. Ő a polgári osztály iránti barátságos magaviselete által a többnyire ellenkező szellemű, idegen tisztek közt ritka kivételt képezvén, e miatt közszeretet s becsülésnek örvendhetett életében, jó emléket hagyott hátra halálában.

A hajlékaiktól megfosztott sz.-mihályiak a szomszéd helységekben kerestek menedéket. Majd újabb csapás érte őket. A katonaság eltávozta után visszatért felkelők marháj ok nagyobb részét hajtották el határukból s a tűztől megkiméltek házait is kirabolták. A felkelők, azt hivén, hogy a szentmihályiak ennyi áldozat után ragaszkodásukat a magyar ügyhöz keservesen megbánták, őket az ellentállás folytatásáról lebeszélendők, ügynökök által még egyszer felkerestették. De a kötelességök iránti hűségökben nem ingadozó derék lakosok ezt is elfogták és, mint az előbbieket, Temesvárra küldötték.

Fehértemplom

Sz.-Mihályénál még sokkal nagyobb érdeket s viszhangot ébresztett az országban Fehértemplom sorsa. E kicsiny, mintegy 7000 lakosból álló, szabad katonai város, székhelye a bánsági oláh végezred kormányának, a haza ügye iránt oly hűséget tanúsított, hogy azt e tekintetben egy törzsökös magyar város sem múlta felül; vitézsége pedig páratlan maradt. Közel feküvén a Dunához, folyton szálka volt szintúgy az átszállongó szerviánusok, mint a felkelő szerbek szemében; s azt lerontani, vagy legalább megigázni legforróbb kivánságuk s azon vidéki hadjárataik fő czélja vala. A város lakossága mintegy háromnegyedben német és oláh, a többi szerb volt. Az oláhok a németekkel vetélkedtek a haza iránti hűségben; és szoros egyesülésökből eredt a város testületi jellemének hazafias színezete. Egészen külön álltak tőlök a szerb lakosok, a magyar ügynek kivétel nélkül ellenségei.

Az akadályoknál, melyeket a fehértemplomi hazafiak szerb laktársaik ellenséges indulatában találtak, még súlyosbakra akadtak az ezred kormányánál, mely, a végvidék szer-

kezeténél fogva, nem csak a katonai parancsnokságot, hanem a kerület területi hatóságát is képezte. Ez időben az ezredes a két első zászlóaljjal Olaszországban lévén, a kerületet egy ravasz, a magyar ügy iránt ellenséges érzelmű egyéniség, Dreyhan alezredes, kormányozá. Szellemre s érzelemre nézve hasonlók voltak hozzá az ezredbeli s kivált — mint a végvidéken mindenütt — az ugynevezett igazgatási tisztek, kivéve Maderspach kapitányt, kiről itt csak azt jegyezzük meg, hogy alább, dicső tetteinek elbeszélésekor jobb alkalmunk lesz vele megismerkednünk. Dreyhan, a város több ízben nyilván kifejezett hazafias szelleme tekintetéből, tanácsosnak tartá nem vetni el egészen az álczát. Mint a bánsági fő hadi kormánytól függő tiszt, a magyar kormánynak ez úton hozzá érkezett hirdetményeit közzétette ugyan; de azoknak hatását tiszttársai közt minden módon ügyekezett megrontani magán érintkezéseiben. A magyar alkotmányos ügynek, a hol s a miként csak lehetett, ártani törekedvén, oly cselekvésektől sem tartózkodott, melyek nevét gyalázattal bélyegezték. És annál nagyobb Fehértemplom érdeme s dicsősége, hogy magát elöljárójának ármányos cselei által sem engedte letereltetni a hazafiúi kötelesség ösvényéről. 1848. Junius.

E derék városnak még azon kisebb fontosságú tettei is, melyek történelmének utóbbi fényes eseményeit megelőzték, érdemesek arra, hogy a feledéstől megóvassanak. A polgárok szilárd hazafiúi lelkülete korán, már május 24-kén, próbakőre tétetett. Azon nap hajnalán Moldova felől Pancsova felé fegyveres néppel megrakott három hajó uszott fel a Dunán. A moldvai őr, a dolgot gyanúsnak tartván, puskalövéssel adott jelt, mely állomá. ól állomásra tovább vitetvén, az egész palánkai őrvonal s z ettől éjszakra fekvő Fehértemplom is fellármáztatott. Dreyhan, ki a szállitmány rendeltetését kétségkivül tudta, hogy a hajók háboríttatlanul haladhassanak, a zajt minden módon csilapítani törekedett. A polgárok azonban a hajók feltartóztatása végett mégis fegyveres csapatot küldöttek a Duna partjára. És, bár ez czélját nem érte, —

1848. Junius. a hajók e csapat megérkeztekor már nem lévén a láthatáron: ezen körülmény mégis erős tényezővé lett a város magatartásának szilárditására; mivel indokul szolgált arra, hogy a városi nemzetőrség magyar nemzeti zászlók alatt szerveztessék. A lakosok, mint végvidékiek, a fegyverszolgálatban eléggé gyakorlottak lévén, nemzetőrségök hamar oly rendezett s fegyelmezett lőn, mint bármely rendes katonaság. A német lakosokat illeti meg azon dicséret, hogy a nemzetőrség sorai jobbára általok töltettek be; mert oláh polgártársaik a harczias szellem tekintetében nem hasonlítottak hozzájok annyira, mint a hazafias érzelmekben. Az ellenséges indulatú szerb lakosság épen nem vett részt a nemzetőrségben.

A szerviánusok junius közepétől fogva mind sürűbben barangolák körül Fehértemplomot, — itt helységeket prédálván ki, amott a vidéki népet hajtván az alibunári táborba, vagy nyugtalanítván az országutakat. Vracsegájon, egy Fehértemplom és Palánka közt fekvő faluban, még fióktábort is alakítottak. A végvidéki tisztek nagyobb része a felkelők iránt rokonszenvvel viseltetvén, nem gátlák őket e zavargásaikban; azok pedig, kik a háborgóknak ellenszegűltek, vagy erőhatalommal űzettek el, vagy megkötöztetve vitettek Pancsovára. A felkelők egyik fő czélja az volt, hogy az összeköttetést Fehértemplom s a verseczi magyar tábor közt megnehezítsék. E végett a Verseczhez közel fekvő azon végvidéki helységekből, melyeknek barátságában nem bíztak, a népet szokottnál nagyobb számban hajtották el táboraikba; a környéken ilykép kényök szerint hatalmaskodhattak. Izbistyéről mintegy két száz, Ulmáról még több embert hajtottak el; minek következtében rémület terjedt el az egész vidéken.

Junius 18-kán a felkelők egy küldöttség által Fehértemplomot is a maga megadására szólitották. Dreyhan alezredes azt tanácslá a polgároknak, függeszszék ki a császári zászlót; sőt, ha a szerbek ezt sem tartanák tiszteletben, tűznék

mellé a szerbet is inkább, mintsem hogy a fejök felett tornyosúló veszélylyel szembeszálljanak. Tanácsához még némi rémhíreket is kapcsolt, melyek szerint a szerviánusok öt száz emberrel megszaporodván, a várost legközelebb megtámadni szándékoznának; a magyaroknak pedig koránt sem volna annyi erejök, hogy a városnak elégséges segélyt nyujthatnának. De a derék polgárok kötelességökben rendíthetlenek s bizók a verseczi magyar tábor segedelmében is, melylyel folytonos összeköttetésben voltak, Dreyhan tanácsait visszautasították, s a küldöttséget távozásra kényszerítették. 1848. Junius.

A körülmények négy nap múlva komorabb színt öltöttek. A Vracsegájon tanyázó felkelők és szerviánusok, mintegy ezer főnyi csapat, Sztanimirovics és Koics vezénylete alatt, Fehértemplom alá szálltak s a várost a maga megadására, mint mondák, utolsó ízben szóliták fel, különben rohammal fenyegetődzvén. A város helyzete veszélyteljes vala: falai előtt az ő nemzetőrségénél sokkal számosabb ellenség, mely szinte égett a rablás, zsákmánylás vágyától; falain belől egy, eddigelé meghunyászkodott kevesebbség, a lakosság szerb része, mely most nem is titkolta örömét ügyfeleinek megjelenése fölött, kész velök, ha betörnek, szövetkezni s lakostársaikat ellenség gyanánt megtámadni; és végre az ezred igazgatása oly egyén kezében ki, ha nem mert is még annyira vetemedni, hogy maga hívja fel a város megtámadására a lázadókat, de minden kétség nélkül csak örvendett volna, ha a város jó szerével a felkelők hatalmába kerül. Ehhez járult, hogy a verseczi magyar táborból várt segély nem érkezett meg.

A mindenfelől összetornyosult veszélynek s bajoknak közepette Fehértemplom hazafias szellemű német és oláh polgársága azon nézetben állapodott meg, hogy a város az életet s vagyont fenyegető ellenségtől oly módon s csak annyi áldozattal mentessék meg, hogy a lázadás ellenében eddig tanúsított törvényszerüsége s önállása megóvassék. És ezen feltétel alatt nyerte Dreyhan a megbizást, alkudozni az ellenséggel. Az alku következő feltételek alatt köttetett meg: 1. A város-

1848. Junius. ban létező három ágyú, ugyanannyi lőszerszekér és 215 lőfegyver, mint az ezred tulajdona, a szerbeknek kiadatik. 2. Az ezrednek helyben tanyázó egy tartalék-százada a felkelőkhez bocsáttatik. 3. A felkelők nemcsak a város alól, hanem Vracsegájról is, s az egész környékről azonnal eltávoznak.

E szerződés kétségtelenné teszi Dreyhan áruló egyetértését a felkeléssel, melynek a rendelkezésétől függő hadi szereket s vidéki őrséget átadta. Ha ő ezen, parancsa alatt lévő tartalékszázadot a derék városi nemzetőrséggel egyesíti, a győzedelem biztos reményével megkisérthette volna az ellenség visszaverését. És ha becstelen eljárásával annyira nem siet, még az nap egy váratlan segély szaporította volna a város védseregét. Udvar, Krassó megyének egyetlen magyar, épen a határon fekvő helysége, Fehértemplom veszélyes állapotáról értesülvén, kebléből tüstént 150 embert küldött segélyére. De megérkeztükkor a szerződés, fájdalom, már meg volt kötve.

A bánsági magyar nép számos ily dicséretre méltó példáit adta hazafiúi áldozatkészségének. Mennyivel inkább elszigetelve volt idegen fajok közt, annál mélyebb aggodalmat, forróbb ragaszkodást tanúsít vala hazájának ügye iránt.

E segélylyel elegendő erő volt volna Dreyhan parancsa alatt az ellenség elűzésére, ha árulási szándék nem ösztönzi őt azon leginkább reá nézve szégyenítő alkura, melynek pontjai a középkori időkre emlékeztetnek, midőn egyes községek az őket tűzzel vassal fenyegető rabló csoportok eltávozását megvásárolni kényszeríttettek. És valóban a felkelőknek Fehértemplom alatti megjelenése s onnani távozása közönségesen akkép itéltetett meg, hogy azok az eset után a bánságban mindenütt rablóknak neveztettek.

A felkelőktől ekként megszabadult Fehértemplom polgármestere az eseményekről azonnal tudósitá az oraviczai bányaigazgatóságot, gondos vigyázatra intvén azt, miután a felkelők, hír szerint, arra vették útjokat, hogy, ha tán nem sikerűlne is a bányákat elfoglalniok, távozásokért váltságdíjat csikarhassanak ki. Ettől tartván, a verseczi magyar

tábor is küldött némi haderőt a bányák védelmére; s épen ez volt oka, hogy Fehértemplom a veszély napjaiban nem nyerhetett Verseczről segedelmet. A felkelők, szerencsére elébb Alibunár felé, onnan pedig mintegy két ezren a perlaszi táborba vonultak. 1848. Junius.

A vihar elvonúlta után a fehértemplomi polgárok néhány társok által egy feliratot küldöttek a királyhoz, melyben helyzetöket s általában az alvidék állapotát elpanaszolván, sikeres védelemért könyörgének. „Midőn Fehértemplom — így szól egyebek közt a felirat — hűségesen hódol Felséged azon legfelsőbb rendeletének, minél fogva a végvidék a magyar miniszterium alá rendeltetett: ugyanakkor a bánság két határőri ezredének kerületeiben Felséged azon rendelete ellen szerb polgártársaink által felkelés rendeztetik. És ezen mozgalom akadálytalanul terjesztetik s igazgattatik ugyanazon felsőbbségek szemeláttára, melyek e pillanatig minden politikai mozgalmat el szoktak volt taposni. Mi egy helyen rendes és törvényes, az más helyen a jó ügy elárulásának tekintetik. Azok, kik a felkelést vezetik, szintúgy hivatkoznak Felséged akaratjára, mint azok, kik Felséged magyar miniszteriumának tekintélyét megismerik. Felséged szent nevével tehát az egyik fél bizonyosan visszaél..... Ily körülmények közt Fehértemplom hű német és oláh lakosai előtt csak azon szörnyű választás áll: vagy szerb laktársaik és vidéki testvéreik ellen fegyvereiket villogtatni; vagy a felkeléshez csatlakozva, a honárulás bűnébe esni.....“ A küldöttek nyertek ugyan Bécsben engedelmet a felirat benyújtására, de választ nem, s még kevesbbé segedelmet a vészterhes napokban, melyek utóbb, mint alább elbeszélendjük, Fehértemplomra nehezedtek.

Mi egyébiránt a bánsági végvidék ezredeinek állapotát illeti: miután a temesvári fő hadi kormányszék folyton ellenzé a magyar haderő bevonulását e kerületekbe, azoknak magatartása csak a nép hajlamaitól s érzelmeitől függött. A mely vidéken a szerbek laktak többségben, az a lázadás árjába

1848. Junius.

sodortatott. Az oláhok általában véve semlegesen viselték magokat s csak kivételképen csatlakoztak, a körülmények szerint, többször a magyar, ritkábban a szerb párthoz. A németek és tótok, kik ezen ezredek területén egyébiránt kevés helységben laktak, szilárdul ellentálltak a szerbek csábitásainak s fenyegetéseinek.

A magyar kormány, miután a fő hadi kormányszékkel minden viszályt gondosan kerűlt, ez pedig katonaságot a végvidékbe rendelni nem akart, — a végvidék nyugalmának biztositása végett csak arra szoritkozék, hogy a királyi biztosok által a nép tudomására juttassa azon anyagi engedményeket, melyeket a végvidékiek régóta nagy hévvel, de hasztalan szorgalmaztak volt a bécsi kormánynál, s melyek nekik most, az új törvények által a politikai jogokon felül biztosíttattak. Ilyenek voltak, példáúl: az irtványföldek birtoka, az ipar s kereskedelem szabadsága stb. De mind ezen igéretek s engedmények, mind ama jogok, melyekben ők most a haza egyéb polgáraival egyaránt osztozának, kevés hatást gyakoroltak magoktartására oly időben, midőn a felizgatott nemzetiségi fanatismus lett az emberek cselekvéseinek fő rugója. És ekként a néphajlam különbsége szerint a három bánsági ezred állapota is különböző volt.

pancsovai ezred.

A jobbára szerbektől lakott pancsovai ezred a felkelésnek legerősebb tényezője volt a bánságban. A székváros, Pancsova, hova Karlócza megtámadtatásakor a szerb nemzeti pénz- s levéltárak átvitettek, s hol az ezek védelmére felhivott nép ez alkalommal az ezred minden hadi szereit lefoglalta, ez időtől fogva mindig nevezetes szerepet játszott a lázadásban. A pancsovai odbor a karlóczai után minden mások közt első volt tekintélyre s hatalomra nézve. Miként Perlasz a felkelők fő hadi tanyája, úgy Pancsova a politikai működés tűzpontja lett a bánságban. A felkelés előmozdításában senki sem tüntetett ki több buzgalmat, hevesebb szenvedélyt, mint a pancsovai szerb kereskedők. A táborokból intézett felhivásokban, a katona főtiszté mellett rendesen egy-

egy pancsovai kereskedő, mint odbori biztos, aláirása volt szemlélhető. Sztanimirovics Demeter, ugyanaz ki a felkelőket Fehértemplom alá vezette, miután teljhatalmú biztossá neveztetett, utasításait nem csak a Karlóczán, hanem Pancsován székelő odbortól is vette. Ezen odbor szigorún őrködött a végvidéki tisztek szelleme s tettei felett. A kiknek hűségében kétkedett, vagy a kik rendeleteinek végrehajtásában csekély eredménynyel jártak el, azokat elfogatta s Pancsován elzáratta. A felkelés területén, a magyar kormány hasonló intézkedése ellenében, vésztörvényszéket állított fel. 1848. Junius

Ezen s több más rémszabályok által a pancsovai odbor a magyar hatalom ellenében Karlócza, Perlasz és Alibunár által fedve, teljes uralomra jutott az ezred területén. Volt azonban kebelében mégis nehány község, melyeknek bátor, hazafias érzelmű lakosai sokáig ellentállni tudtak s mertek a lázadás árjának. Debelyácsa, az egyetlen magyar s reformált vallású helység a három kerületben, mind a mellett is, hogy fiaiból akkoron háromszázan harczoltak az ezrednek Olaszországban létező két zászlóaljában, s így legizmosabb karjait nélkülözte, oly ügyesen s erélyesen tudta meghiúsítani a pancsovai odbor fortélyait s erőszakoskodásait, hogy határában az odbornak semmiféle rendelete nem ment foganatba. Lakosai, megvetve a veszélyt, melytől minden felől fenyegettettek, szabadságukat megőrizték, összeköttetéseiket a magyar kormány organumaival folyton fentartották. Vörös Mihály, iskolatanitó, volt a község lelke, ki csüggedni nem tudó erélye által, melylyel nem szünt laktársai hazafiságát a kitűrésben szilárdítani, hírt s nevet szerzett magának az egész hazában; utóbb, jutalmul, kapitányi rangra emeltetett.

Osztoztak Debelyácsával hűségben s veszélyben Uzdin oláh, Padina és Antalfalva tót községek, amannak szomszédai. Követve Debelyácsa példáját, a nálok megjelent szerviánusokat kiverték; sőt Uzdin az odbor által a helységbe küldött két izgatót meg is ölte. Az említett négy és még

1848. Junius. három német község, Jabuka, Glogon és Frantzfeld, kivételével, — mely utóbbiak azonban, bár a magyarokhoz szitának, tényleges ellentállásig nem mentek, az egész pancsovai ezred kerülete részt vett a lázadásban.

A fehértemplomi ezred.

A fehértemplomi ezredben, bár kevés helység találtatott, mely a felkelőkhöz nem hajlott volna, de a székváros hazafias szelleme a felkelők kényök szerinti gazdálkodását mégis igen meggátolta az ezred területében; egyszersmind pedig a lázadásnak a karánsebesi ezredbe átterjedését is megakadályozta. Azon kevés község közől, melyek Fehértemplom példáját követték, főleg Karlsdorf, német község érdemel említést. Miként Debelyácsán a tanító, úgy itt a kath. lelkész Kriksz Antal, volt nyájának a hazafiúi kötelesség buzgó teljesitésében útmutatója, míg őt a szerencsétlenség el nem érte. Nem csak erőt s kitartást öntött hiveibe a felkelők rendeleteinek félretételére; hanem még lőszerekkel is ellátta őket, hogy kisebb számú támadóknak sükeresen ellentállhassanak. Buzgalma nem sokára szenvedéseket is hozott reá; mert midőn a szentmihályiak, mint említők, a lázitás végett hozzájok küldött szerb papot elfogván, Temesvárra kisérték, a lázadók, visszatorlásul, Karlsdorfra törtek, a lelkészt foglyukká tették s Karlóczára vitték, honnan csak hosszú szenvedés után bocsáttatott ki börtönéből.

A karánsebesi ezred.

A karánsebesi ezred területének lakosai, majdnem kirekesztőleg oláhok, sem magok nem éreztek vonzalmat a szerb felkeléshez csatlakozni, sem áruló tisztek által, minők itt sem hiányoztak, nem engedték magokat oly könnyen elcsábíttatni. Az egész magyar-, tót- s horvátországi végvidéken ez volt az egyetlen határőri ezred, melyben a rend, mind a mellett is, hogy a berzaszkai század titkos módon egy időre elcsábíttatott, hosszan legalább nem bomlott fel. Ez főleg a jó érzelmű Appel tábornok érdeme volt. Ő a törvényes rendet mindenkor fentartani törekedvén, a kerületben nemcsak az új törvények kihirdetését lehetővé tette; hanem az országgyülési követválasztás előkészületeit is

lehetőleg elősegítette; mi azonban, némely osztrák szellemű tiszteknek, kivált az ezred alparancsnokának, a horvát Gerlics alezredesnek ármányai által, a karánsebesi polgárok fájdalmára, mégis meghiúsíttatott. 1848. Junius.

Appel tábornokon kivül a karánsebesi ezred s Krassó megye oláh népségének nyugalmas magaviselete tekintetében még egy férfiúnak lőn legnagyobb hatása, ki egyike volt az e mozgalmas időkben felmerűlt legsajátszerűbb egyéniségeknek. E férfiú neve Murgu Euthym. Ő, községi iskolamester, mintegy tizenöt évvel ez előtt, mint oláh iró lépett fel, feladatául tűzvén ki oláh ó-hitű rokonainak felszabadítását a szerb hierarchia járma alól. Népében büszke önérzetet ügyekezvén támasztani, az oláh nemzetnek a római aktól való származását kétségtelen tényül hirdeté. Ő volt egyike az elsőknek, kik az oláh nyelvbe kevert szláv szavakat és szólásformákat abból kiirtani s abban olynemű újitásokat tenni ügyekeztek, melyek azt a római nyelvvel közelebb kapcsolatba hoznák. Az oláh irásban addig kizárólag használt cyrill betűket a rómaiakkal váltotta fel. Ezen s hasonló törekvései által hamar hírre jutott nemzetében, s a fiatal nemzedék őt legnépszerűbb irójának magasztalta. Az oláh lelkészek azonban, kik elébb, midőn a mellett izgatott, hogy egyházuk saját nemzetök kebeléből választott püspökök által igazgattassék, őt lelkesedéssel pártolták volt, — nyelv- és irásújitásai miatt, melyek az egyházi könyvekre és szokásokra is kiterjedének, tőle elidegenedtek, s iránta a népben is ügyekeztek ellenszenvet ébreszteni, hatását meggátolni. Murgu népszerűsége mindazáltal, s nem annyira tudományos kiképzettsége, mint nemzete iránti lelkesedése s külsejének bizonyos mystikus kifejezése által, az oláhok kivált alsó osztályainál azon arányban növekedett, melyben a szerb hierarchiának ellene forralt boszúja nagyobbodott. Szerencsétlenségére, buzgalma által, melylyel nemzete elhanyagolt állapotát emelni, sorsát javítani ügyekezett, egy igen kényes térre ragadtatott: a helyett, hogy megkezdett pályáján a

Murgu Euthym.

1848. Junius. szerbek és oláhok közt lévő egyházi viszonyok egyengetésére s a nyelvmívelésre szorítkozott volna, Krassó megyében a földesurak és jobbágyok viszonyaira is kiterjeszté izgatásait; minek következtében elfogatott s mint közrendháboritó négy évi fogságra itéltetett.

Az 1848-ki márcziusi események őt még a budai börtönben találták, honnan a nép által, mint politikai fogoly, Stancsicscsal együtt kibocsáttatván, a szabadság vértanújaként hordoztatott meg az utczákon. E váratlan esemény, s kivált a pesti néptől tapasztalt, soha nem remélt tömjénezés, hazafisága tekintetében, igen jó hatást tett a hír és népszerűség iránt nem érzéketlen Murgura; és e hatásnak hihetőleg nagy része volt abban, hogy midőn a szerb lázadás kitört, ő nem csak, régi hajlamai s érzelmei szerint, a szerbek ellenzőjévé, hanem a magyaroknak is barátjává lett, s nem késett oláh rokonait arra késztení, hogy a magyar nemzettel tartsanak. Majd Krassó megyében az országgyülésre népképviselővé választatott, s mint olyan, a kormány engedelmével, a bánságba ment, az oláhok közt népgyüléseket tartani. Oly térre lépett tehát, melyen működése politikai jelentőséget nyert. Teendőit Vukovics királyi biztossal eleve közölvén, s magát arra kötelezvén, hogy a népgyülések végzéseit nem követelő határzatok, hanem a kormány elébe terjesztendő kérvények alakjában fogja alkottatni, junius 27-re Lugosra egy nagy oláh népgyülést hirdetett.

A gyülésen a bánság és Arad megye minden vidékeiről mintegy másfél ezren jelentek meg, jobbára az oláh nép vagyonosabb, értelmesebb osztályaiból. Ő volt az elnök s egyszersmind a leghatályosabb szónok. A gyülés végzései körülbelül következők lőnek: az oláh nép kész a haza védelmére fegyvert fogni, de óhajtja, hogy fő s alkapitányai oláhok legyenek; fő kapitányul Murgu neveztessék ki. Engedtessék meg az oláhoknak, beldolgaik igazgatásában, saját nyelvök használata. A temesvári és verseczi ó-hitű püspökök, az oláh nemzetiség elleni törekvéseik miatt hivatalaikban

felfüggesztetvén, püspökhelyettessé Temesvárra Petrovics, lippai esperes, Verseczre Vúja, oraviczai esperes, neveztessenek ki. E kivánatok, a miniszterium elébe terjesztetvén, a püspökhelyetteseket s az oláh nyelv használatát illetőleg, utóbb teljesíttettek is. 1848. Junius.

Murgu ezután még több helytt, egyebek közt Karánsebesen is tartott népgyüléseket, melyek által nemcsak magának nagy hírt s népszerűséget szerzett nemzetében, hanem ezt is megerősítette ellenszenvében a rácz lázadástól. De ezen jó eredmény mellett azon rosz következménye is lett ezen apostolkodásnak, hogy a nép, megszokván a tömeges gyülekezést, a tisztviselők iránt engedetlenebb kezdett lenni; mi oly időben, midőn minden rendelet szigorú s pontos teljesítést igényelt, a közügyre nézve könnyen károssá válhatott.

A fehértemplomi és karánsebesi ezredekkel határos bányakerületben is általában jó szellem uralkodott a szerb lázadás ellenében. Eleinte a bányász nép közt mutatkozott ugyan némi aggodalom s nyugtalanság a miatt, hogy midőn a volt urbéresek az új törvények által annyi jótéteményekben részesíttettek, ők, kik eddig iparáguk érdekének tekintetéből minden adótól fel voltak mentve, most a törvénynyé lett teheregyenlőség következtében, szinte adókkal fognának terheltetni. A kormány mindazáltal e bányász népség állapotában semmi változást nem hozott be, s az általános törvény gyakorlatba vételét az országgyülés további intézkedéséig felfüggesztette; sőt még azon kedvezést is megadta a kerületnek, hogy azt feljogosítá, a maga nemzetőrségét a megyei hatóságtól függetlenül rendeznie. A bánya-kerület.

A bányakerület igazgatósága e kedvezményeket buzgó hazafiúi érzelmekkel, kötelessége teljesitésében dicséretes erélylyel viszonozta. Gränzenstein Gusztáv, bányaigazgató, értelmes, munkás, ritka míveltségű egyén, buzgó s erélyes működése által oda vitte az ügyet, hogy junius végén a kerületben 1800 nemzetőr találtatott besorolva s felesketve. Gränzenstein Gusztáv.

1848. Junius. Tetemesen szaporitá érdemeit még avval, hogy a bányamívelés eszközeit, lőszerek készitésére, sőt kisebb ágyuk öntésére is használtatta; s így azon vidék fölfegyverzését elősegítette, a kormánynak pedig a lázadás elleni hadviselésében jelentékeny hasznára vált.

Asbóth Lajos. Dicsérettel említendő még e vidéken egy másik egyéniség, ki a bányásznemzetőrség kivánatára, annak vezényletével bizatott meg. Asbóth Lajos őrnagy, ki elébb, mint nyugalmazott lovas kapitány, Lugoson visszavonúlva élt, egyik leglelkesebb főtisztje lőn a bánsági hadjáratoknak. Bátorság, fáradhatlan munkásság, s feladatának teljesitésében kedv és erély tüntette ki őt új hivatalában. Ha néha követett is el némi hibát, annak oka inkább túlzó serénységében, mint akár hanyagságában, akár ismereteinek hiányában feküdt. A következő évben tábornokká neveztetvén, a garani táborozásban egy egész hadtestet vezényelt. De a szerencse ott kevesbbé mosolygott neki, mint bánsági működéseiben.

Mint Fehértemplom s Alibunár táján, oly módon folyt a kis háború a magyar kormány által felállított egész őrvonal hosszában, a Tisza vidékén s a Bácskában, egész junius havában mind addig, míg a karlóczai gyülésről Innsbruckba küldött bizottmány Rajasics érsekkel vissza nem tért. Minthogy a szerb felkelők s törökországi fajrokonaik a perlaszi táborból s a római sánczokból kisebb nagyobb csoportokban szünet nélkül barangolának: alig mult el nap, hogy a részünkről felállított őrvonalon némi csatározások nem történtek volna; melyeknek azonban nem lett semmi nevezetesb eredményök. Miként a három bánsági ezredben, úgy az egész bánságban s Bácskában is, leginkább azon hiba következtében terjedt s erősbödött napról napra a lázadás, hogy seregeink a hosszú őrvonalon s több táborban szétszóratván, összeható, erélyes működésre nem egyesíttettek, s a helyett, hogy a felkelőket alakuló táboraikból szétüzték volna, csak a védelemre szorítkoztak; de végre a

veszély nagysága, mely a szerbek mint merészebb felléptéből keletkezett, kormányunkat a hadjárat e hibás rendszerének megváltoztatására kényszerítette. Mielőtt azonban az innsbrucki küldöttség visszatérte után végbement események elbeszélésébe ereszkednénk, lássuk, mi történt Horvátországban, s miként intézkedett a magyar kormány is a horvátországi események tekintetében; mert ott létezett a fajháború gyúpontja, s az udvari reactio ármányainak csomója; a szerb lázadás is főleg onnan nyerte táplálékát. 1848. Junius.

MÁSODIK FEJEZET.

Horvát viszonyok az országgyülés megnyiltáig.

A horvát tartományi gyülés.

A miniszterium értesűlvén, hogy Jellasics bán sem a május 6-kai királyi rendeleteknek, sem a királyi biztosul kiküldött Hrabovszkynak engedelmeskedni nem hajlandó; sőt, amazok daczára, a tartományi gyülést junius 5-kére önhatalmából kihirdette: a királytól, mint említők, május 29-kén egy újabb kéziratot eszközlött ki, melyben a bánnak meg lőn hagyva, hogy a különben is érvénytelenné válandó gyülést azonnal vonja vissza, s e parancs vétele után huszonnégy óra alatt a király előtt személyesen jelenjen meg.

De Jellasics ezen újabb parancsokat sem vette figyelembe. Körutjából, melyet találkozása után Hrabovszkyval, a nép felizgatása végett tett, junius 4-kén térvén vissza, nagy fénynyel vonúlt be Zágrábba. A papságnak, a Rajasicstól vezérlett szerb küldöttségnek s a tartományi gyülésre már összesereglett képviselőknek élén, b. Kulmer fogadta őt üdvözlő szónoklattal, ki lóháton, fényes nemzeti öltözetben, engedetlenségéből a gyülést letiltó királyi parancs iránt mintegy tüntetést csinálva, diadalpompával ment be a városba.

A tartományi gyülést más nap Lentulaj Imre, Varasd megyei főispáni helytartó szabad ég alatt, a Katarinai téren nyitotta meg. Felolvastatván mindenek előtt a bán kineveztetése és beigtatási esküjének formája: Jellasics közakarattal az ország főkapitányává kiáltatott ki. Ezután egy küldöttség eresztetett hozzá, őt a gyülésbe ünnepélyesen meghivandó.

A gyülés, a királyi letiltástól elnézve is, nem birt a törvényes kellékekkel: nem volt jelen királyi biztos, ki nélkül magyar koronai főméltóságba beigtatni senkit sem lehet; hiányoztak az országnagyok, egyházi főméltóságok, birtokos mágnások és főispánok; még maga b. Kulmer sem vala látható. De Jellasics mind evvel nem gondolt; s ágyudörgések és *zsiviok* zaja közt jelent meg a gyülésben. A báni hivatalos esküt Rajasics karlóczai ó-hitü érsek kezébe tette le, kit ő, miután a zágrábi kath. püspököt s volt báni helytartót megjelenésre nem birhatta, e végett hivott meg Zágrábba. A kath. valláshoz buzgón ragaszkodó horvát nép nem kevéssé ütközött meg ugyan e jeleneten; a bán emberei azonban oly magyarázattal ügyekeztek azt megnyugtatni, hogy ezen eltérés a szokott rendtől egyedül az ó-hitű szerbekkel kötött szövetség szilárditása végett történt. Feleskövén a bán, főbb pontjaira nézve következő értelmű beszédet tartott a gyülekezethez: 1848. Junius.

„Eskütételem által újra megszentesítvék a király és önök iránti kötelességeim, melyek előttem különben is szentek voltak, s hazám iránti hű érzelmeim következtében, a jövőre is azok lesznek. Végetlen az örömem, hogy én lehetek az első, ki önöknek a szabadságot kihirdethetem.... Nem mint kiváltságos rendek, hanem mint a nép szabad képviselői jelentek meg itt önök. Ezen szabadság hozta ide a határőrvidék képviselőit is; ezentúl nem csak ők, de mi mindnyájan a hon védői leendünk. Feladatunk igen nehéz; s azért jöttetek ide, hogy felette értekezzetek, mert ennek megoldásától függ jövendőnk. A király és családja iránti viszonyaink s viszályunk a magyarokkal, teszik legfőbb tárgyait gondoskodásunknak. Változhatlan hűség a királyhoz, ősi erénye népünknek: ez lelkesít minket is. Állásunk a magyarok irányában három oldalú: mint volt a multban, van a jelenben és lesz a jövőben. A multak a történet lapjaiba tartoznak; állásunk jövője pedig a jelen gyülés feladatát képezi. Azért e felett egyelőre nem lehet, nem akarok bővebben nyilatkozni. Minthogy azonban Magyarország koronája hazánké is, a kapcsolatot

1848. Junius. avval fenn kell tartanunk. De, testvérek, mi nem akarunk egy élet nélküli arany korona alattvalói maradni. A kölcsönös viszonyt tehát a jövőben csak úgy kivánjuk fentartani, hogy a magyar korona fönséges dynasztiánkkal összekötve legyen. Eloszlatni a magyarok iránti gyűlölséget törvényhozási és igazgatási szempontból is, a jelen gyülésnek leend feladata. A mai korszellem szerint a fejedelem és nép, állodalmak és nemzetek közti viszonyoknak a szabadság, testvériség és egyenlőség elveire kell alapíttatniok. Ezen alapra akarjuk mi is fektetni viszonyainkat a magyarokkal, mivel harczban velök örökké csak nem maradhatunk. A nyolcz száz éves barátság a viszály békés megoldását javasolja. Ellenben ha a magyarok minket és honunkban létező rokonainkat (a ráczokat) elnyomni akarnak, tudják meg, hogy mi készek vagyunk fegyverrel is bebizonyítani, hogy elmultak az idők, midőn egy nép más nép felett uralkodott. Félre tehát a magyar önkénynyel: azt mi márczius előtt sem ismertük el: most pedig megtörtük és eltörültük. Mi csak oly kormánynak hódolhatunk, mely minket alkotmányunk alapelvei szerint igazgat. Azért a mostani magyar kormánynak, mely a királylyal semmi törvényes kapcsolatban nem áll, sőt azt magától egészen függővé tette s a birodalmat alapjaiban megrendítette, magunkat alája nem vethetjük. Az ellenem rendelt vizsgálat és gyanúsítások taglalásába nem ereszkedem. Hogy a pragmatica sanctio ellen törekedem és az oroszszal szövetkezem, ismeretes koholmányok. A mi azonban szláv törekvéseinket illeti, nyiltan ki kell mondanunk: a mi rokonszenvünk csak a szláv nemzetiségekre, de kormányaikra nem terjed. Mi ezen kölcsönös vonzalomban találjuk nemzetiségünk legerősebb biztositékát. — A lefolyt magyar országgyülésen alkotott törvényeket önök tárgyalására bízom. — Csak egy esik szivemnek fájdalmasan: az, hogy dalmata testvéreinket itt nem láthatom. De bízom hazafiságukban, hogy ők is közremunkálandnak, hogy e régi kapcsolat, mely most csak szóban él, valódilag is életbe lépjen. — Előtér-

jesztendem a haza békéjére tett intézkedéseimet is: itélljétek meg hazafiúi érzelmeitek szerint. De higyjétek, hogy örökké hű leendek hazámhoz s királyomhoz." 1848. Junius.

Birálnunk a bánnak e, csak kivonatban közlött beszédét felesleges. Bár mennyire ügyekezett is a méltányosság és békekivánatok kifejezései alá rejteni szándokait, nyilván elárulta ezeket mégis ama rágalmak ismétlése által, mintha a magyar nemzet a horvátokat elnyomni akarta volna, és azon kijelentése által, hogy ő a magyar kormánynak magát nem fogja alávetni. Hasztalan ügyekezett elhitetni a világgal azt is, hogy szláv törekvéseik csak a szláv népiségek iránti rokonszenvre szorítkoznak: bár titok nem volt is többé, hogy az ő törekvéseinek nem más a czélja, mint a mit neki az udvari reactio tűzött ki; az illyr párt vágyai mindazáltal, miként a következő napok tanácskozásai eléggé kitűntették, egy déli szláv birodalom alkotásáért sóvárgának. Ezt egész nyiltsággal csak azért nem merték kikiáltani, mivel, hogy azt a magyar nemzet ellen kivívhassák, a dynasztia iránti loyalitás álarczát még szintoly szükségesnek látták, mint viszont Jellasics is szükségesnek érezte, a reactio zsoldjában elvállalt népszabadságölő terveit még egy ideig a nemzetiség és nemzeti szabadság palástjával takargatni.

A beiktató ülés szertartásai az ó-hitű templomban Rajasics érsek által tartott isteni szolgálattal fejeztettek be. Más nap a bán maga vévén át a gyülés elnökletét, felszólitá a képviselőket, kezdenének azonnal nehéz feladatuk megoldásához. — A horvátországi hangulat bővebb ismerete végett, ím álljon itt néhány főbb szónok beszédéből egynémi töredék.

Kukuljevics: „Szavazzunk köszönetet ő Felségének, hogy a nemzet választottát nevezte ki bánunkká. De miután a királyi leiratban nem tétetik említés, hogy bánunk a szlavoniai és dalmatiai haderőnek is parancsnokává lett; — holott ez hajdan úgy volt, s csak a horvát hűségért kardéllel és vérrel fizető I. Leopold vette el a bán és nemzet ezen jogát; kérni kell ő Felségét, hogy Szlavoniát és Dalmátiát is a bán fő-

1848. Junius. vezérlete alá helyezze. Ne feledjünk el még egy körülményt, mely evvel kapcsolatban áll. Kérdem: mi köszönetet nyert a bán a rend és dynasztia érdekében tett erélyes fellépéseért? Jutalma: lenézetés, gyanusitás, fenyegetés. Épen a szabadság megalapitásának perczeiben kelle hallanunk, hogy ellene a főherczeg-nádor s a miniszterek felléptek. De ő érezve méltóságát, nem ismerte el a jogtalan parancsolókat. Ezért megérdemli, hogy a nemzet által isteníttessék. Nyilatkoztassuk ki hogy, ha ő felsége a bán minden lépteit s rendeleteit megerősíteni nem akarná, akkor mi magunkat minden méltatlanság ellen, jőjjön az bár honnan, védeni fogjuk."

Ezután több szónok azon kivánatot fejezi ki, hogy a bán alkirálylyá neveztessék; felelős miniszterium alkottassék; s a dalmát és tótországi főparancsnokság, ha a bántól megtagadtatnék, Suplikácz szerb vajdára ruháztassék.

Utánok *Gáj* nyilatkozott, mondván, hogy a patriarcha óhajtása szerint is, főként a szerbekkel való egyesülésre kell törekedni; melynek feltételeit ekként véli legalkalmasabban kifejezhetni: „minden kivánságaik a mieink, és minden kivánságaink az övéik is legyenek; addig ne nyugodjunk, míg ez meg nem történik. Szerb testvéreinknek nagy érdemeik vannak irántunk: a határszéleken mind szerbek védik vagyonunkat s életünket."

A bán rövid nyilatkozatában még a külön szerb és horvát neveket is mellőztetni kivánja, mert, úgymond, „mindnyájan egy nép vagyunk."

A bánt *Rajasics* érsek követé a szólásban. „Mi szerbek, úgymond, megemlékezvén jogainkról, melyeket a római császároktól s magyar királytól kaptunk, elhatároztuk e jogokat valahára ismét életbe is léptetni; úgy is csak hűtlenség és igazságtalanság rablá el tőlünk azokat. Május 1-jén (ó számitás szerint) választá meg nemzetünk azon főnököt (a vajdát), ki a török járom alól új hazánkba telepitett.... Hogy népünk érdeme nagy volt, a történelem 's kiváltságleveleink bizonyítják. Vérünket ontottuk e földért. És, horvát nemzet!

a mi vitézségünk volt a gát, mely miatt a törökök ellenetek sem boldogultak: a mi mellünk fogta fel a vad nép csapásait. S vajjon hogyan jutalmaztatánk a királyok által? Jogaink elfeledtettek, megcsonkíttattak. De most megkondult a visszaszerzés órája, s mi hangosan igazságot követelünk. Hajdan vajdáink voltak, kik a nép élén védelmezték a Bácskát s bánságot az ozmán zsarnokság ellen. És mit nyert utolsó vajdánk, Brankovics? Egy pokolbeli politika Csehországba csalta őt, hol bilincsre veretett, s tizenhat évig szenvedett kínok és nélkülözések közt. Több koronás fő is járt közben érte. „Börtönben fog ülni, mert igy kivánja a státus érdeke!" — Ez volt a felelet. Egyházi szertartársok nélkül mult ki a tömlöcz kővánkosain. Rég elfelejtett csontjait titkon kiásta egy hű fia nemzetünknek, s földünkre, Krusedolba hozta, hol azok tiszteltetve nyugosznak. A jogok visszaszerzésére felébredt nép most Suplikáczot választotta vajdává, a Bácskára, a bánságra és Baranyára kiterjedő hatalommal. Igy áll helyzetünk. És mi most közös ügyeink érdekében veletek akarunk egyesűlni, hogy egy lélek és egy szív legyünk. Kérünk, pártoljatok. Bizottmányunkhoz, mely Innsbruckba indul, nevezzetek tagokat, kik buzgalmokkal még több érvényt adjanak kivánatainknak. Tegyétek ezt a testvériség kedvéért.... Ha a Szerémség a mi vajdaságunk alá esik is, evvel a bán hatalma nem csökken; mert erkölcsi befolyása a Dunán át Bácskára és a bánságra is ki fog terjedni." 1848. Junius.

Az érsek ezen beszéde azonban számos horvátban keserű érzelmeket ébresztett. Győzedelem esetében a Szerémség Eris almájaként tűnt fel a szerbek és horvátok közt. E tartományra a bánnak a magyar alkotmány adott befolyást; a szerbek ellenben a nemzetiség elvéből tartottak reá igényt, mert a lakosság, kevés kivétellel szerbekből álla. A katholikus papok és számos buzgóbb híveik, kiknek kedélyét mélyen megsérté, hogy a bán az ó-hitű érsek kezébe tette le az esküt; de boszús érzelmeiket, nehogy a fennen hirdetett testvériség a vallás kényes kérdése által háboríttassék

1848. Junius. meg, magokba fojtani kénytelenek voltak, — a Szerémség kérdésében jó alkalmat nyertek neheztelésök nyilvánitására. Valamennyiökért Osegovics, kath. püspök szólalt fel, ki, mivel magának igényelte volt a báni eskü átvételéből származó megtiszteltetést, a történtek miatt valamennyinél nagyobb keserűséggel telt vala meg. Ő az erkölcsi hatással, melyet Rajasics a bánnak a Szerémségben engedett, egyátaljában nem volt megelégedve; s e tartományt, mint Tótország részét jövőben is a bán egyenes hatósága alatt kivánta hagyatni. Neki semmi kifogása sincs Suplikácz ellen; de ki lesz ott nagyobb: a bán-e vagy a vajda? Clara pacta, boni amici! De tovább ment még ennél is: a történelemre hivatkozva, kereken tagadta, hogy a Bácskában, a bánságban és Baranyában valaha szerb vajda uralkodott volna.

E tárgy felett még hosszabban s mindinkább hevülő kedélylyel folyt a tanácskozás, úgy hogy némelyek már szakadástól kezdének tartani, s csillapítólag szóltak közbe. „Egyesűljünk — mondá egyebek közt Georgievics — egyesűljünk azon elv zászlaja alatt, hogy mi, szerbek, bosnyákok, herczegovinaiak és horvátok egy törzsből eredt testvérek vagyunk!“

Osegovics Metell hasonlókép a testvéries egyesülés szüksége mellett szólott ugyan; de a Szerémségre nézve egyértelmű volt a többi horvátokkal. „Csak azt óhajtanám kikötni, mondá egyebek közt, hogy midőn a bán ó-hitű, akkor a vajda, kit én alkapitánynak szeretnék neveztetni, legyen katholikus, és viszont. Mert a három egységes királyságban csak egy eszme, egy szív, egy lélek uralkodik. Hagyjuk Szerém vármegyét a bán hatalma alatt, s legyen ennek alkapitánya a vajda. Szólítsuk fel a szerb küldöttséget, mondaná meg véleményét e kérdés felett.“

Rajasics azonban röviden válaszolá, hogy arra felhatalmazva nincsenek. A vitának utóbb Gáj vetett véget, ki, az illyr pártiak helyeslése által támogatva, az egyesülés kedvéért az érsek nézetei mellett nyilatkozék. „Ne aggódjanak, úgymond, a horvátok, hogy Szlavonia egy részét elvesztik: én

elég kárpótlást látok ezért a vajdaság megszilárdulásában. 1848. Junius.
E méltóság létezése nagy előny a bánra nézve; mert ennek hatalma általa a Dunán túlra is terjedhet, s mert a dunáninneni kivánat s törekvés, egy magasabb, szellemibb viszonynál fogva, a dunántúlivá is válik."

A bán, ki egyedül volt az udvari reactio terveibe annyira beavatva, hogy láthassa, miképen mind e szerb és horvát nemzeti vágyak és tervek merő ábrándképek, melyek csak azért tűretnek, hogy a reactio eszközeivé váljanak, míg ez, végre czélját érvén, a kényuralom vasvesszejét horvát, szerb és magyar felett egyaránt felemelheti, — a bán, mondom, e vitatkozások alatt mély hallgatásba zárkózott. Utóbb aztán Kukuljevics indítványa szerint mondván ki a végzéseket, az Innsbruckba menendő küldöttséget kinevezte.

Más nap Jellasics egy bizottmányt választatott, mely a Magyarországgal való viszonyok kérdéseit azonnal munkálatba venné, s a gyülést az innsbrucki küldöttség visszatértéig elhalasztotta. „Oszoljunk szét a hazában, úgymond. Menjen mindenki a maga helyére; mert a népet magára nem hagyhatjuk. Induljatok tehát, testvéreim, kedves hazánk minden vidékeire; oktassátok a népet; szilárditsátok annak buzgalmát. Addig én is teljesítendem kötelességemet, s a küldöttséggel a trón elejébe járulandok, hűségünket s ragaszkodásunkat kijelenteni."

Batthyáni Innsbruckban.

A miniszterium, mihelyt értesűlt, hogy a király az Innsbruckban járt miniszterek, Széchenyi és Eötvös, eszközlésére, május 29-kei kéziratában a bánt haladéktalanul maga elébe idézte: a maga részéről Batthyáni Lajos elnökminisztert küldé Innsbruckba, hogy ott Jellasicscsal találkozván, még egy kisérletet tegyen a békés kiegyenlitésre. A történtek után azonban méltán kételkedhetett, vajjon meg fog-e ott a bán jelenni; s azon esetre, ha ő, folytatva eddigi magaviseletét, a királyi parancsnak most sem fogna engedelmeskedni, a miniszterium is eltökéllé magát a legszigorúbb rendszabályok foganatba vételére. Az elnökminiszter e végre több

1848. Junius. rendeletjavaslatokat vitt oda magával, melyekre a király aláírása kieszközlendő volna.

Az elnökminiszter szörnyű kínos helyzetben érzé magát Innsbruckban. Egy részről, mivel a bán, ki, mint látók, a tartományi gyülést a királyi kézirat tilalmának daczára is megtartotta, junius elején, a vett parancs szerint meg nem jelent; minek következtében Batthyáni kényszerítve érzé magát, a bán irányában ama végső rendszabályokhoz nyúlni, melyek a háborút elkerűlhetetlenné teszik. Más részről, mivel érzelmei a dynasztia irányában őszinték, loyalisok lévén, nem kevésbbé annak, mint hazájának érdekében forrón óhajtá, hogy az udvarral jó egyetértésben, s annak őszinte közremunkálásával sikerüljön kiegyenlíteni a viszályokat: most azonban Innsbruckban léte alatt, ez iránti reményei, lelkének nagy fájdalmára, mindinkább tünedeztek.

Az udvarnak Budapestre jötte iránt ő is ugyanazon választ vette ugyan, melyet Széchenyi és Eötvös miniszterek nyertek volt; minek következtében az udvar feltételét, a 40 ezer újonczot illetőleg, a miniszterium részéről ő is elfogadta. De Jellasics tekintetében az ügyek e néhány nap alatt is nagyot változtak az udvarnál. A király részéről nem talált ugyan akadályra; de a kedélybetegnek s gyönge értelműnek könynyen kijátszható akarata semmit sem nyomott a dynasztia többi tagjai s a reactio pártja előtt. Ő a koronának csak névszerinti képviselőjéül tekintetett; a hatalmat, a dynasztia többi tagjainak megbiztából, öcscse, Ferencz-Károly főherczeg gyakorlá; ki viszont nejének, a reactio lelkének tartott Zsófia főherczegasszonynak befolyása alatt álla. Ezekben mind több őszinteséghiányt, színlelést, sőt ellenséges indulatot tapasztalt hazánk törvényes önállásának ügye iránt. Értekezletei közben az udvar tagjaival minden kétsége elenyészett, hogy a horvát pártütés és a szerb lázadás egyenesen általok szítogattatik. Ferencz-Károly főherczeg tagadta ugyan, Batthyáninak őt ostromló kérdéseire, hogy valaha adott volna Jellasicsnak olyféle utasítást, milyent ez Hrabovszkynak előmutatott

s mely által a király nyilt parancsainak félretételére ösztönöztetnék; de midőn ennél fogva az elnökminiszter őt arra kérte, hogy tehát munkálna ő is közre a király parancsai iránt engedetlen bán megbüntetésére: tétovázó, kikerülő válaszai által eléggé elárulta, hogy tőle, a márcziusi reformok ellenétől, a lázadók ellen őszinte közremunkálást várni nem lehet. 1848. Junius.

Az elnökminiszter, ekként tünedezni látván reményeit a békés kiegyenlitésre, míg a bán megjelenésére várakozék, különösen a még mindig rendezetlen hadügyet ügyekvék valahára tisztába hozni; mi végre több arra vonatkozó rendeletet eszközle ki a királytól. Egyebek közt Mészáros Lázár hadügyminisztert, ki Olaszországból valahára Pestre érkezett, tábornoki rangra emeltette; s nehogy rendeletei a fő hadi kormányszékek részéről engedetlenséggel találkozzanak, gróf Latour-Baillet osztrák hadügyminiszter számára is nyert ki egy császári kéziratot, mely által a szükséges intézkedések megtételére utasíttaték, hogy Magyarországban és kapcsolt részeiben, úgy a határőrvidéken mint Erdélyben, minden hadi kormányszékek és parancsnokságok egyedül a magyar hadügyminisztertől függjenek. Egy más császári kir. kéziratban Mészárosnak meghagyatott, hogy ezen rendeletet ő maga is adja tudtára a hadi kormányszékeknek; azon rendelvényeket pedig, melyek az előtt az udvari hadi tanács által, helybenhagyás végett, a császár elejébe szoktak volt terjesztetni, ezentúl Magyarországot s kapcsolt részeit illetőleg, ő terjeszsze, a III-dik t.-cz. értelmében, a királyi helytartó, István főherczeg elhatározása alá.

Batthyáni Lajos több napi várakozás után sem vévén hírt Jellasics jöttéről, végre megérkezettnek látta az időt, ama rendszabályok előterjesztésére, melyek, a minisztertanács végzése szerint, az engedetlen bán ellen foganatba veendők volnának. Ezek, mint előre látható volt, nagy ellenzésre találtak a dynasztia azon tagjainál, kik a hor-

1848. Junius. vát és szerb zavarok szítogatásának gyanújában állnak vala*). Tehetetlenségöket, s a magyarok által adott példát emlegeték, melynek a horvát és szerb mozgalmak természetes következményei volnának.

Batthyáni végre meggyőződött, hogy hasztalan minden törekvése a viszályok kiegyenlitésére megnyerni a dynasztia némely, épen legbefolyásosabb tagjait. Kijelenté tehát, hogy a miniszterium e viszonyokban tovább nem maradhat meg. Miután a bán, ki magyar koronai hivatalnok, engedetlenségét elmaradása által újabban is kétségtelenül tanúsítja: vagy az engedetlen tisztviselőt kell letenni s megbüntetni; vagy a miniszteriumnak kell lemondani, ki magát a világ s a haza előtt eddigi szerepének folytatása által nevetségessé tenni nem akarja. A bánt kárhoztató s hivatalaitól megfosztó rendelet kiadásától feltételezte ennél fogva a miniszterium megmaradását.

Mind a dynasztia tagjai, mind az udvari reactio egyéb intézői eléggé ismerték már Batthyáni szilárdságát, hogy meggyőződhessenek, miképen ő, ha kivánatára nem hajólnak, kijelentése szerint fog cselekedni. A reactio tervei pedig még nem értek meg annyira, hogy a nyilt szakadást Magyarországgal már is tanácsosnak láthatták volna. Bécs és Prága még folyton lázongott; az olasz háború kimenetele még szinte kétséges volt. Ily körülmények közt pedig Magyarország felkelése, mit a miniszterium lemondása múlhatatlanul maga után lett volna vonandó, igen veszélyessé válhaték a dynasztiára nézve. Elhatározták tehát, hogy a kétszinű játék Magyarország irányában egy ideig még ezután is folytattassék: a király tegye, mit a miniszterium kiván; Ferencz-Károly

*) Mondják, hogy ez alkalommal Zsófia főherczegasszony is megjelent, részt venni óhajtván a kabineti tanácsban! de Batthyáni kijelentésére, mikép hivatalos minőségben, mint elnökminiszter, értekezik fejedelmével, a teremből távozni kényszeríttetett. A főherczegasszony ezóta engesztelhetetlen gyűlölettel viseltetett Batthyáni iránt. Érezte is aztán Batthyáni a „manet alta mente repostum“ szomorú következményeit.

főherczeg pedig, mint a császár képviselője, a trón háta mögött adjon, mint eddigelé, ellenkező rendeleteket. 1848. Junius.

Az udvar e végzés után nem ellenzé többé, hogy a rendeletek a bán és pártja ellen, némi szerkezeti változtatással ugyan, de lényegileg úgy, miként Batthyáni kivánta, a király aláirásával ellátva kiadassanak. Viszont Batthyáni is elfogadta az udvartól kikötött két feltételt, melyeknek egyike volt hogy, ha Jellasics időközben mégis megjelenne Innsbruckban, a rendelet közhirré ne tétessék; másika pedig: hogy a miniszterium a nem sokára megnyitandó országgyülésen mindjárt eleinte indítványba tegye az olaszországi sereg szaporítására szánt negyven ezer újoncz megajánlását. E második feltételhez Batthyáni viszont azt tűzte feltételül, hogy az újonczok megajánlása után az udvar azonnal leköltözzék Budapestre.

A király aláirásával ellátott ama rendeletek közől, melyek junius 10-kén Batthyáninak kiadattak*), különösen

*) E rendeleteknek aláirását s kiadatását a király által kétségbe vonja gróf Majláth János. „Neuere Geschichte der Magyaren" czimű munkájában (II, 37). Sajnáljuk a szomorú véggel kimult embert; de nem kimélhetjük a történetirót, mert nem ok nélkül hisszük. hogy tollát nem meggyőződés, hanem pártérdek s pártszenvedély vezette. Az idézett munka nem csak igen felületes: de, mi több, a nemzet iránt is felette igazságtalan és rosz indulatú. A szándékos elferdítések, hazudságok, pártgyűlöletből eredt ráfogások, s egész a szemtelenségig menő öntömjénezés szövedékében minden lapon előtünik az osztrák zsoldban lévő reactionarius iró, ki, midőn a gyűlölt szabadelvű pártot sújtani törekedik, többnyire nemzete ellen is igazságtalanná, hűtlenné válik. Majláth, ki, hihetetlen, hogy ne ismerte volna a titkos udvari reactio kétszinű, erkölcstelen játékát, a maga álláspontjából, természetesen, kénytelen volt tagadni e rendeletek hitelességét, melyeket egyébiránt az egész forradalomban a legrejtélyesebb jelenetnek bélyegez; nem is szólnánk róla, ha azok eredetéről olyasmit nem állítana, mit Batthyáni Lajos szent emlékének tekintetéből, czáfolat nélkül hagyni nem lehet. „Két vélemény van, úgymond, ezen oklevelek eredetéről. Némelyek szerint, a miniszterium azokat csak azon esetre akarta volna kiadni, ha a király elébe hivott bán meg nem jelen; de egy alárendelt tisztviselő, hogy a bánt compromittálja, a miniszterek tudta nélkül nyomatta ki azokat a Közlönyben. Mások mondják (mi azt hiszszük, hogy azt csak Majláth mondja), és ez látszik, úgy-

1848. Junius. kettő illeti a bánt s a horvát ügyeket: az egyik „Szózat a horvátokhoz és szlavonitákhoz“; a másik „Szózat határőreimhez“. E hosszú okiratokban, miután a pozsonyi törvények által a nép javára tett engedmények, továbbá, a Magyar- és Horvátország

---

mond, a legvalóbbszinűnek, hogy a többször Innsbruckban járt elnökminiszter magának valamely fel nem világosodott módon (!) a császár aláirásával egy blanquettet szerzett, s azt a császár tudta nélkül töltötte ki a bán letételével.“ Mi a való az első véleményben, mi azt a szövegben *teljes tudomással* s hűven adjuk elő. A második állitás, legyen az többek vagy csak egyedül Majláth véleménye, aláváló rágalom forradalmunk legloyalisabb, leglovagiasb, legtisztább egyénisége ellen. Ki Batthyánit csak némileg is ösmerte, tudhatá, hogy egyenes, lovagias jellemével semmi sem lehetett metszőbb ellentétben, mint ilyféle csalás. Ő, hazafias érzelmeinél fogva, képes lehetett volna ugyan nyilt harczban fegyvert emelni a hazát s törvényét sértő dynasztia ellen; de alattomos ármány nem férhetett nyilt jelleméhez. Majláth tudhatá ezt, s e miatt kétszeresen szigorú megrovást érdemel rágalma. Neki, mint történetirónak kétségkivül tudnia kellett azt is, hogy a kérdésben lévő oklevelek ügye Haynau vérbirósága által is szőnyegre hozatott, s hogy miután Batthyáni e törvényszék előtt is kijelentette, miképen azokat maga a király irta alá, s hagyta helyben kiadatásukat, — e kijelentésében még ama gyilkos szándékú vérbiróság sem kételkedett; nem merte őt oklevélhamisitással vádolni, egyébiránt ráfogások s hazudságokból szőtt itéletében. Hogy ez iránt minden kétség megszűnjék, ime álljon itt Batthyáni önvédelméből, melyet hosszú vonakodása után a vérbiróságnak végre benyújtott, az illető hely. „Die Vermuthung — mondja Batthyáni — ich konnte durch falsche Vorspiegelungen das Manifest vom 10. Juni 1848 gegen Baron Jellasics erschlichen haben, ist ganz ungegründet. Denn die Gesetze vom Jahre 1848 haben die Regierung dem verantwortlichen Ministerium übertragen, und die Minister haben die Aufrechthaltung dieser Gesetze beschworen. Von diesen Gesetzen war weder der Ban, noch Croatien und die Militärgränze ausgenommen; im Gegentheile, sie waren selben ausdrücklich mitunterworfen. Das Ministerium wollte die Gesetze in Croatien und der Militärgränze, seiner Schuldigkeit gemäss, vollziehen; B. Jellasics hat sich aber der Vollziehung derselben widersetzt, und zwar nicht nur mit Worten und Erklärungen, sondern auch thätlich und mit Waffengewalt. Das verantwortliche Ministerium konnte einen Würdenträger, der sich ihm thätlich widersetzte, wo er in Folge gesetzlichen und königlichen Befehles Gehorsam zu leisten hatte, nicht in seiner Anstellung belassen, und musste entweder die Suspension desselben, oder seine eigene Entlassung betreiben. Das Ministerium, als dessen Organ ich in Innsbruck auftrat, sagte also Sr. Majestät: dass Baron Jellasics den Gesetzen vom

közti nyolcz százados kapcsolat hosszan és népszerűleg elő- 1848. Junius.
adattak: ama törvény- s alkotmánysértő tények, lázitások és engedetlenségek számláltatnak el, melyek által Jellasics a király kegyelmét eljátszotta, s őt arra kényszerítette, hogy „megsértett tekintélyének helyreállitása s a törvények fentartása tekintetéből b. Hrabovszky altábornagyot megbízza, hogy a törvényellenes eljárásokat megvizsgálja, Jellasics Józsefet bűntársaival együtt perbe fogassa, s őt, míg magát teljesen nem igazolja, báni méltóságából s minden katonai tisztségéből letegye." Végül, biztosítván a horvátokat, hogy nemzetiségök és szabadságuk teljes épségben fentartatni, méltányos kivánataik pedig teljesíttetni fognak, „szigorún int mindenkit, hogy mind azon kihágásoktól vonják vissza magokat, melyek a magyar koronától való elszakadásra czéloznak; — a törvényhatóságoknak pedig, hasonló büntetés alatt megparancsolja, hogy b. Jellasicscsal és vádtársaival a hivatalos érintkezést azonnal szakaszszák meg s a királyi biztos rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek."

A határőrökhöz intézett szózatban különösen mondatik, miképen a királyi helytartónak és a miniszteriumnak meghagyatott, „hogy kivánataikat meghallgatván, őket mind azon könnyitések- és kedvezményekben haladéktalanul részesítsék, melyek az új törvényekkel s katonai kormányzatukkal

Jahre 1848 nicht gehorchen wolle, sondern sich ihnen widersetzte, was dieser selbst öffentlich gestand. Das war also keine falsche Vorspiegelung, sondern Wahrheit, und *Sr. Majestät befahl hierauf die Suspension des Baron Jellasics.*" — Azt hitte-e tehát Majláth János, hogy Haynau ezt, mi az itéletben elősoroltak közt a legsúlyosabb vád lehetett volna, nem hirdeti teli torokkal, ha azt Batthyánira, nem mondom, kisütheti, hanem csak némi valószinűséggel is reákenheti? Midőn még tényleg be nem bizonyítható puszta szándékokkal s érzelmekkel is ügyekeztek indokolni a különben nem indokolható halálos itéletet: vajjon kihagytak volna-e belőle, ha csak némileg is reáfogható volt volna, egy valóban bűnös tényt, a fejedelem aláirásával való visszaélést? De kihagyták azt, mivel a vád ezen okmányok kiadása miatt Batthyánit nem terhelhette. És íme, Májláth János, egy magyar gróf és történetiró még Haynaut is meghaladja az igazságtalan ráfogásban s rágalmazó kárhoztatásban!

1848. Junius. összeférők, és a melyekben a kapcsolt országok számára adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik.... A királyi helytartónak és a magyar miniszteriumnak kötelességében álland, egyházi szolgáik jobb és biztosabb ellátásáról, nemzeti iskoláik felvirágoztatásáról haladéktalanul gondoskodni, s a katonai községekkel mind azon szabadságokat megosztani, melyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve..... Kelt Innsbruckban junius 10-kén 1848-ban. Ferdinánd s. k."

Miután Batthyáni a bánra junius 12-ig hasztalan várakozott, a királyi aláirással ellátott rendeletekkel haza indult. E rendeletek tulajdonkép semmi újat nem tartalmaztak; általok most csak a király nevében hirdettetik s rendeltetik, mit István főherczeg királyi helytartó a miniszteriummal már több ízben rendelt és hirdetett. De fölötte nevezetessé tette utóbb mégis e rendeleteket ama körülmény, hogy világos tanúbizonyságaivá lettek annak, mily vakmerő játékot űzött az udvari reactio a királyi szó szentségével. A helyett hogy akár nyiltan felléptek volna a reactio zászlajával, akár meggátolták volna mind azt, mi szándékaikba ütközött; — mert csak e két mód maradt szempontjokból némileg igazolható: engedték és tűrték, hogy rendeletek bocsáttassanak ki a király nevében, melyeket aztán terveik végrehajtói nyiltan megvessenek s azokkal együtt a királyi név méltóságát szentségtörő lábbal tapodják. Úgy viselte magát a reactio, mintha már ekkor kitűzött terve volt volna annyira compromittálni Ferdinánd király nevét, hogy aztán őt is, mint a körülmények közt lehetetlent, annál könnyebben megbuktathassa. Különben egyátaljában lehetetlen megfejteni, miként engedhették, hogy ő Magyarország irányában még egyre játsza a törvényesség szerepét, mely ellen ők háta mögött mindent mozgásba tettek.

Hitte-e az elnökminiszter, ki a reactio kártyáiba már eléggé beláthatott, hogy ezen királyi szózatok kibocsátása után a köz morál érzete tartóztatni fogja a reactiot az azok-

kal. ellenkező titkos rendeletek kibocsátásától? Vagy csak azért eszközölte ki azokat a királytól, hogy legalább a magyar közönséget tartsa türelemben, mely a miniszteriumot a bán irányában tanúsított erélytelensége miatt már igen hangosan kezdé gáncsolni? — bizonytalan. Hihetőleg mind a két indoknak volt reá befolyása. De bár miként legyen is ez, annyi bizonyos, hogy az elnökminiszter Innsbruckból távozván, rendíthetlenül el volt határozva, a törvényes útról le nem lépni; és vagy békésen egyenlíteni ki, ha még lehetséges, valamikép a horvát viszályt; vagy elvárni, míg a reactio tényleg támadja meg az országot; minden esetre pedig egy hajszálnyit sem engedni abból, mit a törvény akár a király, akár a nemzet irányában kötelességévé tett. 1848. Junius.

Így gondolkodtak s éreztek a miniszterium tagjai közől többen is, így különösen Széchenyi, Deák, Eötvös, Klauzál és Mészáros. Kossuth azonban már veszteni kezdé türelmét a horvát ügyekben; ő sürgette volt leginkább az említett rendeletek kieszközlését is a királynál. Szemere zárkózottabb volt, mintsem tisztán tudni lehetett volna véleményét. Abban mindazáltal valamennyien egyet értettek, hogy tétlenül nem lehet tovább nézni a növekedő horvát bonyodalmat. Míg tehát Batthyáni Innsbruckban jár vala, a miniszterium, az időközben megváltozott körülmények közt vagy nem remélvén, hogy sikerűljön neki kieszközleni Jellasics ellen ama rendeleteket, melyeket az udvar elébb, midőn Széchenyi és Eötvös Innsbruckban járt, még, mint látszék, minden nehézség nélkül elfogadott; vagy nem hivén, hogy általok a viszály kiegyenlitésében már czélt érjenek: a békés elintézésnek egy más módjáról is gondolkodtak. Legtanácsosabbnak vélték, hogy a dynasztia oly tagja, kiről bár hibásan*), azt hitték,

*) Hibásan, mondom, mert hogy János főherczegnek eleitől fogva ben volt a keze a reactióban, s különösen a horvát lázadásban, minden kétségen túl bizonyítja Gájnak márcz. 24-kén hozzá intézett levele. Ld. ezt: Huszonöt év Magyarország Történetéből III., 425. köv.

1848. Junius. hogy a viszályba eddigelé nem folyt be, s kit a legkajánabb rosz akarat sem képes vádolni arról, hogy a király s a dynasztia hatalmának megcsonkitására törekednék, utazzék személyesen Horvátországba; és ha az ügyeket különben kiegyenlíteni nem lehetne, a népet élő szóval is világosítsa fel az iránt, hogy a király Jellasics merényeit bűnöseknek tartja, s a horvátoktól az új törvények iránt engedelmességet kiván. Ily megbizásra legalkalmasabbnak látszék János főherczeg, ki, egy részről, a franczia háborúk óta még mindig némi népszerűséggel dicsekedhetett a határőröknél; más részről, a magyar ügy iránt is legméltányosabbnak tartatott a dynasztia tagjai közt. Végzéssé lett tehát a miniszteri tanácsban, hogy János főherczeg e kiküldetés és közbenjárás elfogadására megkéressék.

E végzés Batthyáninak, hazautazása közben, Salzburgban, sürgöny által adatott tudtára; és miután azt ő is helyeselte, a király helybenhagyásának kieszközlése végett azonnal értesíté arról Eszterházy herczeget; maga pedig Bécsbe sietett, János főherczeget a megbízatás elvállalására megkérendő. A főherczegről azon vélemény volt elterjedve, hogy ő, ki a közügyektől régóta visszavonulva, polgári származású nejével, jobbára Tyrolban, családi életet folytatott, vagy nincs beavatva az udvari reactio terveibe; vagy ha ismeri is, nem helyesli azokat s részt egyátaljában nem vett bennök. Midőn tehát közhírré lett, hogy a főherczeg Batthyáni kérelmére hajólva, a közbenjárást elfogadta, mindenki nagy reményre ébredt, hogy a viszályok valahára mégis ki fognak egyenlíttetni. Úgy látszék, Batthyáni maga is e reményben távozott Bécsből s érkezett junius 14-kén Budapestre; mert János főherczeg határozottan megigérte neki, hogy mennél elébb személyesen le fog utazni Horvátországba.

Batthyáni, e reményben, János főherczeg leutazása előtt nem is vélé többé a Jellasics ellen kibocsátott rendeleteket kihirdetendőknek; hanem azokat Zsedényi Eduárd által Bartal udvari tanácsoshoz küldé, hogy a Bécsben székelő

külügyi magyar miniszterium levéltárába tétesse*). Ezen 1848. Junius.
okmányok közzétételének egyébiránt még úgy sem jött meg az ideje, miután azok kiadásához az udvar Jellasics megjelenésének bevárásán felűl még azon feltételt is kötötte, hogy az olaszországi segédhadak az országgyülés által megszavaztassanak. Meglepő volt tehát mindenkire nézve, ki ezen ügyekbe mélyebben be volt avatva, midőn a junius 10-kén kelt többi okmányokkal azon „Szózatok“ is megjelentek a hivatalos Közlönyben, melyek által a horvátoknak és szlavonitáknak Jellasics letétele tudtokra adatik. A magyar nemzet, mely a horvát zavargások miatt már türelmét kezdé veszteni, s azoknak bármi módon megszüntetését hangosan követelé, nagy megelégedéssel olvasta a szózatot, mely a pártütő bánt végre méltán sújtá; a zavargó horvátok ellenben majdnem kétségbe esve, a harag lázas kitöréseivel kisérték a bánnal együtt őket is kárhoztató rendeleteket, bár azok még nem hivatalosan, hanem csak hírlapok útján jutottak el hozzájok. Miután János főherczeg a közbenjárást elfogadta, s miután az okmányok kiadásához kötött feltétel, az Olaszországba küldendő segédhad, mint látni fogjuk, az országgyülés által meg nem szavaztatott, ezen okmányok nem is küldettek el soha, kikhez intézve voltak, a horvátokhoz és szlavonitákhoz hivatalosan**).

*) Zsedényi maga így ír erről egy, 1849-ki márcz. 12-kén kelt levelében: „N. übergab mir ein Packet Schriften, welches Batthyáni zur Uebergabe in die Kanzlei des hiesigen ungarischen Ministeriums zurückliess. Es enthält die Rescripte Sr. Majestät vom 10. Juni an die croatischen und slavonischen Comitate wegen der Bevollmächtigung Hrabovszky's zur Untersuchung gegen B. Jellasics, welche nicht expedirt und durch mich dem Hofrath Bartal übergeben wurden, damit er sie, als unanwendbare, einfach ins Archiv legen lasse, was auch geschah“ ...

**) Ezen okmányok eredetének törvényességét fentebb minden kétségen felül emeltük; de kihirdetésök körülményeit, különösen ama kérdést: Batthyáni tudtával vagy a nélkül tétettek-e azok közzé a Közlönyben? — oly teljesen nem vagyunk képesek felvilágositani. Ha a titkosabb ügyekbe is eléggé beavatott Zsedényi udv. tanácsost hallgatjuk, Batthyáni tudtán kivül történt a kihirdetés. „Mind a két feltétel (t. i. hogy,

1848. Junius. Néhány nappal Batthyáni távozta után Innsbruckból megérkezett oda végre Jellasics is, a horvát országgyülés küldöttségének kiséretében, melyhez, mint említők, Rajasics karlóczai érsek s a szerb küldöttség is hozzácsatlakozott. Eszterházy herczeg, a király oldala mellett lévő miniszter, értesülvén, hogy Jellasics mindenek előtt Ferencz-Károly főherczegnél kiván tisztelegni, követelte, hogy a főherczeg őt ne hivatalosan, mint bánt, s csak az ő jelenlétében fogadja; de közbeszólása sikeretlen maradt. A király által azonban junius 19-kén a küldöttek csak mint magán személyek s Eszterházy jelenlétében fogadtattak, hogy, mint mondatott, a fejedelemtől eddigi magokviseletéért feddést halljanak. Az udvari párt ugyanis, a magyarok megnyugtatása végett, a nyilvános fogadáskor feddő szavakat kivánt adni a király szájába, mig titkon nemcsak méltányolták, de magasztalták is a horvátok és szerbek törekvéseit a dynasztia mellett.

A dolog ilyképen el lévén intézve, elébb b. Jellasics bocsáttatott a király elébe, kit Eszterházyn kivül még a királyné és Ferencz-Károly főherczeg környezett. Miután Jellasics magát eddigi elmaradása miatt mentegette, a király következőleg szólott hozzá: „Nyiltan meg kell vallanom, hogy az ön

---

ha a bán eljő, a kihirdetés elmaradjon, s a 40 ezer újoncz az országgyülésen megszavaztassék) elfogadtatott Batthyáni által — így ír e tárgyról egy levelében Zsedényi; — de sem az egyik sem a másik nem tartatott meg, mint én tudom, nem Batthyáni, hanem Pulszky és Kossuth hibája miatt. Jellasics t. i. Batthyáni elmenetele után Innsbruckba érkezett, mit herczeg Eszterházy azonnal estafette által közlött Pestre, és a rendelvényt visszavettnek nyilvánította. Gróf Batthyáni, miután a ministerium végzését János főherczeg közbenjárásának kikérése iránt Salzburgban vette, ... úgy hiszem ő maga is meg volt győződve, miszerint a Jellasics elleni rendelvényt közhirré tenni többé nem lehet. De Bécsben közlé azt Pulszkyval, és ott is hagyta herczeg Eszterházy, mint külügyi miniszter kanczelláriájában. Pulszky azt azonnal a bécsi újságba tétette...... Jellasics, ki János főherczeg közbenjárását elfogadván, épen a pacificatio végett Bécsbe utazott, a rendelvényt Grätzben olvasta a bécsi újságban, és magán kivül volt, miután Innsbruckban az mondatott neki, hogy visszavétetett."

ellenszegülése parancsaim irányában engem mélyen sértett. E miatt báró Hrabovszkyt vizsgálatra küldöttem ki. De én mégis a békés kiegyenlitést óhajtom, mire magyar minisztériumom nagybátyámnak, János főherczegnek közbenjárását inditványozta. Használja ön azt, a Magyar- és Horvátország közti kapocsnak általam kivánt s elvégzett fentartására." 1848. Juuius.

Ezután Jellasics és a karlóczai érsek vezérlete alatt a kettős küldöttség is megjelent. És, miután a bán a horvátok, — az érsek a szerbek folyamodványát átnyujtotta, a király a szerbek felé fordulva, ilyképen válaszolt: „En nem hagyhatom helyben egy törvénytelen gyülekezet választásait s végzéseit, melyek görög nem egyesült alattvalóim közől többek által Karlóczán, idegen szerviánusok hozzájárultával, az 1799-ki Declaratorium ellenére hozattak. Kész vagyok különben görög nem egyesült alattvalóim minden törvényszerű, rendes úton előterjesztendő kivánatait teljesíteni. A magyar országgyülés és a magyar miniszterium s ezen kivül a ti törvényes nemzeti gyüléstek azon organumok, melyek által kivánataitokat kell felterjesztenetek. Egyébiránt hűségtek és ragaszkodástok kijelentéseit kegyelmesen fogadom."

Mi a benyújtott kivánatokat illeti, a szerbekéit már fentebb, a karlóczai gyülésről szólván, előadtuk; a horvátokéi következő pontokban foglaltattak:

1. A horvát nemzet a létező magyar kormányt el nem ismerheti. Ő felsége tehát kéretik, hogy annak minden, Horvát-, Tót- és Dalmátországra vonatkozó rendeleteit semmisítse meg, s ezen országoknak a bán elnöklete alatt külön felelős kormányt adjon.

2. A hadi, kereskedelmi és pénzügyek kezelése a bécsi miniszterium alatt maradjon, melyhez az említett országok részéről ama kormányágak mindenikében egy-egy felelős állami tanácsos neveztessék ki.

3. Hivatalos nyelv kirekesztőleg a szláv legyen.

4. Minden belügy az egyesűlt országok gyülésén, a külügy pedig az ausztriai középponti országgyülésen tárgyaltassék.

1848. Junius. 5. Dalmatia, Horvát- és Tótországgal tényleg egyesíttessék.

6. A Magyarországban lakó nemzetekkel az eddigi barátságos viszony a pragmatica sanctio értelmében s a szabadság, egyenlőség és testvériség alapján ezután is fentartassék. Ennek gyakorlati végrehajtását azonban a horvátok csak akkor fogják meghatározhatni, midőn ezen kérelmeikre kedvező választ nyerendenek, s Magyarország állása az összes monarchia irányában világosabban fog kitünni.

7. Minden politikai s igazságügyi tisztviselőt a király jóváhagyása mellett a bán nevezzen ki.

8. A perek felebbezés útján se vitessenek, mint eddig történt, Magyarországba, hanem az egyesűlt országok számára külön főtörvényszék állíttassék fel.

9. Verőcze, Pozsega, és Szerém vármegyék a gradiskai, bródi és péterváradi határőrvidékkel, Alsó-Slavonia nevezet alatt, úgy szinte a fiumei, buccarii és vinodoli kerületek is Horvátországhoz kapcsoltassanak.

10. A horvát nemzet mind ezen kivánatok kieszközlésére báró Kulmer Ferenczet a király személye mellé a maga képviselőjének választotta.

A király általi fogadtatás után Jellasics s a karlóczai érsek Ferencz-Károly főherczeggel több ízben értekezett. Szólott a bán egyszer Eszterházyval is, mely alkalommal kétszinű játékát folytatva, kijelenté, hogy a magyarok és horvátok közti meghasonlást ő is fájdalommal tekinti, s miután az csak a kölcsönös ingerültségből támadt, minek ismét félreértés a forrása: ő kész, a király akarata szerint, János főherczeg közbenjárása mellett megkisérteni a békés kiegyenlitést. Kivánja azonban, hogy Horvátország irányában minden ellenséges lépések függesztessenek fel; a miniszterium által Horvátország részére eddig történt kinevezések vonassanak vissza, mert hazájok függetlenségét *conditio sine qua non* gyanánt tekinti. Emlité végre, hogy a magyar miniszterium az ő személye iránt is

elégtétellel tartozik, ki, ha honának jogai biztosíttatnak, Magyarország javának előmozditását is kötelességének tekintendi. 1848. Junius.

Miről értekezett, mit végzett Jellasics és a karlóczai érsek Ferencz-Károly főherczeggel, még a titok homálya fedi. A későbbi eseményeket tekintve mindazáltal, alig lehet kételkedni, hogy e magán fogadtatások alkalmával a reactio tervei fejtettek ki bővebben s a Magyarország ellen intézendő támadás részletei határoztattak meg közelebbről. A horvát és szerb küldöttségek tagjainak nyilatkozataiból annyit tudunk, hogy a főherczeg és neje, Zsófia főherczegasszony, nagy kegyességet nyilvánítottak irántok; az illetők nem győzték azt Bécsben és Zágrábban eléggé magasztalni. Zsigrovics, a horvát küldöttség tagja, annak eljárásáról a tartományi gyülés előtt tett jelentésében állitá, hogy Ferencz-Károly főherczeg a küldöttséget rendkivüli szivélyességgel, sőt könyes szemekkel fogadta. Még több részletet hirdetett erről a zágrábi horvát lap, mely szerint, midőn a küldöttség a főherczegnél és nejénél tisztelge, ezek „a bán beszédétől annyira ellágyulának, hogy halvány arczaikon könyek gördűltek alá;“ s a főherczeg, miután kegyelmes indulatát a horvátok iránt több ízben kijelentette, e bucsúszavakkal: „szívem nálatok marad!“ — bocsátotta el magától a küldöttséget. Még érdekesebb adatokat nyújt, a horvát küldöttség némely, Innsbruckból Bécsbe utazott, tagjainak közleményei szerint, egy bécsi lap azon estvélyekről, melyekre a bán meghivatott a főherczeghez. E fogadtatások híre minden részleteivel eljutott Budapestre is, és hírlapjaink által közöltetvén, egyátaljában nem öregbíthette az udvar iránti ragaszkodást.

A bán Innsbruckból Bécsbe utazott, állitólag, hogy János főherczeggel a kiegyenlítés felett értekezzék. Azonban, figyelembe vévén azon lépéseket, melyeket Jellasics Bécsben időzése alatt s után a bécsi miniszterium tett vala, kételkedni alig lehet, hogy a bán, ki, mint az eredmény

1848. Junius.

mutatta, Innsbruckban vett utasitásai szerint, a vele különben is egy czélra törekvő János főherczeg közbenjárását s a békés kiegyenlitési kisérleteket csak időnyerés végett használandó eszköznek tartá, valójában nem annyira a főherczeggel való értekezlet, mint a végett ment Bécsbe, hogy a Magyarország ellen intézendő támadásról végezzen a bécsi miniszteriummal.

A zágrábi gyülés folytatása.

Mialatt Jellasics Bécsben időzék, a horvátok Zágrábban egy lépéssel ismét tovább haladtak. Junius 21-kén a tartományi gyülés megint összeülvén, Lentulaj alelnök, mindenek előtt a karlóczai odbornak egy levelét olvastatta fel, melyben a horvátok gyors segélynyujtásra szólíttatnak Hrabovszky ellen. Már ezen irat is nagy zajt okozott a gyülésben; midőn pedig a jun. 10-kei szózatokat tartalmazó hírlapok is felolvastattak, az ingerültség legmagasb fokára hágott. „El vagyunk árulva!“ kiálta fel az Innsbruckban történtekről még nem értesűlt Verbancsics, és sürgeté a gyülést, hozna oly határzatot, melynél fogva a nép azonnal fegyverre hivassék fel a magyarok ellen. Sőt magát a királyt is, ki a junius 10-kei nyilatkozatot aláirta, tiszteletlen kifejezésekkel illette. Hasonló volt e tekintetben az utána szóló Kukuljevics beszéde is, ki aztán több indítványnyal állott elő. Kivánta, hogy a szolgabirák azonnal kerületeikbe küldessenek s felhatalmaztassanak, hogy a parasztok felkelésre indítása végett, a köz erdőket s réteket köztök, tulajdon gyanánt oszszák fel; hogy Olaszországba ügynökök küldessenek, kik a határőröket hazatérésre izgassák; hogy a török felsőség alatt lévő szláv lakosságú tartományokba és a muszkához segélyezés végett felhivások bocsáttassanak. Szóba kerülvén a seregtartásra szükséges költségek, Pizasics szolgabiró indítványozá, hogy a zágrábi püspököt, ki már annyi évek óta huzná 300 ezer forintnyi jövedelmeit s a szinte gazdag káptalant kellene kisajtolni. Majd ismét mások a dictatorság szükségét kezdék emlegetni, s hosszas zajlongás után végzéssé lett, hogy Lentulaj, Gáj, Osegovics, Kukuljevics,

Gyeorgyevics és Szuvics, a bán visszatértéig, ideiglenes kormány alakjában gyakorolják a végrehajtó hatalmat. 1848. Junius.

Ezen s hasonló mozgalmak közt érkezett haza az innsbrucki küldöttség, melynek jelentése aztán nyomban megváltoztatta a kedélyek hangulatát. A haragot rivalgó öröm váltotta fel; s feledve lőnek a mult napok alatt hozott határzatok. A közönség, a küldöttség jelentéséből megértvén, mily kegyteljesen fogadtatott a bán az udvarnál, megszűnt félni a junius 10-kei manifestumtól, mely különben is nem hivatalosan, hanem hírlapok által jutván köz hirre, minden hitelét elvesztette. Az ideiglenes kormány azt egy nyilatkozványban, hazug koholmánynak bélyegezvén, terjesztőit elfogatással és szigorú büntetéssel fenyegette. A túláradó örömet csak az zavarta némileg, hogy a szerbek, a küldöttség jelentése szerint, kérelmeikkel minden vigasztalás nélkül a miniszteriumhoz utasíttattak. Az érsek ugyanis, bár szinte Zágrábon utazott keresztül, óvakodék idő előtt köztudomásra juttatni az Innsbruckban vett titkos utasításokat.

Junius 29-kén visszatért végre maga a bán is, és még azon napon jelentést tett eljárásáról a gyülekezetben. Előadta a János főherczeggel lett találkozása eredményét is; s ennek folytában felszólitá a gyülést, készitene egy feliratot a főherczeghez, mely a tartandó értekezletek alapjául szolgálna.

A bán e javaslata felett hosszú s heves vita keletkezett. Sokan hallani sem akartak többé a békés kiegyenlitésről. Mások, — s ezek véleménye lett határozattá — attól kivánták azt feltételeztetni, hogy a junius 10-kei kárhoztató okmány hivatalosan semmisíttessék meg, a tartományi gyülés törvényszerűsége szintazon módon ismertessék el, s a szerbek kivánatai az övéikkel együtt s egyenlőn tárgyaltassanak; míg János főherczeg e három pontban meg nem egyez, a tanácskozás addig meg se kezdessék. Az alkudozás alatt pedig a nemzet fegyverkezzék s készüljön háborúra. Slavonia szé-

1848. Junius.

lein, a Dráva mellett azonnal egy hatalmas tábor gyűjtessék egybe. E határozatok végrehajtására, s általában a nemzeti ügynek a körülmények szerint legczélszerűbb vezetésére aztán a bán a béke helyreálltáig tartandó dictátori hatalommal ruháztatott fel: s a tartományi gyülés ezentúli munkálkodása egyedül a határőrök kivánatainak s az úrbéri ügynek elintézésére s a János főherczeghez küldendő felirat elkészitésére szorittatott.

A bán dictátorrá kiáltatván, politikáját megváltoztatja.

Jellasics dictátorrá neveztetése forduló pontját képezi az ő politikájának. Ő eddig, a tömegek felizgatása végett, nemcsak tűrte, hogy a hírlapok s a népgyülések szónokai egy déli szláv birodalom alapitását emlegessék; sőt azt kétértelmű, homályos kifejezéseiben maga is pártolni látszik vala. A tömegek felizgatásán felül erre egy ideig némi más, személyes indokai sem hiányzának. Míg az osztrák császárság jövendője kétséges s különösen ama kérdés eldöntve nem volt: vajjon nem fog-e az a maga német tartományaival, a köz kivánat szerint, beolvadni az egységes német birodalomba? — a szláv párt irányában oly álláspontot ügyekezett elfoglalni, mely szerint, ha a körülmények a szláv tartományoknak, e beolvadás esetében, egy külön szláv birodalommá alkotását lehetővé tennék, — reményei, kilátásai, személyes emelkedését illetőleg, biztosítva maradjanak. Most azonban, midőn a prágai forradalom már megbukott, s avval együtt a szláv birodalmi ábrándok is szétpárologtak; midőn továbbá Innsbruckban értesűlt, hogy az udvar törekvései koránt sem a német birodalomnak, mint azt a közvélemény óhajtá, egyesitésére, hanem inkább egy egységes osztrák birodalom megalapitására vannak irányozva: ő is csak az udvari reactio czéljait hordá szeme előtt, kész ezentúl ezekért is meghozni nemzete részéről a véráldozatot. Nagyravágyásának ezen irány is kielégitést igért. A dynasztia hálájától szinte kecsegtető jövendőt várhatott a maga személyére nézve, ha a horvát fegyveres erővel sikerűlend valósítani annak czéljait. Miután tehát a népet már eléggé felizgatva

látá a végre, hogy vezérlete alatt vakon rohanjon a polgári háborúba; más részről pedig a reactio tervei az innsbrucki értekezletek s a bécsi tanácskozmányok által annyira megérleltettek, hogy az időt azok foganatba vételére már-már megérkezettnek tekintheté: nehogy működéseiben a déli szláv birodalom pártolói által zavartassék, ezeket a hatalomtól s befolyástól mindinkább megfosztani, s e czélra irányzott törekvéseiket meggátolni kezdé. Ez volt oka, hogy magát meghittebb emberei által dictátorrá kiáltatta; mit a tömeg, nem gyanítva e cseles politikát, melyet utóbb annyi oka lőn kárhoztatnia, nagy rokonszenvvel fogadott. 1848. Junius.

Jellasics e politikai színváltozásának első kétségtelen bizonyítványa lett a János főherczeghez intézendő felirat iránya, melyet meghitt emberei által egészen a reactio szellemében s tervei szerint szerkesztetett. A horvát nemzet azon részének, melytől a mozgalom eredt, csak az állhatott érdekében, hogy miután a magyar kormányt elismerni nem akarta, Horvátország a magyar koronától teljesen függetlenné tétessék. Minden egyébnek, mi Magyarországra vonatkozott, tehát annak is közönyösnek kell vala lenni reá nézve, miképen kormányoztassék azontúl Magyarország, melylyel saját hazájok igazgatása ezentúl semmi kapcsolatban nem álland; miként igazgattassék különösen a magyar pénz- és hadügy, melytől az övék, terv szerint, többé nem leend függésben. És mégis, ama feliratban nemcsak az kívántatott, hogy Horvátország a magyar kormánytól függetlenné tétessék; hanem a kibékülés egyátaljában attól feltételeztetett, hogy Magyarország az osztrák császársággal igazgatási tekintetben is szorosan egyesíttessék, s ennél fogva a magyar had- és pénzügy, ellenére az új törvényeknek, a Bécsben székelő osztrák birodalmi miniszterium által kezeltessék. Látni való, hogy ezen, kizárólag Magyarországot illető, kérdésekre nézve csak az udvari reactio eszközeként működő bán adhatta a tartományi gyülés szájába a feliratban kifejezett békefeltételeket. Mihelyt a felirat ily

1848. Junius. értelemben elkészült, a bán a tartományi gyülést, mely további lépteit gátolhatná, azonnal szétoszlatta.

Jellasics ekkép elérte két legközelebbi czélját: a dictátorság által Horvátországban az összes hatalmat, s mi a dolog lényege volt, a nemzet egyenes megbiztából, a maga kezeiben központosította, s minden tőle különböző iránynak befolyását, a nemzet akaratának színe alatt, megszüntette; más részről pedig, a János főherczeghez intézendő feliratban a horvát nemzet fő kivánatául s a béke feltételéül azt tüntette fel, hogy a magyar miniszterium eltörűltessék s Magyarország legfontosb ügyeinek igazgatása a bécsi miniszteriumra bizassék.

A bán politikája ezóta külnyilatkozataiban is szembetünőleg megváltozott. Nemcsak hogy önmaga nem pártolta többé a déli szláv birodalomra vonatkozó eszméket; hanem azontúl másoktól sem tűrte az azokkal való izgatást. Gáj Lajos s mind azok iránt, kik ezen panszláv iránynak hívei maradtak, mind nagyobb hidegséget mutatott, míg végre őket magától egészen eltávolította, s a közügyekben minden befolyástól megfosztotta. Szózataiban, melyeket a nemzethez intézett s egyéb nyilatkozataiban még a nemzeti függetlenség kérdése is szemlátomást háttérbe szorult; s ha annak eszméjét, a tömegek izgatása végett, néha talán kénytelen volt is még megemlíteni: törekvéseinek fő czéljául mégis mindinkább a reactio jelszavát, „az egységes Ausztriát" kezdé feltüntetni.

Mi azon kérdést illeti: a horvát nemzetnek körülbelül mekkora része ragaszkodott a bánhoz s kivánt elszakadni Magyarországtól? Nem lehet tagadni, hogy az elszakadási vágy, mi eleinte csak kevés nagyravágyó keblében ébredt fel, a folytonos izgatások s azon ezerféle alakban szenvedélyesen ismételt ráfogások s rágalmak következtében, mintha a magyar kormány jogaikban, nemzetiségökben, a szabadság élvezetében csakugyan elnyomni kivánná a horvátokat, ez időben már nagy kiterjedést nyert. Átalánossá e vágy magában a szorosan vett Horvátországban sem lett ugyan; a nagy bir-

tokú urak közől egy sem szította e mozgalomhoz; a közép 1848. Junius.
nemesség nagy része is idegen maradt tőle, sokan Magyarországba menekűlvén, Jellasics és pártja szándékai ellen nyilvános óvást tőnek; mások, az alnemesség nagy részével együtt csak a felettök uralkodó terrorismus által megfélénkítve tűrték a zsarnokságot, mely börtönnel, jószágelkobzással némított el minden ellenmondást. Azonban kétséget nem szenved, hogy az elámított nép, melynek még papjai is azt hirdették, hogy az urbériség, robot és dézma eltörlése s a sorsát javító minden más nyeremények a bántól származnak, — e tévútra vezetett nép tömege ábrándosan ragaszkodék Jellasicshoz. A bán legerősebb támasza mindazáltal a határőrvidéki katonaságban létezett, mely, kivált azon engedmények után, miket a szolgálati terhek könnyitése s a községi igazgatás tekintetében részint egyenesen a bántól, részint a tartományi gyüléstől tényleg nyert, egyátaljában kész volt a bánnak engedelmeskedni.

De Tótországban s különösen Eszéken s egész Verőcze vármegyében sem az izgatások, sem a fenyegetések s rettegtető szabályok nem voltak képesek a bánnak többséget szerezni. A nép itt, míg hajlamát, meggyőződéseit szabadon követheté, állandólag hű maradt a törvényhez s alkotmányhoz, engedelmes a magyar kormány rendeletei iránt. Eleinte ugyan, míg magát a nép az eszmezavarban tájékozni nem birá, Tótország is ingadozni látszék. Május 4-kei gyülésén még Verőcze megye is engedelmességet igért a bán ama fenyegető rendeletei iránt, melyekben minden nem tőle érkező parancs elfogadása tilalmaztatott. Utóbb azonban, daczára a rácz papok nagy tűzzel folytatott izgatásainak, a felvilágositott nép nyugton várta az események kifejlését, és semmi rokonszenvet nem tanúsított a bán irányában. E vidék alkotmányos érzelmeinek megőrzésére kétségkivül sokat tőn azon körülmény, hogy a kormány, mint említők, május vége felé mintegy öt ezernyi rendes hadat vonatott össze Ottinger vezérlete alatt a drávavonal védelmére, s a sereg mellé Csányi Lászlót telj-

1848. Junius.

hatalmú királyi biztosul küldötte ki, rendelkezése alá helyezvén a Horvát- és Tótországgal határos dunántúli vármegyék nemzetőrségét is. E haderő ótalma alatt mind a közös szabadságot hirdető új törvények áldásai, mind a kormány s Hrabovszky és Csányi királyi biztosok rendeletei, a törvényeket értelmező, felvilágositó szózatai a népnek bővebben tudomására jutottak; s ez maga is, védve lévén a bán terrorismusa ellen, szabadabban követhette meggyőződéseit. A királyi biztosok nyilatkozványai s a junius 10-kei királyi manifestum az alkotmányos érzelmű többséget annyira felbátoritották, hogy Eszéken Jellasics falragaszait letépte, s a kihirdetett magyar országgyülésre a képviselőket is megválasztotta. Hasonlókép Verőcze megye junius utósó napján tartott közgyülésén az alkotmányos párt teljes győzedelmet nyert; az új törvényeket kihirdettette s a népképviselőket megválasztatni rendelte; mi aztán végre is hajtatott.

Ujabb fordulat János főherczeg közbenjárása tekintetében.

Miután János főherczeg feltétlenül vállalta el a közbenjárást Horvátországban, a magyar kormány, bízva szavában, reményteljesen várá, hogy ő azt a kérelem értelmében fogja teljesíteni. De, fájdalom, ezen remények is nem sokára meghiúsultak: ismét újabb csalódások keserűségeit kellett tapasztalni a magyar nemzetnek; újabb bonyodalmakkal megvívnia kormányának. János főherczeg jun. 16-kán az osztrák birodalomban császári helytartóvá neveztetvén, tíz nappal később értesité a magyar kormányt, hogy miután új tisztének kötelességei miatt Bécsből hosszabb időre nem távozhatik, Horvátországba személyesen *nem mehet többé*; kész mindazáltal a béke helyreállitására Magyar- és Horvátország közt Bécsben tenni kisérletet. Felszólitja tehát a magyar miniszteriumot, jelentené ki határozottan, mit hajlandó tenni a horvátok irányában? — s küldené valamely tagját julius elején Bécsbe, hova, a kiegyenlitési kisérletek végett, a bánt is felidézte.

János főherczeg e szerint egészen más útra tért, mint a melyen, Batthyáni kérelme s ennek folytában nyert meg-

bizatása szerint, járnia kellett volna. A magyar kormány 1848. Junius.
nem arra kérte fel őt, hogy közte és Jellasics közt legyen közbenjáró. Jellasicscsal, ki már nyiltan a pártütés terére lépett s e miatt kereset alá helyeztetett, egyezkednie nem lehetett többé a miniszteriumnak. A főherczeg megbizatása az volt, hogy személyesen menjen Horvátországba s ott az elcsábított, fanatizált népet a király akaratáról felvilágosítsa, s a terrorismust megszűntetvén, a véleményszabadságot helyreállítván, tudja meg, mik a nemzet értelmes többségének, mely most megfélénkülve elnémult, kivánatai. De János főherczeg, ki mint fentebb megjegyeztük, már a mult márcziusban levelezett a horvátok főbbjeivel, most oly fordulatot adott a maga közbenjárásának, miszerint a magyar miniszteriumnak ismét csak Jellasicscsal kellett volna egyezkednie a nélkül, hogy a horvát nemzet valóságos, józan többségének véleménye megkérdeztetnék.

Tagadhatatlan, hogy azon nagy zavarok, melyekben Bécs s a birodalom ügyei, az osztrák miniszteriumnak a közvéleménynyel homlokegyenest ellenkező, reactionarius szelleme miatt, sínylenek vala, a főherczeg jelenlétét Bécsben nagy mértékben igényelték. Bizonyos mindazáltal, hogy nem itt fekszik oka a főherczeg vonakodásának a Horvátországban való személyes megjelenéstől. Miután a dynasztia ügyei akként álltak, hogy az mind a bécsi s prágai zavarok lecsillapitására, mind a lombard-velenczei tartományok kibékitésére legerősebb támaszát Magyarországban nyerheté: ha szándokai tiszták s a keresztülvitt reformok fentartása iránt őszinték, mindenek előtt Magyarországot lett volna érdekében megnyugtatni. És ez esetben szintúgy kitelt volna János főherczegtől Horvátországba utaznia, melyet, ha a jó szándék nem hiányzik, személyes jelenléte által különben is rövid idő alatt jó irányba terelhet vala; mint nem sokára reaért Frankfurtba menni, midőn ott német birodalmi kormányzóvá választatott. De nem ment a főherczeg Horvátországba, mivel ezt az udvari reactio, mely épen Jellasicsban találta fő eszközét,

1848. Junius.

egyátaljában nem akarta. Csupán időnyerésre számított játék volt tehát, minden őszinte szándok nélkül, az udvar azon lépése, mely szerint János főherczeg megbizásában, személyesen Horvátországba utaznia, megegyezett.

És valóban nem sokára föllebbent a fátyol, mely az udvari reactio terveit leplezé. Báró Kulmer, a horvát mozgalmak egyik főinditója, Jellasicsnak az innsbrucki értekezletekben is hűséges társa, ugyanazon napokban, midőn a főherczeg császári helytartóvá —, ő a bécsi miniszteriumhoz tárcza nélküli miniszterré neveztetett ki; bizonyosan nem más czélból mint, hogy a horvát mozgalom érdekeit a bécsi miniszteriumnál folyton képviselje. Ezen intézkedés bizonyitványa annak is, hogy az udvar már elhatározta volt, Horvátországot a magyar koronától elszakasztani s Ausztriával tenni közvetlen kapcsolatba. Ezt mind tudnia kelle János főherczegnek; s hogy mégis elvállalta a közbenjárást, mutatja, hogy ő is egyik intézője volt a reactionak.

A bécsi miniszterium solidaritása a horvát mozgalommal.

Hogy a kártyák ekként kevertettek, kételkedni nem hagy a bécsi miniszteriumnak azontúli magatartása. Junius 24-én érkezett Bécsbe, János főherczeg kiséretében, az új horvát-osztrák miniszter, b. Kulmer. És a bécsi miniszterium, — minthogy másként gondolni sem lehet, a császári helytartó, János főherczeg tudtával, haladék nélkül solidaritásba helyezte magát a horvát bánnal s pártmozgalmaival. Öt nap múlva egy iratot küldött át a magyar miniszteriumhoz, melyben ezt felszólitá, ügyekeznék Jellasicscsal minden áron kibékülni, „különben kénytelennek érzi magát a neutralitást Magyarország irányában felmondani.“ Néhány nappal később (jul. 4.) pedig azt követelé kormányunktól, hogy a Horvátországban lévő cs. kir. hadsereget pénzzel lássa el; jelentvén egyszersmind, hogy utólagos betudás mellett a magyar kormány számadásában, Jellasicsnak a seregtartásra 150 ezer ezüst ftot küldött légyen.

Az érzelmeket, melyek ezen iratok vételénél a magyar miniszterium tagjaiban s utóbb, midőn azok közhirré lőnek, a

közönségben támadtak, nem szükség ábrázolnunk. A bécsi miniszterium ellenséges indulata nyilván dolog volt az eddigi érintkezésekből. De hogy az a szeméremből is annyira kivetkőzzék, hogy a magyar kormánytól a Magyarország ellen pártot ütött Jellasics seregei számára pénzt követeljen, azt még sem hihette senki is egyelőre. Ily gúnyt, kiméletes magatartása után, nem várhatott tőle miniszteriumunk. 1848. Julius.

A magyar kormány ezen iratokra akként felelt, miképen felelnie kötelességében állott. Az elsőre, melyben a neutralitás felmondásával fenyegették, válasza, lényegére nézve, következő: „Figyelmezteti az osztrák miniszteriumot, hogy közönyössége felmondásának csak akkor volna értelme, ha a bécsi miniszterium felmondta volna az engedelmességet az osztrák császárnak, ki egyszersmind magyar király; mert különben, míg a két korona ugyanazon fejedelem fején egyesül, az osztrák császár önmaga ellen háborút nem viselhetvén, miniszteriuma sem mondhatja fel a magyar királynak a neutralitást. Emlékezetébe hozza a bécsi miniszteriumnak, hogy a Magyarországhoz kapcsolt tartományokban a horvátok —, benn a hazában pedig a szerbek részéről pártütés, lázadás létezik s nem jogszerű háború. Figyelmezteti, hogy a magyar király, ki egyszersmind Ausztriának is császára, ama pártütést nemcsak kárhoztatta, hanem, mivel elszakadást czéloz a magyar koronától, melynek épségét fentartani ő felségét hit kötelezi, a kormánya ellen intézett ezen pártütést felségsértésnek nyilatkoztatta. Midőn tehát az osztrák miniszterium a magyar királynak ezen eskü szerinti, törvényes intézkedése ellen a neutralitást felmondja, más szóval, háborút üzen: ennek csak úgy lehet értelme, ha az osztrák miniszterium a magyar királyt urának többé el nem ismeri s a pártütésben részt venni szándékozik.

„Minthogy tehát az osztrák miniszterium, míg császárjának híve, békét, háborút, neutralitást mind csak császárja nevében intézhet; ez pedig egy személyben magyar király is lévén, azok pártjára, kik ellene fellázadtak, józanul nem

1848. Julius. állhat: egyenes, világos nyilatkozatot kiván az osztrák miniszteriumtól.... Kijelenté továbbá, hogy ezen neutralitás felmondásának okát csak azon idegenségben találhatja, melyet az osztrák miniszterium részéről hazánk pénz- és hadügyeinek önálló kormányzata iránt már számos jelenetekben tapasztalt. Mire nézve határozottan kijelenti, hogy a magyar kir. korona önállóságából s nemzetünk törvényes jogai s szabadságaiból senkinek semmi áron egy hajszálnyit sem fog engedni; s ha az osztrák miniszterium Magyarországgal barátságban óhajt maradni: úgy hazánk önállásának, jogainak és szabadságainak bár mi tekintetben való csorbitására intézett törekvésekről végkép s határozottan le kell mondania.

„Ezen nézetekről azon hozzáadással tudósítja a bécsi miniszteriumot, hogy a kapcsolt országok minden méltányos kivánatainak kielégitésére hajlandó; de egyszersmind a rend és törvény iránti engedelmesség helyreállitására is elhatározott lévén, a bécsi miniszterium ebbeli figyelmeztetésére szüksége nincsen. S valamint tudja azt, hogy a horvát pártütés, kivált ha az ily neutralitási felmondásokban rejlő pártolás kilátásával szítogattatik, a birodalomra kétség kivül veszélyt hozó leszen: úgy bizonyos az is, hogy e veszély elháritására nem az a czélszerű mód, hogy a pártütés, minden jog és törvény ellenére, gyámolíttassék; hanem az, hogy az osztrák kormány is ügyekezzék azon kir. korona épségének s jogainak fentartására, mely azon fejedelem homlokát ékesíti, ki a bécsi miniszteriumnak is ura, császárja."

A fejedelem egységénél fogva a magyar miniszterium fel nem tehetvén, vagy, helyesebben, nem akarván feltenni, hogy az osztrák miniszterium e minősíthetlen nyilatkozata a császár képviselőjének, János főherczegnek megegyeztével történt legyen: egyszersmind István főherczeget is megkérte, „hogy János főherczeggel hasonló érintkezésbe bocsátkozzék, nem kételkedvén, hogy a két főherczeg, kik, mint a fejedelem képviselői, a császár s király egységét ez idő szerint magokban egyesítik, ez ügyet akként fogják elintézni, mint azt a

jog, törvény, pragmatica sanctio s az ő felsége iránti hű- 1848. Julius.
ségök kivánja."

A bécsi hadügyi miniszter azon jegyzékére továbbá, melyben kormányunktól Jellasics számára pénzt s az előlegezett 150 ezer frt. megtéritését követeli, a magyar pénzügyminiszter azt viszonzá, hogy „ismeri s tudja kötelességeit; s a magyar korona hatósága alá tartozó országok s tartományok kormányzatában idegen avatkozást nem fog tűrni. Mihelyt Horvátország a törvény iránti engedelmességre visszatér, annak minden szükségeit tudandja is, fogja is fedezni a magyar kormány; de hogy fegyverben álló ellensége ellátásáról gondoskodjék, megfoghatatlan követelés. Ha az osztrák miniszterium, a mint ezt a magyar kormány fájdalommal érti, a magyar korona ellen pártot ütött lázadóknak segélyezésére pénzt küld: azt a magyar kormány nemcsak meg nem térítheti, hanem az ilynemű segélyezést a király elleni pártütés gyámolitásának kénytelen tekinteni. A hadügyminiszter jegyzéke egy újabb tájékozó adat azon ellenséges indulatra nézve, melylyel az osztrák miniszterium, a fejedelem egységének elfeledésével, a magyar kormány iránt viseltetik. Egyébiránt az osztrák miniszteriumnak a Magyarországon s kapcsolt részeiben és a határőrvidéken lévő katonaságnak akár ellátásába, akár más néven nevezendő dolgaiba még folyton tapasztalható avatkozása ellen a magyar kormány ünnepélyesen tiltakozik, s a vele közlött jegyzéket, ha kellőleg fel nem világosíttatik, Magyarország törvényes önállása s épsége megtámadásának tekintendi."

A bécsi miniszteriumnak közlött jegyzékeiből mindenki előtt világossá lőn, hogy az az udvar meghagyása szerint támogatja a pártütést; valamint a zágrábi gyülésnek János főherczeghez intézett felirata után viszont arról nem lehetett többé kételkedni, hogy Jellasics koránt sem Horvátország nemzeti szabadságáért küzd, hanem, a bécsi miniszteriummal vállat vetve, a reactio czéljainak valósitásában munkálkodik; e czélok pedig nem egyebek mint, hogy Magyarország tör-

1848. Julius. vényes önállásától megfosztassék, pénz- és hadügye az osztrák miniszterium kezelése alá vettessék. Bár azonban erről teljesen meg volt is már győződve a magyar miniszterium; s ennél fogva semmi eredményt nem várhatott többé János főherczeg szinte csak szemfényvesztő közbenjárásától: mindazáltal mégis elhatározta magát, kimerítő választ adni a főherczeg ama kérdésére: mit volna hajlandó tenni a horvátok irányában? E cselekvésre többféle indok birta reá a magyar kormányt. Most, midőn az országgyülés megnyitása a küszöbön állott; midőn hadi készületei, a támadás visszaverésére, még csak kezdetben valának; kincstára pedig, mivel a kibocsátandó bankjegyek még el nem készültek, a napi szükségeket is alig fedezhette, — legfőbb érdekében állott időt nyernie; miért is minden lépés, mely a háború tényleges kitörését továbbra halasztja, ha különben azt a nemzet méltósága megengedi, felette ajánlatossá lett. De, továbbá, tette ezt a magyar kormány azért is, hogy Jellasicsnak s a bécsi miniszteriumnak még alkalma s ürügye se maradjon vádat emelni, hogy a maga részéről nem kisértett meg minden lehetőt a békés kiegyenlítésre. És végre, ama rágalmakat is egyszer mindenkorra megczáfolni szándékozott, mintha a magyar a horvátot bármi jogában is elnyomni akarná, vagy vonakodnék teljesíteni minden, nem mondom jogszerü, de csak valamennyire is méltányos kivánatait. És e tekintetben sokkal fontosabb ezen államirat, mintsem hogy azt, minden hosszasága mellett is, szükséges nem volna lényegesb részeiben közlenünk. Rosszúl értesűltek, szintúgy mint azok, kiket a pártszellem részrehajlókká tett, többször hallatták, hogy a magyarok igazságtalanok voltak a horvátok iránt s ezek jogosan cselekedtek, midőn fegyverrel szerezték vissza elnyomott nemzeti jogaikat. Ezen okmány e vádat teljesen megczáfolja, egyszersmind az egész magyar-horvát ügyet kellő világosságba helyezi. Valamint János főherczeg István főherczeg által intézteté ama kérdést a miniszteriumhoz: úgy ez is szintezen főherczeg által juttatá amahhoz a maga válaszát.

„Fönséged előtt tudva van — így szól az rövid bevezetés után — hogy a kapcsolt országok lakosai nyolcz század óta a legújabb időkig nem csak a magyar nemzet minden jogaiban, szabadságaiban testvériesen részesítve voltak, hanem a közös jogokon kivül különös kiváltságokkal és javadalmakkal is felruháztattak . . . . És a legújabb eseményeknek közepette sem történt semmi, mi a kapcsolt részek ezen viszonyaiban az ő terhökre legkisebb csorbítást is okozott volna; sőt történt igen sok, mi újabbkori kivánságaik teljesitését s igényeik jogszerűségének elismerését foglalja magában.

1848. Julius.

A magyar kormány államirata a horvát ügyben.

„Nemzetiségöket látszanak félteni, — ámbár annak megtámadása a magyar nemzet által soha sem szándékoltatott: a törvényhozás ünnepélyesen elismerte, hogy közdolgaikban anyai nyelvöket használniok teljes joguk van. Ennek következményeit a miniszterium annyira elfogadta, hogy velök, mint önálló nemzetiséggel bánván, a horvát és szlavon nyelveknek a magyar melletti használatát még a kormánynyal való érintkezésbe is behozta. Oly elismerés, minőhöz hasonlót az ausztriai kormány a birodalombeli tartományok irányában ily kiterjedésben mai napig sem mutatott, s minőben bármely álladalom a világon, mely magában különböző ajkú népeket s országokat egyesít, a magyar kormányt meg nem előzte.

„A kapcsolt országok municipalis önállást vettek igénybe: s a mult törvényhozás ezt nemcsak elismerte, hanem az eddigi törvényen s gyakorlaton túl arra is kiterjesztette, hogy a legfőbb alkotmányos jognak, az országgyülési követküldés jogának felosztása s elrendezése saját tartományi gyülésökre bizassék. Ez által municipalis önállóságukat s belügyeik rendezésének jogát újolag consolidálta.

„A báni hatalmat, melybe ők sajátlagos súlyt helyeznek, nem csak sértetlen épségben fentartotta, hanem őt még az ország álladalmi tanácsába is meghivás, az összes státuskormányzatban való részvétre feljogosította. A miniszterium

1848. Julius. pedig a bánnak ezen állását valósítani annyira óhajtotta, hogy hivatalra lépésének első perczeiben mindjárt főbb gondjai közé számítaná, a bánt ismételve felszólítani, miszerint Fenséged tanácsában megjelenve, a horvát nemzet megnyugtatására szolgáló intézkedésekre alkalmat szolgáltasson.

„Fönséged előtt tudva vagyon, miként a bán Fönséged ezen ismételt parancsait makacsul megvetette, a törvény iránti engedelmességet kereken megtagadta, s a nyilt pártütés terére lépett, és annak terrorismussal kezdett ösvényén a magyar koronától való elszakadásig haladott.

„Elismerjük mi, hogy a kapcsolt országoknak a múlt időkből számosabb sérelmei vannak még mindig orvosolatlanúl. De ezen sérelmeket nem a magyar nemzet s miniszterium okozta: ezek a volt kormányzati rendszer szerencsétlen hagyományai; melyeknek orvoslását valamint a mult országgyülések mindig sürgették, úgy a miniszterium nyomban eszközölte volna, ha a bán minden érintkezést tettleges erőszakkal meg nem szakít s minden intézkedést lehetlenné nem tesz vala.

„Azonban még ezen körülmények közt sem mulasztottuk el a tudtunkra jutott méltányos kivánatok teljesitésén munkálni.

„A horvát és szlavoniai határvidékek ekkorig az alkotmány jóvoltán kivül álltak. Az új törvények őket abba behelyezték s képviseleti joggal ruházták fel, mivel mind ekkorig soha sem birtak. Mi pedig első gondjaink közé számitók, hogy a határőrvidékiek boldogságának előmozditására sükeres intézkedések tétessenek. S így történt, hogy Hrabovszky altábornagy, mint kir. biztos, már rég utasítva van, nekik birtokaik örökös tulajdonjogát, az ipar, kereskedés, művészet szabad üzletét s a szabad költözést megadni, a robotokat eltörleni, a szabados községek előljáróinak a lakosok általi szabad választását munkába vétetni, s minden egyéb kivánságaikat kihallgatni....

„Hasonló megnyugtatási szándéktól vezéreltettünk minden egyéb intézkedéseinkben. 1848. Julius.

„A kapcsolt országok nemzetiségét s nyelvöknek közdolgokban való használatát nemcsak elismertük, hanem a kormánynyal való érintkezésekre is kiterjesztettük.

„A tengeri sónak árát leszállitottuk s a siciliai sónak rég óhajtott behozatalát megengedtük.

„A kormányhivatalokba minden pártkülönbség nélkül számos horvátokat és szlavonitákat alkalmaztattunk, s több miniszteriumoknál az ő számukra külön osztályokat alkotni elhatároztuk, melyek ekkorig csak azért nincsenek betöltve, mert ők ellenünkben nyilt pártütés terére léptek, a törvény iránti engedelmességet tettleg felmondták, s az illyrpártiak magas kormányhivatalokba lett kineveztetéseiket gúnynyal s megvetéssel fogadták.

„Ezekből, mondják tovább, meggyőződhetik János főherczeg, hogy a horvát pártütésre a magyar nemzet még csak ürügyet sem szolgáltatott. Meggyőződhetik a főherczeg erről azon követelésekből is, melyek a horvát küldöttség által Innsbruckban benyújtattak. Ők abban nem azt panaszolják, hogy szabadságaik kevesek, hanem inkább sokalják azokat, s elszakadást kivánnak a magyar koronától, hogy az ausztriai tartományokhoz csatlakozhassanak, pénz- és hadügyeik a bécsi miniszterium által kormányoztassanak.

„A hajdani Vendée szerepe ez, Fönséges úr; de melyet a magyar kormány részéről terrorismus nem provocált, s melyben a fejedelem iránti hűség csak reactionalis irányzatok s trónfelforgatási czélzatok lepléül szolgál. Avagy hűség jele-e a magyar koronához tartozni nem akarni, mely ez idő szerint is a dynasztia legrendíthetlenebb támasza? Hűség jele-e, a nyolcz százados kapocs megszakasztásával, inkább a bécsi miniszteriumtól függeni akarni, melynek a fejedelmi tekintély fentartására annyi ereje sincs, hogy urunk királyunk császári várában bántatlanul megmaradhatott volna; mely e perczben is az átalános szavazás alapján

1848. Julius választott országgyüléssel szemközt még maga sem tudja, minő lesz a birodalom alkotmánya s mennyire fog a császári hatalom s fejedelmi tekintély megbéníttatni; s mely a frankfurti nemzetgyüléssel szemközt, még azt sem tudja, vajjon az önálló Ausztria császárjától, vagy pedig az ausztriai birodalmat magába felolvasztott német szövetség még meg sem alapított központi hatalmától fogja venni parancsait? . . . .

„Ha ezeket ő fönsége János főherczeg gondos figyelmére méltatja, lehetetlen lesz meg nem győződnie, hogy az illyr pártütés a fejedelem iránti hűség szinével felségsértőleg kérkedik, s hogy maga Ausztriához való csatlakozási ajánlata nem egyéb egy mesterkélt fogásnál, mely végeredményben a szláv elemnek Ausztriában oly túlnyomóságot adni szándékozik, hogy ez által a germán elem egészen paralysáltatván, s az ausztriai trón természetes alapját elvesztvén, önálló szláv országokra bomoljék szét s e szétbomlásba temesse el a felséges ausztriai ház dicsőséges lételét.

„De, — mondják tovább — tudják ők, hogy e czéljokat nyiltan el nem érhetik. Azért vetették fel magokat, a reactio szellemében, a királyi tekintély hőseivé s pedig a magyar nemzet ellen, mely a királyi hatalmat meg nem támadta; melynek a törvényes önállás és alkotmányos kormányzat számtalan királyi esküvel megerősített régi joga; mely most is, midőn Európában majdnem minden trón inog, a királyi trónnak legrendíthetlenebb sőt egyedül rendíthetlen támasza.

„Azért kérték ki János főherczeg közremunkálását, mivel meg vannak győződve, hogy a kapcsolt részek lakosai azonnal visszatérnek az engedelmességre, mihelyt általa meg fognak győzetni, hogy merő rágalom ama hitegetés, mintha a dynasztia némely tagjai ezen pártütést kedvesen vennék, és merő hazudság azon állítás, hogy a Horvátországot illető rendeletek nem a király akaratából, hanem a miniszterium kierőszakolásából eredtek. Úgy vélekedének, ha János főherczeg személyesen Zágrábba megyen s ott a

határőrséget a nép s hatóságok küldötteit élő szóval felvilágositja, miképen ő felsége a pártütést kárhoztatja, s a magyar miniszterium iránt engedelmességet kiván; miképen a dynasztia tagjai ő felsége ezen érzelmeiben mindnyájan osztoznak, s az ki ellenkezőt állít, felségsértő: ily felvilágositás élőszóval és személyesen, a pártütés fulánkját egy csapással elvenné. És ez az, mit János főherczeg személyes közbenjárásától vár a miniszterium, óhajtván egyszersmind, hogy a horvát nép kivánatait meghallgassa, s azt ezek teljesitéséről, a mennyiben méltányosak és igazságosak, eleve is biztosítsa. 1848. Julius.

„Egyedül e módon lehet még elejét venni a polgári háborúnak. De hogy ez valóban sikerüljön, a főherczeg személyes megjelenése múlhatatlan Horvátországban. Irás általi közbenjárás czélra itt nem vezethet; az mind gyanúsíttatni fog, mint eddig ő felsége kéziratai gyanúsíttattak. A pártütés vezéreivel való érintkezésnek sem lehet semmi eredménye. Bizonyítja ezt Jellasicsnak s társainak Innsbruckban fogadtatása, mi a pártütők elbizakodását csak még magasabbra hangolta.

„E felett, miután ő felsége a jun. 5-kei zágrábi gyülést törvénytelennek nyilvánította, b. Jellasicsot pedig, mint pártütéssel vádolt egyént minden katonai s polgári hivatalaitól felfüggesztette: a zágrábi gyülés küldöttségével és b. Jellasicscsal ő felsége kormánya alkudozásba nem ereszkedhetik, különben sem tekinthetvén őket a horvát nemzet oly képviselőinek, kik annak kivánatait jogszerűleg tolmácsolhassák. Itt csak a király részéről bocsánat és feledés; b. Jellasics részéről pedig a hűséghez és törvény iránti engedelmességhez való visszatérés, nem pedig alku állhat egy vonalban.

„Hogy ő fönsége az általa elvállalt közbenjárást sikerrel végezhesse, a személyes megjelenésen kivül Horvátországban, figyelmét arra is kellend forditania, hogy a kapcsolt országok törvényszerű tartományi gyülést tartsanak,

1848. Julius. melyen minden vélemény szabadon nyilatkozhassék, az országgyülésre követek választassanak, s a tartományi gyülés végzései ő felségéhez, a nemzeti kivánatok pedig az országgyülésre felterjesztessenek.

„Ha ő fönsége ezek előmozditását eszközölni hajlandó, a miniszterium azonnal közlendi vele ama részleteket, melyeket a horvát viszonyok tekintetében keresztülvihetni remél az országgyülésen. Eleve is kijelentik azonban, hogy a kormány részéről nemcsak elnyomási szándok nem létezik, de sőt a kapcsolt országok jogait, szabadságait s nemzetiségét minden méltányos és igazságos engedélylyel hajlandó gyarapítani; a korona törvényes épségét s a haza önállóságát azonban, ha a kénytelenség úgy hozza magával, a legnagyobb áldozatokkal is védeni fogja, meg lévén győződve, hogy ez az összes nemzet akarata. S miután a pártütés már tényleg kitört s a haza Horvátország részéről minden nap megtámadtatással fenyegettetik; sőt Szlavoniából már tényleg meg is támadtatott, és ezen beütés a szomszéd török tartományokból gyülekező rabló csoportok által támogattatik: a haza védelmére szolgáló készületeket fel nem függesztheti, s az aldunai részekre beütött lázadó seregek szétverésével nem késhetik.

„Tökéletesen átlátjuk mi is — így végződik aztán a hosszú államirat, — hogy, ha Magyarország polgárháborúba bonyolíttatik, ebből az egész birodalomra súlyos következések fognak hárulni. De meg vagyunk győződve, hogy ő felsége sokkal inkább méltányolja azon támaszt, melyet Magyarország a felséges uralkodó háznak nyújtani képes, ha épségben és békében van, mintsem hogy a horvát pártütéssel való véres összeütközés kikerülését, a magyar korona szétdarabolásával s hazánk jogainak s becsületének feláldozásával megvásárolnunk kivánná.

„Méltóztassék tehát ő cs. kir. főherczegsége minket a törvényes rend helyreállitásában pártolni; méltóztassék azon lenni, hogy a pártütők meggyőződjenek, miként a pragma-

tica sanctionál fogva velünk egyesült birodalom szövetsége a jognak és törvénynek, nem pedig a pártütésnek nyújt gyámolítást: s ez hatalmasabb eszköze leend a rend és béke helyreállításának, mint ha tőlünk az kivántatnék, hogy a béke kedvéért adjuk fel koronánk épségét, nemzetünk becsületét s tekintetét, és hagyjuk hazánkat szétdaraboltatni, csak hogy béke legyen minden áron. 1848. Julius.

„A magyar nemzet igazságos és méltányos lesz harczban és békében egyaránt; de gyáva soha sem lesz... Kelt Budapesten, julius 4-kén 1848-ban."

A miniszteri tanácsban, melyből e felirat a főherczeghez felküldetni határoztatott, egyszersmind azon elvek is kijelöltettek, melyeket a horvát ügyben ezentúl követni fog a miniszterium. Ezen elvek, röviden, a következők voltak: a kapcsolt országok tartsanak törvényes tartományi gyülést, hol minden vélemény szabadon nyilatkozhassék; rendeljék el ott a törvény értelmében a közös országgyülésre küldendő követek választását; küldjék el törvényesen választandó követeiket az országgyülésre, s ezek adják ott elő a horvát nemzet kivánatait. A mennyiben a kivánatok a korona egységével s Magyarország és a kapcsolt országok közti jogszerű, történelmi kapocs természetével nem ellenkeznek, a miniszterium azokat, a maga állásának hozzákötésével is pártolni fogja az országgyülés előtt; és ha Horvátország a magyar korona iránti hűségre s a törvény iránti engedelmességre visszatér, a kormány örömest veti a feledés fátyolát a múltakra; de pártütőkkel nem alkudozik, s erőszakos elszakadási törekvésekre s fenyegetésekre fegyverre fog válaszolni.

A közlött okiratból szemlátomást kitünik, hogy a miniszterium bizodalmat kivánt mutatni János főherczeg iránt, hogy őt a személyes megjelenésre bírja Horvátországban, csak úgy lehetvén sikert várni közbenjárásától. De hasztalan: a közel jövendő bizonyítá, hogy ő is részese volt a reactio azon politikájának, mely szerint az udvarnál végzéssé

1848. Julius. lett, hogy addig bonyolíttassanak az ország viszonyai a horvátokkal és szerbekkel, míg a polgári háború tényleg kitörvén, a minden oldalról megtámadandott magyar nemzet önmaga folyamodnék az udvar segélyező közbeléptéért, s ennek fejében önmaga vinné áldozatúl Bécsbe had- és pénzügyeinek önálló kormányzatát s nemzeti függetlenségét.

A magyar miniszteriumnak már lehetetlen volt nem látnia e szándokot. De hogy készületeire a horvát pártütés és szerb lázadás ellen időt nyerjen, bár a sükerre már nem volt kilátása, elhatározta mégis, hogy Batthyáni az országgyülésnek julius 5-kére kitüzött megnyitása után, János főherczeg meghivása szerint, azonnal Bécsbe utazzék. De épen ez napon érkezett híre, hogy a főherczeg, a frankfurti parlament által németbirodalmi kormányzóvá neveztetvén, új tisztének átvétele végett pár nap múlva Frankfurtba utazik: az értekezletek ennél fogva bizonytalan időre halasztattak el.

Kormányunk nagy megelégedéssel fogadta e körülményt, nemcsak mivel ennek következtében több időt remélt nyerhetni hadi készületeinek teljesebb megtételére; hanem mivel Olaszországban is oly kifejlésben tüntek fel az ügyek, mely remélni engedé, hogy az udvar végre is kénytelen leend felhagyni reactionalis terveivel. Lombardia és Velencze alig várt erőt fejtett ki függetlenségi harczában, s e harcz szerencsétlenül folyt eddig Ausztriára nézve. A szabadság szava Olaszország egyéb részeiben is felébreszté a nemzetiség érzetét s a nemzeti egység vágyát; miszerint aztán nem csak a kényuralom rendszere eltörültetett s alkotmányos elvek emeltettek a kormányokra, hanem az eddig csak kevés lelkesebbek vágyaiban és sejtelmeiben élt olasz nemzeti egység nagy eszméje is általában megragadta a kedélyeket s mind világosabban nyilatkozott a külön tartományi mozgalmakban. Maga egy monarcha, Károly-Albert piemonti király, állott az egységi mozgalmak élére s a lombard-velenczei felkeléssel szövetkezvén, Ausztria olasz birtokait mind

nagyobb veszélylyel fenyegette. A belforradalmak által már különben is megrendült Ausztria e szerint külháborúba bonyolódván, elkerülhetetlennek látszék, hogy, mint már Batthyáninak Innsbrukban kijelentetett, Magyarország bővebb segélyezését is ne vegye igénybe a küszöbön lévő országgyülésen. Reménlni lehetett tehát, hogy a mindenfelől szorongatott dynasztia, nehéz körülményei közt végre is kénytelen lesz felhagyni reactionarius irányzatával, s tiszteletben tartani Magyarország régibb s újabb törvények és szerződések által biztosított önállóságát s független kormányzati jogát. E remények valósulására felette kivánatosnak látszék, hogy mennél továbbra halasztassék Jellasicsnak a reactio érdekében tervezett betörése a háborúra még különben is készületlen országba. De hogy e számitás hibás volt, és sokkal hasznosabb lett volna, Jellasicsban a reactio főtámaszát már ekkor, mielőtt az udvartól haderővel is támogattatott, megtörni, a közel jövendő eléggé kimutatta. 1848. Julius.

HARMADIK FEJEZET.

A pesti országgyülés kezdete.

1848. Julius.

Mióta az udvar, a bécsi nép zavargásai következtében a császári szék-városból elköltözött, a magyar nemzet leghőbb kivánatai közé tartozott, hogy királyát a maga kebelében tisztelhesse. Az udvarnak Budapesten székelése leghatékonyabb eszköz lett volna a belzavarok s nemzetiségi viszályok lecsillapitására. Említők, hogy a miniszterium tett is ez iránt több ízben lépéseket; de kérelmének teljesitése attól függesztetett fel, hogy az országgyülés negyvenezer újonczot szavazzon meg az olasz háborúra. Ennek kieszközlését Batthyáni Lajos, midőn junius első felében Innsbruckban időzék, a miniszterium nevében előleg is megigérte ugyan; de az udvart evvel nem lehetett reábirni, hogy a király már az országgyülés megnyitására lejőjön Budapestre. Az országgyülés megnyitásával ennél fogva István főherczeg nádor bizatott meg, ki egy junius 26-kán kelt, kir. rendeletben egyszersmind Magyarországra s melléktartományaira nézve a fejedelemnek szintoly teljhatalmú képviselőjévé neveztetett, mint János főherczeg az osztrák örökös tartományokban. E felhatalmazás által az alkotandó törvények szentesítésének joga s mind azon hatalom gyakorlata is, mely az 1848-ki III. t.-czikkben egyenesen a királynak tartatott fenn, ideiglen a főherczegre lőn átruházva.

Közeledvén az országgyülés megnyitásának határnapja, miként az országot mindenfelé a képviselők megválasztásának zaja, úgy a miniszterium tanácsteremét a trónbeszéd megálla-

pitása felett folyt vitatkozások töltötték be. A trónbeszéd próbaköve lőn a miniszterium egyetértésének s fenmaradásának. Már eddig is több kormányzási kérdésekre nézve létezett véleménykülönbség a miniszterium kebelében; de egyik vagy másik fél engedékenysége a viszály kitörésének mindig elejét vette. Most azonban nemcsak a lázadások irányában hozandó rendszabályok s intézkedések forogtak kérdésben; hanem az összes kormánypolitikára nézve meg kellett végre állapodnia a miniszteriumnak: nem ok nélkül lehetett tehát a meghasonlástól tartani; mert tudva volt, hogy a miniszteriumban két, egymástól lényegesen különböző nézetirány létezik. Ezen irányok egyikét Batthyáni elnökminiszter, másikát Kossuth képviselte. Batthyáni minden módon kerülni óhajtván a belháborút, melyben hazája veszedelmét sejdíté, mindig csak békés eszközökkel kivánta kiegyenlíteni úgy a nemzetiségekkel, mint a bécsi miniszteriummal támadt viszályokat, kész, ha másként nem lehet, némi áldozatokat is hozni az oly nagyon szükséges békéért. Kossuth ellenben, részint mivel az annyiszor meghiúsult egyezkedések sükerében már nem bizott; részint mivel azok folytatását a nemzet méltóságával megférhetőnek nem tartá, s jelentékenyebb áldozatra az osztrák miniszterium irányában sem volt hajlandó, — szenvedélyesebb jellemétől elragadtatva, erőhatalommal kivánt békét szerezni. Batthyánival Deák, Széchenyi, Eötvös, Klauzál és Mészáros a legtöbb kérdésben egyetértett. Kossuthhoz jobbára csak az egy Szemere csatlakozott, a mennyiben ezt óvatos s e miatt sokszor ingadozó jelleme határozottabban nyilatkozni engedé.

1848. Julius.

A trónbeszéd megállapítása a miniszteriumban.

E véleményelágazásból feszültség s minduntalan megújuló viszály támadt a kormány tagjai közt ama miniszteri tanácskozásokban, melyek a fenforgó súlyos ügyek elintézésére majdnem naponként tartattak. E tanácskozásoknak jobbára megállapodás nélkül szakadt vége; vagy ha hozatott is némi végzés, a miniszterek közt létező véleménykülönbség azt eredményétől legtöbb esetben megfosztotta. Ekként számos fontos

1848. Julius. kérdésben sem lévén miniszteriumunkban egyetértés, a kormányzás sükere múlhatatlanúl igényelni látszék, hogy a kisebbség lépjen vissza, s egyenlőbb elemekből szerveztessék újra a miniszterium. Ez azonban körülményeink között a lehetetlenségek közé tartozott. Kossuthnak oly nagy volt ekkoron népszerűsége az egész országban, hogy bármely miniszterium is csak úgy számolhatott többségre a megnyilandó országgyülésen a képviselők között, ha annak Kossuth is tagja, vagy legalább ha általa nem elleneztetik. Azon önmegtagadást pedig várni sem lehetett tőle, hogy ő, ha a miniszteriumból kilép, azt minden módon ne ellenezze. Ő tehát nélkülözhetlen volt a kormánynál. Érezte is ő személyének e túlsúlyát, s azt rendesen arra fordítá, hogy a maga véleményét vigye keresztül a minisztertanácsban. Ha Batthyáni s társai részéről ellenzésre talált, kilépésével kezdett fenyegetődzni, míg a többiek, kik nála nélkül fenn nem állhattak volna, végre is engedtek. S így lőn, hogy a miniszteriumban rendszerint a kisebbségi véleménynek kellett végzéssé emeltetnie. Batthyáni talán még sem tűrte volna Kossuth e zsarnokságát, ha véleményrokon társaiban több erélyre talál; de azok jobbára megelégedvén avval, hogy a Kossuthétól eltérő véleményöket egyszer kijelentették, a győzelem felett nem vitatkoztak tovább Kossuthtal, minek következtében végre Batthyáni is kénytelen lőn engedni, ha csak maga nem akar kilépni a miniszteriumból. Erre azonban a létező körülmények közt, midőn még az is kétséges volt, vajjon az udvar meg fog-e egy újabb miniszterium alakitásában egyezni; vagy, ha ebben megegyezik is, nem fog-e oly egyéneket nevezni a kormányra, kik a reactio malmára hajtsák a vizet, — erre, mondom, csak gondolnia sem lehetett a nélkül, hogy még sokkal nagyobb zavartól s veszélytől ne kelljen hazáját féltenie. Ő is meghajólt tehát, ha nem örömest is, Kossuth véleménye előtt, várva, hogy az országgyülés majd talán némi fordulatot hozand e kellemetlen viszonyokba.

E viszonyok a közönség előtt sem maradtak titokban; s innen eredtek ama minduntalan megújuló hírek a miniszterium feloszlásáról, vagy legalább Kossuth kiléptéről. Ő maga is híresztelte ezt, jól tudván, hogy a közvélemény mellette van, s a hírlapok őt pártoló nyilatkozatai még inkább növelendik súlyát társai ellenében. Titkon összeköttetésbe lépett némely ellenzéki, de különben az ő véleményeiben osztozó lapokkal, melyek aztán, midőn a kilépési szándokáról szállongó híreket terjesztgeték, nem mulaszták el egyszersmind a miniszterium többi tagjait megtámadni, lágyságról, erélytelenségről vádolni, s fennen kürtölni, hogy Kossuth nélkül bármely miniszterium sem állhat fenn: kell tehát, hogy annak tanácsában az ő véleményei legyenek irányadók. Julius 1-jétől kezdve, ő maga is adott ki egy hírlapot Bajza József ügyes szerkesztése alatt, mely „Kossuth Lapja" czimet hord vala homlokán. E lapnak mindjárt első számában e sorokat olvasható a közönség: „Meg vagyunk bízva, tudatni a közönséggel, miként azon hír, mintha a pénzügyminiszter már most lemondott volna, nem valósul. Ámbár mindinkább roskadozó egészsége aligha nem kényszerítendi őt a miniszteriumból való kilépésre." Mindenki tudta, hogy az egészségi állapot fölemlítése puszta ürügy, s a valódi ok Kossuth kilépésére, ha az valóban létesűlne, a véleményelágazásban rejlik. 1848. Julius.

E nyilatkozat Kossuth részéről kétségkivül csak újabb nyomásul volt számitva minisztertársaira azon nagy fontosságú tanácskozmányokban, melyek e napokban a trónbeszéd megállapitása felett folytak. Két dolgot a trónbeszédben múlhatatlanul meg kellett említeni: a lázadást az alvidéken s Horvátországban, és az udvartól az olasz háborúra kivánt segedelmet; amattól függött az ország védelmére szükséges pénz- s haderő megajánlása; emennek megszavazásától függeszté fel az udvar a királynak oly annyira óhajtott leköltözését Budapestre. Volt ugyan még egy harmadik kérdés is, következményeiben fontosabb minden másnál: a státusadósságok

1848. Julius. kérdése, melyről azonban, mivel a trónbeszédbe föl nem vétetett, nagyobb összefüggés végett csak alább szólandunk.

Az első pontra nézve könnyebben megalakult az egyesség a minisztertanácsban. Batthyáni már maga is mindinkább meggyőződött, hogy az egyezkedő politika az egyezkedni nem akaró felek irányában czélra nem vezethet, s hajlandóbbá lőn Kossuth harcziasabb véleményének elfogadására. És miután az udvar szándékairól István főherczeg is némileg megnyugtatóbb hírrel tért vissza e napokban Innsbruckból: nem ellenzé tovább, hogy a horvátok és szerbek irányában erélyes határozatok alkottassanak. E határzatok egyikét, mely a horvátokat illette, már fentebb említettük: tartsanak tartományi gyülést, melyen minden vélemény szabadon nyilatkozhassék; küldjék követeiket a pesti országgyülésre, s ezek adják elő kivánataikat. A mennyiben ezek a korona egységével s a kapcsolt országok közt létező jogszerű történelmi kapcsok természetével nem ellenkeznek, a miniszterium azokat egész erejéből pártolandja. És ha a horvátok a magyar korona iránt hűségre, a törvények iránt engedelmességre visszatérnek: a multakra örömest veti a feledés fátyolát; de pártütőkkel nem alkudozik, az elszakadási fenyegetésekre fegyverrel válaszoland. A határozatok másikában a szerbekre nézve kimondatott, hogy félretéve minden egyezkedési kisérletet, a kormány őket, ha lázadásukat folytatják, fegyverhatalommal kényszerítendi engedelmességre a törvény iránt; méltányos kivánataikat mindazáltal azon jogokon és szabadságokon felűl is kész teljesíteni, melyeket a haza többi polgáraival együtt egyenlően élveznek. E két végzés folytán elhatározta a miniszterium, hogy azok végrehajthatása végett oly hatalommal s eszközökkel kivánja magát a nemzeti gyülés által felruháztatni, hogy a magyar hadsereget kétszázezer főre emelhesse.

Sokkal nagyobb nehézség fejlett ki az udvartól az olasz háborúra kivánt segély kérdésében. Az udvar, mint tudjuk, e segély megajánlásától feltételezte mind a Jellasicsot sújtó, junius 10-kei királyi manifestum kiadását, mind a király

lejöttét Budapestre. Batthányi teljesen méltánylá ugyan az olaszok szabadsági törekvéseit, s azok iránt ő, mind szabadelvű a nemzetiségek jogát künn és benn tiszteletben tartó magános ember, meleg rokonszenvvel viseltetett. De miután az udvar e segélytől feltételezte a reactio megszűntetését s közremunkálását az országban kitört lázadások ellen; s ennél fogva személyes rokonszenvei az olaszok irányában, meggyőződése szerint, a haza legmagasabb érdekeivel, független nemzeti életével összeütközésben léteztek: ezeknek amazokat nem kételkedett feláldozni. Mint hazafi és státusférfiú, fő elvűl tűzte ki miniszteri hivatásában, hogy külpolitikájában nem szabad nagylelkűnek lennie a haza rovására. Készebb volt a divatos szabadelvűséggel ellenkező, népszerűtlen tettre, mintsem hogy hazája életérdekeit veszélyeztesse. De e fölött a hideg megfontolásból merített államférfiúi meggyőződései is ellenkeztek ezen esetben személyes rokonszenveivel. Mióta Piemont a milanói felkelést ténylegesen pártolta, s ennek következtében a forradalom az udvarra nézve külháborúvá változott: Batthányi, rokonszenvei ellenére is az olasz nemzet iránt, azon meggyőződésre jutott, hogy Magyarország, a pragmatica sanctionál fogva köteles a dynasztiát e háborújában segélyezni. És, miután politikai hitvallásának nemcsak a haza, hanem a fejedelmi ház irányában is első ágazata volt a törvényesség: e segélyt az olasz háborúra az udvarnak, miként Innsbruckban megigérte volt, az országgyülésen is kieszközleni kivánta. Batthyáni ezen politikájában az olasz kérdésre nézve Kossuthon és Szemerén kivül valamennyi minisztertársa megegyezett. 1848. Julius.

Kossuthban a törvényesség iránti érzelem nem volt oly mély, hogy azt, ha a szabadság érdekeivel összeütközik, ezeknek fel ne áldozza; politikai morálja nem volt oly szigorú, loyalitása a dynasztia iránt nem oly rendíthetlenül erős, mint Batthyánié. Ellenben a közvélemény tekintete, a népszerűség mindig oly nagy súlylyal birt az ő elhatározásaiban, hogy ő, midőn nem a haza, hanem a dynasztia érdekei forogtak fenn,

1848. Julius. soha sem pártolt oly szabályt vagy törvényt, mely a közvéleménynyel némileg ellenkezett, s melynek pártolása népszerűségének árthatott volna. Egyébiránt ő, a létező körülmények közt, midőn a dynasztia részéről oly kevés tiszteletet tapasztalt a nemzeti jogok, oly közönyösséget sőt ellenséges szándékokat a haza nyugalma s jólléte iránt, a pragmatica sanctiora nézve is ama véleményt ápolá : hogy az nemzetet s dynasztiát egyaránt kötelez, s törvényt csak úgy szab a nemzetnek, ha a dynasztia is lelkiösmeretesen megfelel kötelezettségeinek a nemzet irányában. Ő tehát ezen okoknál fogva nem akart feltétel nélkül hozzájárulni az olasz háborúra nyújtandó segély megszavazásához.

E fontos kérdés, mely már több ízben forgott a minisztertanács asztalán, most azon adalékkal került ismét annak szőnyegére, hogy mily alakban említtessék meg az a trónbeszédben, s minő viszonzást fogadhat el a nemzeti gyűléstől a miniszterium a trónbeszéd e pontjára?

Az elnökminiszter határozottan kivánta, hogy annak bebizonyitására, miképen Magyarország a pragmatica sanctioból folyó minden kötelezettségét, független kormányzata mellett is, lelkiösmeretesen akarja teljesíteni, — a trónbeszédnek e segélyt egyenesen kérő pontjára oly értelemben szóljon a válaszfelirat, hogy a nemzeti gyülés eleve is kötelezi magát megajánlani ő felségének az olasz háború gyors és becsületes bevégzésére szükséges hadi segedelmet. Batthyánival nem csak István főherczeg, hanem a miniszterek többsége is teljesen egyetértett. De Kossuth, kit aztán Szemere is pártolt, e véleményt határozottan ellenzé; minek következtében közte s az elnökminiszter közt heves összeütközés támadt. Batthyáni azon aggodalomban, hogy ha e hadi segély meg nem igértetik, nemcsak az ország védelmére nézve alkotandó törvény nem nyer sanctiot; hanem az udvarral s bécsi miniszteriummal is valóságos háborúvá fejlik az eddigi feszűltség: a segélynyujtástól, mint azt Innsbruckban megigérte volt, elállani egyátaljában nem akart. „Ha mi — így szóla egyebek közt a vitat-

kozás alatt, — ha mi kivánjuk, hogy a magyar koronát megtámadók az ausztriai császár miniszteriumának pártfogásával ne dicsekedhessenek; ha kivánjuk s követeljük, hogy az ausztriai császár a dynasztia minden tagjával s tanácsával egyetemben hű szövetségesünk legyen a nemzet jogainak s önállásának fentartásában: úgy viszont a magyar király miniszteriuma is hasonló tekintettel legyen az ausztriai császár állása iránt; és ne mondjuk, hogy ha az ausztriai császár külhatalom által megtámadtatik, a magyar király miniszteriuma arról nem akar semmit tudni; vagy ne vegyük rosz néven, ha a bécsi miniszterium is arra fordul, hol Ausztria érdeke iránt barátságos közelítést lát." 1848. Julius.

De Kossuth nem hitte, hogy az olasz háborúra adandó segély árán egészen le lehessen fegyverzeni a reactiot, mely e segélyen felül még azt is kivánja, hogy a magyar pénz- és hadügy kezelése a birodalmiéval egyesítve, Bécsben központosíttassék. A hazát is sokkal inkább fenyegetve látta a mindinkább növekedő lázadásoktól, mintsem hogy, felelősségét tekintetbe véve, hajlandó lenne megegyezni abban, hogy idegen czélokra még több katonaság vitessék ki a hazából. Tagadta, hogy a nemzet a pragmatica sanctio szerint a fejedelmi ház minden külháborújában köteles volna részt venni. Azt sem mulasztá el megemlíteni, mennyire ellenkezik mind saját elveivel, mind a nemzet közvéleményével, hogy a szabadságát s függetlenségét valahára visszanyert magyar nemzet első fellépését az európai politika színpadán avval bélyegezze, hogy egy hasonló körülmények közt szabadságra s önállóságra törekvő más nemzet leigázására segedelmet nyújtson. Mind ezeknél fogva tehát, ha a miniszterium múlhatatlannak tartja az udvarnak az olasz háborúra segedelmet igérni, határozottan kivánta, hogy ezen igéret feltételekhez köttessék. Kivánta név szerint, hogy a bécsi miniszterium az ország kormányzatának függetlenségét minden tekintetben s félre nem magyarázható határozottsággal megismerje; az ország irányában eddigelé követett politikáját egészen megváltoztassa; az

1848. Julius ország belbékéjének helyreállitását előmozdítani, s a magyar állam mind földirati mind erkölcsi épségét biztosítani, magát mind a bécsi miniszterium, mind a dynasztia valamennyi tagja kötelezze. És ha mind ez megtörténik, akkor kész ugyan ő is az udvarnak segedelmet nyujtani az olasz háborúra, úgy mindazáltal, hogy az ne az olasz nemzet elnyomására, hanem csak egy becsületes, mind a két részre nézve méltányos béke kieszközlésére fordíttassék.

Látni való, hogy Kossuthban a közvéleményt tekintetbe vevő, a népszerűséget szerető hazafi sokkal erősebb volt a miniszternél, kinek, mint fejedelme képviselőjének a kormányban, mig ennek tagja, a fejedelmi akarattól kell irányát venni. Batthyáninak lehetetlen volt ugyan nem éreznie Kossuth érveinek súlyát; ő azonban semmitől sem iszonyodott annyira, mint a nyilt harcztól a fejedelmi házzal; mert e harcz végén ő hazája bizonyos veszedelmét sejdítette. E nemes keblű férfiú jellemében két legerősebb vonás volt, a haza önzetlen szeretete, s a fejedelmi ház iránti loyalitás és törvényesség. E kérdésben is e két tulajdonság s ama remény birta őt határozatra, hogy e szigorú loyalitás és törvényesség által az udvari reactiót s a fondorkodó bécsi miniszteriumot lefegyvereznie végre is sikerülend; Kossuth irányának követése által, melyet egyébiránt miniszteri állásával megegyeztetni sem volt képes, ő múlhatatlanul bekövetkezőnek látta a nyilt háborút az udvarral.

De más részről szinte veszélyesnek tartá a hazára nézve azt is, ha Kossuth, ki állását e kérdéshez kötötte, a miniszteriumból most kilépne. Azon felül, hogy Kossuth nagyon túlnyomó népszerűséggel bírt, s nála nélkül, vagy épen, mint előre látható volt, ellenzése mellett, az országgyülést jó végre vezetni, vagy, ha az talán forradalom veszélye nélkül feloszlatható volna is, kormányozni, a miniszterium többi tagjai alig remélheték, — még azt is majdnem bizonyosnak kellett tartania, hogy az udvar, Kossuth lemondása esetében, kapva az alkalmon, a pénzügyi tárczát soha sem fogja többé betölteni.

E váluton állva, — melyek egyike, ha t. i. Kossuth a minisztериumból kilépne, valószinűleg forradalomra; másika, ha a hadi segély megtagadtatik, szintoly valószinűleg a dynasztiával szakadásra vala vezetendő, — küzdött Batthyáni, társai többségétől sem elég erélylyel támogatva, a maga véleménye mellett, míg aztán végre is Kossuth szivóssága és szóhatalma győzött a többség ellen. A segély egészen nem tagadtatott ugyan meg; de Kossuth annyi adalékot s feltételt kapcsolt Batthyáni indítványához, hogy ennek értelme s hordereje csaknem egészen megváltozott. A határozat, mely utóbb a nemzeti gyülésben oly heves vitának szolgált tárgyául, hogy annak következtében a minisztérium igen közel álla felbomlásához, s mely később mind az udvar, mind az olaszok s Olaszország barátai által gáncsoltatott, következőleg igtattaték be a minisztertanács jegyzőkönyvébe. 1848. Julius.

„A minisztertanács, tekintetbe vévén az ország..állapotát,... abban állapodott meg, hogy ő fenségét megkérje miszerint az olasz dolgokra vonatkozólag a trónbeszédben egyszerűen azon tények említésére szorítkozni méltóztassék, hogy a lombárd-velenczei királyságban, hol ő felségének seregeit a szardiniai király és némely más hatalmasságok seregei is megtámadták, a háborút bevégezni még nem lehetett.

„A minisztérium azonban... ezt korán sem kivánja oly értelemben vétetni, mintha a pragmatica sanctióból, melynek alapján a birodalom kapcsolatának épségben tartását az 1848-ki III. törv.-czikk 2-dik szakasza is kikötötte, Magyarországra háruló azon kötelezettséget, miszerint ő felségét külmegtámadás ellen védeni tartozik, kétségbe vonni akarná.

„Sőt inkább... kinyilatkoztatja a minisztérium, hogy mihelyt a magyar koronának territorialis épsége tökéletesen biztosítva, annak területén — a kapcsolt országokat és határőrvidéket is ide értve, — a rend és törvényeink iránti engedelmesség helyreállítva s bátorságba helyezve; nem különben hazánk törvényes önállása és szabadsága minden csorbitási törekvések felhagyásával, tökéletesen megóva, s az

1848. Julius. ausztriai kormány részéről is jogszerűség, igazság és a köztünk létező szövetség természete szerint, nyiltan és minden kivétel s hátrahagyott gondolat nélkül elismerve — szóval, hazánknak és királyunk koronájának materialis és moralis épsége teljes biztosságba helyezve leszen: a miniszterium összesen és egyenként, az országgyülés irányában állását is kész ahhoz kötni, hogy az ország hadseregének azon része, mely a rendnek, békének, s a nemzet jogainak és szabadságának védelmére nem szükséges, ő felségének, külmegtámadtatás ellen, a pragmatica sanctio értelmében, rendelkezésére bocsáttassék.

„Es midőn, János főherczeg különös meghivása következtében, gróf Batthyáni Lajos elnökminiszter, ő fenségével a horvát bonyodalmak iránti személyes értekezés végett most Bécsbe megyen, ... a miniszterium megbizza a miniszterelnököt, hogy ... János főherczeget, mint császári képviselőt és az ausztriai miniszteriumot figyelmeztesse, miként ezen igéretnek valósitása már most szorosan attól függ: hogy az ausztriai miniszterium azon barátságtalan politikát, melyet irányunkban követni látszik, nemcsak merőben barátságossá változtassa; hanem a császári hatalom s a dynasztia minden tagjai is sükeresen közredolgozzanak, hogy a magyar korona területén a törvényeink iránti hű engedelmesség, rend és béke mi hamarább helyreálljon, s hazánk törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben, a pénz- és hadügyek önálló, független és minden idegen avatkozástól ment kormányzatát is világosan ide értve, nyiltan, őszintén elismerve s megóva legyen....

„Midőn azonban a miniszterium ... ő felségének külmegtámadás elleni ótalmazására a pragmatica sanctio értelmében igérkezik, világosan megjegyezni kivánja, miként az ellen, hogy ezen igéret a lombárd-velenczei olasz nemzet elnyomásábani részét szándékára magyaráztassék, világosan tiltakozik; és ez ügyben csak arra lehet, a föntebbi esetben, segédkezet nyujtani hajlandó, hogy lombárd-velenczei nem-

zettel oly béke és egyesség megkötése eszközöltessék, mely egy részt ő felsége méltóságának, más részt az olasz nemzet jogainak, szabadságának, méltányos kivánatainak egyaránt megfelel.“ 1848. Julius.

Meg kell vallani, egy sajátságos, sehol másutt fel nem található viszony ez a fejedelem és miniszteriuma közt. De el kell ismerni azt is, hogy ilyféle szereplésre a miniszteriumot az udvar kényszerítette, midőn magát a nemzet legfőbb érdekeivel ellenséges állásba helyezte.

A minisztertanács határzata azonban az egységet koránt sem volt képes helyreállítani kormányunk keblében; sőt, Kossuthnak ez alkalommal kifejtett erőszakolása miatt, melylyel a maga véleményét a többségé ellenében végzéssé emelte, a feszűltség nőttön nőtt azontúl. Batthyáni a dolgok e helyzetében, a béke kedvéért engedni kénytelen, az országgyüléstől várt e viszonyokban némi fordulatot; mert e napról napra huzódott villongások közt felvirradt végre julius 5-ke az országgyülés ünnepélyes megnyitásának napja.

Az ország-gyülés meg-nyitása.

A lelkesedés, melynek a főváros e napon tanúja volt, nem ismert határt. Egy nagyszerű, az elragadtatásig megható ünnep volt ez : diadalünnepe az alkotmányos szabadságnak és nemzeti függetlenségnek; egyesülési ünnepe az anyaországnak a három évszázad előtt tőle elszakadt részekkel s Erdélylyel : örömünnepe a jogegyenlőség által egygyé vált, minden osztályaira nézve egyaránt képviselt nemzetnek.

Ezen országgyüléstől a nemzet méltán várhatott nagy eredményeket, mindent mi a nemzeti lét biztositására s a köz jóllét emelésére vonatkozék. Nem kelle többé félni, hogy az alsó házban az osztályérdekek s féltékenységek a nemzeti köz jóllét igényeit háttérbe szorítandják; sem hogy a nemzet képviselőinek jó szándokait s törekvéseit egy önző s elavult kiváltságok, vagy aránytalan túlsúly fentartásáért küzdő főrendi ház megbénítsa; sem végre, hogy a nemzeti sóvárgások valósulását egy idegen érdekeknek hódoló, kényuralmat terjeszteni vágyó kormány korlátolja s meggátolja. Az alsó ház-

1848 Julius. ban minden osztály, minden faj, az összes nemzet képviselve létezett. A felső tábla, melyben a főrendi arisztokratia, az egyházi s világi méltóságok s főhivatalok viselői ültek, régi alakjában állott még ugyan fenn; de az átalakúlás, melyen a nemzet átesett, ennek szellemét is oly annyira megváltoztatta, hogy ellenkezésétől a nemzet képviselőinek akaratával tartani többé egyátaljában nem lehetett. Érezte a fő arisztokratia, hogy miután kiváltságai a jogegyenlőségben felolvadtak, személyes részvéte a törvényhozásban már csak a nemzet kegyétől függ, mely benne csak a nagybirtoknak enged befolyást: a múlt időkben oly népszerűtlenül gyakorlott *veto*-jának tehát a jelen körülmények közt nincs többé helye. A kormány pedig, mint kifolyása a nemzeti akaratnak, ellenkezésbe avval többé nem jöhetett. Csak az egy udvari reactio volt az, mitől ezen országgyülés eredményeit illetőleg tartani lehetett. De, legalább a nagy közönség előtt, ezen félelmet is ellensúlyozta az, hogy a törvények szentesítésének hatalma a nemzeties érzelmű, népszerűségre vágyó István főherczegre s nádorra ruháztatott. Még nem hitte a közönség, hogy a reactiot a szentesített törvények sem fogják visszatartóztatni ármányos terveinek végrehajtásától. E tekintetben annál vérmesebbek voltak a közönség reményei, mivel az országgyülés megnyitása alkalmával a trón részéről újabb biztositásokat vett a dynasztia egy tagjának ajkairól.

A trónbeszéd. István főherczeg nádor s királyi helytartó, legújabb felhatalmaztatásánál fogva pedig, a király teljhatalmú képviselője, az összes miniszteriumtól kisértetve, a képviselők s főrendek vegyes gyülekezetében megjelenvén, szűnni nem akaró örömrivalgások zaja közt foglalta el helyét a képviselőház szép teremének menyezetes emelvényén. És miután a királytól legújabban nyert felhatalmaztatásának oklevelét felolvastatta, a trónbeszédben előadá az országgyűlés egybehivatásának okát, a Horvátországban s az ország egyéb déli részeiben kitört lázadást. „Ő felsége az ország jóllétét óhajtva, saját szivének sugallatát követte, midőn az utolsó országgyülés alatt

hű magyar nemzetének kérelmére szentesítette ama törvényeket, melyeket ez idő szerint a nemzeti jóllét igényelt. Mély fájdalommal értesűlt tehát, hogy az ország déli vidékein s kapcsolt részeiben rosz akaratú izgatók támadtak, kik a külön nyelvű s vallású lakosokat valótlan híresztelések, rettegtetések s ama rágalom által fellázították, mintha az említett törvények nem ő felségének szabad akaratából eredtek volna; sőt még azt is merészelték állítani, hogy ama törvények iránt ő felsége tudtával, az ő és háza érdekében engedetlenek. Ünnepélyesen kijelenti tehát, ő felsége, urunk királyunk különös rendelete szerint s az ő nevében, az ország minden nyelvű s vallású lakosainak biztositására: *hogy valamint változhatlanúl el van határozva, a magyar korona egységét s az ország épségét mind külmegtámadások mind a belszakadások ellen megvédeni, s az általa szentesített törvényeket fenntartani: úgy mind ő maga, mind királyi házának valamennyi tagjai szigorúan kárhoztatják azok vakmerőségét, kik a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.*" 1848. Julius.

Megemlítvén aztán, hogy ő felsége a legszivesb atyai indulattal szentesítette Erdélynek Magyarországgal való egyesitését; a külviszonyokra nézve pedig egyszerűen nyilvánítván, hogy a lombard-velenczei királyságban, hol a sardiniai király s más olasz hatalmak seregei ő felsége hadait megtámadták, a háborút bevégezni nem lehetett: reményét fejezi ki, hogy a nemzet képviselői az egymással válhatatlanul egybeforrott trón és alkotmányos szabadság érdekében erélyesen fognak intézkedni.

Bár mily drágák voltak is a déli részeken kitört lázadás miatt a haza perczei: a képviselőház mégis több napon át elhalasztá azon fontos kérdések feletti tanácskozásokat, melyekért az országgyülés egybehívatott, sőt még a ház hivatalnokait sem választá meg azonnal; mert Erdélyből, hol az unio-törvény szentesitésének késedelme miatt a képviselők megválasztása mindenütt még nem történhetett meg, alig

1848. Julius. volt jelen néhány képviselő. Ezeket pedig bevárni s a szükséges határzatokat velök együtt alkotni annál tanácsosabbnak látszék, mivel az erdélyi szász és román népségek kebelében is nőttőn nőtt az izgatottság, annál könnyebben lángra gyúlható, ha ilyféle fontos végzésekben, mint a milyenek alkotandók valának, képviselőik be nem váratnak. Horvátország s a határőrvidék képviselőket egyátaljában nem akart küldeni. Bács megye pár kerületéből is, hol a rácz lázadás már erőre kapott, hiányzának a nép megbizottai. Tótország némely kerületei ellenben, hol az alkotmányos párt erősebb volt, felküldé képviselőit.

A képviselőház. Az alsó ház, Palóczy László korelnök előülése alatt néhány napig a képviselők igazolásával foglalkodék. Majd azonban, miután az erdélyiek is megérkeztek, julius 10-kén a ház véglegesen is megalkotta magát, ifjabb Pázmándy Dénest a maga elnökévé, az erdélyi Pálfy Jánost első, Almássy Pált másod alelnökévé választván meg.

A képviselők nagyobb részét oly egyéniségek képezték, melyek már az elmult országgyülésekből vagy a megyei közéletből országszerte ismeretesek voltak. Egyesülve valának itt mind azon hazafiak, kik a mult évek reformharczaiban a szabadelvű párt kebelében egy vagy más módon kitüntek. A nép, melyet a nemesség önszántából ajándékozott meg szabad földbirtokkal, politikai s polgári jogokkal, oly bizodalmat tanúsíta a nemesség iránt, hogy jobbára ennek kebléből választotta meg a maga képviselőit; azokat, kik a múltban oly szivós kitartással vívtak az alkotmányos szabadság s nemzeti átalakúlás ügyéért, állitá most is az előtérbe, a már kivívott szabadság s végrehajtott átalakúlás biztositására. A nemzeti s alkotmányos ügy ezen veteránjai mellett azonban számos új egyéniségek is tüntek fel, melyek a múlt időkben részint az irodalom mezején arattak koszorúkat, részint a városok kebelében érdemelték ki polgártársaik bizodalmát, részint a hatalomtól szenvedett üldözések következtében nyerték népszerűségöket. A külön ajkú népiségek is több értelmes egyént

küldtek fel érdekeik képviselésére. Még a nép alsóbb réte- 1848. Julius.
geiből is találtatott egy pár szerény képviselő.

Politikai színezet tekintetében, bár a régi conservativ árnyalat, terét vesztvén, teljesen hiányzott, mégis két külön felekezet létezett, melyek közt körülbelül ugyanaz volt a különbség, mi a miniszteriumban Batthyáni Lajos és Kossuth között. A hasonlíthatatlanul nagy többség a kormányt feltétlenül pártolta; a mennyiben pedig ennek tagjai politikájokban egymástól különböztek, egy ideig kétes maradt: vajjon azon mérsékeltebb elvek s békés kiegyenlitési irány fog-e többséget nyerni, melyet Batthyáni, Széchenyi, Deák, Eötvös és Klauzál képviselt; vagy Kossuth merészebb, harcziasabb, a kivívott jogokhoz ridegen ragaszkodó iránya? Eleinte a Batthyáni-Deák színezet látszék erősebbnek; majd azonban Kossuth szóhatalma egyesíté maga körül a többséget. Egy kisebb, mintegy harmincz-negyven egyéniségből álló párt, melyben Nyáry Pál, gróf Teleki László, Perczel Mór, a rendőrség főnöke és Madarász László játszá a vezéri szerepet, a miniszterium irányában eleitől fogva ellenzéki állást vőn; mely elveire, politikájára nézve a Kossuth irányával körülbelül egyező, inkább a szélsőségek felé hajlott s magát kiválólag radikál pártnak szerette nevezni. De ezen pártszínezetekben s azokhoz tartozó egyéniségekben az események utóbbi fejleményei közt nagy változás történt.

A felső ház, bár szerkezete még egészen a régi maradt, A felső ház.
az elébbi egyházi s világi főrendeket egyesítvén kebelében, szellemére nézve, habár csak látszólag is, nagyon különbözött a múlt országgyülések főrendi tábláitól. A lefolyt nagyszerű események, a nemzeti átalakúlás bevégzett ténye az ó-conservativokat egészen leszorították az általok elébb elfoglalt talajról. Ha többségök nem változtatta is meg régi elveit, nem csatlakozott is őszintén a dolgok új rendéhez, legalább színlelé azt s hallgatott; utóbb pedig, midőn a viszály Ausztriával nyilt háborúvá fejlett, vagy jószágaira távozott, vagy az osztrák hadak háta mögött fondorkodék az udvarral.

1848. Julius.

Most még e ház ülései is eléggé népesek valának. Elnökévé a kormány Majláth György országbirót, alelnökévé báró Perényi Zsigmondot, a szabadelvű ugocsai főispánt nevezte ki. Egy erős szabadelvű kormánypártot képeztek kebelében azon új főispánok, kik a márczius előtti megyefőnökök helyét foglalták el, s néhány újdon kinevezett, vagy az elébbi kényszer bilincseiből kibontakozott püspök. Beőthy Ödön, az új bihari főispán, mindjárt az első, előleges gyülésben egy indítványt jelentett be a ház újjá szervezése iránt a jogegyenlőség elvei szerint; melyet aztán julius 8-kán bőven kifejtett. A hangulat, melylyel az indítvány a házban fogadtatott, bizonyítá, hogy a volt főrendek teljesen képteleneknek érzik magokat ellenzéket képezni az ország kormányára emelt jogegyenlőségi s alkotmányos elveknek, s ildomosan megnyugszanak a dolgok új rendében. Az inditvány elfogadtatott, s a kormány megkéretett, készítene törvényjavaslatot a felső ház újdon szervezésére.

A bécsi miniszterium változása.

Még nem kezdette meg tanácskozásait az ország égető kérdései felett az országgyülés, midőn Bécsből hazánkra nézve is nagy fontosságú hírek érkeztek, utóbb az országgyülés folyamára is jelentékeny hatást gyakorlandók. A Pillersdorf-féle császári miniszterium, melynek reactionarius politikája a népet folytonos izgatottságban tartja vala, julius 8-kán a biztossági választmány által lemondásra kényszeríttetett.

E miniszterium, mely a monarchiát szétbomlással fenyegető szláv forrongással, legalább szinre, oly nagyon kaczérkodék, kivált az utolsó hetekben a magyar kormány függetlensége ellen is, mint fentebb látók, nyiltan ellenséges indulatot tanusíta, s már nem is titkolá szövetségét a pártot ütött nemzetiségekkel. E miniszterium megbukta nagy hatást okozott a magyar közönségben, ama reménynyel kecsegtetvén azt, hogy az új miniszterium amazétól lényegesen különböző politikát követend. E reményeket igazolni látszék az, hogy János főherczeg, császári képviselő, Dobelhoff bárót, ki már számos évek óta a szabadelvű osztrák ellenzék élén áll vala,

bízta meg az új miniszterium megalakitásával. E reményt 1848. Julius.
fejezte ki maga pénzügyminiszterünk is e hír vétele után egy beszédében, mely egyszersmind tanúja, hogy mily kevéssé szokta még meg azon ildomos hangot, mely egy miniszter szájába illik. „Remélem, úgymonda, hogy akármely tagokból álljon is össze az új miniszterium, érezni fogja hogy, hacsak az ausztriai császár iránt, ki egyszersmind magyar király is, a hűség ösvényéről nem akar lelépni, hogy ura, császárja ellen a pártütők részére álljon, — az eddigi politikát Magyarország irányában nem követheti tovább a nélkül, hogy Magyarországot ne provocálja, a honunkbani pártütést gyámolítgató Ausztriának lábához dobni megszegett szövetségét, és másokat keresni, hívebbeket. Nincsen semmi okom neheztelést érezni az ausztriai nemzet iránt; neki csak erőt s kalauzt kivánok: még híjával volt mind a kettőnek. A mit mondék, az az ausztriai volt miniszteriumot érdekelte; s remélem, hogy e szó meg fog hallatni Bécsben is, s nem maradand nyom nélkül az új miniszterium politikájának megválasztásában."

És valóban, ha az új miniszteriumban ezen, bár kissé elbizakodott modorban, tett intés követésre talál: Bécs és Magyarország a bajok mind azon özönétől megkiméltetik vala, mely utóbb a véres háború által szerteárasztatott. Az eddig csak alattomban munkálkodó reactio még koránt sem vergődött oly erőre hogy, ha a bécsi miniszterium a béke és közös szabadság fentartására a magyar kormánynyal őszintén kezet fog, könnyen le nem győzethetett volna. A reactio, melynek végszálai, a fejedelem háta mögött, a dynasztia némely tagjainak kezében egyesűltek, szerezhetett volna ugyan még egynémi bajt a nemzetiségek lázongásának szitogatása által; de ha az a bécsi miniszteriumban is ellenzékre talál, elébb utóbb kénytelenné lett volna meghajólni a népek akarata előtt.

Azonban, meg kell vallani, ily reményeket az osztrák miniszterium politikájának megváltozta iránt csak a vérmesebb kedélyek, vagy a titkosabb dolgokba kevesbbé avatottak táp-

1848. Julius. lálhatának, kik, mivel meg voltak győződve, hogy azon pillanatban szűnik meg a horvát pártütés, melyben annak támogatásával felhagy a bécsi kormány, — hő kivánatukat ennek méltányosabb politikája iránt, mint a nagy közönség tenni szokta, mindjárt remény alakjában nyilváníták. De kormányunknak, daczára Kossuth fenyegetésének a szövetség felmondásával, lehetetlen volt mindjárt kezdettől fogva nem jutnia azon meggyőződésre, hogy a Dobelhoff-miniszterium sem fog az elébbivel ellenkező, irányunkban barátságosabb irányt adni a bécsi kabinet politikájának. A beteges, gyönge, Ferdinánd császár s király tekintélyét az udvari reactio, a köz morált sértő fondorlatai által már egészen aláásta, s maga lett irányadó hatalommá az udvarnál. Egy pillanatig sem lehetett tehát kételkedni, hogy e párt az új miniszterium irányában is mindent elkövetend, hogy azt Magyarország elleni czélzatainak elősegítésére hajlandóvá tegye, míg Magyarország a maga törvényes önállóságát fentartja.

És, ezen új miniszteriumot, Dobelhoff szabadelvűségének daczára is, annál könnyebb volt reábirni, hogy Magyarország ellenében a reactioval fogjon kezet, mivel már a tévútra vezetett bécsi közönség nagy részének rokonszenvei is meghűltek a független kormányú Magyarország irányában. A forradalmi mámor enyésztével Bécs élénken kezdé érezni, menynyit vesztett anyagilag az eddigelé fejős tehénül szolgált Magyarország kormányzatának teljes elkülönitése által; s azért, mit a bécsi hírlapok is mind inkább vitatni kezdének, a hadkereskedelem és pénzügy kezelését ismét Bécsben kivánta központosíttatni. A megbukott miniszterium s a reactio befolyása alatt álló lapok, ezen tárczák elkülönitése s a státus-adósságokban való részvét megtagadása miatt annyiszor s oly hevesen megtámadták Magyarországot, annyi rágalmat szórtak reá, hogy az ügyeket öngondolkodólag nem vizsgáló, inkább szenvedély s pillanatnyi haszon által indított, mint a higgadt ész sugallatait követő s valódi érdeke igényeit fontolgató bécsi közönségnek sem volt volna, vak

önzésében, semmi kifogása oly miniszterium ellen, mely, az ő igényeinek legyezése mellett, Magyarországra nézve a reactioval tart. E közönség politikai fejlettsége még alantabb fokon állott, vagy önzéstől és szenvedélytől elfogultabb volt, mintsem hogy átlátta volna, miképen az erős, független Magyarországban rejlik az ő alkotmányos szabadságának is fő biztositéka. A népek solidaritása, mint mindenütt ez időben, úgy itt is hiányzott; szüksége a szabadság végdiadalára még nem éreztetett. Jobbára kicsinyes magán érdekeik által indíttattak. És ezen solidaritás érzetének hiányában nem gondolta meg a bécsi közönség hogy, ha a reactionak sikerülend Magyarországban a törvényes, békés uton kieszközlött alkotmányos reformokat megcsonkítani, a királyi szóval forma szerint szentesített törvényeket megszegni: az ő, fegyverhatalommal kicsikart, fiatal szabadságuk is elvesztette biztositékának alapját a reactio ellenében. 1848. Julius.

Egyébiránt, mióta az udvar Bécsből eltávozott, e főváros mozgalmai eldöntő befolyást úgy sem gyakorlának már a reactionak Magyarországot illető politikájára. Ennek a horvátok s más nemzetiségek alattomosan felszított lázadása lőn már fő támaszává és szövetségesévé.

Ezen tekintetek eléggé meggyőzhették a magyar kormányt, hogy az új, bár különben szabadelvű, bécsi miniszterium sem fogja magát oly önállónak s függetlennek tanúsítani, hogy Magyarországra vonatkozó politikájában ne az udvari reactiotól vegye a maga irányát. E meggyőződésnél fogva kormányunk a János főherczeg közbenjárásától sem várhatott jelentékeny eredményt a horvát lázadás lecsillapítása tekintetében.

Több reményt nyújtott a bécsi miniszterium politikájának megváltozására s Magyarország belbékéjére nézve az idő színpadán lévő két más fontos kérdés; mert ezeknek mikénti megoldásától függött magának az udvari pártnak is mind általában, mind külön Magyarországban követendő további politikája.

1848. Julius.

E kérdések egyike az volt, hogy mire fogja magát határozni a Bécsben nem rég összeült országgyülés a német birodalom tekintetében? A nagy német birodalomra fog-e hajólni, vagy az egységes Ausztriára, mit az udvar kivánt?

Azon társulatok, egyesületek, klubbok, melyek ez időben Bécs sorsát intézik vala, s maga a néptömeg nagyobb része is, mint mondók, a nagy Németországhoz való csatlakozást óhajtá, bizton remélve hogy, ha az egyesülés megtörténik, az osztrák fejedelmi ház ülend annak trónjára, s Bécs leend fővárosa. És mióta János főherczeg birodalmi kormányzóvá választatott, ezen óhajtás valósúlta iránt még vérmesebb lett a bécsi nép reménye. A főherczeg maga is ápolá e reményeket a bécsi közönségben, midőn a julius 6-kán kibocsátott szózatában egyebek közt ekként nyilatkozott: „Az új kormányzói hivatal (mely t. i. reá ruháztatott) a nemzeti gyülés (t. i. a bécsi) által támogatva, s az összes német néptől megerősítve, Németország egységének eszméjét ténynyé alakítandja."

A reactio azonban, miként elébb a képviselők megválasztásában, úgy most ezen alkotmányozó osztrák birodalmi gyülésen is minden erejét megfeszíté, hogy az „egységes Ausztria" eszméje nyerjen diadalt. Gróf Stadion, Galiczia kormányzója s később miniszter, a reactio pártjának egyik legmunkásabb tagja, a maga tartományában akként intézte a követválasztásokat, hogy a tartomány részben vele egyetértők, részben míveletlen földmívelők által lőn képviselve, kik aztán az országgyülésen, mit sem értvén a szőnyegre hozott tárgyakhoz, mindig tőle, a kormányzótól vették az utasitást szavazataikra nézve. Stadion ekként a képviselőtestület jelentékeny töredékével rendelkezett a reactio czéljaira. De még a cseh követek nagy része is arról álmodozék, hogy az osztrák örökös tartományokból, melyekben a különféle szláv fajok a németeket számra nézve messze túlhaladják, egy szláv birodalom alakíttassék; és azért, bár a reactio czéljaitól különböző indokokból, az egységes Ausztria s nagy Németbiro-

dalom közt fenforgó kérdésben mégis a reactio malmára hajták a vizet. A kérdés mikénti megoldása ennél fogva, daczára a németség s különösen a bécsiek buzgó támogatásának, még mindig kétes volt, midőn a magyar országgyülés megnyittatott. 1848. Julius.

A másik nagy fontosságú kérdés volt: az olaszországi háborúnak mikénti kifejlése. Radeczkynek Milanóból kivonúlta óta ott semmi elhatározó esemény nem történt; az ügyek állása azonban már sejteni engedé, hogy a válságos ütközet rövid idő múlva meg fog történni. Feszűlt várakozással nézett mindenki ezen ütközet elébe, melynek kimenetele, mint látszék, döntő befolyással leend a reactio további lépteire Magyarország irányában.

A had- és pénzerő megajánlása az országgyülésen.

E körülmények közt, melyekben az, mi a magyar ügyet támogathatá, oly kétes, oly bizonytalan volt; a mi ellenben annak veszedelmére tört, annyi munkásságot fejtett ki, annyi erélylyel szőtte fondorlatait, — kormányunknak legégetőbb teendője, legszigorúbb kötelessége lőn, a nemzeti gyülés által mennél elébb megszavaztatni a hadviselésre, ha az elkerűlhetlenné válnék, szükséges pénz- és fegyvererőt. A „*si vis pacem, para bellum*" e körülmények közt axioma igazságára emelkedett, nem lehetvén kételkedni, hogy a kibékülésre, ha az általában még lehetséges, annak lesz legnyomatékosabb befolyása, ha a nemzet erős, tiszteletet parancsoló állásba helyezi magát.

A miniszterium e feladatát azonnal ügyekezett is teljesíteni, mihelyt a képviselőház, magát eléggé kiegészítve s rendezve látván, a tanácskozást megkezdeni szándékozott. Miként a felső házban Szemere, úgy a képviselőknél Kossuth bízatott meg a minisztertanács által a kormányzónak szerepével. E körülmény, a miniszterek közt létező véleményelágazást tekintve, eleve is Kossuth irányának biztosított túlsúlyt a képviselőházban; de miután e szerepet ő határozottan igénylé, társai nem voltak képesek azt tőle megtagadni.

1848. Julius. Kossuth tehát julius 10-kén bejelenté a háznak, hogy a következő napon indítványt teend a honvédelem kérdésében.

Alig végezte e jelentését, Nyáry Pál, a miniszterialis ellenzék vezérszónoka, azonnal szót kér s indítványt tesz, mely szerint kivánja, hogy a ház elébb a trónbeszédre adandó válaszfeliratot tárgyalja, s csak aztán hallgassa meg a miniszterium indítványát.

A közönség azt hitte, hogy ezen indítvány nem egyéb keztyűvetésnél a miniszterium elébe, s az ellenzék azon gáncsokat és zaklatásokat, melyekkel a miniszteriumot a radikál körben s hírlapokban megtámadta, most az országgyülésen ismételni szándékozik. Sokan még a ház tagjai közől is e véleményben voltak; minél fogva az indítvány felett heves vita támadt.

Titkosabb s igazi oka az ellenzék ezen első parlamenti tusájának abban feküdt, hogy az ellenzék, mely a miniszterium határozatáról az olasz kérdésben értesűlve volt, a hadviselés eszközeinek megajánlása előtt világos nyilatkozatra akará kényszeríteni a kormányt, vajjon szándéka-e, az ország védelmére megszavazandó sereg egy részét az olasz háborúba küldeni? És ennek folytán kimondatni kivánta a válaszfeliratban, hogy a szabadságra s függetlenségre törekvő olasz nemzet ellen nem ad segedelmet a dynasztiának.

Az ellenzék e törekvése teljesen megegyezett ugyan Kossuth értelmével; de részint mivel szorosabb összeköttetésben még nem volt az ellenzékkel, melynek feje, Nyáry, mint említők, vele már a miniszterium alkotásakor összekoczczant; részint mivel a miniszterium felbomlását jelenleg még ő sem kivánhatta; bár titkon örvendhetett is az ellenzék törekvésének, mely az olasz kérdésben az ő véleményét támogatja minisztertársaié ellenében : az indítványt mindazáltal, melynek elfogadása nagy zavart szűlt volna a kormányban, a ház által elvettette. A kormány indítványa tehát elsőséget nyervén, Kossuth azt a következő napon terjesztette elő.

A jelenet, melynek a közönség e napon tanúja lőn, egyike volt a legnagyobbszerűknek és meghatóbbaknak, melyek magyar országgyülésen valaha történtek. Kossuth, bár testben, mit kinézése is igazolni látszék, oly szenvedő, oly gyönge, hogy magát karon fogva vezettette be a házba s fel a szószékre, rendkivüli szónoklatának, mely saját idegeit is szemlátomást felvillanyozá s fokonként megedzé, egész győzedelmes hatalmát kifejtette. De ha ő maga elragadó ékesszólásának egyik legfényesebb diadalát ünnepelte, más részről a nemzet képviselői is oly megható bizonyítványát adták az áldozatra kész hazaszeretetnek, hogy, e perczben, a hazafiság és népakarat ily hatalmas nyilatkazatának hallatára, az aggodalom minden kebelben elnémult s azon reménynek adott helyet, hogy a nemzet meg fogja menteni hazáját a kitörni készülő vészviharban. 1848. Julius.

Beszédét halk hangon, ama később annyiszor ismételt mondattal kezdvén: „a haza veszélyben van!“ — mindenek előtt fejtegeté a pánszláv mozgalmat a felvidéken, mely bár még csak hamu alatt lappangó tűz, de a szűnni nem akaró izgatások következtében könnyen lángra gyúladhat. Átment aztán a horvátországi pártütésre. Előadá azon lépéseket, melyeket a miniszterium eddigelé tett mind a horvát nemzet kívánatainak teljesítésére, mind elfojtására azon lázadásnak, melyet a megbukott hatalom, lételének utolsó perczében keltett fel s átok gyanánt hagyott a magyar állam kebelében; miként ügyekezett a miniszterium orvosolni a horvátok régi sérelmeit, s kiterjeszteni reájok a helyreállított alkotmányos szabadság minden áldásait; miként ügyekezett a bánt reábirni, hogy a miniszteriummal közremunkálva orvosolja a horvát nemzet bajait, és miként vált sükeretlenné minden törekvése. „Ha valamely nép — mond egyebek közt — kevesli a szabadságot, melylyel bír, s többnek kivívására fegyvert ragad, kétes játékot űz bár, mert a fegyvernek két éle van, — ezt azonban megtudom fogni. De mikor azt mondja valamely nép: nekem sok a te szabadságod, a mit adtál nekem nem kell; hanem

1848. Julius. megyek görbűlni a régi absolutismus járma alá: ezt én megfogni nem tudom. Így áll pedig a dolog. Ez, uraim, a hajdani Vendée szerepe, de melyet részünkről terrorismus nem provocált..." Áttérvén a rácz lázadásra, „ennek okai kutatásában, ugymond, még a dialectika is megakad... A mi kivánságok itt fenforoghattak, intézkedtünk azoknak teljesitésére. De hiszen az ország integritásának sérelme nélkül más kivánság fenn sem foroghat mint az, hogy az óhitűek számára hívjuk össze azon congressust, melyet a múlt kormány sok esztendőn keresztül össze nem hívott. E részben megtörtént a rendelkezés... De ők magoknak nemzeti állást követelnek, Bánátot, Bácskát, Szerémet, Baranyát sajátjoknak nyilatkoztatták s vajdát választottak"... Elmondá továbbá, mikép a kormány e bonyodalmak első jeleire királyi biztosokat küldött ki; azoknak békéltetési törekvései azonban sükeretlenek maradván, az ügy fegyvererő eldöntésére kerűlt.

Megemlíté azután, mikép az aldunai tartományok határain a Pruth mentében, hatalmas orosz sereg áll, mely fordulhat jobbra és balra; de mivel lehet ez, lehet amaz, a nemzetnek készülnie kell. A miniszterium részéről az orosz követ megkérdeztetvén, azt felelte légyen, hogy a czár seregeit oda csak saját tartományai nyugalmának oltalmára indította; egyébiránt a magyar nemzettel jó egyetértésben kiván maradni, és Magyarország irányában semmi ellenséges lépést nem teend, míg a magyar nemzet keblében oly fegyveres csoportozásokat nem tapasztal, melyek ő ellene vannak intézve.

Átment végre a köztünk és Ausztria közt létező viszonyok fejtegetésére. Elmondá: miként a reactio mindenekelőtt a pénz- és hadügyi tárczát kivánja a bécsi miniszterium számára visszaszerezni: mert a kinek keze a nemzet zsebében, s a kinek kezében a nemzet fegyvere van, az a nemzettel szabadon rendelkezhetik; — miként a reactioval világos összeköttetésben van a horvát mozgalom: mert Jellasics azt nyilvánította, hogy neki nem kell szabadság, hanem csak

azt kivánja, hogy Magyarország pénz- és hadügye a bécsi miniszteriumra bizassék; — miként a legutóbbi perczekben, junius utolsó napjaiban lehullott a nyilvános titok fátyola: midőn a bécsi miniszterium jónak látá, az ausztriai császár nevében a magyar király miniszteriumának megizenni, hogy ha a horvátokkal minden áron meg nem alkuszik, felmondja ellenünkben a neutralitást; mintha mondaná: hogy az ausztriai császár a magyar királynak háborút izen.... 1848. Julius.

„Tehát az ausztriai viszonyok itt, amott az aldunai tartományok körülményei, a szerb lázadás, a horvátországi pártütés, a panszláv izgatás, s a mindinkább felmerülő reactionarius mozgalmak.... képezik együtt a körülmények összegét; minél fogva mondanom kell, hogy a nemzet veszélyben van, vagyis inkább, veszélyben lesz, ha magát el nem határozza, hogy élni akar.

„És e veszélyek közt hol és kiben keressük az országnak biztositékát? Külszövetségekben? Nem kicsinyli ő, úgymond, a külszövetségeket, s tett is a miniszterium e tekintetben, a mennyit lehetett. Érintkezésbe bocsátkozott az angollal; de bizonyosnak tarthatni, hogy az angol csak ott, annyira s addig fog bennünket pártolni, a mennyiben saját érdekével megegyezőnek találandja. Érintkezésbe bocsátkozott Francziaországgal; de ott most belzavarok dúlongnak; egyébiránt Francziaország messze van. Lengyelország is az ő rokonszenvére támaszkodott; a rokonszenv meg is volt; de Lengyelország nincs többé. Mi Németországot illeti: úgy van meggyőződve, hogy a szabad német nemzettel barátságos viszonyban kell élnie a szabad magyar nemzetnek s együtt állniok őrt az európai civilisatio felett. Ily meggyőződésben küldött is a kormány követet Németországba. Ott azonban a dolgok alakúlása még bizonytalan.

„A veszély elháritására tehát önmagunkban kell keresni az erőt mindenek felett. Élni csak azon nemzet fog, melyben magában van életerő; kit nem saját életereje, hanem csak mások gyámolítása tartogat, annak nincs jövendője.“

1848. Julius. Felhívja tehát a nemzetet, mondja ki azon határozatot, miként koronájának, szabadságának, önállásának védelmére kész a legnagyobb áldozatot is meghozni. És valamint azon szabadság és önállóság sérelmére senkitől semmi alkut el nem fogad: úgy más részről minden méltányos kivánatokat, bár ki irányában is, kész teljesíteni. Hogy pedig e határozatát valósítsa: becsületes békét eszközöljön, ha lehet; vagy győzedelmes harczot vívhasson, ha kell: ajánljon meg a nemzeti gyülés kétszázezer katonát, melyből a kormány negyven ezeret azonnal kiállíthasson, — és negyvenkét millió forintnyi hitelt.

„Uraim, — így folytatá tovább — én azon véleményben vagyok, hogy a határozattól, melyet a ház indítványomra hozand, függ a nemzet jövendője; sőt nagy részben függ azon módtól is, melylyel a ház ezen határozatot hozandja. És ez az egyik ok, miért nem akartam én e kérdést a válaszfelirat vitatkozásaiba meríteni. Azt hiszem, midőn egy nemzet minden oldalról fenyegettetik; de magában minden fenyegetés visszaverésére akaratot s erőt is érez, akkor a haza megmentésének kérdését semmi más kérdéstől nem szabad felfüggeszteni. Ma mi vagyunk a nemzet miniszterei, — holnap mások lehetnek. Ez mind egy. A miniszterium változhatik. De neked maradnod kell, óh hazám! S a nemzetnek, ezen miniszteriummal vagy mással, meg kell mentenie a hazát. De hogy akár ez, akár más miniszterium megmenthesse: a nemzetnek erőt kell teremtenie. Azért minden balmagyarázatok kikerülése végett, egyenesen, ünnepélyesen kinyilatkoztatom, hogy midőn ezt kérem, adja meg a képviselő ház a 200,000 főnyi katonát s az erre szükséges pénzerőt, — —“

E szavak után csönd állott be. A már huzamos idő óta beteges szónok, kinek kimerült testi erejét az egy óránál tovább tartott beszéd alatt csak a felizgatott lélek ereje tartá fenn, hogy szólhasson, és szólhasson oly elragadó varázshatalommal, — beszédét tovább nem folytathatta; s pihenni kényszerült, mielőtt gondolatát befejezhette volna.

És ezen ünnepélyes csendben, midőn a nagy szónok egészsége miatti aggodalom minden szemet ráfordított, — e csendben feláll, az ellenzék padjain, annak vezére, Nyáry Pál, és jobbját az ég felé, mintegy esküre emelve kiáltja: „Megadjuk!“ E szó villanyerővel hatja át a háznak kivétel nélkül minden tagjait. A lelkesedéstől elragadt képviselők, egy gondolattól, egy érzettől löketve, egyetlen ember gyanánt szöknek fel padjaikról; és Nyáry Pál példája után jobbjaikat égre emelve, mintha esküdni akarnának, hogy a hazát megmentik, a lelkesedés zajos kitörésével ismétlik: „Megadjuk! Megadjuk!“ 1848. Julius.

E szót ismét mély csend váltotta fel; a lélekzet is megszüntnek látszék az elfogultságtól szorongó keblekben. Ekkor a szónok, mellén keresztbe tett karokkal, könyben úszó szemekkel, a ház előtt mélyen meghajólva, következő szavakkal zárta be sükeres beszédét:

„Uraim, mondani akartam még, ne vegyék e kérést a miniszterium részéről olyannak, mintha maga iránt bizodalmat akarna szavaztatni. Nem! A hazának megmentését akarta megszavaztatni! — Kérni akartam még önöket, uraim, hogy ha van valahol a hazában sajgó kebel, mely orvoslásra, — ha van kivánság, mely kielégitésre vár: szenvedjen még egy kissé a sajgó kebel, s várjon még egy kissé a kivánság: — ne függeszszük fel ezektől azt, hogy a hazát megmentsük. Ezt akartam még kérni, uraim. De önök felálltak, mint egyetlen férfiú, — és én leborúlok e nemzet nagysága előtt! És csak azt mondom: annyi energiát a kivitelben, mint a mennyi hazafiságot tapasztaltam a megajánlásban, s Magyarországot a poklok kapui sem döntendik meg!“

A kormány tehát czélját érte: a pénz- és haderő bőségesen megajánltatott a haza védelmére. Maga az ellenzék is véleménykülönbség nélkül szavazott a többséggel. De alig múlt el pár nap; alig hűlt meg a Kossuth beszéde által ébresztett lelkesedés: az ellenzék már is bánni kezdé, hogy feltétel nélkül járult a roppant pénz- és haderő megajánlásához. A miniszterium hazafiságában ugyan senki sem kétel-

1848. Julius. kedett; de mindenki tudta, hogy keblében meghasonlás van, s egy része nagyobb áldozatokat is kész volna hozni a békés kiegyenlitésnek, mint a mennyit a radikál párt a szabadság érdekeinek sérelme nélkül megadhatóknak vélt. Különösen, ama hír, hogy kormányunk az olasz háború gyorsabb bevégzése végett az Olaszországban lévő magyar katonaságot szaporítani hajlandó volna, mindinkább kezde terjedni. Az ellenzék tehát erre nézve tudni akarta a kormány szándokait, mielőtt a kérdés a válaszfelirati viták alkalmával tüzetesen tárgyaltatnék. Azt hitte az ellenzék, hogy a miniszteriumnak most, az egymást érő háborús hírek s a nem rég oly lelkesedésben kitört hazafiság nyilatkozatának nyomása alatt, nem lesz bátorsága egyenesen bevallani, hogy Olaszországba valóban akar katonát küldeni; sőt ezt talán még tagadni is fogja: ha pedig ezt egyszer kimondotta, szavát utóbb sem fogja többé visszavonhatni.

A julius 13-kai ülésben tehát kérdés intéztetett a hadügyminiszterhez: való-e, hogy újonczokat akar küldeni Olaszországba? Mészáros jelen nem lévén, a miniszterium válasz nélkül hagyta a kérdést. De ez még inkább felingerlé az ellenzéket; s két nap múlva azon állitással ismételtetett az interpellatio, miképen magok az újonczok vallomása szerint, az elindulásra már ki is volna adva a parancsolat. Mészáros válasza nem lőn kielégitő; csak átalános szavakban, kitérőleg fejezte ki magát s távozott. Az ellenzék tehát újra nagy zajjal követelt egyenes, kielégitő választ a kérdésre: s mind addig nem nyugodott, míg nem a miniszter visszahívatván, kijelentette, hogy „Olaszországba senki sem fog küldetni, a ki oda nem tartozik.“ Az ellenzék e válaszban sem találta ugyan teljes megnyugvását; de, bár némi aggodalommal, lecsöndesedett, a jul. 20-ra kitűzött válaszfelirati tárgyalásoktól várván teljesebb felvilágositást; mert épen az olasz kérdés volt az, mi a válaszfeliratnak fontosságot kölcsönzött.

Az olasz segély kérdése. A miniszterium e kérdésben, mint látók, már hozott ugyan határozatot; de avval Batthyáni s társai többsége, csak

a lemondással fenyegetődző Kossuthnak tévén engedményt, 1848. Julius.
nem volt megelégedve. És mivel e határozat még sem az udvarnak, sem a nemzetnek tudtára nem adatott, Batthyáni időközben minden módon oda törekedék, hogy az a nyilvános tárgyalás előtt az ő értelme szerint módosíttassék. De Kossuth ebben megegyezni egyátaljában nem akart, s hogy meggyőzze az elnökminisztert, mikép az ő véleménye, mely szerint az udvarnak világosan s feltétlenül megigértetnék a hadi segély, az országgyülésen sem nyerne többséget, — a befolyásosabb képviselőkkel, néhány minisztertársai jelenlétében magánál előleg zárt tanácskozmányt tartott. Kossuthnak ebben tulajdonkép az volt czélja, hogy a képviselő testület üterére tapintson s kitüntesse, kinek pártja erősebb, az övé-e, vagy az elnökminiszteré? E végre az olasz kérdést a tanácskozmányban tisztán Batthyáni értelme szerint, a maga adalékai s feltételei nélkül terjesztette elő, kivánván, nyilatkoznának a képviselők, elfogadják-e az előadott nézetet egyértelműleg; mert az ügy fontossága azt követeli, hogy a ház e kérdésben, bár mi politika követésére határozza is magát, végzést egyértelműleg alkosson. Az eredmény nem lehetett kétséges: a jelen volt képviselők nagy többsége, tudván hogy ez iránt magában a miniszteriumban is eltérők a vélemények, tagadólag válaszolt.

Kossuth ennek következtében, a fentebb idézett minisztertanácsi határozattal egyezőleg, a maga értelme szerint terjeszté a ház elébe a kormány politikáját. „A kérdés, úgymond, melyről szólni fogok, európai fontosságú... Isten őrizzen, hogy azt akármely oldalról is indulatok felzaklatására akarnók felhasználni; mert ez két élű fegyver. Két oldalról lehet izgatni: lehet a szabadság nevével, melyet én bálványozok; de lehet, kivált itt Magyarországban, hol a nép úgy gondolkozik, mint mikép tudjuk, a monarchia érdekében." Előadá aztán, mikép e kérdésben két kiindulási pont van: a körülmények és az elvek kiindulási pontja. Ha elvből indul ki a ház, készüljön annak vaskövetkezéseit mindenben elfogadni.

1848. Julius. Ha, úgymond, mi magyarok pártoljuk az olasz nemzet felkelését, mert az nemzeti szabadságért küzd: akkor pártolnunk kell a horvát lázadást is; mert, véleményök szerint, ők is szabadságért küzdenek, akkor rosszalni kell, hogy Windischgrätz a cseh szvornostot összelövette. Ő nyiltan kimondja, hogy az olasz nemzet iránt sympathiával viseltetik, s a civilisatio érdekében is óhajtja, hogy az szabad legyen s nemzeti kormánynyal birjon. Ez az ő magán érzelme.

Áttérve a miniszterium eljárására, előadá, miként a miniszterium alakitásakor megkérdeztettek: akarják-e az országgyülésen pártolni azt, hogy az olasz háború bevégzésére segély kéressék? Ők azonban, még mint miniszteri jelöltek, kijelentették, hogy erre nem ajánlkozhatnak. A kormány, hosszas küzdelmek után megszületvén, minden oldalról lázadást tapasztalt; a horvát ügyben különösen tapasztalta még azt is, hogy a bécsi miniszterium ellenünkben ellenséges indulattal viseltetik. Ha kérdezték: miért van ez? — azt mondták: „Magyarország nem akar státusadósságot vállalni; tehát legalább az olasz háborút kell becsületesen bevégezni, s erre Magyarország nem akar segíteni. Jellasics ellenben segítséget igért, tehát őt pártoljuk“ ... A magyar kormány, mond tovább, mindig a kiegyenlitést, a békekötést sürgette az olasz ügyben; mire azonban azt felelték: hát segítsetek egy győzedelem kivivására, hogy becsületes békét köthessünk. A magyar kormány erre viszont ekként válaszolt: lázadásban van országunk; magunknak sincs elegendő fegyveres erőnk megvédeni az ország integritását. Igy állván a dolog, közeledés a magyar és osztrák kormány között soha sem történhetett. E közeledés végett tehát a miniszterium bizonyos feltételek alatt kész megigérni a segedelmet. Ennek folytában, előadván a minisztertanács fentebb közlött határzatát, így végzi beszédét: „És mit mondott e határzatával a miniszterium? Azt mondta: ha nem ti csináltátok is a zavart országunkban; de ti szítogatjátok azt. Segítsetek nekünk rendet csinálni, és szűntessétek meg a szítogatást: ezen esetre mi is, nem ugyan

az olasz nemzet szabadságának elnyomására, de egy méltányos, igazságos béke kieszközlésére, segedelmet nyujtunk azon erővel, mely az országban lévő rendes katonaságból hazánk jogainak, szabadságának, békéjének fentartására nem szükséges. Vagy is máskép: megmondta az olasz népnek: ne feszítsétek túl a húrt; alkudjatok meg úgy, mint nemzeti szabadságtok alapján alkudnotok lehet; alkudni kell, de ne feszítsétek túl a húrt, mert akkor saját létünkkel fogunk számot vetni; s ha úgy látjuk a dolgot, hogy az ottani béke helyreállítására segitséget igérnünk kell azon feltétel alatt, hogy elébb nálunk állíttassék helyre a béke: meg fog történhetni, hogy adunk segítséget. És ezen morális hatást akarta a miniszterium gyakorolni e határzata által. Egyébiránt nem tagadhatja, hogy oly rokonszenvvel viseltetik az olaszok iránt, mikép ennél fogva örül a lelke hallván, hogy az olaszok győznek, s még arról is meg tud feledkezni, hogy részben az ott küzdő magyar vitézek vérén is van megvásárolva győzedelmök. De a kormánynak nem szabad egyedül sympathiából kiindulni; hanem a körülményeket, az ország s nemzet szabadságának megmentését kell főkép tekintetbe vennie." 1848. Julius.

Batthyáni nagy boszúsággal hallá e beszédet, melyben Kossuth, a miniszter, maga oly eszélytelenül áll az olaszok részére a dynasztia ellen, s még inkább háttérbe tolja ennek érdekeit, mint az már a minisztertanácsi határozatban történt; s ennél fogva még nagyobbá teszi a szakadást a nemzet s a dynasztia között, még kétségesebbé ennek közremunkálását az ország belbékéjének helyreállitásában. Hallgatott mindazáltal; mert nem akarta azon botrányos jelenetet előidézni, hogy a miniszterium tagjai nyilt ház előtt küzdjenek egymás ellen, — mi a miniszterium felbomlását múlhatatlanul maga után vonta volna. A jobb oldal ennél fogva Kossuth kijelentéseit az egész miniszterium véleményének tartván, azokat helyesléssel fogadta.

Lehetetlen tagadni, hogy a miniszterium fölötte gyöngének, ingadozónak, magával is ellenmondásban lévőnek

1848. Julius. mutatta fel magát e határozatával. A dynasztiának nem merte egyenesen megtagadni a segélyt; mert azt, mint a király miniszteriuma, csak nem tehette, hogy egyenes ellentétbe helyezze magát a dynasztia érdekeivel. De az ellenzék s vele tartó szájas közönség visszatetszését nem akarván magára vonni, oly feltételekhez kötötte a segély megajánlását, melyek ezt részben lehetetlenné teszik; részben el nem fogadhatók az udvar által. Az ellenzék nem titkolhatá örömét a miniszterium e zavarán, s azt még inkább nevelendő, tovább is folytatá a vitatkozást. A higgadt, önzetlen hazafiaknak lehetetlen volt el nem szomorodniok látván, hogy a hiúság, a népszerűség-vadászat s hitvány személyeskedés, a haza e komoly perczeiben, annak legfontosabb érdekeit sem iszonyodik veszélyeztetni. Csakhogy magát a feltétlen szabadelvűség fényében láthassa tündökölni, s tapsokat arathasson a túlzásban mindig gyönyörködő nagy tömeg részéről, a körülményeket tekintetbe sem véve, minden státusférfiúi eszélyességgel ellentétben lévő nyilatkozatokra engedé magát ragadtatni. És ez még csak elnézhető volt volna az ellenzék részéről, mely, köztudomás szerint, mindig és mindenütt a végletekben szeret nyargalni. De mit mondjunk a miniszterről, ki megfeledkezve állásáról, s a fejedelem irányában vállalt kötelezettségéről, a tekintet nélküli, feltétlen szabadelvűség hírének és ezen ellenzéki kisebbség tetszésének megnyeréséért, az eszélytelenségben evvel versenyez?

Az ellenzék, a vitatkozásokat folytatva, egyenesen tagadta, hogy Magyarország a pragmatica sanctionál fogva köteles volna résztvenni Ausztria minden háborúiban. Ha ez állna, mond egyebek közt Irányi, úgy Magyarország nem bír önállósággal. Az olasz kérdést csak az európai gyakorlat következtében helyesnek mutatkozott be nem avatkozási elv alapjára lehet igazságosan fektetni. Mintha a belkormányzatában önálló Magyarországot egészen idegen hatalomnak lehetne tekinteni Ausztria irányában. Következetlenségről vádolta a minisztertanács határzatát; s ezt is nem alaptalanul. Az,

úgymond, Magyarország nélkülözhető erejét, a bel béke helyreállitása után, Ausztria rendelkezésére akarja adni Olaszország ellen; de Olaszországot elnyomni még sem akarja, hanem csak a végre ad katonát, hogy becsületes béke köttessék. Hát ha az olaszok nem állnak reá arra, mit Ausztria akar? Utóljára is elnyomásra kerűl így a dolog. Végre azt sem lehetne remélni, hogy a reactio, bár mennyi katonát adjunk is neki, őszintén kibéküljön; s igy minden valóságos haszon nélkül, csak nemzeti becsületünket koczkáztatnók. — Megjegyezvén, hogy a, kivált gyönge, nemzeteknek csak valódi érdekeik igényei által szabad magokat vezéreltetniök; és mit ezen érdek kiván, az a nemzeti becsületet sem sértheti: nem tagadjuk, hogy a szónok utósó állitása, miszerint nem volna remélhető, hogy a segélynyujtás a reactiot lefegyverezze, teljesen megegyezett a valósággal. De ezt feltéve, a segélyt egyenesen meg kell vala tagadni; mi azonban egy értelmű volt volna avval, hogy Magyarország a szövetséget felmondja Ausztriának. 1848. Julius.

Egy másik ellenzéki képviselőnek azon kérdésére: ki áll jót azért, hogy ha Ausztriát az olasz háború bevégzésében segítjük, ő is teljesíteni fogja irányunkban a feltételt? — Kossuth újra szót emelt s még súlyosabban compromittálta a miniszteriumot az udvar irányában. Mondá, hogy tényleges segítségnek csak akkor lehet helye, ha a magyar nemzet önállását, jogait, épségét s békéjét biztosítani a bécsi kormány valóban segített s mind e feltétel ténylegesen teljesedett. Azon kérdésre pedig: hát ha Ausztria tőlünk segedelmet nyervén, az olasz nemzetet elnyomja? — ekként fejtegeté miniszteri állásával egyátaljában megférhetetlen nézeteit: „Ha az országban a fentebbi feltételek Ausztriától teljesíttettek, nem fogjuk egyszerűen azt mondani: tessék seregeinkkel rendelkezni; hanem megkérdjük az osztrák miniszteriumtól: mit ad az olaszoknak? Itt mindenek előtt kikötjük, hogy az olasz nemzetnek a legszabadabb institutiok biztosíttassanak, mik a monarchiai kormányzat alatt lehetségesek. Azt nem akarjuk

1848. Julius. mondani, hogy az ausztriai kormány alatt az olasz tartományokból semmi se maradjon; hanem azt fogjuk mondani: hogy Ausztria biztosítson magának oly strategikus vonalt, — legyen az az Etsch folyó, vagy bármi egyéb határvonal, — mit a körülmények szerint kivánatosnak fog tartani. S az ezen vonalon kivül eső rész ne csak szabad alkotmányos institutiokkal láttassék el; hanem egyszersmind annak Ausztriától való elszakadásába is beleegyezünk; azon részre pedig, mely Ausztriánál maradna, minden esetre a legszabadabb institutiok biztosíttassanak. Az olaszok ellenben, függetlenségök s alkotmányok elismerésének árában az ausztriai monarchiának terheit segítsék viselni. Ha az olaszok erre sem állnak reá: ám lássák a háború következményeit."

Ha meg nem történt volna, valóban hihetetlennek látszanék, hogy egy miniszter így képviselje fejedelme érdekeit a parlamentben. Az, hogy Kossuth az elmondottakat a bécsi miniszteriumhoz intézte, a dolgon mit sem változtat; mert itt nem a miniszterium, hanem egyenesen a fejedelmi ház érdekei forogtak fenn. És, mi még fontosabb, lehetett-e csak egy perczig is hinnie, hogy ily politikával, melyben az őszinteség teljesen hiányzott s melynek egész alapja csak az, mit a casuisták *mentalis reservationak* neveztek, a fenyegetett hazát s nemzeti életet biztosíthatja? Mert nem erre megy-e ki, mit az ékesszólás mesterségével áradozó beszédében előadott: „A dynasztia szítogatja ellenünk a külön nemzetiségek lázadását, mivel státusadósságot fizetni s katonát az olasz háborúra adni nem akarunk. Igérjünk tehát neki segedelmet, hogy politikáját irányunkban megváltoztassa, s az országban kitört lázadást, mit eddig szítogatott, elnyomni segítsen. Ha ez egyszer megtörtént, s függetlenségünk s épségünk biztosítva lesz: akkor majd rajtunk álland, adjunk-e neki katonát az olasz ellen. Nem kell félni; majd lesz akkor elég ürügy, minél fogva azt megtagadhatjuk, vagy oly feltételhez köthetjük, melyet a dynasztia el nem fogadhat. Nem nagy ugyan a remény, hogy igéretünk által czélt érjünk; de csak

igérjünk, talán mégis használ, s ha mást nem, legalább időt nyerünk." Meg kell vallani, hogy a miniszter e politikája csak az udvari reactionak irányunkban követett ármányos politikájában találja hasonmását. 1848. Julius.

S mit mondjunk arról, hogy közbenjáróul akarja magát feltolni a dynasztia s az olasz nemzet között, s dictatorként oly elbizottsággal akarja reájok erőszakolni a maga által képzelt békefeltételeket, melyekben egyik fél sem talált volna megnyugvást?

De legerősebb gáncsot érdemel a miniszter azért, hogy minden státusférfiúi tapintat nélkül, mind azt, mit elmondott, nyilt ház előtt, az egész világ hallattára mondotta el; s ekként politikájának irányát s horderejét részletesen kihirdeti, hasonló azon könnyelmű, gondatlan vezérhez, ki hadjáratának végczélját, hadi mozgalmait, seregének számát stb. maga beszéli el az ellenségnek. A pénzügyminiszternek ezen elbizott könnyelműséggel tett kijelentései után remélni sem lehetett többé, hogy a válaszfelirat, bár miként szerkesztessék is, kedvező fogadtatásban részesűljön az udvarnál, és segítse kiegyenlíteni az ország súlyos bonyodalmait. Kihívása volt ez a dynasztiának ama fondorlatok még erélyesebb folytatására, melyeket törvényes önállóságunk ellen kihívás nélkül is megkezdett.

A pénzügyminiszter által elkövetett ezen hibát maga az ellenzék vezére, Nyáry Pál is, észrevette; miért nem is ostromolván tovább a kifejtett politikát, hanem, azt állitván, hogy miután nem tudja, az-e a miniszterium politikája mi Kossuth Lajos uré? — csak azt indítványozá : bízná meg a ház a válaszfeliratba felveendő felvilágosítások formulázásával magát Kossuthot; mit aztán mind a ház, mind maga Kossuth is elfogadott.

De már ezt nem tűrhette az elnökminiszter. Érzé, ha tovább is hallgat, végkép compromittálva lesz a miniszterium az udvarnál, s elbocsáttatásának nézhet elébe. Megróván tehát a könnyelműséget, melylyel ily dolgok nyilt házban

1848. Julius. dobra üttetnek, az ellen hogy a Kossuth által formulázandó felvilágositások a feliratba tétessenek, határozottan tiltakozott. Sajnosan tűrte már azt is, hogy az olasz kérdésben általa kitűzött irány a minisztertanács határzata által eredeti értelmét s horderejét elvesztette; hogy pedig a felett még maga egy miniszter szerkezete szerint adassék majdnem egyenes tagadással felérő válasz az udvarnak, egyátaljában megférhetlennek látá mind a miniszterium állásával, mind az ország érdekével.

Az ülés után, melynek az elnökminiszter tiltakozásával vége szakadt, a minisztertanácsban igen heves vita folyt Kossuthnak ez ülésben való magatartása s nyilatkozatai felett. És e vita következménye lőn, hogy ő más nap a képviselőháznak benyujtván a kivánt szerkezetet, kijelenté: mikép az, mit tegnap mondott, csak személyes véleménye; a fogalmazat azonban, mely lényegére nézve a minisztertanácsi határozattal összevág, az egész miniszterium megegyeztével készült. Egyébiránt könnyelmű nyiltsága által elkövetett hibáját nem mulasztá el maga is bevallani. „Úgy látszik, mondá egyebek közt, én sem diplomatának, sem miniszternek való nem vagyok, mert nem követem azon szabályt, melyet a világnak minden minisztere követ.... Ha a háznak mind az, mit mondottam, sem elegendő a miniszterialis politika megitélésére, kijelentem, hogy a parlamentalis világ szokásán túl, többet mondott a miniszterium mint kellett volna, s kinyilatkoztatom, hogy itt a bizalomnak és bizalmatlanságnak kérdése forog fenn."

Ezen önkárhoztató nyilatkozat azonban valamint nem oly nemű volt, hogy a megelőző napon mondottak hatását az udvarnál eltörűlhette volna: úgy az ellenzéket sem gátolta még pár napig folytatnia vitáját a miniszterium politikája ellen. E vita közben a heves Perczel Mór oly kifejezéssel élt egy beszédében, hogy a mult országgyülés óta merő ármány uralkodik közügyeink vezetésében. Kossuth ezt a miniszteriumra vonatkozónak hivén, mélyen megsértve érzé magát, s nyilatkozatot kivánt a háztól : van-e bizodalma a miniszteriumban?

A nagy többség ezt felkelése által azonnal megszavazta ugyan; de az ülve maradt ellenzék nagy zajjal tiltakozott, hogy nem e körül forog a kérdés. Mire aztán a bizalomszavazat által megnyugtatott Kossuth ama, közmondássá lett szavakkal válaszolt az ellenzéknek: „némuljon el a törpe minoritás, mely erőszakolni akarja a ház tanácskozásait!“ De az ellenzék, törpesége daczára is, szörnyű zajt emelt ilyféle kifejezések ellen, míg nem, a zaj csillapodtával, Kossuth kijelenté, hogy ő csak Perczel ama rágalmát akarta sujtani, mely szerint állítá, hogy a kormánynál ármány uralkodik közügyeink vezérletében. Ily vádakat bebizonyítani is kellene, nem pedig csak odavetni a vitatkozás hevében. És miután Perczel erre nyilvánitá, hogy e váddal ő koránt sem a nemzeti kormányt akarta terhelni, a nyugalom helyreállott ugyan; de az ellenzék tovább is ostromlá a kormány politikáját az olasz kérdésben, míg nem a válaszfelirat, julius 22-kén, szavazatra bocsáttatván 233 szóval 36 ellen, elfogadtatott. Perczel még az nap lemondott rendőrfőnöki hivataláról, nem akarván tovább szolgálni oly miniszterium alatt, melynek politikájában ő nem osztozhatik. E hivatal aztán Hajnik Pálra ruháztatott. 1848. Julius.

A válaszfelirat ezután a felső háztól is elfogadtatván, Eszterházy herczeghez küldetett, hogy a királynak elejébe terjeszsze. Tartalma lényegére nézve következő: A nemzet sajnálkozását fejezi ki ő Felsége gyöngélkedő egészsége felett s hűségéről biztosítja őt. Sajnálattal említi a szerb és horvát zavarokat is, és készségét jelenti védeni a korona épségét, mi végett a szükséges pénz- és haderőt meg is szavazta. Rágalomként utasítja vissza a híreszteléseket, mintha az udvar e zavarokat alattomban támogatná. Örömét fejezi ki Erdélynek Magyarországhoz való visszakapcsolása felett. Az olasz segély kérdésére nézve mondja: „hogy mihelyt a rend és béke hazánkban helyreállítva, annak erkölcsi és anyagi épsége biztosítva leend, örömmel nyujtandunk segédkezet Felségednek egy oly béke megkötésére, mely egy részről a trón

1848. Julius.

méltóságának, más részről az alkotmányos szabadságnak s az olasz nemzet méltányos kivánatainak megfeleljen."

Egyébiránt a válaszfelirati heves vitákból az lett a tanúlság, hogy Kossuth faltörő politikája mellett is, kénye szerint hajlíthatja szóhatalma által a ház nagy többségét; minél fogva, ha minisztertársaival meghasonlásba jő, bizton számíthat a többség támogatására. Ennek az lett következése, hogy ezentúl a miniszteriumban is még inkább az ő nézetei lettek irányadókká; Batthyáni pedig mindamellett is, hogy a miniszterek többsége nem szűnt meg osztozni véleményeiben, a Kossuthtól függő képviselő ház által lépésről lépésre leszoríttatott ama kiegyenlítő, békéltető politika mezejéről, melyet eddigelé a féltett haza érdekében követett.

Batthyáni értekezlete János főherczeggel a horvát ügyben.

Batthyáni azonban, bár a siker iránt már tünedező reménynyel, még folyton hiven ragaszkodott a békepolitikához. E miatt sietett most is a válaszfelirati viták bevégzése után Bécsbe, hogy ott a Frankfurtból egy időre visszatért János főherczeggel a horvát ügyről értekezzék. Ezen értekezletek sikerítése végett pár nappal később István főherczeg is Bécsbe ment; bár azok egyébiránt egyelőre sem igértek kivánatos eredményt. A remények, melyeket a miniszterium junius elején János főherczegbe vetett, hamar meghiúsultak. Ha ő nyilatkozataiban pártatlannak ügyekezett is mutatni magát státusembereink előtt, mégis többféleképp elárulta már, hogy kéz alatt ő is a reactio malmára hajtja a vizet. A magyar kormány, őt a közbenjárásra felkérvén, azt kivánta tőle: menne személyesen Horvátországba; győzné meg a horvátokat, hogy a magyar miniszterium által kibocsátott rendeletek valóban a király akaratával adattak ki, s birná őket azok iránt engedelmességre s megjelenésre a közös országgyülésen, hol minden igazi sérelmeik orvosoltatni fognának. Tudná meg továbbá eleve is kivánataikat s biztositaná őket, hogy azok, a mennyire csak az ország épségével s a szabadság igényeivel összeférők, méltányosan teljesíttetni fognak: szóval, lenne közbenjáró a magyar kormány és a szabadon nyilatkozható

horvát nemzet között. A főherczeg azonban nem a horvát 1848. Julius.
nemzet, hanem csak Jellasics és a magyar kormány közt akart közbenjárni; mit emez el nem fogadván, szándékait, politikáját a horvát ügyre nézve, mint emlitők, a jul. 4-kén kelt okiratban bőségesen kifejtette. De a főherczeg azon okirat vétele után is elébbi szándékánál maradt, s e végett az értekezletre Jellasicsot is meghívta; kiről pedig eleve is tudni lehetett, hogy, mint a reactio eszköze, csak úgy fogja akarni a békülést, ha a magyar pénz- és hadügy a bécsi miniszterium kezelésére eresztetik vissza.

Jellasics e hangulata iránt az utóbbi időkben semmi kétség sem maradt fenn többé. Eleve is tudván, hogy a kormány ily áron nem fog megalkudni, magatartása mind ellenségesebb szînt ölte fel az ország irányában. Seregének, melyet a felfegyverzett nemzetőrökkel mintegy negyven ezerre emelt, élelmezése végett, a julius elején tartott gyülésen adót vettetett ki; a köznépet, kivált a papság által folyton fanátizáltatá a magyarok ellen; Grätzből s más birodalmi városok fegyvertáraiból ágyukat szerze; a bécsi országgyülésre követeket küldött, — hol azok, természetesen nem fogadtattak el; julius folytában újabb körutazást tőn s az elcsábított, felizgatott népet a magyarok ellen fegyverforgásra szólitá; a pártütés többi főnökeivel több helytt gyüléseket tartott; a magyar vagy csak alkotmányos érzelmű s a lázadás mellett nem rajongó tisztviselőket hivatalaikból letévén, a tiszti kart mindenütt párthíveiből alkotta meg. Hrabovszky altábornagy s királyi biztossal julius 20-kán másodszor találkozván, egyenesen felszólitá őt, hagyná el a magyarok ügyét, s csatlakoznék hozzá a császár támogatására. Bizonyítványokat mutatott elő, miképen az ő fegyverfogása a császári háznak nemcsak érdekében, de annak jóváhagyásával s felhatalmazásával történik. Előmutatott egyebek közt egy császári kéziratot, mely által minden intézkedései helybenhagyatnak, s ő nagy hatalommal ruháztatik fel a mozgalom vezérletére. De Hrabovszky, a becsületes ember és hazafi, ki a maga részéről

1848. Julius. egészen ellenkező kir. leiratokkal volt ellátva, undorral fordult el a nemtelen játéktól, mely szerint az udvari reactio V. Ferdinánd személyében a császárt a királytól különválasztá. És mivel sem a fejedelem személye ellen véteni, sem esküjét s kötelességét megszegni nem akarta, nem sokára ezután elbocsáttatását kérte a hivatalból, mely reá nézve csak a kötelességek összeütközéseinek s lelkiösmereti harcznak lőn forrásává. Jellasics, Hrabovszky hajthatatlanságáról meggyőződvén, legalább tétlenségbe kivánta őt ringatni. Békülni óhajtó szellemet színlelt előtte s akként nyilatkozék, hogy bár a megkezdett ösvényről, — ha csak, mint jellemtelen ember, meg nem szökik, — visszalépnie nem lehet többé; de János főherczeg békitési kisérleteinek sikerét igen óhajtja, s azért minden kedélyingerlő lépésektől tartózkodni fog; különösen, a fellázadt szerbekkel semmiféle összeköttetésbe nem lépend. Hogy azonban mindez nem volt egyéb színlelésnél, eléggé kitünt abból, hogy ezen igéretek ellenére, julius végén, az ifjabb Nugent vezérlete alatt a szerbek karlóczai táborába 900 horvát szerezsánt küldött; s pár nappal találkozása után Hrabovszkyval, Illokon, Diakováron, Vuchin táján a népet lázitó beszédeivel fegyverforgásra izgatta.

Az értekezletek folyamáról, melyeket Batthyáni a bán megérkezte előtt tartott János főherczeggel, kevés részlet lőn köztudomássá; annyi bizonyos, hogy eredményre nem vezettek. Bizonyos az is, hogy a bécsi miniszterium ez alkalommal újabban is elárulá egyetértését Jellasicscsal midőn türé, hogy daczára a magyar királyi helytartó s miniszterek jelenlétének, a Bécsben szállásoló katonaság küldöttségekkel s fényes esti zenével tisztelegjen a julius 27-kén megérkezett bánnak, s nyilvánosan gáncsolja a fejedelemnek iránta kiadott rendeleteit.

Jellasics alapfeltételei a béküllésre.

Jellasics maga most is csak a régi húrokat pengeté. A kibékülés alapjául három pontot terjesztett János főherczeg elébe: 1. Hogy a magyar pénz-, had- és külügyi miniszteriumok az osztrák császári miniszteriummal egyesíttessenek.

2. Hogy a horvát nemzetiségnek és nyelvnek a magyarországi közös országgyülésen a magyarral teljes jogegyenlőség adassék. 3. Hogy a magyarországi szerb nemzet kivánatai teljesíttessenek. Kijelenté egyszersmind, hogy ezen alapfeltételektől, mint a melyeket tartományi gyülésén maga a horvát nemzet tűzött ki, annál kevesbbé térhet el, mivel saját személyes meggyőződéseivel is egyezők. 1848. Julius.

E pontokhoz nem kell hosszú magyarázat. A szerbek fő kivánata az volt, hogy számokra Magyarországból egy külön tartomány szakasztassék ki, egy szerb vajda által igazgatandó. Egyébiránt a ráczügy Horvátországgal, melyet Jellasics képviselni állított, semmi egyéb összeköttetésben nem állott, mint abban, hogy mind a két felkelt nemzetiség a reactio érdekében működött.

Mi a horvát nemzetiséget és nyelvet illeti: a magyar kormány, túlmenve a pozsonyi törvényen, még aprilban akként intézkedett, hogy Horvátország nemcsak beligazgatásában, hanem a Magyarországgal való érintkezéseiben is tetszése szerint használhassa a maga nyelvét; sőt maga is horvát nyelven küldötte rendeleteit a horvát megyékhez. Azon kivánat, hogy a pesti közös országgyülésen a magyar mellett a horvát nyelv is jogegyenlőséggel birjon, melyet ott a horvát követeken kivül senki sem értett, csak ürügyül szolgált, magoknak a horvátoknak is érdekökben állván, hogy követeik véleményei a törvényhozó test által megértessenek. De végeredményben ez sem talált volna nehézségre.

Igazi oka tehát a kibékülés lehetetlenségének az első pontban rejlett, melyből világosan kitünt, hogy Jellasics sem az alkotmányos horvát nemzetet, sem a déli szláv birodalomról álmodozó Gáj-féle panszláv pártot, hanem egyedül az udvari reactiot képviseli; nem a horvát nemzet szabadsága mellett, mi megsértve nem volt, s melynek minden méltányos és, a korona épségét tekintve, lehetséges kivánatait a magyar nemzetnek mind kormánya, mind törvényhozása igazságosan, testvéri őszinteséggel kész volt kielégí-

1848. Julius. teni, hanem a reactio mellett küzd s készül fegyvert fogni. E föltételekből bebizonyult, hogy Jellasicscsal kibékülni nem lehet, s fegyverhatalommal kell végezni.

Batthyáni értekezletei a bécsi miniszteriummal.

Azon értekezletek sem vezettek több eredményre, melyeket Batthyáni, a Magyarország és Ausztria közti viszonyok rendezése végett, az új bécsi miniszteriummal folytatott. A Dobelhoff-miniszterium sem tudta és, Magyarországra nézve, nem is akarta magát függetlenné tenni az udvari párttól; sőt, minden arra mutatott, hogy ezen, állítólag szabadelvű miniszterium is, egyenesen a reactio eszközévé alacsonyítja magát a magyar viszonyok tekintetében. A reactio pedig, miként már Jellasics s a bécsi katonaság magaviselete is eléggé elárulá, most gőgösebb, kihívóbb, harcziasb volt, mint bár mikor eddigelé. Mióta Radeczky tábornagy, a császári hadak fővezére Olaszországban, Carlo Alberto, piemonti király seregén Ustozza mellett diadalt vívott ki, az elbizottá vált udvari párt semmit sem hajtott többé a magyar országgyülésnek az olasz kérdésben tett feltételes igéreteire; sőt elhatározta, hogy nyiltabban lép fel terveivel Magyarország ellenében. A reactio e szándokait mind világosabban észrevette Batthyáni az osztrák miniszteriummal tartott értekezleteiben. Minek következtében, hogy e miniszteriumot, mely eddigelé szóval barátságot igért, tettel pedig az ellenséget támogatta, valahára világos nyilatkozatra kényszerítse: hazatérte előtt a következő két kérdésre kivánt határozott választ Dobelhoff elnökminisztertől:

„Akar-e az osztrák miniszterium, a magyar korona épségét illetőleg, a pragmatica sanctionak teljes érvényességet tulajdonítani?“ És

„Szándéka-e a bécsi miniszteriumnak, a mostani zavarok közt, a magyar koronai tartományokban, a pragmatica sanctio tekintetbe vételével, védeni a korona jogait?“ Más szavakkal: akar-e a bécsi miniszterium a helyett, hogy, miként a megbukott miniszterium tevé, a horvát pártütőket és

rácz lázadókat alattomban támogatná, segedelmére lenni a magyar kormánynak e lázadások elnyomásában? 1848. Julius.

A válasz olynemű volt, hogy azontúl semmi kétség sem maradhatott fenn többé, miképen a Dobelhoff-miniszterium is csak úgy eszközéül szolgáland a reactionak Magyarország irányában, mint szolgált a megbukott miniszterium.

Az első kérdésre, ha a császári birodalom érdeke ellen véteni nem akar, nem is adhatott volna Dobelhoff egyéb választ, mint a milyent adott, hogy: „az ausztriai miniszterium a pragmatica sanctiot, egész terjedelmében, soha sem vonta kétségbe, s el van határozva, annak érvényét fentartani minden irányban."

A második pontra ez lőn válasza: „A mennyiben a horvátok igényeit ismeri, ők teljességgel nem szándékoznak elszakadni a magyar koronától; ők is szintúgy a pragmatica sanctiora hivatkoznak, mint a magyarok. Melyik rész fogja fel helyesebben a pragmatica sanctiot? Ez oly kérdés, mely a státusjogi viszonyok alapos taglálását igényli, a mivel a miniszterium a maga helyzeténél fogva még nem foglalkodhatott: határozott nyilatkozatot tehát semmiféle irányban sem adhat. Valamint azonban a zavarok békés kiegyenlitését reményli: úgy tartózkodni fog minden oly lépéstől a császári miniszterium, mely az összes monarchia fennállására nézve veszélyes lehetne."

E válasz semmi tekintetben nem volt méltó egy miniszteriumhoz, mely magát alkotmányosnak s e felett szabadelvűnek vallá. Meglátszik rajta, hogy ellenséges szándokait nyiltan kifejezni még idő előttinek tartván, csak kitérést keres. Az pedig: hogy kétségét fejezi ki: vajjon a törvényes téren álló magyar, vagy a törvények iránt engedetlen Jellasics fogja-e fel helyesebben a pragmatica sanctiot? — több mint kitérés; az tisztán ellenséges indulatának kifejezése. A bécsi miniszteriumnak lehetetlen volt nem ismernie a junius 10-kei királyi rendeleteket, melyekben Jellasics pártütőnek bélyegeztetik; zavargása határozottan rosszaltatik.

1848. Aug. Hogy az udvari reactio ezen oklevél hivatalos kiadását az olasz háborúba küldendő negyvenezer magyar újoncz megajánlásától feltételezte, az semmit sem változtat a király itéletén Jellasics magaviselete fölött. És bizonyosan a bécsi miniszterium sem meri vala állítani, hogy mivel a magyar kormány az olasz háborúra kivánt újonczokat ki nem állította, Jellasics zavargása megszűnt lenni pártütés.

István főherczeg és Batthyáni elnökminiszter törekvései tehát a viszályokat egy részről a horvátokkal, más részről a bécsi miniszteriummal kiegyenlíteni, ismét sükeretlenek maradtak.

Országgyülési küldöttség a királyhoz.

Ennek előre látásában, az elnökminiszter távolléte alatt, maga a nemzeti gyülés kisértett meg egy lépést bajaink orvoslatára. Gr. Teleki László a julius 24-kei ülésben indítványt tőn, hogy az országgyülés kebeléből küldöttség menjen a királyhoz, őt megkérendő, hogy igérete szerint az országba jőjön. Azon körülmény, hogy a császár király, a zavarok miatt Bécsből távozván, nem a közel Magyarországba, honnan Bécs és Prága ügye is könnyebben vala intézhető, hanem a távol Tyrolba költözött, annál kellemetlenebb hatást tett az országban, mivel a törvények szerint különben is köteleztetett gyakrabban lakni az országban; most pedig távollétének még azon rosz következése is lett, hogy a lázongók ellenséges indulatát öregbítette, törvény iránti engedetlenségöket legyezni látszott. Az indítvány ennél fogva köz értelemmel elfogadtatván a fényes küldöttség utnak eredt.

Pár nap múlva még nagyobb fontosságot nyert a király bejöttének kérdése azon eseménynél fogva, hogy a német egység s a nagy Németország ügye egy lépéssel ismét elébbre haladt. A Frankfurtban székelő német birodalmi miniszterium meghagyta a bécsi kormánynak, hogy az ausztriai katonaság sárga-fekete színeit a német birodalmi háromszínnel cserélje fel; mi aztán augusztus 6-kán ünnepélyesen végre is hajtatott. E rendelet következtében alig lehetett többé kételkedni, hogy az osztrák örökös tartományok beolvadása a

Németbirodalomba rövid időn ténynyé válik. Ezen körülmény pedig viszonyainkat az ekként tartományivá leendő bécsi miniszterium iránt sokkal élesebben meghatározta, mint volt elébb midőn e miniszterium azért látszék magának befolyást igényelni Magyarország ügyeire, mivel magát császárinak nevezhette. Ausztria tartományként olvadván be a Németbirodalomba, még azon esetben is, ha Magyarország eddigelé külön kormánynyal nem birt volna, nemcsak katonaságunkat egészen el kellett volna különözni az osztráktól, mely azontúl Frankfurtból veendé parancsait; hanem külképviseltetésünk sem maradhatott volna tovább egyesülve a Frankfurttól függő Ausztriáéval. 1848. Aug.

De míg a nemzetnek ezen s más érdekei sürgetőleg követelték a királynak az országba jöttét: nem kevésbbé érdekében feküdt az magának a trónnak is. „Az országgyülés küldöttsége Innsbruckba megyen, kérni ő felsége Budára jövetelét, — mond egy hírlapi czikkében Kossuth, kinek befolyását az ország dolgainak vezetésében mindinkább irányadóvá nevelte túlnyomó népszerűsége a ház és ország előtt. — Én azt gondolom, ez több mint kérelem, melynek teljesitése kegyelemtől függ: ez oly kérelem, melynek teljesítése törvényszerű jogainkhoz tartozik. Istent hivom bizonyságul, én azoknak sorában állok, kik ő Felsége magyar királyi trónusának sérthetetlenségéért életöket készek feláldozni. De a körülmények olyanok, hogy a királyi szék sérthetetlen megtarthatása végett, a király segedelmére, közremunkálására szükségünk vagyon. Más segedelmet nem kérünk, mint azt hogy köztünk legyen; hű népe felett Budáról uralkodjék. Innsbruckból nem lehet országolni. Bécs Frankfurttól függ. Egy ily alárendelt trón nem lehet urunk királyunk hatalmának centruma. Urunk királyunk csak Budán teljesen souverain.

„Mi nem kaczérkodunk az ausztriai pénz- és hadügyi tárczákkal. De ha az ausztriai miniszterium azt mondja, hogy ezeknek a magyar tárczákkal egy kézben kell lenni : nem kell csodálkoznia, ha valakinek eszébe jutna, hogy tehát Budán, hogy magyar kézben legyen. Magyarország legnagyobb urunk

1848. Aug. királyunk országai közt; a magyar koronának még vannak jogai is: ott van Galiczia, ott van Dalmátia; és mi tudnánk a visszacsatolásnak oly formáját, mely a nemzetiségeket nemzeti kormányuk iránt teljesen megnyugtatná; s akkor a horvátok iránt is eszünkbe jutna, nem az egység, hanem a szövetség alapjára lépni. És leszen urunk királyunknak két birodalma: egyik, hol teljesen souverain s melynek középpontja Buda; másik, melyben Frankfurttól függ s melynek középpontja Bécs.... A magyar nemzet királysági érzelmű. A magyar nemzetnek tehát Budán királyra van szüksége. Hozza isten körünkbe ő Felségét. De ő Felségének a magyar királyi széket a maga és családja számára biztosítani kell: jőjön és biztosítva lesz. Ha ez nem történhetnék: én a legitimitás biztosítására még egy módot ismerek. Ő Felsége is volt ifjabb koronázott király még atyja életében. Ezen eset többször fordul elő történetünkben. Miért ne most is?... A magyarok istene hozza körünkbe királyunkat. De ha ez nem történhetnék, adjon nekünk Ő Felsége, királyi tekintélyének legkisebb csorbítása nélkül, adjon fenséges Ferencz-Károly főherczeg, atyai szereteténél fogva hozandó áldozattal, Ferencz-Józsefben, Budára egy ifjabb királyt."

Mind ezek iránt a többi miniszterek sem voltak ugyan Kossuthtól eltérő véleményben. Az eszme mindazáltal, az ifjabb király megkoronáztatása iránt, még nem érett meg annyira, hogy már utasitásul is adathatott volna a küldöttségnek; utóbb pedig, az események bekövetkezett rohamában, nem volt többé idő annak megkisértésére. A küldöttség tehát a hűség bizonyítása mellett, azon egyszerű kérelemre szorítkozott: jőne a király az ország békéjének és trónjának biztositása végett, mennél elébb hű magyar népe közé. „Európában — így szóla egyebek közt Almássy Pál, a képviselő ház alelnöke s a küldöttség szónoka, — Európában alig van tekintély, mely rendületlenül állana; de Magyarország hű fiai lelkesedéssel fognak összeseregleni a trón körül... S ha bár vész borong is hazánk határain: Felséged jelenléte Budán

elég lesz a borús fellegek eloszlatására s egy fenyegető testvérháborúnak lehetetlenné tételére...." 1848. Aug.

A magyar kormány s országgyülés, midőn ezen küldöttséget útnak eresztette, megfeledkezettnek látszik egy körülményről, melynek mégis eldöntő befolyása volt a lépés sükerére. Vagy e körülmény daczára is remélt? E körülmény abból állott, hogy az akaratgyönge királyt egyedül a reactio emberei veszik körül s tartják mintegy fogva, gondosan eltávolítván tőle minden üdvösebb befolyást. Megfeledkezettnek látszik, hogy a király nem saját érzelme, hanem a szerint fog válaszolni a küldöttségnek, miként az őt környező reactio adandja szájára. A reactionak eddigelé legerősebb támasza, legélesebb fegyvere épen az volt, hogy a gyönge fejedelem személye hatalmában létezett, s háta mögött nevével sükeresen űzhette fondorlatait. Hasztalan eszközlött ki Batthyáni, midőn juniusban a királyi udvarban pár napra megjelent, parancsokat Jellasics és az országbeli fő hadi kormányzók számára: mire a magyar miniszter a parancsot az illetőkhöz elküldötte, azoknak már kezökben volt egy más, szinte a császár nevében irott rendelet, hogy bár mi parancs érkezik is hozzájok a magyar miniszterium útján, annak engedelmeskedniök nem kell, hanem azt tegyék, mi nekik egyenesen az udvartól rendeltetik.

A reactio mind ezen fondorlatainak, egész befolyásának egyszerre vége szakad, ha a király Budára jő és szabadságába visszahelyeztetik. Ezt tehát nem engedhette meg a reactiot intéző udvari párt. Mivel azonban egy nemzet jogos kivánatát egyszerűen elutasítani még sem lehetett, némi kitérő igérettel kellett azt kielégiteni. S így történt, hogy azok, kik a király helyett határozni szoktak, arra csavarták el a nemzeti kérelem értelmét, mintha a küldöttség csak azt jött volna kérni, hogy ő felsége a törvényeket majdan személyesen szentesítse s fejezze be az országgyülést; s a következő választ adták a király nyelvére: „A mi azon kivánatot illeti, hogy az országgyülést a törvények szentesitésével személyesen

1848. Aug. fejezze be : azt, ha a gondviselés engedi, minden bizonnyal fogja teljesíteni."

A fejedelem, ki a küldöttség megérkeztekor, a bécsi országgyülésnek adott igérete szerint, székvárosa felé már induló félben volt, a tisztelgés után tüstént kocsira ült s Bécsbe utazott vissza. Az irásbeli válasz ennél fogva csak Bécsből, aug. közepén küldetett le az országgyüléshez. A körülményeink közt igen fontos okirat így hangzik :

„Mi . . . V. Ferdinánd stb. Kedves híveink! Mennél fájdalmasabban esett atyai szivünknek, hogy a folyó évi jul. 2-kán összehívott országgyülést legmagasabb királyi személyünkben megnyitni közbejött súlyos betegség által gátoltatánk : annál őszintébb örömmel tölt el annak nyilvánithatása, hogy azon királyi igéretünket, miszerint fejedelmi székünket sz. kir. Buda városába áttéve, hű körötökben hosszabban mulathatunk, teljesíteni az isteni gondviselés elvégre megengedte.

„Midőn tehát kegyelmesen tudtotokra adjuk azon legmagasabb akaratunkat, miszerint a jelen országgyülést f. évi sept. 17-kén saját legmagasabb személyünkben berekeszteni, és a törvényeket, melyek addig általunk nem fogtak megerősíttetni, ugyanakkor királyi hatalmunknál fogva szentesíteni óhajtjuk; egyszersmind kijelentjük, miképen e hű körötökben megjelenésünk által egyszersmind újabban is biztosítani kivánunk titeket azon fejedelmi szándékunk és védő hatalmunk iránt, melyet nyujtani nektek készek vagyunk mind azok ellenében, kik királyi parancsainknak, a törvénynek és törvényes hatóságoknak engedelmeskedni még mindig vonakodnak.

„Egyetemben értesítünk titeket arról is, miképen királyi magas kötelességünk szerint Horvát-, Szlavon- s Dalmátország és a határvidékek mind polgári mind katonai hatóságainak meghagytuk, hogy miután a két ország közti villongásoknak békés uton kell kiegyenlíttetniök, Magyarország határait megtámadni és azokat átlépni semmikép ne merészeljék; összes hadseregünknek pedig megparancsoltuk, miképen a

zendülők legyőzésében tanusitsák azon buzgalmat s kitartást, melylyel a királyi székünk iránti hűségnek s a világ által is elismert vitézi becsületöknek tartoznak.“ 1848. Aug.

Ezen, színleg jó indulatú kir. leirat egyike volt azon szemfényvesztő eszközöknek, melyekkel az udvari reactio, a magyar kormányt s országgyülést, terveinek nyílt életbeléptetése előtt, a biztosság érzetébe ringatni ügyekezett, hogy készületeit annál sükeresebben megtehesse. Egyébiránt, ez volt az utolsó okirat, mely az ellenséges szándékokat a jó indulat s kegyes igéretek leplébe burkolta. Radeczky győzedelmei Olaszországban, benn pedig az előkészületek előhaladása mind közelebb hozták az időt, midőn a reactio, eldobván fölöslegessé vált álarczát, nyiltan fellépett czélzataival. Olaszországban nem volt többé mitől tartani; Frankfurtban János főherczeg mind sükeresebben aláásni kezdé a nagy Németbirodalom szép eszméjét; Magyarországban a szerbek, kiket Latour, bécsi hadügyminiszter „hű fegyvertársaknak nevezett, az egész alvidéken körülhordták a lázadás szövétnekét; Jellasics, a „lovagias bán,“ mind nagyobb seregeket vont össze a Drávánál s már-már betörendő vala az országba; Erdélyben a szászok és felizgatott oláhok már csak jelre vártak, hogy kitűzzék a lázadás zászlaját; Bécsben az ügyek, a nép minden zavargásai daczára, naponként kedvezőbb fordulatot vőnek. Azon német képviselőkhöz, kik eleitől fogva az udvar pártján állnak vala, s a Stadion gróftól kénye szerint vezérlett galicziai követek értelmetlen tömegéhez a cseh pártból is mind többen csatlakozának: mind ezek menten nagyobb túlsúlyt szereztek a pártnak, mely részben öntudattal, részben a nélkül más szín alatt, egész készséggel támogatá a reactio czélzatait. Latour hadügyminiszter több ízben akként nyilatkozott, hogy múlhatatlanul a márczius előtti állapotokra szükség visszatérni, habár az út polgárvér patakjain vezetne is keresztül. És leginkább e czél gyorsabb sikeríthetése végett történt az is, hogy az udvari párt a császárt Bécsbe visszahozta,

1848. Aug. honnan a reactio hálózatának szálait minden tekintetben könnyebben lehetett kezelni, mint a messze fekvő Innsbruckból.

E czél érdekében iratott a közlött királyi rendelet, mely az országgyülés befejezésének határnapját sept. 17-re kitűzte. A király személyes megjelenésének igérete csak arra volt számítva, hogy a rendelet fulánkját megtompítsa. E czél érdekében történt ama nagy fontosságú lépés is, melyet az udvar e rendelettel egy időben tett. Egy, auguszt. 14-kén kelt s Eszterházy herczegtől ellenjegyzett királyi leirat István főherczeg nádortól a teljhatalmat, mely szerint a király képviselőjévé neveztetett volt, visszavonta, okul adván, hogy „Ő Felsége, Bécsbe visszatérvén, önmaga vette át országai kormányzatát."

Hogy ez puszta ürügy, senki sem kételkedett; s valódi okát könnyű volt feltalálni. István főherczeg teljhatalmában az is benfoglaltatott, hogy az alkotandó törvényeket szentesítse s végrehajtassa. Az udvar meggyőződvén a trónbeszédre adott válaszfeliratból, s kivált az a felett tartott vitákból s nyilatkozatokból, hogy a magyar országgyülés a reactio czéljait, a bécsinek példájára, elősegíteni soha sem fogja, könnyen átláthatá, mily akadályára válhatnának e czéloknak a kétszázezer katonára és negyvenkét millió forintnyi hitelre vonatkozó törvények, ha azok István főherczegtől szentesíttetvén, végrehajtatnának. Visszavonták tehát a főherczegtől a teljhatalmat, hogy az országgyülés Bécsbe kényteleníttessék folyamodni e törvények megerősitéseért; s ezt aztán ők czéljaik szerint használhassák fel, vagy a szentesítést meg is tagadtathassák a király által.

Az országgyülés befejeztét sept. 17-re kitüző rendelet hordereje csakis azon világitásban tűnik ki teljesen, melyet arra a főherczeg teljhatalmának visszavonása vet. Az ország-gyülést a jelen súlyos körülmények közt, mielőtt az égető kérdések némikép elintéztetnének, szétoszlatni annyi volt, mint az országot ama nyilvános veszélynek tenni ki, hogy

nem rég visszanyert önállásától s független kormányától egy merész státuscsiny által megfosztassék. E statuscsiny tervének szálait alig lehetett elrejteni. Az országgyülés berekesztésének s a teljhatalom visszavételének következtében, a septemb. 17-ig alkotandó törvényeket, megerősités végett, Bécsbe kellett küldeni. Az udvar el volt határozva, azoktól megtagadni a királyi szentesítést; minek aztán természetes következése leendett, hogy a miniszterium, melynek megegyeztével a törvények alkottattak, e királyi gáncs csapása alatt leköszönjön. Az ország kormány nélkül maradván megjövendett a reactio nyilt fellépésének s aratásának ideje. 1848. Aug.

Hogy ez volt légyen a terv, a későbbi események kétségtelenné teszik. De az élesebb szeműek azt már jelenleg is eléggé átláthatták, ha némi körülményeket ama leirattal egybevetettek. Míg ugyanis az udvar a király által igértette, hogy „a nemzet hű körében megjelenése által újabban biztosítani kivánja azt védelme iránt azok ellenében, kik a törvénynek és törvényes hatóságoknak nem engedelmeskednek;“ — míg, továbbá, azt bizonyítá, hogy „Horvát-, Szlavon- és Dalmátország s a határvidék mind polgári mind katonai hatóságainak meghagyta, hogy Magyarországot megtámadni, határait átlépni ne merészeljék; hadseregének pedig megparancsolta, hogy a zendülők legyőzésében buzgalmat s kitartást tanusítsanak;“ — míg a reactio a király által ezt igértette s nyilváníttatta: az alatt a szerbek ellen vezérlő Bechtold tábornok, mint alább látandjuk, titkon utasitást vett, hogy a háborút apró csatárzatok által hosszúra huzza ki s a „szerb hű fegyvertársak“ — ellen semmi elhatározó csapást ne intézzen; — az alatt a szent-tamási sánczokon a szerb lázadás zászlai mellé a császári zászló is kitűzetett; — az alatt Jellasics rendeletet vőn, hogy egész haderejét öszpontosítván, a betörésre készen álljon.

De a terv valóságáról minden kétséget elhárított az, hogy mind a főherczeg teljhatalmát visszavonó, mind az országgyülés berekesztését megrendelő oklevél a könnyen meg-

1848. Aug. nyerhető hg. Eszterházy külügyminiszter ellenjegyzésével kelt ugyan; de az összes miniszterium Budapesten azokról előleg semmit sem tudott. Czélja a bizalmatlanság e nyilvánításának a miniszterium iránt a trón részéről nem lehetett egyéb, mint hogy az a kormányról leköszönjön. És valóban szárnyalni is kezdett a hír erről, mialatt a minisztertanácsban ezen oklevelek felett folyt az értekezlet. Mi birta mégis maradásra a miniszteriumot: azon bizonyosság-e, hogy lemondása után új miniszterium, legalább minden tárczára nem fog kineveztetni, — mi az országot a forradalom örvényébe sodorná; István főherczeg igérete-e, hogy ügyekezni fog az országgyülés bevégzésére vonatkozó leiratot visszavétetni? — a minisztertanács indokai nem jöttek köztudomásra. Annyi bizonyos, hogy a leiratok sem ki nem hirdettettek, sem hivatalosan nem közöltettek az országgyüléssel.

Kormányunk e körülmények közt Bécsből nem csak nem várhatván segélyt; sőt épen onnan látván eredni a bajok legsúlyosbjait; onnan szítogattatni a nemzetiségek lázongását, — eleinte Frankfurtban, a német középponti hatalomnál, melynek érdekei a mieinkkel összevágtak, keresett némi erkölcsi támaszt s remélt szövetséget; majd, midőn e remény is meghiúsult, a háború pedig a reactioval elkerűlhetetlenné lett, erélyesebb hadi készületek által ügyekezett a veszélyt, mely a közel jövendő méhében rejlett, a hazáról elhárítani.

Viszonyaink Frankfurttal. Magyarország érdekei a szláv törekvések, szintúgy mint a reactio ellenében azonosak lévén azok érdekeivel, kik az egységes Németországot óhajták véglegesen megalakítani: kormányunk a frankfurti nemzeti gyüléshez, mint fentebb elbeszéltük, mindjárt annak kezdetén küldött volt követeket. És midőn ezek egyike, Pázmándy Dénes, a pesti országgyülés elnökletének átvételére hazatért, társa, Szalay László, bizatott meg, hogy a frankfurti gyülés mozzanatait figyelemmel kisérvén, minden alkalmat ragadjon meg, mely némi szálakat nyujthat kezébe egy szövetség megkötésére a középponti német hatalom és Magyarország között.

Kormányunk e végre jul. 19-kén következő pótlék-utasítást küldött Szalay Lászlóhoz : 1848. Aug.

„Küldetésének czélja átalános elvekben már előzőleg meg lévén határozva, ezennel oda utasíttatik ön, hogy az egyesűlt németbirodalmi végrehajtó hatalommal azon viszonynak, melyben Magyarország az ausztriai császárhoz a pragmatica sanctio értelmében áll, fentartása mellett, egy oly szövetségi szerződést ügyekezzék kötni, mely szerint :

„1. Magyarország és a Németbirodalom viszonylagosan kötelezik magokat százezerig terjedő hadsereg kiállitására azon esetben, ha a Németbirodalom vagy Magyarország határai a szláv elem által, vagy a szláv elemmel szövetkező más hatalmasságok részéről megtámadtatnának. . . .

„2. A kikötött hadseregek bár mily európai nép szabadságának elnyomására nem használtathatnak. És a segélyadás kötelessége csak azon esetben áll be, ha a szövetséget kötő hatalmasságok tartományai, vagy külső ellenség által támadtatnának meg, vagy, bár az anyaország alkotmányos szabadsága reájok is kiterjesztetik, mind e mellett is nyilt lázadás utján elszakadni törekednének.

„3. Ezen említett esetekben a kért segély-hadsereget egymásnak három hónap leforgása alatt kiállítani kötelezik magokat az érdeklett hatalmasságok.

„4. A hadseregek megindittatván, hazájok határain belől a segélyt adó hatalmasság által fizettetnek. Hazájok határát átlépve, rendes zsoldjaikat, minden kárpótlás nélkül, a segélyt kérő hatalmasságtól nyerendik.

„Ily alapokon megkezdheti ön a Németbirodalom végrehajtó hatalmával az alkudozásokat, biztossá tévén őt Magyarország azon őszinte barátságos indulatáról, melyet a két hatalmasság geographiai helyzete, Magyarországnak az ausztriai dynasztiához századokon át bebizonyitott hűsége és azon érdekegység igényelnek, melyet a Magyarországban lakó különfajú nemzetiségek közt a magyar és német elemnek szoros csatlakozása szükségessé teszen.

1848. Aug. „Ha az ausztriai státusadósságok egy részének Magyarország általi elvállalásáról hivatalos kérdés intéztetnék önhöz: feleletében oda nyilatkozzék, hogy ezen adósságokból legfeljebb csak a franczia háborúból származott magyar kamaralis kötelezvények elvállalásáról lehetne szó; a többiek pedig Magyarországot kötelezőleg legkevésbbé sem illetik; mert Magyarország minden bel adminisztrationalis költségeit önmaga fedezte; ezen kivül az összes monarchia hadseregének fentartásához, a törvényes király s az országgyülés között időnként megállapitott egyezkedések nyomán, részéről évenként egyenes adó utján tetemes költséggel járult, sőt még az ausztriai birodalmi pénztárba, nemcsak a királyi udvar fentartására rendelt kamaralis jószágoknak jövedelmeit, de még a sóból, vámokból, bányákból és más indirect adókútforrásokból eredett, milliomokra terjedő jövedelmeket is évenként befolyatta a nélkül, hogy a birodalmi kormány részéről Magyarországba vas- vagy kőutak épitésére, vagy az industria bár mely ágának nevelésére legkevesebb is beruháztatott volna. Ennek folytán ügyekezzék ön a Németbirodalmat meggyőzni arról, hogy ezen adósságok Magyarországot legkevésbbé sem illetik; egyébként ez minden esetre oly kérdésnek tekintendő mely, végeredményben, Magyarország gyülésének határozatától függ.

„Jelentse ki ezen kivül ön a Németbirodalom végrehajtó hatalmának, hogy Magyarország őszinte barátságát a Németbirodalom irányában tettleg is bebizonyitani kivánván, kereskedési tekintetben, más hatalmasságok fölött az egyesűlt Németországnak oly előnyt igér, mely a szövetséges népek jóllétét és boldogságát, tekintve Magyarországnak az aldunai tartományokkal közvetlen érintkezését is, a legnagyobb mértékben előmozdítani képes. Mely czélnak elérésére sürgesse ön, hogy a Németbirodalom viszonylagosan követsége által a magyar kormánynál képviselve legyen, hogy a különnemű áruczikkekre és termesztményekre vonatkozó vámszabályzat kölcsönös egyezkedés utján minél elébb megállapíttathassék.“

Maga az országgyülés is tett e szövetség megkötésére némi lépéseket. Gorove István képviselő aug. 3-kán indítványt tőn a ház előtt, helyeselné a ház a miniszteriumnak eddigi eljárását a német kérdésben s jelentené ki, hogy Németbirodalom és Magyarország, mint két önálló státus közt a közös érdekek alapján kötendő szövetséget óhajtja. Szólott aztán a kérdéshez több képviselő. Teleki László gróf beszéde alatt az egész ház, mintegy varázsvesszőtől illetve álla fel, s lelkesedéssel nyilatkoztatá rokonszenvét a német szövetség iránt. 1848. Aug.

Szólott utóbb Kossuth is, mint mondá, két okból : hogy örömét jelentse ki a képviselők ezen tiszta felfogású politikájának nyilatkozata fölött; és hogy azon félreértéseket, melyek az ausztriai nép részéről irányunkban fenforoghatnak, magyar szempontból eloszlassa. Nagy tetszéssel fogadott beszédében fejtegeté: mi annak oka, hogy a bécsi nép, mely a márcziusi napokban irántunk oly élénk rokonszenvet mutatott, érzelmeit irányunkban megváltoztatta? „Ennek oka, úgymond, abban fekszik, hogy a reactio a történetekben páratlan fondorlattal szakgatja szét a sympathia kötelékeit, melyek neki gátul szolgálnak. Bécsben most négy elem küzd: egyik azon párt, mely felfogva a dynasztia, a szabadság és a jövő kor érdekeit, a német birodalom egységéhez szít; a másik a reactio; a harmadik a szláv elem; a negyedik végre az osztrák miniszterium, melyet nem arról vádol, hogy az alkotmányosságot egyátaljában lerontani akarná; hanem vádol arról, hogy a magyar had- és pénzügyminiszterium visszaszerzésére való sóvárgása által annyira elvakíttatik, hogy nem látja, miként akarata ellen is vak eszközzé lett a reactio kezében. E három utolsó elem, bár különböző czélokból, egyaránt ellenzi a német egységet; ezt pedig ellenezvén, a szabadságnak, alkotmányosságnak, sőt magának a dynasztiának is vesztére tör; mert csak azok hű és okos alattvalói a dynasztiának s őszinte barátai a szabadságnak, kik belátják, hogy Ausztriának a német birodalomhoz csatlakoznia s abba beolvadnia kell.“

1848. Aug. Ezen fejtegetések nyomán és „nehogy a reactio mely, mint a pók, a virágból is mérget tud szívni, valamikép e kérdésre vonatkozó határzatot is félremagyarázza, mint tette azt az olasz kérdésben," Nyáry Pál indítványa szerint, oly értelemben hozta meg a német szövetség óhajtására vonatkozó végzést az országgyülés hogy, ha a bécsi kormány a frankfurti összpontosított német hatalommal, a német egység kérdése miatt, háborúba keverednék, azon esetben Magyarország pártolására ne számoljon.

Ezen, ekként végződött vitatások által egygyel ismét több bizonyítványát adta a magyar kormány és országgyülés, hogy hű barátja ugyan a szabadságnak s azt más népeknek is csak úgy óhajtja, mint magának; sőt hogy a dynasztiának is őszinte híve, feltévén, hogy a tiszteletben tartja a nemzet kormányzati önállóságát: de a politikai eszélyesség s óvatosság nem tulajdona. A rokonszenvet, melylyel a nemzet s kormánya az egységes Németbirodalom iránt viseltetett, csak helyeselni lehet; ezt önérdeke határozottan igényelte, s maga ellen vét, ha e szövetséget nem keresi; de nem lehet helyeselni azt, hogy ezen érzelmeit, minden szükség nélkül dobra ütötte, s mit csak a minisztertanácsban titkon kell vala tárgyalni, nyilt házban vitatta, és végzése által, mi félremagyarázásra különben is oly alkalmas, mintegy kihívja maga ellen a reactiot s a bécsi miniszteriumot. És e nyilvánosság annál kevésbbé volt helyén, mivel az udvar és a bécsi miniszterium bizonyos boszantására, tüntetést foglalt magában oly hatalom irányában, mely tényleg még nem létezett s létesülése nem is volt kétségtelen. Hogy sükeres és czélszerű legyen, a különben leghelyesebb politika sem nélkülözheti az eszélyt s óvatosságot az eljárásban. Érzé ezt a felső ház, s azon módosítással járult a képviselők végzéséhez, hogy „Magyarország annál kevésbbé hajlandó segedelmet nyujtani a német egység elleneinek, mivel meg van győződve, hogy e politikája teljesen megegyez a dynasztiáéval."

A frankfurti alkotmányozó gyülés, miként eleve is lehet vala sejteni, örömmel fogadta Magyarország követét; sőt megelőzve a magyar országgyülés határzatát, julius 22-kén, Möhring képviselő inditványára, oly végzést alkotott, hogy a középponti hatalom haladék nélkül tegye meg a szükséges lépéseket a Magyarországgal kötendő szövetségre. Mivel azonban János főherczeg, birodalmi kormányzó, ez időben Bécsben volt; és Szalay László, ki a birodalmi végrehajtó hatalomhoz volt küldve, általa forma szerint még nem fogadtatott el: a szövetség megkötése iránt annál kevésbbé lehetett mindjárt lépéseket tenni, mivel maga a birodalmi miniszterium is csak augusztus 10-kén lőn véglegesen megalkotva. 1848. Aug.

Mihelyt ez megtörtént, Szalay azonnal közlé megbizó levelét Hekscher birodalmi külügyminiszterrel s napot kért, melyen a kormányzó főherczegtől fogadtassék s meghatalmaztatását benyujthassa. Augustus 11-én kelt levelében tudtára adá a külügyminiszternek, hogy a magyar kormány a kötendő szövetség érdekében mindenek előtt óhajtaná, hogy Németország mennél elébb küldjön képviselőt Budapestre; reményét fejezvén ki, hogy bár a középponti hatalom, hír szerint, csak Londonba, Párisba és Sz.-Pétervárra szándékozik küldeni követet: tekintetbe vévén mégis azon sajátságos viszonyokat, melyek Magyar- és Németország közt fenforognak, a magyar kormánynak és országgyülésnek a kölcsönös szövetség mellett tanúsított lelkesedését egy rend kivüli követnek Budapestre küldése által viszonzandja. És, ha a miniszter tudni kivánná véleményét a küldendő követ személye iránt, jelentheti hogy Lichnovszky herczeg különösen *persona grata* leendene a magyar kormány előtt.

Midőn ügyeink napról napra bonyolódtak, viszonyaink Bécscsel mind feszültebbekké lettek, kormányunk újra meginté a maga megbizottát, a mind két félnek oly hasznossá válandó szövetség megkötésének siettetésére. Ez volt czélja Batthyáni Lajos augusztus 18-kán Szalayhoz küldött követ-

1848. Aug. kező érdekes levelének, mely egyszersmind némi más körülményeket is feltár előttünk:

„A reactio már nyiltan lép fel és többé nem titkolja szándékát s terveit. Magyarország van kijelölve első áldozatául. E végre az olasz győzedelem után huszonnégyezer katona küldetett Olaszhonba, szintannyi végvidékiek felváltása végett, hogy ezek egyesűljenek azon tizennégy zászlóaljjal, melyeket Jellasics Varasd körül már is concentrált. Ő hidakat készit s proclamatioiban betörését igéri. Ha aztán a horvátok, szerbek és reactionariusok segedelmével legyőzik a magyart: akkor akarnak Bécsnek menni, hol Windischgrätz és Hammerstein Jellasicsnak segédkezet nyujtand a végre, hogy megbüntessék azon oktalan várost és miniszteriumot, mely most bajunkat nagyobbítja és veszedelmünknek örűl.

„Ez, a mit irok, mind tény; s ezekből az következik, hogy előttünk legfelebb három hét van. Arra szólítom tehát fel önt, hogy ezt értesse meg a német diétával, és birja azt mielébb egy oly diplomatikai fellépésre, nemzetiségünk és függetlenségünk mellett, — legyen az követküldés, legyen az szövetségkötés, mely lépésnél fogva megakadályoztassék azon irány és törekvés, melynek diadala csak antigerman felsőbbséget tenne uralkodóvá Ausztriában; mert ezen műnek főtényezői mind szlávok. Ezt csak értendi a diéta."

Szalay László, e felszólitás következtében mind személyesen mind levélben többekkel értekezett az alkotmányozó gyülés és a végrehajtó hatalom tagjai közől. Egyebek közt egy levelében, melyet Leiningen herczeg elnökminiszterhez intézett, nyilvánitá: „miképen a Magyar- és Németország közti diplomatiai közlekedésnek minden halasztását veszélyeztetőnek látja küdetése czéljaira nézve.... Kormányom, így folytatja tovább, nem azért küldött, hogy annak elismertetését kialkudozzam; mert az magát mindenütt elismertnek hiszi, hol jogszerű és tényleges kormány létezik; — én azért küldettem, hogy a két hatalom közt kötendő szövetségre tegyek előzményeket. És merem állítani: hogy a független

Magyarország Németország egységének egyik legerősebb biztositéka. Mi Magyarország önálló kifejlését, mi annak megerősödését előmozdítja, ugyanaz elősegíti az egységes és szabad Németország hatalmát is." 1848. Aug.

Még gyakrabban s erélyesebben sürgeté Szalay a fentebb közlött kormányutasitás értelmében a szövetség megkötésére szükséges alku megkezdését, s e végett egy birodalmi követnek is leküldését Budapestre, miután augusztus utolsó napjaiban a birodalmi kormányzótól Magyarország meghatalmazott követének valahára elismertetett. Azonban, János főherczeg működései következtében, Frankfurtban is mind erősebb gyökeret vertek a bécsi reactio fondorlatai; s miként alább elbeszélendjük, Szalay buzgó ügyekezete egészen sükeretlen maradt.

A honvédelemre vonatkozó készületek.

A reactio e sokágú fondorlatainak meghiúsitására, s az ország jogainak, függetlenségének megóvására, miként Batthyáni fentebbi levele eléggé sejteti, nem is maradt fenn egyéb eszköze a nemzetnek, mint saját ereje. „A reactio már nyiltan lép fel, úgymond, Magyarország van kijelölve első áldozatául; . . . s legfölebb három hét van előttünk." Bizonyára rövid idő mind azon mulasztások helyrepótlására, melyeket a miniszterium, a békés kiegyenlítés hő kivánatában, eddigelé elkövetett. A napról napra fenyegetőbb körülmények tehát végre mind a kormányt, mind az országgyülést komolyan inték, mennél gyorsabban megalkotni az országgyülés első napjaiban oly lelkesedéssel megajánlott honvédelmi eszközökről, az országos hitelről és újonczállításról szóló törvényeket.

Egy erős hadsereg s annak felszerelésére szükséges pénz előteremtése lőn most a nemzet legégetőbb, mondhatni, életkérdése. Mi a haderőt illeti, nemzetőrökben nem volt ugyan hiány. A nép hamar felfogta a haza védelmének elkerülhetlen szükségét, s hazaszeretettől lelkesedve, annyi készséggel, annyi önfeláldozással indult táborba, mennyit egyelőre alig várt valaki. A nép valóban nagy, oly nagy volt

1848. Aug. önfeláldozó honszeretetében, hogy a függetlenségi harcz alatt az övé a legnagyobb dicsőség. A nép ezen nagysága a honszeretet kimeríthetlenségében, az önfeláldozás készségében minden egyéb jelenetet hasonlíthatlanul túlhalad fényével. Ha lelkünkben az események egész tömegén keresztül röpűlünk, leborúlni kényteleníttetünk e nagyság előtt.

Azonban, bár a kormány felszólitásaira a nemzetőrök a társaság minden osztályaiból szinte vetélkedve siettek is a táborba : a nemzetőrökre egyedül még sem lehetett bízni a haza védelmét. A nemzetőrség, még ha tökéletesen be van is tanítva, természeténél fogva alkalmatlan hosszabb háború viselésére. A magyar nemzetőrséggel pedig, mely még kiképezve s begyakorolva nem volt, annál kevésbbé lehetett sükeresen folytatni a háborút, mivel őket a legsürgetőbb mezei munkák évszakában rendes foglalkodásaiktól hosszú ideig elvonni nem lehetvén, minduntalan újakkal s épen akkor kellett felváltani, midőn a fegyverforgatást, a harcz folyama alatt némileg betanúlván, leghasznosabb szolgálatot tehettek volna.

Egy erős, rendes hadsereg gyors kiállitása lőn tehát a legsürgetőbb feladat. Azon kevés régi katonaság, mely a magyar ezredekből az országban volt, hasonlókép azon tíz zászlóalj is, mely a nyár elején toborzás által állíttatott ki, a háborút már tüzesen megkezdett szerbekkel annyira el vala foglalva, hogy abból a bánság és Bács megye veszélyeztetése nélkül semmit sem lehetett másfelé fordítani. A drávai tábort ennél fogva, mely Jellasics minden órán várható betörése ellen szinte nélkülözhetlen volt, két három zászlóalj rendes gyalogságon s néhány huszár osztályon kivül, egészen nemzetőrökből kellett összeszerkeszteni. A veszély pedig e részről annál fenyegetőbb lett, mivel, mint Batthyáni fentebbi leveléből tudjuk, a bécsi kormány Olaszországból huszonnégy határőri zászlóaljat készült visszaküldeni Horvátországba, melyekkel Jellasics rendes serege mintegy 35—40 ezerre vala emelkedendő.

A haza védelmére általában megajánlott kétszáz ezernyi hadsereg kiállitására vonatkozó törvényjavaslatot Mészáros hadügyminiszter augusztus elején nyujtotta be a képviselőháznak. Mivel azonban a ráczok ellen vezérlő főtisztekkel akkoron, s nem alap nélkül, fölötte elégületlen volt a közvélemény, a hadügyminiszter, a táborba utazni kénytelen, a hónap közepéig halasztá a tárgyalást. A törvényjavaslat főbb pontjai következők : 1848. Aug

1. A miniszterium felhatalmaztatik, hogy a megajánlott kétszázezernyi katonaságból negyvenezer gyalog s négy ezer lovas azonnal kiállittassék; más negyvenezer gyalog és négy ezer lovas pedig tartalékul képeztessék; és csak ha a veszély elháritására ez sem lenne elegendő, álljon ki a többi.

2. Újonczozás alá esik minden 19-dik életévét betöltött polgár, osztály, rang és vallás különbsége nélkül. Egyedül az egyházi személyek, családfők és a család fentartására szükséges egyetlen fiúk vétetnek ki.

3. A szolgálat ideje hat év. A kiállitás sora a 19 éveseken kezdődik s csak ha a kellő szám ezekből ki nem telik, teendő fokonként lépés az idősbekre. Ha ugyanazon korbelieknek csak egy része volna kiállítandó, azok sorshúzás által jelöltetnek ki. Megváltásnak s helyettesitésnek egyátaljában nincs helye.

4. A kiállitásra és besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedések az illető miniszterekre bízatnak.

A ház tagjainak nézetei a törvényjavaslat fölött, midőn az augusztus 16-kán nyilt házban tárgyaltatni kezdett, két, egymástól lényegesen különböző irányban ágaztak el. A hadügyminiszter s kik vele egyenlően vélekedének, azon szempontból indulván ki, hogy e tárgyban minden rögtönzés veszélyessé lehetne : az új sereget is a régi ezredek modorában, az osztrák hadrendszer és szervezet szerint akarták felállittatni, csak a helyreállandó béke idejére halasztván a magyarrá alakítást. Kivánták különösen, hogy a német vezénylet, mint a régiben még folyton létezett, az új seregben

1848. Aug. is megtartassék; mert, úgy mondák, különben remélni sem lehet, hogy a törvény királyi szentesítést nyerjen.

A másik felekezet ellenben nagy hévvel követelte, hogy a hadsereg azonnal teljesen magyar lábon szerveztessék, okul adván, hogy a régi katonaság nagy részének, különösen jobbára idegenekből álló tisztjeinek szelleme, nemzeti szempontból, úgy sem igen megnyugtató, s a régi rendszer mellett majd az új sereg is a réginek szellemét szívná magába. Az ország függetlensége különben is igényli, hogy a seregnek nemzeti vezénylete és szervezete legyen.

A minisztertanácsban e kérdés már az országgyülési tárgyalás előtt több ízben heves vitákat idézett elő; de magok a miniszterek sem tudtak megegyezni. Hogy Mészáros tábornok harminczöt évi szolgálata után az osztrák-magyar seregben, ennek rendszerétől, jellemének különben tiszta hazafiassága mellett, sem volt hajlandó, kivált a jelen háborús időben, rögtön elállani, könnyen megfogható. Batthyáni, a miniszterek többségével, úgy volt meggyőződve hogy, ha a sereg azonnal magyar lábra állíttatik, az udvari reactio előtt ez újabb botránykő lesz, s azt még inkább felingerlendi az ország ellen. És minthogy ő, néhány társával, mindenben, mi az ország önállósága tekintetében lényeges, mi életkérdés nem volt, készséggel hozott áldozatot a viszonyoknak, hogy avval a haza békéjét, mi legfontosabb életkérdés volt, megvásárolja: ebben is hajlandó volt engedni a körülmények igényeinek.

Kossuth ellenben, miként minden másban, úgy itt is, — és, miként a következmények tanusíták, itt nem helytelenül, mellőzve az engesztelő, többnyire félszabályú politikát, szigorún az ország függetlenségének terén maradt véleményével, melyet ő a következő czikkben fejtett ki hírlapjában:

„Tény, úgymond, hogy a birodalmi miniszterium Frankfurtban, a tartományi miniszteriumnak Bécsben megparancsolta, hogy az ausztriai hadak az ausztriai császári színeket tegyék le, s a német birodalmi színeket vegyék fel, — mi augusztus 6-kán valóban végre is hajtatott.

„Tény, hogy a bécsi miniszterium a pártütésben lévő horvátországi katonaság számára tőlünk ismételve pénzt követelt. Tény, hogy magát irányunkban a legellenségesebb lábra helyezi. 1848. Aug.

„Tény, hogy a magyar képviselő-háznak a trónbeszédre adott válasza miatt haragszik, . . . s kivánná hogy saját hazánkat veszni hagyjuk a tűzben, melyet a megbukott kormány, esése közben, nemtelen boszúval fejünkre gyujtott, s a bécsi alkotmányos miniszterium folytonosan szítogat; — kivánná, hogy ne legyen semmi más gondunk, mint az ő fonák politikáját, Olaszországban minden áron védeni.

„Tény, hogy az elveszett törvénytelen hatalom visszaszerzésének reactionalis szellemétől elvarázsoltatva, a magyar pénz- és hadügyi miniszteriumok visszaszerzésére irányozza minden törekvését.

„Vegyük fel már e tények természetes corollariumait.

„Magyarországnak Ausztriától független önállása, mint jog, nem a márcziusi napok új szerzeménye. Ezen önállásánál fogva nemzetünk hadseregének mindig önálló nemzeti lábon kellett volna állani; annyival inkább kell most e lábra állíttatnia, midőn az ausztriai hadsereg lenni megszűnik, s német birodalmi hadsereggé változik . . . .

„A második és harmadik tények corollariuma az, hogy a ki a pártütést ellenünk gyámolítja, az nekünk ellenségünk, az szentségtelen kezekkel tépi el a köztünk való szövetséget . . . Ő felségének és dynasztiájának el kell magát határoznia. Ő felsége önmaga ellen háborút nem viselhet . . . Oly időket élünk, midőn habozni nem lehet.

„Az utósó tény corollariuma: hogy mi hazánkat veszni senki kedvéért nem hagyjuk; mi alkuszunk ha kell, bárkivel is; alkuszunk, ha épen kell, tisztán horvát alapon, még tán Jellasicscsal is; de az ország önállását megnyírni akaró reactioval soha, és ezerszer soha! — — —

„Mi hát a teendőnk? — —

1848. Aug. „... Hogy az újdon felállítandó hadsereg csak magyar lábra állíttathatik, az igen természetes. Hiszen ez a magyar nemzetnek mindenkor jogszerű követelése volt; — s mikor a veszély körmön égett, nem is volt ellene kifogás. A magyar insurrectio mindig csak magyar zászló alatt állt, magyar parancsszót ismert...“

A képviselő ház többsége előleg is Kossuth nézeteiben osztozott, s Mészárosnak a tárgyalás megkezdésekor nem sok reménye lehetett véleménye keresztülvitelére. „De, úgymond, ha talán a ház, sőt az egész hon kivánatának megfelelni nem lehetek is szerencsés: mégis gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.“ Megmutatni törekedett tehát, hogy az új sereget magyar rendszer szerint, mely még nem is létezik, melyet csak békében, hosszabb idő alatt, nagy munkával lehet majd teremteni, kivált háború idején a lehetetlenséggel határosnak tartja felállítani. De ha talán a haza nagyobb veszedelme és időveszteség nélkül le lehetne is győzni a technikai nehézségeket, miután, úgymond, szomszédainkkal „egy kalap alatt állunk“, politikai okokból nem tanácsos. Ellenben, ha a régi rendszer tartatik meg, kevés idő alatt kész sereget nyerünk. „A hazának joga van ugyan, hogy magyar legyen hadserege; de e jogot úgy tanácsos csak gyakorolni, hogy rögtönzés, hevenyészet által kárára ne váljék.“

Az elnökminiszter más részről arra figyelmezteté a házat, hogy e tárgyban nem egyedül a nemzeti jogokat, sem nem azt kell tekinteni, mi kivánatos hazai szempontból; hanem szem előtt kell tartani azt is, miképen arra, hogy a ház határzata törvénynyé legyen, a király hozzájárulása szükséges. Ha oly alakba öntetik a határozat, hogy ő felsége el nem fogadja: leléphet ugyan egy vagy más miniszter; de törvény nem lesz a végzésből, s a nemzetnek nem lesz hadserege.

Voltak azonban sokan, kik Nyáryval úgy vélekedtek hogy ilyes tekinteteket nem kell, nem szabad figyelembe venni; mert a király nem teheti, hogy az összes nemzetnek

kétségbevonhatlan jogon alapúló kivánatát törvénynyé ne szentesítse. 1848. Aug.

Több napig elég higgadtsággal ugyan, de élénken folyt a vita a pártok közt melyek, miután magában a minisztériumban is véleménykülönbség létezett, mindaddig nem egyezhettek meg, mig végre augustus 19-kén a két vélemény közt egy közép uton nem egyesűltek a miniszterek. A két véleményből összeszerkesztett végzés abból állott, hogy az országban létező magyar ezredek harmadik zászlóaljai egészíttessenek ki a régi rendszer szerint, — mi mintegy tizenkét ezer újonczot teend; a többiekből szaporíttassanak a honvéd-zászlóaljak, szintúgy magyar lábon szerveztetvén, mint a már létező tiz honvéd-zászlóalj.

Kossuth ékesszólásának nem volt nehéz feladat, e minisztertanácsi végzést a házzal is elfogadtatni. Legsúlyosabb volt azonban Mészáros hadügyminiszter helyzete, ki a katonai hatóságoknak igéretet tett volt, hogy az újonczokat a régi rendszerben szervezendi. Őt is felhívta tehát Kossuth, hozná meg a maga részéről szinte az áldozatot; mire ő aztán ekként nyilatkozott: „Uraim, midőn meggyőződésemet, melytől elállani nincs hatalmamban, a ház akaratának alája vetem, személyemre nézve komoly egy szót mondtam, mert multamnak nagyobb részét ez által elvágtam a jelentől; adott szavamat be nem váltottam, s mikor ezt tettem, mint katona sokat tettem. Nem tudom, lesz-e ez méltányolva azoktól, kiknek igértem valamit, hibásan, az igaz, — de remélem, hogy mint katonák, polgárok és hazafiak meg fognak nyugodni."

Mészáros e törvény tárgyalásakor lépett fel először bővebben a közönség előtt. Bár véleménye, meggyőződése a nagy többségével ellenkezett, ez mind a mellett sem vonta meg tőle bizodalmát. Sőt egyébiránt mindenből kitünő buzgó hazafias érzelmei, jellemének ritka becsületessége, tisztasága s egyenessége, a társas életben tanúsitott kedélyessége, és a gyakran kedvderitő humor, melylyel

1848. Aug. nyilvános szónoklatát fűszerezte, mindenek felett pedig a németes szellemű hadseregben töltött harminczöt évi szolgálatának daczára teljesen megőrzött magyar zamatú egyénisége által nagy mértékben kiérdemelte a közbecsülést és közkedvességet. Ellene soha még akkor sem támadt ellenszenv, midőn később a hadsereg vezérletét alkalmilag többször átvévén, abban a szerencse kedvezésének nem örvendhetett.

A budget tárgyalása. Az újonczállitási és hadszervezési törvényt — mely a miniszteri javaslattól még abban is eltért, hogy a szolgálati időt négy évre szállította le, bevégezvén, nyomban az átalánosan már megajánlott hitelt illető törvényjavaslattal kezdett foglalkodni az országgyülés. A pénzügyminiszter előadása három fő részre szakadt. Az elsőben kimutatta a pénzügy kezelését a mult országgyüléstől junius utóljáig; a másodikban előterjeszté a budgetet julius 1-től deczember végéig; a harmadikban bevételi s kiadási előirányzatot és adótervet mutatott be a következő 1849-ki évre.

Az elsőre nézve előadá miként, bár tárczája átvételekor összesen csak 606,015 forintot talált a kincstárban, a megszaporodott költségek fedezését tekintve, mind' e mellett sem akadt fenn eddigelé; s még az ajándok- és kölcsönkép begyűlt pénzek is illetetlenül maradtak.

A folyó év második felének költségvetését*) illetőleg,

*) Ebben a következő tételek állnak:

A királyi udvar	2.166,667	ft.
A nádor udvara s hivatala	112,860	„
Elnökminiszteri hivatal	41,750	„
Külügyminiszteri „	49,308	„
Belügyminiszteri „	408,720	„
Pénzügyminiszteri „	1.449,910	„
Közmunkaminiszteri hivatal	4.412,475	„
Ipar s kereskedelmi „	318,813	„
Vallás és közoktatási „	825,414	„
Igazságügyi hivatal	404,590	„
Hadügyi „	16.480,000	„
Nemzetőrség	2.175,000	„
Összes kiadás	28.845,507	„
„ bevétel	10.126,730	„
Hiány	18.718,777	„

kitűnt előadásából, hogy miután a remélhető jövedelem csak 10.126,730 ftot teend, a költség ellenben 28.845,507 ftra rúg: a fedezendő hiány 18.718,777 ftra emelkedik. Azon kérdésre nézve, miként fedeztessék e hiány? előadá: miképen e zavaros időben kölcsönt mástól kapni nem lehetne, mint a bécsi banktól, mely már ajánlott is a kormánynak tizenkét és fél millio forintot. De ezen kölcsön elfogadása nem tanácsos. Mert miután a bécsi bank azon feltételt tűzte ajánlatához, hogy a magyar törvényhozás a banknak 1866-ig tartó kizárólagos kiváltságát elismerje, s maga semmiféle magyar pénzjegyet ne bocsásson ki: e kölcsönért az ország független pénzügyét kellene feláldozni. A hiány fedezésére nem marad tehát más mód, mint papirpénz kibocsátása. A kormánynak nyitandó hitelt a miniszter harmincz millió forintra kivánta emeltetni; mivel a hadügyminiszteri költségvetés csak az előleg kiállitandó negyvenezer gyalog és tízezer lovas seregre számíttatott; könnyen megtörténhetik pedig, hogy ez a hon védelmére elégséges nem lévén, a folyó év alatt még egyszer annyi katonát kell kiállítani. 1848. Aug

A következő évre szóló költségvetést végre ekkép adta elő: a kiadás összesen 62.222,368 ft.*) A bevétel, az egyenes adón kivül, melyre nézve, mivel az adóban ezentúl a

*) Az egyes tételek ím a következők:

A király udvartartására	3.000,000	ft.
A nádor udvarára s hivatalára . . .	225,720	„
A miniszterelnök „ . . .	35,500	„
Külügy	94,890	„
Belügy	817,440	„
Pénzügy	1.995,011	„
Földmivelés, ipar s kereskedelmi ügy	994.526	„
Közmunkaügy	8.799,950	„
Vallás és közoktatási ügy	2 902,394	„
Igazságügy	809,180	„
Hadügy	39.197,757	„
Nemzetőrség	3.350,000	„
Összes kiadás	62.222,368	„
„ bevétel	16.359,053	„
Hiány	45.863,310	„

1848. Aug. nemesség is részt vala veendő, új törvényjavaslatot kellend a ház elébe terjeszteni, 16.359,053 ftra számíttatott; minek folytában 45.863,310 forintnyi hiány marad. A kiadás legnagyobb tételét a honvédelem költségei okozzák; ezek mindazáltal a jövőben egy, a poroszéhoz hasonló, olcsóbb honvédelmi rendszer behozatala által, mintegy negyedrészre fognának leszállani.

Az egyenes adó rendszerét a pénzügyminiszter gyökeresen megváltoztatta benyujtott tervében. Eddig azon rendszer divatozott az országban, hogy a törvényhozás, a kormány által kimutatott szükséglet szerint, bizonyos összeget vállalt az országra s osztott fel a hatóságok között. E rendszer nemcsak igen hiányos, hanem igazságtalan is volt, épen a szegényebb osztályt terhelvén legsúlyosabban. E helyett most oly adórendszer tétetett javaslatba, mely szerint törvényhozásilag volt meghatározandó, mennyi adó szedetnék be minden hold föld, minden lakszoba, minden vagyon, kereset és személy után. Tervében a miniszter a tiszta jövedelemnek hat százalékát indítványozá egyenes adó gyanánt kivetendőnek. Ezen kivül pedig többféle közvetett adót, — minők: a lajstromzási és bélyegdíj, szeszgyártási, italmérési és dohányárulási adók, — indítványozott kivettetni az országra.

Ezen adónemek jövedelmét 1848-ki november 1-től 1849-ki év végéig hozzávetőleg 21 millió forintra számítá a miniszter, mi által a két évi, összesen 61 millióra rugó hiány mintegy 40 millióra fogna leolvadni. Mivel azonban sem ezen adónemek eredményeit, sem a háborúnak, kivált ha az még 1849-ben is folyna, költségeit egyelőre pontosan kiszámitani nem lehet, az egész 61 milliónyi hiány fedezésére hitelt kért a pénzügyminiszter. Valószinű lévén pedig, hogy a törvényhozás e hitelt kamatlan pénzjegyek kibocsátásában szavazandja meg: e pénzjegyekre nézve következő pontokat kivánt törvényül elfogadtatni: 1. Azoknak teljes, névszerinti értékét az állam minden jelenlegi s jövendőbeli

közjövedelmeivel biztosítja. 2. A pénzjegyek minden köz- 1848. Aug. pénztárakban, névszerinti értékökben, ezüst pénz gyanánt fogadtatnak el. 3. E kamatlan pénzjegyek, 1852-ki évtől kezdve, minden évben legalább három millió erejéig el fognak törlesztetni; kivéve, ha azoknak forgalomban maradását a törvényhozás jótékonynak, a közjóllétre kivánatosnak találná; mely esetben aztán érczalap volna alkotandó.

A dolog természete szerint legelébb a budget s adótörvény volt volna ugyan tárgyalandó, és csak azután kell vala a sornak a hiány fedezését illető törvényjavaslatra kerűlni. De Kossuth ezt több oknál fogva legelül s a budgettől s adótól különválva kivánta a ház által tárgyaltatni. Ezen okok egyike abban állott, hogy előre is látni való volt, mikép a budget s új adórendszer tárgyalása, mely alkalommal eddigelé még meg nem vitatott több új eszme kerűlende szőnyegre, hosszabb ideig fog tartani. A közszükségletek pedig a budai főpénztárnál havonként már is két s fél milliónyi kiadásokat igényeltek, miket az üres kincstár nem fedezhetett; e költségek pedig az új hadak szervezése által még tetemesen megszaporodtak. Nehogy tehát a honvédelemben hátramaradás történjék, mennél elébb nagy pénzerőre volt a kormánynak szüksége. De ezen kivül még titkosabb okok sem hiányzának. Kormányunk az országgyülést a veszélyeknek közepette, melyek a haza egén már tornyosodának, eloszlatni nem tartá tanácsosnak. Már pedig, miként a fentebb közlött királyi leiratból értők, a reactio mennél elébb szabadulni kivánt az országgyüléstől; mi végett annak befejezését sept. 17-re már ki is tűzte. Nehogy tehát a reactio ebben czélt érhessen, a budget tárgyalását, melynek befejezte előtt az országgyülést a törvény kikötése szerint bezárni nem lehetett, mennél későbbre kivánta kormányunk halasztani.

Ezen okok sokkal erősebbek voltak, mintsem hogy nagyobb ellenzésre talált volna a kormány indítványa. És

1848. Aug. így lőn, az hogy augusztus 26-kai ülésben mind az újoncz-állitást, mind a hitelnyitást s a kamatlan pénzjegyeket illető törvényjavaslat egyértelemmel elfogadtatott. Három nap múlva a felsőház is kimondta hozzájárulását.

A megalkotott törvények, hogy azokra a királyi sanctio is megnyeressék, azonnal Bécsbe vitettek. Mielőtt azonban erről szólanánk, ideje elbeszélnünk azon eseményeket, melyek időközben Horvátországban s a szerbektől lakott déli részeken történtek.

NEGYEDIK FEJEZET.

A horvát pártütés és a szerb lázadás aug. végéig.

Mialatt az országgyülés e munkálatokkal foglalkodék, a haza körülményei mind aggasztóbbakká váltak; a veszély, melyet a reactio ellene alattomban előkészített, lépésről lépésre közeledett. 1848. Aug.

Jellasics előkészületei a betörésre.

Jellasics, Bécsből hazatérvén, augusztus 6-kán egy nyilatkozványt bocsátott a horvát néphez, melyben miután elmondta, hogy találkozása a magyar miniszterekkel János főherczeg előtt czélra nem vezetett, pártjának ingerűltségét a magyarok ellen élesztendő, politikai vértanúként mutatta be magát nemzetének. „Sem személyes veszély, úgymond, sem azon mély sérelem és megalázás, mely a junius 10-kei nyilvánosan még vissza nem vont manifestumból reá háramlik, nem gátolhatja őt abban, hogy szeretett honfitársainak, úgy Horvát-, Tót- és Dalmátországban, mint a szerb vajdaságban békéjét és szabadságát megőrizze.“

Ámbár ő Bécsben Batthyáni elnökminiszternek azt igérte volt hogy, ha a magyar tábor a Drávától távozik, seregeit ő is szétoszlatandja: mindazáltal, be sem várva a drávai magyar had mozdulatát, mihelyt Zágrábba visszatért, a legnagyobb erélylyel s buzgalommal szaporitá és szervezé Varasd körüli táborát. Az ottocsányi ezred egy zászlóalja augusztus 9-kén Zágrábba érkezvén, ahhoz a szemle alkalmával következő szavakat intéze: „Barátim, nem sokára a Dráva mellett leendünk, s tizennégy nap

1848. Aug. múlva, mint győztesek fogtok visszatérni, hogy aztán békében és szabadságban boldogúl éljetek.“ Meghittebbjei előtt pedig oly módon nyilatkozott, hogy csak vagy tíz napig várja, mit határozand a pesti gyülés azon feltételekre, melyeket a kibékülés alapjául Bécsben Batthyáninak elejébe terjesztett.

És valóban, minden oda mutatott, hogy a betörést — melyet egyébiránt a horvát nép „békéje és szabadsága“ semmi tekintetben sem igényelt, — nem szándékozik sokára halasztani. Míg egy részről a hon lévő határőri zászlóaljakat s a szerezsánokat Varasd körül összegyűjté; más részről Radeczkyt hírnök által sürgeté, sietne az Olaszországban létező határőri zászlóaljakat visszaküldeni. E haza indított zászlóaljak számát maga a bécsi hivatalos hírlap huszonnégyre számította. E rendes katonaságon felül, melynek száma, az Olaszországból hazatértekkel harminczhat zászlóaljra emelkedett, a lakosokból számos nemzetőri zászlóaljakat alakított s kötelezett tábori szolgálatra, még halálos büntetéssel is fenyegetvén a vonakodókat. A Károlyvártt s más hadi parancsnokságok székhelyein létező ágyukat s egyéb hadszereket Zágrábba és Varasdra vitette; az ágyuk és társzekerek előfogatára lovakat szedetett, pénz helyett egy évre szóló hat százalékos kötelezvényeket adatván azok birtokosainak. Mivel lovasság Horvátországban nem létezett, a püspökség nemeseit, a régi banderialistákat, vagy a jobb módú, lovakkal biró parasztokat ültette fel. A sereg élelmezésére szükséges gabona beszerzése végett, az országban létező gabona mennyiségét összeíratta s a földesuraknak kötelességökké szabta, hogy a jószágaik határában összeírt gabonából a kivetett mennyiséget, szabott áron, magok szedjék be s adják át a hatóságoknak. A napi költségek fedezésére Bécsből is vett ugyan több ízben pénzt; de e mellett adókat is szedetett. Azok, kik a mult időből alkotmányos magyar érzelműeknek ismertettek, ezen önkényes adók által nemcsak súlyosabban terheltettek, de csaknem egészen kifosztattak.

A zsarnokságot és anarchiát, mely Jellasics e hadkészületei alatt a tartományban uralkodék, egy szemtanú következőleg ábrázolja: „A kivándorlók száma naponként növekedik. Eleinte csak a magyar rokonszenvű horvátok vonultak ki; később a nyugalmazott tisztek s hivatalnokok; most már annyira ment a dolog, hogy a neutralisok, sőt az ugynevezett hazafiak közől is sokan odahagyják Horvátországot. Így Osegovics Metell is családostul Pettauba költözött. Ezen kivándorlások még nagyobb aggodalommal töltik el a hátramaradtakat. Ehhez járul a beszállásolások nyomasztó terhe s a mindenfelé kémlődő veresköpenyesek serege. De a mi legfőbb, a jobb módú lakosok félnek az illyrek fanatizmusától, kik már minden hivatalokat kezökben tartanak, s így a katonai erővel is rendelkezhetnek.“ Elbeszélvén aztán, miként fogatta el Bogletics, báni biztos, szerezsánok által, Fabriczy hivatalnok nejét és leányát, mivel magántársaságban azt merték mondani, hogy István nádor magasabb rangú, mint a bán, így folytatja leirását: „Ily ijesztő manoeverek által a békeszerető polgárt könnyű áldozatokra birni. A harczosok száma szaporodik; pénz is foly be. A ki önként nem adakozik, azt a bizottmány az illyr szeszély kulcsa szerint róvja meg. Így például, egy nem az ő pártjokhoz tartozó nemes, ki összevont háztartása mellett némi tőkepénzzel bir, több ezernyi forint fizetésére kényszeríttetett; ellenben az illyrekkel sympathizáló nagyobb birtokúak is fél annyi, vagy még kevesebb adóval terheltetnek.... Az országnak most nincsenek törvényei; de van dictatorsága, és ez is több kezekben letéve. Birákká oly emberek neveztettek ki, a kik egykor magok is gyilkolásról stb. vádoltattak. A harminczadi hivatalnokok, kik esküjökhöz hívek maradtak, hivatalaikból elmozdíttattak; többeket szerezsánok tartanak fogva, míg a, kötelességök szerint, Magyarországba szállított pénzeket saját erszényökből meg nem térítik.... A sok apró zsarnok közt azonban legfőbb személy b. Neustädter tábornok Varasdon, ki minduntalan avval fenyegetődzik, hogy tizenkét ezer emberével Budára

1848. Aug.

Horvátország állapota.

1848. Aug. megyen, Pestet halomra lövöldözi, a magyar minisztereket lenyakaztatja. Ezen úr a békeszerető varasdiakat, hazafiúi érzelem hiányának ürügye alatt, a vörös köpenyesek által mindenökből kifosztatja.... Nem régiben Kukuljevics szolgabiró a töpliczieknek hivatalosan tudtokra adá a zágrábi gyülés azon határzatát, minél fogva a közönségnek bormérés engedtetik. Ez ellen mindazáltal a papság óvást tett, s a parasztoktól visszafoglalá kiváltsága használatát. A történteken elbámult parasztság, borai elkobzása után, még a perköltségekben is elmarasztaltatott, s azon felül meg is botoztatott; a nagyon öregeknek vesszővel idézteték emlékezetökbe hajdani gyermekségök.... Itt nem az a jelszó: legyen igazság vagy veszszen a világ; hanem az: hogy a czél szentesíti az eszközöket, s a ki nincs velem, az ellenem van" stb.

Az igazságot Jellasics személyesen is ily módon szolgáltatta ki. Augusztus hónap folytában tett körutja alatt, hogy a népet fegyverfogásra feltüzelje, több helytt azt igérte, hogy hadi szolgálataik díjául a földesurak javait osztandja fel köztök. Így lőn egyebek közt Miholáczon, Verőcze megyében, hol b. Prandau jószágát valóban le is foglaltatta. Ilyeseket azonban kivált a magyar határszélek szomszédságában szokott tenni, hogy a Baranya, Somogy és Zala megyei parasztok közt híre terjedjen, s ha majd betör, részökről ellenállást ne szenvedjen. És valóban, Baranya megyében a nemmagyar ajkú nép már kezdé is fenhangon beszélni, hogy nem sokára majd jobb dolga leend Jellasics alatt. Ily s hasonló tetteket, minőkkel utóbb még gyakrabban találkozandunk, nem szégyenlett elkövetni ő, ki szózataiban az igaz ügyet, szabadságot, Európa népeinek sympathiáját emlegette; ki a nemzetőrök felavatási esküformájába egyebek közt e szavakat is beigtatta: „a rendnek helyreállitásáért, minden vagyon és utólsó csepp vér feláldozásával."

Horvát küldöttség Bécsbe. A béke- és rendszerető horvátok, ily zsarlások- s fosztogatásoknak lévén kitéve mindenfelől, augusztus végén egy küldöttséget intéztek Bécsbe, bepanaszolni sanyarú állapotjokat,

s védelmet kérni a fejedelemtől a státushatalommal rendszeresen űzött zsarnokság ellen. A küldöttség nemcsak a királynál, hanem Ferencz-Károly főherczegnél is előadta panaszait s kérelmeit; de olyféle általános szólásformákon kivül, hogy az ügy nem sokára jobb fordulatot veend, nem nyert semmi vigasztalást. 1848. Aug.

Jellasicsnak nagy buzgalommal folytatott hadi készületei Magyarországban annál méltóbb aggodalmat ébresztének, mivel kormányunk, miként Batthyáninak Szalayhoz Frankfurtba intézett s fentebb közlött leveléből olvastuk, hiteles tudósitásokat vőn, hogy Olaszországból valóban huszonnégy határőri zászlóalj indíttatott vissza Horvátországba, Jellasics parancsai alá. E tény kételkedni nem hagyott, hogy mihelyt e zászlóaljak megérkeznek, Jellasics azonnal végrehajtandja a betörése iránt többször ismételt fenyegetéseit.

Növeszté az aggodalmakat az, hogy kormányunk a mindinkább elmérgesűlő szerb lázadás ellen kénytelenittetvén fordítani legjobb hadi erejét, a Drávánál képtelen volt elégséges rendes katonaságot összegyűjteni. Az őrvonalt képző felkelt nép mellett itt csak a Waza- és Ernő-sorezredek egy-egy zászlóaljai, két honvéd zászlóalj s két huszárezred, 16 ágyuval táborozott Ottinger tábornok vezérlete alatt. De az erő csekélységénél még nagyobb baj volt, hogy a vezér hűségében sem lehetett bízni. Ottinger inkább csak régi huszár bajtársának, Csányi László kormánybiztosnak rábeszélései, mint hazafiúi lelkesedés által indítva, vévén át a sereg vezérletét, rendes zászlóaljait Nagy-Kanizsánál pontositá össze, mint a nem sokára elárult indulatából gyanítani lehet, inkább azért, hogy azokat a bán kezébe játsza, mintsem velök a hazát megvédje. Ő hamar titkos érintkezésbe lépett Jellasicscsal; sőt Varasdon személyesen is felkereste őt, Bécsben járta előtt, természetesen a békés kiegyenlités megkisértésének ürügye alatt. Miről értekezett ott Jellasicscsal, Neustädterrel s egyéb régi ismerőseivel, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy a tiszteletére készített lakoma alatt felmelegedve,

1848. Aug. a császári kir. sereg egységéért is emelt s üritett poharat. A bán teljesen megérté e pohárköszöntés horderejét, s örömmel telt szíve kicsordultában felkiálta: „Ottinger meg van nyerve, ő a mienk!“ E jelenet után, melynek híre hamar elhatott a fővárosba, Ottinger nem maradhatott tovább a sereg élén. Elmozdíttatását lemondással előzte meg, mit betegséggel indokolt. Utóbb, Windischgrätz betörésekor, mint egy lovas dandár parancsnoka, harczolt a haza ellen. Helyét a drávai sereg élén kormányunk ideiglen Melczer ezredessel, majd gr. Teleki Ádám tábornokkal töltötte be.

De mindenek felett legnagyobb aggodalmat ébresztett kormányunkban az hogy, több kétségtelen tények tanúbizonysága szerint, az osztrák miniszterium Jellasicscsal már minden leplezés nélkül egy kézre dolgozott; különösen Latour hadügyminiszter neki időről időre pénzt és lőszereket szállíttatott; egyebek közt Grätzből a szükséges tüzérekkel együtt tizenhat ágyut adott rendelkezése alá; a magyar kormánytól Fiumébe küldött magyar granátosokat Olaszországba parancsolta; minek következtében a védetlen kikötő város a horvátok által elfoglaltatott, gróf Erdődy János kormányzó, a kormányszékkel együtt felfüggesztetett stb.

A szerb lázadás növekedése az innsbrucki küldöttség visszatérte után.

Sőt, már nemcsak a bánt, hanem a fellázadt ráczokat is nyilván segélyezé a függetlenség megbuktatására a reactioval szövetkezett bécsi miniszterium. A szerbek épen azóta léptek fel merészebben s kezdték meg a polgári háborút mindenütt, hol tömegesebben laktak, mióta az Innsbruckban járt küldöttség visszatért. E körülmény kétségtelenné teszi, hogy Rajasics patriarcha határozottabb utasításokat hozott magával. A nép között már visszatérte előtt oly hírek terjesztettek, hogy maga a császár is ösztönözte volna a patriarchát a magyarok elleni háború erélyesebb folytatására. Ez, mint tudjuk, valótlan volt ugyan; de alkalmas indok a szerbek feltüzelésére. A vezéreknek elég volt tudniok, hogy az udvari párttól s a bécsi miniszteriumtól pártoltatnak, s a patriarchát, ki őket erről biztositá, Suplikácz választott vajda megérkez-

téig az odbor egy gyülésében haladék nélkül a nemzet ideiglenes kormányzójává (Upravitelj narodna) választották. Rajasics az igazgatást átvévén, annak külön ágait az odbor tagjai közt osztotta fel. Majd a táborokban is személyesen megjelent, s izgató beszédei által az összegyűlt fegyveres csapatokban is új lelkesedést ébresztett. Biztositásaira, hogy a nemzeti mozgalom az udvar s a bécsi kormány által is gyámolíttatik, a felkelők soraiban azontúl ama határőri tisztek is szolgálatot vállalának, kik eddig készebbek voltak rangjokról lemondani, mint a lázadásban részt venni. A patriarcha Jellasicstól és Szerbországból pénzt, élelmi s öreg lőszereket és gyakorlott tüzéreket is szerzett. Szóval mindenről gondoskodott a lázadás tüzének élénkebb felszítására. 1848. Aug.

De a felkelt nép bizodalmának szilárditására talán mind ezeknél hatalmasabb indok volt az, hogy egy új elemmel, a törökországi szerviánusokkal, menten gyarapodni látták erejüket. Említők, hogy a karloviczi főodbor sürgetéseire, Szerbország kormánya is mind hajlandóbb lett támogatni a magyarországi felkelt szerbeket. Garasanin miniszter ezt annál bátrabban tehette, mivel eleve is biztosítva volt, hogy ezen ellenségeskedés által nemcsak összeütközésbe nem jő az osztrák császári kormánynyal, sőt annak még kedves dolgot is teszen. Mayerhoffer, a Belgrádban székelő osztrák consul, kétségkivül a kormányától vett utasitás szerint, maga volt e dolognak legbuzgóbb előmozdítója. Karagyorgyevics Sándor, Szerborszag fejedelme tehát, ki e befolyások mellett tapasztalá, mily népszerű lett tartományában a magyarországi szerbek segélyezésének eszméje, bár maga minden egyenes beavatkozástól tartózkodott, egyátaljában nem ellenzé, hogy minisztere, Garasanin, Petrovics kormánytanácsossal szövetkezve, a népet izgassa, s alattvalói közől ezrenként szálljanak át a Dunán felkelt rokonaik segedelmére.

A szerbországi kormány avatkozásai a lázadásba.

A magyar kormány, mihelyt e betörésekről értesült, azok ellen mindjárt óvást tétetett a török hatóságoknál: Sándor fejedelemtől pedig a belgrádi franczia consul közbenjárása

1848. Aug. által sürgetve követelé, őrzené meg szigorún, mire állásánál fogva státusjogilag köteleztetik, a közönyösséget, s tiltaná meg alattvalóinak a fegyveres átjövetelt Magyarországba. Az igéretek sem a török hatóság, sem a fejedelem részéről nem hiányzának. A porta nem is késett megintetni a fejedelmet, tartaná fenn a neutralitást. De Mayerhoffer, osztrák consul, izgatása minden sikerétől megfosztá a magyar kormány fellépését. Sándor fejedelemnél ezen kivül még személyes érdekek is keveredtek a dologba, Mayerhoffer ösztönzéseinél is sokkal hatékonyabbak. Obrenovics Mihály herczeg, ki Sándor által 1842-ben fejedelmi székéből elűzetvén, jobbára Bécsben lakott, a forradalmas időt fejedelemségének visszaszerzésére felhasználni óhajtván, pártja által titkon izgatni kezd vala Szerviában. Juniusban pedig Bácskában személyesen is megjelenvén, nemcsak helyeselte a felkelést; hanem segélyt is igért a felkelőknek, ha fejedelemségét visszanyernie sikerűlne: működnének tehát vele közre, hogy Sándor Belgrádból elűzessék. Gondoskodék egyszersmind arról is, hogy ezen igérete Szerviában, hol a magyarországi rokonok felkelése mindinkább nemzeti ügynek tekinteték, köztudomásra jusson. Az Obrenovics-párt emberei ezóta a magyarországi szerb lázadás támogatása által saját főnökük ügyét vélték előmozditani. Ők a vajdaságot Szerviával egyesiteni s független szerb állammá óhajták emelni Obrenovics Mihály uralkodása alatt; mit csak a magyarországi lázadás és belső forradalom diadalmától remélhetének. E végett minden lehetőt elkövettek, hogy honosaik a lázadást segélyezzék, kivált midőn észrevették, hogy Sándor fejedelem, státusjogi tekintetekből még ingadozik, s hacsak színre is, közönyösnek mutatja magát.

E fondorlatok azonban nem maradtak titokban Sándor fejedelem előtt. Ő tehát, látván, hogy a magyarországi szerb lázadás támogatása mindinkább oly népszerűvé lesz alattvalói közt, hogy annak pártolása nélkül maga is alig tarthatná meg fejedelmi székét, menten hajlandóbb lett Rajasics és a karlóczai főodbor kérelmeinek teljesitésére. Mivel azonban a

magyar kormány újabban is komolyan sürgeté a neutralitás fentartását, mit a francia consul buzgón támogatott: Garasanin tanácsa szerint, julius 11-kén Kragujeváczon, egy nagy nemzeti gyülést tartott, melynek czélja volt, Szerviának magatartása fölött a magyarországi felkelés irányában népe szinével tanácskozni; egyszersmind pedig az Obrenovics-párt titkos fondorlatait meghiúsitani. A gyülés abban állapodék meg, hogy nyilvánosan megtagadandó, titkon mindazáltal lehetőleg elősegítendő a magyarországi szerb felkelés. E végzés értelmében, a porta intésére, a franczia consul figyelmeztetéseire, s a magyar kormány ismételt sürgetéseire adassék oly válasz, hogy Szervia szigorún megőrzendi a neutralitást; a karlóczai odbornak hivatalosan irassék meg, hogy a szerb kormány a maga kényes állásánál fogva nem segítheti a felkelést; sőt a magyar kormány teljes megnyugtatására, Belgrádban s a határszéleken a népnek nyilvános szózatokban színleg szigorún tiltassék meg a magyar szerbek segélyezése. Titkon azonban a kormány tegyen meg mindent, mit a közönyösség e színleges fentartása mellett a karlóczai odbor kérelmeinek s a szervián nép segélyezési kivánatainak teljesítésére tehet. E végett Karlóczára s a szerbek táboraiba küldessenek biztosok; s egy tekintélyesebb szervián, mint önkéntes álljon az átszállandó csapatok élére. 1848. Aug.

Sándor fejedelem s minisztere, Garasanin, e nemzeti határozatok által fedve, ezóta saját biztosaik által rendeztették a tartomány belsejében a felkelők segélyére menendő önkéntesek toborzását, s a fölfegyverzetteket magok szállíttatták át a Szerémségbe s a pancsovai határezred vidékébe. A vezérletet Petrovics István, a *szobet*, azaz, a kormánytanács tagja, ki születése helyéről Knicsaninnak neveztetett, vállalta magára. Nehogy pedig ez által a kormánynak a felkelésben való egyenes részvéte elárultassék, Knicsanin tanácsosi rangjáról lemondott s kormánya megegyeztével ezredesi czímet vett föl. Ő az uralkodó fejedelem hive lévén, Sándor az ő vezérségében arra nézve is elégséges kezességet bírt, hogy a szervián

1848. Aug. csapatok nem fognak vetélytársának Obrenovics Mihálynak támogatására használtatni. A szerviánok ezóta, bár ravasz kormányuk színre tilalmazá, oly sűrűn csoportosultak Knicsaninnak e bánságban felütött zászlai alá, hogy a különféle táborokban harczoló önkéntes szerb alattvalók száma gyakran a tizenkét ezret is meghaladta. Az elébb rendezetlen csapataik, melyek eddigelé egyedül a szerb vajdaságért vívtak, Mayerhoffer consul s a Bécscsel összeköttetésben lévő katonai hatóságok befolyása alatt lassanként szintúgy osztrák segédhadakká s a reactio eszközeivé lettek, mint a honunkbeli felkelt szerbek. És hadseregünknek elég alkalma volt tapasztalni, hogy e, jobbára szálas, vad tekintetű szerviánok, egész a vakmerőségig menő bátorságukra, vitézségökre és kitartásukra nézve a felkelés minden egyéb elemeit, még a határőri rendes katonaságot is túlhaladták, s a felkelők hadainak minden csatákban magkövét alkották.

E segélyhadak érkezése s a patriarchának említett erélykifejtése a felkelők számát oly annyira megszaporította, hogy egy-egy táborukban már tíz-tizenkét ezer fegyveres várta a parancsot a támadó munkálatokra. És e parancs nem sokáig késett. Julius második tizedétől kezdve az egész őrvonal hoszszában egymást érték a különböző pontokon támadásaik. Ezek közől a verseczi, az écskai, a futaki, a földvári s végre a szenttamási harczok részletesb elbeszélést igényelnek.

A verseczi magyar tábor, mely a lázadás terjedésének a megyékbe gátot vetett, rég szálka volt a felkelők szemében. Mindenek előtt tehát ez ellen intézték támadásukat. Reményöket a siker tekintetében nemcsak arra alapíthatták, hogy számuk az ott tanyázó magyar hadnál jóval nagyobb, hanem arra is, hogy a városi számos szerb lakosság segélyére is számolhattak. A szerb lakosság egyetértéséről a felkelőkkel, ha annak egyéb bizonyítványai hiányzottak volna is, már csak azon egy esemény sem engedett kételkedni, hogy ők, kik elébb a törvény értelmében felhíva, makacsul vonakodának nemzetőrökké esküdni, most Kumanovics Sándor, egykori

A verseczi harcz jul. 11-kén.

megyei szolgabiró vezérlete alatt, majdnem két ezren követelték nemzetőrökké felvétetésöket. Ebben a szemes német polgárság józanul meg nem egyezhetett, kivált mióta a felkelők és szerviánok nagyobb számmal kezdtek barangolni a vidéken. Julius elején a városhoz közel fekvő Vlajkovecz helységet éjnek idején megrohanván, az uradalmi épületeket kirabolták, a helység öreg jegyzőjét félholtra verték s magokkal hurczolták. Még nagyobb károkat tettek Paulis községben, hol egy velök nem tartó határőrcsapat tanyázott. Azt váratlanul meglepvén, többeket megsebesítettek, hetet, ezek közt Andreovics kapitányt megölték s fejét karóra tűzve diadaljelül hordozták fel s alá a helységben. A szerb lakosság fegyverfogásra alkalmas része a vidék mind ezen, mind többi helységeiből lassanként egészen átköltözött a felkelőkhöz. 1848. Julius.

Ezen előzmények után jul. 11-kén két csapatra oszolva harczrendben közeledtek Versecz felé. Az egyik csapatot, mely két ezernél több végvidékiből állott, Koics, volt főhadnagy, most őrnagy —, a másikat, melyben mintegy ötszáz szervián számláltatott, Jadics szervián vezérelte. A sereget Sztanimirovics, a főodbor biztosa kisérte. A magyar tábor vezére, Blomberg ezredes, mozgalmaikról értesűlvén, a helybeli nemzetőrséget, a szerb lakosság fékentartása végett, a városban hagyván, négy század lovassággal, ugyanannyi gyalogsággal, a táborban létező temesvári s egyéb nemzetőrökkel, és az aradi nemzetőrség derék tüzérei által kezelt két ágyúval elejökbe indult. Rövid ágyuzás után egy oldalról a huszárok, másról a dzsidások oly sükeresen rohanták meg az ellenséget, hogy sorainak megzavarodta után a közel fekvő, magas kukoriczásban keresett menedéket. De a gyalogságtól s a lippai és szentandrási nemzetőröktől ott is felkerestetvén, rendetlen futásnak eredt. A győzedelem teljes volt. Részünkről csak heten estek el; az ellenség hivatalos összeirás szerint háromszáz hármat hagyott halva a csatamezőn; százhatvankilenczen fogságba estek. A halottak közt volt a szerviánok vezére is; Koics és Sztanimirovics pedig a foglyok között. Az ellenség ezen

1848. Julius. kivül még öt zászlót, négy ágyut s két lőszertárszekeret vesztett. Az elfogott két szerb vezér a temesvári vésztörvényszék által, mint hazaáruló, halálra itéltetvén, jul. 19-kén kivégeztetett; a többi foglyok, kik közt 120 szervián, Temesváron, Aradon, Csanád és Békés megye börtöneiben zárattak el.

A győzedelemnek nagy volt a hatása. A bánsági megyékben, kivált Versecz táján a lázadási szándok jelei mintegy varázsütésre eltűntek. Kik elébb viseletök által magok ellen legtöbb gyanút ébresztettek volt, most legbuzgóbbaknak szinlék magokat a győzedelem fölötti öröm nyilvánitásában. A végvidéken a magyarok iránt rokonszenvvel viseltető községek egymásután lerázták magokról a lázadóknak rájok erőszakolt igáját s fennen kiáltozák, vonulna be a magyar sereg a végvidékbe, hogy ők is hozzácsatlakozván, a lázadást ott végkép elnyomhassák. Fehértemplom derék polgársága is erre sürgeté Blomberget, igérvén, hogy egész nemzetőrségét egyesitendi seregével. És valóban e lépéstől annál jobb siker vala várható, mivel a felkeléssel tartó szerb községek is megrémültek, s azon határőri századdal egyetemben, mely elébb Dreyhan alkudozása következtében Fehértemplomból kivonult s a felkelőkhöz csatlakozott vala, letették a fegyvert.

De Blomberget, ki egyébiránt magát a csata vezényletében dicséretesen viselte, a végvidék megtámadására sokáig nem lehetett reábirni. Az elfogott Sztanimirovics vallomásai, melyekből a rácz lázadás összefüggése a reactio terveivel teljesen napvilágra jött, — e vallomások ütötték-e szeget a fejében? vagy már maga is vett némi intést a reactio vezetőitől? — bizonytalan. De nehány nap múlva, midőn a magyar tábor a Máriássy-féle ezred egy zászlóaljával és a Zsivkovics-ezred négy századával szaporodott, Blomberg, vonakodását haderejének csekélységével, mint eddig tevé, tovább nem indokolhatván, a sürgetéseknek engedve, végre megindult a végvidékbe. De már e hadjárata is, melynek más eredménye nem lett mint, hogy néhány veszélyes izgató elfogatott, s a határőrvonal a Duna mentében némi részben helyreállíttatott,

olyñemű vala, hogy egyátaljában nem nagyobbíthatá benne a bizodalmat. A jobb szellemű magyar katonaságot gróf Eszterházy Sándor őrnagy vezénylete alatt Verseczen hagyta, s csak a harczban kevesbbé érdekelt idegen, lengyel dzsidásokat s a Zsivkovics-féle négy századot vitte magával. Továbbá, sem a fehértemplomi, sem a táborban létező s hozzá csatlakozni kivánó más nemzetőrség ajánlkozását nem fogadta el; sem Asbóth őrnagyot nem engedte nemzetőreivel bevonúlni a végvidékbe. E, még csak gyanús, magaviselete, mint látandjuk, nem sokára nyilvános árulással végződött. 1848. Julius.

Mi jó eredményei lehettek volna pedig egy ily hadjáratnak, ha azt jó akarattal s a rendelkezése alatt létező egész tetemes erővel hajtja végre, kitetszik abból is, hogy a verseczi csata kimenetele az egész bánságban félelmet s rettegést terjesztett a felkelők között. Még a Versecztől távol eső Pancsován is oly nagy lőn a lehangoltság, hogy Rajasics a kedélyek felbátorítása végett szükségesnek találta személyesen a hely szinére rándulnia. Bemenetét a városba, hogy lakóira nagyobb hatást gyakoroljon, Lukszetics tábornok kiséretében s oldalán kardot viselve, nagy pompával tartá. A templomban egy heves beszédet mondott a kedélyek felbátoritására, melyben egyebek közt kijelenté, hogy csak ezután fog még javában kezdődni a háború.

A patriarcha e nyilatkozata teljesen megegyezett a valósággal. Mi alatt ő Pancsován időzék, a felkelők több ponton, név szerint Écskán, Futakon, Török-Becsén, Földváron, majdnem egyszerre intéztek támadást a széthelyezett magyar haderő ellen. A perlaszi tábor, a patriarcha Innsbruckból hazatérte után annyira megnövekedett, hogy a szerb fővezér, Sztratimirovics, elég erősnek érzé magát a magyarok becskereki táborának megtámadására. Történt ez julius 15-kén, ugyanaz napon, midőn Rajasics Pancsovára megérkezett. A magyar tábor előőrsei Écskán, a Böge folyam hidjánál voltak felállítva, mely pont kulcsul szolgált Becskerek s a kikindai kerület felé. Ezt támadá meg tehát a szerb vezér, hogy, mint Az écskai harcz.

1848. Julius. mondá, a magyar őrvonalt itt áttörvén, Becskereket megvegye s a kikindai testvéreknek kezet nyujtson. Sztratimirovics mintegy nyolcz ezer emberrel és huszonkét ágyúval indult ki a perlaszi táborból, a győzedelem annál nagyobb reményével, mivel a magyar táborban létező rendes katonaság nagy része e napokban más felé működék, s Becskerek védelme jobbára csak a békési és pécskai nemzetőrségre volt bízva. Ez okból a tábor vezére, Kiss Ernő ezredes, csak öt század gyalogsággal, két század lovassággal és négy ágyúval sietett a nagy fontosságú helyzet védelmére. Hogy e csekély haderő az annyiszorta számosabb ellenségnek sikeresen ellentállhatott, azt nemcsak feltartóztatta, hanem hat órai harcz után visszafordulásra is kényszerítette, leginkább a kedvező helyzetnek, a magyar tüzérek túlnyomó felsőbbségének s Kiss ezredes minden veszélylyel daczoló, rettenthetlen bátorságának, mely kisded csapatja erkölcsi erejét hatalmasan felfokozta, lehetett köszönni.

Kiss Ernő, sajnosan tapasztalván, mennyire nőtt a magyar hadak eddigi tétlensége miatt az ellenség ereje, nagy aggodalomba merűlve a vidék és haza sorsa felett, haderejének szaporitását sürgeté Vukovics királyi biztosnál. „Soha sem feledem el, úgymond egyebek közt, julius 15-két, a mikor 8000 ember és 22 ágyú ellen két század lovassággal és öt század gyalogsággal harczoltam s teljes hat óráig megakadályoztam az ellenségnek Écskára betörését. Sikerűlt ugyan őt veszteségével visszavonulásra kényszerítenem: de helyzetem veszélyteljes voltát is láttam azon alkalommal. Szegény bánság! Szegény haza! Ha Magyarország nem köt békét, veszve van. Mi tudunk is fogunk is egyes harczokat kivívni; de arra, hogy őket egészen legyőzzük, ágyúk kellenek és 40 ezernyi hadsereg stb.“

Földvári csata 17-kén. Két nappal az écskai harcz után a római sánczokból, Földvár és Ó-Becse ellen intéztek támadást a felkelők, mely alkalommal egyszersmind az Ó-Becsével szemközt a Tisza balpartján fekvő Török-Becse szerb lakossága is háborga. Valamint az écskai, úgy ezen megtámadásoknak is szembe-

tünőleg az volt czélja, hogy a magyar fő had müködése, mely e napokban kezdé meg Sz.-Tamás ostromát, megzavartassék. E végett jul. 17-kén a római sánczokban táborozó felkelők nagy erővel támadták meg Földvárt, hol az ó-becsei magyar tábor előőrsei tanyáztak. A kisded csapat egyes pontjairól visszavonult ugyan; a helységet mindazáltal vitézül megvédte, míg Ó-Becséről tetemesb segély érkezett, mely aztán az ellenséget igen élénk és véres csata után visszaverte. Földvár, a visszavonuló ellenségtől fölgyujtatván, tűz martalékává lett. Részint e miatt, részint pedig mivel a római sánczok közt, melyek Földvártól csak egynegyed órányira feküdtek, hír szerint már tízezer gyalog felkelő s ezer szervián lovas tanyázott, nagyobb erőt pedig ellenök a magyar vezér most nem fordíthatott, az elpusztult helységből az előőrsök is visszahuzattak, s Ó-Becse előtt, szabad ég alatt állíttattak fel. 1848. Julius.

Egy nappal elébb még véresebb csata vivatott Futaknál, hol mintegy ötszáz felkelő szállt át a Dunán. A helybeli őrség ellentállás nélkül huzódott vissza a nagyobb erő előtt; de a közel Újvidékről pár óra múlva segélyt kapván, oly sükerrel támadta meg a felkelőket, hogy azok holtak és sebesűltekben ötvennyolcz embert vesztvén, nyakrafőre siettek át a Dunán. Huszáraink még huszonöt foglyot hoztak vissza közőlök Újvidékre. A futaki csata.

Mit Kiss Ernő idézett levelében irt, hogy számos ágyú s negyven ezernyi hadsereg kell már az oly nagyon megerősödött felkelők legyőzésére, annak szükségét kormányunk is rég érezte; s az ezernyi bajok közt, melyekkel kivált az osztrák szellemű fő hadi kormányok alattomos rosz indulata mellett folyton küzködnie kellett, minden lehetőt megtett egy nagyobb haderő kiállitására. Junius végével valahára több, részint új honvéd, részint régi zsoldos zászlóaljak indíttattak az alvidékre; midőn aztán, hogy azok összevágólag működjenek, egy fővezérről is kellett gondoskodni. Legtöbb bizodalmat ébresztett maga iránt Kiss Ernő ezredes, kit buzgó hazafiságán felül még személyes érdek, a Becskerek táján fekvő terjedel- Kormány-intézkedések

1848. Julius. mes birtokainak megvédése is ösztönzött a polgárháború gyors és szerencsés bevégzésére. A fő hadi kormányszékek akadékoskodó, gyanús magaviselete következtében mindazáltal meggyőződött a minisztérium, hogy oly magosabb rangú tisztet kell kineveznie fővezérül, ki ne legyen kénytelen a rangfokozatra oly sokat tartó hadi kormányszéktől venni utasitásait; hanem minden gátló kapcsolatoktól feloldva, s teljes hatalommal felruházva, cselekvéseiben minden illetéktelen befolyástól független, csak a kormány iránti felelőssége által legyen korlátolva.

De nem volt csekély feladat ily vezért találni a hazában. A jobbak künn, Olaszországban, voltak alkalmazva; a még benn maradtak jobbára külföldiek valának; ama néhány magyar főtiszt pedig, kik hazájoknak e veszélyes időben jó szolgálatot tehettek volna, szívben, lélekben nem volt magyar s inkább Ausztriához, mint hazájához szított. „Negyven és több név állott a lajstromban, melyek közől választani hatalmamban állott, — mond hátrahagyott emlékirataiban Mészáros, hadügyminiszter, — hanem közöttök felette kevés, kinek hajlama lett volna elébbi bizonyos állásából a bonyolódott magyar térre lépni, úgy hogy többen, mint, például: Legedics, Vogel stb. még magyarságokat is megtagadták. Mások, mint gr. Gyulay, kit a magyar hadi parancsnoksággal megkináltam, . . . nem is feleltek; sőt emez még hazafiatlanul nyilatkozott körében. . . Többen saját hazájok ellen szintoly készséggel s kedvvel küzdöttek, mintha külföldi ellenség volt volna. Ilyenek voltak, például: Puchner, Vogel, Legedics, Burics, Benedek, gr. Pálffy János és kis öcscse, a nemtelen gondolkodású Móricz, Petricsevich Horváth, Barkó, a gyalázatos gr. Török és többen mások, kiknek neveit elfeledtem.“ „Gróf Lamberg altábornagy, szerzője a második *terra incognitá*nak, — mond kissé alább ugyanazon emlékirataiban Mészáros hadügyminiszter, ki midőn Olaszországból tárczája átvételére sietvén, Pozsonyon keresztül utaztában őt meglátogatta, — Lamberg Bécscsel, s a magas arisztokratiával össze-

kötve, az új mozgalmaknak ellenese s ha lehet, hátráltatója, 1848. Julius.
az új alkotmánynak inkább ellensége, mint barátja volt; noha magán valóságában derék, becsületes ember s jó katona. Akár mint édesgettem, akár mint czirógattam, vagy okokkal ostromoltam, megnyernem őt nem sikerűlt. Sőt még a legnagyobb ellenszenvvel nyilatkozott, úgy hogy ha nem gondolám békességes türéssel kiegyenlíteni birni a darabosságokat, talán hatalmam súlyát is kell vala vele éreztetnem. Azonban, ama remény, hogy bonyolódásainkból kimotolálhatjuk magunkat, engesztelővé tett, idővel remélvén a közügynek megnyerni a vonakodókat.“ De e reménye mind Lambergre, mind a többiekre nézve meghiúsult. Miként másutt ugyanazon hadügyminiszter mondja: „Lamberg grófot úgy szólván térdelve kértem: nem engedett. Gróf Gyulay Ferencz tábornok, Benedek ezredes — ki felért volna mind annyival, vagy nem akart, vagy beteges volt, azaz feleletre egy sem méltatott. Később pedig anyja, azaz hazája ellen fegyvert is fogott. Mások szinte nem akartak, vagy öregek voltak, mint Hrabovszky, Blagoevics, Gallbrun stb. S így b. Bechtold altábornagyot kértem fel, nem akarná-e átvenni a vezérséget? Ezen úr szerette a jó víg életet, egyenesnek és jó tábornoknak mondták mint lovas vezért, a mennyiben az ilyest békeidőkben kivenni lehetett. Ez elfogadta.“

Bechtold altábornagy.

Bechtoldról a magyar közönség még kevesebbet tudott ugyan egyelőre mint a hadügyminiszter; mert neve eddigelé egészen ismeretlen volt a hazában, hol egy idő óta szállásolt: kineveztetése mindazáltal, idegen létére is, közmegelégedéssel fogadtatott. Abban, hogy nem magyar eredetű, hogy az ország alkotmányáról s jogairól fogalma sincs, hogy, mint társainak nagyobb része, a régi rendes katonaságot nem örömest látandja összeolvadni az új, magyar rendszerű honvédsereggel, és hogy ezen okoknál fogva, ha különben az ügynek híven szolgálna is, a seregben alig számolhat népszerűségre, — mind ebben akkor senki sem látott okot az ellenszenvre: annyira égetővé lett egy fővezér szükségének érzelme, ki füg-

1848. Julius. getlenűl, összehatólag intézné működéseit. Midőn ő Kassáról, hol szállásolt, Pesten megjelent s magán körökben is kijelentette, hogy gyorsan s elhatározólag kiván munkálkodni: egyénisége felől általában kedvező vélemény terjedt el a hazában. Hazafiatlanságnak tartatott volna, másként vélekedni s nyilatkozni oly férfiúról, kinek kezébe a miniszterium bizton letehetni hitte Magyarország életkérdései egyikének megoldását. A kedvező vélemény őt némileg szinte a népszerűség fénykörével árasztá el, midőn végre julius elején Szegedre érkezett. Ő maga is mindent elkövetett e népszerűség ápolására: nyilt bánásmódja által mindenkit megnyerni ügyekezett; ragaszkodását a magyar ügyhöz minden alkalommal fennen hirdette. Nagy gondja volt reá, hogy lakása erkélyén nagy nemzeti zászlók tüzessenek ki; a szerb lázadók ellen gyakran nagy hangú fenyegetéseket hallatott s igérte, hogy őket rövid idő alatt kiűzendi táboraikból. Bizonyos tűntetéssel buvárkodék az asztalain kiterített földabroszokban. Mind ez oly bizodalmat ébresztett iránta, s munkálkodásait eleve is oly reményteljes színben tűntette fel, hogy senkinek eszébe sem jött gyanakodni: vajjon nem látta-e el őt a reactio olyféle titkos utasítással, hogy a háborút lehetőleg hosszúra nyujtani, s mennyire nyilvános árulás nélkül teheti, minden érzékenyebb csapást elfordítani ügyekezzék az udvar érdekében lázongó szerbekről?

Kiss ezredes némi érzékenységgel fogadta ugyan mellőztetését; de őt is sikerült megnyerni Bechtoldnak, jul. 8-kán kibocsátott azon rendelete által, melynél fogva Kiss a bánságban létező összes hadak vezérévé neveztetett s a fő hadi kormányszéktől, mely őt eddigelé minden lépteiben gátolá, teljesen függetlenné tétetett.

Működése első czéljául Bechtold Sz.-Tamást tűzte ki. Ezen népes, jobbára szerb lakosságból álló mezővárost a felkelők junius végén kezdték megszállani. A magyar lakosok nagyobb része kiköltözött; a hátramaradt szerbek a római sánczokból számos felkelőkkel és szerviánokkal szaporodván,

városukat nagy árkokkal s földművekkel erős táborhelylyé alakították. Erre nézve nagy előnyükre szolgált ama körülmény, hogy déli oldalát a Ferencz-csatorna, az éjszakit pedig a Krivája-mocsár fedezte. Eleve is gyanítván, hogy ily előre tolt ponton, Bács megye közepén, nem fognak sokáig háboríttatlanul maradhatni: a sánczolások bevégzésében, élelmi s lőszerek felhalmozásában oly nagy gyorsasággal jártak el, hogy mire Bechtold Ó-Becsére, a táborba érkezett, Sz.-Tamás már annál képesebbnek érzé magát daczolhatni a magyar haderővel, mivel a szinte megerősített s fegyveresekkel megrakott szomszéd Turia által összeköttetését a római sánczokkal is fentartotta. 1848. Julius.

A felkelők e fészkének megtámadását Bechtold jul. 14-re határozta; mi annyira nem tartatott titokban, hogy e szándokról az egész vidék már több nap óta beszélt, s igy hihetőleg a felkelőknek is tudtára jutott. A fővezér éjfél tájban négy csapatban inditá meg seregét Ó-Becséről. Két század Don Miguel, négy század Vilmos és három század honvéd gyalogság, másfél század Ferdinand huszár és fél hat fontos üteg Éder tábornok vezénylete alatt egyenesen Sz.-Tamásnak tartott. Egy másik osztály, két század Ferencz-Károly, három század honvéd gyalogság, fél század huszár s egy üteg ágyú Damjanics őrnagy vezénylete alatt Turia megvételére küldetett. A harmadik osztály, hat század Ferdinand huszár s egy lovas üteg gr. Kolowrát huszár ezredes alatt Hegyesről indult meg, az elsővel Sz.-Tamás alatt egyesűlendő. A negyedik osztály végre a magát minap Földvár alatt kitűntetett Bergmann kapitány alatt egy század Ferencz-Károly, négy század honvéd gyalogságból s két ágyuból állott. A támadó had összesen 2400 gyalogra s hétszáz lovasra ment. Ó-Becsén csak honvédek s nemzetőrök maradtak. Sz.-Tamás első ostroma.

A kis sereg reggel, a hosszú éji menettől fáradtan, érkezett a város alá, hol azt más fegyverzett felkelőkön s a lakosságon kivül 3000 végvidéki s 2000 szervián Bosznics vezérlete alatt készen várta jól megerősített állásában. Három órai

1848. Julius. ágyuzás után, mi az ellenség földsánczainak mit sem ártott, Bechtold visszavonulót fuvatott és seregét Ó-Becsére indította vissza, azon tapasztalást vivén magával, hogy a jól megerősített, számos ellenségtől s ágyutól védett várost csak nagyobb erő és rendes ostrom által lehetend megvenni; — mit a kormánynak azonnal be is jelentett, a segély megérkeztéig védő állásba tévén seregét. Damjanics hadjárata Turiára, hol a Ferencz-csatorna hidját, mely a községbe vezetett, felszedve találta, szinte eredménytelen maradt. Veszteségünk nem volt ugyan tetemes; a halottak száma, kik közt b. Orczy István eleste köz fájdalmat okozott, csak hatra; a sebesűlteké tizenhétre ment; de erkölcsi hatása mind a két részen nagy lőn a sikeretlen ostromnak.

E nap óta Sz.-Tamás, mint a felkelők fő fészke, ország szerte híressé lett, s nevével a szerb lázadás, úgyszólván, azonosittatott. A fővárosi s a közvetlenül érdekelt alföldi közönséget a támadás eredménytelenségének hire annál kínosabb érzelemmel töltötte el, mennél nagyobb biztossággal várta a hosszú készületek s Bechtold fenhéjázó igéretei után a győzedelmet. A felkelők ellenben vérszemet kaptak s azontúl, már főpapjok által is egyre bátoríttatván, támadásaikban még merészebbekké lőnek.

Pancsova megszallása. Miután a felkelők julius 11-kén Versecz alól oly nagy veszteséggel verettek vissza, s a helyőrség egy része, mint elbeszéltük, Blomberg alatt a végvidékbe vonult: a szerbek által elnyomott magyar és német lakosság Pancsován is szabadulni óhajtott a helyben székelő fiókodbor zsarnoksága alól. Rajasicsnak megjelenése a városban fellelkesité ugyan a szerb lakosságot, de annak uralmát nem biztosította annyira hogy, ha a verseczi sereg a városhoz közeledném, az ezt a magyar és német polgárok segedelmével hatalmába ne ejthetné. A város birtokát magoknak biztosítani annál nagyobb érdekökben állott pedig a felkelőknek, mivel Knicsanin a szervián segélylyel e várost szándékozott tenni működése alapjává. A Szerviától csak a Duna által elválasztott városnál e czélra nem is

lehetett volna alkalmasb helyet kitűzni. Ez okból Sztratimirovics, julius 23-kán, számosabb haderő kiséretében, a városban váratlanul megjelent; az ott létezett nyolcz ágyút lefoglalta s megtöltve a piaczra vitette; s azután mindenkit halállal s háza rommá lövetésével fenyegetett, ki parancsainak ellenszegülni merészkednék. A tanács s az előkelőbb mind szerb, mind magyar s német polgárok a városházára hivattak; a szerb lakosság pedig felfegyverezve, szerb tisztek alatt, a nagy téren állíttatott fel. A tanács tagjai, kik gyanúsak voltak, vagy a felkelés iránt elég lelkesedést nem tanúsitának, újakkal pótoltattak. Végre pedig a magyar és német lakosság fegyvereinek átadására szólíttatott; előkelőbbjeik a parancs végrehajtásáig túszokul tartatván le. Másnap Sztratimirovics a főodbor nevében egy szózatot bocsáta ki a temesi bánság összes népéhez, melyben biztosságot s védelmet igér mindenkinek, bármely nemzet- s vallásbeli legyen, ha a szerb ügyhöz csatlakozik; azokat ellenben, kik a magyar hatóságok rendeleteinek engedelmeskednek, s a szerb ügy iránt ellenséges indulatot tanúsítanának, Sz.-Mihály s más porrá égetett helységek sorsával fenyegeti; hivatalától minden eddigi elöljárót, városi s megyei tisztviselőt, katonai s határőrvidéki hatóságot felfüggeszt; s a közügyek igazgatására, azok helyébe, községi odborokat nevez ki, melyek a karlóczai főodbortól vennék utasitásaikat. A Pancsován hagyott őrségnek s a vidéken felállított tábornak vezérévé végre Bobalics alezredest nevezi ki. 1848. Julius.

Ezen intézkedések által Pancsovát s vidékét annál könynyebben biztosították számukra a felkelők, minthogy e vidéken a szervián Knicsanin alatt nem sokára jelentékenyebb hadi erő gyűlt össze Szerviából s a végvidékből. E haderővel aztán részint Knicsanin, reszint Bobalics mindenfelé, hol arra szükség vagy alkalom mutatkozott, támadó hadjáratokat intéztek. A felkelők hadi mozdulatai, valamint a Bácskában úgy a bánságban is rendkivüli sebességet nyertek az által, hogy ők e kirándulásaik alkalmával igen gyakran szekereken szállitották egy helyről másra hadi erejöket. A bánság és

1848. Julius. Bácska síkjai, melyek esős időben a feneketlen sár miatt járhatatlanokká válnak, száraz nyári időben és a téli fagyon sima, kemény, kocsizásra minden irányban alkalmas talajt képeznek. Ezen évi nyáron és őszön a különösen száraz időjárás asztalsimává tette e nagy rónaságot; minél fogva gyakran látható lett azon sajátságos jelenet, hogy néhány száz könnyű szekér, mintha versenyt futnának, széltében vágtatott egymás mellett néhány sorban, a sík mezőkön. Minden szekéren, a kocsison kivül, rendesen öt fegyveres foglalt helyet. Ezen szállitási mód a magyar részen is divatban volt ugyan; arra mindazáltal nem volt eset, hogy hadaink közvetlenül a csatákra is ily módon vitettek volna, mint az a szerbeknél szokásban volt.

E hadszállitási mód következménye volt, hogy ugyanazon szerb sereg, kevés napok lefolyta alatt, egymástól néha nagy távolságra lévő helyeken váratlanul intézhette támadásait. Majd itt, majd amott tűntek elő, az események fejleményei szerint : itt, hogy a magyar érzelmü községeket megbüntessék, s azokat kirabolván, s fölégetvén, félelmet terjeszszenek a vidéken; amott, hogy szenvedett veszteségeiket megboszúlják. Mozdulataik egyébiránt rendszertelenek voltak.

Uzdin felgyujtása. Ez volt az eset, például, nem sokára a verseczi ütközet után, Uzdin helységet illetőleg. A keményen megvert felkelők boszújokat mindenek előtt a magyarokhoz szító, különben oláh lakosságú, községen kivánták tölteni; mi végett julius 23-kán a perlaszi táborból egy erős csapat rándult ki Uzdinra. A lakosok egy ideig vitézül védték életöket s vagyonukat; és a támadókból már tizennégyen estek el. De midőn házaikat lángokba borúlni szemlélnék, a nagyobb számnak s tűznek egyszersmind ellent nem állhatván, szerteszét futottak, a szomszéd községekben keresvén menedéket. A győzedelmes szerbek azon embertelenséggel tetézték az általok e helységre hozott nyomort, hogy a kézre keríthetett fiatal hölgyeket magokkal hurczolák.

Minthogy Blomberg ezredes a verseczi győzedelmet, miként lehetett volna, fel nem használta : a hatás, melyet az eleinte okozott, nem sokáig tartott, s a neki bátorodott felkelők, julius végén, ismét gyűlöngének a vracsegáji táborba, onnan Fehértemplomot újabb megtámadással háborítandók. A fehértemplomiak azonban, miután Verseczről hat század rendes gyaloggal s két század dzsidással erősödtek, a támadtatást megelőzvén, a lokvai erdőben tanyázó ellenséget felkeresték, s közőlök huszonhetet elejtvén, többeket elfogván, szétverték. Részünkön érzékeny veszteség volt Verbovszkynak, a fehértemplomi nemzetőrség parancsnokának eleste.

1848. Aug.

A lokvai csata aug. 2-kán.

A Zsivkovics-féle gyalogság néhány nap múlva visszaparancsoltatván, a hű Fehértemplom ismét saját erejére lőn hagyatva; miért a távozó katonasággal a fegyverviselésre alkalmatlan lakosok egy része is Verseczre költözött. Vukovics kir. biztos kevés nap múlva 750 részint határ-, részint nemzetőri fegyvereseket küldött a hátramaradt derék polgárok védelmére. De még nagyobb erkölcsi erőt s vigasztalást nyert a város az által, hogy az áruló Dreyhan helyébe a hazafias érzelmű Maderspach kapitány neveztetett ki az ezred és város parancsnokává. A derék katona, azonnal erélyesen fogván feladata teljesitéséhez, a vidéken lakó szerbeket lefegyverezte, s a barangoló csapatokat, mint például, augustus 10-kén, több ízben megszalasztotta.

Maderspach, fehértemplomi parancsnok.

Az erélyes parancsnok ezen működése azonban aggodalmat keltett a pancsova-deliblati szerb táborban; s annak vezérei, Bobalics és Knicsanin, valahára véget akartak vetni Fehértemplom ellentállásának. Vracsegájra tehát nagyobb erőt gyűjtvén, szándékuk végrehajtását avval kezdették meg, hogy augustus 18-kán, a város tövében, a Néra folyón létezett két városi malmot felgyujtották. A következő nap e szerencsétlen polgárháború egyik legborzasztóbb jelenetének lőn tanúja. Bobalics és Knicsanin e napon mintegy öt-hat ezernyi szerviánokból és végvidékiekből álló sereggel s nyolcz hat fontos ágyúval indult ki Vracsegájról. Az ellenséges

A fehértemplomi csata aug. 19-én.

1848. Aug. sereg reggeli négy órakor már a város alatt állott. A támadás három oldalról egyszerre intéztetett.

Minthogy az éjen át vihar dühöngött s az eső záporként omlott, a város lakosai soha kevesbbé nem várták megtámadtatásukat. Hajnal hasadtán, mielőtt csak sejtették volna is a fejök fölött tornyosuló veszélyt, az ellenség egy csapata a Versecz felé nyúló hegyoldalon létező sánczfokot már is megrohanta, az ott őrködő ötven fehértemplomi polgárt álmában meglepte s tizet közőlök felkonczolt; és miután a többiek megfutamodtak, az ott talált ágyut a város ellen fordította. E váratlan megtámadtatás nagy zavarba ejté a lakosságot; mely mindazáltal, a veszélyekhez már szokva lévén, hamar talpon s fegyverben volt, és Maderspach vezérlete alatt a legveszélyezettebb pontokra sietett. A városban akkor rendes katonai erő épen nem létezett, s csak az említett 750 főnyi nemzet s határőri csapatokban találtak segedelmet a polgárok. Oly erőt azonban, mennyit számuk után birhattak volna, ezek sem fejthettek ki, mivel nagyobb részök, fegyverhiány miatt, az ellenség lőfegyvereivel szemközt nem, hanem csak a sánczokban, a kézviadalnál vala használható. A gondos, vitéz Maderspach azonban minden emberét czélszerűleg el tudta helyezni. Ő maga majd egy, majd más harcztérre futott, népét rendezni, bátorítani és kis üregű hat ágyuját a leghelyesebben alkalmazni. Mind a két részről keményen és sokáig tartott a kisebb s nagyobb lőszerek tüze; s az ellenség minden erőködése daczára sem birt betörni a városba. De a támadók, a nagyobb szám előnyével küzdvén, a harcz hosszú vonala nekik kedvezett, és nyolcz óra tájban Knicsanin szerviánjaival, a védők sorait keresztül törvén, a város rácz lakosságú részébe rohant, melynek segélyére bizton számíthatott. Erre egy véres utczai harcz következett, melynek borzalmait nem kevéssé nevelte az, hogy a szerb lakosok, az ellenséggel szövetkezvén, laktársaikra ablakaikból kezdtek tüzelni eddigelé gondosan rejtegett fegyvereikkel. Végre a város e részében még a ki-

ütött tűz harapódzó lángjai is sokszorozák a hű polgárok veszedelmét. 1848. Aug.

A város német részét mind e mellett is sikerűlt a derék Maderspachnak mind Knicsanin szerviánjai, mind a többi felkelők betöréseitől megvédenie; bár az ágyugolyók ebben is nagy pusztítást tőnek. Összesen szász husz ház égett el. A rémitő zajba, melyet egy részről a tűz által megrongált háztetők beomlásának robaja, más részről a küzdők harczi lármája okozott, szívrendítőn vegyűltek az ótalmatlan öregek, nők és gyermekek kiáltásai némely német lakosok házaiból, melyekbe a harcz alatt egyes szerbek betörtek, s a bentalált védetlen népet kegyetlenül legyilkolták, vagyonát elrabolták.

De talán épen oltalmatlan kedveseik e kiáltozásai kelték fel a polgárokban a kétségbeesés azon erejét, mely ellenállhatatlan hatalommal edzé meg lankadni kezdett karjaikat. Két óra tájban Maderspach sürűbb csoportban rohanta meg a ráczvárosban dúló szerviánokat, s fél órai véres harcz után azokat is sikerűlt kivernie a városból. Három órakor Fehértemplom meg volt mentve. A szerviánok kiveretése után az ellenség újra megkezdte ugyan az utczai harcz folytában megszűntetett ágyuzást; de pár óra múlva ebben is kifárasztatott, s nap lemente táján a város alól elhuzódott.

És csak ekkor termedt a város alatt a verseczi tábor vezére, Blomberg ezredes, egy osztály dzsidással, ki, ha komoly akarattal indult volna el Verseczről a város megsegitésére, még a harcz folytában reáüthet vala az ellenségre; mert, hiteles tudósitások szerint, pár órával az ütközet vége előtt már közel volt a városhoz; de, bár az ágyuzást is hallhatá, megfeszített sietés helyett, pihenést engedett osztályának. És még akkor is, midőn megérkezett, szándékosan elmulasztá űzőbe venni az előtte elvonuló ellenséget. S így, megérkeztének nem is lett más haszna, mint hogy a felkelők, őt megpillantván, nagyobb sietséggel takarodtak el a város alól.

Annál fényesebb volt a városbeliek dicsősége, hogy a sokkal számosabb ellenséget, tizennégy órai szakadatlan

1848. Aug. harcz után, rendes katonaság segélye nélkül is visszaverték.

Estve Damaszkin Istvánnal még két század Rukavina-gyalogság is érkezett Verseczről. E segély nagy örömmel fogadtatott; a bekövetkezett éjen a kifáradt városbeliek, az őrállástól fölmentve, bizton nyugodhattak.

A következő napon az ellenséggel szövetkezett áruló szerb lakosság ellen fordult a hazafias polgárság és segélyező nemzetőrség bosszúvágya, s annak kielégitését nem lehetett meggátolni. A fehértemplomi német polgárok ebben még több mérsékletet tanúsitának, mint a segédcsapatok, melyeknek haragja a bűnös szerbek ellen egész a dühösségig felforrott. A szerb lakosok közől többen kegyetlenül megölettek; némely egyesek a bosszúszomjasok közől, megfeledkezve az ügynek, melyet szolgáltak, nemességéről, a szerbek házait feltörték s kirabolták, nem is vizsgálván, bűnös volt-e, vagy nem a megtámadott. Ily állapot, midőn a fegyveres tömeg ragadja magához a büntető hatalmat, a legborzasztóbb fejetlenség. Maderspach minden erejét megfeszité, hogy a felsőbbség tekintélyét helyreállítsa; mi aztán végre sikerűlt is erélyének.

Fehértemplom megmentése a végelpusztulástól, mit a polgárság ellentállásától felbőszült ellenség, ha győz, rajta kétségkivül végrehajt, nagy véráldozatba kerűlt. A városi polgárok közől negyvenöt, a temesi önkéntesekből hat halott maradt a harcz színhelyén; sebesűlt tizennyolcz, hiányzó négy számíttatott. Az ellenség, beszámítva a megölt városi szerbeket is, hallottakban 290 embert vesztett; sebeseit magával vitte: fogoly harmincz maradt a győzedelmes polgárok kezében.

A győzedelem fő érdeme magáé Maderspach parancsnoké volt, ki hidegvérüsége, lélekjelenléte s okossága által nem kevésbbé, mint erélyes, szerény, minden áldozatra kész magaviselete s ritka becsületessége által oly mértékben kiérdemlé az általa vezénylett nép bizodalmát, hogy azt, szemközt a

sokkal nagyobb számú ellenséggel, egész napon át, csüggedetlen küzdelemben tudta fentartani. Mellette Philippovszky, a tüzérparancsnok, Skublics Ráfael, a temesi önkéntesek, Fiala János, a temesi határőrök vezérei, — továbbá a derék Zinser család, az atya és két fia, kiknek egyike, Ferencz, Maderspach segéde volt, Siegel és Barvan polgárok, Tormásy Kálmán szolgabiró, és Rudnai Nikolics Sándor, a temesi önkéntesek sorából tűntették ki magokat ernyedetlen vitézségök által. A határőrségből Zádorlak helység férfiai érdemlik meg a külön megemlítést. Mily benyomást tett e hősies polgárság ereje és elszántsága magára az ellenségre is, nyilván kitűnik egy szerb irónak következő szavaiból: „A legkitartóbb és legmakacsabb ellentállásra talált a szerb fölkelés a nagy részben németek által lakott Fehértemplomban, melynek lakosai vitézségök s gyakran oroszláni bátorságuk által, melylyel magokat s városukat az ostromló szerbek ellen hónapokon át fentartották, magoknak a magyar hadi történetben nagy hírnevet szereztek s elleneik elismerését is kivívták.“ 1848. Aug.

De az ellenség, bár visszaveretett, nem volt megsemmisítve: a vracsegáji tábor épségben állott még s Fehértemplomot folyton fenyegette. És a nemzeti ügy iránt annyi hűséget, oly dicső kitartást tanúsított kis várost bűn volt volna magára hagyni. Néhány nap múlva hozzá méltó hősök küldettek le tehát segedelmére a 9-dik honvéd-zászlóaljban, mely azontúl e város védelmében országszerte fényes nevet vívott ki magának. Itt érdemlé ki e zászlóalj azon dicsőséget, hogy a következő évben, a felvidéki táborba rendeltetvén, ott veterán gyanánt üdvözöltetett s bajnokai példányaivá lőnek a nemzeti szabadságért küzdő diadalmas magyar hadaknak. E zászlóalj Kassa vidékén, deli szép fiatalságból állíttatott össze; miért lejötte után egy ideig a kassai zászlóaljnak neveztetett. De ezen elnevezést nem sokára a felkelők előtt oly rettentővé lett „vörös sapkások“ nevével cserélte fel. Száma, lejöttekor teljes volt, ezer bajnokból álla; sőt utóbb bánsági újonczokkal 1300-ra szaporodott. A következő évi hadjárat

1848. Aug. végén e dicső zászlóalj, annyi fényes harcz után 400 főre olvadt le, bár gyérülő sorai időnként pótoltattak. Fehértemplomba augustus 22-kén négy százada vonult be, kettő egyelőre a bányakerületbe rendeltetvén.

Ezen ifjú leventéknek nem kellett sokáig várniok az alkalomra, melyben magokat az ellenséggel megismertessék. A szerbek ugyanaz napon, melyen a honvédek a városba érkeztek, annak utólsó két malmát is felgyujtották; más napon pedig a városnak Krusicz felé néző sánczait támadták meg. A honvédek egy közönséges tüzelés után szuronynyal rohantak a támadókra, s őket megfutamították. Az ellenség holtak és sebesekben husz embert, egy ágyut s társzekeret vesztett. A vörös sapkásoknak két halottjok és négy sebesűltjök lett e hadi keresztségök alkalmával. Az utóbbiak közt volt az ifjú Vitalis, az őrnagy öcscse.

Mayerhoffer fondorlatai.

A következő napon egészen más nemű esemény foglalta el a fehértemplomiak figyelmét s gerjeszté őket bámulatra. A város elöljáróságához egy levél érkezett a vracsegáji táborban időző Mayerhoffer császári ezredes és belgrádi osztrák consultól, melyben ő, előadván, hogy legközelebb Bécsből tért vissza, hol a szerb és horvát ügyekről folyt értekezletben vett volna részt; s visszatértekor értesűlvén a veszélyekről, melyekkel Fehértemplomot „a végvidékiek s az osztrák császári ház iránt hasonló hűséggel viseltető más felkelők fenyegetik : óhajtását fejezi ki a viszály kiegyenlitése s a város megótalmazása iránt. Felhívja tehát a közönséget, hogy hozzá, a vracsegáji táborba, mielébb követeket küldjön, kik vele és Jellasics bán küldöttével, Nugent Albert gróffal, értekezzenek; egyszersmind pedig a cs. kir. hadsereg legközelebbi parancsnokát, Blomberg ezredest is hivná meg a tanácskozásra. Az értekezlet tárgyául színleg csak a helyérdekek mutattattak fel; Mayerhoffer czélja azonban nem egyéb volt, mint Fehértemplomot és Verseczet a magyar ügytől elcsábitani.

Mayerhoffer, kivel már a szerbországi fondorlatok és toborzásokról szólva is találkozánk, egyike volt a szerb felkelés főszereplőinek. Mint az osztrák udvar s kormány megbizottja, ő tartotta kezében közvetlenül a reactio eszközévé lett szerb mozgalom végfonalát; ő volt az udvar titkainak letéteményese, terveinek fő végrehajtója a szerbek közt, hogy nemzetiségi tévedéseiket, fanatizmusokat a reactio érdekében kizsákmányolja, a szerb felkelőket és a segedelmökre jött szerviánokat az udvari reactio harczosaivá, vagy mint őket Latour osztrák hadügyminiszter nevezte, „fegyvertársaivá“ avassa. Ő Jellasicscsal folytonos összeköttetésben állott, vele egybehangzólag működött. Hogy a magyar táborokban szolgáló tiszteket elcsábítsa, velök sürű levelezésbe ereszkedett, s az egész alvidéken egy tevékeny kémkedési rendszert alkotott. Annyi máson kivül Dreyhant, Blomberget is ő csábította el a magyar ügytől; s alig lehet kételkedni, hogy az árulóvá lett magyar fővezérrel, Bechtold altábornagygyal is összeköttetésben állott. A szerbek közt magának bizodalmat, népszerűséget szerzendő, eleinte nem mulasztá el hízelegni országszerzési ábrándjaiknak; más részről azonban a mozgalom közvetlen vezetőit ezen ábrándokból minden módon kijózanítani ügyekezett, az udvar kegyelmeit s jutalmazásait igérvén azoknak kárpótlásul független nemzetiségök álmaiért. És ily módon kevés idő alatt oly annyira megnyerte bizodalmukat, hogy midőn utóbb Sztratimirovics, az érsekkel meghasonlván, a fővezérségről letétetett, Suplikácz vajda megérkeztéig ideiglen a szerb hadak fővezérévé választatnék meg a szerbektől. Levelei, melyek később elfogattak, nagy világot vetnek az udvari reactio ezen tevékeny ügynökének ármányos cselszövényeire s nagy terjedelmű működéseire. 1848. Aug.

Közvetlen befolyását a magyar-szerb bonyodalmak vezetésében itt, Fehértemplom alatt, kezdé gyakorolni. Felhivása folytán a fehértemplomiak augustus 24-kén a katonaság részéről Vitalist, a 9-dik zászlóalj őrnagyát, két honvéd-kapitányt,

1848. Aug. a város részéről Skublics Rafaelt s négy polgártársukat küldötték ki. Ezek Mayerhofferrel, Bobalicscsal, az osztrák altábornagyi rangot viselő Nugent gróf s irlandi peernek illyrré lett Albert fiával, mint Jellasics bán biztosával s négy más ismeretlen egyénnel a legszélső sánczokon kivül találkozának. Verseczről senki sem jelent meg; mert Blomberg már elébb titkon találkozott Vracsegájon Mayerhofferrel.

Mindenek előtt Nugent szólott Vitalishoz, mondván, hogy miután Ausztriának az egész végvidék alájavetette magát, képtelenség volna remélni, hogy Fehértemplom egymaga legyen képes ellentállni. Majd Mayerhoffer a következő feltételeket terjeszté a városbeliek elébe : 1. Ő a városi polgárok életét s vagyonát biztosítja. 2. A magyar honvédek és önkéntesek a várost feltétlenül hagyják el. 3. A fehértemplomi német polgárság annyi túszt ad a maga kebléből, a hány odavaló szerb találtatik mint politikai vagy hadi fogoly a magyarok kezében. 4. Meggondolási határidőül negyvennyolcz órai fegyverszünet engedtetik.

De a négy kiküldött polgár ily hosszú időt a meggondolásra nem talált szükségesnek. Némi szóváltások s kölcsönös szemrehányások után a kegyetlen bánásmódról stb. kijelentették, hogy a föltételeket nem fogadhatják el, s kötelesség parancsolta érzelmeikhez híven, a várost minden megtámadás ellen tovább is védendik. A fegyverszünetet azonban elfogadták.

Más nap Verseczről Blomberg is átment Fehértemplomba, s a polgárságot a városházára összegyüjtvén, ajánlá nekik, fogadnák el Mayerhoffer ezredes feltételeit. De a polgárság rendíthetlen maradt hűségében. És az ott szinte jelen volt Damaszkin főszolgabiró emlékezteté az ezredest, hogy a királyi biztosság befolyása s megegyezte nélkül tilos alkudozni az ellenséggel; mire Blomberg csak avval mentegetődzött, hogy ő a város javát kivánja.

De ha a polgárok hívek maradtak is a nemzet ügyéhez, a csábitásnak mégis lett némi sikere. Vitalis, a 9-dik zászló-

alj. őrnagya, mielőtt szolgálatát a kormánynak felajánlotta, nyugalmazott kapitány, a zászlóalj vezényletéről pár nap múlva lemondott s a háború terét elhagyta. Maderspach is, az augustus 19-kei csatában megrongált egészségének helyreállitása végett egy időre Erdélybe utazván, ideiglen mind a város, mind a honvédek parancsnokságát Rácz kapitány vette át. 1848. Aug.

Fehértemplom, a maga ügyének jogosságától s hazafiúi érzelemtől áthatva, azontúl még erősebben elsánczolta magát; s minthogy ennél fogva inkább megerősitett táborhoz, mint városhoz hasonlitott : a királyi biztos Verseczről több ízben jelentékeny lisztmennyiséget szállittatott be élelmére, melyről malmaik elvesztése után magok a polgárok többé nem gondoskodhattak. Ezen kivül még három ezer forint is küldetett be a szegényebb lakosok némi segélyezésére.

Az alkudozások eredménytelenségének hírét vévén, a karlóczai fő odbor meghagyta a vracsegáji tábor vezérének, hogy a várost, mely a felkelés terjedését a bánságban oly makacsul gátolja, minden áron megvenni törekedjék. Knicsanin ennél fogva készületeit minden lehető ellentállás legyőzésére megtévén, csak alkalmas napra várt, melyen új támadást intézzen.

Ily alkalom aug. 30-kán ajánlkozott, midőn az őrsereg egy része, hogy az országutat a portyázó szerbektől megtisztítsa, Versecz felé indult, honnan élelemszállitmány váratott. Knicsanin erről értesűlvén, Vracsegájról azonnal felkerekedett seregével s Fehértemplom külső sánczait megtámadta. Onnan a honvédek által visszaveretvén, a város ellen több óráig heves ágyuzást folytatott, mígnem a veres sapkások egy bátor kirohanással annak is véget vetettek, minden állásából kivervén az ellenséget. A támadó szerbek és szerviánok e napon 160 halottat és 12 foglyot, egy ágyút s egy zászlót hagytak a városbeliek kezében; kik viszont öt halottat, ezek közt Steurert, a temesi határőrök kapitányát és kilencz sebesűltet vesztettek soraikból.

1848. Aug. Blomberg az e napi harcz alatt ismét az augustus 19-kei szerepet játszá. Ő hat század dzsidás, négy század Rukavina gyalogság és három ágyú fedezettel kisérte az élelemszállítmányt, s a támadást megelőző éjet Goszpodinczon, Fehértemplomtól másfél órányira töltötte. Ott korán reggel hallá már az ágyudörgést s tovább indulását mégis délig halasztotta; s ekként úgy intézte menetét, hogy ismét akkor termett a város alatt, midőn a honvédek már szuronyszegezve űzték az ellenséget; és, mint minap, úgy most is óvakodott lovasságával a futamlókra csapni, s őket mi könnyen végrehajtható lett volna, legalább ágyuitól megfosztani. Csak a magyar szellemű Rukavina-féle századok rohantak, daczára az ezredes tilalmának, a futó ellenség után és űzték azt egy darabig versenyt a honvédekkel. Blomberg a városiak kérelmére, hagyná csapata egy részét segedelmökre, azt adá válaszúl, hogy az ellenség visszaveretvén, a veszélylyel a segély szüksége megszűnt, s még az nap estve visszaindult Verseczre.

Az e napi csatában a vezénylet Plicz honvédkapitány kezében volt, ki jelesen megfelelt feladatának. Abancourt, egy derék lengyel tiszt, kit a márcziusi napok szabadítottak ki várbörtönéből, melyben politikai okok miatt volt elzárva, e napon vitézsége által annyi bátrak közt is, mennyien Fehértemplomban voltak, a köz csodálást vonta magára. Ő, ki a hazáját, Lengyelországot is oly közelről érdeklő magyar függetlenségi harczban annak végéiglen dicső részt vett, hősies pályáját martyrhalállal fejezte be.

Nem sokára ezen ütközet után Maderspach, a ministerium előterjesztésére a király által őrnagygyá neveztetvén, a polgárok nagy örömére, a vezényletet ismét átvette a városban. És miután a 9-dik honvédzászlóaljnak eddig másfelé működött századai is a városba szállíttattak, a körülmények egészen megváltoztak a vidéken. A fehértemplomiak azontúl a portyázó, vagy magokat a szomszéd helységekben megfészkelni akaró szerb csapatok ellen számos kirándulást intéztek;

melyek, egyenként véve, nagy eseményeket nem képeztek ugyan, de a mennyiben azt tanusították, hogy az ellenséges felek helyzete megváltozott, s az elébbi megtámadottak támadókká lettek, összeségökben mégis tetemesen nevelték a nemzeti ügy súlyát a vidéken. E kirándulások közől legeredményesebb volt a szeptember 7-kei, mely maga a szerbek vracsegáji tábora ellen intéztetett. A szerbek, heves harcz után a Karas folyón nagy vereséggel átűzetvén, táboruk a honvédek hatalmába esett, kik aztán a helységet felgyujtották, a sánczokat pedig lerombolták. E fészek megvétele, melyből a vidéken annyi rablás űzetett, nagy örömére s nyugalmára vált az egész kerületnek. Ezen kirándulások egyikén találta halálát a jeles tulajdonokkal felruházott s közönségesen kedvelt ifjú Fáy Gyula, ki Zemplén megyében viselt szolgabirói hivatalából a 9-dik zászlóaljba lépvén, avval a messze alföldre távozandó, épen egybekelése napján vett bucsút fiatal nejétől. 1848. Aug

Mialatt Fehértemplom hősies polgárai s a vörös sapkások zászlóalja ily fényes lapot irtak be nemzeti függetlenségünk harczának történetébe, több más helyeken is kisebb nagyobb fontosságú hadi események folytak le. Mivel a szerbek fegyveres népöket egy haddá soha sem egyesítették, hanem folyton a külön vidéken létező táboraikban tanyáztatták; s azokból a körülmények szerint, többnyire szekereken, majd jobbra majd balra intézik vala támadásaikat : e hadi jelenetek színhelye minduntalan változott. Majd a bánságban, majd Bácskában vívatott egy-egy újabb ütközet; gyakran ugyanaz napon többfelé, egymástól távol eső helyeken újult meg az egymás ellen mindinkább felbőszült külön fajú honpolgárok ezen sajnálatos harcza.

Így támadták meg a felkelők, egyebek közt, augustus 22-kén Új-Moldvabányát. Asbóth őrnagy eleinte vitézül ellentállott kis seregével; de miután a parancsai alatt lévő Krassó megyei határőrség megfutamodott, az ellenség száma pedig folyton szaporodott, hátramaradt kis csapatával, mely összesen 140 önkéntesből állott, ő is kénytelen lőn Szászka- Új-Moldvabánya elpusztulása.

1848. Aug. bányára visszavonulni. A szerbek, a várost elfoglalván kirabolták s felgyujtották, s az ott talált lakosokat, kik Asbóthtal távozni nem akartak, meggyilkolták; végre még a kath. templomot s a bányákhoz tartozó olvasztó s más épületeket is feldúlták és leégették. Kevés óra alatt iszonyú pusztulás képe terült el az elébb virágzó bányahelyen.

Ó-Moldova elpusztulása.

E pusztításban a szerviánokkal Ó-Moldva lakosainak egy része is osztozott. De árulások nem maradt boszúlatlanul. Rácz Sándor kapitány, a vörös sapkások két s az oraviczai nemzetőrség egy századával augustus 27-ke hajnalán a városra rohant; az ott tanyázott szervián csapatot, miután abból tizennégyen elestek, kikergette. A vert ellenség nyakrafőre sietett a Dunára, az őt ott készen váró dereglyéken s csolnakokon Szerviába menekülendő. Ezek közőt kettő mértékén túl meg lévén terhelve, elmerült, s a rajtok volt 50—60 szervián a vizbe fúladt. A harcz alatt a szerviánok néhányai azon házat, melyben az Új-Moldováról elrablott zsákmány egy része felhalmozva létezett, felgyujtották. A lángok innen tovább harapódzván, a község nagyobb része porrá égett.

Augustus közepén a karansebesi ezred kerületében is két helyen törtek be a szerviánok, a Dunán keresztül az almási völgybe, melynek lakosaiban rokonszenvre találtak, és Orsova táján, az Aggastyán-barlang nevű vonalon. De Appel tábornok gondos intézkedései, mint már elébb, úgy most is meggátolták e vidéken a lázadás terjedését. Az Almás völgyébe Karansebesről kiküldött három század a szerviánokat puszta megjelenése által megszalasztotta; a völgy nyugtalan lakosait pedig szigorú fegyelmi szabályok által lecsöndesítette.

A becskereki tábor harczai. A neuzinai csata.

Sokkal jelentékenyebbek voltak ezen apró csatáknál a Tiszavidék mozgalmai, melyek mind a két részről nagyobb haderővel intéztettek. Itt egy részről a perlaszi, másról, mint már tudjuk, a becskereki tábor állott szemben egymással, mind a kettő folyton növekedő erővel. A becskereki magyar tábornak julius vége óta, a már említett hadosztályokon kivül, a magyar ügy mellett oly nemesen buzgó lengyel

Voronieczky herczeg által szervezett vadászcsapat és a 10-dik honvédzászlóalj állandó alkrészei lőnek. A 4000 főre menő békési, s a két zászlóaljra szakadt bihari nemzetőrség felváltva feküdtek e táborban. Ó-Arad derék nemzetőrsége pedig igen ügyes tüzéreket küldött a maga kebeléből. 1848. Aug.

E hadak egy része aug. elején véres harczokat vívott a Temes folyamnál a tábortól néhány mértföldnyi távolságban. A, részben horvát nemesek, részben szerb parasztok által lakott Neuzina helységben mintegy 1600 főnyi torontáli határőrség tanyázott. A még gyakorlatlan erőt aug. 3-kán egy ágyukkal ellátott, de alig 300 főnyi felkelő csapat támadta meg a szomszéd Jarkovácz helységből. A határőrök, minden ellentállás nélkül megfutamodván, Neuzina a felkelők hatalmába kerűlt; kik aztán a horvát nemesek házait kirabolták s felgyujtották. Innen a Temes jobb partjára kelvén, Szárcsa és Szécsány s végre a balparti Bóka helységekre törtek, rabolva s pusztítva mindenütt a nem szerb ajkú lakosságot.

A tábor vezére, Kiss Ernő, ezen eseményről értesűlvén, Schiffner őrnagy vezénylete alatt két század lovasságot, négy század gyalogságot s nemzetőrséget két ágyúval küldött ki a Temes felé. E csapat Szárcsát megvévén, az ellenséget a folyamon átűzte. De a szerbek a következő éjen nagyobb számmal tértek vissza s a szomszéd Ernesztházát felgyujtották. Schiffner, aug. 6-kán még két század gyalogsággal s egy század huszárral és két ágyúval erősödvén, az ellenséget, ki jobb szárnyával Szárcsára, a ballal Neuzinára, a középponton pedig egy, ágyúkkal megerősített, sánczra támaszkodék, az egész vonalon egyszerre megtámadta. Ezen ütközet egyike volt a polgárháború legborzasztóbb harczainak, a szenvedély mind a két részről egész a dühösségig lévén felfokozva. Az ellenség Neuzinán, hol a harcz leghevesebb volt, míg egyébütt inkább csak az ágyúk játszának, a kétségbeesés elszántságával védte magát. A helység szerb lakosaival egyesűlve az ablakokból, a háztetők és pinczék nyilásaiból oly makacsul lődöztek betört hadainkra, hogy csak a házakat rájok gyujtva

1848. Aug. lehetett őket teljesen legyőzni. Ez volt oka, hogy a szerbek vesztesége, a harczolók számához képest rendkivül nagy lett: az ütközetben s a lángok közt mintegy ötszázan vesztek el; fogoly csak 18 maradt a magyarok kezében. Neuzinának az elébbi gyuladásból épen maradt szerblakta része is egészen porrá égett. A magyar seregben sebesült ugyan sok, de halott aránylag igen kevés találtatott; tizenöten nyom nélkül tűntek el. A becskereki tábor, augusztus havában, ezentúl csak kisebb, de majdnem naponként megújuló csatározásokkal volt elfoglalva, melyeknek, bár részünkről általában kedvezőleg folytak, nem lőn semmi nevezetesb eredménye.

A bácskai események.

Mialatt bánsági seregeink ezen, kisebb nagyobb győzedelmeket nyerték, minden szem a hazában s a fővárosban különösen Bácskára volt fordítva. Itt lévén az ellenség legnagyobb ereje, kormányunk is oda rendelt minden, egyébütt nélkülözhető hadi erőt. Miután Sz.-Tamás megtámadása oly eredménytelen maradt, Mészáros hadügyminiszter mindent elkövetett, hogy Bechtold altábornagy erősitést sürgető kivánatának megfeleljen. Sőt a helyszinén teendő intézkedések végett aug. elején személyesen is megjelent a táborban. Az ő buzgalmának eredménye lőn, hogy a bácsi tábor aug. közepe táján jelentékeny számra szaporodott. A három fő állomást külön tekintve: Verbászon, a Gyulay-, Poroszkirály-, Waza-, Schwarczenberg- és a végőri székely ezredekből egy-egy, a Sándor-ezredből három, a honvédekből ugyanannyi, összesen tizenegy gyalog zászlóalj, a Császár-, Ferdinánd- és Würtemberg-huszárokból összesen kilencz század, a tüzérségből két tizenkét fontos, három hat fontos, egy lovassági üteg és két mozsár tanyázott. Temerinben: egy Waza-, egy Eszte- s egy honvédzászlóalj, négy század Császár-huszár és másfél hat fontos üteg szállásolt. Végre Ó-Becsén: egy Ferencz-Károly-, egy Waza-, két honvéd- s egy pesti önkéntes zászlóalj, négy század Ferdinánd-huszár s egy hat fontos üteg feküdt. S így, e három állomáson összesen 19 gyalog-zászlóalj, 17 lovasszázad, nyolcz és fél üteg létezett; melyekben, a zászlóaljakat

hét, a lovassági századokat egy száz főre számitva, mintegy 15,000 harczos számláltatott. E rendes katonaság mellett pedig minden állomáson legalább is ugyanannyi nemzetőr létezett az ország külön részeiből; úgy hogy a bácsi haderő ez idő szerint 30—35 ezerre számítható. 1848. Aug.

Csernovics Péter lemondása után e hónap elején királyi biztost is újat nevezett ki a kormány Bácskába Szentkirályi Mór jász- és kúnkapitány személyében. E választás azonban egyátaljában nem volt szerencsés. Szentkirályi, az elébb oly erélyes pesti alispán, oly kitünő ellenzéki szónok az országgyüléseken, oly jeles publicistája a reformpártnak, Kossuthtal még a márcziusi események előtt összeütkezésbe jövén, az átalakúlással, mint kiválólag Kossuth művével, egyátaljában nem volt megelégedve. Ő azt túlhajtottnak tekintette s nem volt bizalma a márcziusi intézmények tartósságában. A haza megmentése iránt elláthatlan végű bonyodalmai miatt kétségbeesve, Kossuth, mint e bonyodalmak fő okozója, ellen gyakran a legszenvedélyesebb haraggal tört ki. Vádolá őt, hogy az országot oly szerencsétlenségbe döntötte, „melyben mint mondá, a nemzeti becsület megmentése tekintetéből még majd örvendenünk kellend, ha Radeczky az olaszországi sereggel győzi le, s nem a ráczok és horvátok hódítják meg a nemzetet . . . Miért is neveztek ki engem, úgymond, királyi biztosnak, midőn tudták, hogy én márcziustól fogva minden cselekvéseiket kárhoztatom?“ A miniszterium őt, mint első rendű politikai jelességet, elégületlen kedélyének kiengesztelése végett nevezte már előbb a jászok és kúnok főkapitányává is, most pedig a királyi biztos oly fontos hivatalára. Ő, bár vonakodva, elfogadta azt, mivel hazafiúi kötelességének tartá, a kormánya alatt létező Jászság s Kúnságnak lerendelt nemzetőrségét személyesen vezérelni. Kijelenti mindazáltal, hogy a biztosi tisztet csak addig viselendi, míglen csapatja a táborban marad; melylyel aztán szept. elején valóban haza is tért. Ily kedélyhangulatú egyén kinevezése oly helyre, hol a kormányt testestül lelkestül kell vala képviselni,

1848. Aug. mindenesetre igen helytelen intézkedés volt, melyet semmiféle személyes tekintetek nem képesek kimenteni.

Egyébiránt, biztosi kötelességeinek tényleges elmulasztásáról őt nem lehet vádolni; sőt oly szigort, a minőt ő gyakorlott a lázadás pártosai ellen, ezek sem előtte, sem utána nem tapasztaltak a Bácskában. Eljárása engesztelhetetlen volt a haza ellenségeinek irányában. Papok, nemesek s más előkelő szerbek az ő idejében csak úgy érezték a rögtön itélő biróság szigorát, mint a parasztok. Egyebek közt Baderlicza nevű Bács megyei táblabiró is vesztőhelyen bűnhödött az ország elleni bujtogatásaért. Neve oly rettenetessé lőn a bács megyei szerbek előtt, hogy községeikben, melyek a felkelők őrvonalán kivül estek, minden lázadási rokonszenv jelei megszűntek; ki a szerb ügynek szolgálni akart, kénytelen lőn a felkelők táboraiba átszökni.

Szentkirályi keserű érzelmeinek csak a magyar oldalon s itt is leginkább környezetében volt káros hatása; mert tőle nem a bizodalom és remény, hanem a csüggedés és kétségbeesés nyilatkozatait hallák szünetlen mind azok, kik őt megközelítették. Pedig úgy is, mennyi katonatiszt volt a táborban, ki nem szívből, nem lelkesedéssel, csak kénytelenségből, vagy még rosszabb indokokból szolgált zászlaink alatt! Azonban, bár mint itéljünk is Szentkirályi felől, azon elismerést tőle meg nem tagadhatjuk, hogy dühös ingerültsége, melylyel a haza veszélyes állapotának szerzői ellen minden alkalommal kikelt, a hazáért való kínos aggodalmából s borzasztó jövőjének sejtelméből, — hazaszeretetből származott.

Mialatt a magyar táborban Sz.-Tamás második ostromára oly nagy készületek tétettek; és mialatt a készületek között, Bechtold altábornagy szájhősieskedését folytatva, nagy biztatásokkal hirdette, hogy „a hydra fejét nem sokára Titelben és Karlóczán vágandja le“: a szerbek sem maradtak tétlenül. Sz.-Tamást lehetőleg megerősítették; táboraikat pedig fegyverben gyakorlott végvidékiekkel és szerviánokkal ló- és élelemszerekkel még bővebben megrakták. A Sz.-Ta-

máson és Turián fekvő védsereg száma hat-hét ezerre; a nagy római sánczokban lévőké 12—15 ezerre szaporodott; a Karlócza környékén Csereviczen és Kameniczon tanyázó tartaléksereg pedig mintegy 8—10 ezerre emeltetett. 1848. Aug

A magyar tábor, míg készületei bevégezve nem lettek, védelmi állásban maradt. A szerbek ezt felhasználva, több kirohanást intéztek Sz.-Tamásról, mely Turia által a római sánczokban tanyázó táborral összeköttetésben állott. Czéljok szemlátomást az volt, hogy a magyar tábort Verbász táján keresztül törjék, s a Ferencz-csatorna hosszában Zombor felé terjeszkedvén, az ott fekvő szerb helységeket is bevonják a lázadás körébe. E végett Sztratimirovics auguszt. 1-jén mintegy két ezer felkelővel s nyolcz ágyúval könnyű szekereken indúlt ki Verbász felé. De mozdulata idején észrevétetett a mieink által, s Wollenhoffer tábornok eléggé felkészűlve fogadta őket a magos kukoriczavetésben elrejtett ágyúival; minek következtében a szerbek sietve visszavonúltak.

Hasonló kitörést intézett a sz.-tamási felkelőség aug. 3-kán is. De támadása, bár nagyobb erővel jött, ekkor is visszaveretett; s a győztes magyarok egészen Sz.-Tamás sánczai alá űzték a futamlókat.

Verbásznál a felkelőknek nem szolgálván a szerencse, aug. 10-kén a római sánczokból tetemes erővel s több ágyúval Járek ellen intéztek kisérletet; de itt is kudarczot vallottak. Járeken, Temerin szomszédságában, a Császár-huszárok s Esztei Ferdinánd gyalogságának néhány százada tanyázott, melyek Castiglione huszár-ezredes vezénylete alatt rövid, de heves csata után nagy veszteséggel űzték vissza sánczaiba az ellenséget.

Sz.-Tamás második ostroma.

Bechtold Sz.-Tamás ostromát aug. 19-re tűzte ki; mi végett fő hadi szállását Ó-Becséről két nappal elébb Verbászra tette át. Sz.-Tamással egy időben a csatorna túlpartján fekvő s megerősített Turia is megtámadandó vala. A sereg nyugtalan harczvágygyal várá az ostromot. A készületek nagysága mindenkit a biztos győzedelem reményébe ringatott·

1848. Aug. A valahára megindított sereg osztályait Bechtold fővezérlete alatt Wollenhoffer tábornok, b. Bakonyi és gr. Kolowrát ezredesek vezényelték. Wollenhoffer a megelőző napon Verbászról négy gyalog zászlóaljat s a Würtemberg-huszárok Lenkey-féle századát és két tizenkétfontos üteget Kis-Kérre vezetvén, innen 19-kén éjfél után indult Sz.-Tamás alá. Feladata volt, a csatorna hidját, melyen által a város Turiával közlekedett, elfoglalni s azon keresztül törni be a sánczokba. E hidat Vnorovszky lengyel panszláv mintegy másfél ezer végőrrel, néhány száz szerviánnal és négy ágyuval makacsul védelmezé. B. Bakonyi a város nyugati oldalán, a csatorna s a mocsárok közt hosszan elnyúló, úgynevezett verbászi sánczok ellen intézte támadását; hol Biga és Bosznics péterváradi és sajkás végőrökből és szerviánokból álló négy-öt ezer felkelőt vezényeltek. Egy kisebb osztályunk a csillagsánczok ellen müködék, melyekben öt-hat száz szervián vadász őrködött. Kolowrát és Castiglione ezredes végre Turiát támadta meg.

Wollenhoffer a hidfő ellen, hova mocsáros és zsombékos talajon kelle keresztül hatni, sok nehézséggel küzdve, csak lassan haladhatott előre. Az említett lengyel is ügyesen s elszántan védé a helyet. Pár órai tüzelés után azonban a szerbek ágyui egyen kivül a mieink által mind elnémíttattak. E körülmény, ha az ostrom következetesen folytattatik, magának az ellenségnek vallomása szerint, a hidfő veszedelmét kétségkivül maga után vonta volna. De Bechtold fővezér, mintha a szerbekkel titkos szövetségben állott volna, bár még reggeli tiz órát sem ütött, az ostromló hadaknak ez oldalon, köz csodálkozásra, visszavonulást parancsolt: minek következtében itt végkép megszűnt a működés.

Az úgynevezett verbászi sánczokon ez alatt igen heves harcz fejlődött ki. A szerbek itt a sánczok előtt pár száz lépésnyire várták be Bakonyi előrenyomuló osztályát. De egy heves gyalogsági harcz után sánczaikba visszaűzettek. Bakonyi e közben a csatorna túlpartján egy tizenkétfontos üteget állíttatott fel, mely a sánczok hosszában intézvén lövéseit

a hiányzó keresztfalak (Traverses) által nem védett szerbekben nagy romlást okozott, s őket a sánczokról levonulni kényszeríté. A Sándorgyalogság felhasználván ez alkalmat, a sánczokra rohan s azokat megmászsza. A heves harczban, mely ott e zászlóalj s a szerviánok közt kifejlődött, már-már a magyarok kezében van a győzelem; s ha e zászlóaljat a többi csapatok követik, és az ostromlottak minden oldalról nyomatnak : egy óra múlva magyar zászló lobog vala Sz.-Tamás erődítvényein. De Bechtold Wollenhoffer osztályának ekkor már visszavonulást parancsolt; minek következtében a szerbek, kik a hidfőt védelmezék, szinte mindnyájan a verbászi sánczokra sietének hátranyomott társaik segélyezésére. A lengyel Vnorovszky is ott terem, s látván mily pusztítást tesz a csatorna túlpartjáról a sánczok hosszában működő magyar üteg, s mennyire fedi annak tüze az előre nyomuló magyar harczosokat, azonnal több ágyút irányoz az üteg ellen. Ehhez járult, hogy a sánczokon küzdő Sándor-zászlóaljhoz legközelebb eső pesti önkéntesek, előre hatolás helyett visszahuzódtak. És így a magokra hagyott Sándor-vitézek, a túlnyomó erőt sokáig fel nem tarthatván, visszavonulni kényteleníttettek. Bakonyi ezután a sánczok előtti térről az ágyútüzet még sokáig folytatá; mert Bechtold, megelégedve avval, hogy az ostrom sükerét, titkos utasitása szerint, meghiusította, Bakonyi osztályához pár órával később küldé a visszavonulásra intő parancsot. Sokan ezt arra is magyarázták, hogy Bechtold veszésnek szánva Bakonyi osztályát, azt az ellene minden oldalról öszpontosított ellenség által megveretni óhajtá. De ezt már, ha valóban czélja volt is, nem érhette el. Bakonyi s mellette Aulich, a Sándorgyalogság alezredese, és Lenkey őrnagy a rendelet vétele után oly tiszteletet parancsoló rendben vezették vissza Verbászra a hadosztályt, hogy a különben is nagy veszteséget szenvedett ellenségnek semmi kedve sem volt azt visszavonulásában háborgatni. 1848. Aug

Hasonló eredménytelenséggel végződött Turia ostroma is Kolowrát ezredes vezérlete alatt. A több óráig tartott ágyú-

1848. Aug. zás után, mely által az ellenség lövegei elnémíttattak, a vezér rohamot parancsolt. De az ostromlók a sánczokból s házakból oly sürű puskatűzzel fogadtattak, hogy azt ki nem állhatván, visszafordultak. Kolowrát ezután ismét ágyúit vonatta az előtérbe s a helységet, mely nagy részben leégett, még hosszan lődözteté; és csak négy óra tájban, midőn az ostrom alul felszabadult sz.-tamásiak a helység segedelmére jöttek, vezette vissza kiskéri tanyájára hadosztályát.

Az e napi összes veszteségünk Sz.-Tamás és Turia alatt, hivatalos adatok szerint negyven halottból és száz sebesűltből állott. Amazok közt b. Neffzer Schwarzenberg ezredbeli kapitány s Fiáth huszár főhadnagy eleste fájlaltatott legérzékenyebben. A szállongó hír azonban hallottjaink számát mintegy két százra emelte, mi tán valószinűbb is a hivatalos adatnál.

A temerini és jáveki harczok.

A magyar hadsereg ily kudarczot vallván, a vérszemet kapott felkelők ismét megkezdték támadó munkálataikat. Sztratimirovics elébb két ízben is meghiúsult tervét, mely szerint a magyar hadvonalt áttörni s annak összeköttetését Péterváraddal megszakasztani ügyekezett, újra munkálatba fogta. Néhány nap múlva (aug. 26-án) e végett egyszerre intézett támadást Ó-Kér, Temerin és Járek felé. De kisérlete ez úttal sem sikerült; hadosztályai mind a három ponton visszaverettek. Ő azonban még ekkor sem hagyott fel tervével, melynek szerencsés végrehajtását a háború további folytatásának, kivált a Pétervárad ellen tervezett cselnek sükerére szükségesnek tartá.

Két nappal tehát az elébbi kisérlet után a római sánczokban, Kács, Nadály és Goszpodincze körül, mintegy öt ezer harczost és husz ágyút egyesítvén, négy csapatban indult meg Temerin, Szireg és Járek ellen. A fő osztályt ő maga vezénylé Temerin felé. A magyar had ezen állomásokon Máté huszár alezredes alatt mintegy három-négy ezer főre ment; és bár összesen csak két ágyuval rendelkezett, a harczot mégis eleinte mind a három helyen oly szerencsével folytatá, hogy

az ellenség tetemes veszteséggel kényteleníttetett visszavonulni. A nap győzedelme azonban túlbizakodóvá s gondatlanná tette a magyar vezért. Máté a bekövetkezett éjre elmulasztá megtenni a rendeleteket, melyek ily makacs, mozdulataiban ily gyors ellenség előtt szükségesek voltak volna. Az éj ennél fogva vészt hozott hadainkra. Sztratimirovics éjfél tájban ugyanazon rendben, mint az elmult napon, csapatait ismét támadásra vezette. Járeken kezdődvén a harczi zaj, Máté, ki a sötétben az ellenség erejét s mozdulatait meg nem itélhette, azon véleményben, hogy az ellenség fő ereje Járeket támadta meg, hadának nagyobb részével oda sietett. Míg azonban ő ott az ellenséggel harczra kelt, annak egy más osztálya Járek és Temerin közé vetvén magát, hadaink összeköttetését megszakasztotta; minek következtében maga Sztratimirovics több sikerrel működhetett az elszigetelt Temerin ellen. Az ott maradt csekély számú magyar had a sánczok mögül egy ideig vitézül védte ugyan magát; de midőn a hátok mögött a városba lopódzott sajkások azt felgyújtották, az erős szél által hirtelen elterjedt tűzár zavart és rémületet okozott vitézeink közt, kik ennél fogva a lakosokkal együtt sietve vonultak ki a lángboritotta városból. Járeket, melyből Máté szinte visszavonult, hasonló sors érte. A pár óra előtt még virágzó, vagyonos két közönség reggelre már hamvaiban feküdt. Pétervárad azontúl el volt vágva a magyar tábortól. 1848. Aug

Sz.-Tamás ostrománál, ha nem egyenes árulás, de bizonyára annyi s oly szembetünő hiba, mulasztás, gondatlanság s rendetlenség terhelte a fővezérletet, hogy Bechtold rosz akaratáról a táborban senki sem kételkedett. Az ostrom szerencsétlen kimenetele után Szentkirályi és Bakonyi azonnal Pestre siettek, a kormányt a körülmények felől értesítendők. Ugyanazon időben több magántudósitások is érkeztek a fővárosba, melyeknek nyomán az ellenzéki képviselők, még mielőtt a királyi biztos kihallgattatott volna, nagy hévvel keltek ki a 'sereg vezérlete ellen. Perczel Mór, budai képviselő, egyenesen árulással vádolta a fővezért; s általában kemény A hadi események hírének hatása Pesten.

1848. Aug. szavakkal gáncsolá a hadi parancsnokságokat. „A szerbek és horvátok támadása, úgymond egyebek közt, azon részről gyarapíttatik s ápoltatik, mely rész iránt a nemzet hónapokon által a legnagyobb bizodalmat jelentette ki, sőt tettekben is tanúsitotta. Mindig tisztán állott szemeim előtt, hogy az azok által megbízott és azoknak feltétlen hűséget esküdött egyének, ha a legnagyobb erőt szolgáltatjuk is kezeikbe, nem fognak a lázadók ellenében elhatározott támadást tenni, kik azon hatalomnak eszközei . . .“ Ezeknél fogva indítványozá, hogy a táborból megérkezett királyi biztos nyomban hallgattassék ki a történtek felől; s aztán biztosok küldessenek az alvidékre, kik teljes hatalommal s a körülmények szerint erélyesen intézkedjenek a haza megmentése iránt.

A súlyos vád a sereg vezérlete ellen, nyilt ház előtt s ily átalánosságban kimondva, bár Perczel azt adatokkal is bebizonyíthatni állitá, ha nem is épen alaptalan, de minden esetre eszélytelen, és minthogy még sem a királyi biztos ki nem hallgattatott, sem a kormány jelentést a háznak nem tett, időelőtti volt. Tekintve pedig azon kényes viszonyokat, melyek a kormány s a fő hadi parancsnokságok közt léteztek; s figyelembe véve azt is, hogy az ellenség előtt álló hadainknak épen fő tisztjei közt nagy számú idegen létezett, kiknek ragaszkodása nemzeti ügyünkhöz felette kétes vala : e vád, ily átalánosságban kimondva, ügyünknek felette nagy ártalmára válhatott. Ez okból Szentkirályi, bár különben Bechtoldot maga is kárhoztatá, nem is késett a ház előtt gáncsolni Perczel beszédét; kijelenté egyébiránt, hogy miután nem a ház, hanem a kormány által küldetett ki, előterjesztését a sz.-tamási ostromról ennek fogja benyujtani.

Mészáros hadügyminiszter e vádat, ha azt a ház nem gáncsolná, mind következményeiben veszélyesnek, mind személyére nézve sérelmesnek érezvén, kijelenté, hogy ha a ház Perczel e kifejezését : „árulás“ nem roszalja, ő megszűnt tagja lenni a kormánynak. Kossuth egy választmány kinevezését indítványozá, mely előtt Perczel részletesen határozná

meg, kit terhel árulással, s adatokkal bizonyítaná be a sú- 1848. Aug.
lyos vádat, mely átalánosságban olyakat is sérthet, kik a haza háláját érdemlik önfeláldozásukért. De evvel nem volt megelégedve az elnökminiszter s Mészároshoz csatlakozva, követelte, hogy Perczel kifejezése jegyzőkönyvben is roszaltassék, kijelentvén, hogy a ház vonakodását bizalmatlansági szavazatnak venné, s a kormányból azonnal kilépne. Biztosítá egyszersmind a házat, hogy a kormány a királyi biztost és Bakonyi ezredest kihallgatandja s mind a házat értesítendi az eredményről, mind a szükséges intézkedéseket haladék nélkül megteendi a sereg vezérlete körül.

Az ellenzék azonban hevesen megtámadta a kormányt; tétlenségről, idővesztegetésről vádolá azt, minél fogva ennyire hagyta nőni az eleinte könnyen elfojtható lázadást; megróvá a minisztereket, hogy mihelyt ellenzésre találnak, mindjárt lemondással fenyegetődznek oly időben, midőn minden miniszteri válság veszélybe döntené a hazát. Követelé tehát, hogy a hadvezérlet körül szigorú vizsgálat tartassék.

A képviselőház, melynek nagy többsége egyátaljában nem volt megelégedve a dolgok menetével, s bár világos adatokat még nem látott maga előtt, de magán tudósitások nyomán mégis meg volt győződve, hogy a sereg vezérlete körül legalább is sok hiba, mulasztás és rendetlenség történt, s tán még Perczel vádja sem alaptalan, — sokáig habozott végzésében. Miután azonban Batthyáni ismételve felszólalván, kifejtette, hogy ő koránt sem akar bizodalmat szavaztatni a vezérlet iránt; hanem csak a világos próbák nélkül, átalánosságban tett s ezért a seregben veszélyes következményeket szülhető „árulási“ kifejezést kivánja rosszaltatni : a többség, hosszú vita után, az elnök által végre rosszaltatni határozta a kérdéses kifejezést.

E határozat azonban koránt sem oszlatta el a kedélyek gyanúját, és semmit sem változtatott a közvéleményen, mely szerint az utolsó hetekben felmerűlt események után mind bizonyosabbnak tartatott, hogy a horvátok és szerbek láza-

1848. Aug. dása az udvar s a bécsi miniszterium által szítogattatik; az országban létező fő hadi parancsnokságok pedig és számos más főbb rangú tisztek a bécsi miniszteriummal titkos egyetértésben vannak. Mayerhoffer, Blomberg, Dreyhan magaviselete a bánságban; az oláh legénységből álló erdélyi végvidéki zászlóalj magatartása, miszerint, nem rég az alvidéki harcztérre rendeltetvén, tisztjei izgatására Szegeden az engedelmességet megtagadta s a tábor helyett haza menni akart; a bécsi miniszterium számos rendeletei, melyek szerint Jellasics erejének gyarapitására Olaszországból mind több végvidéki zászlóalj utasíttatott haza; Laibachból pedig legújabban ismét néhány tüzérszázad küldetett Horvátországba; a határszéli vámhivatalok a bevett státusjövedelmeket Zágrábba szállítani utaltattak s oda, biztos hírek szerint, több ízben tetemes összegek küldettek; a lázadáshoz szövetkezett tisztek, büntetés helyett előmozdítást nyernek, mint, például, a nem rég ezredesi rangra emelt Dreyhan; a felvidéki tót megyék is mindinkább izgattatnak a fellázadásra; Hurbán, az igazság sujtó keze elől Ausztriába szökött izgató, onnan büntetlenül tovább szőheti fondorlatait, czinkos társai által sürű közlekedést tart fenn a tót ajkú lakossággal; sőt, több izgatókkal szövetkezve, Bécsben, az osztrák miniszterium szeme előtt egészen nyiltan toborzhat önkéntes csapatokat, melyekkel az országba törjön s az éjszaki megyéket is fellázítsa : mind ezek és számos más események világos bizonyítványai voltak a közönség ama gyanújának, hogy az udvar és a bécsi miniszterium egyetértésben áll a horvát és szerb felkeléssel, s egy átalános reactio tervén dolgozik.

A miniszterium keblében kifejlett viszonyok. A miniszterium előtt ez nem csupán gyanú volt többé hanem tény, melynek minden kétséget kizáró bizonyítványait rejték magokban a miniszterek tárczái. „A reactio már nyiltan lép fel s nem titkolja többé szándokait s terveit; Magyarország első áldozatúl van kijelölve . .“ így írt az elnökminiszter ép e napokban a Frankfurtban lévő követünkhöz. De bár ez iránt teljes meggyőződésre jutott már a miniszterium vala-

mennyi tagja, sőt maga István főherczeg nádor is : mindazáltal a mód iránt, melyet a kormánynak e viszonyok közt magatartásában követnie kell, s a teendők iránt, melyek a hazát e veszélyes helyzetéből kiszabadíthatnák, a vélemények mind elágazóbbak lőnek a miniszterium kebelében. A mint a hazai állapotok napról napra súlyosbúltak, az eddig, bár nem ritkán nagy bajjal, de valamiképen csak fenntartott egyesség is mindinkább eltűnt a miniszteriumból : a keblében eleitől fogva létező ellentétek mind élesebbekké, a véleménykülönbségek viszályokká fejlődtek ki. 1848. Aug.

Már az olasz kérdés, az újonczozási és hadszervezési törvények tárgyalása alatt is, miként elbeszéltük, többször összeütköztek egymással a kormány tagjainak véleményei. De még inkább nőtt az egyenetlenség, midőn a veszély közeledtével, a közönségnek e miatt fokonként öregbedő türelmetlensége hangosabb lett követeléseiben a kormány iránt. A közönség kivált annak elég nagy pöffeszkedő, szájhősdi, elbizott része, nem véve számba a minden oldalról feltornyosodó nehézségeket, s csak azt tartva szeme előtt, hogy a kormányon ülő hazafiakat teljes bizodalommal ajándékozta meg, — napról napra zajosabban kezdé követelni, hogy a kezeikbe letett hatalommal mentsék meg a veszélyben forgó hazát. És a mint a sz.-tamási, temerini s járeki szerencsétlen csaták híre elterjedt, tétlenségről, a katonai hatóságok irányában erélytelenségről s ügyetlenségről vádolá őket, kivált azokat, kik mérsékeltebb irányukról ismertettek. Az ellenzéki lapokban naponként hevesnél hevesebb megtámadások tárgyai lettek; népszerűségök végkép elenyészni látszék.

A közönség e nyomása s magok az események és állapotok súlya alatt, a teendők iránti viták naponként megújultak a minisztertanácsban. Kossuth, kit heves kedélye, meghajólni nem tudó büszkesége s azon gondolat, hogy ama gáncsok reá is hárulnak, mind türelmetlenebbé tőn, erélylyel sürgeté a tanácsban : vettessék valahára vége, ha jó szerével nem lehet, erőteljesebb eszközök s módok által is, azon árulásnak,

1848. Aug. melyet a reactio s annak szolgálatában a bécsi miniszterium űz a nemzet ügyeivel; vagy, ha a miniszterium magában nem érez elég erőt, kiegyenlíteni e viszályt s elejét venni a sebes léptekkel közeledő veszélynek, hívja fel a nemzet képviselőit, intézkedjenek ők a fenyegetett állam élet s függetlenség megmentésére. Batthyáni azonban, bár egyébiránt maga is a legmélyebb boszúsággal nyilatkozott a bécsi miniszterium eljárásáról, semmi erő, semmi indok által nem volt reábírható, hogy csak egy hajszálnyit is eltérjen a szigorú törvényesség ösvényéről. Ő, ki a népszerűséget, ha szerette is, de soha túl nem becsűlte, mit sem hajtott a közönség zajára; s csak azt tartá követendőnek, mit a hazaszeretettől parancsolt eszélyesség sugalt a nehéz körülmények között.

Kossuth, a törvény betűjéhez szigorún ragaszkodva, nem akart a jog teréről a politika ösvényére lépni; s az ország békéjeért törvényen kivüli concessiokat tenni Ausztria irányában egyátaljában nem volt hajlandó. Ő az országot elég erősnek tartá törvényes jogainak megvédésére, s azokból egy hajszálnyi áldozatot sem akart hozni a körülményeknek. Ausztria irányában kész volt a törvény betűjét szigorún teljesíteni; de a reactioval, mely a státusadósságok egy részét a nemzet vállára tenni, a pénz- és hadügyminiszteri tárczákat Bécsbe visszavinni akarta, a kibékülést lehetetlennek tartá; s minthogy a reactiot erélylyel s ha kell, fegyverrel is, legyőzhetőnek hivé: a megalkuvást bármi nemzeti jog árán megkisérteni sem akarta. Nyiltan s erélyesen kivánt tehát fellépni. Kivánta, hogy a miniszterium szilárd magatartása, minden törvénytelen követelést visszautasító, minden ellenséges lépést visszatorló rendszabályai által kényszerítse a reactiot az ország független kormányzatának elismerésére. Ő merő idővesztésnek nézett minden kiegyenlitési lépést az eddigelé követett modorban.

Batthyáni azonban nem így gondolkodott. Nem kevesbbé hő vágy mellett hazáját, nemzetét a törvények szerint függetlennek láthatnia, ő hajlandó volt a körülményekkel némileg

megalkudni; engedményezni a kevesbbé lényegesekben, hogy a lényegest biztosan megtarthassa; kapcsolatunknak Ausztriával az igazgatási formákban egynémit eszélyesen feláldozni, hogy az ország sarkalatos jogait megőrizhesse; sőt még némi jogokat is kész volt feladni, hogy azok árán a többit megmentse, az ország békéjét Ausztriával, mi életfeltétel volt, megőrizze. Ő is meg volt ugyan győződve, hogy a reactio mind addig nem nyugszik, míg az ország a státusadósságok egy részét át nem veszi s a had- és pénzügy igazgatásában változás nem történik. Egy perczig sem kételkedett, hogy a reactio ezek kivívásáért el van határozva, a forradalom terére szorítani a nemzetet, s fegyverrel kényszeríteni a márcziusi törvények megváltoztatására. De mennél inkább törekedni látá erre a reactiot, ő annál inkább azon volt, hogy az a magyar kormány eljárásában semmi okot se találjon, melyre megtámadását a jogszerűségnek csak színével is alapíthassa. Csaknem aggodalmasan ragaszkodott a törvényes formákhoz, nehogy azok megsértése által fegyvert adjon a reactio kezébe. Ő iszonyodott a forradalom kétes, készületlenségünkben kétszeresen veszedelmes ösvényétől, melynek végén szeretett hazájának sírja tűnt fel aggódó lelke előtt. Ez az oka, miérthogy egyedül törvényes eszközökkel, a bár annyiszor sükeretlennek bizonyult alkudozásokkal ügyekezett ártalmatlanná tenni s lefegyverezni a nemzet ellen foganatba vett fondorlatokat. És midőn meggyőződött, hogy ezen eszközök a békét tovább fentartani nem képesek: *ő még* a törvényes jogokból —, és, ha a reactioval különben megalkudni nem lehetne, egynémit még a kormány függetlenségéből is kész volt feláldozni a békéért. Ha pedig a háborút elkerülni még igy sem lehetne: óhajtá, hogy az ne a nemzettől kezdessék; következményeinek súlya s a felelet terhe isten és ember előtt ne a nemzetre s kormányára, hanem a reactiora háruljon. 1848. Aug.

A forradalmat, a háborút Kossuth sem kivánta ugyan; de attól, ha már elkerülhetlenné válnék, nem látszék remegni. Sőt azon reményt táplálá magában hogy, ha békésen nem le-

1848. Aug. het, fegyverrel is sikerűlend végre a nemzet jogainak teljes elismerését s tiszteletét kivívni azon Ausztriától, melyet a márcziusi napokban oly gyöngének tapasztalt, azon dynasztiától, melyről némi dicsekvéssel szerette mondani, „hogy sorsa, a márcziusi napokban, az ő kezében volt, és csak az ő mérséklete s hűsége mentette meg az enyészettől.“ Ő nem látszék nagy súlyt fektetni arra, hogy az Olaszországban nyert győzedelmek, a horvátok és szerbek felkelése s a reactio sükeres fondorlatai azóta felette sokat változtattak a dolgok állásában. És mind ezt eléggé nem méltányolva, oly kiegyenlítésről, melynek ára státusadósság elvállalása, a had- és pénzügy független igazgatásának csorbítása volna, ő hallani sem akart. E véleményét ő nemcsak a minisztertanácsban, de hírlapi czikkeiben is, nem minden elbizakodás nélkül, s minden esetre miniszteri állásához képest eszélytelenül, nyilván s határozottan hirdette. „Ő alkuszik, úgymond, ha kell, a pokollal is; alkuszik, ha kell, tisztán horvát alapon, még tán Jellasicscsal is : de a Magyarország önállását megnyírni akaró reactioval soha, és ezerszer soha. Letett esküje szerint csak így szabad gondolkodnia; . . s ha ott, hol tárczája felett rendelkeznek, másként gondolkodnának, — akkor ő nem lesz miniszter; de marad magyar polgár.“ Így vélekedvén, társait, kiknek nagyobb része, — tán az egy Szemerét kivéve, mindnyájan, Batthyánival tartának, nem egyszer vádolta, hogy örökké símogatni akaró politikájok mellett a hazát veszélybe döntik. Ezek ellenben, s köztök leginkább Batthyáni és Széchenyi avval s bizonyára nem igazságtalanul vádolták őt, hogy a radikál párthoz szitása, faltörő politikája, gyakori vigyázatlanabb nyilatkozatai, sőt miniszteri állásával meg nem férhető magatartása által, melynél fogva míg egy részről a tömeg közvéleményével, a népszerűséggel kaczérkodik; más részről egyenes kikelései által beszédeiben s hírlapjában a bécsi kormány ellen, társait minduntalan compromittálja, ügyekezeteiket nehezíti, gátolja sőt megrontja, békés kiegyen-

litési kisérleteiket sükeröktől eleve is megfosztja s minden eredményt lehetetlenné tesz. 1848. Aug.

Ezen eltérő irányokból összeütközések támadtak, melyeknek következtében a miniszterium többször a lelépés pontján állott. Egyes miniszterek, mint különösen Deák, Eötvös, Klauzál, tárczáiktól csaknem türelmetlenül kivántak ugyan a körülmények közt szabadulni; de mindnyájan mélyen érzék, hogy most, midőn bizonyosnak lehetett tartani, hogy egy új miniszterium alakúlását az udvar nem fogja megengedni, hazafiúi kötelességöknek tarták, helyeiken megmaradni, bár az egyesség kedvéért folyton fel kell is áldozniok egyéni meggyőződéseiket, s bár ezen áldozatokért még csak azon elégtételt sem nyerhetik, hogy abból a hazára hasznot folyni láthatnának. Augusztus havában, midőn az ügyek mindinkább bonyolódtak s a veszély napról napra nőtt, többször szóba jött a miniszterium feloszlása; de mivel a haza üdve s nem önzés, nem silány pártérdek volt kérdésben, és mindnyájan hű, buzgó hazafiak voltak: könnyelműleg egyikök sem akarta előidézni a szakadást, mely még veszélyesebb viszonyokba ejtené a hazát.

A Sz.-Tamás sikeretlen ostroma után, Perczel Mór interpellatiója következtében támadt alsó házi heves viták azonban újabban felfokozták a kedélyek ingerűltségét. Midőn Batthyáni a háztól szilárdon követelte, mondaná ki Perczel idétlen árulási vádjára a maga rosszalását, Kossuth nem tette ugyan magát egyenes ellenkezésbe az elnökminiszterrel; mindazáltal, a háború folyamával maga is elégedetlen, Perczel állitását nem kárhoztatá annyira, mint azt tőle Batthyáni kivánta volna. A vita ennek következtében a minisztertanácsba is átvitetett s oly heves összeütközést idézett elő, hogy a szakadás elkerűlhetlennek látszott. Batthyáni a nádor előtt is határozottan kijelenté, hogy ő Kossuthtal a miniszteriumban tovább együtt maradni nem akar, s irányaik nagy különbsége miatt, a haza kára nélkül együtt maradnia nem is lehet. De

1848. Aug. a nádor lehetetlennek tartván a miniszterium fennállását Kossuth nélkül, nem tudta magát mire határozni.

Az erre következett minisztertanácsban általában szóba hozatván a jelen miniszterium feloszlásának s egy, irányban, véleményben összhangzóbb alkotásának múlhatatlan szüksége: Kossuth, ki ezt leginkább vitatá, kijelentette, hogy ő csak Batthyánival kiván részt venni az új combinatióban, melybe még Csányi Lászlót, Nyári Pált és Beőthy Ödönt ajánlá fölvétetni. Batthyáni erre ismétlé, mit már a nádornak kijelentett, hogy nemcsak a Kossuthtól ajánlottakkal, de magával Kossuthtal sem alkot új miniszteriumot. És minthogy a nádor Kossuthot nélkülözhetlennek nyilvánitá, ő rajta, Batthyánin, lett volna a sor, kilépni a kormányból, kivált miután pártja a képviselőházban, bár nőtt is az utolsó időkben, többséggel nem birt a Kossuthé fölött. Büszkeségét azonban még e körülmény daczára is legyőzte hazaszeretete és iszonya a háborútól Ausztriával. Ő meg volt győződve, hogy Kossuth nyilatkozata, miképen ő nála nélkül nem kiván megmaradni a kormányon, egyátaljában nem vehető komolynak, már ekkor ismeretes dolog lévén, hogy Kossuthban határtalan a hatalom birtokának vágya, s minden afféle nyilatkozat, hogy ő a magán-élet nyugalmáért sóvárog, csak színlett szerénység. Semmi kétsége nem volt tehát hogy, ha ő kilép, a kormányon maradandó Kossuth iránya, melyet ő eddig lehetőleg ellensúlyozott, uralkodóvá leend a miniszteriumban; minél fogva ez Ausztriával, sőt, a radikál párt befolyása mellett, talán magával a királysággal is kevés idő múlva szakadásra viszi az ügyeket s forradalomba rohan. E meggyőződés őt, miként egy hátrahagyott iratában maga mondja, kedve ellen is maradásra birta, de minden esetre Kossuth nélkül, a kormányon.

Érzé azt Kossuth maga is, hogy az ő további minisztersége múlhatlanúl háborúra vezet Ausztriával; és ha volt mégis némi komolyság ama nyilatkozatában, hogy Batthyáni nélkül nem kiván részt venni a kormányban, annak csak ezen érzet szolgált alapjául. Mert bár ő nem látszék is oly igen nagyon

iszonyodni a forradalomtól; bár el volt is határozva, föl- 1848. Aug.
venni a keztyűt, ha az a nemzet lábaihoz dobatik : de maga még sem akarta azt a reactio elébe dobni, s a forradalmat, míg az a nemzet független kormányzatának épsége mellett elkerülhető, szándékosan nem kivánta előidézni kivált még, ekkor nem, midőn a nemzet készületlen volt a háborúra.

A miniszterium e meghasonlást a maga keblében lehetőleg ügyekezett ugyan eltakarni a közönség elől; egynémi mindazáltal, Kossuth utján, mégis átszivárgott; mi aztán még inkább nevelte ama különben is nagy izgatottságot, melyet a bácskai táborból érkezett aggasztó hírek s az aug. 21-kei ülés heves vitái támasztottak. Az Egyenlőségi Kör, mely a radikál párt gyűlhelyéül szolgált, Madarász József képviselő elnöklete alatt, már azon szélsőségre is vetemedett, hogy közbátorsági bizottmánynyá határozná magát alakítani; miért is a miniszterium e klubot Hajnik Pál rendőrfőnök által azonnal feloszlatta, teremeit bezáratta.

De ezen s hasonló szabályokkal már nem lehetett megnyugtatni a naponként érkező, aggasztó hírek által nagyobb izgatottságba hajtott közönséget. A képviselő házban, arányban a veszély növekedtével, mind hevesebb viták folytak; az ellenzék napról napra gyarapodott; a radikál párt, bár klubja bezáratott, mint lármásabbá lett, lapjaiban a miniszterium ellen naponként erősebb kikelések jelentek meg; az egész közönség lázas izgatottságban hánykódék. Az ügyek oly állapotba jutottak, hogy a kormány múlhatatlannak látta elhatározóbb lépést tenni a kedélyek lecsöndesitésére. Maga Batthyáni is, ki a törvényes formáktól s engesztelő, kiegyenlítő módoktól eltérni egyátaljában nem akart, meggyőződött már hogy, ha idején kellő változás nem történik : egy újabb kedvezőtlen hír az alföldi táborokból könnyen forradalomba sodorhatja a felizgatott közönséget.

Batthyáni és Deák küldetése Bécsbe.

E körülmények s a miniszteriumban miattok mind élesebbé vált szakadás augusztus utólsó tizedében azon határozatokra birták a kormányt, hogy a hadállitást s a negyvenkét

1848. Aug. milliónyi hitelt illető törvények tárgyalásának befejezése után Mészáros hadügyminiszter ismét az alvidéki táborba utazzék, ott maga vegye át a vezérletet, s egy elhatározó csapást ügyekezzék mérni a szerb felkelésre; Batthyáni és Deák miniszterek pedig azonnal Bécsbe menjenek, az említett két törvényre kieszközölni a királyi sanctiot s különben is végezni, mit még lehetne, a bécsi miniszteriummal. Utasításuk oly értelmű volt, hogy a haza veszedelme nélkül tovább nem tűrhető állapotoknak, mennyire azok az udvartól s a bécsi miniszteriumtól függenek, valahára végét szakítsák s tisztába jőjenek az iránt, mi szándéka van az országra nézve a dynasztiának s a bécsi kormánynak? Megbízattak különösen, hogy a két törvény sanctioján kivül ő felségétől oly, saját aláirásával ellátott, tábori parancsokat eszközöljenek ki, melyekben kijelentessék, hogy ő felsége minden katonától, bármi rangu s nemzetiségű legyen, szorosan megvárja s neki parancsolja is, hogy a míg Magyarországban van, a magyar kormány rendeletei szerint a haza minden ellensége ellen szintazon hűséggel szolgáljon, mint a magyar hadseregek szolgálnak Olaszországban; és a ki ezt nem teszi, bélyegezze azt ő felsége becstelennek s hűtlennek. Tiltsa meg, továbbá, Jellasicsnak az országot megtámadnia; és, miután a horvát mozgalmat, a menynyiben az nemzeti, mind a kormány, mind az országgyülés békésen kivánja kiegyenlíteni, a horvátoknak általában is parancsolja meg a fegyver letételét. És végre, határozza meg ő felsége, mikor fog hosszabb időzés végett az országba jőni.

Miniszteriumunknak lehetetlen volt ugyan magát vérmes reményekkel kecsegtetnie e küldöttség eljárásának eredménye iránt; mivel azonban a főherczeg nádor némi biztató szókat hallatott, hogy a jog és igazság szózata valahára talán mégis megteszi hatását : végkisérletül e lépésre is elszánta magát, hogy, ha sikeretlen marad is, legalább a feleletterhet hárítsa el magáról a történhetőkre nézve.

De Batthyáni agyában ekkor már egyéb gondolatok is forogtak. Meggyőződve lévén, hogy a reactio s a vele szövet-

kezett bécsi miniszterium ellenséges szándokával mind addig nem hagy fel, míg Magyarország a státusadósságok s a pénz- és hadügyi tárczák tekintetében a rideg jog terén marad : úgy látszik, már ekkor el volt határozva, ha másként nem lehet, ezek iránt is alkuba ereszkedni az udvarral, feltéve minden esetre, hogy az ország békéje valóban helyreállíttatik, s a ráczokhoz és Jellasicshoz a fegyverletétel iránt komoly és erélyes parancsok küldetnek. Engedményezés nélkül az ország részéről lehetetlennek látván meggátolni a nyilt háborút a dynasztiával, nem vonakodék tovább engedni a politikai eszély sugallatainak s a jogból feláldozni annyit, mennyin az életkérdéssé vált békét megvásárolhatja. Annyi bizonyos, hogy távozta előtt határozottan kijelentette a nádornak miképen visszatérte után Kossuthtal nem fog tovább együttmaradni a kormányon. Nehogy pedig távolléte alatt Kossuth ellenkező irányú izgatás által szándokait sikeretlenítse, honmaradt társait oly igéretre birta, hogy visszatértéig mindennemü fontosabb végzést meggátolnak; Klauzált pedig különösen megbizta, hogy Kossuth lépteit mindenben őrszemmel kisérje s őt minden történendőről rögtön és híven tudósítsa. 1848. Aug.

A két miniszter aug. 28-kán indult Bécsbe; mit aztán Kossuth szept. 2-kán jelentett be a képviselőháznak. Beszéde, melyet ez alkalommal mondott, több tekintetben fontos s nagy hatást gyakorlott a nemzet képviselőire. „Én arra kérem fel a házat, monda egyebek közt, hogy a királylyal való értekezésnek eredményét azon férfias nyugalommal várja be, mely kellő megfontolással s egyszersmind erős elhatározással párosúlva mentheti meg egyedül a hazát. Méltóztassanak színkülönbség nélkül közremunkálni, hogy e perczekben, mindenek felett a nyugalom meg ne zavartassék ott hol még van, s ne szaporíttassék ez által is a hazának veszélye. . .“ Átmenvén a horvát kérdésre, mondá, „hogy ő nemzettől nemzet irányában nemcsak méltó, de még alaptalan panaszt sem szeret hallani. . . . Ő elnyomni senkit a föld kerekségén nem akar, és hajlandó volna a horvát atyafiaknak azt mondani : ha meg-

1848. Aug. untátok a hét százados kapcsot, menjetek isten hírével; áldásom reátok, legyetek szabadok és boldogok. . . .“ „Itt az idő, mondá utóbb, midőn a képviselőháznak meg kell gondolnia, miképen akarja beváltani az országgyülés elején s a válaszfeliratban is kifejezett szavát, hogy a horvátoknak minden igazságos és méltányos kivánatait hajlandó teljesíteni; mert miként mi magunknak szabadságot és függetlenséget követelünk : úgy ezeket másoktól sem akarhatjuk megtagadni. Ez iránt a háznak ki kell jelenteni a maga határzatát : mit tart e dologban saját méltóságához, igazságszeretetéhez s nemzeti becsületéhez méltónak; és e határzatát szükséges egy, nemcsak a horvát néphez, hanem Európához s a külhatalmakhoz is irányzott nyilatkozatban kihirdetni, miszerint a nemzet részéről feltárva legyen az, a mint akarunk, s meg legyen mondva, mikép jogosabb téren soha sem állott nemzet, mint a melyen mi állunk.“

Míg a két miniszter Bécsbe, Mészáros a bácskai táborba utazott, hogy ott személyesen vévén át a sereg vezérletét, egy elhatározó csapást mérjen a szerbekre, Sz.-Tamást megvegye, s az ott nélkülözhetővé válandó hadakat a Drávához küldhesse; mert Jellasics betörése már napról napra váratott a dunántúli vidékbe.

Hadügyminiszterünknek elég alkalma lett itt meggyőződnie, hogy az árulási vád, melylyel Perczel Mór a had vezérletét sujtá, ha eszélytelen volt is átalánossága miatt s mielőtt kétségtelenűl bebizonyíttatott volna; de Bechtoldot illetőleg nem volt alaptalan. „Nem akarom — így szól maga Mészáros emlékirataiban Bechtoldról, — nem akarom kétségbe hozni akkori szándokát a generálnak; hanem mindannyi mozdulatai, intézkedései vagy oktalanok voltak, vagy úgy intézvék, hogy idő múljék és mi se tétessék. Később pedig (a második ostrom idejét érti) sajnosan bizonyult be, hogy a nép ösztönéből rámondott árulói nevezet, ha talán nem is egészen illett reá, legalább annyiban nem volt túlzó, hogy ő maga dicsekedni mondatott, mikép úgy intézte mozdulatait, hogy mi

se váljon belőlök." Bechtoldtól tehát, ki lemondását a Bécsből épen e napokban vett parancs szerint a királyi biztosnak benyujtotta, a fővezérletet átvévén, saját vezérlete alatt készült egy harmadik ostromot intézni Sz.-Tamás ellen. Az elébbi királyi biztos, Szentkirályi Mór helyét is más, Beőthy Ödön, bihari főispán foglalta el, ki, hajdan maga is katona, hasznos segélyére lett az új vezérnek előkészületei megtételében. 1848. Aug.

Sz.-Tamás harmadik ostroma.

Ezek azonban, a táborkari főnök, Klauzál őrnagy lassúsága és ügyetlensége miatt sokkal továbbra huzódtak, mint azt a kormány várta s a Drávánál fenyegetett haza viszonyai igényelték volna. A kormány számtalan sürgetéseire az ostrom valahára szeptember 21-re lőn kitűzve. Az egész sereg ekkoron nyolcz sorezredbeli, s ugyanannyi honvéd zászlóaljból, két huszár ezredből és nyolcz ütegből, összesen mintegy 14,000 gyalogból és 2000 lovasból állott, miből az ostromnál mintegy kilencz ezer gyalog s másfél ezer lovas vett részt. A nemzetőrség, mintegy kétszerannyi, az ostromra közvetlen nem alkalmaztaték, kivéve az Ó-Becsén tanyázókat, kik Fach ezredes alatt Turia felé indíttattak. Az egyes osztályokat Éder és Bakonyi tábornokok, Kolowrat és Aulich ezredesek vezényelték.

A táborkari tisztség újabban is oly ügyetlennek bizonyitá be magát, hogy az éjfél után szép holdvilágnál megindult sereg csakhamar eltévedt útjában s alig tudott nap keltekor megérkezni Sz.-Tamás alá. Míg aztán a lovasság, Éder és Kolowrát alatt a római sánczok felé nyomult, az ellenség kitörését onnan meggátolandó; és míg a csatorna jobb partjáról a város bombákkal lövetett, egy zászlóalj pedig a hidfő megvételére indíttatott: Bakonyi és Aulich a csatorna bal partján nyomultak előre. Bakonyi az ellenséget a szőlőkből kiűzvén a sánczokat kezdé ostromolni; de siker nélkül. Aulich pedig két zászlóaljával oly makacs ellentállásra talált a város előtti erdő árkaiba rejtőzött ellenség részéről, hogy ezt onnan kiűzni nem bírván, maga vonúlt vissza. E napon általában igen

1848. Aug. kevés harczvágy mutatkozott seregünkben, minek oka kivált ama tétovában keresendő, mely Jellasicsnak már ekkor tényleges végrehajtott betörése után a tisztikarban átalánossá lett. Ama meggyőződés, hogy Jellasics csak az udvar megegyeztével törhetett az országba, s ama bizonytalanság, vajjon nem az udvar akarata ellen állnak-e szemben ők is a ráczokkal, az idegen tiszteket csaknem kivétel nélkül, s a honiakból is sokakat annyira lehangolt, hogy nem ütközni, hanem minden módon szabadulni kivántak a magyar seregből. Négy vagy őt tiszt épen az ostrom előtti napon, többen mindjárt utána beadták lemondásukat. A tiszti kar e hangulata mellett, mihez aztán mindenféle alattomos izgatás is járula, a legénységben is hiányzott az önfeláldozásra kész lelkesedés. Mészáros boszúságára minden lanyhán, kedv és lelkesedés nélkül történvén, a csekély erőfeszítést siker nem követhette.

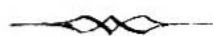
Az eredménytelenség okai közt említendő még, hogy a csatorna hosszában elhelyezett székely zászlóalj, a köd miatt mely nap keltekor a láthatárra ereszkedett, tévedésből egy ideig egyéb társaira lődözött. A ködnek tulajdonítható részben az is, hogy mintegy 3000 gyalogból álló szerb csapat a sajkás kerületből, daczára huszáraink egy pár rohamának, a hidfőhöz juthatott s a városba vonulhatott. Ezentúl még kevesebb remény maradván a sikerre, Mészáros a kedvetlen sereget táborába indította vissza.

Maga az ostrom alatt szenvedett veszteség csekélysége eléggé kitünteti, mily lanyhán, kedv és erély nélkül folyt az egész hadi munkálat: veszteségünk mindössze is csak 20—30 halottból állott, kik közt két tiszt s egy ifju gr. Festetich, ki önkéntes közlegényként vett részt az ostromban. A szerbek általában szivós kitartást tanúsitottak; s míg a férfiak sánczaikat védelmezék, nejeik a városban nemzeti énekeiket hangoztatták a lövöldözések közt. Az ostrom sikeretlensége, természetesen, még inkább felfokozta a szerbek kitartását s erélyöket későbbi munkálataikban.

Közvetlen az ostrom után mindazáltal, az alább elbeszélendő okokból, némi szünet állott be e harcztéren. A magyarok és szerbek figyelmét egyaránt a dolgok azon fordulata látszék kizárólag igénybe venni s lekötni, melyet Jellasics betörése s Budapest felé vonulása hozott elő. Minthogy tehát jelentékenyebb harczok a szerb felkelés terén ezentúl hoszszabb ideig nem történtek, ideje, hogy ama fontosabb események elbeszélésére menjünk át, melyektől e napokban az ország sorsa függött. 1848. Aug.

HARMADIK KÖNYV.

A REACTIO NYILT FELLÉPÉSE AZ ORSZÁG FÜGGETLENSÉGE ELLEN.

ELSŐ FEJEZET.

A horvátok betörését közvetlenül megelőzött események.

1848. Szept.

Batthyáni és Deák eljárása Bécsben.

Batthyáni Lajos gróf és Deák Ferencz miniszterek azon elhatározott szándokkal utaztak fel aug. végén Bécsbe, hogy nem csak a magokkal vitt had- és pénzügyi törvényczikkelyeknek eszközöljenek ki királyi szentesítést; hanem hogy az udvari reactio pártjánál s a bécsi miniszteriumnál is tegyenek még egy végkisérletet a békés kiegyenlítésre, ha bár az áldozatokba kerűlne is az ország részéről. De e szándékot is meghiúsította a reactio.

A reactio eddigelé jobbára alattomosan, a király háta mögött kiadott rendeletekkel s intézett fondorlatokkal viselte a háborút Magyarország törvényes függetlensége ellen. Részvétét a szerbek lázadásában és Jellasics pártütésében nemcsak soha be nem vallotta; hanem hogy, míg maga elég erőt gyűjt, a nemzetet biztosságba ringassa, s annak részéről minden készületet meggátoljon, a körülmények szerint színleg kárhoztatta is a felkeléseket, igérte azoknak lecsilapitását. Most azonban midőn, az olaszok legyőzetvén, mind több hadi erőt vonhatott vissza Olaszországból; midőn Jellasics a horvátokkal annyira felkészűlt, hogy csak a parancsot várta a betörésre; midőn az alattomban segélyezett ráczok is oly nagy mérvben folytathatták lázadásukat, hogy legjobb hadi erőnk általok vétetett igénybe: a reactio megérkezettnek vélé az időt arra, hogy álczáját elvetve, nyíltan lépjen fel a nemzet

1848. Szept. ellen s azt fegyverrel kényszerítse, módosítani a márcziusi törvényeket, lemondani kormánya függetlenségéről.

Azonban, bár azt eldöntött kérdésnek tekintette is már az udvar, hogy a márcziusi törvények alapján a nemzettel többé nem alkuszik : arra mégis volt gondja, hogy törvénysértő fellépését a világ előtt némileg igazolhassa, a háború miatti felelősséget magától elhárítsa. Ez okból maga is színlelé a békés kiegyenlítés kivánatát, s alkalmat akart nyújtani annak megkisérlésére, de olynemű feltételek alatt, melyekről eleve is mindenki tudhatá, hogy a jogaihoz, törvényeihez szivósan ragaszkodó nemzet által nem fogadtatnak el.

Minisztereink már néhány napot töltének Bécsben, s kihallgattatást még sem nyerhettek ő felségétől. Az udvari reactiopárt, attól tartván, hogy a miniszterek, ha a királylyal személyesen szólanának, s előtte a jog, törvény s igazság szavát hallatnák, a szándékban lévő tervnek, mint már elébb is történt, megint könnyen utját állhatnák, — a király ajtait előttök elzárta, állitván, hogy ő felsége beteg és senkit sem fogadhat. Felkeresték tehát Ferencz-Károly főherczeget; de általa, a békés kiegyenlítés kérdésére nézve az osztrák-miniszteriumhoz utasíttattak. Az osztrák miniszterek, kiknél Batthyáni, e fogadtatása miatt neheztelését nyilvánitá, csak azt válaszolták, hogy Magyarország ügyei hatalmok, megbizatásuk körén kivül esnek. Midőn pedig Batthyáni velök tudatta, hogy nem is az ország belügyeiben, mik a bécsi miniszteriumot nem illetik, hanem a magyar-osztrák viszonyokról kiván velök elhatározólag értekezni : megint csak azt nyerte válaszúl, hogy a birodalmi miniszterium, ő felsége a császár különös megbizása nélkül abba sem bocsátkozhatik.

Az aug. 31kei k. kézirat és melléklete. Mialatt pedig Bécsben lévő minisztereinkkel ekként kerűltek minden személyes értekezést : az állitólag beteg király nevében s aláirásával augusztus 31-ről egy leiratot s annak mellékletében az osztrák miniszteriumtól egy emlékiratot küldöttek le Budára, a nádorhoz, hogy azokat a miniszteriummal közölje.

A kir. leirat tartalma következő: ő felsége kijelenti, hogy a mellékletben lévő emlékirat ama zavarok okát és horderejét fejtegeti, melyeket a múlt országgyülésen alkotott miniszterialis kormányzat az összes birodalom ügyeibe hozott; minél fogva felhívja a magyar miniszteriumot, hogy ezen emlékiratot komolyan fontolja meg. Kijelenti továbbá, hogy mivel a magyar-horvát viszályokat mennél elébb kiegyenliteni múlhatatlanúl szükséges: kivánata e tekintetben oda megy ki, hogy a magyar miniszterium néhány tagja nyolcz, legfelebb tizennégy nap alatt a horvát kérdésben tartandó végleges értekezés végett Bécsbe jőjjön. Ezen alkudozásra a birodalmi miniszterium némely előleges föltételeket tűzött ki, melyek ő felségének is teljes helybenhagyását birják. E föltételek következők: 1. Hogy az értekezletben b. Jellasics és a társországok küldöttei is részt vegyenek. 2. Hogy Magyarország részéről a társországok és határőrvidék ellen minden hadi készület megszüntettessék. 3. Hogy a b. Jellasics és a szerb patriarcha ellen indított személyes keresetek megsemmisíttessenek. 4. Hogy a határőrvidékek kivétel nélkül ideiglenesen az ausztriai miniszterium kormánya alá visszaadassanak. — Kijelentetett végül, miképen ő felsége meg van győződve, hogy a magyar miniszterium e viszonyok békés elintézésére a legszívesb készséggel nyujtand segédkezet; s tudtára adatik, hogy Jellasicshoz is hasonló parancsolat küldetett. 1848. Szept.

A kézirat melléklete a bécsi miniszteriumnak egy emlékirata, melyben az mindent felhord, mi a Magyarország irányában követett politikájának a jog és igazság némi szinezetét megadhatja. Az ivekre terjedő emlékirat, mely Magyarországnak, mint külön jogczimeken alapúló saját külön alkotmánynyal biró államtestnek, még létezését is tagadja, s azt az ausztriai császárság örökös tartományaival mindenben egyenlő tartománynak tekinti, két fő pontra vonható össze, melyek egyike az: hogy Magyarország köteles részt venni a monarchia fentartására tett államadósságokban; másika pedig azt ügyekszik megmutatni, hogy a márcziusi törvények néhányai, külö-

1848. Szept. nösen azok, melyek Magyarországnak azon tárgyakban is, mik a monarchiát közösen illetik, úgymint: a had-, pénz-, kereskedelem- és külügyekben, a birodalométól külön, független kormányt biztosítanak, a pragmatica sanctioval ellenkeznek s a monarchia lételét veszélyeztetik; hogy e törvényeket a többi osztrák tartományok megegyezte nélkül nem csak Magyarország rendeinek megalkotni, de még magának a császárnak sem volt joga megerősíteni: ezekben tehát múlhatatlanúl olyféle módositást kell tenni, mely Magyarországnak a pragmatica sanctio által megállapított kapcsolatát az összes birodalommal helyreállítsa.

Mi a státusadósságokat illeti, csak röviden említjük, hogy kötelességről azok tekintetében nem lehetett komolyan szó. Magyarország alkotmányos állam lévén, melynek alapjogaihoz tartozott, hogy csak oly terheket viseljen, melyeket önmaga a nemzet vállal magára országgyülésein: jogilag egyátaljában nem lehetett köteles oly státusadósságok elvállalására, melyek iránt a nemzet soha meg sem kérdeztetett, melyek tudtán s akaratán kivül, egyedül az udvar önkényes határozatai szerint halmoztattak fel. Sőt nem csak jogról s kötelességről, hanem, ha minden viszonyok tekintetbe vétetnek, még méltányosságról sem szólhatott a bécsi kormány. Magyarország a század elején viselt franczia háborúk alatt oly bőségesen ajánlá meg országgyűlésein a rendkivüli segedelmeket, hogy ezek kétségkivül felérnek azon összeggel, mely őt különben ezen adósságokból aránylag illethetné. A később csinált adósságokban való részvételét pedig annál kevésbé lehet méltányosnak mondani, mivel a fölött, hogy Magyarország önmaga külön fedezte igazgatása költségeit, és a státuskölcsönökből reá különben is soha semmi sem fordíttatott; még az ő közjövedelmeinek egy része is mintegy hét-nyolcz millió forint évenként az ő érdekein kivül eső vagy azokkal épen ellentétes czélokra költetett el. Bár azonban jogról, kötelességről e tekintetben szó sem lehet: a jelen szerencsétlen bonyodalmakban mindazáltal a magosabb államérdekek, az

ország békéje, jogainak, alkotmányának biztositása úgy kivánták, hogy mire jogilag köteles nem volt, azt politikai eszélyből tegye, önként vállaljon el egy részt a státusadósságokból. 1848. Szept.

Még gyöngébb volt a bécsi miniszterium ama követelésének jogalapja, hogy az ország épen legfontosabb ügyeiben mondjon le önkormányzási jogáról. E jogot a bécsi kormány kényuralma a mult időkben többfélekép megcsorbította ugyan, de alkotmánya szellemében mindig törvényesen birta a nemzet; néhány hónap előtt pedig a király azt fejedelmi háza legelőkelőbb tagjainak, koronái örököseinek jelenlétében, önként és szabadon szentesített új törvények által biztosította. És valamint akkor senkinek sem juthatott eszébe, e törvényeket ellenkezőknek állítani a pragmatica sanctióval: úgy azt sem állítható most alaposan a bécsi miniszterium, hogy azok a monarchia lételét veszélyeztetik; feltéve mindazáltal, hogy jelenleg a monarchia két részének egymásiránti viszonya részletesen meghatároztassék, s a közös érdekek, közös ügyek, melyek különösen a külképviseltetésre, a közös védelemre s ezek költségeire vonatkoznak, hogy, mondom, e közös ügyek s érdekek elintézésének s igazgatásának módja megszabassék. A felek itt teljesen egyenjogúak lévén, csak méltányos egyezkedésnek lehetett helye. És ha az egyesség egy új államszerződéssel biztosíttatik, Magyarország önkormányzata miatt nem csak hogy veszély nem fenyegeti a monarchiát; hanem épen abból fogott volna ez oly erőre s hatalomra vergődni, minővel még soha sem dicsekedhetett a fejedelmi ház.

Minisztereink, Batthyáni és Deák, jelenleg épen ily egyességre és szerződésre vezethető alkudozás végett mentek fel a királyi udvarhoz. És, kétséget nem szenved, hogy ők most, az ország ezerféle bajos állapotában, a legkészségesebb hajlamot hozták magokkal egy ily méltányos szerződés megkötésére. De a bécsi miniszterium, mely e tekintetben már egészen a reactiotól vette irányát, nem ily egyezkedést, nem

1848. Szept. szerződést akart; hanem azt kivánta, hogy Magyarország egyszerűen mondjon le a maga önkormányzati jogáról, törűlje el az erre vonatkozó törvényeit, pénz-, had-, kereskedelmi s kül-ügyeinek vezetését adja vissza neki, a bécsi miniszteriumnak, mely azokat elébb az országra nézve oly egyoldalúlag, érdekeivel oly ellenkezőleg kormányozta.

A bécsi miniszterium a helyett, hogy alkudozni kivánó minisztereinkkel szóba állott volna, kisérleti golyókat bocsátott a légbe. Félhivatalos, vagy különben a reactio szolgálatában álló lapokban azt híresztelteté, hogy Batthyáni és Deák a magyar had- és pénzügyi tárczáknak a birodalmi miniszteriumba való beolvasztása felett egyezkednének. E híresztelésnek az is lehetett czélja, hogy Magyarország bonyodalmai még inkább öregbíttessenek, a nép forradalomra izgattassék, s azon férfiaink, kik a békes kiegyenlítést leginkább sürgetik, a közönség előtt lehetetlenekké tétessenek. Ez okból tehát Pulszky, külügyi alstátustitkár, a miniszterium meghagyása szerint, oly nyilatkozatot igtatott a bécsi lapokba, hogy, bár a magyar nemzet semmit inkább nem kiván, mint a közte s a birodalom más státusai közt fenforgó nehézségek barátságos úton való kiegyenlítését, s a népek közt mesterségesen, de nem a szabadság érdekében felszított egymás elleni gyűlölködésének megszűntetését : a miniszterium mindazáltal, szem előtt tartván, a nemzet akaratát, csak a fenálló törvények korlátai közt működhetik; s ennél fogva nem érzi magát felhatalmazva, a had- és pénzügyi miniszteriumoknak elkülönzését rendelő 1848-diki 3-dik törvényczikk tényleges megváltoztatásába beegyezni.

Kossuth inditványai. A királyi leirat s melléklete, a bécsi miniszterium emlékirata a főherczeg nádor által a miniszteriummal közöltetvén, Kossuth szept. 4-kén mindjárt a képviselő házba sietett. Nehogy a különben is izgatott kedélyeket még hevesebb forrongásba hajtsa, a Batthyáninak tett igérete szerint, a háznak ez uttal nem jelentette be a leérkezett okmányokat. Beszédében csak arra szorítkozék, hogy a miniszterium, valamint

kormányra léptekor a király, az alkotmány s törvények iránti 1848. Szept.
hűségre s engedelmességre esküt mondott: úgy mindig szorosan a törvények szerint kormányzott; de mivel azon hatalom, melynek a miniszterium kifolyását képezi, ennek működését elő nem mozdította: a haza felett összetornyosult vésznek eléggé ellent nem állhatott. Öt hónapon keresztül esedezett, úgymond, a miniszterium a királynál, jőne az országba s adná meg jelenléte által a kormánynak azon morális erőt, mely a monarchia eszméjében s a magyar népnek királya iránti kegyeletében rejlik. De ez mind máiglan sem történt. Pártütés, lázadás támadt, mely a király nevében mondja magát működőnek. A király adott ugyan ki ellene egypár manifestumot; de az ő felségét legközelebb környező körből e parancsok sikere meghiúsíttatott. A bécsi miniszterium, a fejedelem egysége mellett is folytonosan ellenséges indulatot tanúsított. Mind ezek ellenében a magyar miniszterium csak törvényes eszközökkel élhetett, melyek felülről megzsibbasztattak. Ezeknél fogva tehát meg van győződve, hogy vagy végének kell szakadni ezen állapotnak, vagy a nemzet kénytelen lesz ideiglenesen oly végrehajtó hatalomról gondoskodni, mely eljárásának eszközeit ne csak a törvényből, hanem a haza veszélyéből is meríthesse: mert oly miniszterium, mely úgy meg van kötve szemközt az ellenséges hatalmakkal, mint a létező, a hazát nem képes megmenteni. Részéről, úgymond, csak azért nem mondott még le, mert két társa Bécsben van, s nem akarja, hogy róla mondassék, mikép a végső kisérleti eljárásban, melyre kiküldve vannak, rögtönzött lemondása által akadályt vetett. Felkéri aztán a házat, hogy nagy határozatokra s eltökélésekre készülve, támogassa a miniszteriumot ezen utósó kisérleteiben, s tüstént több indítványnyal is lépett fel, melyeknek egyike igy hangzik:

„A képviselő-ház tapasztalván, hogy a haza megmentésére s a királyi szék érdekében a szükséges intézkedéseknek ő felségétől kieszközlése végett Bécsbe küldött miniszterek az országot s a királyi széket veszélyeztető halogatással talál-

1848. Szept. koznak : a képviselő ház részéről rögtön egy, száz tagból álló küldöttség utasíttatik ő felségéhez, mely a nemzet nevében annak elkerűlhetlen szükségét jelentse ki, hogy ő felsége az ország kebelében személyesen megjelenvén, annak megmentéséhez királyi hatalmának mérlegbe vetésével járuljon. És hozzon a háznak határozott bizonyságot a felől : vajjon a dynasztia akarja-e őszintén a nemzetet azon törekvésben támogatni, hogy ezen országot ő felségének csorbíttatlanúl megtartsa, s az ő felsége által szentesített törvények minden pártütés ellen sértetlenül fentartassanak? Az idők súlya minden halogatást veszélyesnek mutatván, a képviselő ház ezen küldöttséget oda utasítja, hogy huszonnégy, legfeljebb negyvennyolcz órán túl Bécsben ne időzzék; hanem ő felségének tudomására juttassa, miként ha rögtön meg nem hallgattatnék, a halogatást tagadó válasznak lesz venni kénytelen."

Indítványozta ezentúl két bizottmány választását, melyeknek egyike egy, Európához intézendő manifestumot készítsen, melyben a nemzetnek mind utóbbi multja, mind jelene kifejtessék; másika pedig a miniszteriummal egyetértőleg véleményt adjon a Magyar- és Horvátország közti viszályok mikénti kiegyenlitéséről.

Az indítványok mind a két házban egyértelműleg elfogadtatván, a küldöttség mindjárt más nap (szept. 5) felment Bécsbe. Nehogy azonban a reactio azon terve sikerűljön, hogy a készületek részünkről mind addig fölfüggesztessenek, míg Jellasics a betörésre teljesen felkészül : Kossuth a küldöttség hazajöttéig sem akará elvesztegetni a drága időt. Ő a reactio feltételeit elfogadni hajlandó nem lévén, azon ponton látá az ügyeket, hol a háború már csaknem bizonyossá lett : az annak megkezdhetésére legszükségesebb intézkedéseket tehát nem tartá továbbra halaszthatóknak. A rendeletek közt, melyek e végre a miniszterium által e napokban kiadattak, legfontosabb az, mely szerint a háztól megszavazott 61 millió forintnyi hitel rovására, a törvényczikknek már különben sem remélhető szentesitését meg sem várva, az öt forintos pénz-

jegyeket szept. 6-kán forgalomba tette. E mellett a hadi erőt illetőleg is többféle intézkedés történt. Egyebek közt felszólitás bocsáttatott a közönséghez, hogy, miután a tábori kar, nem különben a hadmérnöki, tüzéri, aknászi és utászi karok tetemes szaporitása szükségessé vált, — azok, kik ezen hadszolgálati ágakra képességgel birnak, a hadügyminiszteriumnál mennél elébb jelentkezzenek. A toborzás és szabad csapatok alakítása a fővárosban Perczel Mór, Szalay, Láng s mások által nagy buzgalommal megkezdetett; ellenben az oláh és Nassaui ezredbeli épen nem biztos katonaság a fővárosból elmozdíttatott. Ugyanezen napokban kezdődött meg az eddigelé még mindig osztrák császári színek és zászlók alatt állott veteran sorkatonaság átlépése a nemzeti honvédzászlók alá. A granátosok a sárgafekete zsinort egyenruháikról önként letépvén, helyébe vöröset varrtak fel, s a fővárosban állomásozó vagy épen alakúló honvéd és mozgó csapatok zászlóaljaiba léptek át. Mennyi része volt a katonaság e tettében kéz alatt Kossuthnak, nem tudjuk; annyi bizonyos, hogy ő azt nem akadályozta; és, ha tán nem ő volt is megindítója a katonaság nemzeti lábra állásának, azt hallgatag megegyezte által nem kevéssé előmozdította. Mind e mellett az országos rendőri osztálynak, mely Hajnik Pál igazgatása alatt áll vala, feladatául tűzetett, kisérné különösebben figyelemmel az olyféle mozgalmakat, melyek az ország függetlensége, alkotmányos szabadsága és a korona jogainak csorbitása ellen intézvék.

1848 Szept.

Intézkedések a háborúra.

Mi alatt a közönség a legfeszűltebb várakozással nézett az országos küldöttség eljárása sükerének elébe, két tudósitás rendkivüli ingerűltséget támasztott a fővárosban. Egyik azon ténynek híre volt, hogy Bunyevácz, Zágráb megyei alispán s Jellasics biztosa, Fiumét aug. 31-kén a bán nevében fegyveres erővel elfoglalta s gróf Erdődy János kormányzót hivatalától elmozdította. A másik gróf Teleki Ádám drávai seregünk vezérének azon értesitése volt, hogy b. Neustädter tábornok, a horvátok varasdi táborának parancsnoka, hozzá egy nyomtatott királyi kéziratot s annak kiséretében egy

1848. Szept. kiáltványt küldött légyen, melyben nyilváníttatik, hogy a horvát seregek kevés nap múlva Magyarországba nyomulandanak. A kir. kézirat tartalma ím a következő:

Kir. kézirat Jellasicshoz.

„Kedves báró Jellasics! A dynasztiám s az összes monarchia iránti hűség és ragaszkodás kétségtelen bizonyítványai, melyeket ön horvát bánná kineveztetése óta sokszor tanúsított, valamint azon készség, melylyel ön a magyar miniszteriumommal való értekezés folytán kibocsátott rendeleteimnek eleget tenni törekedett (!), meggyőztek arról, miképen önnek soha sem lehetett szándéka, legfelsőbb parancsaimnak felségsértőleg ellene szegűlni, vagy azon kapocs felbontására törekedni, mely Magyarország kapcsolt részeit századok óta magyar koronámhoz köti, s melynek jövőre is a közjó alapjául s gyarapítására kell szolgálni.

„Különös megnyugtatására szolgál tehát atyai szivemnek, hogy azon ítélettől elállhatok, melyet f. é. junius 10-kei manifestumomban az ön ellen intézendő vizsgálat s önnek báni hivatalától s minden katonai tisztségektől való előleges felfüggesztése iránt, áltatások alapján, hozni indíttattam, melyek önnek tettleg bebizonyult hű engedelmessége által teljesen megczáfoltatnak.

„Midőn ez iránt a szükségeseket főherczeg öcsémuramnak, Magyarország nádorának megküldöm, jövőre is elvárom önnek kötelességérzetétől és loyalis gondolkodásától, hogy azon helyzetben, melyre önt bizalmam emelte, mindig csak az összes monarchia javára, Magyarország koronája épségének föntartására és a magyar társországok viszonyainak sükeres megoldására fog törekedni. Schönbrunnban, 1848-ki szept. 4-kén. Ferdinánd m. k."

E királyi kézirat meggyőző bizonyságát adá annak, hogy a reactio tökéletes diadalát ülte a királyi udvarban. A beteges király a reactio pártja által mintegy fogva tartatott; ajtai gondosan őriztettek, nehogy küszöbén valaki átlépjen, ki a jog, törvényesség és igazság szózatát előtte hallathatná. Minisztereink, kik nélkül a magyar koronát illető ügyekben

a király törvényesen semmi rendeletet nem adhatott, tőle hasonlókép elzárva maradván : a reactio vezetői kényök szerint játszának a gyönge királylyal, szavát, esküjét, kötelezettségeit, a királyi felség tekintélyének csorbitására, általa minden szemérem nélkül megszegetvén, midőn érdekök úgy kivánta. 1848. Szept.

A miniszteriumnak Budapesten lévő tagjai Teleki tábornok tudósitását vévén, minthogy a királyi kézirat ellenjegyezve nem volt, méltán kételkedhettek annak valódiságán. Eötvös közoktatási miniszter tehát társaitól azonnal a főherczeg nádorhoz küldetett megkérdezni, van-e arról tudomása, s vett-e a királytól olyféle értesitést, minő a kéziratban említtetik? A főherczeg tagadólag válaszolt.

Jobb alkalmuk volt ez iránt bizonyosságot szerezni Bécsben lévő minisztereinknek. A kéziratot ők szept. 6-kán látták egy nyomtatott példányban; de annak valódiságán ők is kételkedének, fel nem tehetvén, hogy a király elébbi, törvényes ellenjegyzéssel kiadott manifestumát egyszerű, ellen nem jegyzett kézirat által akarná visszavonni, kivált miután a bánt terhelő vádak azóta szaporodtak és több tény által kétségtelen bizonyosságra emeltettek. Kétségök azonban csakhamar fájdalmasan eloszlott. Deák Ferencz a kézirat egy nyomtatott példányával Ferencz-Károly főherczeghez sietett, s kérdésére : való-e a királyi kézirat? — tőle határozott *igent* nyert válaszul.

Herczeg Eszterházy Pál, a király személye mellett lévő külügyminiszter, ennek következtében, még az napon beadta lemondását, mi el is fogadtatott. A mellőztetés által sértett kedély méltó fájdalma birta-e őt e lépésre; vagy csak azért tette azt, mivel nem akart részt venni a harczban, melyet a reactio a nemzet ellen már nyiltan megkezdett? — bizonytalan. A nemzet semmit sem vesztett benne, kit különben is a mulasztásoknak s erélytelenségnek vádja méltán terhelt hivatalviselésében. Ha ő, a legnagyobb birtokú magyar úr, nevének, befolyásának s külföldi összeköttetéseinek súlyát hű Hg. Eszterházy lemondása.

1848. Szept.

hazafihoz illő egész buzgalommal s erélylyel érvényessé tette volna, sok bajt elfordíthat vala hazájáról, megóván azt a forradalom s belháború iszonyú következményeitől. De miként a múlt század elején Pál elődében, ki a Rákóczy felkelés alatt viselte a nádori méltóságot; úgy benne is hiányzott azon lelkesűltebb hazafiság s meleg honszeretet, mely a haza javát, függetlenségét és szabadságát sem az udvari kegyek mosolygó csábjainak, sem az önérdek félénk ösztönének s kicsinyes tekinteteinek nem képes feláldozni.

Az országos küldöttség fogadtatása.

Az országgyülés küldöttsége szept. 6-kán érkezett fel Bécsbe; de a lefolyt események után a sükernek nem nagy reményével kecsegtetheté magát. Batthyáni azt más nap bejelentvén, azon válaszszal tért meg, hogy a királytól szept. 8-kán délben fogadtatandik. Midőn azonban Deák Ferencz a küldöttség elnökétől mondandó beszédet, az udvar különös kivánatára, német fordításban beadta, Lobkovicz herczegtől, a császár táborkari segédétől azon választ vette, hogy a beszédben a király személyét sértő kifejezések foglaltatnak, miknek módositása előtt a küldöttséget ő felsége nem fogadhatja. A küldöttség úgy vélekedék ugyan, hogy a beszéd, bár erélyes, de sem sértő kifejezést, sem tiszteletlenséget magában nem foglal; mindazáltal a haza súlyos körülményeinek tekintetéből, engedett a kisszerű akadékoskodásnak; a sértőknek képzelt kifejezéseket kihagyta vagy megváltoztatta; csakhogy a nemzet kivánatát királya elébe terjeszthesse s bizonyosságot hallhasson annak ajkairól, vajjon igaz-e, mit a pártütők mondanak, hogy ők a király nevében s megegyeztével működnek. A módositás megtörténvén, a küldöttség a kitűzött időben elfogadtatott, mely alkalommal ifj. Pázmándy Dénes, a képviselőház s küldöttség elnöke, következőleg mondá el a kérdéses beszédet*):

*) A módosíttatni kivánt helyek jobbára csak tényeket foglaltak magokban; de mivel a reactio érdekeibe ütköztek, sértőknek találtatának. Nem lehet ott jó szándék, hol a tények elmondása is sértésnek tartatik. Hogy az olvasó lássa, mik voltak ama képzelt sértések, a megváltoztatott helyek eredetijét jegyzetekben közöljük.

„Felséges ur! Az Erdélylyel egybeolvadt Magyarhon nevében jövünk Felséged elébe, mely a felséges uralkodó ház iránt századokon át tanúsított tántoríthatatlan hűségének érzetében méltán megkivánja, hogy az ország jogainak sértetlen megtartásában koronázott királya által támogattassék. Ferdinánd volt Felséged uralkodó házából az első, kinek Magyarország, s Leopold, kinek Erdély önkéntesen, szabad akaratából tette fejére királyi szent koronáját*). 1848. Szept

„Magyarország nem fegyverrel meghóditott tartomány, hanem egy oly szabad ország, melynek alkotmányos szabadságát, önállását s függetlenségét Felséged koronázási esküvel biztositá s megpecsételé. Azon törvények által, melyeket Felséged f. é. áprilhó 11-kén legfelsőbb királyi jóváhagyásával szentesített, *a nemzetnek régtől fogva hőn táplált kivánatai teljesittettek***). És ezen a nemzet megnyugodva, régi hűséggel s a szabadság kölcsönözte kettőztetett erővel készen állott a több oldalról fenyegető veszélyeknek közepette Felséged trónjának fentartására.

„Most Magyarország több részein pártütés van, melynek vezérei folytonosan és nyiltan azt állítják, hogy az uralkodó ház érdekében s Felséged nevében ütöttek pártot és zendűltek fel a magyar nemzetnek Felséged által ismételve, törvényileg biztositott szabadsága s önállása ellen. A magyar hadsereg egyik része az ausztriai monarchia érdekében Olaszországban vérzik, s a csatatéren diadalbabérokat arat addig, míg ugyanazon sereg másik része***) arra izgattatott, hogy az ország törvényes kormányának

*) Itt kihagyatott ez: „és ez által bizonyos feltételek alatt átadá az alkotmányos ország feletti uralmat. De ezen feltételek Felséged elődei által több mint három századon keresztül nem teljesíttettek."

**) Ezen utólsó mondat helyén ez állt: „csak azon feltételek teljesíttettek, melyek I. Ferdinánd koronázásától kezdve minden királyok által számtalanszor megigértettek."

***) Kimaradt: „Magyarországban néhány idegen érzelmű tisztektől."

1848. Szept. az engedelmességet felmondja. Azon pártütésnek*), mely Magyarország alvidékein a békés falvakat porrá égeti, ártatlan asszonyokat s gyermekeket a barbár népek szokásait túlhaladó kínzással végzi ki, mint szinte azon pártütésnek is, mely Magyarországot Horváthországból ellenséges beütéssel fenyegeti; sőt már Fiumét, a magyar kikötőt és a szlavoniai megyéket minden legkisebb ok nélkül el is foglalta, — mozgató rugója nem más, mint azon**) reactionalis törekvés, mely magának czélúl tűzte ki, Magyarország törvényes önállását és a nép szabadságát megsemmisíteni, s a Felséged dicsőült ősei s magának Felségednek koronázási esküje következtében szentesített törvényeket széttépni***).

„A magyar törvényhozás Felséged felszólitására a haza védelme végett már két hónappal ez előtt összegyűlt. És most *kivánja* †) e nemzet, hogy Felséged a törvényhozást, nagy munkájában, királyi méltóságának súlyával támogassa azon törekvésben, mely a haza megmentésére lévén irányozva, Felséged királyi trónjának épségben tartásával ugyanazonos. Ennek következtében a magyar nemzet nevében kérjük Felségedet:

„Méltóztassék sikeresen rendelkezni, hogy az ellenség előtt jelenleg nem álló magyar hadseregek Magyarországba rögtön bevonúljanak, s a miniszterium rendelkezése szerint honvédelmi kötelességeiket vitézül és hiven teljesítsék.

„Parancsolja meg Felséged, királyi kegyelme elvesztésének s a törvényes büntetésnek súlya alatt, hogy minden-

---

*) Kimaradt: „A bécsi kormánynak a magyar kormányhoz küldött hivatalos közleményeiből immár tisztán áll, hogy“ azon pártütésnek stb.

**) Kimaradt: „Felséged legközelebbi köréből kiinduló.“

***) Kimaradt: „széttépve, Magyarország kormányzatát az ausztriai kormánynak kezébe vetni, és az által Magyarországot, mint fegyverrel meghóditott gyarmatot az osztrák birodalomba beolvasztani. A reactionak ezen törekvései vészbe döntik a mindig hűnek maradt magyar nemzetet; de okvetlen vészbe fogják dönteni Felséged trónját is.“

†) Az eredetiben: „joggal követeli.“

nemű hadsereg, mely Magyarországban van, a magyar törvény fentartásának és az ország védelmének kötelességét a pártütők ellen, — bár kinek nevét és zászlaját bitorolják is azok, pontosan teljesítse. 1848. Szept.

„A magyar nemzetnek elhatározott szándéka, közte s a horvát nemzet között fenforgó nemzetiségi s beligazgatási kérdéseket még a jelen országgyülésen, az egyenlőség, testvériség, szabadság és közös alkotmányosság alapján megoldani és kiegyenlíteni. Horvátország jelenleg katonai zsarnokság alatt van; és ez által polgárai megakadályoztatnak törvényes kivánataiknak a magyar törvényhozás elébe juttatásában. Tegyen azért Felséged sükeres rendelkezéseket, hogy a horvát nemzet ezen zsarnokság alól felszabadítva, szabadon nyilatkozhassék. A pártütőleg elfoglalt szlavoniai megyék és Fiume pedig azonnal visszaadassanak.

„A magyar nemzet nem kételkedik, *hogy létezik egy reactio, mely czélúl csak önhasznát tűzte ki, és hogy ezt Felséged nemcsak eltávolítani, de a büntetendőket megbüntetni is fogja* *).

„Kivánja a magyar nemzet, méltóztassék Felségednek a Magyarország gyülése által már felterjesztett törvényeket királyi jóváhagyásával szentesiteni; és a nemzet körébe, Budapestre azonnal lejőni; a törvényhozásnak és alkotmányos kormánynak működéseit királyi jelenlétével ön magas személyében gyámolítani és vezérleni.

„Felséges ur! A magyar nemzet életének jelen perczei annyira fontosak, *hogy a hű nemzetre a halogatások jelenleg legkárosabban hathatnak* **). Alattvalói hűséggel kérjük azért

*) Ezen sorok az eredetiben így álltak: „hogy Felséged körében egy összeesküvés létezik, mely Felséged minden népeinek ifjú szabadságát, és magának Felségednek őseitől öröklött trónját koczkáztatva, czélúl reactionalis törekvéseiben nyomorú önhasznát tűzte ki. Méltóztassék ezeket Felséged királyi magas köréből eltávolítani és a büntetendőket megbüntetni."

**) E helyett: „hogy a hű nemzet igéretek és halogatások veszélyének magát ki nem teheti."

1848. Szept. Felségedet, hogy kivánatainkat teljesíteni, különösen pedig Magyarországban haladék nélkül megjelenni annál inkább méltóztassék, minél bizonyosabb az, hogy ezen kérésünk teljesitése nélkül*) *a bizalom megingattatván;* a törvényes eszközök sikeres használatában elzsibbasztott magyar miniszterium a belbékét és rendet helyre nem állithatja.**)

„Felségednek gyors elhatározásától függ, ezen megmérhetetlen veszélynek elháritása. Járuljon Felséged királyi hatalmának mérlegbevetésével a haza megmentéséhez, és a magyar nemzet tántoríthatatlan hűséggel fogja támogatni Felséged trónját."

Ennél nyiltabban s nagyobb önérzettel egy szabad nemzet nem szólhatott alkotmányos királyához.

És a gyönge király, e veszélyes körülmények közt, melyeket egy komoly királyi szó rögtön megszűntethete, a nemzetnek e, méltó fájdalommal kifejezett panaszaira s törvényes követeléseire következő választ olvasott le egy, a reactio által kezébe adott lapról:

„Nehezen esik szívemnek, hogy az országos választmány által kifejezett nemzeti kivánságnak, lejövetelem iránt elgyengűlt egészségi állapotom miatt eleget nem tehetek***).

„A törvényjavaslatokat meg fogom vizsgálni, és ha azokra nézve valami észrevételem lenne, azt senki se magyarázza úgy, mintha a már fennálló törvényeket félrevetni vagy megsérteni akarnám.

---

*) Ez így állt: „Felségednek hű nemzetében a bizodalom szent kapcsa megingattatván."

**) Kimaradt: „és a nemzet oly térre szoríttatnék, melyet magának nem választott; de melyet elhagyatva Fejedelme által, önfentartása kötelességének érzetéből követni lesz kénytelen."

***) A reactio terveivel semmi nem ellenkezett inkább, mint a király lejövetele: azért mondatták ezt vele; holott tény, hogy jobb egészségnek soha sem örvendett; naponként órákat sétált kertjében.

„Ismétlem, hogy eltökélt akaratom, magyar koronám birodalmának törvényeit, integritását és jogait királyi hitem szerint fentartani*). 1848. Szept.

„A mi az önök által érintett többi pontokat illeti: ezek részint már a nemzet kivánata szerint elintéztettek (?!); részint a legrövidebb idő alatt, a miniszterium utján, fogom irántok nyilvánítani szándékomat.“

E királyi válasz után a küldöttség némán, szótlanúl távozott királya elől. Ez volt a nemzet utólsó egyenes szózata királyához. A küldöttség Schönbrunnból a Dunára sietett, hol reá egy gőzhajó várakozék, tüstént visszaindulandó Budapestre. Siettek, mintha égette volna talpaikat a föld, hol a reactio fészkelt; siettek, hogy egy órát se veszítsenek el a haza védelmére teendő készületek tekintetében. Mert, hogy e királyi válasz után a szakadást meggátolni lehetetlen, mindenki érezé. És ezen érzet sugallatából történt, hogy a küldöttség közől többen, az őket kisérő fiatalság pedig kivétel nélkül már Bécsben vörös tollat szúrtak kalapjaikra, s vörös zászlót tűzettek a hajóra.

A küldöttségnek adandó válaszról a királynak, törvényszerűleg, csak a jelen volt magyar miniszterekkel lehetett volna tanácskoznia. De ezek meg sem kérdeztettek: a választ a reactio vezérei adták a király kezébe. Batthyáni és Deák a bizalmatlanságnak e nyilvános kifejezése után egy perczig sem maradhattak volna tovább a miniszteriumban, ha ezen áldozatot tőlök magosabb kötelesség nem igényli. Az őszinte hazafiság és honszeretet mást parancsolt tenniök, mint a mit a személyes sérelem miatt tettek volna, ha ez által még inkább veszélyeztetve nem hiszik hazájokat.

Batthyáni meg volt győződve hogy, ha ő jelenleg lemond, Kossuth a történtek után s izgatva a radikál párttól, oly szél- Batthyáni tervei.

*) Ez volt a reactio utólsó altatása a nemzet irányában, de annál compromitálóbb a király személyére nézve, minthogy az aug. 31-kei kir. leirat mellékletében a bécsi miniszterium által nyilván kifejeztette, hogy az aprili törvényeket megtartani lehetetlen, megtartani nem fogja.

1848. Szept. sőségekre fog menni, hogy a forradalom kitörését meggátolni többé nem lehetend. Ő pedig ezt megtenni még mindig szilárdan akarta s megtehetni remélte is, bár nem csekély áldozattal. Ő mind ezen előzmények daczára sem vesztette még el végkép hitét, hogy a békét a nemzetnek, némi engedményekkel, miket, ha nagyok volnának is, tűrhetőbbeknek tartott a mindent veszélyeztető forradalomnál, — megvásárolnia elvégre is sikerűlend. Ő tehát e czélból a kormányon kivánt maradni; de, miként a nádornak már Pestről távoztakor kijelenté, Kossuth nélkül. Terve ennél fogva az volt, hogy majd csak Budapesten, az összes miniszteriummal együtt adja be lemondását a nádornak; hogy általa ismét elnökminiszterré jelöltetvén ki, más miniszteriumot alakíthasson, mely Bécsben is jobb szemmel nézessék, s melylyel aztán az ország békéjét oly áron, mint lehet, helyreállítsa. Ez iránt ő már az országgyülési küldöttség felérkezte előtt is értekezett a birodalmi miniszteriummal.

Megerősítették őt e szándokában Klauzál miniszter tudósitásai, Kossuthnak a törvényes formák határain túlcsapongó utólsó lépteiről, s még inkább a nádor levele, melyet Zsedényi kir. tanácsos, mindjárt a nagy küldöttség távozta után vitt fel hozzá Bécsbe. E levélben arra sürgeti Batthyánit a főherczeg, jőne haza mennél elébb, mert csak az ő személyiségében és erélyében volna még segély a Kossuth-párt túlcsapongásai ellen. Zsedényi a levélen kivül szóval is hozott üzenetet a nádortól az iránt, hogy a belcsendnek a fővárosban fentartása s a forradalom meggátlása végett múlhatatlanul szükséges a forradalmi eszméktől még el nem szédített, biztos katonai erőt küldeni Budapestre. A levélhozó tanácsos egyenesen meg is volt bízva a nádortól, hogy az ő nevében ily katonaságot kérjen gróf Latour bécsi hadügyminisztertől. Batthyáni ebben teljesen megegyezett s kijelenté Zsedényinek, hogy „azon veszély, melynek a dynasztia egy tagja, mind ezen, mind a Klauzáltól vett tudósitás szerint, ki van téve, minden ellenvetéstől fölmenti az iránt, hogy nem magyar

haderő kéressék. S Latour azt — tevé hozzá Batthyáni, ily fontos okok forogván fenn, meg sem is tagadhatja." 1848. Szept.

De e reményben mind a ketten csalatkoztak. Latour, tudván, hogy Jellacsics pár nap múlva úgy is az országban lesz; s különben is ő, mint a reactiopárt egyik legbefolyásosabb tagja, a forradalmat nem gátolni, hanem, hogy aztán fegyverhatalommal fojthassa el, inkább előidézni szándékozván, Zsedényi felszólitására tagadólag válaszolt, mert, úgy monda, egy embert sem nélkülözhet. Batthyáni tehát Pestre visszautaztában Lamberg altábornagyot szólitá fel Pozsonyban, hogy a nem rég Komáromba küldött katonaságot szállíttassa Budára; mi aztán pár nap múlva meg is történt.

A nádor levelének vétele után Batthyáni és Deák nem sokáig időzének a császári városban, hol működésöket úgy is sikeretlennek tapasztalták. Mielőtt azonban távoznának, tudomásukra esvén b. Neustädter tábornok betöréssel fenyegető kiáltványa, ez iránt mind Ferencz-Károly főherczeggel, mind a bécsi miniszteriummal kivántak szólani. Kérdésökre, mit kelljen a kiáltványról tartaniok, a főherczeg, Latour és Wessemberg miniszterek határozottan kijelentették, hogy a Jellasicsra vonatkozó kir. kézirat való ugyan; de neki ő felségétől semmi egyenes parancsa sincs a betörésre. Egyebekre nézve a főherczeg újabban is ő felségének aug. 31-kén kelt s a nádorhoz küldött kéziratára s annak mellékletére, a bécsi miniszterium emlékiratára, utasitá minisztereinket.

Az országos küldöttség eljárásának eredménye nagy ingerültséget okozott a fővárosban. Az utczákat, mindjárt a küldöttség visszaérkezte után, polgárok csoportjai tölték meg; az ifjúság az Úriutczában a Forradalmi Csarnok czimű kávéház előtt oly nagy számmal tolonga, hogy az utczában szinte megakadt a közlekedés. Az egyenlőségi kör tagjai a klub szállásán gyűltek össze s heves beszédekkel tüzelték fel hallgatóikat elszánt ellenállásra a reactio ármányai ellen. Mások arra izgatának hogy, miután a törvények formaságai által megkötött miniszterium a reactio működéseit eléggé ellen Budapest hangulata.

1848. Szept.

nem súlyozhatja, s a csupa formaiságok, legalitás és loyalitás miatt végre is elvesz a haza törvényes függetlensége, — ennek meggátlása végett dictatorságot kell az országban teremteni s Kossuthot kiáltani dictatorrá. Az eszme sokaknak tetszett, kik aztán szétoszolván, a nép csoportjaiban s a katonaság, kivált a Szalay által gyűjtött mozgó csapatok közt, izgatni kezdének mellette.

Szeptember 10-kén végre Batthyáni és Deák is megérkezett, s a miniszterium azonnal tanácsba gyűlt az elsőhöz. Kossuthot, kinek népszerűségét utólsó indítványai e napok alatt az alsóbb rétegekben még inkább felfokozták, részint kiváncsiságból, részint némely radikálok izgatásai következtében, nagy népcsoport kisérte Batthyáni szállásáig. Batthyáni e csoportozatot megpillantván, úgy vélekedék, hogy az, épen talán Kossuth titkos meghagyása szerint, valamely törvénytelen lépést szándékozik elkövetni; kivánta tehát Kossuthtól, hogy a népet, mely vele jött s a házat sűrűn állá körül, oszlassa szét. Kossuth állítván, hogy a népet ő nem hívta, nem rendelte oda s nem látja át, miért kelljen azt épen neki szétoszlatnia, a gróf kivánságát teljesíteni vonakodék. Batthyáni erre viszont kijelenté, hogy míg a nép szét nem oszlik, addig tanácskozásba nem ereszkedik s házából is távozott. Csak miután a csoport szétment, tért ő is vissza s lőn hajlandó megkezdeni a tanácskozást.

A miniszterium lemondása.

E tanácskozásnak az lett eredménye, hogy a miniszterek, mind összesen, még a gyületkezetből átküldték lemondásukat a nádorhoz, kivéve Szemere belügyminisztert, ki Kossuth indítványára, az új miniszterium kineveztetéseig tárczáját megtartotta, mind hogy a közrendet és bátorságot fentartsa, mind hogy legyen, ki az új elnökminiszter kineveztetését ellenjegyezze.

Gr. Széchenyi István szerencsétlen sorsa.

E miniszteri tanácskozmányban már nem vehetett részt gróf Széchenyi István, közlekedési miniszter. A nagy hazafit, ki 1825 óta oly ernyedetlen buzgalommal, annyi lelkesedéssel s kitartó erőfeszitéssel működék, — eleinte a nemzeti köz-

érzet s egy szebb és jobb lét utáni vágy felébresztésében s az erre vezető reformok előidézésében; utóbb pedig az élénkké lett nemzeti élet s törekvés vezetésében a végre, hogy nemzete mind a pangás zátonyát, mind a forradalom örvényét kikerűlvén, szerencsésen czéljára vergődjék; — e nagy hazafit iszonyú csapás sujtotta. A mély elméjű státusférfiú előre látta azon veszélyteljes jövendőt, melyet felűlről a reactio fondorlatai, részünkről pedig tévesztett lépések, eszély- és mérséklethiány, elbizottság s pöffeszkedés előidéztek, s melyben ő szeretett hazája végveszedelmét sejté: és hű szíve megtört keservében; az éles ész elborúlt, a teremtő szellem elhomályosodott, a mély érzésű kedély megháborodott a közel jövendő borzasztó képének látásában. 1848. Szept.

A következő napon még nagyobb izgatottság uralkodott a fővárosban. Az utczák naphosszant népcsoportozatokkal valának megtelve: aggodalom s a kétes jövendő borús sejtelmei ültek a nép arczán. Perczel Mór, Szalay, Láng és más radikálok izgatásaira, a sorkatonaság elpártolása a császári zászlók alól a honvédi zászlók alá, nagyban, tömegesen megkezdődött. A nemzeti gyülés mind két házának tagjai zárt tanácskozmányban ültek a képviselők házában, hol elébb Pázmándy Dénes a küldöttség eljárásának eredményéről tett jelentést; utóbb pedig az aug. 31-kei királyi kézirat s annak melléklete, a bécsi miniszterium emlékirata olvastatott fel: mind a kettő heves ingerűltséget támasztott a kedélyekben.

A titkos tanácskozmányt, melynek eredménye lőn a haza függetlenségét s önkormányzati jogát tagadó emlékirat egyértelmű elvetése, — nyilvános ülés követte. Az elnök mindenek előtt felolvasá a nádor levelét, melyben a főherczeg értesíti a házat, hogy a miniszterium lemondását elfogadván, az új elnökminisztert ő felségének, megerősités végett, már felterjesztette; addig pedig míg az megtörténnék, a kormányt saját kezébe vette. Felolvasá tovább Teleki Ádám tábornok levelét, Batthyáni Lajoshoz, melyben jelenteték, hogy miután Jellasics két csapatban 20 ezer emberrel szándékozik betörni; A szept. 11-ki ülés.

1848. Szept. a magyar sereg azt meggátolni erőtelen lévén, kénytelen a Muráig visszavonulni; miért is segélyt szorgalmaz a minisz-teriumtól.

A nádor levele, részint mivel ellenjegyezve nem volt, részint mivel azt állitá, hogy az új miniszterium megerősittetéséig ő veszi kezébe az igazgatás gyeplőit, elégületlenséget s heves beszédeket okozott a teremben. A teremen kivül pedig roppant néptömeg, mely a képviselő-ház végzéseit lesé, Kossuthot szakadatlanul éljenezte. Kossuth a nádor levelére nézve kijelenté, hogy miután azt a kormányon ideiglen megmaradt Szemere által ellenjegyeztethette volna, ennek elmulasztása, de e fölött tartalma miatt is, törvénytelennek itéli. És mivel az ország, fenyegető körülményei közt, egy perczig sem maradhat kormány nélkül, ő, bár lemondott, tárczáját az új kormány megalakúltáig visszaveszi. És szavát tettel követve, indulatosan foglalta vissza elhagyott miniszteri-székét. Beszédét azután onnan folytatván, felhívá a házat, hogy miután a király egészsége elgyöngűlt, s a reactio annak nevével visszaélve, az országot s magát a trónt is vészbe dönti, mentse meg a trónt és a hazát. Felhívja a házat, hogy e végre, egy régi törvény értelmében, mely olyankor, midőn a király elgyöngűlt egészsége miatt az országlást maga nem folytathatja, avval a nádort ruházza fel, — jelentse ki a ház: hogy a nádor s királyi helytartó, a melléje adandó ideiglenes miniszterium utján, az országlást azon ügyekre nézve is vegye át, melyek különben a király aláirásával végeztetnének, ha az országban léteznék, vagy azon kivül is, ha egészsége nem volna elgyöngűlve.

Batthyáni Lajos, látván hogy a ház Kossuth inditványát elfogadni hajlandó, a nélkül hogy mindjárt elbeszélendő terveit feladta volna, egy parlamentalis fogáshoz nyúlt. Egy részről, hogy a ház üterére tapintson, más részről, hogy Kossuthot megkisértse, vajjon hű-e ama szavához, hogy nála, Batthyáni, nélkül a miniszteriumban megmaradni nem akar, — oly értelemben szólott: hogy jelenleg, midőn minden óra

eldöntő, a kormányban összevágó, egyöntetű cselekvésre van szükség; s csak azok kormányozhatnak sükeresen, kiknek elvök, meggyőződésök egy. Ő, úgymond, kilépett a kormányból, hogy olyanok álljanak oda, kik tudnak is, akarnak is öszszehangzólag cselekedni. A mult napokban azért nem volt erély a kormányban, mert tagjai egymással ellenkeztek vélcményben; s e miatt egymást hatásukban is paralysálták. Most az ügyeket egy irányban kell vezetni. A ház bizodalma Kossuth iránt nyilvánúlt: kormányozzon tehát ő rokonelvüekkel. A veszély perczeiben minden irány jobb az iránytalanságnál. 1848. Szept.

Kossuth erre éljenekkel üdvözöltetvén, a szószékre lép s késznek vallja magát, ha már a ház úgy akarja, hogy a kormány az új miniszterium megalakúltáig is ily törvényes formák közt maradjon, a hatalomgyakorlatot ideiglen elvállalni. Csak arra kéri a házat, nevezzen ki azonnal küldöttséget, mely a ház határozatát a nádornak megvigye s egyszersmind tudtára adja, hogy leiratát a ház törvénytelennek tartja. Végre nyilatkoztassa ki a ház, hogy a küldöttség visszatértéig permanentiában marad. Kossuthon tehát ismét erőt vett korlátot nem ismerő hatalomvágya s azon önbizalom, hogy e veszélyes körülmények közt ha valaki, ő képes megmenteni a hazát.

A többség már megszokta, minden vitatkozás nélkül elfogadni Kossuth indítványait. A küldöttség tehát kineveztetett. És míg ez a nádornál jár vala, Kossuth a következő két nagy fontosságú indítványt terjeszté a ház elébe:

1. Addig is míg az ország szükségeinek fedezése végett megszavazott hitelnyitást illető törvényczikk ő felsége által helybenhagyatnék, a pénzügyminiszternek közrebocsátott azon rendelete, miszerint az ötös pénzjegyeket forgalomba tette, helyeseltetik; s a nemzet képviselői ezen pénzjegyek teljes névszerinti értékét, a törvényjavaslat értelmében, az ország minden közjövedelmeivel biztosítván, azoknak minden középénztárakban ezüst pénz gyanánt elfogadását megrendelik.

1848. Szept. 2. Addig is, míg a katonaállitás iránti törv. czikk ő felsége által szentesíttetnék, a nemzet képviselői az országot védelem nélkül nem hagyhatván, a miniszteriumot megbizzák, hogy a felterjesztett törvényjavaslatban foglalt seregmennyiséget toborzás útján állítsa ki. . . . A kiállítandó sereg kirekesztőleg a honvédzászlóaljak szaporítására fordítandó. Az alakítandó zászlóaljak nemzeti lábon fognak felállíttatni. A rendes katonaságból az új zászlóaljakba átlépés mind a tiszteknek, mind a közvitézeknek megengedtetik; s ha az átlépők szolgálati idejöket már kitöltötték, eddigi díjok egy harmadával megnagyobbíttatik.

Erélytelenségről, mint látjuk, nem lehet vádolni Kossuthot: mihelyt csak egy perczig vélte is birni a kormány hatalmát, ő, a törvényesség rovására is, erélyes volt. A második indítványnak az áttérésről szóló része által Kossuth a katonaságot egyszerre s végkép ki akarta ragadni az oly ellenséges szellemű s a reactionak eszközéül szolgáló fő hadi parancsnokságok hatalma s rendelkezése alól. Hogy a törvényhozás a jelen körülmények közt, midőn a békés kiegyenlités reménye már végkép elenyészett, e fontos rendszabályokat megszavazta, nincs mit csodálni. De hogy azok minden vitatkozás nélkül szavaztattak meg, kétségtelen bizonyítványul szolgál, hogy Kossuth, bár czimét még nem viselte, tényleg már dictatorává lett az országnak.

Idő közben megtért a küldöttség is, s annak élén Almássy Pál alelnök következő választ hozott a nádortól:

„Uraim, őszintén meg kell vallanom, hogy nem csak csodálom, de sajnálom is e küldöttségtől megértenem, hogy mai lépésemet törvénytelennek s ezért érvénytelennek jelentették ki. Hiszen tapasztalhatta a nemzet, hogy tizenkét hónapi működésem alatt méltányos és igazságos kivánatait egész elhatározottsággal s elszántsággal, s nem is épen sükeretlenül pártoltam; sőt azokkal magamat identificáltam is midőn azokat ő felségénél kieszközleni kellett. De Pázmándy úrhoz intézett levelemet, melyben a házat a miniszterium lemondásáról

értesitem s törvényes istápolásra felszólítom, nem tarthatom törvénytelennek, miután az csak egyszerű tudósitás, nem pedig rendelet, törvény vagy határozat, mik felelős miniszterek ellenjegyzését megkivánták volna. A ház határozatát illetőleg, miszerint két miniszter urat ideiglenes ellenjegyzéssel és miniszteri eljárással megbízott, ki kell jelentenem: hogy miután ez tudtom és akaratom nélkül történt, ezt nem vehetem másként, mint bizalmatlanság jeléül a ház részéről. Olyan lépés volt az, mely törvénybe nem gyökerezve, csak káros következéseket vonhat szeretett hazánkra. Figyelmeztetem az urakat, hogy bár nem vagyok is reactionarius, mégis sem mint főherczeg István, sem mint Magyarország nádora, esküdt hitem s kötelességem szerint, nem teendek csak egy lépést is a forradalmi téren. Az istenért, kérem önöket, ne menjenek e térre, melyen csak szerencsétlenségét látom az országnak. Egyszersmind nyilvánitom önöknek, hogy midőn oly pillanatban, melyben csak a legnagyobb bizodalom segíthet, bizalmatlanság uralkodik, kész vagyok hazámnak állásomat s mindent feláldozni, ha ezen politika által, mit kétlek, a haza megmentethetik."

1848. Szept.

A főherczeg nádor, midőn Batthyáni Lajos neki a miniszterium lemondását benyujtotta, azonnal felszólitá a grófot egy új miniszterium alakítására. Batthyáni tisztán látá a nagy nehézségeket, melyekkel az új miniszteriumnak küzdenie kellend. Ő csak békés kiegyenlitésben képzelhetett üdvet, lehetetlennek tartván, hogy a nemzet fegyverrel vívja ki a maga jogait, önállóságát a reactio ellen, mely az egész osztrák birodalom haderejével rendelkezik. De elveinél, jelleménél fogva is iszonyodott ő a forradalomtól. Lehetetlen volt azonban nem látnia, hogy a nemzet a reactio politikája által már oly közel szorittatott a forradalom örvényéhez, hogy abba önfentartási ösztönénél fogva is ellenállhatatlanul beléragadtatik, ha az udvar rögtön nem változtatja meg az eddig követett politikát az ország irányában.

Batthyáni felszolítása új miniszterium alkotására.

1848. Szept. Sokaknak ehhez már minden reménye elenyészett. Széchenyi István nagy lelke épen az e miatti kétségbeesésben tört meg. Eötvös József, volt közoktatási miniszter, hasonló okokból hagyta el, lemondása után, hazáját, — közbeszéd szerint attól is tartván, nehogy teljesedjék rajta egy delejes jósnőnek, az elhirhedt Lenormandnak jövendölése, mely szerint a bekövetkezendő forradalomban életét volna elvesztendő. Deák, Klauzál s többen mások már is visszavonúlva kesergék hazájok jövendő sorsát.

De Batthyáni Lajos erélyes, ruganyos lelke még nem veszté el minden reményét. Ő úgy vélekedék, hogy miként eddig leginkább Kossuth szélsőségei juttatták a hazát jelen állapotába: úgy ha ő s más forradalmi elemek eltávolíttatnak s oly kormány alakíttatik, melyről a dynasztia felteheti, hogy megalkudni áldozattal is hajlandó, s az aug. 31-ki kéziratban foglalt feltételeket elfogadja: végre az udvar is inkább a békés kiegyenlítésre hajlik, mint a kétes kimenetű háborúra, mely, bár miként essék is a koczka, a dynasztiára nézve is kiszámíthatlan kárt eredményezne. Igy beszélt ő, miként egy hátrahagyott iratában bizonyítja, már Bécsben is Ferencz-Károly főherczegnél, így Wessemberg osztrák miniszternél, kiknek e miatt szintúgy mint elébb a nádornak határozottan kijelentette, hogy Kossuthtal tovább semmi esetre sem marad a miniszteriumban.

Ő tehát a nádor feszólitásának egy új miniszterium alakitása iránt engedvén, kijelöltetésében megegyezett; de egyszersmind kijelenté neki, hogy a tárczát s vele a felelősséget addig át nem veszi, míg Jellasicsnak sikeres parancs nem küldetik a visszavonulásra s a béke háboríttatlan fentartására; mert „míg e kanócz ég, úgymond, addig ő nem nyerhet elegendő erőt a forradalom megfékezésére.“ Holott ellenben, ha e föltétele teljesíttetik, a mérsékelt szabadelmű s conservativ elemben annyi támaszt remélt nyerni, hogy segedelmével a túlzókat kellő korlátok közé szoríthatja, sőt a nemzeti gyülésben is többséget nyerhet Kossuth befolyása ellen. „Azon

esetre, mond ő maga, ha az újonnan felterjesztett miniszterium a kikötött feltétel alatt megerősíttetnék, Szentkirályi Móriczczal a követendő belpolitika iránt, gróf Erdődy Sándorral pedig Pulszky elbocsáttatása iránt a külügy alstátustitkári hivatalából, már megegyeztem. Tervem az volt, hogy ha Jellasics és a szerbek komolyan békére intetnek s nyugalomra térnek, a legjobb és mérsékeltebb elemeket magam körül összegyűjtöm, s a rendet a magyar sereggel helyreállítom.“ 1848. Szept.

István főherczeg egész készséggel helyeslé Batthyáni tervét s a feltételt, melyhez a tárcza elfogadását kötötte; és bizonyossá tette őt arról, mit már Ferencz-Károly szájából is hallott, „hogy Jellasicsnak nincs a dynasztiától parancsa a betörésre.“ A főherczeg abban is megegyezett, hogy a kijelöltetés közhirré mind addig ne tétessék, míg báró Wenkheim Béla, a főherczeg udvarmestere, ki az új miniszterek kijelölésével Bécsbe küldetett, a királyi megerősitést meg nem hozza; addiglan, mint a ház elnökéhez írt levelében jelenté, személyesen szándékozván átvenni a kormány gyeplőjét. Arra egyikök sem számitott, hogy Kossuth s az ő szavára a ház oly elégületlenséggel fogadja a nádor levelét, mely ha nem alapúlt is törvényen, a jelen válságos körülmények közt eléggé indokolható volt.

A főherczegnek a küldöttség által adott felvilágositó üzenete kissé lecsillapitá ugyan a zivatart; azonban lehetetlen volt Batthyáninak észre nem vennie, hogy a ház többsége az üzenet által nincs teljesen kielégítve s megnyugtatva. A ház az iránt is kéreté küldöttsége által a főherczeget, hogy az új miniszterium megalakúltáig Kossuthot és Szemerét erősítené meg a kormányon. De a főherczeg ez iránt egy szót sem mondott válaszában; sőt, igen jelentőleg, a forradalmi lépésektől óvá a képviselőket; mit a háznak nem lehetett másra magyaráznia, mint hogy ő ideiglenesen sem hajlandó Kossuth kezébe adni az igazgatást. Még kevesbbé remélhette ezután a radikál párt azt, hogy a kijelölt új elnökminiszter Kossuth legyen, s általa alakíttassék az új miniszterium.

1848. Szept. Hogy tehát a főherczeg szándokai az új miniszteriumot illetőleg bővebben kitudassanak, a képviselő ház, Nyári Pál indítványára, más nap reggel kijelentetni határozta a főherczegnek, mikép teljesen bízik, hogy ő azon erélylyel és határozottsággal igazgatandja az országot, s pedig a miniszterium kipótlására a ház által kijelölt egyének hozzájárultával, melyet a királyi szék s a haza függetlenségének megmentése igényel. Biztositá a főherczeget egyszersmind arról is, hogy a nemzet képviselőinek közremunkálására annál inkább számíthat, mivel el vannak határozva, a királyi széket és a hazát, kerűljön bár mi áldozatba, minden ármányok s árulások daczára megmenteni.

E határzatot Kossuth maga ajánlkozott megvinni a főherczegnek. Mielőtt azonban a házból távoznék, felhívá azt, végezne azok iránt haladék nélkül, mik a jelen körülmények közt legszükségesebbek. Ilyennek jelölte ki mindenek előtt a horvát kérdést; mire nézve inté a házat, hogy az igazságnak, sőt méltányosságnak kiszolgáltatásában ne hagyja magát megingattatni a jelen ellenséges viszonyok által, mik különben is nem a félrevezetett horvátoknak, hanem a reactionak tulajdonítandók. A maga részéről igéré, hogy még az e napi esti ülésben törvényjavaslatokat fog a ház elébe terjeszteni a még fennmaradt hűbéri viszonyok eltörlésének, s a hűbéri javadalmakat vesztett birtokosok kármentesitésének tekintetében; hogy, úgymond, e két fontos tárgy elhatározása által minden osztályok érdeke kielégíttessék, s azok megnyugtatva lévén, magok is annál búzgóbbak legyenek honvédelmi kötelességeik teljesitésében. Mint látszik, Kossuth nem a békés kiegyenlitésről, hanem inkább arról gondoskodott már, hogy a háború erélyes megkezdését a nemzet minden osztályainak érdekévé tegye.

Ezen, minden felszólalásában nyilvánosabbá lett iránya mind többeknek ingerlő például szolgált letérni a törvényesség ösvényéről s berohanni a forradalomba. Mióta a reactio nyiltan fellépett, sokan attól is tartanak vala, miképen az

udvari reactiopárt, hogy akadálytalanabbúl működhessék, az országgyülést a király által feloszlatandja. Mint tudjuk, már ki is volt tűzve annak berekesztése; a határnap meghosszabbitását pedig nem igen lehetett várni, bár a törvény a feloszlatást világosan tiltá a budget tárgyalása előtt. Ennél fogva Zsembery képviselő indítványt tőn, nyilvánitaná a ház magát mind addig permanentiában, míg a veszély a hazáról elhárítva nincsen. „Nem tagadja, úgymond, hogy e lépés törvényellenes; de azt hiszi, oly modorban kell a nemzetnek magát védenie, a minőben megtámadtatik. A ki olvasta a bécsi miniszterium emlékiratát, láthatja, hogy a reactio alkotmányunkat s az utolsó országgyülés alkotta törvényeinket támadja meg. Ez felülről jövő revolutio, mely despotismusra vezet. . . . Az elnökminiszter megerősités végett fölterjesztetett; de ki légyen, nem tudjuk. E titok alatt tán valamely reactionarius egyén rejlik. S ha valóban ilyen neveztetnék ki, kétséget nem szenved, hogy az új miniszterium, midőn majd a házban megjelenik, magával hozandja a feloszlató rendeletet.“ 1848. Szept.

A baloldalnak tetszett az indítvány; de mind a mellett is több szózat emelkedett ellene. Schmidt, szebeni szász követ, megfoghatatlan logikával, azt még a pragmatica sanctióval is ellenkezőnek állitá s kijelenté hogy, ha az indítvány elfogadtatik, ő a házban többé nem fog megjelenhetni. Helyesebb volt Klauzál véleménye, mely szerint vitatá, hogy veszélyeiből a hazát csak úgy lehet megmenteni, ha a ház a szigorú törvényesség terén marad. A háznak permanenssé nyilvánitása egyenesen arra vezetne, hogy a kik fondorkodó ármányaikkal a hazát ennyire juttatták, ürügyet találjanak eddigi működéseik igazolására. A permanentia kijelentése a haza és alkotmány fennállását veszélyeztetné stb.

Felszólalt utóbb Batthyáni Lajos is. „Veszélyes körülményeink közt, úgymond, igen kevés frigyesre számíthatunk s alig van támaszunk. De van egy támaszunk, melyre biz-

1848. Szept. tosan számíthatunk, s ez a törvényesség ösvénye. Ha erről letérünk, meg vagyok győződve, hogy igen rövid illusio után nevetséges bukás lesz minden törekvéseink vége. Én a törvényesség ösvényét, e biztos sánczot, elhagyni mindaddig nem fogom, míg szabadabb körben nem leszek, míg nem fogom magamban érezni a hatalmat, hogy ellenségeimmel győzedelmesen megvívhatok.... Figyelmeztetem a házat, mikép nem csekély tényező reánk nézve az, hogy nádorunkat még körünkben birjuk. De ha ily elhatározó lépés által véget vetünk törvényes állásunknak: követelhetnénk-e méltán tőle, hogy ő, a dynasztia tagja, élére álljon a forradalomnak? Nem kényszerítenők-e őt oda, hogy sorsát elválassza a mienktől? . . ."

De a múlt események által fölingerült többség már nem hallgatott az eszély s mérséklet tanácsaira: az inditvány elfogadtatott. Batthyáni azonban mind e mellett sem akart tágítani. E végzés által minden kiegyenlítési terveit meghiúsítatni, a forradalmat kikiáltatni látván, még egy kisérletet tőn a végzés visszavételére. Több pártfeleivel egy ívet nyujta be a ház elnökének, melyben névszerinti szavazást kivánt. Idő közben a távol lévő Deákért küldött; maga pedig, Wesselényi Miklóstól segíttetve, egyenként ügyekezett hatni az előkelőbb képviselőkre. Wesselényi a felső háznak volt ugyan tagja; de múltjánál, fényes hazafiúi erényeinél s népszerűségénél fogva nagy befolyással birt a képviselő-ház tagjaira. Rábeszélésöknek valóban sikerült is több képviselőt elvonni a határozattól. Majd megérkezett Deák Ferencz is; és engedelmet nyervén szólni a különben már megszavazott tárgyhoz, a maga nyugodt, világos, meggyőző ékesszólásával, figyelmezteté a házat, hogy a kérdésben lévő határozatra egyátaljában nincs szükség; mert bár minő miniszterium neveztetik is ki, világos a törvény hogy az országgyülést a budget megszavazása előtt feloszlatni nem lehet. A ház e meggyőző fejtegetés alatt visszanyerte

higgadtságát: Zsembery az indítványt visszavonta; a végzés megsemmisíttetett. 1848. Szept.

A főherczeg nádor, mihelyt e tárgyalásról értesült, Batthyánival kivánt értekezni. Aggodalmában, nehogy a ház valamely hasonló határozata által végre mégis letérni találjon a törvényes útról, felszólitá a grófot, venné át addig is, mint kijelölt miniszter, a kormányt, míg a megerősités Bécsből leérkezik s a miniszterium megalakúlhat. Batthyáni a múlt napokban eléggé tapasztalá, hogy az izgatottság mindenfelől oly nagy, hogy rendes kormány híjában a túlcsapongásokat pár napig is alig lehet meggátolni: annál inkább hajlott tehát a nádor kivánatára, mivel ép azon perczben vett tudósitást Csányi László kir. biztostól, hogy Jellasics szeptember 11-kén valósággal betört az országba, és eleve is sejté, hogy e hír lázas ingerűltségbe hajtandja a képviselőházat szintúgy mint a városi közönséget. Midőn azonban a nádor felszólitására hajólt, egyszersmind kijelenté neki, hogy elnökminiszterré kijelöltetését mind addig nem adja a képviselőház tudtára, míg azt a körülmények múlhatatlanúl szükségessé nem teendik.

A körülmények e kényszerűsége azonban hamarább megérkezett, mint sem Batthyáni eleve gyanitá. Ugyanaz napon, a ház esti ülésében, Kossuth jelenté, hogy a nádornak megvitte a ház határozatát, és hogy ő fensége érzékenyen panaszkodótt előtte, mily fájdalmasan esett neki a ház múlt napi nyilatkozata. A szónok ezután szokott ékesszólásával előadá a főherczeg érdemeit a haza iránt, s felhívta a házat, jelentené ki s egy küldöttség által üzenné is meg, miképen a főherczeg válasza által teljesen meg van nyugtatva a felett, hogy ő fensége ama levelével semmi törvénytelenséget nem szándékozott elkövetni, s a ház teljes bizodalommal viseltetik iránta. Indítványozá egyszersmind, hogy miután a jelen válságos körülmények közt ideiglenes hatalomnak lehetetlen kellő hatálylyal és sükerrel működnie: a ház ugyanazon küldöttség által kérje meg a főherczeget, vetne véget ezen

1848. Szept. ideiglenes állapotnak, mely a kormányzat erélyét zsibbasztja, s azon hatalomnál fogva, melyet az aprili törvény reáruházott, alakítaná meg a rendes kormányt.

A ház, szokása szerint, most is készséggel fogadá Kossuth indítványait s a küldöttséget nyomban kinevezte. Batthyáni tehát látván, hogy kijelöltetését tovább nem lehet titokban tartani, kijelenté a háznak, miképen e kivánatát a nádor már megelőzte, s őt bizta légyen meg új miniszterium alakitásával. E jelentést a ház jobb oldala örömkiáltásokkal fogadta; a baloldal azonban Kossuthot éljenzé. Kossuth maga örömét fejezte ki a felett, hogy midőn a nemzet már aggodalomban volt, hogy vagy épen semmi, vagy csak reactionarius szellemű miniszterium fogna kineveztetni, a kijelölés oly férfiúra esett, „ki, mint Magyarország első felelős minisztere, nevét, historiai becsületét a haza állásával azonosította; ki István főherczeg után legtöbbet tett a magyar miniszterium létrehozásában. Most, úgymond, Magyarország önállása iránt nem kétségeskedik többé: az új miniszterium útja, eszközei különbözhetnek tán az övéitől; de czélja nem lehet más, mint a haza szabadságának biztosítása. S azért igéretet tesz, hogy bár más úton járand is a miniszterium, mint melyen ő járna, Batthyáni egyénisége a jó szándékról kezeskedvén, ő mind addig egész erejéből pártolandja, kormányát gyámolítandja, míg meg nem győződik, hogy eszközei a jó szándék mellett is veszélybe döntik az országot."

Mennyi őszinteség volt Kossuth e nyilatkozatában, ki már több ízben korlátlan elsőségi s hatalomvágyat árult el magában, csak az tudhatja, ki a veséket és szíveket vizsgálja. De a radikál párt, melynek Batthyáni békéltető politikájában, törvényes eszközeiben nem volt többé reménye, ezután sem szűnt meg egyedül Kossuthban, az erélyes, forradalmi eszközök emberében, helyezni minden bizodalmát.

Ezen ellenkező indulatok azonban, melyekkel a ház két felekezete Batthyáninak elnökminiszterré kijelöltetését

fogadta, csak hamar egy közös érzetté, az elkeseredés, 1848. Szept.
harag és indignatio érzetévé olvadtak össze a képviselők kedélyében, midőn Kossuth beszéde után Batthyáni a háznak egyszerűn tudtára adta, hogy Csányi László királyi biztostól a drávai táborban épen most vett levelet, melyben tudósíttatik, hogy Jellasics előcsapatai a Dráván átkelvén, az országba törtek.

MÁSODIK FEJEZET.

Jellasics betörése s az avval egykorú események.

1848. Szept. Augusztus hónap közepe óta Jellasics mindinkább öszpontosítá nemcsak a tényleges szolgálatban álló végvidéki katonaságot, hanem a különféleképp elcsábított, részben fanatizált, részben megfélemlítés által engedelmességre kényszerített nemzetőrséget is. Hol a nép önként nem indúlt, erőszakkal hajtotta hadi szolgálatra, mint, például, Turopolya kerületének lakosait. A kerület ellen, mivel ismételt parancsára is vonakodott adni újonczokat, ágyukkal fegyverzett katonaságot küldött, s a fiatalságot erőszakkal fogdostatta össze s iratta be zászlói alá. Hogy rendeletei a tótországi határőrvidéken is, mely egyébiránt a péterváradi parancsnokság alá tartozott, készségesebb engedelmességre találjanak, augusztus végén egy szózatot bocsáta ki, melyben nyilvánitá, hogy felsőbb meghagyás következtében az egész szlavon határőrség fellett is átvette a főhadi parancsnokságot.

Miután seregei összegyűltek, s a bécsi miniszterium által ágyúkkal, röppentyű-telepekkel s egyéb hadi szerekkel a szomszéd Stájerországból bőségesen elláttattak; ő maga pedig a szept. 4-kei királyi kézirat által a felségsértési vád alól felmentetett s nem csak hivatalaiba visszahelyeztetett, hanem dicséretekkel is elhalmoztatott, és eddigi irányának folytatására buzdíttatott: szeptember 10-kén végre kiadta a rendeletet, hogy seregei, más nap reggel a Dráván átkelvén, Magyarországba induljanak. A betörés, mint alább részletesen

elmondók leszünk, szept. 11-kén valóban megtörtént. Varasdnál a Dráván húsz ezernyi, jobbára jól fölfegyverzett sereg ment át a Muraközbe. Ugyanaz napon Légrádnál és Perlaknál más osztályai törtek át a Dráván, részünkről sehol sem találván ellentállásra; mert táborunk vezére a magát beteggé tett Ottinger helyébe néhány hét előtt kinevezett, gróf Teleki Ádám tábornok, tudósíttatván az ellenség túlnyomó erejéről, Nagy-Kanizsára vonúlt vissza s ott összpontosította seregét, mely eddig apróbb osztályokban volt felállítva a Dráva átmeneteinél. 1848. Szept.

Jellasics magyar földre lépvén, mind saját emberei, mind a posta-hivatalok által magyar nyelven irt nagyszámú kiáltványokat osztatott szét a vidéken. Ezen iratokban a magyarokat kedves barátjainak, testvéreinek nevezvén, nyilvánítja, mikép csak azért lépte át fegyveres kézzel az ország határait, hogy azon pártot, mely az ő felsége iránti engedelmességet megtagadta, a belbékét és csöndet megháborította, ő Felsége nevében megfékezze, a megsértett királyi jogot, tekintélyt s a rendet helyreállítsa. Felszólítja a lakosokat, fogadják a kezet, melyet testvéri indulattal nyújt, barátságosan; mert ő nem kárára, hanem javára törekszik az országnak; ő nem ellensége, hanem jóakaró barátja a magyar népnek.

Egy másik szózatot a magyar katonasághoz intézett. „Ne nézzetek, úgymond, minket ellenségnek: az ausztriai lobogók emelkednek sorainkban; a kétfejű sas nem válhatik lázadás és árulás jelképévé. Fegyverhez nyúltunk . . . . szeretett fejedelmünk jogainak ótalmára.“ Kijelentvén aztán reményét, hogy a magyar vitézek nem fogják testvéreik ellen fordítani fegyveröket, inti őket, csatlakozzanak testvéri indulattal az ő zászlaihoz.

Mily barátságosak, az ország javára irányzók voltak szándokai, ama rablásokon kivül, melyeket alább fogunk elbeszélni, kitűnt azon rendeletéből, mely szerint a Zala megyéhez tartozó Muraközt báni rendelet által örök időkre Horvátországhoz csatolta; de még inkább azon elfogott

1848. Szept. levelekből, melyeket néhány nap múlva gr. Latour bécsi hadügyminiszterhez és ügynökéhez b. Kulmerhez intézett. Mivel e levelekből tervei, reményei s viszonyai a bécsi miniszteriummal világosan kitűnnek, helyén van, azok közől némelyeket már itt közlenünk.

„Cs. kir. hadügyminiszter és altábornagy gr. Baillet-Latour Tivadar urnak.

„Főhadi szállás: Kiliti, a Balatonnál, szept. 23. 1848.

„A minő háladatos vagyok Excellentiádnak kegyes gondoskodásáért, melynél fogva a szükséges pénzmennyiséget megküldeni méltóztatott: ép oly alázatossággal vagyok kénytelen, ismételve újabb küldeményért könyörögni. Jelenleg Ausztria közügyeiért munkálkodó seregemmel Magyarországban vagyok. Vérző szív nélkül nem terhelhetem az egy részben ártatlan népet még inkább, mint egy ily jelentékeny sereg átvonulása által már terhelve van; de különben is egy lépést sem tehetek tovább a szükséges pénz nélkül; mert valamint a népnek, úgy a katonaságnak hangulatát is meg kell tartanom, mit azonban pénz és az élelmi szerek árának pontos megfizetése nélkül nem tehetek. A szükséges pénzmennyiséget jelenleg tudatnom lehetetlen; mert ezt seregem naponkénti szaporodása, és a szlavoniai sereg eddigi meg nem érkezte miatt magam sem tudom. Előleges számitás szerint azonban a tiszta ellátási szükség october havára legalább kétszáz ezer forint, a termesztményekkel való ellátás pedig 400 ezer ftra. s így mind a kettő 600 ezer forintra rughat. És én bátor vagyok Exdat alázatosan kérni, méltóztassék ezen összeget legfelebb a jövő hónap első napjáig rendelkezésem alá bocsátani; mivel Ausztria jó ügyéért megkezdett működésemnél a cs. kir. hadügyminiszterium segélyére számolhatok és számolni jogosítva vagyok; s mivel Exád által nem hagyathatom el, különben ez a seregre s az egész osztrák monarchiára a legborzasztóbb következéseket vonhatná. Mihelyt seregeim egyesűlnek, nem mulasztandom el a szükséges menynyiséget utólagosan tudatni. Jellasics s. k.“

Egy másik levelet b. Kulmerhez intézett következő tartalommal: 1848. Szept.

„Kedves barátom, jól tudod, mily nehézségekbe kerül egy sereget rögtönözni. Azon törekvés, hogy a monarchiát fentartsuk, hozta a határőrvidékiek tömegét Fehérvár kapui elébe. A magyarok mindent fanatizálnak, s a magyar sereget, sajnos, oly annyira fanatizálták, hogy reményünk, mely szerint azt vártuk, hogy a sorkatonaság nem fog ellenünk harczolni, nem teljesedett. Nem tagadhatom, hogy borzadok a gondolattól, a huszárokra ágyút irányoztatni. Ez által talán örökös szakadás támadna a seregben. Ha tehát szándékoznak a manifestumot kibocsáttatni, történjék az mennél elébb, hogy késő ne legyen. Azt hiszem, hogy Bécsben csak erős elhatározásba kerül, s a jó ügy győzni fog. Édes barátom, csaknem bizonyossá tevének, hogy seregeink, mihelyt Magyarországba jőnek, a rendes aerarialis ellátásban fognak részesűlni. Azon reménységgel biztattak, hogy szellemi erővel fognak gyámolítani; hidfogatot, 12 fontos lovas üteget is reméltem kapni; most már csaknem késő. Az országban kenyeret csak kevés helytt lehet kapni, s ezt is igen nagy nehézséggel. Ott pedig hol a katona pontosan nem kapja meg illetőségét, nehéz fegyelmet tartani. Nem hiheted mennyit kell kiállnom; de örömmel teszem, megyőződésből, és a jó ügyért . . . A magyar ezredek az országba jőnek, a németek kimennek, és a még itt levők nem tudják magokat mihez tartani; kínos állapotban vannak. Rántassanak ebből ki, s minden meg van nyerve. Tehát, édes barátom, pénzt! és, mi még több: határozott nyilatkozatot. Jellasics s. k.“

Ezek után fölösleges dolog volna még többet is terjedelmesen közleni azon pár száz levélből, melyek Jellasicsnak Fehérvárig haladása közben elfogattak; s azért legyen elég néhanynak tartalmát csak röviden említeni. Egy, Kilitiről szept. 23-kán kelt s a varasdi parancsnoksághoz intézett levelében rendeli a bán, hogy a Grätzből érkezett két 10 fontos ágyú s a hozzá tartozó lőszerek

1848. Szept. Varasdon hagyassanak; ellenben a szinte Grätzből serege után küldött más hat ágyú rögtön indíttassék meg utána. Egy más, Fehérvárról szept. 27-kén, szinte a varasdi parancsnoksághoz intézett levelében rendeli, hogy a Grätzből oda érkezett 1600 pisztoly és szintannyi köpeny, miután veszély nélkül utána már nem küldethetik, Varasdon hagyassék.

Ha valakinek eddigelé még kétsége volt volna az okok felől, melyek a bánt az országba való betörésre birták, a közlött levelek azt teljesen eloszlatták. Világosan kitűnt ezekből, hogy az ő pártütése épen nem nemzeti, hanem egyedül reactionarius czélú volt, s egyátaljában nem a horvát nemzet jogait, — melyek, ha a múlt időben szenvedtek volna is talán némi csorbát, márczius óta a magyar nemzet s kormány által teljesen méltányoltattak; — hanem egyedül Magyarország törvényes kormányzati függetlenségének elnyomását és, miként utóbb még bővebben kitűnt, a kényuralomnak az egész monarchiában helyreállitását tűzte ki czéljává.

A bécsi minisztérium hadi intézkedései.

Kitűnik e levelekből, hogy Jellasics pénzzel s hadi szerekkel a bécsi miniszterium által láttatott el s ezen felűl azon reménynyel is biztattatott, hogy útja annyira előkészítve s kiegyengetve leszen, miszerint az országban semmi vagy csak kevés nehézségekre találand; különösen hogy a benn lévő magyar ezredek is mind zászlója alá állandanak. Nem is az udvari reaction s a bécsi miniszteriumon múlt, hogy Jellasics ezen reménye nem teljesedett. A bécsi kormány mindent megtett, hogy a katonaságot a nemzet ügyétől, nem rég az alkotmányra letett esküje ellenére, végkép elszakaszsza. Kétséget nem szenved hogy, ha szeptember közepéig tán nem küldettek is Bécsből az országban lévő hadi tisztekhez, magok mihez tartását illető egyenes rendeletek; utasításokat mindazáltal ez iránt, több s kevesebb nyiltsággal, ők magán-úton már elébb is vettek; szeptember közepén pedig, hova csak lehetett, egyenes parancsokat küldött a bécsi miniszterium. Sőt a Jellasics seregében szolgáló Hibl orvosnak Fehérvárról, szept. 27-kén barátjához utasított, de elfogott levelében

egyebek közt ezt olvassuk: „Szept. 24-kén érkezett Kilitire a császár futára, gróf Mensdorf, egy császári kézirattal, melyben a bánnak eddigi lépései helybenhagyatnak s ennek tudtára adatik, hogy a Magyarországban levő minden ezredeknek megtiltatott a horvát sereg ellen harczolniok, miután ez nem az ország, hanem azon párt ellen jő, mely a monarchia fennállását veszélyeztető zavarokat okozta; miért ő Felsége azokat, kik a horvát seregnek ellentállnak, lázadóknak nyilatkoztatja. A bán a kézirat tartalmát azonnal közlé a szállása előtt összegyűltekkel, mi zajos *zsivioval* fogadtatott.“ 1848. Szept.

Egyebek közt a derék székely ezredet is ügyekezett elcsábítani a bécsi miniszterium; minek következtében annak keblében oly meghasonlás támadt, hogy az csak bővebb felvilágosítás után lőn hajlandó táborunkba költözni. A Szeben vidékén állomásozott granátosok, kormányunk rendeletére Pestre indulván, a tisztek egy része szünet nélkül bujtogatta a derék hadi népet, míg végre, midőn már a Kúnságba értek, őrnagyuk, miként mondá, felsőbb parancs következtében, a zászlóaljat utjából visszafordította; s csak erélyes eszközökkel sikerűlt azt a nemzet szolgálatában megtartani. Ily rendeletet vőnek Bécsből a porosz herczeg nevét viselő magyar ezred jobbára német tisztjei is; minél fogva, miután meggyőződtek, hogy a nemzeties szellemű, hű vitézeket hazájok ellen fel nem lázíthatják, két magyar tisztet kivéve, a többiek mindnyájan, épen midőn a zászlóalj ellenségre vala indulandó, beadták lemondásukat; Kudelka őrnagy pedig az ezred zászlóaljával megszökött. A magyar miniszterium, annyiszor ismételt kérelmeire sem nyerhette meg elébb Bécsből, hogy a künn nélkülözhető magyar katonaság az országba küldetvén, a ráczok ellen fordíttassék. Most azonban egyszerre több, de nem magyar zászlóalj küldetett be részint Pest vidékére, részint a dunántúlra, Jellasicsnak mintegy elejébe, hogy vele csatlakozván, őt az ország meghódoltatásában segélyezzék.

Ezen időre esik Mayerhoffer ezredes, belgrádi osztrák consul fondorkodása is az alvidéken létező katonaság elcsá-

1848. Szept. bitására. Szeptember 20-kán Karlóczáról a bánhoz intézett levelében egyebek közt ezt olvassuk: Épen most vala nálam Henczi tábornok, Pétervárad parancsnoka, ki bécsi útjából Pesten és Eszéken át hazatérve, pár óráig nálunk időzött. Ő elmondá nekünk Exád előhaladását, s lelkesedve van ügyünkért; remélem, hogy befolyása által a sajkákat a hidon keresztül usztathatom s mindenféle hadi szereket nyerhetek. — Blomberg ezredes egy értekezletre hítt Verseczre; pár óra múlva indulok oda. — Tegnap b. Blagoevics és Zahn altábornagyokkal értekeztem Havas-Boldogasszonyon (zu Maria-Schnee), és hasonlókép biztositásokat nyertem a cs. kir. hadsereg minden osztályainak igaz katonai egyességéről, a menynyire csak a becsület elvei, s a Magyarországtól való függések engedi. — Kiss ezredes, a hozzá intézett felszólitásomra, hogy ellenünk ne harczoljon, s Exádnak vele közlött manifestumára válaszolja, hogy két törzstisztet küldött légyen Bécsbe, hogy közvetlen a császártól kérjen parancsot magatartása iránt szemközt a szerbekkel.“ Reményét fejezi ki végre, hogy az egyes parancsnokokkal megkezdett értekezletei ezeket mind elvonják a magyaroktól.

Kisérlet Komárom lefoglalására.

A bécsi miniszteriumnak e végre szőtt minden fondorlatait azonban meghaladta az, mely Komárom vára ellen terveztetett, de néhány derék hazafi ébersége által idején meghiúsíttatott. Komárom vára nem csak a Bécs és Pest közt fekvő Duna felett uralkodik, hanem egyszersmind kulcsa a fél ország birtokának. Ha e vár a reactio számára biztosítva van, ez csaknem bizonyos sikerrel intézheti az ország megtámadását. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a bécsi miniszterium ez időben e vár ellen is tett kisérletet. Komáromban a miniszterium kormányra léptekor a hannoveri származású Mertz altábornagy volt a parancsnok. Batthyáni belpolitikájával ellenkezett, e tábornok eltétele által bizodalmatlanságot tanúsítani a katonaság ellen, melyre, miután a magyar hadsereg nagyobb része külföldön létezett, a rácz lázadás elnyomása végett szüksége volt az országnak. Mertz tehát Komáromban

maradt, ámbár több felől értesíttetett a miniszterium, hogy e német tábornok parancsa alatt, ki a miniszteriumnak engedelmeskedni épen nem hajlandó, a vár nincsen biztosítva a nemzet birtokában. Utóbb az országgyülésen is interpeláltatott a miniszterium, gondoskodnék e fontos vár biztosságáról. Batthyáni tehát Besze János nemzetőri őrnagy s képviselő vezénylete alatt az esztergomi nemzetőrök egy osztályát — újabb sürgetésekre pedig Kosztolányi őrnagy alatt a Komárom megyei nemzetőrséget küldé a vár őrizetére. 1848. Szept.

E nemzetőrök bevonúlta után, minthogy a már benlétező sorkatonaság is jó szellemtől volt áthatva, Mertz tábornok s jobbára idegenekből álló tiszti kara sokáig nem talált módot, a várat elvonni a pesti kormány rendelkezése alól. A kisérletet azonban, mihelyt arra alkalom nyílt, sietett megtenni.

Említők, miként Batthyáni Lajos szept. 9-én, Bécsből hazatértekor, a nádor felszólitására sem kaphatván a bécsi miniszteriumtól katonaságot, mely a rendet Budapesten minden forradalmi zajgás ellen biztosítaná, Lamberg altábornagyot szólitá fel Pozsonyban, küldené le Budapestre a Vilmos gyalogság azon zászlóalját, mely nem rég utasíttatott Bécsből Komáromba. Batthyáni ezt, Budapest csöndének biztositásán kivül hihetőleg még azért is tette, hogy az idegen katonaság a fontos várból jó szerével eltávolíttassék. Batthyáni lemondása után azonban Pestről minden idegen katonaság kiutasíttatván, a pár nap előtt leérkezett Vilmos-zászlóalj is Bécsbe indíttatott. A zászlóalj főtisztjei s Bécs közt azonnal sürűn jártak a futárok; minek következtében a zászlóalj, mely gőzhajón szállíttatott, Komárom alá érkezvén, ellenére a Pesten vett rendeletnek a kiszállást s a várba vonulást szinte erőszakkal meg akará kisérleni. Ebben mindazáltal a gőzhajó kapitányának erélyessége s a komáromiak ellenzése által megakadályoztatván, a zászlóalj még az nap Gönyőn szállott ki a szárazra. A bekövetkezett éjen a helységben elszállásolt legénység, a Mertztől vett utasítás szerint, a legnagyobb csöndben, nem a szokott dobszó s más zajos jelhang, hanem

1848. Szept. az altisztek óvatos felszólitása által egybegyűjtetvén, Komárom felé útnak indíttatott. Szerencsére azonban egy mozgó nemzetőrségi csapat állomásozván a helységben, a csel Kollár tizedes ébersége által fölfedeztetett s Kosztolányinak s a városi helyhatóságnak gyorsfutár által feljelentetett; minek következtében a dunai híd azonnal felszedetvén, a zászlóalj kudarczot vallva kénytelenittetett visszatérni.

A vár ekként megmenekűlt ugyan az árulástól; de a város áldozatává lett az ármányos cselnek. Azon órában, a melyben a zászlóalj a híd közelébe érkezett, a várost az annak három külön részében egyszerre kigyuladt tűz iszonyú lángtengerbe borította. A gyujtogatókat nem lehetett ugyan egész hitelességgel kipuhatolni; a lakosságnak mindazáltal az volt erős meggyőződése, mit valóban alig is lehet kétségbe vonni, hogy a rémitő tűzvészt a várban lévő idegen s ellenséges indulatú katonatisztek támasztották. Ezek ugyanis tapasztalván a városiak ellenszenvét az idegen katonaság ellen, nehogy, mint a megelőző napon, a zászlóalj bevonulását meggátolhassák, tűzvésszel akarták elfoglalni azoknak figyelmét. A gaz tettnek kevés óra alatt mintegy ezer ház, a dunai híd egy része s több hajó lett áldozatává.

Hurbán zavargásai. De Jellasics betörése, az országban létező katonaságnak a nemzet ellen bujtogatása, a rácz lázadásnak Mayerhoffer ezredes általi segélyezése stb. nem egyedüli fondorlatai voltak a bécsi miniszteriumnak. Egy egész hálózatot font az ország körül, melynek segélyével most már nyiltan elfojtani ügyekezett minden ellenzést s erőfeszitést, melyet a nemzet a maga jogainak védelmére megkisérlend. Ugyanazon időben, midőn Jellasics az ország szíve felé közeledett, Urbán ezredes Erdélyben egy rendszeres izgatást kezdett meg az oláhok közt; Hurbán evangelikus tót pap pedig, ki már a tavaszon is bujtogatta volt a békés polgárokat, s pap létére nem iszonyodott nyilván hirdetni a kormány elleni engedetlenséget és a zsidók üldözését, de e néplázitásai miatt kerestetvén, futással menekűlt, — most az osztrák örökös tartományokban

gyűjtött fegyveres néppel tört be Nyitra vármegyébe. Szeptember 17-kén és 18-kán az éjszaki vaspályán néhány száz panszláv bujtogató, köztök pénzzel bőven ellátott több nyugalmazott katonatiszt jött az országba, hogy Hurbánnal közremunkálva, a felső megyék tót ajkú lakosait fellázítsák. Maga Hurbán a pánszláv Stúr és Hodzsa társaságában, mintegy 500 pénzen, jobbára Bécsben, fogadott s jól fegyverzett cseh néppel jelent meg az ország határszélein. Fegyverrel s lőszerekkel egyenesen az osztrák kormánytól láttatott el. A határszéleken Szenicze táján, Nyitra megyében, az egyesített sárgafekete és szláv zászlókat kitűzvén, fegyveres népét azok alatt megesküdteté, hogy elébb nem nyugszanak, mintsem Szvatopluk és Ichrab országát visszaszereznék. A fegyveres csapat Miava, Brezova, Ó-Tura és Hluboka helységek felé vonúlt; s a merre ment, emissariusok előzték meg, izgató szózatokat olvasván s osztogatván a nép között. E szózatok, melyek Hurbán és Jaroszlaw Dániel, mint a tót nemzeti tanács titkárai által voltak aláirva, a szláv nemzet tanácsa nevében fegyverre szólíták a népet. A pecsétén, mely a kiáltványokra üttetett, hármas halom s kettős kereszt álott e köriratta1: „*Narodna Rada szlovenszka*", — azaz a tót nemzet tanácsa. Az értelmesb városi tót nép hidegen, néhol, kivált a bányavárosokban, hol néhány izgató szinte mutatni kezdé magát, fenyegetve utasítá vissza a kalandorokat, úgy hogy eme városokban az elfogástól is alig menekűlhetének; de az úgynevezett irtványosak, kik mintegy hét-nyolcz ezeren laktak elszórva a hegyek közt s kiknek Hurbán aranyhegyeket igért, a földesuraik által követelt tartozások miatt egy idő óta különben is ingerűltek, azonnal hozzá álltak; minél fogva néhány nap alatt több ezerre szaporodott a lázadók száma. 1848. Szept.

Hurbán, e süker által felbátorítva, tót nemzeti gyülést tartott, melyen magát, Stúrt, Hodzsát, Jaroszlawot s néhány mást ideiglenes kormánynak kiáltatta ki. A reactio, mely e vidéken is ekként ügyekezett felbujtogatni s kizsákmányolni a nemzetiségi rajongást, mit sem gondolt a czéljaitól eltérő

1848. Szept. ilyféle mozgalmakkal, ha azok képesek voltak szaporítani a magyar nemzet elleneit, zavarni ügyeit, jól tudván, hogy mihelyt a magyar nemzet meg lesz törve, ilyetén ábrándozókkal, ha magoktól eszökre nem térnének is, könnyen el fog bánhatni. Itt azonban gazda nélkül tette számitásait. Mihelyt ugyanis e betörés híre Pestre jutott, Batthyáni Lajos b. Jeszenákot azonnal kormánybiztosul küldé ki a vidékre; s a Pestről nem rég eltávolított Ceccopieri és Poroszherczeg zászlóaljaknak s a felvidéken tanyázó Ferencz-József vasasoknak rendeletet küldött a lázadók szétverésére. Ezen idegen katonaság, bár, az olaszokat kivéve, egyátaljában nem rokonszenvezett a magyar ügygyel, de mivel Bécsből ellenkező parancsot még nem vett volt, engedelmeskedett a magyar kormány rendeletének. A katonaság gyámolitására Csalóköz, Érsekújvár, Nagyszombat, Diószeg s a vidék több más magyar községeinek nemzetőrei is parancsot vőnek fegyvert fogniok. Az egész hadjárat vezérlete Knöhr vezérőrnagyra bízatott.

E vezér, a lázadás terjedésének meggátlása végett, a Nagyszombatban összegyűlt nemzetőrség egy részét a lázadókhoz szítani látszó Nádason, Jablonczán s más gyanús községekben helyezte el; maga pedig a többiekkel s rendes katonaságával a Brezova, Miava és Ó-Tura közti hegységben tanyázó lázadók ellen indúlt. Hurbán, értesűlvén, hogy Jablonczán csak nyolczszáz nemzetőr tanyáz, szeptember 26-kán Brezováról két ezernyi sereggel indúlt meg ellenök. De már útközben találkozott a pozsonyi, nagyszombati, diószegi és tallósi nemzetőrséggel, mely, a Ceccopieri zászlóalj egy századától gyámolítva, őt rövid csata után hegyei közé űzte vissza. Knöhr, ki a rendes katonaságot a hegyi vidéken eleinte több apró csapatokra osztotta volt, ezután egy elhatározó csapást szándékozott mérni a lázadókra. Seregeit tehát a következő napokon összpontosítván, a lázadás fő fészkeit, Miavát és Brezovát támadta meg. Hurbán, látván, hogy gyülevész népével ennyi katonai erőnek ellent nem állhat, seregéből főbb czinkos társaival együtt eltűnt s Morvába szökött vissza;

minek következtében a lázadók is szétfutottak hegyeik rejtekeibe. Miava és Brezova minden ellentállás nélkül megadta magát; és miután a katonaság a többi gyanús községeket is megszállotta, a lázadás végkép elfojtatott, a csend és béke az egész vidéken hosszabb időre helyreállott. 1848. Szept.

Minthogy azonban ez idegen katonaság, october első napjaiban, Latour bécsi hadügyminiszter parancsára, az országból részint kitakarodott, részint Jellasicshoz csatlakozott, nehogy a vidéket újabb hasonló zavargások háborítsák: a kormány rendeletéből Beniczky Lajos kormánybiztos egy, rendes katonaságból, önkéntesekből és beszterczebányai mozgó nemzetőrségből álló mintegy másfél ezernyi mozgó hadával s néhány ágyúval őrködött azontúl a felvidék nyugalma s békéje fölött.

Nagyobb s valóságos veszélyt idézett fel az országra Urbán ezredesnek tetemes katonai erőtől támogatott rendszeres lázitása az erdélyi oláhok közt; mit azonban csak alább fogunk elbeszélni.

Izgatások és fondorlatok táborunkban.

Mi alatt az ország ellen ezen több oldalú támadások intéztettek, gondja volt a reactionak, s az ennek eszközéül szolgáló bécsi miniszteriumnak arra is, hogy a magyar katonaság nemzeties szelleme megrontassék, ellentállása lehetetlenné tétessék, s ha arra nem volna is reábirható, hogy Jellasics zászlai alá pártoljon, legalább közönyös maradjon. Azon napokban, midőn Jellasics a Dráván áttörni készüle, a reactio budapesti ügynökei mind egyes levelekben, mind személyesen azt híresztelték a Dráva mellett létező táborunkban, hogy Pesten nagyszerű forradalom ütött ki, a respublika kikiáltatott, minden törvényes rend felforgattatott, miknek láttára a jobb érzelműek csoportosan odahagyták volna a demagogok uralma alá jutott fővárost.

A csel egy időre sikerűlt. Gróf Teleki Ádám tábornok, a sereg vezére, ezek hallattára, mihelyt Jellasics betört, a tiszti kart azonnal hadi tanácsba gyűjtötte. A határozat az lőn, hogy a magyar sereg, a trón jogait is köteles lévén szeme előtt tartani, a fővárosból vett hírek következtében a horvá-

1848. Szept.

tokkal, míg a körülmények bővebben ki nem fejlenek, harczba bocsátkozni nem fog s Keszthelyig visszavonul. Hasztalan lépett közbe s bizonyitá a Pestről vett hírek alaptalanságát Csányi László, kir. biztos; hasztalan inté s kéré őket hazafiúi kötelességeik teljesitésére. Mi több, Teleki tábornok, a következő napon, midőn seregünk Keszthelyre érkezett, kijelenté Csányinak, hogy Jellasics ellen harczolni egyátaljában nem fog; mert őt vele együtt ugyanazon eskü kötelezi a fejedelem iránt; s ha Csányi e miatt a sereg élelmezéséről nem gondoskodnék, egész táborával együtt átmegy Jellasicshoz.

A horvát betörés hírének hatása Pesten.

Jellasics betörésének híre szeptember 13-kán terjedt el a fővárosban, hol az, valamint utóbb az egész országban, szörnyű ingerűltséget támasztott. Jellasics e lépése felnyitá végre még azok szemét is, kik eddig egyedül horvát nemzetiségi mozgalmat láttak a dologban. Mert, ha tán hihetetlennek látszik is, való igaz, mind e napiglan sokan voltak e véleményben, — mely ha nem válik is dicsőségére éleslátásuknak, de bizonyára tanúja becsületességöknek és jellemök nemességének, hogy a fondorlat és ármány annyi világos tényeit látva is kételkedének azok valóságán. Most lehetetlen volt többé kételkedniök, hogy Jellasics e betörésre az udvar s a bécsi kormány megegyeztével, sőt parancsára határozta el magát; s hogy e betörésnek semmi köze a horvát nemzetiséggel. Mind azok tehát, kik eddig kételkedvén s magokat elhatározni nem tudván, a két fél között ingadozának, most valahára egész eltökéltséggel csatlakoztak a nemzeti függetlenség ügyéhez s egyesűlve azokkal, kik három hónap óta hasztalan sürgették egy elhatározottabb, erélyesebb politika követését, egyaránt készen álltak, erőszakkal torlani vissza a többé semmi álokokkal nem támogatható ármányt s nyiltan fellépő erőszakot. Még azok is, kik eddig úgy vélekedének, hogy a horvátok panaszai nem egészen alaptalanok, kivánataik méltányosak, most midőn ezek, megvetve a békés egyezkedés ajánlatait, fegyveresen s minden háborúüzenés nélkül, rablók módjára, törtek át az ország határain, minden tekintettől s kiméléttől

fölmentve érzék magokat azok iránt, kik önmagok szaggatták szét panaszlevelöket; s akként lőnek meggyőződve, hogy minden magyar nemcsak feljogosítva, de kötelezve is van a legmakacsabb védelmi harczra kelni mind a betörők, mind a betörés szítogatói ellen. 1848. Szept.

A radikál párt, mely april 20-ka óta nem szűnt meg a miniszteriumot a maga símogató, senkivel szakasztani nem akaró s úgy a bécsi kormány mint a katonai főparancsnokságok irányában engedékeny politikája miatt gáncsolni és sürgetni, hogy a független ország méltóságához illő erélylyel lépjen fel, — e párt most nézetei helyességének diadalát ünnepelte. Valahára szabadabban mozoghatván, lángoló buzgalommal kezdette meg a népbe átönteni egy részről a gyülöletet a reactio s az udvari ármányok ellen, más részről azon lelkesedést a haza megmentése, önállásának megvédése iránt, melynek a későbbi történetek oly sok, nem ritkán magasztos, megható példáit mutatták fel.

A nemzetnek csak két, számra nézve aránylag ugyan csekély, de erkölcsileg annál fontosabb osztályában nem okozott Jellasics betörése, általában véve, — mert dicséretes kivételek itt is voltak, — ilyféle változást a véleményekben. Ez a mágnások és a katonatisztek osztálya volt.

A mágnások közt sem hiányoztak ugyan oly tiszteletre méltó egyéniségek, kik osztály- és személy-érdeköknél jobban szeretve a hazát, ennek sorsával szorosan összekötötték, mondhatni, azonosították a magokét s végiglen hívek maradtak igazságtalanúl megtámadott hazájok ügyéhez. Alább elég alkalmunk leend, e jelesek neveit, a jövő nemzedékek méltó tiszteletének tárgyául följegyeznünk. A nagyobb rész azonban, fájdalom, már mindinkább visszavonúlt a kétes kimenetelű küzdelem teréről. A főnemesek többségének szelleme.

A magyar főnemességben általán véve sokkal kevesebb nemzeti érzet s önzetlen hazaszeretet létezett, mint a mennyivel ezen osztály más országokban szokott birni. E sajnos sebet a nemzeti életen, mint tudjuk, a múlt század hagyta reánk

1848. Szept. örökségül, midőn az udvari kéjek s kegyek csábjai főnemességünket annyira Bécshez lánczolták, hogy az, elnémetesedve, egy büszke, országos főuri rendből szolgai szellemű udvari nemességgé változva, nemzeti érzelmeiből, őseinek e kiváló jellemsajátságából, mindinkább kivetkezett, az udvar kegyeit nemzete becsülésénél többnek tartva, inkább amannak, mint ennek szolgált vala. Ebben jelentékeny változás történt ugyan az utolsó huszonöt év alatt. Több főnemesi család Bécsből Pestre tette át téli lakását s pártolni kezdett mindent, mi nemzeti. Ezek tagjai országgyüléseinken a nemzeti jogokat védő s biztosítani kivánó ellenzék soraiba léptek, a hátramaradt nemzet kifejtését, a lesülyedt haza felvirágoztatását tűzték ki életök feladatáúl, törekvéseik czéljáúl. A többség azonban még korán sem volt, annyira mint kell vala, áthatva a nemzeti érzettől; többé kevésbbé udvari érzelmű maradt; az országgyüléseken, ha néha megjelent is, rendesen az osztrák kormány intései szerint, a nemzet érdekei ellen szavazott. A márcziusi események megtörték e főnemesi pártot; az aprili törvények a nép és a nemzet érdekeivel ellenkező kiváltságaikat megszüntették, s őket a patrimonialis hatóság, a dézma és robot eltörlése által a nép uraiból egyszerű nagybirtokosokká tették. Az államterhek, melyek eddig egyedűl a nem-nemes nép vállait nyomták, az adózás katonai szolgálat, rájok is kiterjesztettek; törvényhozási befolyásuk ellenben, a népképviselet megalapítása következtében, tetemesen megcsökkent. Nemcsak az elébb oly makacsul s oly gyakran a nemzet érdekei ellen gyakorlott *veto*-jogukat elvesztették; hanem maga a felső tábla is, melynek születésöknél fogva mindnyájan tagjai voltak, csak azért maradt még meg elébbi alakjában, mivel a nemzet képviselőinek még nem volt idejök, annak rendezésével foglalkodniok.

E veszteségeket nem tudta elfeledni a főnemesség nagy része, s már az országgyülés megnyitására is kevesen jelentek meg. Az elébbi szabadelvű reformpárt tagjain s az erdélyieken kivül alig ült ott a baloldalon tiz-tizenkét főnemes. És a mint

ügyeink bonyolódtak, a mint a reactio inkább és inkább leleplezé a maga czéljait: úgy néptelenedett a felső ház is, úgy tünedeztek el annak tagjai a baloldalról. Sokszor már gyülést sem lehetett tartani a tagok kellő számának hiánya miatt; s a ház kénytelen lőn e számot ötventől harminczra szállítani alá, bár a főnemesség, egészben véve, százakat számlált a maga soraiban. Az indokok, melyek e ház tagjait anynyira meggyéritették, csak színre különböztek egymástól. Némelyek, kiknek mammon vala bálványuk, s az úrbériségnek, bár kárpótlás mellett, de rögtön létesített eltörlése csak évek múlva pótolható kárt okozott, az úrbériség helyreállitásának reményeit —; mások, kiket nagyravágyás, az udvari kegyek s a hatalom szeretete indított, a régi befolyásuk, elvesztett hatalmuk s méltóságaik visszanyerésére való kilátást —; az újitások makacs ellenségei az eltörlött ódon intézmények restauratiojának reményeit — stb. kötötték a reactio győzedelméhez, s Jellasics betörésének hírére alig titkolható kárörömmel néztek az események kifejlésének elébe. Nem lehet azonban azt sem mellőzni hallgatással, hogy többeket közőlök részint némely pöffeszkedő, betyáros hangú napi lapoknak, melyek a szabadelvűség dicsőségét a szabadosságban keresték, s illemet, mérsékletet nem ismerve, mindent mi hozzájok nem hasonlított, sárral dobáltak, piszkolódó kikelései, önhitt vezérkedési vágya, s éretlen handabandái; részint a tömegeknek, sőt magának a nemzet képviselőinek is folyton növekedő forradalmi hangulata, eszélytelen, mindent koczkáztató lépései idegenítettek el a további részvételtől a közügyekben. — 1848. Szept.

A másik osztály, melyben nem hazafiúi, hanem honáruló, bűnös érzelmeket ébresztett Jellasics betörésének híre, a katonatisztek osztályának egy része volt. Tudva van, mily elvek szerint ügyekezett az osztrák kormány, kivált 1815 óta, nevelni a hadsereget, hogy belőle a restaurált kényuralomnak dönthetetlen bástyát alkosson. A franczia forradalom rettentő példa volt az osztrák kormány előtt, melytől való félelmében, ismételtetésének a maga birodalmában még lehetőségét is — A hadi tisztek szelleme.

1848. Szept. elnyomni s e végett a nép ébredező szabadságvágyát hatalmának súlyával elfojtani tartá szükségesnek. Elfogúltságában, a forradalmi eszmék terjedését az emberi természet kényszerítésével, a szellem elfojtásával ügyekezett meggátolni. Eszközül e czélra semmi alkalmasbat nem látott, mint a minek, legalább ideiglenes sikeréről a történelem is tanúskodék: a szellemi butítást, a kémrendszert s egy vak engedelmességű hadsereget. Ezen utólsó eszközt a katonai rend zárt testületté alakítása s a polgári renddel ellentétbe állitása által lehetett legbiztosabban valósítani. A katona ennél fogva egy részről szolgai neveltetése által elöljárói hatalmának ellenében minden szabadságérzettől, minden önállóságtól megfosztatott, kiskorú szolgává alacsonyíttatott, s még hivatalos, szolgálati körén kivül is a felsőbbek önkényétől, gyámkodásától, szeszélyes kegyétől tétetett függővé; a nemzeti érzet belőle rendszeresen kioltatott; minek következtében az élet legbecsesb javait, a polgári jogokat könnyen kezdé nélkülözni. Más részről a polgári osztály ellenében kiváltságokkal lőn felruházva, melyeknél fogva azt megvethesse, büntetlenül sérthesse, — s ekként elvesztett emberi s polgári jogaiért némi kárpótlást nyerjen. És az eszközök megközelítették a czélt, a mag megtermette gyümölcseit: a katonaság a kormány önkényének akarattalan eszközévé lett, kész annak szolgálni hazája ellen is, mely iránt közönyössé lett; — és mi ettől el nem maradhatott: a katonai és polgári rend egymással teljes ellentétbe jött. A naponként szaporodó katonai kihágások a kölcsönös idegenséget még inkább ápolták.

Mind ennek igazólásául egy hosszú, változatos commentárt nyujtának a márcziusi reformokat követő napi események. A katonaság, a helyett hogy lelkesedve karolta volna fel a reformokat, dölyfös, lenéző osztályszellemétől elfogúlva, megvetéssel tekintett az újitásokra, melyek neki, a testületi kiváltságok helyett eddig nem élvezett s azért nem is becsűlt polgári jogokat nyújtottak. Szellemi korlátoltságokban, vagy önzésökben s erkölcsi romlottságokban egy részök annyira

ment, hogy a nemzeti szabadság s önállóság sírja fölött kivánnák helyreállíttatni a dolgok régi rendét, mely minthogy csak az ő fegyverök által, erőszakosan lett volna fentartható, nekik is vissza fogná adni testületi kiváltságaikat s uralmokat a polgári rend fölött. 1848. Szept.

Ez lévén neveltetése, ez szelleme a katonaságnak, nem lehet csodálni, hogy a katonatisztek nagy része nem igen érzett magában lelkesedést, harczolni megtámadott hazájáért; kivált miután Jellasics vakmerő betörőséből eléggé megérthették, ha különben titkon nem izgattattak s csábíttattak volna is, hogy bár a „császártól" nincs is talán irott parancsa a betörésre, azt mégis csak a dynasztia megegyeztével bátorkodott cselekedni. Ilyen volt egyebek közt a több nagyúri családainkkal rokonságban álló Melczer ezredes, ki annál inkább megérdemli a névszerinti megemlíttetést, mennél nagyobb kitűntetésben részesűlt kormányunk részéről. Őt Mészáros hadügyminiszter, bár személye szerint ismeretlent, rokona Török gróf ajánlatára, hadügyi alstátustitkárrá nevezte. Augusztus elején ezredéből Pestre érkezvén, alig vette át e hivatalt, midőn Batthyáni által a lemondott Ottinger helyébe, a drávai tábor vezérletére küldetett. De Melczer nemcsak hazafiúi lelkesedést, hanem még hűséget sem hozott keblében hazájának, nemzetének ügye iránt; s mihelyt ezt a hónap folytában bonyolódni látá, elbocsáttatásáért folyamodott; s ezt megnyervén, Bécsbe távozott, hogy utóbb, az osztrákorosz invasio alatt, mint nyilvános honáruló, hazája ellen fogjon fegyvert.

Ezen s hasonló korcs honfiak nagy tömegében annál méltóbb a dicséretre azon hadi tisztek magaviselete, kik legyőzve magokban a testületi szellem sugallatait, legyőzve az előitéleteket, melyekben nevekedtek, hazájok iránti kötelességöket híven teljesítették, s magoknak ez által halhatatlan nevet vívtak ki hazájok, nemzetök történelmében. Ezek közt néhány főrangú tiszt után méltán első helyen említendők a királyi testőrcsapat tagjai, kik, mihelyt

1848. Szept. hazájokat veszélyben láták forogni, szeptember 11-kên, tömegesen mondtak le s a nemzeti seregben kerestek szolgálatot. Örömmel ide sorozzuk mind azon tiszteket, kik a szerbek ellen végiglen kitartással küzdöttek, noha ott is bizonyossá lett már, hogy elleneik, a szerbek, az osztrák kormány „fegyvertársai", a reactio eszközei.

De e dicső férfiak mellett volt hadi tisztjeinknek egy alávaló, minden igazi katonai becsületből kivetkezett osztálya, mely, bár szivében idegen volt a nemzeti ügytől, s bár az út nyitva állt előtte kilépni a zászlók alól, s ha tetszik, az ellenségéi alá szegődni, a magyar seregben mégis több ideig megmaradt, hogy azt utóbb gyalázatosan elárulja. Egynémelyt ezek közől szennyes önzés indított: a magyar seregben a díjak nagyobbak is voltak, rendesebben is fizettettek, mint Jellasics hadaiban; s ezen kivül újdon szerkesztett seregünkben, bár érdemmel nem dicsekedhetének, mindazáltal a szolgálati kor sorozatában gyorsabb előléptetést várhatának. Mások tán épen Bécsből vett intések következtében szinleltek hűséget a magyar színekhez, hogy aztán alattomos bujtogatások által mételyezhessék meg a sereget, melyet eddigelé nem sikerült a nemzeti zászlóktól elcsábítani. De becsületére vált nemzetünknek, hogy ezen áruló hadi tisztek, kevés kivétellel, külföldiek voltak.

Ezen alacsony vagy ármányos lelkek közől többen még hónapokig szolgáltak zászlaink alatt, s csak akkor hagyták el azokat, jobbára gyalázatosan megfutva, vagy a válságos perczekben megszökve, midőn a nemzet szerencséjének ege borúlni kezdett. Most e tisztek minden ügyekezetöket oda fordították, hogy a sorkatonaságban lehetőleg meggátolják a nemzeties szellem kifejlését. E törekvésök a radikáloknak tudtára esvén, ezek részéről viszont ellenhatást idézett elő, miből aztán e válságos időkben veszélyes zavarok támadtak. Említők, miképen a képviselőház, Kossuth indítványára elhatározta, hogy a felállitandó új sereg egészen nemzeti lábon szerveztessék; sőt a sorkatonaságnak is megengedte, régi

zászlaik alól a nemzeti háromszín alá sorakozni az új ezredekben. A fővárosban létező magyar katonaság, különösen a Budán szállásoló granátosak s a Turszky czímű ezred zászlóalja e határozatról a radikál pártiak által értesittetvén, sárga-fekete zsinóraikat igen számosan letépték s a Szalay által alkotott „Hunyady“ czímet nyert csatárzászlóaljba kivántak belépni. Tisztjeik azonban, alighogy e mozgalmat észrevették, igéretek, fenyegetések, büntetések által azonnal mindent elkövettek, hogy őket szándékokban meggátolják. De Perczel Mór, képviselő, ki minap a katonaság nemzeties szervezése mellett oly tüzesen szólalt fel, Láng és mások a vitézek közt megjelenvén, őket az átlépésre ösztönözték. Minek következtében a Turszky ezredbeliek, szep. 13-kán, tisztjeik minden ellenzésének daczára, csoportosan tódultak a toborzás helyére, hogy az új zászlóaljba beirassanak; miután pedig onnan elutasíttattak, Batthyáni Lajos elnökminiszter szállása előtt gyűltek össze s hangosan sürgették felvétetésöket a nemzeti zászló alá. Ha tisztjeivel együtt az egész zászlóalj vette volna fel a nemzeti szineket, a dolgok jelen állapotában a képviselőháztól is megengedett áttérés nem ütött volna annyi zajt. De igy, a fegyelem teljes felbomlásától tartván, s e perczben, midőn épen Jellasics betörésének hírét vette, — minek következtében e zászlóaljat is az ellenség elébe kellett küldeni, annyi tisztet egyszerre elveszteni nem akarván, ő is visszautasítá a vitézeket. Ezek azonban már egyátaljában nem akartak visszatérni boszús tisztjeik parancsai alá s határozottan kijelentették, hogy ezentúl csak a haza katonái akarnak lenni. Végre győzött is állhatatosságuk: a zászlóalj nagyobb része egyszerre felesküdött a háromszinű zászló alá. A többiek csak azért nem követték példájokat, mert Batthyáni a zászlók elhagyását e válságos perczekben még az nap szigorún megtiltotta; Perczelt és Szalayt pedig meginté, szűnnének meg folytatni fegyelmet rontó izgatásaikat.

1848. Szept.

Batthyáni Lajos egyébiránt, mióta a kormányt ismét átvette, két irányban működött, s mind a kettőben nagy

Batthyáni Lajos jelenlegi politikája.

1848. Szept. munkásságot, sok erélyt fejtett ki. E két irány egyike volt: a forradalom kitörését s minden törvénytelenséget meggátolni; másika: Jellasics ellen annyi erőt gyűjteni, hogy, ha vissza nem parancsoltatnék, vele diadalmasan állhasson szembe vagy őt legalább a fővárostól fordítsa másfelé.

Ha még egyátaljában lehetett reménye, hogy a feltételek, melyeket az elnökminiszterség elfogadásához kötött, Bécsben elfogadtassanak, s ennek folytán a viszályok mind a horvátokkal, mind a bécsi miniszteriummal békés úton kiegyenlíttessenek: e reményt csak azon esetben táplálhatá, ha a törvényesség terén szigorún megmarad; s minden forradalmi mozgalmat erélyesen visszanyomván, a dynasztiát a békés kiegyenlítés lehetőségéről meggyőzi. Ez volt oka annak is, hogy miután a Turszkyféle zászlóalj oly nagy zajt ütött régi zászlóinak elhagyásával, minden hasonló lépést szigorún megtiltott; s a házban is, midőn e miatt interpeláltatott, bizalom jeléül kivánta a képviselőktől, hogy a zászlóváltoztatásra vonatkozó határozatuk foganatba vétele az ő rendeletétől tétessék függővé. És bár e kivánat nem tetszett a ház egy részének, ő mindazáltal állhatatosan megmaradt mellette. Politikájáról egyébiránt ez alkalommal ekként nyilatkozott: „Politikám, úgymond, abban áll, hogy a míg lehet, arra birjam ő felségét, hogy az országot az invasiotól mentse meg. Ha pedig feltételem e tekintetben ő felségétől nem fogadtatnék el, hivatalkodásomnak azonnal vége lesz. De ha csak egy két napig tartana is e hivatalkodás, kötelességemnek ismerem, semmit el nem mulasztani, mi az ellenség kellő fogadtatását illeti.“

A törvényesség megőrzése azonban, mit Batthyáni mint politikája foganatosságának múlhatatlan feltételét, minden áron kivánt, nem volt könnyű feladat. Egy részről Jellasics betörése, másról Kossuth a múlt napokban tett indítványai s azok folytán a képviselőhaz határozatai a kedélyekben rendkivüli izgatottságot támasztottak. Nem csak a nép, de már a képviselők nagy része is nem azt kérdezte s kivánta többé,

mi törvényes, hanem csak azt, mi a megtámadt, veszélyben forgó hazának tényleges megmentésére szolgálhatott: ez pedig, a dolgok jelen állapotában már gyakran ellentétben volt a törvényességgel. A radikálok, kik hónapok óta kiáltozák, hogy a reactio veszélylyel fenyegeti az országot, s a kormánytól e miatt erélyesebb, elhatározottabb politikát kívántak, előrelátásukat most igazolva, jóslataikat valósúlva látván, még fentebb hangon kezdének szólani; még zajosabban követelék, hagyna fel a kormány símogató, loyalis politikájával s készűlne komolyan a háborúra, s pedig nemcsak Jellasics ellen, ki a reactionak puszta eszköze, hanem maga a bécsi kormány s udvar ellen, mint a honnan a reactio ered. Batthyáni, e napokban egymaga hordván a kormány egész terhét, ezek ellenében nem is volt képes mindenben megőrizni a szigorú törvényességet. A Budapesten szállásoló sorkatonaság, például, folyton izgattatván a radikálok által, Batthyáni tilalmai daczára is folytatta áttérését a háromszínű nemzeti zászlók alá. 1848. Szept.

A katonaság e mozgalmainál még kellemetlenebbül hatott Batthyánira annak híre, hogy a radikálok, a katonaság és a fővárosi népség segedelmével Kossuthot miniszterelnökké szándékoznak kikiáltani. Batthyáni ugyan, mióta a kormányt ismét átvette, oly erélyt s munkásságot fejtett ki, hogy arra minden mérsékelt, józan gondolkodású hazafi teljes megelégedessel tekinthetett. Voltak azonban oly heves vérűek a radikálok között, kik Batthyáni törvényes eszközeiben egyátaljában nem bíztak többé s azt kiáltozák, hogy veszve van az ország függetlensége, ha Kossuth nem ül a kormányon. Tervök végrehajtására tehát a nép és katonaság között titkon izgatni kezdének. Ezen alattomos mozgalmak szept. 14-ke éjjelén jutottak tudtára Batthyáninak, ki egyszersmind azt is hírül vette, hogy e tervöket a radikálok a következő napon, a képviselőház esti ülésének alkalmával szándékoznak végrehajtani. A radikálok terve Kossuth irányában.

Batthyáni meg volt győződve, hogy ha e csíny sikerül,

1848. Szept. a forradalom kitörését nem lehetend többé meggátolni; még azon éjjel a katonai laktanyába sietett tehát és czélszerű intézkedései által a katonaság elcsábíttatásának elejét vette. Utóbb értekezett Kossuthtal is, ki ezen izgatásokról mit sem látszék tudni s kijelenté, hogy azokat nemcsak nem pártolja, hanem azoknak engedni sem hajlandó. A könnyen veszélyessé válhatott terv ekként meg lőn hiúsítva. A nép az esti ülés alatt nagy tömegben jelent meg ugyan a képviselőház körül, s több szónokoktól tüzeltetvén, hangosan kivánta, hogy Kossuth vegye át a kormányt; de Kossuth, miután Batthyáninak már szavát adta, maga lépett a terem erkélyére s intette a népet, legyen bizodalommal a képviselőház határozatai iránt. A zajos népcsoport, mely eddig, más képviselők intésére lecsöndesülni nem akart, Kossuth szavára békésen oszlott szét.

Batthyáni hadi készületei.

Mialatt pedig a képviselőházban s a fővárosban egyaránt minden forradalmi lépést, minden törvénytelenséget meggátolni törekedett, más részről nagy munkásságot fejtett ki Batthyáni a hadi készületekben is azon esetre, ha feltételei, melyekhez az új miniszterium alakitását kötötte, Bécsben nem fogadtatnának el s a horvát had nem parancsoltatnék ki az országból. Gondját mindenek előtt oda fordítá, hogy a főparancsnokok engedelmességére biztosan számolhasson. B. Hrabovszky altábornagy nyilatkozata, ki Péterváradról Budára tétetett volt át, e tekintetben teljesen megnyugtató vala. Ő, Batthyáni felszólitására, becsületszavát zálogositá el, hogy a miniszterium rendeleteit pontosan teljesítendi. Pest nyilt város lévén, az ottani laktanyákban, kivált az úgynevezett Újépületben található hadi szereket, részint Budára, részint Komáromba hordatá. Buda környékén az országutakat sánczokkal kezdé biztosíttatni, mely munkát a fővárosi lakosság ingyen, vetélkedő buzgalommal kevés nap alatt végrehajtotta. Buda várát az iker fővárosi nemzetőrök s az újon alakúlt honvéd-tüzérség védelmére bízta. Komáromból minden idegen katonaságot kirendelvén, a nagyfontosságú várat nemzetőrök,

önkéntesek s a hűségéről biztos Turszkyféle ezred egy osztályának védelme alá helyezte. Rendeletet bocsátott ki, hogy minden másutt nélkülözhető hadak Székesfehérvár táján pontosíttassanak össze. A vármegyékben alakúlt s magokat több havi szolgálatra kötelezett mozgó nemzetőrséget részint a fővárosba, részint Fehérvár tájára küldötte. A törvényhozó test határzata nyomán, a honvédsereg szaporítására az egész országban toborzást kezdetett, biztosítván a megyéket, hogy az ujonczok egyedül honvédzászlóaljakká fognak alakittatni, melyekben a vezényleti nyelv, zászló s egyéb jelek és ruha magyar leend. A dunántúli városokban s megyékben, melyek Jellasics betörése által leginkább fenyegettettek, tömeges népfelkelést rendelt, s meghagyta, hogy a lakosok táborunk számára a szükséges fuvarokat, kézi vagy szekeres munkákat pontosan kiszolgáltassák. Az idegen katonaságot, melyről gyaníthatá, hogy Jellasicshoz pártoland, az országból kiutasította. A nem rég Pestre érkezett Porosz-herczeg czimét viselő sorkatonaságban észrevévén, hogy jobbára idegen tisztjei rosz szelleműek, azokat, a velök tartott értekezlet következtében, két magyar tiszten kivül mind elbocsátotta, s az ezrednek, saját kivánata szerint, nemzeti zászlót adatott. Az ágyuütegek s társzekerek vontatására az országban lovakat vásároltatott; a felállítandó honvédzászlóaljak számára pedig mind a hazában mind a külföldön fegyvert gyűjtetett s vásároltatott. Szóval a hadkészületek minden ágaira s nemeire kiterjeszté gondosságát. 1848. Szept.

Batthyáni e rendeletei s a nemzeti lelkesedés következtében a hadi mozgalmak mind a vidéken, mind s kivált a fővárosban oly élénkséget nyertek, hogy jelentőségökre nézve már a politikai eseményekkel kezdének vetélkedni. A kormány által rendelt toborzás mellett egyes hazafiak önkéntes csapatokat alakítottak. Így Perczel Mór néhány nap alatt egy egész zászlóaljat gyüjtött, mely eleinte Zrinyi nevét viselé s melynek ő maga lőn vezénylő őrnagya. A radikál körben önkéntes tüzérség alakúlt, melybe számos más, a körhöz nem

1848. Szept. tartozó, tekintélyes polgárok is beálltak. Köztök volt maga Kossuth is. E naponként szaporodó zászlóalj az Újépületben Makk tüzértiszt oktatása alatt nagy buzgalommal gyakorlá be magát. Újházy László, Sáros megyei főispán, saját erszényökre vállalkozó önkéntesekből egy szabad vadászcsapatot kezdett alakítani. Szeredy Bécsből egy ott toborzott német legiot szállított le. Az országban létező lengyelek és francziák külön külön legiokat alkottak; amazok Zabokliczky lengyel bevándorlott, emezek Lafitte felhivására. Az egész ország egy zajos táborrá látszék változni, melynek főhadi szállása Budapest.

Kossuth kormányon kivüli működése.

Minden más egyesekénél eredménydúsabb volt Kossuthnak ez irányban működése, nemcsak mivel lapja által az egész nemzethez szólhatott; hanem mivel varázserejű szavai még a léhát, a közönyöst is lelkesedésre gerjesztették. Mihelyt Batthyáni a nádor által elnökminiszterré neveztetett, Kossuth azonnal közhirré tette, hogy miután kezei a miniszteri collegialitás béklyóitól, maga pedig az udvari cselszövények gőzköréből kiszabadúlt, ismét hírlapirónak vallja magát. A hírlapirásban pedig, s e téren nem kevésbbé mint a szószéken, a kedélyek fellelkesitésében, az indulatok, szenvedélyek felizgatásában ő páratlan hatást tudott kifejteni. És azonnal meg is kezdé hírlapjában azon, részint a nemzethez, részint a katonasághoz intézett czikkeinek sorát, melyek, miként lángszavakkal írvák, úgy tűznyomokat hagytak magok után, felfokozott lelkesedést ébresztettek a kedélyekben.

Majd jós szavakban szólott a nemzethez ő, kinek, mint mondá, hét év óta minden szava oly hamar beteljesedett, hogy szinte megborzad önmagától. „Úgy vagyok, folytatja, mint ha nyitva volna szemeim előtt a fatum könyve s hiába hunyom be előtte szemeimet: a világosság átczikáz lelkemem, mint villám a sötétségen. És én, a kényszerűség ösztönének hódolva, ismét jóslatot mondok. . . . Jellasics beütéséből Magyarországba, ennek szabadsága fog következni.“

Majd borzasztó átokká mérgesűltek szavai, melylyel a

nemzetet az isten sujtandja, ha az magát gyáván, nyomorúltan elhagyná, s tömegestül nem kelne föl összezúzni minden árulót, ki ellene karját merészkedik fölemelni. 1848. Szept.

Majd a nőkhöz fordúl, „hogy Veszprém és Fehérvár közt ássanak egy irtózatos sírt, melybe vagy a magyar nevet, magyar becsületet, magyar nemzetet, vagy az ellenséget eltemessük; s melyen vagy a magyar név szégyenoszlopa álland ily felirással: Így bünteti isten a gyávaságot! — vagy álland a szabadság örökzöld fája, melynek lombjai közt isten szava szóland, mint szólott Mózeshez az égő csipkebokorból: a hely, melyen állasz, szent; így jutalmazom a bátorságot! Szabadság és dicsőség, jóllét és boldogság a Magyarnak!"

Majd az eseményeket, az udvari reactio fondorlatait, a bécsi kormány cselszövényes politikáját, az alattomban működő reactionak engedelmeskedő hadvezérek hűtlenségét s árulását, szóval, mindazon elemeket, melyekből a haza egén borongó vészföllegek keletkeztek, beszéli el a népnek a maga világos, csipős, néha magasan szárnyaló rhetorikai, néha rövid, epigrammatikai modorában.

Majd, továbbá, a heves vérű radikálok mérséklésére előadja, miért szükséges, hogy most, midőn a reactio minden törekvése oda megy ki, hogy a nemzetet forradalomba hajtsa, Batthyáni üljön a kormányon; csak így lehetvén időt nyerni a haza megmentésére.

Majd ismét a dynasztia állását az ország irányában, mint Sámson a palota oszlopait ingatva, fejtegeti, mikép azon ország, melynek királya benn nem lakik, szabad ország soha sem lehet. És miután ezen irányban mindent elmondott, mi a kedélyeket felizgathatja, ekként végzi: „Mi lesz a dolgok kimenetele, — azt a nemzet bátorsága, vagy a nemzet gyávasága fogja elhatározni. Én bizom az élet ösztönében, hogy a magyar nép nem fogja magát gyáván lemészároltatni, vagy szolgaláncra fűzetni. De egyet bizonyosnak tudok, és ez az: hogy a királyság iránti hit és kegyelet, az utolsó két hónap tapasztalatai által a leghívebb ember keblében

1848. Szept. is annyira megingattatott, mint azt megingatni nem volt volna képes éveken keresztül a királyságnak legnagyobb ellensége."

Majd megint felszólita mindenkit, kiben a magyar becsületnek és hazaszeretetnek még egy szikrája él, munkáljanak közre társadalmi úton a haza megmentésére, s állítsanak városonként, vidékenként honvédelmi egyesületeket, melyek a köznépet kellőleg felvilágosítsák, „minő gyalázatosan árulták el a hazát, s minő szolgaság, sőt kiirtás vár a nemzetre, ha az árulás czélját éri;" melyek tegyenek mindent, a mit vidéki körülményeik szerint a haza védelmének előmozditására czélszerűnek látnak. Felszólitá egyszersmind az ilyetén alakúlandó egyesületeket, — mi aztán azoknak mind gyors létrejöttét, mind elszaporodását nagyon elősegítette, — lépnének vele folytonos közlekedésbe.

Majd a külföldön tanyázó magyar katonasághoz intézte lángszavait, ábrázolván nekik, mily iszonyú veszély fenyegeti hazájokat, míg ők idegen tisztjeik által más népek szabadságának elnyomására erőszakosan künn tartatnak. Inté őket, kövessék a Würtemberg-féle huszárok dicső példáját, s bármi módon, jőjenek vissza hazájokba. „Átok reá, — igy kiálta fel egyebek közt, — ki a magyar nemzetet elárulá; átok reá, a ki azt nem védelmezi!"

Majd végre népies modorban a nép nagy tömegének szivét ragadá meg állapotának festésével: miképen előbbi szolgaságából, jog- és birtoktalanságából a nemesség jóvoltából felszabadíttatott, birtokos, szabad polgárrá tétetett: ne hagyja tehát most magát ismét járomba hajtatni, hanem keljen fel tömegesen a haza védelmére.

Mind ezen szózatok rendesen eme felkiáltással végződtek: „Fegyverre, fegyverre! Velünk az isten és az igazság! Fegyverre a kinek karja van, a ki magyar, védjük magunkat, győzzünk és aztán számoljunk!"

E felszólitásoknak, e lángszavakkal írt izgatásoknak nagy hatása volt a könnyen felgerjedő, heves vérű nemzetre,

melynek nagy része Kossuthot különben is évek óta a haza hű fiának, a szabadság lelkesedett bajnokának tisztelé. Szavára a városokban számtalan honvédelmi egyesületek alakúltak. A mesterember, az iparos puskával, lándzsával vagy fokossal; a szántóvető kaszával fölfegyverkezve várta a felhivást, mely őt az ellenségre indítsa. Az apák fiaikat, a nők férjeiket magok ösztönözték a táborba szállniok. És az ország maga egy nagy táborrá lett, melyben százezrek villogtatták fegyvereiket. 1848. Szept.

De volt is szükség ilyféle készületekre. Batthyáni Lajos szeptember 14-kére várta a futár megérkeztét, mely Bécsből a választ az új miniszterium alakulására nézve meghozná; de az nem érkezett meg. A képviselőházban ez alatt zajos gyűlések folytak le. A radikál párt, nem helyeselvén Batthyáninak különben erélyes hadi készületei mellett még a békés kiegyenlítést is szemmel tartó politikáját, őt örökös interpellatiókkal fárasztá. Sőt a szeptember 14-kei ülésben Balogh János képviselő egyenesen indítványt tőn, adná a ház Kossuth kezébe a kormányt, csak ő lévén képes a hazát megmenteni. A házban oly mozgalom támadt, hogy csak Kossuth ékesszólásának sikerűlt a nyugalmat helyreállítani s a bizalmat Batthyáni politikája iránt föleleveníteni, a képviselőket kitartásra birni. Midőn azonban még 15-kén sem érkezett Bécsből válasz, a nyugtalanság s ingerűltség újra felélednt a képviselők teremében szintúgy mint a fővárosban.

Küldöttség a bécsi országgyüléshez.

E forrongó, lázas állapot némi csilapítása — egyszersmind a bécsi népben irántunk újra ébredező rokonszenv megszilárdítása végett Kossuth, alkalmat vévén a bécsi legiónak Pestre érkeztéből, azon indítványnyal lépett a ház elébe: utasítana a törvényhozás néhány tagból álló küldöttséget Bécsbe, de nem az udvarhoz, hol cselszövények űzik játékukat, hanem a bécsi országgyüléshez. „Szóljon, úgymond, nemzet a nemzethez barátságosan. Tegye a küldöttség az ausztriai népet bizonyossá arról, hogy, ha szabadsága megtámadtatik, a magyarra mindig bizton számíthat,

1848. Szept. és szólitsa fel azt hasonló érzelmekre. Mondja meg neki, hogy szomszédságunknál fogva volt s bizonyára ezután is lesz találkozásunk: a surlódás kiegyenlítésére mi, nemzet, velök, nemzettel, akarunk intézkedni s végezni, nem pedig a kamarillával, sem azon miniszteriummal, mely mind a kettőnk ellensége."

Az indítvány nagy tetszéssel fogadtatott; a küldöttségre tizenkét képviselő azonnal megválasztatott, kikhez aztán a felső ház is négy tagot kapcsolt a maga kebléből.

Némi megnyugtatására szolgált a háznak Batthyáni ama jelentése is, hogy a Jellasics ellen működő seregünk erősitésére eddigelé is tizenegy ezer gyalog önkéntest, hét század rendes huszárt és harminczkét ágyút indított már útnak.

De az ilyféle jelentések csak pillanatokra voltak képesek, a nyugalmat némileg helyreállítani. Újabb hírek azt ismét rögtön felháborították. E napon is (15-kén) az esti ülés alkalmával megint és zajosabban, mínt bár mikor elébb, kitört a vihar a képviselőházban. Okot erre Csányi László kir. biztos azon levele szolgáltatott, melyben Keszthelyről jelenté, hogy gr. Teleki Ádám tábornok, a maga és tiszti kara nevében kinyilatkoztatta, miképen Jellasics ellen harczolni nem fog, mert őt is ugyanazon eskü köti, mely a bánt az uralkodóhoz; miképen, továbbá, Batthyáni Lajos törvényes miniszternek nem ismeri el, s magát közönyös állásba fogja helyezni; sőt ha e miatt a kir. biztos a katonaság ellátásáról nem gondoskodnék, kész lenne Jellasicshoz csatlakozni.

E levél hallattára leirhatatlan ingerűltség hatotta át a képviselők testületét. A többség hangos felkiáltásokban honárulásról vádolá a tábornokot s halált mondott fejére. Batthyáni valahára szóhoz jutván, kijelenté, hogy seregeink vezérlete e körülmények közt egy perczig sem maradhat tovább a tábornok kezében; a nádorhoz rögtön küldöttséget kivána neveztetni, mely őt megkérje, indulna holnap maga a táborba s venné át a sereg vezérletét.

Az inditványozott küldöttség még azon éjjel átment a

nádorhoz. A ház pedig Kossuth felhivására a táborba három teljes hatalmú biztost küldött Csányi támogatására az árulás meggátlásában. Csaknem éjfél volt, midőn a küldöttség visszatért a nyugtalanul várakozó képviselők közé, következő választ hozván a nádor főherczegtől: „Ő ismeri nádori kötelességeit, s azokat úgy is mint hazafi be fogja tölteni; a táborba szíves készséggel elmenend. Ennek feltételéül mindazáltal kivánja, hogy a képviselőház a törvényes úton és formák közt maradjon; következőleg mindaddig, míg ő felségétől a felküldöttek iránt válasz nem érkezik, oly valamely intézkedést ne tegyen, mely a törvényesség korlátain túlmenne. Kijelenti továbbá, hogy miután ő akként van értesűlve, hogy gr. Teleki Ádám ezen árulása következtében Csányi László kormánybiztos serege igen megfogyott: azon sereget minden szaporodásaival sem tartja elégnek arra, hogy ütközet esetében biztos eredményre lehessen számítani. Holnap tehát a seregek öszpontosítása iránt értekezni kiván az elnökminiszterrel. De elvárja a képviselőháztól is, hogy mennél több erőnek mennél gyorsabb kiállitása iránt fog rendelkezni. Kijelenti végre, hogy visszaemlékezvén azon kapocsra, mely őt e nemzethez atyja után is köti, ha mindenki meg fogná is csalni a hazát: ő halála után is úgy akar állni annak emlékezetében, mint oly egyén, kiről senki sem mondhassa, hogy megcsalta hazáját.“ 1848. Szept.

A nádor válaszát a ház tetszéssel fogadta; Kossuth azonban meg nem állhatá, hogy arra egynémit ne szóljon. „Nincs idő, úgymond, a nádor által kikötött feltétel iránt polemiába ereszkedni; de annyit mégis kell mondania, hogy e föltétel alatt mást nem érthet, mint azt, hogy a magyar törvényhozó test ne decretálja üresnek a királyi széket. Ezt értheti, s igy jól van. De hogy a király iránti hűség kapcsának megtartása mellett, a törvényhozó test törvénytelent tehessen, az absurdum. Az soha sem törvénytelen, mit a törvényhozó test teszen. Legfölebb a körül foroghat a dolog, hogy valamely intézkedésre nézve a szokott formák sanctio

1848. Szept. tekintetében megtartassanak-e, vagy határozatilag intézkedjék a ház. Én, úgymond, kijelentem, méltóztassék ő cs. kir. felségének lejőni; s ha itt lesz, hogy vele a sanctióról beszélhessünk, én nem fogok soha határozatot indítványozni; mert fogom tudni, mit kell tenni, ha a fejedelem a sanctiót valamitől megtagadná. De midőn ő felsége beteges s a kamarilla kezében van, mely az országot el akarja veszteni, nem lehet a sanctiotól függeszteni fel a haza megmentését... Akkor követne el a ház törvénytelenséget, ha a szükséges eszközöket fel nem használná a királyi szék fentartására; mert ő felsége maga azt meg nem tárthatja, a kamarilla megtartani nem akarja. Jellasics elébb a fejedelem iránti hűségről beszélt; most már Pesten tartandó szláv országgyülésről beszél. Ha tehát mi nem tartjuk meg, senki sem fogja megtartani a hazát és a királyi széket...“

A nádor más nap délután indúlt meg a táborba. Útközben mindazáltal Alcsuton, családi jószágán, pár napig időzék. Ezen késedelmeskedés oka némelyek szerint abban keresendő, hogy meg akarta várni Bécsből a választ azon kérdésre, melyet sebes futár által még 15-ke éjjelén küldött fel a táborba menetele s a vezérlet átvétele iránt. És mondják is, hogy Alcsuton csak ugyan vette volna Ferencz-Károly főherczeg válaszát, melyben ez a király nevében javallja, hogy a főherczeg a sereg vezérletét átveszi; de egyszersmind oly utasitást is ad neki, hogy a bánnal ütközetbe semmi esetre se bocsátkozzék.

A hangulat fordulata a táborban. Mennyi ezen állításban a valóság, meghatározni nem vagyunk képesek. Annyi bizonyos, hogy az ügyek pár nap múlva kedvező fordulatot nyertek a táborban. Csányi László kir. biztos tudván, hogy a tiszti kar soraiban számos jó érzelmű hazafi létezik, s az árulással határos viselet csak koholt hírekből s a reactio alattomos izgatásaiból eredt: sem türelmét, sem erélyét nem vesztette el a titkos izgatások ellensúlyozásában, a félreértések kiegyenlítésében s a tisztek hazafiúi érzelmeinek felébresztésében. A Miklós-

huszárok őrnagya, gróf Bubna és Bárczay, a Sándor-huszárok századosa által sikerült neki meggyőzni a tiszti kart, úgy a Pestről érkezett s a táborban elhintett lázitó híreknek, valamint annak is alaptalansága felől, mit Jellasics szózataiban hirdetett, hogy a király és a dynasztia érdekében, s királyi rendelet következtében jött az országba. A tiszti kar ennek következtében tanácsot tartván, egy levelet intézett a bánhoz, melyben neki tudtára adta, hogy ha ő felsége határozott, világos parancsát, mely által a betörés neki meghagyatott volna, a levél átvivőinek előmutatni nem képes, minden ellene felállított hadak el vannak tökélve, magokat s a hazát minden erejökből védelmezni. A levél átvitelével Bubnán és Bárczayn kivül b. Wiedersperg százados bízatott meg. 1848. Szept.

Jellasics ezeknek a kivánt parancsot elő nem mutathatván, csábitáshoz fogott, miben őt Zeisberg tábornok is buzgón gyámolítá. De mind hasztalan; bár mennyire erőködék, tiszteink hűségét a becsület, király és haza iránt ékes, sima beszédeivel meg nem ingathatta. Mondják, e miatt indulatától elragadtatva, egyikök ellenvetését a császár akarata iránt e szavakkal szakasztotta volna félbe: „Ej, mit nekem a császár, mit nekem a hűség, — én fogok tenni császárt!“

A küldöttek megtérvén, a tisztikar elhatározá: „hogy miután az ország törvényes állapota még mindig fennáll, ők, híven letett esküjökhöz, készek a horvátokkal minden harczot elfogadni s a magyar királyi trón jogaiért ép oly hősileg küzdeni, miként társaik Olaszországban harczolnak. Minthogy azonban a jelen zavaros időben a kötelesség útját némelyek talán nehezebben ismerik ki: mindenkinek szabadságában hagyatik, a reá nézve nem kellemes helyzetből magát visszavonhatni; mert ezen határozat pillanatától kezdve, a legcsekélyebb ingadozás a király, haza és bajtárság ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni.“

E határozatot Bubna és Bárczay gróf Teleki Ádám vezérnek is megvitték; minek következtében ő is megváltoz-

1848. Szept. tatta elébbi elhatározását. Pár nap múlva Kossuth hírlapjában ama jelentés állott, hogy mind Csányi kir. biztos, mind István főherczeg nádor s jelenlegi fővezér tudósításai szerint, a Teleki Ádámról kelt hírek félreértésekből származtak. Sőt többen, a táborból érkezők, ugyanazon hírlapban bizonyíták, hogy Teleki Ádám tábornok nemcsak most el van, de mindig el is volt volna határozva, hazánk megmentése végett Jellasics ellen harczolni. Ezen utóbbi tudósítások elégségesek ugyan annak bebizonyítására, hogy a tábornok, botlása után, ismét visszatért a hazafiúi kötelesség ösvényére; Csányi első tudósításának hitelét azonban nem képesek megingatni.*) Eléggé bizonyítja e vélemény helyességét már az is, hogy a kormánynak iránta nem volt többé bizodalma, s utóbb Móga altábornagy kezébe adatott a vezéri bot.

De ha Teleki Ádámot menthetik is talán némely körülmények, más itéletet kell mondanunk Sedlmayer ezredesre, ki Marczaliban, szept. 19-kén, a parancsa alatt volt egész Hardegg-féle vasas ezreddel az ellenséghez pártolt. Itt már világos, menthetetlen a szó- és esküszegés. Követték őt az elpártolásban az eddig szinte zászlaink alatt szolgált Kress könnyű lovas-ezred századai.

Újonczállítási rendelet.

Mielőtt a nádor szept. 16-kán Budapestről távozott, múlt éji felszólítása következtében, miszerint a törvényhozás a sereg gyors szaporításáról gondoskodnék, a képviselőház ugyanaz napon oly határozatot alkotott, hogy a megyék, népességök aránya szerint, minden százhuszonhét lélek után két honvédet állítsanak, a mennyire lehet, a kiállítás gyorsítása végett toborzás útján; és e határozat sükeresebb végrehajtása végett, a hatályosabb képviselők azonnal térjenek vissza megyéikbe. Továbbá, felhatalmaztatott a nádor, hogy „ha az ország védelmezése alatt alkalom

A nádor felhatalmaztatása egyezkedni a horvátokkal.

*) Teleki Ádám magaviselete iránt csak Csányi László irományai, melyek a korán elhunyt gróf Schmidegg Kálmán hagyatékai közt rejlenek, képesek adni teljes felvilágosítást.

nyilnék a magyar és horvát nemzet közt a régi egyetértést helyreállítani, s a polgári háború tovább harapódzását a nemzet becsületének csorbulása nélkül meggátolni, azt megkisértheti, biztosítván a horvátokat, hogy Magyarország nemcsak minden igazságos és méltányos kivánataikat hajlandó kielégíteni; hanem a monarchia viszonyainak érdekszempontjából lehető kiegyenlítésére is kész minden módot elfogadni, mely Magyarországnak a jog és érdek szempontjából nem ártalmas, a monarchiának pedig hasznára szolgál." 1848. Szept.

Ugyanazon napon megérkezett valahára a királyi válasz is a nádor feliratára, melyben a miniszterium lemondását és Batthyáni Lajosnak elnökminiszterré kijelöltetését fölterjesztette. A válasz a nádorhoz volt intézve Schönbrunnból, szeptember 15-ről. Tartalma lényegileg következő: ‚A miniszterium lemondása elfogadtatik. Hogy a miniszteriumot ideiglenesen gróf Batthyáni Lajos vezesse, nem elleneztetik; de Batthyáni feltételeire, melyekhez az új miniszterium alakításának elvállalását kötötte, s melyek közt Jellasics visszaparancsoltatása volt a legfontosabb, — a válasz mind addig halasztatik, míg az új miniszterium tagjai felterjesztve nem lesznek; „mert miután az elébbi miniszterium több tagjai a legújabb törvényeket oly értelemben kezelték, melyhez egyezését a király nem adhatja: e bajok ismétlése ellen egyedül a kijelölendő egyéniségekben találhatna biztositékot ő felsége." Mondatik továbbá, ennek felvilágositásáúl, mikép János főherczegnek a horvát viszonyok kiegyenlítése nem sikerűlt; az országgyülés sem tett légyen e dologban semmit, bár két hónap óta ül együtt. Állíttatik, hogy az országgyülés egynémely határzatai által lelépett a törvényesség teréről; egyebek közt elhatározá az öt forintos pénzjegyek kibocsátását, megkezdé a katonaállitást, bár e törvényjavaslatokat ő felsége még nem sanctionálta. Mi több: egy határozata által a sorkatonaságot zászlainak hűtlen elhagyására birni nem általlotta.'

Az udvar válasza az új miniszterium alakitása iránt.

A ház figyelme e királyi válasz felolvasása után Batthyáni Lajosra volt irányozva: mindenki vágyott tudni elhatároză-

1848. Szept. sát, attól függvén az ország ügyeinek fordulata. Ő tehát egyszerűleg kijelenté, hogy miután néhány nap előtt csak azon esetre nyilatkozott hajlandónak elvállalni az új miniszterium alkotását, ha egy részről feltételei Bécsben elfogadtatnának, más részről, ha őt a ház teljes bizodalmával ajándékozná meg: a feltétel egyik részről sem lévén teljesítve, ő ezennel megszűnt lenni elnökminiszter.

Alig szükséges fejtegetni, hogy a királyi válasz nem volt egyéb a törvényesség leple alá rejtett kelepczénél, melylyel a reactio a törvényhozó testet megejteni szándékozott. Míg Olaszországban a szerencse az osztrák fegyvernek nem kedvezett, a reactio addig, teendői felett habozva, csak kéz alatt fondorkodék: a mint a koczka jobbra fordult, az álarczot fölöslegesnek látván, nyiltan lépett fel. De Magyarország törvényes állásának oly nagy volt erkölcsi súlya, hogy a reactio még ezután is kénytelennek érzé magát, ürügyet keresni az ország ellen intézett megtámadásainak igazolására. És mivel a tényekben ürügyet nem találhatott, a személyekben kereste azt. A királyt oly ellentétbe hozta az első miniszteriummal, hogy ez kénytelen lőn lemondani. A nádor felhívására Batthyáni elvállalta egy új miniszterium alakítását; de föltételül köté ki, hogy szűnjék meg Jellasics invásiója s evvel együtt a fejedelem nevének bitorlása. E kivánság igazságát a reactio nem tagadhatta; de mivel nem tudá, mily egyénekből akarja ő összeállítani az új miniszteriumot, válaszát a feltételre elhalasztá. A kelepcze abban rejlett, hogy Batthyáni, a feltétel el nem fogadtatása következtében mondjon le; s mivel az ország a jelen körülmények közt a kormányt egy perczig sem nélkülözheti a nélkül, hogy Jellasics váljon az ország urává: a képviselőház Kossuthot fogja megbízni a kormánynyal. Ez pedig megtörténvén, a reactio teljes joggal felkiálthat a világ előtt: ím az országgyülés ellentétbe helyezte magát a királylyal, oly személyre bízván a kormányt, kit a király ott látni nem akar; az országgyülés forradalmi térre lépett, a király jogkörébe vágott;

vele tehát s az országgal, mint lázadóval kell ezentúl bánni. 1848. Szept.

Ugyanezen czélra szolgált a kir. válasz két más pontja is, a papirpénzt és a katonaszedést illető. A megtámadott országnak, ha törvényes függetlenségét elveszteni nem akarja, múlhatatlanúl szüksége volt pénzre és katonára; de a pénzt és katonát megajánló törvényczikktől a szentesítés megtagadtatik, hogy midőn a törvényhozó test, önvédelmi ösztönétől felhíva, azokat határozatképen rendeli meg, a reactio teli torokkal kiálthassa: ím az országgyülés a király megegyezte nélkül papirpénzt bocsát ki, és katonát szedett; meghasonlott királyával; bitorolja annak jogait; vele tehát mint lázadóval kell ezentúl bánni.

De abban csalatkozott a reactio, hogy az országgyülés majd Kossuthot fogja megbízni a kormánynyal. A képviselőház átlátta a cselt s elég önmeggyőzéssel birt, hogy azt kikerűlje. Nyári Pál, a radikál párt vezére, maga szólítá fel a ház nevében Batthyánit, hogy, bár feltételei nem fogadtattak el, annál is inkább hazafiúi kötelességének ismerje, a kormányzást folytatni s a miniszteriumot megalkotni, mivel a nádornak a táborba menete s Jellasics elleni vezérkedése sokban meggyöngíti a királyi leirat horderejét. Hasonlókép nyilatkozott a radikálok egy másik főszónoka, Madarász László.

Batthyáni meggyőződve lévén, hogy a hazát, ha még általában lehet, csak ő képes a forradalom és haború örvényétől visszatartóztatni, hazaszeretetből kész volt megmaradni a kormányon; a felhivásnak mindazáltal engedni el addig vonakodott, míg a radikál párt, s általában az ő politikájával elégedetlen többség áldozatot nem hoz neki a maga véleményéből. Biztosítani akarta magát a ház részéről, hogy ha már ő a kormányon marad, a ház többsége is elfogadja az ő politikáját, s pár nap múlva nem teendi magát ellenzékbe az általa alkotandó miniszteriummal. E czélból szószékre lépvén, következőleg nyilatkozott:

„Az előttem szólott képviselők megfeledkeztek arról,

1848. Szept. hogy én az elnökminiszterség elvállalásában két feltételhez kényteleníttettem ragaszkodni. Az első nem teljesíttetett; de még a másikat sem látom teljesedve: értem a ház bizodalmát." — E szavak után a ház tagjai kivétel nélkül felállván, hangos felkiáltásokkal tanúsíták bizodalmokat; mire Batthyáni így folytatá beszédét: „Tisztelt ház, a mit most tapasztaltam, némi biztosítást nyujthat a jövőre nézve. Én a legközelebbi múltról szóltam, s ez igazolta állitásomat. Én itt két lehetetlenség közé vagyok állítva: az egyik lehetetlenség ott fenn, Bécsben; a másik itt lenn, Pesten van. Bécsre nézve lehetetlen oly férfiakkal környeznem magamat, kik nemcsak a háznak, a nemzetnek, hanem magamnak is legkedvesebbek volnának. Itt lenn pedig lehetetlen, hogy magamat azokkal környezzem, a kiknek kedvéért Bécsben az országra nézve némi kedvezményeket lehetne remélnem; kedvezményeket, a mennyiben kivánatosnak tartom, hogy, ha csak bizonyos egyéniségek kedvéért is, a nemzet kissé lélekzethez juthasson. Megvallom, ha most újra befogatom is ezen igába, nem hiszem, hogy az más hasznot hajtson, mint meghosszabbitását azon provisoriumnak, melyet most néhány napig vittem. Mert hiszen többről nem lehet szó, mint arról, hogy képes leszek-e kijelölésem által a miniszteriumot ott fenn és itt lenn is lehetővé tenni. Mind a kettőre tekintettel kell lennem. Ha nagyon figyelembe venném a hajlamot ott fenn, saját meggyőződéseimmel jőnék ellentétbe. Ha ellenben túlsúlylyal birna reám a tér, a melyen állok, akkor felülről kapnék a mostanihoz hasonló, vagy még világosabb feleletet, melyben mondva lenne, hogy a kijelölt egyének nem kielégítők s nem erősíttetnek meg. S így ekkor is a hazára hagyatnék, hogy segitsen magán, a mint tud; s nem volna nyerve semmi, hanem csak időt vesztenénk. Mert ha már életét, existentiáját kénytelen egy nemzet védeni, s azon utolsó végletre jutott, hogy már nincs többé semmi reménysugár: akkor én is meg vagyok győződve arról, hogy a loyalitás némi tekintetben akadálylyá is válhatik. Ugyanazért felszólítom a tisztelt házat, vegye komolyan fontolóra,

ha vajjon nem érkezett-e már meg azon végpercz, melyben a nemzet azon legutolsó s legelszántabb önvédelemre szorúlt, melynél a törvényességet nem képes, de nem is köteles tekintetben tartani." 1848. Szept.

E kérdésre Kossuth válaszolt; s bizonyára leginkább őt, a legforradalmiabb hajlamút, illette a válasz. Elmondván, mi szándékot lát ő most a reactio részéről, kijelenté: „hogy a ki jót akar a hazának, annak most oly politikát kell követnie, melynek két teendője van. Az egyik az: oda vinni a dolgot, hogy az ármány és árulás vagy legyen kénytelen lemondani feltett czéljáról; vagy legyen kénytelen bevallani, hogy minden ürügyéből kifogyott s kimondani: én ármány és árulás vagyok, reactio és más semmi. Ennek kieszközlésével sokat nyertünk. A másik: hogy míg a nemzet ezt eszközölné, addig is készüljön." És ezután a maga részéről is felhívta a grófot a kormányon maradásra s a miniszterium megalakítására.

Batthyáni czélját érte: az összes képviselőház bizodalmat nyilvánítá iránta s helyeselte politikáját. Kijelenté tehát, hogy magára vállalja a miniszterium alkotását. Egyszersmind tudtára adta a háznak, hogy legközelebbi törekvése az leend, hogy Jellasics a magyar föld területéből egy talpalatnyit se nyerjen többé. Ha pedig nem sikerülne őt visszavonulásra kényszerítnie: feltett szándéka őt arra kényszeríteni, hogy ontsa a magyar vért, s ostromolja Budapestet; mert ő a fővárost védeni fogja.

Más nap a következő egyéneket jelenté be a háznak mint olyanokat, kiket uj ministeriuma tagjaiul az udvarhoz felterjesztett: Ghyczy Kálmán, Szentkirályi Mór, gr. Erdődy Sándor, b. Vay Miklós, b. Kemény Dénes, Mészáros Lázár, b. Eötvös József.

A Bécsbe küldött választmány eljárása.

Az osztrák országgyüléshez a mienk által intézett küldöttség szept. 18-kán érkezett meg Bécsben; s a nép nagyobb részétől, az Aulától, a demokratiai egyletektől,

1848. Szept. sőt jobbára még a nemzetőrségtől is lelkesedéssel és díszesen fogadtatott. A vaspályától mintegy tizezernyi embertömeg kisérte őket szállásukra.

Mióta a reactio Bécsben is észrevehetőbben kezdé űzni ármányos játékát: mindinkább megváltozott irányunkban a bécsiek indulata. A reactio a státusadósságok kérdésével s az Ausztriától való elszakadási szándékunk híresztelésével mérgezte meg s tette, mondhatni, ellenségessé irányunkban a bécsiek kedélyét. De lassanként látni kezdé már a bécsi nép, hogy a magyar szabadság ügye közös, solidaris az övéével, s hogy az ellenünk intézett megtámadások csak kezdete azon átalános ellenforradalmi törekvésnek, melynek czélja: az absolutismust az egész birodalomban helyreállítani; érezni kezdé, hogy e törekvés, ha mi elbuknánk, Bécsben fogná ünnepelni diadalát.

E belátás természetes következménye lőn, hogy a mint az ellenünk intézett csapások szaporodtak, akként nőtt ismét irántunk a rokonszenv a népben és a független hírlapirodalomban. Szept. 12-kén az Odeon roppant nagyságú termében minden szabad szellemű klub számos tagjai, mintegy tiz—tizenkét ezeren gyűltek össze tanácskozni a magyar-horvát ügyben. Bécs első értelmiségei, a közvélemény zászlóvivői voltak a szónokok: a gyülekezet egy szívvel lélekkel mellettünk nyilatkozott, s ügyünket a magáéval közösnek vallván, oly végzésben állapodott meg, hogy szóval és tettel mindent el fog követni, nehogy a magyarok szabadsága csorbát szenvedjen; és hogy az osztrák testvér nemzetnél hű és elszánt szövetségesre találjon.

Ugyanaz napon a miniszterium ellen erős tüntetés intéztetett a városban. Dobelhoff minisztert a nép megugratta; Latourt pedig vád alá helyeztetni kivánta. A következő napokon a nyugtalanság, bár kisebb mérvben, folyton tartott, s a szabadelvű alkotmányos párt, mely akkoron még a nemzetőrség nagyobb részét is soraiban számlálta, a sárgafekete csokrosok ellen, kiket a reactio pártja ezerféle

fondorlattal toborzott s egyre szaporítani törekedett, csaknem irtó háborút kezdett vala. A harcz, mely verekedések s macskazenékben, az úgynevezett *kravallokban* nyilvánult, több napon keresztül tartott. 1848. Szept.

De nemcsak a nép, a hírlapok is mindinkább pártot fogtak mellettünk. Csak egy lapot idézünk, az *Allgemeine Oesterreichische Zeitung*-ot, mely még csak az imént oly heves megtámadásokat intéz vala ellenünk. E lap szept. 13-kai számában nyilván kárhoztatja a horvátokat, hogy az udvari reactionak a legutálatraméltóbb szolgálatot teszik; rebelliseknek czímezi őket, hogy bár a magyar kormány kivánataikat részben teljesítette, részben hajlandó teljesíteni, mégis fellázadtak s nyilván a sárgafekete érdekeket pártolják. A következő napi számában egyebek közt mondá: „Caesar Jellasics átlépte a Rubicont. Bármi legyen is a következése, a szabadság és haladás barátai igen jól ismerik azon színt és szándékot, melyet ezen úgynevezett cs. kir. ausztriai drávai sereg a maga működéseivel proclamálni akar."

Tudva volt ugyan, hogy az osztrák képviselők többsége miniszterialis lévén, akarata ellenére s tudtán kivül is a reactio kezére dolgozik; mindazáltal a nép hangulata tekintetéből remélni lehetett, hogy küldöttségünk nem térend haza minden süker nélkül. A süker e reménye annál biztatóbb volt, minthogy épen ezen napokban tétetett a bécsi képviselőházban interpellatio a magyar-horvát ügyben. Violand képviselő szept. 16-kán eme kérdéseket intézte a miniszteriumhoz: „1. Igaz-e, hogy a horvátokhoz küldött rendeletek s a Jellasicshoz intézett manifestum sem a bécsi, sem a pesti miniszterium ellenjegyzésével nincsenek ellátva; s így mint kényuralmi rendeletek jelentek meg a fejedelem aláirásával? 2. Minő nézetben van általában a kabinet Horvátországnak a magyar koronához való állásáról és azon tulajdonságról, melyben Ferdinánd neve némely rendeletekben megjelent? Hiszi-e a miniszterium, hogy az alkotmányos király ezen népek egymás elleni háborúját helyesli? 3. Helyeslik-e a miniszterek,

1848. Szept. hogy a horvátok fegyverrel, pénzzel és katonával segíttetnek a magyarok elnyomására?"

Bach miniszter, kit ügyvédi irodájából a torlaszok harcza emelt miniszteri székébe, s ki most már, mint valódi szerencselovag, az udvari reactio pártjának tollvivőjévé lett, érezvén, hogy e kérdésekre az udvar és a miniszterium compromissiója nélkül felelni lehetetlen, akként bújt ki a szorosból, hogy ezek iránt elébb az összes miniszteriummal kell értekeznie.

E közben érkezett meg a magyar küldöttség, mely azonnal (szept. 18.) következő okmányt adott be Strohbachhoz, a bécsi országgyülés elnökéhez a kamarávali közlés végett:

„Magyarország képviselői az ausztriai birodalmi országgyüléshez.

„Törvényhozásunk már az utolsó országgyülés alatt kijelentette azon meggyőződését, hogy Magyarország, alkotmányos szabadságának egyik legerősebb biztositékát abban találja, ha mind azon tartományoknak kormánya, melyek a pragmatica sanctio értelmében a házával oly szoros kapcsolatban állnak, szabad, alkotmányos formák alatt rendeztetik el.

„Mit akkor a magyar törvényhozótest legforróbb óhajtásaként kimondott, azóta valósággá vált: az ausztriai birodalom szabadon választott képviselői a végett gyűltek össze, hogy egy, a szabadság és törvényes egyenlőség elvein épült alkotmány felett tanácskozzanak. Magyarország képviselői, összehívatva, hogy a hazát környező veszélyek fölött értekezzenek, még e nehéz körülmények közt sem mulaszthatják el, hogy örömüket e fölött ki ne fejezzék, s üdvözletet ne mondjanak azoknak, kik, midőn saját hazájok szabadságának alapjait rakják le, még erősebbekké teszik azon kötelékeket, melyek e hazát s az örökös tartományokat századok óta egybefűzik.

„Elhatározva arra, hogy azon kapcsolatot, mely hazánk és az örökös tartományok között, fejedelmünk egységében

fekszik, fentartsuk; s meggyőződve, hogy valamint alkotmányos szabadságunk, úgy ezen kapocs is leginkább az által biztosíttatik, ha ugyanazon fejedelem alatt álló minden népek az alkotmányos szabadság élvezetében maradnak : Magyarország képviselői kijelentik, miként minden megtámadást, mely az örökös tartományok szabadsága ellen bármi oldalról irányoztatnék, mint saját hazájok alkotmányos szabadságának megtámadását fogják tekinteni, melynek elháritására minden hatalmokban álló eszközök felhasználására magokat felhívatva érzendik. És elvárják az ausztriai törvényhozástól, hogy mire Magyarország képviselőit a régi szövetség és saját honuk érdeke buzdítja, annak viszonzását az ausztriai törvényhozás sem fogja elmulasztani. Ez által csak azon viszony újíttatnék meg, melyben e hon és az örökös tartományok századok előtt álltak egymáshoz, midőn a bécsi békekötés alkalmával, Magyarország és az ausztriai birodalomnak többi tartományai egymásnak jogait és szabadságát kölcsönösen biztosították. 1848. Szept.

„Midőn a magyar nemzet képviselői szives üdvözletök mellett a birodalmi országgyülést ezen érzelmekről barátságos indulattal tudósítják, egyszersmind értesítik arról is, miként miniszteriumjokat különösen megbízták, hogy azon barátságos kapocs erősitése s a nemzetek közti szives egyetértés szilárditása tekintetében mind azon érdektalálkozásokra nézve, melyek részint a mult viszonyainál, részint a jövőre biztosíttatni óhajtott szövetségnél fogva rendezést és kiegyenlítést kivánnak, az ausztriai miniszteriummal kölcsönös igazság és méltányosság alapján egyezkedésbe bocsátkozzék; és barátságos bizodalommal szólitják fel az ausztriai országgyülést, hogy részéről is miniszteriumának hasonló megbizást adni sziveskedjék; annyival inkább, minthogy erős meggyőződésök szerint csak ezen uton remélhető, hogy mind Magyarország, mind az örökös tartományok függetlensége és alkotmányos önállása által, melyről lemondani semmi áron nem fognak, azon kapcsok, melyek az országok között századok óta létez-

1848. Szept. nek, még szilárdabbakká váljanak, és minden kölcönös érdekek oly módon egyenlíttessenek ki, hogy a kölcsönös viszonyok végleges elhatározása által minden ezentúli surlódásoknak és egyenetlenségeknek eleje vétessék."

A magyar nemzet képviselői tehát kettőt ajánlának, kettővel kinálák meg az osztrák birodalmi népek képviselőit: szoros szövetséggel az alkotmányos szabadság kölcsönös megoltalmazására, és a közös ügyek eddig meg nem oldott barátságos kiegyenlitésével: szövetséggel, az udvari reactionak úgy Bécsre mint Pestre nézve veszélyes ármányai ellen és az érdekek kiegyenlitésével, melyeket némi ellenzésbe helyezett a státusadósságok kérdése s mind azon surlódások és nehézségek, melyek a financz- és hadügy igazgatásának különválasztásából származtak.

Ha az osztrák országgyülés, félretéve minden kicsinyes rivalitást, minden gyermekes neheztelést, a barátságosan odanyujtott kezet megragadja, az ajánlott szövetséget elfogadja, mind a két nemzet ügye jobb fordulatot vett volna, mint minőbe a nem messze jövőben jutott. A népek szövetsége megsemmisítette volna a reactio ármányos cselszövényeit, megtörte volna a kényuralom helyreállitása végett felhasznált fegyveres erejét; szétszórta volna az e végre felszított katonai összeesküvést, és a biztosított szabadság kebelében nyugalmas boldogságnak, jóllétnek s haladásnak örvendene mind a kettő; maga a dynasztia is kétségen túl kevés évek alatt hatványozva látta volna a megelégedett, szabad népek szellemi s anyagi kifejlődésén alapúló hatalmát.

Érzék ezt a bécsi országgyülés jelesebb, belátóbb s az új szabadságért lelkesültebb tagjai, s reá is fordíták minden erejöket felhasználni az alkalmat e szövetség létesitésére. Midőn tehát Strohbach, a ház elnöke, a küldöttség megbízó levelének felolvasása után jelenté, hogy az a házzal személyesen kiván értekezni, s a maga bevezettetésére őt kérte légyen meg; egyszersmind azonban arra is figyelmeztette a házat, hogy küldöttségeket, szabályai szerint, nem fogadhat

el: a szabadelvű ellenzék tagjai közől többen hévvel szóltak 1848. Szept.
a küldöttség elfogadása mellett. Sierakovszky a jelen esetre nézve a szabályoktól eltérést indítványozott. Borosch, egyike a ház legfényesebb értelmiségeinek, fellengő beszédben fejtegeté a küldöttség fontosságát. „Ne engedjük, így végzé beszédét, a békekötelesség teljesítésének alkalmát kisiklani kezeinkből, fogadjuk el a magyarokat: ez az első lépés a nagy és üdvös szövetségre.“ Szóltak még többen is, hasonló értelemben.

De felkerekedtek a panszláv képviselők is, s azon ürügy alatt, hogy e küldöttség csak a magyar töredék képviselője, a végrehajtó hatalomhoz kivánták azt utasíttatni. Borosch újra buzgón ajánlá és sürgeté az elfogadást. Utóbb szólani akart még harmadszor is, de az elnök megtagadta tőle a szót; mi a baloldalon nagy zajt okozott. Egy panszláv képviselő ezután indítványozá, térjen át a ház napi rendjére; mire a jeles Goldmark fájdalmas hévvel kiálta fel: „Most, és ezen kérdésről térnénk-e át a napi rendre, mikor a monarchia üdve áll koczkán!“ Hiában mondá a panszlávoknak hogy, ha horvát vagy szerb küldöttség volna a ház ajtai előtt, szintúgy meg kellene azt nyitniok, mint meg kell nyitni most a magyaroknak. Siker nélkül hangzott el Löhner képviselő szenvedélytelen, mély belátást tanusító szónoklata is, melyben egyebek közt mondá, hogy eddigelé mindig az összes monarchiáról szerettek beszélni; s most Magyarországot külállamnak tekintik. „Hát külország-e az, kérdé, hol cs. kir. vezérek háborút viselnek, hol az egyik rész tisztjei, katonái a státuspénztárból fizettetnek? Nem látja át, miért akarják a horvátok jogait épen Pesten megpecsételni. Azt azonban igen jól tudja, hogy Pest Bécstől csak egy pár napi járatra fekszik. – És melyik országgyüléstől, vagy melyik miniszteriumtól hatalmaztatott fel Jellasics a háborúra?.... Lépjünk föl közbenjárókúl; s a nép ebben több garantiát fog találni, mint bármily kabinetben s miniszterben. Én nem csak a magyarokat kivánom meghallgatni; de a horvátokat is felszólitandóknak

1848. Szept. vélem, hogy bennünket megkeressenek. Egy szláv azt mondá. hogy a monarchia addig áll fenn, míg ők úgy akarják. Jól van tehát, szlávok, váltsátok be szavatokat!.... Vannak perczek a történetben, melyek soha többé nem térnek vissza, és egy ilyen e mai percz. Ne engedjük azt elosonni figyelem nélkül, nehogy azt mondja rólunk egykor a történelem, hogy kötelességünket nem teljesítettük."

Mint látjuk, még azok is, kik nem a magyar szempontból, a népszabadság és alkotmányosság, — hanem a bécsi országgyülés felsőbbségének szempontjából fogták fel a dolgot, az elfogadás mellett küzdöttek. De mind hasztalan: a miniszteriális párt, egyesűlve a szenvedélyes panszlávokkal, kik Jellasics győzedelmében a szlávok feldicsőülését látták, és a lengyel párt tömege, mely Galicziában jobbára az ekeszarv mellől választatott meg a képviseletre, most pedig a fontos álláshoz szükséges értelem s belátás híjában, teljesen Stadionnak s általa a kormánynak rendelkezése alá jutott, végre is győzedelmet vívtak ki az eszély és értelem fölött. Hetvennyolcz szó többségével elhatároztatott, hogy a küldöttség az elnök által irásban adja be kivánságát.

Nem volt független lap Bécsben, mely boszús hangon nem kelt volna ki a lengyel követek értelmetlensége s a csehek fanatizmusa ellen, kik közől néhányan, különösen Brauner, Havlicsek, Troján, Rieger, még durva, aljas kifakadásokra is vetemedtek a közös szabadságért küzdő magyarok ellen. „A többség teljes értelmetlensége — úgymond a „Constitution" czimű lap — a baloldal hasonlíthatatlan szellemi túlsúlya irányában oly csorbát szenvedett, mely nem egy hamar köszörűltetik ki. Ezen csorba szellemi; ez azon hézag, mely a nemzeti fanatizmussal párosult politikai tehetetlenség, s a legnemesebb emberiséggel szövetkezett tehetség közt létezik. A düh, félelem és szégyen oly pályán keresi a számszerinti győzedelmet, melynek végczélja a szabadság sírja leend."

A ház elnöke szept. 20-kán közlé a küldöttséggel a ház

határozatát, felhíván amazt, adná át közlendőit iratban, ha kivánja, hogy azok a ház elébe jussanak. A küldöttség válasza rövid volt: „Mi az országgyüléshez küldettünk, hogy vele szóljunk; nem pedig, hogy annak elnökével váltsunk iratokat. Majd megviszszük küldőinknek a ház határzatát.“ 1848. Szept.

Érzé maga a nép is, mily helyrepótolhatlan hibát követett el országgyülése; s hogy azt némileg enyhítse, a bekövetkezett estvén sok ezeren fáklyamenetben gyűltek össze küldöttségünk szállása előtt, s több jeles szónoklatokban jelenték ki sajnálkozásukat. Nevezetes volt egyebek közt dr. Tausenau beszéde, ki elragadó ékesszólással ábrázolá a reactio ármányait, s minden czikornya nélkül kinyilatkoztatá, hogy az osztrák miniszteri padokon a népszabadság árulói ülnek; hogy épen azok, kiket a nép maga emelt föl magas polczukra, árulják el az alkotmányosság szent ügyét. E nyilak leginkább Bach miniszter ellen lövettek.

A magyar országgyülésen fájdalmas érzelmeket ébresztett a birodalmi gyülésnek ezen eszélytelen magaviselete. A köz indignatiót azonban mérséklé Kossuth szónoklata, ki ebben nem látott egyebet, mint a mi kétségkivül volt is, a reactionak a szláv elemmel való kaczérkodását, s a szlávoknak a birodalom szabadságát veszélyeztető, elfogult, szolgai szellemét s kicsinyes nemzetiségi hiúságát. A száz és nyolcz szó, mely küldöttségünk elfogadtatása mellett küzdött, világos tanúja volt, hogy az értelmesb német elem közösséget, solidaritást látott a magyar és osztrák szabadság fennállásában. „Egyébiránt ezen eljárás, úgymond, nem nekünk válik gyalázatunkra, hanem azok homlokára süti a szégyen és gyalázat bélyegét, a kik ezt tették. Mert a civilisált emberek soraiban a mely nép néppel, a mely nemzet nemzettel így bánnék, az önmaga tépte szét a népiség szentségének meghatalmazó levelét, az önmaga törűlte ki magát a civilisált nemzetek sorából.“

Követünk állása a német központi hatalomnál.

Mi alatt a magyar küldöttség süker nélkül nyujtá kezét a magyar nemzet nevében, a barátság és szövetség jeléül, a

1848. Szept. közös szabadság védelmére az osztrák tartományok képviselőinek, Batthyáni Lajos Frankfurtban sürgeté Szalay László, az ország meghatalmazott ügynöke által a rég tervezett szövetség mennél elébbi megkötését: „nem azért — miként szept. 16-kán Szalayhoz írt levelében mondja, — mintha a küldendő segedelem hirtelen létesíthetésével csak távulról is kecsegtetné magát; hanem azért, mert ha valami, bizonyára azon szerződés kihirdetésének moralis hatása az ausztriai politikának megváltoztatására okvetlenül legtöbbet fogna tehetni." Azonban, miként fenntebb említők, Frankfurtban is mind erősebb gyökereket vertek már a bécsi reactio fondorlatai. János főherczeg, a birodalmi kormányzó, miként elébb a horvát viszályok kiegyenlítésében meghiúsította a nemzetnek benne vetett reményeit: úgy most, bécsi utasítások szerint, itt is elállá utunkat. Szalay küldetésének érvényessége nem sokára kétségbe vonatott, mivel, mint mondák, megbizó levele István főherczeg nádortól van aláirva: ez pedig az augusztus 14-kén kelt királyi leirat által a király személyét képviselő teljhatalmától megfosztatott. Midőn Szalay erre azt válaszolta, hogy megbizatása még amaz aug. 14-kei oklevél következtében sem válhatik érvénytelenné mind addig, míg azt olyannak maga ő felsége, a király, nem nyilvánítja: tudtára adatott végre, hogy a császár-király ő felsége egy, szeptember 7-kén kelt kéziratában egy meghatalmazott követnek küldetését Magyarország részéről a német középponti hatalomhoz rosszalja s megsemmisíti; minek következtében a német birodalmi minisztérium közlekedésben vele többé nem lehet. Azt nem tekinté e minisztérium, hogy ezen cs. királyi kézirat ügynökünkre nézve csak azon esetben lehet vala érvényes, ha ő felsége aláirása mellett az illető magyar miniszter ellenjegyzése is ott állott volna.

És így szakasztá meg az udvari reactio, mely hálózatát már mind összébb voná, Magyarországnak a Németbirodalommal való összeköttetését, melyhez nem rég mind a

két részről annyi remények csatlakoztak s mely, ha sükeres szövetséggé válhatik, nem kevésbbé biztositandá Magyarország önállóságát s független kormányzatát, mint a Németbirodalom egységét a reactio törekvései ellenében. A birodalmi végrehajtó hatalom e lépése után bizton jósolhatóvá lőn, hogy a német egység nagy horderejű eszméje sem fog valósággá érni. 1848. Szept.

De már nemcsak a katonaság összeesküvésében s a külön népiségek fellázitásában; nemcsak a bécsi országgyülés és a frankfurti végrehajtó hatalom keblében nyilatkoztak a reactionak ellenünk szőtt ármányai : magába törvényhozó testünkbe is becsusztatta az már az árulás kigyóit. Szept. 10-kén Pázmándy elnök, a képviselőház nagy bámulatára, jelenté, hogy hat erdélyi szász képviselő lemondását nyujtotta be, oly kifejezésekkel élvén emlékiratában, melyek árulással határosak. Nem csak azt nyilvánították, hogy az országgyülés iránya és szelleme meggyőződésökkel ellenkezik, hanem annak még törvényességét is kétségbe vonják. E kifejezések nagy zajt és heves szónoklatokat idéztek a szász követek fejére. Lemondásuk ugyan elfogadtatott; de kötelességökké tétetett, hogy míg választó kerületeik új képviselőket nem küldenek, helyeiket el ne hagyják; különben szökevényeknek fognak tekintetni.

HARMADIK FEJEZET.

A horvátok betörése s kiüzetése.

1848. Szept.

Jellasics hadának létszáma s elemei.

Jellasics szeptember 11-kén a Dráván keresztül több ponton az országba törvén, Nagy-Kanizsán összpontosította hadait. Egy seregbeli tisztnek szeptember 12-kén kelt s elfogott levele szerint, a betört sereg következő elemekből álla:

I. hadtest, Hartlieb altábornagy vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Dietrich tábornok. Létszám: egy ottocsáni, két varasdi határőrvidéki zászlóalj; egy század Wrbna-lovas, egy hatfontos ágyuüteg; egy csapat felkelt nép.

2-dik dandár; vezénylő: Kriegern tábornok. Létszám: két varasdi, egy likkai határőrvidéki zászlóalj; egy század báni huszár; egy háromfontos üteg; egy csapat szluini szerezsán; egy csapat Varasd-határvidéki felkelt nép.

II. hadtest, Kempen tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Neustädter tábornok. Létszám: két bródi, egy ogulini, egy szluini, egy ottocsáni határőrvidéki zászlóalj; egy század báni huszár; egy hatfontos üteg; ogulini szerezsánok, s egy csapat ogulini felkelt nép.

2-dik dandár; vezénylő: Rasztics ezredes. Létszám: egy likkai, egy első s egy második báni ezredbeli zászlóalj; egy báni huszár-század; egy háromfontos üteg; egy csapat báni felkelt népség.

III. hadtest, Schmiedl tábornok vezérlete alatt:

1-ső dandár; vezénylő: Theodorovics tábornok. Létszám: két gradiskai, egy ottocsáni, egy ogulini határőrvi-

vidéki zászlóalj, egy háromfontos ágyuüteg; egy csapat likkai és ottocsáni szerezsán, s egy csapat szinte likkai és ottocsáni felkelt nép. 1848. Szept.

2-dik dandár; vezénylő: Sedlmayer ezredes. Létszám: három osztály Hardegg-vasas, egy osztály Kress könnyü lovas, három század báni huszár; egy hatfontos üteg, egy vegyes üteg; két röppentyű-telep.

Összesen tizennyolcz rendes határőri gyalog-zászlóalj; hét század báni huszár, három osztály vasas, két osztály könnyü lovas, nyolcz üteg ágyu, két telep röppentyű; számszerint mintegy 20—22 ezer rendes had, és körülbelül 15 ezer szerezsán és felkelt nép.

A tartalék-hadtest, számszerint mintegy tizezernyi fegyveres, jobbára a tótországi határvidékből, Roth és Philippovics tábornokok alatt még nem készült fel egészen, s csak néhány nap múlva volt betörendő az országba.

Más szemtanúk Jellasics betört hadait a következő négy elemre osztották : 1. A rendes határőri zászlóaljak, melyeknek egy része nem rég Olaszországból tért haza, hol elébb a magyarokkal egy sorban harczoltak. Ez jól fegyverzett s fegyelmezett hadi nép volt. 2. A nemzetőrség, vegyesen a rendes határőri katonasággal; nagyobb részök lőfegyverrel; a többiek kaszával, fejszével, vasvillával fegyverkezve. 3. Egy nagy csapat felkelt nép, többnyire vörös sapkában, fekete gubában s bocskorban, kaszával, fejszével, vasvillával fegyverkezve. 4. Végre az elhírhedt szerezsánok, kik Jellasicsnak tulajdonkép testőrségét alkották. A szerezsánok a károlyvárosi és báni kerületek rendes zászlóaljai mellett egy nemét képezték a határszéli őröknek a rabló és csempész bosnyákok ellen. Rendes díjok honi szolgálatjokban sem volt, a helyett a határszéli martalékra lévén utasítva; a kormánytól csak lőszert kaptak. Fegyverök: hosszú puska, pisztoly, s egy kardszerű hosszú kés, melyet handzsárnak neveznek. A hadjáratra őket Jellasics vörös köpenynyel ruházta fel.

1848. Szept.

A horvát had rablásai.

A zágrábi hírlap szerint e seregnek csak a Dráváig járt volna ki rendes zsoldja; azontúl tiz krajczárnyi napdíj igértetett minden legénynek a zsákmányból. A seregnek két utólsó eleme, mihelyt a Dráván átkelt, már a Muraközben is, bár annak lakosai jobbára szinte horvátok, rémítő rablást, pusztítást kezdett űzni. Mind a mellett, hogy a községek, melyekbe a sereg érkezett, ingyen köteleztettek az élelmet kiszolgáltatni, s azt félelmökben egész készséggel teljesítették, a rabló nép azokat minden marhájától megfosztotta. És miután a ragadmányból ellakoztak, csoportosan rohantak a házakra, a ládákat, szekrényeket feltörték, s azokból nemcsak minden pénzt, hanem a ruhafélét is, — az élelmi tárból pedig minden élelmi szert, réz- és vasedényt elraboltak; az üres ládákat, szekrényeket s más házi butorokat összezúzván-törvén, tűzre rakták; a cserépfélét összetörték, az ágyneműből a tollat szélnek eresztették; végre, miután a szegény népet mindenéből kifosztották, a megrettent s elbujdosott nőkre estek, kik közől aztán nem egy meg is halt, még több megbetegedett erőszaktételeik következtében.

E borzasztó részleteket nemcsak szemtanúk elbeszélései, hanem magoknak Jellasics tisztjeinek elfogott levelei is bizonyítják. Panaszkodnak ezekben a tisztek, hogy a fegyelmet, minden törekvésök daczára, sem képesek fentartani. „Néhány nap múlva, mond egy ily elfogott levél, — Pesten leszünk. Jaj e városnak! Népünk ott borzasztólag fog gazdálkodni; már most sem lehet őket a legdurvább kihágásoktól is visszatartóztatni; rettenetesen lopnak és rabolnak. Naponként ezer pálczaütést osztatunk ki; de nem használ semmit: egy isten sem, annál kevésbbé egy tiszt, képes őket visszatartani.... Én kétségbeesem e rablókaland miatt; úgy látszom magamnak is mint egy rablókapitány.... Már legalább két száz pinczét törtek fel, s a bor akóinak ezreit folyatták ki stb.“

E rablások azonban nem sokára boszúra gyulasztták a népet, mely néhány, kivált nem magyar ajkú községben,

eleinte közönyösen látszék nézni a horvátok betörését, miről a bán, szétszórt nyilatkozványaiban, azt állítá, hogy mint jó barát s nem mint ellenség jő az országba. Már Nagy-Kanizsa lakossága is annyira felbőszűlt a rablók ellen, hogy őket, a hol csak számuk engedé, megtámadta s agyonverte. Jellasics nagy haragra gyúlt e vakmerőség miatt s porrá égetéssel fenyegeté a várost. Nehogy azonban mindjárt kezdetben maga ellen bőszítse az ország népességét, tanácsosbnak tartá, seregeit, mihelyt öszpontosultak, útnak indítani; különben is czélja volt mennél elébb bevonulni Budapestre, hol, miként a zágrábi újság hirdeté, október 21-kére szláv országgyülést szándékozott kihirdetni. 1848. Szept.

Nagy-Kanizsán az utána szállítandó hadi készletek biztosítása végett őrhadat hagyván, Somogy megyébe lépett, s a Balaton keleti partjain vonúlt felfelé seregével. A magyar had, csekély száma s tisztikarának fentebb leirt hangulata miatt nem ütközhetvén, Keszthelyről a Balaton nyugoti oldalán sietett Fehérvár felé, ott egyesűlendő az elejébe küldött erősitvényekkel.

A nádor kisérlete Jellasicscsal egyezkedni.

A nádor, a szept. 16-kai királyi leiratból, melyben Batthyáni az elnökminiszterségben meghagyatott ugyan, de Jellasicsot az országból kiparancsoltatni kivánó feltétele nem teljesíttetett, elég világosan láthatá, hogy az udvari reactio, bár mennyit beszél a békés kiegyenlítésről, az erőszakos összeütközést meggátolni még sem akarja. Kedvet magában nem érezvén fővezéri botot viselni oly sereg ellenében, mely dynasztiája parancsára fogott fegyvert: nagy örömmel hajlott a békés kiegyenlítés végkisérletére, melylyel az országgyülés által, jó alkalom esetére megbízatott. Mihelyt tehát a táborba érkezett, azonnal követet külde a Balaton túlpartján, a Szemes helység táján táborozó Jellasicshoz s őt személyes értekezletre szólitá fel. De Jellasics, ki magosabb pártfogásról biztos lévén, a Bécsben, mint tudá, ferde szemmel nézett főherczeg iránt már eddig is több alkalommal tanusítá megvetését,

1848. Szept. békülni pedig úgy sem akart, az összejövetelt elfogadni vonakodott.

Időközben a főherczeg nádor két kéziratot vett a királytól, melyek egyikében ő felsége, a nádor ama jelentésére, hogy, az országgyülés kivánata szerint, a táborba megyen, szept. 19-ről válaszolá, miképen örömmel értesűlt legyen arról, hogy a nádor a viszályok kiegyenlitésének szándokával indúlt a táborba. E lépést ő felsége helyeselte, s annak megtételére a maga részéről is sürgeté a főherczeget. A nádor tehát e kéziratot azonnal közlé Jellasicscsal, felhíván őt, hogy az összejövetel helye és ideje ezen legfelsőbb meghagyás következtében is mindjárt kitűzessék. A királyi kézirat láttára Jellasics valahára engedelmességet színlett; minek folytán a találkozás, kölcsönös egyezés szerint, szeptemb. 21-kén, a balatoni „Kisfaludy" nevű gőzhajón vala végbemenendő.

A nádor két óra tájban indúlt meg gőzösével a somogyi partokon fekvő Szemes helység felé, hol e napon Jellasics főhadi szállása létezett. A bán ekkoron tiszti karát maga köré gyűjtvén, hozzá a következő beszédet tartotta: „Ma összejövetelem leend Magyarország nádorával. Ha ő nekem azon tudósitást és biztosítást nem hozza, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egybeolvasztatott: úgy conferencziánk minden eredmény nélkül maradand. Az én czélom nem más, mint egy erőteljes, egységes Ausztriának helyreállítása; mint a császárnak trónjában való megerősitése. A német legyen német; a magyar maradjon magyarnak, és a szláv szlávnak. Engem az ösvénytől, melyre léptem, semmi sem fog letéríteni. Én ő felségétől a császártól, bánná neveztetésem óta huszonegy kéziratot vettem, melyeknek, fájdalom, helyzetemnél fogva nem lehetett engedelmeskednem. Ő felsége végre helyeselte magamtartását. De ha még huszonegy kéziratot küldene is császár ő felsége, hogy czélomtól eltérítsen, én azoknak sem fognék engedelmeskedni. Nekem ő felségéért kell működnöm, legyen az bár az ő akarata ellen. Ha tervem nem sikerül, Ausztria szétbomlik; és akkor

uraim, önök még élhetnek, ha akarnak, de én nem, én nem." 1848. Szept.

E beszéd után, tisztjeitől környezve a tó partjára ment, mely felé a gőzös már közeledék. Mivel ez a csekély vizben a parton ki nem köthetett, a főherczeg csolnakot bocsáttatott le, mely a bánt, kiséretével együtt a hajóra szállítaná. De Jellasics most is csak játékot űzött adott szavával: tisztjei a főherczeg küldöttei előtt könyörögni, reménkedni kezdének a menni akarást színlelő vezér előtt, ne lépne a hajóra, hol őt veszély várhatja. Jellasics engedett s megigéré nekik, hogy nem megy a hajóra. A csolnakon tehát két segéde evezett vissza a gőzösre, azon kérelmet vivén a főherczeghez, szállna ki ő kiséretével a partra. A nádor ezt sem születési, sem tiszti rangjánál fogva nem tehetvén, gróf Zichy huszárőrnagyot küldé vissza a csolnakon Jellasicshoz, őt irásban tett igéretének teljesitésére még egyszer felszólítani. Jellasics az üzenet vétele után eme kérdéssel fordula tiszti karához: „Tisztjei a császári seregnek! Szabad-e elhagynom a partokat?" Ezek, természetesen tagadólag válaszoltak; s a csolnak ismét üresen tért vissza az őrnagygyal.

Mi indította a bánt ezen újabb szószegésre, a szept. 23-kán Kilitiről b. Kulmerhez írt levele fejti meg: „Tegnapelőtt... úgymond, István főherczeg Szemesre jött; fel akartam őt keresni; de tisztjeim nem engedték, egyátaljában nem engedték meg. A főherczeg becsületszót becsületszóra halmozott; de az emberek azt hitték, hogy a gőzgép mégis erősebb a becsületszónál, s hogy daczára a főherczeg kétségbeesésének, magokkal vihetnének... Igy az értekezletből semmi sem lett, de különben sem lehetett volna annak eredménye; mert bár mit igért volna a nádor, nem fekvék benne alkotmányos garantia (!). Egyébiránt is mire való a sok alkudozás; az nekem nem természetem; három-négy nap alatt megtörténik a véres elhatározás."

A főherczeg nádor, méltóságában mélyen sértve tért vissza a magyar táborba. Ha eddig talán kételkedett volna

1848. Szept. is, most már világosan látta, hogy a harcz Jellasics s közvetve azok ellen, kiktől a bán parancsait vette, elkerűlhetetlen. E meggyőződés nem maradhatott hatás nélkül gyönge kedélyére. A helyett, hogy a személyén ejtett sérelem s a hazáját fenyegető veszély a nemes harag boszúindulatát keltette volna fel szivében azok ellen, kiktől maga annyi megaláztatást, hazája oly igazságtalan megtámadtatást szenvedett: ama gondolat, hogy Jellasics ellen harczolva, dynasztiája azon tagjai ellen fogna küzdeni, kik a bánt e térre vezették, lelkét teljesen lehangolta, elbátortalanította. A családi érdek ösztöne erősebb volt benne a hazaszeretetnél; a jellemgyöngeség s a félelem nagyobb a büszkeségnél s önszeretetnél, mely, ha a háborút jó végre vezeti, királyi koronát csillogtathatott előtte a közel jövőben. Mihelyt a táborba visszaérkezett, a vezérlet iránt intézkedvén, azonnal visszaindult a fővárosba, hihetőleg már ekkor el lévén tökélve útját onnan Bécs felé folytatni, s lemondása által kiragadni magát a helyzetből, melynek veszélyeivel arányos erőt nem érzett keblében s melyben csak e kettő közt volt még választása: elárulnia hazáját, annak ellenségeivel alattomban egyetértve; vagy nyilt harczra kelni családjával hazája megsértett jogainak védelmében.

A fővárosban nem okozott nagy hatást a kisérlet meghiúsulta, melyet országgyülésünk, bár a legjobb hiszemmel, de még sem annyira az eredmény reményétől kecsegtetve, mint inkább azért intéztetett, hogy a világ előtt igazolva álljon, miképen a maga részéről semmit sem mulasztott el, mi a véres összeütközés meggátlására szolgálhatott.

Annál meglepőbb s fájdalmasabb hatása volt a kedélyekre azon hírnek, hogy a főherczeg nádor a válságos pillanatokban a sereg vezérletét odahagyva, Bécsbe távozik. Mindenki érzé, hogy az ő jelenléte Budapesten semmi más által ki nem pótolható erkölcsi súlyt kölcsönöz ügyünknek. Azon gyöngék vagy kétes szinűek előtt, kikben a félelem, vagy az udvar iránti önző ragaszkodás az igazság, jogszerűség és honszeretet ösztöneit meghaladta; valamint a világ előtt is,

mely a viszonyok lényegébe nem hatott, már hónapok óta csak István főherczeg nádor Budapesten jelenléte ütötte helyzetünkre a jog- és törvényszerűség bélyegét. A dynasztia egy tagjának köztünk léte, s bár nem erélyes, de őszinte működése tartott némileg ellensúlyt a dynasztia azon töredékének, mely a reactio élén állott; az ő köztünk léte tartóztatta vissza az udvart, mely egy főherczeget lázadónak bélyegezni még sem akart, s tán félt is a végletig felingerelni, — azon szabályoktól, melyeket nyomban István távozása után kibocsátott. Érezte ennél fogva a törvényhozó kar s maga a főváros népe is, hogy a főherczeg távozása egy új, az elébbinél még vészterhesebb, legalább válságosabb állásba helyezendi ügyeinket. Nem csoda tehát, hogy távoztának híre fájdalommal s elkeseredéssel töltötte el a kedélyeket. Senki sem kételkedett, hogy a főherczeg, kinek személyéhez egy év előtt oly boldog jövendő reményei csatlakoztak, végbucsút vesz hazájától. A radikálok s más hevesebb vérűek nem is kimélték őt szemrehányásaik, gáncsaik, sőt gyalázásaiktól, hogy ily vészteljes pillanatokban távozik a hazából, ki csak nem rég, midőn a fővezérlet elvállalására megkéretett, egyebek közt azt mondá, hogy, „ha mindenki meg fogja is csalni a hazát, ő halála után is úgy akar állani, miszerint róla senki se mondhassa, hogy hazáját megcsalta.“ 1848. Szept.

Hogy a főherczeg ellen mindjárt ekkor még erősebben ki nem fakadt a főváros közönsége, csak az volt oka, mivel Batthyáni, épen e kifakadás meggátlása végett, a szeptemb. 23-kai ülésben oda magyarázta a főherczeg távozását, mintha csak azért ment volna Bécsbe, hogy a báró Jellasicstól szenvedett sérelmet személyesen panaszolja be; személyesen terjeszsze elő a királynak, miként az általa is ajánlott békekisérlet sükeretlensége egyedül Jellasics engedetlenségéből származott; és hogy a király előtt még egy végkisérletet tegyen, őt az ügyek s viszonyok hű előadása által közvetlen s hatályos föllépésre birnia.

1848. Szept.

Batthyáni e magyarázatot, kétségkivül, csak azért adta, hogy a fővárosnak különben is felette ingerült állapotát némileg csillapítsa; mert ő jól ismerte a főherczeg távoztának okát, s e miatt maga is mély neheztelést érzett ellene. A főherczeg 22-kén nagy csöndben érkezett Budára, s azonnal Batthyániért küldvén, titoktartás kötelezése alatt közlé vele, hogy a királytól parancsot vett légyen, a magyar ügyekben személyesen többé részt nem vennie s az országból távoznia. Kijelenté aztán, hogy e parancsnak engedelmeskedve, a fővárosból másnap távozni fog; fél azonban, hogy szándéka végrehajtásában a lakosság által megakadályoztatik, ha az idő előtt közzé tétetnék; ismételve kérte őt tehát titoktartásra. „Én — mond védiratában maga Batthyáni — azt tanácslám neki, hogy vagy tegye nyilvánossá a királyi parancsot s ekként igazolja magát, minthogy a dolog becsületbe vágó; és hadd tudják mások is, mit kelljen tenniök; vagy maradjon Budán, mivel különben minden veszve lenne. A főherczeg nekem nem mutatta elő a parancsot, hanem a határozatlant játszá. Más nap Stoffer (a nádori iroda igazgatója s kir. tanácsos) által levelet külde hozzám, melyben irá, hogy okaim daczára, mégis azt hiszi, miszerint ha Budán maradna is, ezt őt nem fogná megmenteni annak félremagyarázásától, hogy a tábort odahagyta; azért tehát inkább egészen távozik: én azonban maradnék helyemben mind addig, míg segély érkezik. De én — mond tovább Batthyáni — kénytelen vagyok megvallani, hogy kételkedtem a nádor előadásának igazságában, s pedig nem azon különös okból, melyet levelében felhozott, s melyből én csak azt következtethetém, hogy ő nem ő felsége parancsától, hanem egy *kravalltól* fél; de kételkedtem azért, mivel ő felsége parancsát nekem nem mutatta meg; minél fogva nehéz volt hinnem, hogy királyom, ki már jónak látta nem felelős helytartóját intése által szándékainak balértelmezésétől megóvni, egyszersmind irántam is nem viseltetett volna azon kegyelemmel, hogy akaratát velem is tudassa, ki felelős helytartója valék s ki, miután a kormányról már lè-

mondtam volt, csak a király világos parancsa következtében 1848. Szept.
álltam még a veszélyes helyzetben. Még kevésbbé gyaníthatám, hogy a főherczeg elmulaszthatta volna, a parancsot nekem előmutatni, ha az valamely utbaigazitást tartalmazott volna az iránt, hogy én ő felsége valóságos szándékát illetőleg tévedésben vagyok, melyben folyton épen a nádor által erősíttettem meg. Ez tőle igen nagylelkűtlen tett volt volna."

Batthyáni Lajos ezen vallomásai szerint tehát, István főherczeg nádor nem királyi parancs következtében, hanem azon gyöngeségből távozott az országból, mely szerint félt ellenkezésbe jőni a dynasztia azon tagjaival, kik a reactio élén álltak. Hazaszeretetének ő mind a márcziusi napokban, mind azután is annyi tanúságát adta, hogy a felől a legtúlzóbbaknak sem lehetett alapos kétsége. Távozása tehát az országból, ennek legválságosabb perczeiben, csak azon gyöngeség eredménye volt, hogy a hazafi a főherczeggel ellentétbe állíttatván, ezt amannak nem volt képes feláldozni.

Némely túlbuzgó hazafiak s még több szájhősök őt utóbb fenhangon, s emezek a legdurvább kifejezésekkel, honárulásról vádolták. E vád alapja egy levél fogalmazata volt, mely távozta után lakásában találtatott. De ha valósággal általa iratott is azon levél, melyet ama lázas időkben még a hivatalos Közlöny is nyilvánossá tett, ellene mit sem bizonyít; s pedig nem csak, mivel az márczius 24-kén kelt, mely napon ő legfényesebb tanuságát adta hazafiságának; hanem még inkább azért, mivel szenvedélytelen értelmezés mellett az nem ellene, sőt inkább mellette tanúskodik. Annyi a későbbi eseményekből is bizonyos, hogy István főherczeg szerencsétlen hazája miatt vérző kebellel hagyta el annak határait. Kétségtelen az is, hogy azok közől, kiket a haza bukása a száműzöttség földére vetett, nem az ő keblében volt legcsekélyebb a fájdalom és a gyász hazájának sorsa felett. Az ő bűne nem a hazafiság és hazaszeretet hiánya; még kevésbbé árulás: a jellemgyöngeség az, mely utóbb is, a győzedelmes reactio s kényuralom boszújának véres korszakában, különösen abban

1848. Szept.

mutatkozott, hogy, tudtunkra, egy lépést sem tett Batthyáni Lajos megszabaditására, kinek loyalis érzelmeit, s a forradalom meggátolására tett annyi s oly őszinte erőfeszítéseit ő ismerte legjobban s ennél fogva mellette, némi erélyt kifejtve, leghatályosabban tanúskodhatott volna. És ez az, minek elmulasztását a történelem sem el nem hallgathatja, sem gáncs nélkül nem hagyhatja.

A szeptemb. 19-kei kir. kézirat.

Batthyáni, mint említők, nem annyira a főherczeg iránti kiméletből, mint inkább azért, nehogy a fővárosi közönség kifakadásaiban a forradalmi szellem tápot nyerjen, a Bécsben teendő végkisérleteket adta szeptember 23-kán okául e főherczeg távoztának. Ugyanezen zárt ülésben olvastatott fel, a főherczeg kisérő levele mellett, a királynak Schönbrunnból szeptember 19-kén kelt s a nádorhoz intézett azon kézirata, melyben reményét fejezi ki ő felsége, hogy, miután a magyar miniszterium néhány tagjai az augusztus 31-kén kelt kir. kézirat által a végre idéztettek Bécsbe, hogy a dolgok állása felett az ausztriai miniszteriummal értekezzenek, s a kiszabott két hét alatt nem jelentek meg, — a nádor ezen értekezés létrejöttének akadályait annál inkább meg fogja szűntetni, minthogy Magyarország jelen helyzete olynemű, mely az átalános ausztriai státus-egyesület érdekeivel ellentétben van. A nádor pedig kisérő levelében tudtára adja a háznak, hogy újabban kir. kézirat érkezett hozzá, mely a bécsi miniszterium emlékiratára vonatkozik, s felszólítja a házat, hogy ez iránt mennél elébb nyilatkozzék.

E kir. kézirat is a reactio azon gyártmányai közé tartozik, melyekre nézve nem tudja az ember, mit bámuljon bennök inkább: a képtelenséget-e, vagy a szemérem hiányát. A miniszterium meghivatása a bécsi értekezletre augusztus 31-kén kelt; a miniszterium szept. első napjaiban lemondott s lemondása Bécsben el is fogadtatott; Batthyáni ezután új miniszterium alakitásával bízatott meg; de a miniszterium, melyet ő alakitott s felterjesztett, Bécsben nem nyert megerősitést. Jól tudták tehát Bécsben, hogy Pesten nem létezik

miniszterium; — hiszen ők szűntették meg a régit s gátolták meg az újat; — és mégis ismételtetik a parancs, hogy a miniszterium néhány tagja Bécsbe menjen értekezni a státusadósságok, a pénz- s hadügyigazgatás modora felett! Azonban, lehet, hogy a szavak leple alatt, mintegy másról szólva, azt akarta mondani a kir. kézirat, mit a nádor nyiltan mondott kisérő levelében: az országgyülést szólítani fel, hogy nyilatkozzék a bécsi miniszterium emlékiratára. Ezt, mi különben igen valószinű, föltéve, kétségtelennek állítható, miképen azon gondolat s remény rejlett az udvar részéről e kir. kézirat kiadásában, hogy a Jellasics betörése által megfélénkített képviselők most már végre hajlandók lesznek engedni az osztrák miniszterium emlékiratában kifejezett igényeknek, mik nem kevesebből állnak vala, mint hogy a magyar törvényhozás önkezeivel tépje szét az ország alkotmányát, mondjon le a pénz-, had- és külügyek önálló kormányzatának jogáról, s az illető miniszteriumokat olvaszsza be a bécsibe; szóval: hogy Magyarországot, függetlenségi joga ellenére, tegye az osztrák császári birodalom önállástalan koronatartományává. 1848. Szept.

A képviselők részéről bizonyára nem is kivántatott felette mély államférfiúi belátás a cselt észrevenniök, mely a kézirat alatt rejlett. Ezt tehát a következő határozattal mellőzték: „A magyar képviselőház egy részről a birodalom és Magyarország között létezhető érdektalálkozások kiegyenlítése fölött sükeresen mind addig nem tanácskozhatik, míg ő felsége a hazában lévő ellenséget el nem távolítván, a tanácskozás teljes szabadságát helyre nem állítja. Más részről, a leendő miniszterium oda utasíttatik, hogy valamint minden, úgy a jelen tárgy körüli eljárásban is Magyarország területi épségének, független önállásának, polgári szabadságának s alkotmányának az ő felsége által szentesített 1848-ki törvényeknek — melyekhez a képviselőház mindenkor és mindenben szorosan ragaszkodik, értelmében leendő szigorú megóvását s fentartását

1848. Szept. elmulaszthatlanúl szeme előtt tartsa, attól egy hajszálnyit se távozzék el."

Az emlékiratra nézve határoztatott egyébiránt, hogy arra egy öt tagból álló választmány készítsen ugyan feleletet; de ne az osztrák miniszteriumhoz vagy az udvarhoz, — mi czélra úgy sem vezetne, hanem Európához: hogy miután a bécsi miniszterialis lapok a világot ellenünk rágalmakkal, ráfogásokkal s balfogalmakkal töltik el, Európa tőlünk is hallja az ügyek miben létét s állásunk jog- és törvényszerűségét. Kár, hogy e manifestum elkészitésére a nem sokára beállott események rohamában senki sem gondolt többé. Ha tényleg nem segít is az többé ügyeinken, egy nevezetes államjogi okmánynyal gyarapodott volna történelmünk.

Az izgatottságot, mely legújabban a nádor távoztának következtében szállotta meg a fővárost, menten fokozták a táborból érkezett tudósitások, melyek hírűl hozták, hogy az ellenség közeledik; seregeink pedig minden ellentállás nélkül vonulnak vissza előtte. Már Móga altábornagy ellen is, kit Batthyáni pár nappal azelőtt nevezett ki fővezérré, bizalmatlansági hangok kezdének emelkedni; mit annyi s oly sokfelől végrehajtott árulások után épen nem lehet csodálni. A főváros ezen lázas izgatottságának közepette Kossuth szept. 24-én a képviselők házában ekkép szólott: „Lelkemben fel vagyok indulva azon gondolattól, hogy az ármánynak, árulásnak nevetséges satyrája, egy nemzet feletti győzedelme, csaknem sikerül; hogy 40—45 ezer potom ember bejő az országba, s úgy szólván kardvágás nélkül foglalja el a hazát. Én nem érzek magamban annyi erőt, hogy ezt tűrjem. Fél óra múlva, mint az elnökminiszter által kiküldött biztos, — de ha nem volnék is kiküldve, azon megbizásnál fogva, melyet saját érzetem s a haza veszélye nyújt, megyek a vasuton s megkezdem Czegléden felhívni a népet, hogy tömegestől fegyverbe szálljon. S így megyek tovább, faluról falura. És vagy nem látnak önök többé, vagy látnak mint utócsapatát oly seregnek, mely maga is képes lesz semmivé tenni

azon gyalázatos rablócsordát.“ Felhivá azután képviselő 1848. Szept.
társait, kövessék példáját, kiki a maga vidékén, hol a nép bizalmával találkozni remélnek.

Kossuth e felhivása nagy lelkesedéssel fogadtatott. Nyomban egy választmány küldetett ki, mely a mellékteremben felirná a képviselők neveit, kik hasonló czélból távozni —, s a vidéket, melyen működni szándékoznak. Mivel azonban majdnem valamennyi képviselő feliratta magát, a ház azt végzé, hogy vitessék a névjegyzék Batthyánihoz, s miként ő ismeri a körülményeket legjobban, s ő tudja, hol van már téve hasonló intézkedés a nép felfegyverzésére, hol nincs még: a névjegyzék szerint ő intézkedjék a dologban.

Kossuth a városi hatóságot is felszólitá, tartana gyakori népgyüléseket, melyekben a fővárosi lakosság is buzdíttassék fegyverfogásra s tábori szolgálatra. Nehogy pedig az iparűző osztályban az rontsa meg a sükert, hogy a honmaradó rész időközben a távozók keresetét magához ragadja, néhány napra bezáratni javaslá a boltokat. Ez ugyan, mint gyakorlatiatlan indítvány, nem létesült: az iker fővárosok mindazáltal pár nap alatt több ezer, részint fegyverrel, részint lándzsákkal s kaszákkal ellátott önkéntest küldöttek a táborba; a nemzetőrséget pedig egészen a kormány rendelkezése alá helyezték.

Kossuth működése a nép felkelésében.

Kossuth működése Pest és Csongrád megye népesebb városaiban nagy sükerrel találkozott. Ő mindenütt a nemzet nevében intézkedett s rendelte meg a népfelkelést: és a nép mindenütt lelkesedéssel hallgatá szívrázó szónoklatát, teljesíté parancsait. Czeglédről már az nap estéjén, melyen ott Kossuth megjelent, mintegy ezer ember indúlt meg a táborba, köztök több száz önkéntes a Földváry-féle csapatból, mely, szolgálata idejének kikeltével, épen akkor érkezett volt haza a ráczok ellen működő táborból. Más nap Kossuth a felkelt nép vezéreit s az illető polgári biztosokat kinevezvén, ismét egy pár ezret, köztök lovasokat is, indított a fővárosba. Hasonló volt az eredmény Nagy-Kőrösön, hova még az nap ment át. Mind e két várost, valamint lakosai számára úgy a

1848. Szept. sükerre nézve is meghaladta Kecskemét. A város piaczán számos ezernyi nép előtt tartott szónoklatnak rendkivüli volt hatása. A nép szemében a harag és a lelkesedés könyűi ragyogtak; s a szónoknak szüksége egyátaljában nem volt, hogy kormánybiztosi minőségében lépjen fel a hatalom és parancs kényszerítő súlyával. A fegyverfogható férfiak nagyobb része, tisztviselőitől vezényelve, tömegesen kelt fel. Nem kisebb lelkesedéssel fogadták őt Csongrád megye népes községei; s a bűvös szónok pár nap alatt mintegy tizenöt ezernyi népet indított meg a Duna felé.

Szept. 27-kén az ütközet közeledtének hírére Kossuth Pestre sietett vissza. Megérkeztekor, éjjel, a képviselőház épen fontos ügyek fölött tanácskozott; ő nemzetőri köntösben, kardosan, mint érkezett, ment fel a képviselők teremébe.

A tanácskozás több kir. leirat fölött folyt, melyek az ország alkotmányos szabadságának életkérdéseit illették.

A főherczeg nádor szept. 25-kén Bécsbe érkezvén, tüstént a királylyal kivánt szólani. De a reactio pártja, mely a szegény, tehetetlen királyt mintegy fogva tartá, s tőle minden más befolyást gondosan eltávolított, előtte is elzárta a fejedelem ajtait. István főherczeg ez által mélyen sértve, még az nap benyujtá lemondását, s a birodalomból az anyja után öröklött Schaumburgi jószágaira távozott. Lemondása nagy örömmel fogadtatott a reactio fejeitől. Míg ő a magyar kormány élén állott, s részvéte által annak törvényszerűségét mintegy sanctionálta, az őt lázadónak kikiáltani még sem merészlő reactio mindaddig sokfélekép akadályozva érezé magát működésében. Álczáskodnia, ürügyeket, színleg törvényes alapot kellett keresnie, vagy kerületet tennie, hogy czéljára juthasson. István lemondásával minden akadály megszűnt; a reactio ezentúl tartózkodás nélkül intézheté működéseit. És még az napon több rendbeli kéziratot, rendeletet, nyilatkozványt iratott alá a király által, ki azokról, a mik történnek, fogalommal sem birt.

A kéziratok egyikében István főherczeg lemondása

nádori s helytartói tisztéről, — másikában az adatik tudtára Batthyáni Lajosnak, hogy az általa fölterjesztett miniszterium nem nyert megerősítést, és b. Vay Miklós van megbízva miniszterium alakitásával. Batthyáninak azonban meghagyatott, hogy tisztét mind addig folytassa, míg azt tőle Vay át nem veszi. A harmadik kézirat magyar fordításban szóról szóra következő : 1848. Szept. Királyi kéziratok.

„Kedves gróf Batthyáni! A belbéke megzavarásának mind nagyobbodó veszélye s azon szükség következtében, hogy a vérontás lehetőleg meggátoltassék, felhíva érzettem magamat, minden Magyarországban létező hadi testek főparancsnokságát gróf Lamberg Ferencz altábornagyomra ruházni. A mellékletben közlöm önnel ez iránti rendeletemet s azon nyilatkozványt, mely nevemben kibocsátandó. Bizom önben, hogy jó szándékú rendelkezéseimet minden erejéből gyámolítandja. Kelt Schönbrunnban 1848-ki szept. 26-kán. Ferdinánd m. k.“

A mellékletek egyike, a katonasághoz intézve, azt komolyan inti, térne vissza elhagyott zászlai alá; másika, a néphez szóló, következő tartalmú : Királyi manifestum.

„Kevés napokkal azelőtt magyarországi hű népeimnek tudtára adtam*), mennyire szívemen fekszik az országbeli

*) Értetik itt egy, szept. 22-kén Schönbrunnban kelt kir. nyilatkozat az ország népéhez, melynek tartalma következő: „Midőn a márcziusi törvényeket megerősítettem, tettem azt azon reményben, hogy a magyar igazgatás függetlensége a közös monarchia új elemét képezendi. Csalódtam. Azóta sok zavar támadt: a zsidók üldöztettek; egyesek birtokai s jogai megtámadtattak (?); a vagyonbátorság megingattatott (?). A kormány nemcsak nem orvosolta ezeket, hanem még azok közöl is némelyek, kiket koronám tanácsosai közé fölvettem, nevelték a zavart. A külországokba küldött képviselők, az olasz háború iránti országgyülési határozat, a papirpénz kibocsátása, az újonczozás törvénytelen megkezdése mind annyi sérelmei a királyi jogoknak, miket tűrni nem fogok. A horvátok és szerbek panaszait az országgyülés nemcsak nem orvosolta, de meg sem hallgatta. Szándékaim gyanúsitása merészeltetett. Az újonczok, bár a törvényt meg nem erősitém, kiállittattak; sőt zászlai alól a sorkatonaság is elcsábittatott. Mind ezek ellen királyi jogaim védelmére királyi

1848. Szept.

békességnek s törvényes rendnek visszaállitása. Fájdalom, hogy az állapot most már rosszabbá lett, s a polgári háború Magyarországban minden oldalról terjedésben van.

„Ezen veszedelmes állapotban s azon buzgó óhajtásom mellett, hogy a vérontás meggátoltassék s a féktelenség iszonyatosságai eltávoztassanak, elhatároztam magamat, gr. Lamberg Ferencz altábornagyot minden Magyarországban álló seregeim s bár mely nevezetű fegyveres csapatok főparancsnokságával felruházni és őt megbízni, hogy ezen fővezérséget nevemben mindjárt vegye át.

„Első feladatúl azt szabtam elébe, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön.... Magyarországi népeimtől kir. biztosom istápolását annál bizodalmasabban várom, mivel már a szükséges lépések arra nézve is munkába vétettek, hogy a viszálkodásoknak egy, minden részt kielégítő kiegyenlítése eszközöltessék, és összes birodalmam magyar és nem magyar országai közt azon teljes egyetértés vissaállíttassék, mely századok óta fennállott, és a pragmatica sanctio által biztosíttatott. Kelt fő- és székes városunkban, Bécsben, szept. 25-kén 1848-ban. Ferdinánd m. k."

Lamberg Ferencz kültése. Batthyáni véleménye a felől.

Gr. Lamberg, mint a fentebb elbeszéltekben láttuk, nem volt barátja a dolgok új rendének. Conservativ színezetű s e felett még katona is, egyátaljában nem pártolá az aprili törvények által végrehajtott reformot, s ennél fogva, bár Mészáros hadügyminiszter, mint maga vallja, „csaknem térden állva" kérte őt az elmúlt májusban, venne részt az ország hadügyeinek új rendű igazgatásában, azt kereken megtagadta. De mind a mellett is mivel magyar és hazafi volt, küldetését Batthyáni Lajos egész megelégedéssel fogadta, mint oly rendszabályt, melyet, saját szavai szerint, „egy jó genius eszközlött

hatalmammal fogok fellépni. Hiszem, az ország népe inkább fog bízni királya, mint a lázitók szavában, s nyugodtan várja el a rend helyreállitására czélzó intézkedéseimet." — E nyilatkozvány, melyet csak kivonatban közlénk, s mely, mint tartalma bizonyítja, csak denunciálni akarta a kormányt s az országgyülést a nép előtt, nyilvánosságra nem bocsáttatott.

ki számunkra.“ Ő Lamberg gróffal barátságos viszonyban állott; ismerte mérsékelt, higgadt és igazságos gondolkodásmódját; ismerte elveit s tudta, hogy a király szolgálata nem oltá ki benne a hazafiúi érzelmeket. Ő tehát bizton várta tőle, hogy mindenek előtt is Jellasics szörnyen rabló s pusztító hadát fogja visszaparancsolni, s a már különben megoldhatatlanokká bonyolódott viszályok békés kiegyenlítésére újabb tért s időt szerzend, és a hazát, ha némi áldozatokkal is, kiragadja a veszélyből, melybe azt a dynasztiával már-már elkerűlhetlennek látszott háború dönteni fogná. Mihelyt tehát a kéziratokat s nyilatkozványokat szept. 27-ke reggelén vette, számos, nála összegyűlt képviselők megegyeztével, rögtön Fehérvárra indúlt, hogy ott Lamberggel találkozzék, s őt működésében a törvényesség lehető megtartására bírja; mert nem kételkedett Batthyáni, hogy Lamberg a már csaknem szemben álló ellenséges hadak összeütközésének meggátlása végett mindenek előtt a táborokban fog megjelenni. 1848. Szept.

De a képviselők többsége nem osztozott Batthyáni véleményében a kir. kéziratok felett, melyeknek tartalma, Batthyáni hallgatása daczára, más indiscretiok következtében, hamar köztudomásra jutott. Harminczegy tag kivánatára, éjjeli tizenegy órakor tanácskozásra gyűlt össze a képviselők testülete. Madarász László, egyike a gyülést kivánó tagoknak, felolvasá a Lamberg kineveztetéséről Magyarország népeihez intézett nyilatkozványt s a katonasághoz szóló felhivást. Ekként a nyilatkozványok csak magán-úton jutottak a képviselőház elébe; mert Batthyáni, míg Lamberggel találkoznék, azok felett minden nyilvános tanácskozást mellőzni kivánván, csak azon leiratot közlé hivatalosan a házzal, mely neki b. Vay Miklós elnökminiszterré kineveztetését hozta volt tudomására. Madarász ennél fogva koholtnak s törvénytelennek kivánta a ház által bélyegeztetni mind a két nyilatkozványt; koholtnak: mert, úgymond, felteszi, mi a nyilatkozványban is mondatik, hogy a királynak hatalmában áll a polgári vérontást meggátolnia. Ámde a szerbek

1848. Szept. már hónapok óta mészárolják az ártatlan polgárokat; a király pedig, kiről az irat állítja, hogy a két sereg közt képes békét eszközölni, mind eddig fel nem szólalt : ezen irat szerint tehát a király volna a szerb tábor főnöke; mit a magyar királyról feltenni nem szabad. Törvénytelennek: mert nincs magyar miniszter által ellenjegyezve.

Utána Kossuth szólalt fel s röviden előadván körútja eredményeit, a tárgyhoz ekként szólott: „Gr. Lamberg Ferencznek miniszteri ellenjegyzés nélkül Magyarország hadseregei főparancsnokává neveztetése röviden annyi, mint a magyar alkotmány eltörűltetése. Ez igen ügyes fogás arra, hogy a hadsereg, mely a törvényesség és haza iránti hűség érzetétől lelkesűlve van, a győzedelem perczében állíttassék meg, midőn semmi árulással nem tudják megállítani; s kezére játszák egy parancsnoknak, kit miniszteri ellenjegyzés nélkül az alkotmány felforgatására neveztek ki. Ez a taktika; és mit akarnak vele? Meg van a felolvasott irományban: az ausztriai birodalomhoz tartozó magyar és egyéb tartományok egységét. Az első Magyarország alkotmányos kormányzatát akarja semmivé tenni; a második Magyarországot kitörűlni akarja a létező nemzetek sorából.“ Ezután egyetértésre s az alkotmány védelmét illető kötelesség teljesítésére intvén társait, egy határozat-javaslatot olvasott fel, mely a ház által el is fogadtatott s ekként hangzik:

A képviselők nyilatkozványa. „A nemzet képviselői a nemzethez és különösen a hadsereghez s mindennemű fegyveres csapatokhoz:

„A folyó évi pozsonyi országgyülésen alkotott III-dik t. cz. 3-dik pontjában ez foglaltatik:

„Ő felségének bár mily rendeletei, parancsolatai, határozatai, kinevezései csak úgy érvényesek, ha a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláiratnak.

„Ezt a király elfogadta, helyeselte, megerősítette s törvénybe igtatta ezen szavakkal:

„Mi I. Ferdinánd, isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven V-ik királya stb. stb. a fent-

érintett törvényeket és az azokban foglaltakat helyeseknek, kedveseknek s elfogadottaknak vallván, hozzájok királyi megegyezésünket s jóváhagyásunkat adtuk s azokat királyi hatalmunknál fogva elfogadtuk, helybenhagytuk, helyeseltük s megerősitettük, biztosítván a hű karokat és rendeket a felől, hogy minden a beiktatott törvényczikkelyekben foglaltakat mind mi magunk megtartjuk, mind pedig más hiveink által megtartatjuk stb. stb. Ferdinánd m. k. Batthyáni Lajos m. k. 1848. Szept.

„Igy szól a törvény, mely Magyarország kormányzatának törvényes önállását és felelősségét biztosítja.

„Ezen törvény szerint ő felségének, a királynak minden rendelete, parancsa, kinevezése, mely a Budapesten székelő miniszterek egyike által is aláirva nincs, érvénytelen, s az ily érvénytelen rendeletnek engedelmeskedni törvény- és alkotmánysértés.

„A nemzetnek ő felsége által országgyülésre egybehivott, s a nép által szabadon választott képviselői tehát megütközéssel tapasztalták, hogy ő felsége nevében Bécsből szeptember 25-éről miniszteri ellenjegyzés nélkül s Magyarország népeihez s a Magyarországban lévő hadsereghez intézett nyomtatott nyilatkozványok adattak ki, melyek szerint minden Magyarországban lévő seregek s akár minemű fegyverzett csapatok gróf Lamberg Ferencz tábornagy főparancsnoksága alá rendeltettek.

„És mivel ezen állitólagos rendelet a Budapesten székelő felelős magyar miniszter által aláirva nincs: az tehát az 1848-ki sarkalatos III-dik t. cz. szerint merőben érvénytelen.

„Mivel ő felsége, a királyi szavával szentesített ugyanazon 1848-ki III-dik t. cz. szerint a végrehajtó hatalmat nem máskép, mint csak a törvények értelmében független magyar miniszterium által gyakorolhatja;

„mivel ha miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott rendeletek által kormányoztatnék az ország s nem a felelős miniszterium útján kinevezett főparancsnok kezeibe adatnék az országban lévő hadsereg, ez annyit tenne, mint Magyarország

1848. Szept. önálló felelős kormányzatát megsemmisíteni, az ország alkotmányát felforgatni s a nemzet szabadságát elnyomni:

„ennél fogva a nemzet képviselői, azon kötelességtől indítva, melylyel az ország alkotmányának megőrzésére kötelesek, ezennel a fentebb érintett s miniszteri ellenjegyzés nélkül kelt állítólagos királyi rendeleteket, ha azok nem koholt irományok is, törvényteleneknek és érvényteleneknek nyilatkoztatják.

„Gróf Lamberg Ferenczet a Magyarországban lévő hadseregek és akár minemű fegyveres csapatok főparancsnokságától ezennel a törvény és alkotmány nevében eltiltják.

„Az országban lévő minden hadseregeknek s akár minemű fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, hadi és várparancsnokoknak, tiszteknek és fegyveres vitézeknek a törvény nevében parancsolják: hogy gr. Lamberg Ferenczet főparancsnoknak elfogadni, őt annak nézni és tekinteni, s neki, mint ilyennek, engedelmeskedni ne merészeljenek; hanem az ország törvényéhez és alkotmányához esküvel fogadott kötelességök szerint hívek maradjanak.

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy mind azon, akár polgári, akár katonai hatóság vagy hivatalnok, ki a fennérintett törvénytelen s alkotmányfelforgató állítólagos királyi rendelet sikerítéséhez vagy annak terjesztéséhez segédkezet nyújtana, magát az ország törvényes alkotmánya felforgatásának bűnében részesítené.

„A nemzet képviselői kinyilatkoztatják, hogy valamint magokat köteleseknek érzik az ország alkotmányának sértését hallgatólag el nem tűrni: úgy az ország alkotmányának csonkíttatlan megőrzését, az összes nemzet törvényszerűségétől megvárják.

„Ezen határozat a miniszterelnök és a képviselő-háznak honvédelmi bizottmánya által közhírré teendő; a legsebesebb úton minden hatóságoknak, különösen a pártütő és lázadó ellenség előtt álló vitéz hadseregnek és fegyveres csapatoknak megküldendő; melyeknek az alkotmányhoz való hűsé-

gétől a nemzet képviselői megvárják, hogy e szegény elárult magyar hazát az azt megtámadott fegyveres ellenségtől bátor győzedelemmel haladék nélkül megmentsék és megtisztítsák; s ezzel magokat a magyar haza és törvényes szabadság megmentőinek dicső nevére érdemesítsék. 1848. Szept.

„A miniszterelnöknek és a ház honvédelmi bizottmányának meghagyatik, hogy az ország védelmét s minden védelmi pontjait az alkotmány iránti hűségnek biztosítsák.

„Senki máskülönben az alkotmány felforgatása bűnének súlya alatt cselekedni ne merészeljen. — Kelt a képviselőháznak 1848-ki szept. 27-kén tartott törvényes ülésében. Aláirva: Ifjabb Pázmándy Dénes, elnök. Záborszky Alajos, jegyző."

Ezen okmány nyitja meg hosszú sorát azon elbizakodott, minden eszély és státusférfiúi tapintat nélkül készült okmányoknak, melyek ezentúl oly bőségesen sarjaztak fel közéletünk mezején. Ezen okmány által a törvényhozó test magát a királysággal nyilt ellenkezésbe helyezte, s nem tűntetés nélkül, a forradalom ösvényére lépett. Az udvart lehetetlen ugyan kimenteni a törvénysértés vádja alól; a miniszteri ellenjegyzés, bár csak formakérdés, kétségkivül minden felelős kormányú alkotmányok leglényegesb rendszabályai közé tartozik; e nélkül a fejedelem puszta önkényétől függ az alkotmány épsége s fennállása. De a mily súlyos volt ebben az udvar részéről az alkotmánysértés bűne, szintoly hibás, mert eszélytelen s tapintatlan volt országgyülésünk részéről ezen nyilatkozat. Nem az érzelem bűnös, melyből az származott: a képviselők kétségkivül hazafiúi s törvényhozói kötelességet akartak s véltek is teljesíteni; hanem a modor hibás, melyben ezt a válságos körülmények közt tették. A tiszta s emelkedett lelkű hazafinak, kit nem hiúság és nagyravágyás, hanem egyedül a honszeretet s hazafiúi hűség vezérel, ily válságos perczekben, ha valamiről, bizonyára az eszélyről nem szabad megfeledkeznie: egy elhamarkodott, eszélytelen lépés ilyenkor a haza végveszedelmét vonhatja maga után, melyet több

1848. Szept. tapintattal s mérséklettel tán még el lehetett volna háritani. És ha aztán az eszélytelenség miatt törvénybe sodortatott, hasztalan menti magát, hogy jogosan cselekedett s csak hazafiúi kötelességét teljesítette: főtörvény ilyenkor a haza üdve, főkötelesség a haza és alkotmány megmentése, mit épen az elbizakodott eszélytelenség, — s bár jogosan, de bizonyára könnyelműleg s ezért nem kevésbbé hibásan, veszélyeztet leginkább s leggyakrabban. Az állambölcseség nem azt kivánja a hazafias, tiszta lelkű törvényhozótól, hogy derűre borúra, időszerűleg s idétlenül csak a haza jogainak szentségét kiáltozza; hanem, hogy e jogokat a nehéz időkben is megőrizze. „A politika, a státustudomány, — mondá egykor Kossuth — az exigentiák tudománya.“ Való igaz; az eszély pedig mindenben és mindenkor a leglényegesb exigentia.

A hiba, mely ezen tapintatlan, elbizakodott nyilatkozvány által elkövettetett, főleg Kossuthot terheli. Őt a körútjában tartott heves szónoklatok egészen kiragadták azon kedélyhiggadtságból, melyet azoknak, kik a népek sorsára hatnak, soha sem szabad elveszteniök. A haza polgárainak az alföldi népes városokban az ő szavainak lángjától fellobogott lelkesedése, a számos ezernyi felkelő nép harczi zaja őt magát is oly harczias kedélyhangulatba hozta, hogy a nemzetet már daczolhatni hitte az udvar minden törvénytelen, alkotmánysértő rendeleteivel. S midőn e harczias hangulatban, körutjából megtérve, a képviselőház teremébe lépett, nem vélt jobbat tehetni, mint nyilt harczra hivni fel az udvari reactiót, mely eddig jobbára fondorlattal harczolt a nemzet ellen. Kossuth távollétében a képviselőház aligha mert volna tenni ily kihivó lépést; valamint hogy az ő befolyása nélkül a márcziusi napokban sem tette volna a rendek pozsonyi gyülése mind azt, mire az ő szónoklatai által ragadtatott. A felelős miniszteri kormány azon alakban, mint az márcziusban megalkottatott, leginkább az ő müve volt: ő tehát most is kötelességének tartá, annak sérelme miatt nyilt harczra kelni az udvarral. Alig hihető ugyan, hogy ő

be ne látta volna, miképen e nyilt kihivás oly lökést adand az ügyeknek, hogy a nemzeti alkotmány s önállósag kérdésének bonyolódott csomóját ezentúl csak karddal lehetend ketté vágni: ő azonban a harcz kimenetelének esélyeit nem igen fontolgatva, megelégedett avval, hogy mondhatá, miképen a felelet terhe a történendőkért nem a képviselőházra, mely a törvény mellett küzd, hanem azokra háruland, kik a királylyal a törvényt megszegették. 1848. Szept.

A határozat végrehajtása az elnökminiszter távollétében a honvédelmi bizottmánynak hagyatván meg, ez azt még azon éjjel útnak indítá a táborok felé. Kossuth ugyanis és pártfelei gyaníták, hogy Batthyáni Lamberg kineveztetését, mi még békés kiegyenlítésre vezethetne, helyesli s feladatában őt gyámolítandja; siettek tehát megelőzni minden lépést, melyet az elnökminiszter ezen irányban tehetne.

Batthyáni, mihelyt a táborba érkezett s Lamberg grófot ott nem találta, azt gyanítván, hogy elébb talán Jellasics táborába ment, gr. Bubna őrnagyot azonnal, még 27-ke éjén átküldé Jellasicshoz, ki a mult napon, hadaink folytonos visszavonulása következtében akadálytalanúl vonúlt be Székesfehérvárba. Bubna utasítása abból állott, hogy Lamberget, ha a horvát táborban van, tüstént hívja meg találkozóra Batthyánival; Jellasicsnak pedig mutatná elő a királyi nyilatkozványt, és szólítaná fel őt, hagyna fel, a nyilatkozvány értelmében, Lamberg megérkeztéig, minden ellenséges lépéssel. Jellasics azonban oly válaszszal bocsátá őt vissza, hogy a kir. nyilatkozványt hitelesnek nem tartja; arra tehát semmit sem hajtand. Sikerűlt mindazáltal Bubnának, ki Batthyáni nyilatkozataiból tudta, hogy Lambergnek rövid időn meg kell érkeznie, a bántól egy napi fegyverszünetet kieszközleni.

Mire Bubna a magyar táborba visszatért, azon képviselők is megérkeztek, kik a ház határozatának végrehajtásával voltak megbízva. Ők azt a seregben mindjárt kihirdettetni akarták; Batthyáni azonban kijelenté nekik, hogy ő a határzatot nemcsak olyannak tekinti, mint a mely által a ház ő iránta

1848. Szept. bizalmatlanságot nyilvánított, hanem a seregre nézve is veszélyesnek tartja; miért is, ha azt, megbízatásuk szerint, kihirdetni akarják, ő kezeit mossa, s abban résztvenni nem akar. A képviselők ezután haditanácsot tartottak, s a tiszti kar nyilatkozataiból magok is meggyőződtek a kihirdetés veszélyességéről; minél fogva annál is inkább elálltak a kihirdetéstől, minthogy az összes tisztikar kijelentette, s becsületszavára igérte, hogy ha Jellasics a manifestumnak nem hódol, s őket a fegyverszünet letelte után megtámadja, fegyvereiket addig le nem teszik, míg seregéből csak egy ember is tapodja a haza földjét.

A fővárosban ez alatt a kir. leiratok s nyilatkozványok nagy izgatottságot okoztak, melyet a háznak azok ellen alkotott határozata még inkább növelt. Szept. 28-kán, már reggeltől kezdve, puskákkal, kardokkal, kaszákkal fegyverzett csoportok lepték el az utczákat. Majd híre futott, hogy Vasváry Pál, futárként érkezett meg a táborból, azon tudósitást hozván magával, hogy Jellasics mind előbbre halad; mi az izgatottságot még inkább felfokozta. Tetőpontjára hágott ez, midőn híre terjedt, hogy Lamberg — ki a ház határzata után a tömegtől már honárulónak tartatott, Budán van; azt védelmi állapotba helyezi; a bástyákra Pest felé ágyukat vonat fel s több efféle. Egy csapat, különfélekép fölfegyverkezve, azonnal Budára sietett, hogy önszemeivel lássa, valók-e a hirek? Útközben azt hallván, hogy Lamberg Hrabovszky altábornagynál van, annak lakára tört; mivel pedig a keresettet nem találták, magát Hrabovszkyt támadták meg, kit aztán csak néhány népszerű férfiú mentett meg a bántalmaktól.

Lamberg gróf valóban még a múlt éjjel megérkezett Budára, s értesűlvén, hogy Batthyáni Lajos nincs a fővárosban, a katonai hatóságokkal tette magát érintkezésbe. Értesült-e más nap a képviselőház múlt éji határozatáról, bizonytalan. Dél után, két óra tájban, hihetőleg a királyi helytartóvá nevezett Majláth György országbiróval szándékozván küldetése felől értekezni, több rendű királyi rendelettel zsebében bérkocsira ült s Pestre indúlt.

A városban szárnyaló különféle ingerlő hírek által dühében mind féktelenebbé vált nép egy csoportja épen a hídon tolongott keresztül, Lamberget Budán felkeresendő, midőn ez bérkocsijában a hídon haladt. A csoport egy része vad dühhel ekeklé: „Még ma megöljük, még ma megöljük az árulót.“ Mások kardjaikat s kaszáikat villogtatták s köszörülték a kövezeten. A hídon szemközt találkoznak Ürményi Ferencz koronaőr szekerével, s benne Lamberget gyanítván ülni, megállíták; de Ürményire ráismervén, őt bántalom nélkül bocsáták el. 1848. Szept.

A csoport pár percz múlva Lamberg kocsijával találkozék, s azt megállitván, a bennülőt kilétéről kérdezé. Ez, gyanútlanúl-e vagy szándékosan, — ki tudná megmondani? Lamberg altábornagynak vallá magát; mire a népet ellentállhatatlan dühösség szállotta meg a férfiút látva maga előtt, kit a végre hisz vala jöttnek, hogy az alkotmányt megsemmisítse. Lamberg, alighogy kimondá a maga nevét, egy szúrással nyakán nyomban megsebesíttetett s kocsijából kirántatott. A megtámadott e közben kéré a dühöngőket, engednék őt Kossuthtal szólani, vagy a képviselőházba mehetni. Néhányan, a már ömlő vértől megborzadva, őt oltalmazni akarván, „vigyük őt“ kiáltának, „fogságba, majd aztán számolhatunk vele!“ Hasztalan: a dühében vakká lett nép boszúját semmi sem vala képes visszatartóztatni; Lamberg kevés perczek alatt sebektől borítva vérében fürdött. Holtteste mintegy diadalmenetben a Károly-kaszárnyába hurczoltatott; honnan estve, a hatóság parancsára, kórházba vitetvén, más nap csöndben temettetett el. Néhányan a zsebében talált irományokkal a képviselők házába siettek, hol épen ülés tartatott. Lamberg meggyilkoltatása.

A képviselőház iszonyodva értesűlt a gyilkos merényről; s arra roszalását azonnal kimondván, a városi hatóságot felszólitá, intézne rögtön vizsgálatot a tény elkövetői ellen.

A csoportozás és zajlongás még a következő napon is tartott, s a csaknem óránként változó, nyugtalanító hírekben újabb és újabb tápot nyert. Majd annak futott híre, hogy a

1848. Szept. koronát titokban elorzani szándékoznának; — minek következtében a honvédelmi bizottmány, a nép lecsöndesítése végett, jónak látá, azt Ürményi Ferencz koronaőr közbejöttével egy választmány által megtekinteni. Majd ismét azon hír verte fel a város nyugalmát, hogy Lamberg seregei hajókon szállíttatnak le a Dunán; mire néhány üres hajó megérkezte szolgált okúl.

A honvédelmi bizottmány.

E zavargások annál nagyobb aggodalmat keltettek a képviselőházban, mivel az elnökminiszter távollétében tulajdonkép semmi kormányhatalom nem létezett a fővárosban; a városi hatóság pedig gyönge, tekintélytelen volt a rendet fentartani. A képviselőház e körülmények közt nem vélt jobbat tehetni, mint, Kossuth indítványa szerint, ideiglen a honvédelmi bizottmányra ruházni az egész kormányhatalmat.

E bizottmánynak, mely ezentúl a kormányhatalmat egész terjedelmében gyakorolva, főtényezőjévé lett a bekövetkezett korszak történelmének, első eredete igen szerény; a kormányzásban semmi része sem volt. Származása azon időre esik, midőn Batthyáni az elnökminiszterséget, a képviselőház sürgető kérelmére, s a király megbiztából, tovább is folytatni hajlandónak nyilatkozott. Ő azontúl egymaga hordván az egész kormányzás terhét, nagy elfoglaltsága miatt a közügyekkel ritkábban jelenhetett meg a képviselőházban. A ház azonban, melynek e szerint nem volt kit interpellálnia a felmerűlt események felett, ezekről mégis kivánt hallani némi felvilágositást; mert a mint belebb nyumoló horvátokról, a szerbek ellen működő bácsi táborból, a Hurbán által felbujtott felsővidéki tót megyékből, sőt már Erdélyből is, épen e napokban, mind aggasztóbb hírek érkezének. A képviselőház tehát, ezekről hiteles tudósitásokat óhajtván hallani, egy zárt tanácskozmányból hat tagját, névszerint Kossuthot, az erdélyi Pálffy Jánost, Nyáryt, Patayt, Zsemberyt és Madarász Lászlót, avval bízta meg, hogy midőn szükségesnek látják, az elnökminiszternél megjelenvén, a haza állapotáról s különösen a hadi eseményekről, és az ellenség visszanyomására tett

intézkedésekről magoknak kellő tudomást szerezzenek, azokról aztán a házat is értesítendők, s azt ekként a kormánynyal folytonos összeköttetésben tartandók. A képviselőház e példáját azután a felsőház is követte, s a maga részéről b. Prényi Zsigmond alelnököt, gr. Eszterházy Mihályt és b. Jósika Miklóst nevezte ki a bizottmány tagjaivá. 1848. Szept.

Kossuth azonban sokkal inkább szerette a hatalmat, mint sem hogy mindjárt kezdetben nem ügyekezett volna e bizottmányt s vele együtt önmagát is nem tenni annak osztályrészesévé. Szept. 22-kén ennél fogva kérdést intézett a házban megjelent elnökminiszterhez: nem érzi-e annak szükségét, hogy a képviselőház az ország védelmében és kormányzásában neki valamely rendkivüli segedelmet nyújtson? Ha igen, úgy kivánja, hogy vagy a miniszterjelöltek foglalják el helyeiket; vagy a ház adjon a miniszter mellé egy bizottmányt segédül; mert a haza sorsát nem lehet átengedni ama lehetetlenségnek, hogy egy ember mindent jól végezzen.

Batthyáni eleve is tudván, hogy e bizottmány nem lenne más, mint ama hat tagból álló, mely Kossuthot is magában foglalja s eddig közte és a ház közt kapcsul szolgált, egyátaljában nem akarta magát a tőle oly különböző elvű kormánysegédek által gátoltatni kitűzött irányában: azt válaszolá tehát, hogy ha a háznak benne bizodalma van, elég erőt érez magában segédek nélkül is ellátni a kormányügyeket. Utóbb azonban, a veszély növekedtével, önként több ízben magához hívatá a bizottmányt, vele a haza védelméről tanácskozandó. A bizottmány ennél fogva *honvédelmi bizottmánynak* kezd vala neveztetni.

Midőn az elnökminiszter szept. 27-kén a fehérvári táborba utazott, a képviselőház, nehogy a rend a mind forrongóbbá lett fővárosban megzavartassék, ideiglen e bizottmányt ruházta fel a kormányzás hatalmával; és hogy az a miniszterium eddigi intézkedéseinek mindenben teljes ismeretére juthasson, a miniszteriumok statustitkárait is a bizottmány tagjaivá nevezte ki. A hadügyminiszterium státus-

1848. Szept. titkára helyett azonban maga a bácskai táborból megtért Mészáros tábornok lett annak tagjává. De a bizottmány mindjárt a következő napon, Lamberg sajnálatos halála napján, nehézségekkel találkozott; a hatóságok részéről nem tapasztalá azon feltétlen, gyors engedelmességet, melyet a kormány, kivált ily időkben, nem nélkülözhet. A képviselőház tehát szigorún meghagyta a városi hatóságoknak, hogy ezentúl mindenben a honvédelmi bizottmány rendeleteihez alkalmazzák magokat.

A honvédelmi bizottmány azonban, midőn Lamberg meggyilkoltatása után a zavart a fővárosban növekedni látná, a meddig csak lehet Batthyánit is megmarasztalni óhajtá a kormány élén. És ezért, mivel méltán attól tarthatott, hogy ő a történtek után tüstént lelép, midőn Lamberg szomorú sorsát tudtára adta, egyszersmind buzgó kérelmet intéz vala hozzá, hogy a kormány vezetése végett térne vissza mennél elébb a fővárosba.

„A legőszintébb indulattal kérjük — így szól egyebek közt e levél — és kérjük a hazának szent nevére, kérjük elnök úrnak előttünk mind ekkorig még fényben álló hazafiúi érzetének szentségére: ne hagyja kormány nélkül elárvúlt és minden oldalról árúlással és pártütéssel körülvett hazánkat. Sőt, kérjük, méltóztassék sietni körünkbe, a képviselőház körébe, intézni legnagyobb, legkétségesebb perczeiben az ügyeket, melyek sorsunk felett határozhatnak, s kormány nélkül mégis elintézetlenül vannak.

„Azon ponton állunk, hol egyedül elnök gróf úr tarthatja meg a hazát a legalitás terén. S azért ismételve kérjük, tartsa meg a kormányt s méltóztassék jőni. Ha elnök gróf úr a kormányt most letenné, az egyik ostromállapot a másikat, az egyik provisorius kormány a másikat követendi: mind ezeket pedig egy nagy sír, melyben a halott a kivívott szabadság légében üdűlni kezdett szegény nemzetünk leend.

„Elnök gróf úr a márcziusi diadal főhőse. Mi hiszszük erősen és bízunk erősen elnök gróf úr hazája iránti szere-

tetének őszinteségében, hogy a százados iga után még szabadon lélekzeni is alig megtanult nemzetet veszni nem hagyandja. 1848. Szept.

„Tehát ismét és ismét kérjük elnök gróf urat, méltóztassék sietni, mert ha egyszer a nép dühe veszi át a hatalmat, akkor minden veszve van. Ez titok, egyedül s kizárólag elnök gróf úr által tudható.

„Kelt Budapesten szeptember 28-kán 1848-ban. (Aláirva) Kossuth Lajos s. k.“

Lamberg meggyilkoltatásának híre villámcsapásként hatott Batthyánira, ki épen visszatérőben vala a fővárosba. E gyilkos tényben egy csapással megsemmisítve fájlalá minden terveit, melyeket hazája megmentésére, a meggyőzhetetlen nehézségek közt is oly szivós kitartással ápolt erélyes lelkében. De „ez minden számitásain kivül esett“ — vallá később önmaga a védiratban.

A honvédelmi bizottmány, idézett levelével egyszersmind azon hozzá intézett kéziratokat is megküldé neki, melyek a szerencsétlen Lambergnél találtattak. Ezek egyikében Batthyáni Majláth György országbirónak a lemondott István főherczeg helyébe királyi helytartóvá kineveztetéséről értesíttetik. Másika egész terjedelmében így szóla:

Majláth György kir. helytartóvá neveztetése: az országgyülés elhalasztása.

„Kedves gróf Batthyáni! Ide kapcsolva küldök önnek egy, Majláth György országbiróhoz intézett rendeletet, mely által ő a királyi helytartói tiszt ideiglenes viselésével megbízatik; továbbá egy leiratot az országgyüléshez, mely által ez deczember 1-ső napjáig elhalasztatik. Meghagyom önnek, hogy mind e két rendeletet ellenjegyezze s azoknak végrehajtására a szükséges lépéseket megtegye, és engem azoknak eredményéről minden esetre haladék nélkül tudósítson.

„Az ország jelen állapota bizonyosan önt is meggyőzendi annak szükségéről, miszerint az országgyülést el kell halasztani. És midőn önnek azon biztosítást adom, hogy Magyarországomnak épségét s törvényes szabadságát fentartani erősen eltökélve vagyok, számolok önre, hogy minden

1848. Szept. arra vezető rendszabályaimat gyámolítandja. Kelt Schönbrunnban 1848-ki szeptember 26-kán. Ferdinánd s. k."

Bár mily hizelgő lehetett is Batthyáni önérzetének a honvédelmi bizottmány levele; s bár mennyire óhajtá is Budapesten elejét venni az anarchiának és a forradalomnak: ezen kir. kéziratok vétele után ő magát másutt szükségesebbnek látta, mint a fővárosban; különben sem kételkedvén, hogy Kossuth szava birand ott annyi tekintélylyel, hogy az anarchia kitörése meggátoltassék. E levelek vételekor már útban lévén a főváros felé, azok olvasta után rögtön visszatért a magyar s onnan a horvát táborba, ott személyesen szólandó Jellasicscsal. Czélja az volt, hogy a kir. kéziratok előmutatása által, melyeket a bán a mult napon gróf Búbna őrnagy előtt koholtaknak állított, meggyőzze őt azoknak hitelességéről s a királynak azon akaratáról, mely szerint a viszályokat nem fegyverrel, hanem békésen kivánja kiegyenlíteni; s hogy ennél fogva, miután Lamberg gróf már nincs életben, amaz akaratával egyezőleg, kétségkivül más valakit bízand meg helyette a béke helyreállitásával: mind ezek által pedig Jellasicsot reábirja, hogy seregével az országból kivonúljon, vagy legalább, a király újabb rendeletének vételéig, ellenséges lépéseit függeszsze fel.

Jellasics, látván a kir. kéziratokat, azoknak hitelességét többé nem tagadhatta ugyan; de minthogy eddig is nem a király, hanem a dynasztia más tagjainak s Latour hadügyminiszternek rendeletei szerint intézé lépteit, ezektől pedig semmi újabb utasítást nem vett: most sem lőn hajlandó magát a kir. kéziratok s manifestumokhoz alkalmazni. Beszéd közben Batthyáni felszólitá őt, mutatná elő ő felsége irott rendeletét az országba való betörésre; mit azonban ő, miután ily rendeletet magától a királytól csakugyan nem vett, természetesen nem volt képes teljesíteni.

Batthyáni látván, hogy a bánt fegyverszünetre nem birhatja, a tábort azonnal elhagyá: de nem Pestre, hanem Bécsbe sietett, hogy, ha még a történtek után egyátaljában

lehet, a vészfölleget hazája egéről elszéleszsze; mit is a honvédelmi bizottmánynak még elindúlta előtt tudtára adott. 1848. Szept.

Távozta után a táborból az ellenséges hadak összeütközését minden óra közelebb hozta. Szept. 26-kán, midőn Jellasics a maga seregével Székesfehérvárba benyomult, a magyar hadak Velenczén táborozának, Fehérvártól mintegy másfél órányira; előőrsei pedig az országuton Pákozdig czirkálának. Seregünk, mely Keszthelynél még csak öt-hat ezer rendes katonából és honvédből állott, ekkor már mintegy tizenötezerre szaporodott a naponként érkező, jobbára ugyan újoncz, de jól fegyverzett honvédek és nemzetőrök által. Tüzéreink száma is, Makk főhadnagy buzgó betanítása következtében, azon keveseken felül, kik a régiek közől a haza ügyéhez hívek maradtanak, megütötte az ezeret. Az akkori zavaros viszonyok megitélhetése végett méltó megemlíteni, hogy a többnyire németekből és csehekből álló cs. kir. V-dik számú tüzérezred egy osztálya nálunk, más osztálya az ellenség táborában szolgált. E többé kevesbbé rendes katonaságot több ezernyi kaszával fegyverzett, fölkelő nép gyámolítá működéseiben. Nehogy Jellasics valamely hadosztálya a Csepel szigetén keresztül a fővárost meglephesse, Görgey Arthur őrnagy néhány ezer, jobbára tiszavidéki fölkelt néppel e sziget védelmére rendeltetett.

Előkészületek az ütközetre.

Jellasics Batthyánival végbement találkozása után is el lévén határozva, fegyverrel törni magának utat Budapestre, szeptember 28-kán Fligelli őrnagyot a magyar tábor, s a mennyire lehet, a főváros készületeinek kikémlelésére küldötte ki. Fligelli azonban Martonvásáron elfogatván, másnap hadi foglyúl Budára vitetett. Maga Jellasics szeptember 28-kán erőszakolt szemlét intéztetett táborunk ellen.

Móga altábornagy ez alatt, mint mondá, Martonvásár vidéke kedvezőbb lévén ütközetre, Sukorót is feladni szándékozott, s hadainak egy részét már meg is indította Martonvásár felé, midőn Ludvigh János és Repeczky Ferencz képviselők a főhadi szállásra érkeztek. Az ország-

1848. Szept. gyülés, értesülvén, hogy seregünk Fehérvárról is visszavonúl, országos biztosokúl s azon végzéssel küldé őket a táborba, hogy a vezért valahára ütközet elfogadására birják. A biztosok azonnal hadi tanácsot hívtak össze a sukorói templomba, melyre a még ott lévő Batthyáni is megjelent. Ludvigh az országgyülés végzését felolvasván, mondá, hogy az ország megvárja a vitéz hadseregtől, hogy ne a pesti, hanem a zágrábi utat mutassa meg az ellenségnek. Ő társával csak akkor hagyja el a tábort, midőn az ország képviselőinek végzése foganatba lesz véve. Szóltak aztán többen igen különböző értelemben. Vasváry és Petőfy a képviselők ellen keltek ki, kik a táborba jövén, a legénységet a tisztek ellen lázitják. A Perczel testvérek, Mór és Miklós ellenben a sárgafekete tiszteket gáncsolák, őket még a hazaáruló czímtől sem kimélvén. Erre Móga, kardját leoldván a biztosok előtt kijelenti, hogy a vezérségről ezennel lemond. Példáját Kiss Ernő, Bubna s többen mások nagy ingerűltséggel követik. A két Perczel viszont a zajt túlhaladva kiáltja : „el kell fogadni a lemondást, hogy a hadsereg tisztuljon meg valahára a sárgafekete mételytől!“

Már-már kardra készüle kerűlni a dolog, midőn végre Batthyáni, ki a pesti események miatt boszús, aggódó, eddig némán nézte a viszályt, egész tekintélyével közbelépett. Szavára Móga visszavette az asztalra dobott kardját. Ludvigh, látván a fordulatot, felkéri Mógát, tegyen rendeletet a hadsereg harczi rendbe felállitására; s minden félreértések kikerűlése végett nyilatkoztassa ki napi parancsban, hogy a sereg jelen állásában meg fog ütközni. A tisztek végre engedtek s kijelentették, hogy Jellasicsnak útját állják, s ha általa megtámadtatnak, készek megütközni. Úgy lőn.

Más nap, szept. 29-kén, Jellasics már hajnalban megkezdeté előőrsei által a csatározást. Móga, politikai okoknál fogva is, bevárni akarván, hogy a bán kezdje a támadást, szigorú parancsot bocsáta ki a megelőző napon, hogy bár mi közel jön is az ellenség, a mieink mind addig nyugton

maradjanak, míg tényleg meg nem támadtatnak. Az első lövés tehát ezen napon is a horvátok részéről történt. 1848. Szept.

Az előőrsi csatározás néhány óráig nagy tűzzel folyt. Tizenegy óra tájban Móga azon reményben, hogy az ellenségtől tömegesen fog megtámadtatni, az előőrséget visszavonta. Mert bár az ellenség, számra nézve, majdnem kétszerte meghaladta rendes újoncz seregünket; de miután mind a tisztekben, mind a közvitézekben nagy harczvágyat észlelt, a győzedelemre bizodalommal számított. Hadaink a Velencze tava mellett fekvő Sukoró helységnél, az országút mind a két oldalán voltak csatarendben felállítva. A megkerűltetés meggátlása végett egy osztály lovas Pátka helységnél, a tartalékdandár pedig hasonló czélból Velencze táján, a Velenczető Dunára néző oldalán helyeztetett el. A sukorói ütközet.

Fővezérünk sejtelme teljesedett. Alig huzódtak hátra előőrseink, Jellasics azonnal egész erejével megtámadta seregünket. A támadás legerősebb volt jobb szárnyunkon, mely ellen az ellenség öt zászlóalja s egy ütege működött. A Waza- s Erneszt-féle zászlóaljaink, Ivánka őrnagy önkénteseinek egy része, a Miklós-huszárok egy osztálya s a tolnai nemzetőrség azonban, mik e szárnyunkat képezék, három órai tüzelés után visszaverték az ellenséget. Visszaűzetett utóbb azon csapat is, mely Lovas-Berény tájáról jobb szárnyunkat megkerűlni szándékozott.

E közben a középponton is élén ágyuzás kezdődött, melyet részünkről jobbára újoncz tüzéreink három ütegből oly sükerrel intézének, hogy az ellenség derekának ágyúi két óra múlva elnémíttattak. Az ellenség ezután összes lovasságával, melynek főerejét a Dráva mellett hozzápártolt Hardeggvasasok s Kress-könnyűlovasok képezték, és gyalogságának is több rohamcsapataival támadta meg seregünk derekát. Fiatal tüzéreink azonban egy üteg ágyúval egy alkalmas fektű dombra siettek, s onnan oly pusztítást tőnek az ellenség soraiban, hogy az, öt sükeretlen roham után, bátorságát vesztvén, rendetlenül vonúlt vissza.

1848. Szept. Esti öt óra tájban az ellenség az egész harczvonalon odahagyta a csatatért s Pákozdra hátrált. A győzedelem dicsősége leginkább a Waza-zászlóaljat, a tolnai nemzetőrséget, Ivánka önkénteseit, az 1-ső honvédzászlóaljat s a borsodi önkénteseket, mindenek felett pedig fiatal tüzérségünket illeti, mely döntőleg hatott a harcz kimenetelére. Egyesek közől leginkább Kohlmann százados, mint vezérkari főnök, ki a csatarendet készité, az idegen Holtsche vezérőrnagy, Kiss Ernő ezredes, Anacker őrnagy és Makk tüzér-főhadnagy érdemlék ki a haza háláját. Az ellenség veszteségét Móga altábornagy holtakban és sebesekben legalább százra, részünkről hét halottra és harminczhét sebesültre számította. Más tudósitások szerint az ellenség vesztesége sokkal többre ment. Annyi bizonyos, hogy egyedül a fehérvári kórházba 102 súlyosan sebesűlt, köztük hat tiszt vitetett be. Hogy az ütközetnek döntőbb nem lett eredménye, oka leginkább abban feküdt, hogy az akadályokkal behintett tér lovasságunk kellő használatát nem engedte meg. A visszavonuló ellenség üldözését pedig Móga azon tekintetből nem rendelte meg, mivel nem feledheté, hogy az mint ellenség sem szűnt meg cs. kir. sereg lenni; miért is megelégedett annak visszaverésével.

A képviselő ház a győzedelemről a vezér által értesíttetvén, a seregnek és vezérének, valamint a magokat kitűntetett egyeseknek is hazafiúi köszönetet, Kohlmann századosnak a felett 500 darab aranyat szavazott meg.

Móga altábornagy, nehogy a visszanyomott ellenség, más kisérletet tévén, Bicske felé vegye útját, és seregünk háta mögött lepje meg a fővárost, a bekövetkezett estvén hajtatá végre elébbi szándokát: hadait Martonvásárra, Velenczétől mintegy másfél órányira vezette; hol nemcsak igen erős fekvést foglalhatott el, hanem a fővárost is minden hadi csel ellen biztosíthatta.

Bár az ütközet eredménye katonai szempontból figyelemre is alig méltó; de nagy volt annak hatása erkölcsi tekin-

tetben jobbára újoncz seregünkre. Ez a csatatért ekként első megütközése alkalmával is diadalmasan megtartván, önérzetében, bátorságában, harczvágyában felette növekedett. A mennyire emelkedett pedig a magyar sereg erkölcsi ereje: annyira elbátortalanúlt az ellenségnek kivált közlegénysége. A horvát seregnek eleitől fogva nem volt jó kedve s harczvágya. Míg a mi vitézeinket hazaszeretet lelkesíté, s az igazságtalanúl megtámadott s pusztított haza sérelme boszúra tüzelte: az ellenség legénységét csak kényszerítés hozta a magyar földre. Kivált a fölkelt horvát nép, mihelyt zsákmánynyal megtelt, s részünkről komoly ellentállást tapasztalt, szívesebben menekűlt volna vissza hazájába, mint jött Pest felé. És, ha a különféle híreknek hitelt lehet adni, Jellasics hátulról puska- és kartácstűzzel kergette kedvetlen embereit az ütközetre. Mi a horvát sereg tisztjeit illeti: ezekben, minthogy bennünket teljesen készületleneknek tartottak s ennél fogva erélyesebb ellentállást nem vártak, eleinte oly nagy volt a tűz s a győzedelem reménye, oly megvető lenézéssel vélekedtek a magyar seregről, hogy, miként az elfogott levelek tanúsítják, egyenesen Pestre utasíttatták az oktober 1-seje után hozzájok intézendő leveleket. De egészen megváltozott véleményök a sukorói ütközet után: az elbizottságot levertség, bátortalanság s azon meggyőződés váltotta fel, hogy bár seregök számra nagyobb, egy újabb ütközetben tökéletes megveretetés veszedelmének tennék ki magokat. Ennek következései pedig annál fenyegetőbb színben mutatkozának szemeik előtt, minthogy a rablások által felingerelt nép hátok mögött mindenfelé tömegesen felkelt, a magyar tábort pedig naponként újdon érkezett csapatok szaporíták. 1848. Szept.

E tekintetek, e félelmek az elébb annyira elbizakodott bánt és tiszti karát egy oly terv végrehajtására birták, mely a katonai becsületen csorbát szokott ejteni. Szept. 30-kán Jellasics követeket külde a magyar táborba, s ki az ütközet előtt Batthyáni legfontosabb előterjesztéseire sem volt hajlandó az ellenségeskedést néhány napra, míg Bécsből újabb Háromnapi fegyverszünet.

1848. Okt. hír s rendelet érkeznék, felfüggeszteni, most maga kért három napi fegyverszünetet.

Vezéreinknek a seregünkben félreismerhetlen lelkesedés és harczvágy biztos reményt nyújtott ugyan a győzedelemre egy újabb ütközet esetében: azon tekintet mindazáltal, hogy felkelt népünket az ellenség rablásainak meggátlása végett nagy téren kell vala szétszórnia, s ennek következtében az ütközetben működhető seregünket az ellenség számra nézve jóval meghaladta: Móga altábornagy tiszti karával és a kormánybiztosokkal tartott tanácskozmány után annál inkább elfogadandónak vélte a kért fegyverszünetet, minthogy bizonyos vala, miképen táborunk három nap alatt a naponként érkező újabb csapatok által megszaporodva, számra nézve is egyenlő lesz az ellenségével. A fegyverszünet tehát a szokott szabályok szerint s azon feltétel alatt, hogy annak lefolytáig táborhelyén mind a két sereg nyugton maradjon, megköttetett. A határok, melyekig a seregeknek terjeszkedniök szabad kitűzettek, s a fegyverszünet lefolytának határideje október 3-kai esti hat órára határoztatott. Az okmányok ekként mind a két részről aláiratván, kicseréltettek.

A mieink nem is sejtve, mi történik az ellenség táborában, a három napot a sereg szaporítására használták fel. A fővárosban a hatósággal számos egyesek vetélkedtek a buzgalomban. Népgyülések tartattak s azok folytában önkéntes csapatok alakúltak s mentek azonnal a táborba. Magok a képviselők egy része is vadászszázadot képezett. Oktober 1-jén a városi hatóság az egész nemzetőrséget mozgóvá tévén, a kormány rendelkezése alá helyezte; ezen felül pedig tömeges felkelést rendelvén, minden fegyverfoghatót kiállani parancsolt a város védelmére. A boltok, műhelyek bezárattak; az iparűző s kereskedelmi osztály tömegesen fegyvert ragadt: a város valóságos táborhelylyé változott. Még a zsidók is, kiket a polgárság a nemzetőrségben elébb nem tűrt maga mellett, e sérelmök daczára is külön, csaknem ezerre menő zászlóaljat gyűjtöttek keblökben. A nők férjeiket, az anyák

fiaikat buzdíták s fegyverzék; a ki magát netalán kivonni akarta volna, a nyilvános gúnyt, meggyaláztatást polgártársai részéről nem kerülhette el. 1848. Okt.

A lelkesedés még a városban lakó idegeneket is átvillanyozta; a francziák mintegy százan, egy legiót képeztek; egy mást a lengyelek állítottak.

Ugyanezen napok alatt a vidékről számos felkelő nép ment keresztül a fővároson. Még a távol Szepes, Sáros, Gömör, stb. megyékből is érkeztek önkéntesek. E napokban haladt át Pesten, komoly csatadalt énekelve háromezer termetes czeglédi önkéntes, s az erős gömöri zászlóalj; megérkeztek Nógrádnak harczvágyó, fegyverért sóvárgó újonczai is stb.

A lelkesedés ezen kivül még más módon is nyilatkozott. A lakosság, felszólíttatván a hatóság által, küldene élelemszereiből, ki mi tőle telik, a tábor ellátására, oly tömérdek mennyiségét szállított mindennemű élelmi szerekből a táborba, hogy azt seregünk nemcsak fel nem emészthette, hanem annak távozta után Martonvásárról, a küldemények nagy részét köz árverésen kellett eladni.

Zichy Ödön gróf kivégeztetése.

E hadi készületek közt október 2-kán azon szomorú hír lepte meg a fővárost, hogy gróf Zichy Ödön az ellenséggel való czimboráláson rajtakapatván, elfogatott s Görgey Arthur őrnagy által Csepel szigetén, hadi törvényszék itélete következtében, felakasztatott. Hiteles tudósitások szerint Zichy, mióta a horvát sereg Fehérvárra bevonúlt, szüntelen Jellasics és tisztjei körül forgott, gyűléseikben részt vett, mind maga, mind emberei által a nép közt Jellasics-féle s más lázitó nyilatkozatokat osztott szét. Hír szerint általa látta el Latour, bécsi hadügyminiszter, pénzel is a horvát bánt. Kálozdi jószágán háza megmotoztatván, mintegy 400 fegyver, 50 pisztoly s árulásának több más bizonyítványai fedeztettek fel; miknél fogva a hadi törvényszék itélete rajta október 1-jén Ujfalun végre is hajtatott.

Görgey Arth. első föltűnése.

Görgey Arthur ezen szigorú eljárás által vonta magára először a köz figyelmet. Annyi árulás után, mennyi a hazán

1848. Okt. elkövettetett, egy árulásról vádolt egyén kérlelhetetlen s megvesztegethetlen biráját annál hangosabban magasztalá a tüzesebb hazafiak tömege, minthogy ezen egyéniség az ország főrendi osztályához tartozott, s már a mult évek alatt is gyűlöltetett a Fehér megye gyülésein lefolyt reformharczokban, kivált a közös adózás kérdésében, nyilvánított reformellenes véleményei s korteskedései miatt. Görgeyről, e tettén kivül, most még csak annyit tudott a közönség, hogy ő Szepes megyei, szegény de ősnemes családból származott; előbb több évig mint kir. testőr, utóbb a cs. kir. seregben mint hadnagy szolgált; hol azonban magának pályát nyitni nem remélvén, a katonaságból egy év előtt kilépett, s a vegytan mívelésére fordítván erejét, a prágai egyetemnél, de siker nélkül, a vegytani tanszékért pályázott. Szeptember elején szolgálatát a kormánynak felajánlván őrnagygyá neveztetett, és Szolnokon a tiszavidéki újonczok szervezésével bizatott meg. A Zichy Ödön ellen végrehajtott itélet Görgeyben a semmi tekintet által meg nem hajtható, semmi igéret által meg nem vesztegethető szilárd jellemet s erélyes katonát ismerteté meg a közönséggel. Utóbb elég alkalmunk leend közelebbről megismerkednünk ezen rendkivüli férfiúval, ki az események által hirtelen előtérbe tolatván, egyike lőn függetlenségi harczunk alatt a főszereplőknek, a népszerűségben Kossuthtal versenyzett, a dicsőségben vele nem csak osztozott, hanem mint diadalmas ütközetek vezére, őt meg is haladta, s végre vele együtt főtényezője lett a haza veszedelmének, közvetlen oka megbuktának.

Vidéki események. De más események sem hiányzának a három napi fegyverszünet alatt, melyek a lelkesedés tüzét menten ápolák. Szept. 30-kán érkezett a fővárosba gr. Batthyáni Kázmér, baranyai főispán s kormánybiztos tudósitása, miszerint a megyéjebeli önkéntesekkel az ellenség után vonuló s egy század határőrtől védett tizenhat szekérnyi lőszert, mely mintegy 190,000 töltényből álla s több hivatalos leveleket foglalt el. Más napon kelt levelében ismét arról értesité a

kormányt, hogy az ellenségnek Pécsett hagyott őrségét fegyverzette le. E levél érdekesb világot vet az ellenségre, mintsem hogy belőle néhány sort ne kellene közlenünk. 1848. Okt.

„A Baranya megyébe berontott pártütő horvát sereg, úgymond, a megye határait egészen elhagyta, a nélkül hogy csak egy talpalatnyi földet is képes volt volna megtartani. (Érti a Róth tábornok által vezérlett s Jellasics tartalékát tevő kilencz ezernyi tótországi hadat.) Csak ront, pusztít, emészt, és ismét tovább rohan, mint egy kiéhezett sáskasereg.... Híre támadván, hogy az ellenség a lőszerszállitmány lefoglalását megboszúlandó, visszatérni szándékozik: huszonnégy óra alatt Pécsett és Mohácson több mint tíz ezer fegyveres felkelt nép sereglett egybe. Ellenségeink azonban a tűzpróba kiállására alkalmat nem nyujtottak; beelégedvén avval, hogy vitézségöket némely hegyháti falukban pusztítás, lopás, rablás, barmok legyilkolása által tűntették ki....“

Az ellenség után hazulról vagy az osztrák tartományokból küldött hadi szereknek hasonló lefoglalásáról csaknem naponként értesűlt a honvédelmi bizottmány. A nép ugyanis, mely eleinte közönyösen látszék nézni a horvátok betörését, midőn tapasztalá, hogy rabolva, pusztítva halad előre, saját kárán tanulva, az ellenség háta mögött, s általában az egész dunántúli vidéken tömegesen kelt s fegyverzé fel magát; a főseregtől messzebb távozott kisebb rabló csoportokat megtámadta s részben agyonverte, az utána küldött lőszert s podgyászt pedig lefoglalta. Az eddig hírül jött esetek közől legjelentékenyebb volt az, mely szerint a nép, — miként a képviselőház elnöke az okt. 2-kai ülésben közlé, az ellenségnek hét ágyuját és 116 szekerét foglalta le. Szintezen napokban érkezett híre annak is, hogy a felvidékre betört Hurbán csapatai szétverettek.

Jellasics megszökte.

E kedvező hírek mind a fővárosban mind egyebütt is magasan fellobogtatták a lelkesedést a haza védelmében. Egyedül Pestről mintegy tíz ezer fegyveres áll vala készen okt. 2-kán a táborba indúlni. De erre nem volt többé szükség.

1848. Okt. A bán ugyanis, mihelyt a fegyverszünet megköttetett, azonnal visszatért Fehérvárra s részint ott, a lakosság féken tartása, részint a táborban, az őrtüzek ápolása s ez által a mieink elámitása végett mintegy 1500 emberét hátrahagyván, a fegyverszünet feltételeinek ellenére, okt. 1-jén egész seregével sebes menetben Mór felé indúlt, onnan másnap Kis-Bérre, 3-kán Győrbe, 5-kén Óvárra, az osztrák határszélekre sietett.

A mi táborunk csak okt. 2-kán vette észre e megszökést, melyet Jellasics, szégyenét elpalástolandó, „oldalmozdulatnak" nevezett. Móga, a Pestről vett utasitás szerint, seregének mozgékonyabb részével azonnal a futó ellenség után indúlt, más részét, mely jobbára felkelt népből álla, Perczel Mór és Görgey vezérlete alatt, Róth tábornok közeledő tartalékhada ellen küldötte. A kormány ugyanazon időben mind Komáromban, mind a nagy gabonakereskedést űző Győrött megtette sebes futárai által a szükséges rendeleteket, hogy a hajókon lévő élelmi szerek biztosittassanak. Nem tudván pedig, mi a czélja Jellasicsnak e mozdulattal: Győrből haza szándékozik-e Vas megyén keresztül; vagy Bécs felé veendi irányát? — mind a két esetre megtette, mit hasznosnak vélt. Ha Győrből Pápa és Vas megye felé venné futását, hogy hadaink által utólérethessék, mindenfélekép nehezíteni s lassitani ügyekezett mozdulatait: a hidakat felszedetni, az élelmi szereket eltakaríttatni rendelte, s mindenütt népfelkelést intéztetett. Ha pedig Győrből Ausztria felé menne, nem lévén remény, hogy őt az utána csak mintegy 30 órával később indúlt hadaink elérhessék: legalább Ausztriában ügyekezett neki kellő fogadtatást készíteni. E végett egy német kiáltványt küldött az osztrák néphez, melyben röviden elsoroltatott, hogy merre járt, miként rablott és pusztított a horvát sereg Magyarországon. Elmondatott az elfogott levelek nyomán az is, miként dicsekedett Jellasics, hogy bár huszonegy kéziratot vett ő felségétől, azoknak még sem engedelmeskedett; mert azokat a monarchia és dynasztia érdekeivel ellenkezőknek látta; miért ha újabb huszonegy kézirattal intené is őt a császár, hogy

vonúljon vissza s hagyjon fel eddigi irányával, azoknak szintúgy nem fogna engedelmeskedni. Említtetett továbbá, miként őt, a király által is felségsértőnek bélyegzettet, az udvari kamarilla, ezen huszonegy kézirat nem teljesítése után, az erkölcsi szabadságától megfosztott császár által hivatalaiba visszatétette, a szabadság lenyűgzésére irányzott működését helyeselte. Ezek folytában felszólíttatott az osztrák nép, hogy, ha Jellasics az ő hazájokba vonúlna, fogadják érdeme szerint a rabló-sereget, mely nem kimél sem nőt, sem gyermeket, sem tulajdont, hanem a merre halad, mindenütt rabol és pusztít. 1848. Okt.

A megfutamlott Jellasics élemszereit s betegeit Fehérváron hagyván, azoknak őrizetére, mint említők, körülbelül 1500 rendes határőrt hagyott hátra; a tartalékát vezérlő Róth tábornokot pedig oda utasítá: sietne, miként csak lehet, azoknak biztosítása végett Székesfehérvárra. Az itt maradtak egy része, mintegy 500 határőr a raktáraknál, a többi a városon kivül tanyázott, s bizván a minden órán várt segély megérkeztében, a lakosokat csak mint elébb rablá s fosztogatá. A polgárok a körülményekről mindjárt értesűlve nem lévén, egy ideig csak tűrték a zsarolást; de türelmök végre kimerűlt s fegyver hijában, mit Jellasics tőlök elszedetett, házi s gazdasági eszközeikkel felfegyverkezve, a horvátokat megtámadták s elébb a raktárakat őrző osztályt, majd a künn táborozó, 750 főből álló csapatot, utóbb megint a vidéken rablani járt 250 legényt lefegyverezték s a fővárosba küldék. A fehérvári nép ekként nemcsak a maga elszedett vadászfegyvereit visszaszerezte; hanem azon kivül 1500 szuronyos lőfegyvert, számos pisztolyt s handzsárt, 2500 mázsa lisztet, 600 mérő zabot s mintegy 60 ezer töltényt tett martalékává.

Azonban okt. 4-kén Róth tábornok is a város közelébe érkezett kilencz ezernyi seregével s tizenkét ágyúval; mi nem csekély rettegésbe ejté a boszútól félő polgárságot. Futárok küldettek mindenfelé segedelemért; s jött nem sokára egy csapat felkelt nép, egy osztály Würtemberg-huszárral.

1848. Okt.

A lelkes polgárok, e segély által felbátorítva, mintegy két ezren az ellenség elébe indúltak, mi alatt az érkezett segedelem, tartalékúl, a város előtt tábort ütött.

Róth seregének elfogatása.

Róth tábornok, ha talán még nem értesűlt volna a történtekről, a polgárság e bátorságából bizonyossá lett, hogy feleit valamely szerencsétlenség érte: a harczot tehát nem fogadta el s Táczig visszavonúlt. De ott sem engedtetett neki hosszas nyugalom. Perczel Mór ezredes, Móga által egy dandár parancsnokává neveztetvén, s a Csepel szigetén Görgey őrnagy vezérlete alatt volt csapatokkal egyesűlvén, már okt. 4-kén megindúlt Róth serege ellen. Hadi munkálatában őt nagy számú felkelt nép segítette, mely részint a főseregből maradt vissza, részint a Jellasics megfutamlásának hírére felbátorodott vidéki lakosságból gyűlt össze. A tolnai felkelt nép már eleve Simontornyára lévén utasítva, az ellenséget hátulról nyugtalanítá. A felkeltek egy más tömege oldalt Sárosd és Aba táján vőn állomást. Maga Perczel, a Zrínyi, Hunyady és szabolcsi újoncz zászlóaljakkal, a kecskeméti és kunsági nemzetőrökkel s némi huszársággal Seregélyes táját állotta el. Így körülfogva lévén az ellenség, Görgey két század huszárral, ugyanannyi Hunyady-vadászszal s négy ágyúval Bárándon keresztül Tácz felé nyomúlt előre s az ellenség egy osztályával némi szerencsével csatározott. Ugyanazon időben az abai nemzetőrök s a Hunyady-vadászok egy százada az ellenség egy másik osztályát Abáról verte vissza.

Más nap, körben felállitott fegyveres népeink a Soponyára visszavonúlt ellenséget még szűkebb térre szorították. Mindenek előtt Tácznál, a bródi zászlóalj, mely Róth előhadát képezé, tizenegy tiszttel együtt fogolylyá tétetett. Perczel a vérontást, ha lehet, kerűlni akarván, Róth tábornokot fegyverletételre szólitá fel s e végett neki Táczon személyes találkozót adott. Róth maga helyett Philippovics tábornokot küldé Perczelhez, ki neki hat órai meggondolást engedett a feltétlen megadásra. Róth e feltételt elfogadni nem akarván, az okt. 5-ke és 6-ka közti éjen Kálozd felé

Dégre s Ozorára törekedett magának útat törni; de a mieinket mindenütt nyomában s körülötte látván, a Sió folyamon pedig, melynek hidai felszedettek s partjait a felkelt nép ezrei állták el, keresztül nem vehetvén, végre meggyőződött, hogy fáradt s lehangolt seregével annyi népnek sikerrel tovább ellent nem állhat. Újra alkudozni kezdett tehát, s miután a fegyver megtartását ki nem eszközölheté, magát seregével egyetemben feltétlenül megadta. Ekként ismét 8000, a múlt napiakkal együtt pedig 9000, jobbára rendes határőri katona rakta le a fegyvert. E tisztek, szám szerint mintegy 50—60, Jellasicsot, ki őket ekként cserben hagyta, káromolva, boszúsan tépték le s dobták el magoktól sárga-fekete vitézkötéseiket s kardszalagjaikat, mondván, hogy ily színek alatt többé nem fognak szolgálni. 1848. Okt.

A jelentékeny hadi tett érdeme Perczel Mór és Görgey közt oszlik meg, ki szolgálata jutalmául azonnal ezredessé mozdíttatott elő. Nagy része volt a győzedelemben Gáspár Miklós huszár-kapitánynak is, ki őrnagyi ranggal jutalmaztatott meg.

Kételkedni sem lehetett, hogy ezen elfogott sereg, valamint eddig útjában rabolt és pusztított, úgy, ha győzedelmet nyer, a legkiméletlenebb erőszakot követi vala el a magyar népen, mely iránt papjaik s más izgatók által fanatikus gyűlölet ébresztetett kebleikben, s melyet eddigi útjokban közönségesen csak „kutya magyar“ czímmel illettek. Magok tisztjeik bizonyíták elfogott leveleikben, hogy e nép, ha Pestig juthat, ott még borzasztóbban gazdálkodand vala, mint útjában, s jaj lett volna a fővárosnak! A magyarok mind ezt jól tudták; az ellenség eddigi magaviselete meggyőzheté őket, hogy fenyegetéseiket borzasztón végre is hajtották volna. Remegtek is a horvátok, hogy az annyi sérelmeket szenvedett magyar nemzet most véres boszút álland rajtok, s azt teendi velök, mit ők valának teendők, ha nekik kedvez a szerencse. A magyar azonban, mint művelt néphez illett, mihelyt hatalmában látá ellenségét, azonnal feledte

1848. Okt. sérelmeit és nagylelkű volt. Valamint harcz- és bosszúvágy tölté keblét, míg a horvátokat ellenségesen látta magával szemközt: úgy most megesett szive a lefegyverzett, szerencsétlen tömegen, mely csak felsőbb parancsnak engedve lett ellenségévé, csak papjai s elől járói által elcsábítva engedte magát eltelni gyűlölettel, most pedig szitkokra, átkokra fakadt azok ellen, ki által tűzhelyeitől elragadtatott s hadjáratra kényszeríttetett.

Perczel a győzedelem után tiszti karával hadi tanácsot tartván, az egész fogoly hadat, mely esküvel fogadta, hogy Magyarország ellen soha többé nem fog fegyvert, kellő kiséret mellett hazájába visszabocsátani határozta. Az országgyülés utóbb a vezér elhatározását teljesen s egyhangúlag helyeselte. E nagylelkű határozattól azonban kénytelen lőn elállani az országgyülés. Hiteles tudósitások érkeztek, hogy a hasonlókép foglyul esett s már elébb hazabocsátott horvátok, akaratuk s letett esküjök ellenére is megint fegyveres szolgálatra kényszeríttettek; minek következtében Batthyáni Kázmér baranyai főispánhoz rendelet küldetett, hogy a megyéjén keresztül haza felé kisért foglyokat állítsa meg, s közölők a fegyverviselésre alkalmatlanabbakat hazabocsátván, a többieket, nehogy ismét nyakunkra hozassanak, a főváros felé szállítsa vissza. A tisztek, a két tábornokkal együtt hasonlókép oda kisértettek. Róth és Philippovics, mivel hazájok ellen nem csak magok fegyvert fogtak, hanem a parancsaik alatt létező katonaságot is fellázították, mint honárulók bűnvádi kereset alá fogattak. E pör azonban nem sokára fölfüggesztetett, s a tábornokok a többi tisztekkel együtt a háború egész ideje alatt nagyon is kiméletes őrizet alatt maradtak, s rangjokhoz mért díjat kapva, végiglen a legemberségesebb bánásmódban részesűltek.

A seregekre e vidéken szükség többé nem lévén, a fölkelt nép hazabocsáttatott; a rendes és önkéntes zászlóaljak pedig részint Görgey ezredes alatt főseregünk után Ausztria felé, részint Perczel vezérlete alatt Muraköznek, melyet Jellasics Zala megyétől elszakasztván, Horvátország-

hoz kapcsolt, visszafoglalása végett a Drávához küldöttek. 1848. Okt.
De ezenkivül még más teendője is volt ezen hadosztálynak. Horvátországban a több hónapi izgatások s ámítások a népben minden erkölcsi érzetet és társadalmi rendet felforgattak. A nép alsó osztálya, mely elébb szabad zsákmánylás igéretével ösztönöztetett a betörésre, Jellasics átvonulta óta számos rablócsapatokban jött át a Dráván s nyugtalanítá a már különben is kipusztított lakosságot. Ezen kivül Jellasicsnak egy utóhada is, mely két határszéli zászlóaljból álla, barangolt Nugent tábornok alatt október elejétől fogva az ország azon vidékein. Perczel dandára mintegy három ezer fegyveresből s tizenkét ágyúból állott.

Jellasics bécsi útjából oly utasítást küldött Nugenthoz, hogy a vele egyesűlhetés végett szinte Bécsnek tartson. Ez tehát Zala megyén keresztül Vas megye felé indúlt. Alig terjedt híre ezen újabb betörésnek, a Zala és Vas megyei nép, mely szintúgy elkeserítve volt a horvátok pusztításai, mint fellelkesedve fegyvereink szerencséje által, tömegesen fegyverre kelt. Vasból Vidos alispán a nem rég Grätzből hazajött huszárszázaddal, megyei nemzetőrökkel és kaszás néppel Zalába, az ellenség elébe sietett. A zalai felkelt nép pedig, számszerint mintegy tiz ezer, Nagy-Kanizsa vidékén az ellenség háta mögött gyűlt össze. Nugent ennél fogva, okúlva Róth példáján, nem bátorkodott útját tovább folytatni s Kanizsa alá huzódott vissza. Október 3-án azonban híre futott a városban, hogy Nugent azt felgyujtani szándékozik. A résen álló lakosság egy perczben az utczákon termett, s míg egy részök a városban volt tiszteket s legénységet fogolylyá tette, a többiek tömegesn rohantak ki az ellenség táborára. Nugent, hihetőleg azt vélvén, hogy a polgárság a vidéki felkelt néppel s a megyei nemzetőrséggel egyetértve intézi a támadást, seregével megfutamodott s még azon éjjel, a legrövidebb úton sietett a Muraközbe.

1848. Okt. Perczel október 16-kán érkezett hadaival Kanizsára s értesűlvén, hogy a horvátok a letenyei s kottorii hidakat tartják elfoglalva, dandára felét a következő napon Gáspár őrnagy vezérlete alatt Kottori ellen indítá; másik felével maga Letenye felé vette útját. A horvátok azonban néhány nap előtt császári hadakkal, névszerint János-dragonyosokkal és Piret-gyalogsággal erősödvén, a hidat egy ideig mind a két helyen makacsul védelmezék; midőn pedig tüzérségünk által végre hátrálni kényszeríttettek, azokat, a mennyire a sietésben lehetett, lerontották és Csáktornya felé vonúltak. A hidak azonban hamar helyre állíttatván, útat nyitottak az ellenség űzésére. Perczel egy csapatot utólért s belőle néhány százat fogolylyá tett; Gáspár pedig Domborunál érte utól a futamlókat, kikből aztán, bár számra nézve erősebbek voltak, mintegy száz embert fogott el s egy ágyút is elfoglalt.

Más nap Perczel az összes dandárral indúlt a Csáktornyánál táborozó ellenségre, de ez, rövid ellentállás után e várost is feladván, a Dráván keresztűl hazájába takarodott s Varasdon egy, Olaszországból haza érkezett zászlóaljjal erősödvén, a sánczokkal s ágyúkkal megerősített drávai hidat állá el. A horvátok e csatákban majdnem ezer foglyot s háromszáz holtat s sebesűltet vesztének.

Perczel, bár tehette volna, sem a Drávát, sem a stájer határszéleket nem akarta átlépni s az annyiszor kárunkra vált magyar loyalitásnál fogva csak a határszélek őrizetére szorítkozott. Főhadi szállását Csáktornyán tartván, midőn híre futott, hogy Stájerországba törni szándékozik, okt. 26-án egy nyilatkozványt külde a stájer határszéli hatóságokhoz, melyben kijelenté, hogy egyáltaljában „nem szándéka oly népet s tartományt invasioval nyugtalanítani, melylyel Magyarország mindig, de kivált az újabb időkben, jó egyetértésben volt.“ Sőt midőn a Stájerországban fekvő császári hadak parancsnoka által felszólíttatott, engedne szabad folyamot a két ország közti kereskedésnek: azt nem csak kész-

séggel fogadta, hanem ez ügyben alkudozásra is felhívta a stájer hatóságokat, kijelentvén: hogy a két ország közti feszültség kiegyenlítésére őszintén közremunkáland; s egyszersmind biztosítván azokat, miképen soha sem követendi el azon hibát, hogy egy szomszéd nép határait átlépje, ha arra nem kényszeríttetik vagy különben fel nem hivatik. „Ezen határozatot — így végzi a nyilatkozványt — még azon horvát lázadók iránt is megtartja Magyarország, kik mind a két országot veszélybe döntötték és a császárságra szintúgy mint a királyságra annyi szerencsétlenséget árasztottak. Ő csak a legvégsőbb szükség esetében, vagy a testvérország hazafiúi és szabadelvű lakossága többségének egyenes felszóllítására álland el e határozattól. Ő és serege szorosan isten azon parancsához tartandja magát, miszerint másnak tilos tenni azt, mit magának másoktól tétetni nem kiván.“ 1848. Okt.

Ezen elv igen szép, igen keresztényi: a politikát azonban, melyből az származott, lehetetlen nem helyteleníteni. Sokszor mondatott már, hogy az ország ügyei a külviszonyokra nézve a magyar nagylelkűség miatt bonyolódtak oly zavarba. Ez a jelen esetre is illik. Horvátországban, mióta Jellasics bánná neveztetett, egy töredék, az illyrrel egyesűlt katonai párt borzasztó terrorismust gyakorolt. A megyéknek márczius előtti nyilatkozatai, határozatai, szelleme kétségtelenné teszik, hogy az értelmiség egy része a legbarátságosabb érzelmeket ápolá Magyarország irányában, és csak mióta Jellasics katonai erőhatalommal támogatá az illyr pártot, kényszeríttetett a szabadelvű, magyar érzelmű párt hallgatásra. A kard hatalmával szövetkezett illyrpárt a vélemények szabadságát egészen elfojtotta s miután többen, kik eleinte nyilatkozni mertek, tényleges üldözéseknek, börtönzéseknek s mindenféle más méltatlanságoknak lettek kitéve: a védetlen magyarszenvű horvát párt s vele az egész szabadelvű értelmiség elnémúlt, ellenfeleinek kénytelen átengedni a korlátlan uralmat. Más részről, két-

1848. Okt. ségbehozhatlan tény, hogy az alsóbb osztályú népben és a határőri közlegénységben, mely két osztály felszabadulását köszönheté Magyarország törvényhozásának százados terhei s igája alól, semmi ellenszenvre, semmi gyűlöletre nem létezett ok a magyar név ellen. Ha egyéb biztos tudósításaink hiányzottak volna is ez iránt, magoknak a foglyoknak nyilatkozataiból kétségtelenné lőn, hogy a határőrség szintúgy mint a nép, egy részről a papságtól s az illyr pártfőnökök s ügyvivőktől eredt communistikus izgatásokkal s a Magyarországhan szerzendő gazdag martalék igéreteivel, — más részről a katonai zsarnokság fenyegetései s kényszerítései által biratott csak a betörésre.

Így állván pedig az ügyek Horvátországban, nem kellett, nem volt volna szabad azt várni Perczelnek, míg a „testvérország valódi hazafiúi és szabadelvű lakosságának többsége“, melynek sem egyenkint, sem közösen nem lehetett a terrorismus uralma alatt szabadon nyilatkoznia, felszólaljon és hadainkat behívja. Sőt kötelessége volt volna önként, meghivás nélkül is bemenni, hogy ama terrorismust megszűntesse, a közvéleménynek szabad nyilatkozatot szerezzen s legújabb törvényeink áldásait a népre a határőrvidéken is kiterjeszteni, a feldúlt rendet, személy- és vagyonbátorságot helyreállítani segítsen; hogy ekként a törvény uralma alatt a hét százados kapcsolatból, az alkotmány s törvények, a jó és bal sors közösségéből eredt néptestvériség az új szabadság s egyenlőség áldásai által még szorosabbra fűzessék.

NEGYEDIK FEJEZET.

A honvédelmi bizottmány kormányralépte.

Mialatt hevenyészett seregeink Jellasicsnak, a reactio nyilván bevallott előharczosának, egyik hadát megverték s a határokon túlűzték; másikát pedig tömegesen elfogták s lefegyverzették: az alatt Bécsben Magyarország ellen újabb terveket készitett az udvari reactio. 1848. Okt.

Batthyáni sükeretlen találkozása után Jellasicscsal szeptember 28-kán, a táborból egyenesen Bécsbe sietett. „Bécsbe — úgymond egy későbbi levelében önmaga — két okból indúltam. Először: hogy a vett királyi kéziratok törvénytelenségét kifejtsem. Másodszor: hogy Lamberg szomorú halála ügyében a dolgot kiegyenlítsem, nehogy önkény s rosz akarat ezen esetet státuscsiny merényletére használja föl. Sejtvén már ekkor, hogy ügyeink közelebbi fordulata Bécsben fog eldöntetni, azért mentem oda, hogy törekvéseim által a fenyegető veszélyt ott hárítsam el, hol az hazánkra nézve legterhesebbnek mutatkozott.“ Batthyáni végmüködései Bécsben.

Ő szeptember 30-kán csaknem egyszerre érkezett meg Bécsben azon hírekkel, melyek egyike szerint Lamberg Pesten a nép által meggyilkoltatott; másika szerint pedig Jellasics oktober 1-jén seregével Budapesten leend. A gróf azonnal Wessenberg miniszterhez ment, kihez elébb is több ízben utasíttatott az ország ügyeiben. Elmondá neki, miképen kir. helytartót a magyar törvények nem ismernek; s ennél fogva Majláth Györgynek kir. helytartóvá kineveztetését ellen nem

1848. Okt. jegyezheti; különben is értesűlve volna, hogy Majláth a neki szánt tisztet, ugyanazon okból nem hajlandó elfogadni. Kijelenté továbbá, hogy az országgyülést elhalasztó kir. rendeletet sem lehet ellenjegyeznie, miután az 1848-diki 3-ik t. cz. világosan tiltja az országgyülésnek akár berekesztését, akár elhalasztását, míg a budget tárgyalva s befejezve nincs. Elmondá neki a magyar seregben és Jellasicsnál tett működését s fejtegeté azon törvényes okokat, melyeknél fogva magát a kormánytól a király által valahára fölmentetni kivánja. Lamberg szomorú esetét előadván, kérte közbenjárását, hogy egyesek bűne az egész országnak ne számíttassék be, s ha az udvar a gyilkosok ellen a törvényes nyomozást szorgalmazná is: az esetet azonban egy státuscsiny végbevitelére kizsákmányolni annál kevésbbé lehetne, minthogy a merényletet a képviselő-ház is fennen kárhoztatta s a bűnvádi nyomozást már meg is rendelte. Figyelmeztette őt, miképen a szerencsétlen esetnek közvetett okai azok is, kik Lamberg küldetésében intézkedtek, s a törvényes formákat mellőzve, azt ő általa ellenjegyeztetni, mit örömmel tett volna, elmulasztották. Tanácslá neki, küldenék hozzá a b. Vay Miklós elnökminiszterré kineveztetését, hogy azt ellenjegyezhesse; különben ebből is új zavarok támadhatnának. S végre kérte őt, járna közben az udvarnál, hogy a király azon úton haladván, melyre Lamberg beküldetése által lépett, egy más, népszerű nevű kir. biztost s hasonló teljes hatalommal s kellő katonai erővel küldjön az országba; — mely esetre közremunkálását neki meg is igérte. Wessenberg szavát adta Batthyáninak, hogy befolyását ezen irányban fogja felhasználni az udvarnál.

Ezen értekezés eredményeként Batthyáni oktob. 2-kán egy kéziratot vett a királytól, melyben hivataláról való lemondása elfogadottnak jelentetett. A kézirathoz még két más okmány s egy második kézirat volt mellékelve, melyben felszólittatott, jegyezné ellen b. Vay Miklósnak elnökminiszterré kineveztetését, — mi az okmányok egyikének is

tartalmát képezte. Felhívatott egyszersmind, látná el hasonló ellenjegyzéssel a másik okmányt is, melyben Eszterházy herczeg helyébe a király oldala mellett lévő miniszterré báró Récsey Ádám tábornok s a magyar kir. testőrsereg hadnagya neveztetett ki. 1848. Okt.

Batthyáni a Vay kineveztetését ellenjegyezvén, avval s a Récseyt érdeklő oklevéllel felkereste Wessenberget, s meggyőződve lévén, hogy ezen okmány alatt ismét valamely fondorlat rejlik, kijelenté neki, hogy azt ellenjegyeznie a törvény által nincs felhatalmazva; mert ez világosan a kinevezett elnökminiszternek tartja fenn a jogot minisztertársait megválasztani s megerősités végett a király elébe terjeszteni. Hírét hallván annak is, hogy a király Jellasicsot szándékozik Magyarországban egy manifestum által teljes hatalommal felruházni, kérte Wessenberget, fordítaná reá minden befolyását, hogy az udvar, az ország békéje érdekében ettől elállván, szelíd határozatot bocsásson ki. Ha az udvar egy teljes hatalmú biztost kiván küldeni az országba, mit maga is szükségesnek lát, akárki inkább, mint Jellasics bízassék meg e küldetéssel. Jellasicsban az ország méltán a maga halálos ellenét tekinti; iránta az egész nemzet megvetéssel s gyűlölettel viseltetik: e választás tehát a kedélyeket kétségkivül ellenszegülésre, daczra s nyilvános fellázadásra fogná keseríteni a királyi hatalom ellen. Ujabb ármány Récsey miniszterségével.

Felkereste azután Récsey Ádámot is, és figyelmeztette őt, hogy az ő kineveztetése csak b. Vay elnökminiszter felterjesztése s ellenjegyzése által lehet törvényes; inté őt, ne hagyná magát eszközül felhasználtatni, egy készülő státuscsinyre, s ne jegyezne ellen, mire joga sincs, semmiféle manifestumot. Récsey azt állitá neki, hogy sem a manifestumról, sem a király oldala melletti miniszterségről nem tud semmit, s csak arra szólíttatott légyen fel, hogy a hadügyi tárczát vegye át. Végül szavát adta Batthyáninak, hogy a szóban forgó manifestumot, ellenjegyzése

1848. Okt. által, ha az neki meghagyatnék is, nem fogja támogatni. *)

Batthyáni ezen igéretek által némileg meg lőn nyugtatva. Bár híre szárnyalt, hogy Récsey, ki birtoktalan léte s költséges élete következtében rendszerint pénzzavarban van, az udvar által, mint mondatott, nyomorult tizenhat ezer forinton (ennyit tőnek adósságai) megvásároltatott: ő, miután Récseynek becsületszavát birta, a híreknek hitelt adni nem akart; a szeplőtlen polgári jellemű, tiszta és szilárd lelkű hazafi nem hihette, hogy egy tábornok, e felett magyar polgár, képes legyen, szavát szegni oly dologban, melytől hazájának jövendő sorsa függött. De annál fájdalmasabban ábrándult ki oktober 4-kén, midőn a következő nyomtatott nyilatkozvány hozatott hozzája:

Az okt. 3-kai kir. manifestum.

„Mi első Ferdinánd stb. stb. Magyarország, Erdély nagyfejedelemség, úgy minden melléktartományok zászlósainak, egyházi s polgári főrendeinek, országnagyainak s képviselőinek, kik az általunk Pest városába összehívott országgyülésre egybegyűltek, üdvözletünket s jó akaratunkat.

„Mély fájdalmunk s megindulásunkra, a képviselőház Kossuth Lajos és követői által nagy törvénytelenségekre vezettette magát; sőt kir. akaratunk ellenére több törvénytelen határozatait végre is hajtatta, és újabban az általunk a béke helyreállitásával megbizott kir. biztos gróf Lamberg Ferencz altábornagyunk küldetése ellen, még mielőtt ez felhatalmazásunkat előmutathatta volna, szeptember 27-kén oly határozatot hozott, minek következtében ezen kir. biztosunk egy vad csoport által, nyilvános utczán, dühösen megtámadtatott és legirtózatosb módon megöletett. Ezen körülmények közt, királyi kötelességünknél fogva, a bátorság és törvény fentartása végett, kénytelenek vagyunk következő rendeleteket adni, s ezeknek végrehajtását megparancsolni:

*) Mind ezen tények Batthyáni végműködéseiről, védiratából s hátrahagyott irományaiból merítvék.

„1. Ezennel feloszlatjuk az országgyülést olyképen, hogy az jelen legfelsőbb leiratunk kihirdetése után, üléseit azonnal bezárandja. 1848. Okt.

„2. A jelen országgyülésnek minden, általunk nem szentesített határozatait és rendeleteit törvénytelenek-, érvénytelenek- s erőtleneknek nyilatkoztatjuk.

„3. Alárendeljük ezennel horvát-, tót- és dalmátországi bánunk s altábornagyunk b. Jellasics József főparancsnokságának minden, Magyarországban és melléktartományaiban, úgy Erdélyben levő seregeinket s bárminemű fegyveres testületeket, akár nemzetőrökből, akár önkéntesekből álljanak.

„4. Addig míg a feldúlt béke és rend az országban helyreállíttatnék, Magyarország hadi törvények alá vettetik; s ez okból az illető hatóságoknál, vármegye, városi vagy kerületi gyülések tartása ideiglenesen felfüggesztetik.

„5. Horvát-, tót- és dalmátországi bánunkat, b. Jellasics Józsefet ezennel mint királyi felségünk teljhatalmú biztosát küldjük ki, egész erőt és hatalmat adván neki, hogy a végrehajtó hatalom körében azon feljogosításokkal éljen, melyekkel a jelen rendkivüli körülményekben, mint királyi felségünk képviselője felruházva van. Ezen legmagasabb felhatalmazásunk folytán kinyilatkoztatjuk, hogy mind az, a mit a horvátországi bán rendelni, intézni, határozni és parancsolni fog, legfelsőbb királyi hatalmunkkal rendeltnek, határozottnak és parancsoltnak tekintendő; miért is minden egyházi, polgári és katonai hatóságoknak, tisztviselőknek és Magyar-, Erdély- s minden mellékországok bármi rendű s rangú lakosainak ezennel legkegyelmesebben meghagyjuk, hogy ők b. Jellasicsnak, mint teljhatalmú kir. biztosunknak aláirásával jegyzett parancsait szintúgy teljesítsék s azoknak engedelmeskedjenek, valamint kir. felségünknek engedelmeskedni kötelesek.

„6. Kir. biztosunknak különösen meghagyjuk, hogy az iránt őrködjék, mikép gróf Lamberg Ferencz megtámadói s gyilkosai, úgy ezen kebellázító merénynek indítói s

1848. Okt. részvevői ellen a törvények teljes szigora szerint eljárattassék.

„7. A közigazgatásnak egyéb folyó ügyeit ideiglenesen a külön miniszteriumokhoz rendelt tisztviselők a törvények értelme szerint viendik.

„Mi módon legyenek továbbá az összes monarchia közérdekei, egységének biztositása és vezetése maradandólag létesitendők, minden nemzetiségek egyenjogusága mindenkorra biztosítandó, és ez alapon a koronánk alatt egyesűlt országok és népek kölcsönös viszonyai rendezendők: az iránt a kellő intézkedés minden részek képviselőinek közremunkálásával tárgyaltatni és törvényes úton fog megállapíttatni.

„Kelt Schönbrunnban oktober 3-dikán 1848. (Aláirva) Ferdinánd s. k. (Ellenjegyezve) Báró Récsey Ádám s. k. miniszter*elnök.*"

Nem szükség bővebben fejtegetni, miként ezen királyi manifestum, mely a sukorói ütközet kimenetelének híre előtt s annak biztos reményében készült, hogy Jellasics már ura Budapestnek, nemcsak az ország halálos, nem kevésbbé gyűlölt, mint megvetett ellenségének kezébe teszi le s önkényére bízza Magyarorszag sorsát, hanem annak a századok viszontagságai alatt megőrzött alkotmányát, jogait, szabadságát is megsemmisíti.

Fájdalom és bosszúság által dúlt kebellel kereste fel Batthyáni azonnal a hazája szabadságát s alkotmányát árúba adott, szószegő Récseyt, s tanúk előtt keserűn hányta szemére szótörését s törvénytelen tettét. A manifestumról pedig hímezés nélkül nyilvánítá, hogy „az oly megvetése minden törvényszerűségnek, s oly kihívó, önkényes hadizenet a magyar nemzet ellen ellenségei részéről, mely után Magyarországnak nem marad mi mást tennie, mint önvédelméről gondoskodnia."

Batthyánit azonban az udvarnak törvény- s alkotmánysértő szabályai korántsem vakították el az országgyülés által elkövetett hibák tekintetében: ő ennek eljárását is határozottan

kárhoztatta, mint ama levele tanúsítja, melylyel a képviselő- 1848. Okt.
ház előtt indokolá lemondását úgy a kormányról, mint képviselői állásáról. Úgy lévén meggyőződve, hogy ha az országgyülés a törvényességet szigorún megőrzi, és az udvarnak semmi ürügyet nem ad a maga törvénytelen lépéseit ha csak színleg is igazolhatni s az országgyülés túlcsapongásaival menthetni, az udvar minden reactionarius czéljai mellett sem bátorkodott volna addig menni, a mennyire az október 3-kai manifestummal ment vala: kimélet nélkül fakadt ki e levelében mind azok ellen, kik túlzásaik által a haza jelen sorsát siettették, s az udvarnak ürügyet szolgáltattak törvény- s alkotmánysértéseit tényekkel indokolhatni.

„Uraim — így szól a képviselőházhoz október 2-kán intézett levele — azon bizodalommal távoztam el Pestről, hogy míg az ő felségétől (szept. 25-kén) kibocsátott manifestum következtében a táborunkban uralkodó hangulatot megvizsgálom, a képviselőház, önök igérete szerint, visszajöttömig semmi újabb lépést nem teend, s csak az én tudósításom meghallgatása után fog intézkedni. De alig telt el néhány óra elutazásom után, s a képviselőház már is oly határozatot alkotott, mely az én meggyőződésemmel minden tekintetben ellenkezett, s velem a legelhatározóbb pillanatokban éreztette, mily kevés súlyt helyez a ház miniszterelnökének eltérő meggyőződésében. Én ezen határozat daczára is a legvégső pillanatig híven ügyekeztem teljesíteni polgári kötelességemet, s a határozattal hozzám küldött képviselőknek azon tanácsot adtam, hogy a fenforgó tárgyat adják elő az egész tiszti karnak; mi meg is történt. E képviselők önmagok is meggyőződtek, mily nagy veszélylyel járt volna a határozatot azon pillanatban kihirdetni; s abban egyeztek meg a tiszti karral, hogy az ki ne hirdettessék; a magyar seregek pedig b. Jellasics hadát, ha az ő felsége manifestumában álló parancsnak (hogy t. i. Lamberget ismerje el a Magyarországban lévő minden seregek fővezérének s kir. biztosnak) nem hódolna, egész erővel megtámadják, s a fegyvert semmi

1848. Okt. esetben előbb le nem teszik, míg b. Jellasics a maga hadtestével Magyarországból ki nem vonúl.

„A dolgok épen ezen kedvező állapotában vettem a tudósítást a képviselők ama határozatát nyomban követő bűnről, gr. Lamberg Ferencz iszonyú meggyilkoltatásáról, mely tény minden, a haza javára teendő lépéseim sükerét eleve oly anynyira meghiúsította, hogy talán fölöslegesnek is látszhatik, ha ezennel kijelentem, hogy hivatalomról lemondottam, melynek törvényes hatáskörét a képviselőház minden kitelhető módon ismételve is összeszorítani a haza érdekében kötelességének ismerte. De nyiltan ki kell jelentenem, hogy midőn e pillanatban visszalépek, legbensőbb meggyőződésem szerint, jogom van követelni azt, hogy e lépésem sem hazám ügye iránti közönyösségnek, sem önző félénkségnek, hanem egyedül az általam jogosan kivánt bizodalom hiányának tulajdoníttassék; mely bizodalom hiánya a képviselőházat oly útra vezette, hova én azt a törvényesség iránti tiszteletből, melyet nyilvános állásommal mindig összekötöttem, nem követhettem. Lemondok egyszersmind követi állásomról is, hogy választóimnak alkalma legyen politikai viseletem fölött itéletöket kijelenteniök. Bár miként essék is ki ezen itélet, legyenek önök, uraim, meggyőződve, hogy akár soraikban, mint képviselő, akár egyszerű polgár leszek, mindig küzdeni látandnak szóval és tettel Magyarország jogaiért és a törvények szentségéért, és soha nyugodni mind addig, míg hazánk földét ellenség szentetleníti jelenlétével, s míg van törvény, mely teljes végrehajtást nem nyert, akár felülről, akár alulról jöjön a forradalom. Batthyáni Lajos s. k.“

Hasonló értelemben nyilatkozott Batthányi szóval is Szalbek képviselő irányában, ki hozzá oktober 5-kén Pázmándy elnöktől levelet vitt, melyben a hazajövetelre újabban is sürgetteték. Nem lévén ezután Bécsben mit tennie s mit remélnie hazája javára, Zsedényi által az osztrák kormánytól útlevelet vétetett külföldre; mert azon ellenséges indulat, melyet a képviselőházban hatalomra jutott radikál, helyeseb-

ben, forradalmi párttól maga irányában tapasztalni vélt, arra határozta őt, hogy az ügyek fordulatáig hazájából távozzék. E szándékban október 5-kén az őt Sopronyban váró családjához utazott. Itt azonban más nap a bécsi eseményekről s arról értesűlvén, hogy egy horvát csapat, ugyanaz, melyet Jellasics bécsi útjában hazabocsátott, Vas megyén halad keresztül, s e miatt ott népfelkelés rendeztetik, szándékát megváltoztatta s ikervári jószágára utazott, maga is a felkelt néphez csatlakozandó. De egy szerencsétlen bukás következtében lováról karját törvén, azontúl egész deczemberig visszavonúlni kényszeríttetett a közügyektől. 1848. Okt.

A reactio újabb szabályai.

Az udvari reactio a minden jogot s törvényt lábbal tapodó október 3-kai rendeletek kibocsátásakor már biztosnak tartá a győzedelmet; s Jellasicsot kétségkivül azon reményben nevezte ki Magyarország kényurává, hogy miként általa eleve tudósittatott, október elején már Pesten leend. Képzelhetni, mily meglepetéssel vették a reactio fejei október 5-kén a hírt, miszerint a „lovagias bán" Pest helyett Bécs felé siet, űzetve a győztes magyar hadaktól. A zavar nagy lőn az első pillanatban. A gondviselés bűntető újja látszék feltűnni ezen eseményben a jog és törvény, az igazság és loyalitás ama megvetése és sértése miatt, mely csak a maga kétségbevonhatatlan jogait s királyai esküjével pecsételt törvényeit védő nemzet ellen elkövettetett, s melylyel az, hogy elnyomathassék, forradalomra ingereltetett. De hamar feleszmélt a reactio. Az eddigi eseményekből meggyőződve, hogy a magyar nemzet elszánt önvédelem nélkül nem engedendi magát törvényes jogaitól megfosztatni; s mit sem gondolva avval, hogy a kényuralmi vágytól sugalt tervök végrehajtása, ha sikerül is, százezrek életébe, egy egész nemzet jóllétébe kerül, elhatározták: hogy ne csak segedelem küldessék Jellasicsnak, hanem a birodalom minden, másutt nélkülözhető hadereje Magyarország leigázására fordíttassék. Jellasicshoz azonnal futár küldetett, ki neki a segély igéretét s az ország kényurává neveztetését hírül vigye. A bécsi

1848. Okt. hadügyminiszteriummal titkos érintkezésben álló főhadi kormányzókhoz s a várak parancsnokaihoz, névszerint Temesvárra Piret, Aradra Berger, Erdélybe Puchner tábornokokhoz titkos parancsok intéztettek, hogy eddigi összeköttetéseiket a magyar kormánynyal megszakasztván, a nyilt ellentállás terére lépjenek. A többi várak parancsnokainak meghagyatott, hogy Jellasicsnak s az általa küldendő hadaknak az őrizetökre bizott várak kapuit megnyissák s magokat egészen az ő parancsai alá helyezzék.

A reactio hadi terve.

A hadi terv egyéb részletei oda irányoztak, hogy Magyarország egyszerre minden oldalról támadtassék meg, s mielőtt önvédelmére felkészülhetne, fegyverhatalommal igáztassék le. Elvégeztetett, hogy az osztrák fősereg a Duna két partján működjék Pest felé; Simunics tábornok egy hadtesttel Morvából kiindúlván, az alsó Vágvölgyön s Nagy-Szombaton keresztül nyujtson kezet a főseregnek; Götz tábornok egy más hadtesttel a felső Vágvölgyön áttörjön be a bányavárosokba; Schlick tábornok Galicziából Duklán és Kassán keresztül tegye magát összeköttetésbe a Pestig haladandó fősereggel; délnyugotról Nugent tizezernyi haddal nyomúljon be a Balaton tájára; keletről Puchner működjék, seregét Erdélyből Nagy-Várad felé indítván és segédkezet nyujtván az aradi és temesvári őrségeknek, melyek a bánságot tartsák féken és Szegednél a ráczokkal egyesűljenek. A hálózat ekként kilencz oldalról mind összébb vonassék a főváros felé.

Nevezetes e hadi terv tekintetében Latour bécsi hadügyminiszternek b. Puchner erdélyi tábornokhoz okt. 2-ról kelt levele, melyben a tervnek őt, Puchnert, illető része világosan előadatik. „Excellentiádnak — úgymond — már tudtára lehet, hogy Magyarországban az uralkodó párt a törvényes tért egészen elhagyta.... Most tehát nincs egyéb hátra, mint a törvényes állapotot, a monarchia épségének fentartása végett, fegyverrel s oly gyorsan mint csak lehet, helyreállitani. Midőn én e végett minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságokból a rendelkezésre álló sereget mozgásba

teszem, hogy a czélra közremunkáljanak és a horvát bán mű- 1848. Okt.
ködéseit támogassák : Excád ezennel azon megbizást kapja, hogy az oláh határőri ezredekből haladéktalanúl három zászlóaljat s egy ezred német lovasságot indítson Nagy-Várad felé. Az események gyors változása nem engedi a pontot, mely ellen ezen dandár működni fog, már most kijelölni; és Nagy-Váradot csak azon feltevésben érintettem, mivel az ottani, ha bár jelentéktelen vár az insurgensek kezébe eshetik s a forradalmi kormány Debreczenbe vagy Nagy-Váradra tehetné át a maga székét. Excelläd kezét ennél fogva szabadon hagyom, hogy egyetértőleg a bánsági kormányzó tábornokkal és Gläzer altábornagy s aradi parancsnokkal saját belátása s a körülmények kivánatai szerint cselekedjék.... Egyébiránt minden seregparancsnok utasítva van, hogy az összeköttetést a horvát bánnal megkisértse s magát parancsa alá helyezze: mi végett egy legfelsőbb császári manifestum fog megjelenni. Kelt Bécsben okt. 2-kán 1848-ban gr. Latour-Baillet m. k."

Hogy e terv mindjárt egész terjedelmében nem vétetett foganatba, nem a reactio akaratán múlt, hanem, ennek daczára, a bécsi nép felkelése s más közbejött akadályok által gátoltatott meg. Némely részei mindazáltal már most végrehajtattak. Arad és Temesvár parancsnokai, mint alább elbeszélők leszünk, fellázadván, nyilt ellenség gyanánt kezdték magokat viselni. Nugent egy hadosztálylyal a stájer, — Simunics egy mással a morva határszélekről, a terv szerint, szinte betört az országba.

Jellasics vévén a király képviselőjévé lett kineveztetését, már futása közben, Óvárról kezdett intézkedni megbizatása értelmében. Rendeleteinek egyike Mosony vármegyéhez szólott, melynek meghagyta, hogy azonnal gyülést tartson, a királyi manifestumot olvassa fel, s a megyei hatóságot oszlassa szét. Fontosabbak még azon rendeletek, melyekkel a királyi manifestumot a magyar korona területén lévő főhadi parancsnoksághoz és Rajasics szerb patriarchához kisérte. E rendeleteket b. Hrabovszky budai főhadi kormányzó, kihez

1848. Okt. azok tovább küldés végett utasíttattak, október 6-kán kézhez vévén, azonnal átküldte a honvédelmi bizottmányhoz.

Az okt. 3-kai manifestum a képviselőház előtt.

A képviselőház az ingerültség hangos kitöréseivel kiséré más napon a b. Récsey Ádám, mint elnökminiszter által ellenjegyzett okt. 3-kai kir. manifestum felolvasását. Récsey neve ekkor pendült meg először a képviselők teremében. Ezen ember, számos évek óta, mint a királyi testőrsereg hadnagya, Bécsben a maga kedvtöltéseinek élt, s neve oly ismeretlen volt, hogy alig találtatott a képviselők közt egy, a ki róla, a kilétéről kérdezősködő kiváncsiaknak tudósitást adhatott volna. A képviselők tudni vágyát az egyetlen Szalbek képviselő elégíthette ki némileg, ki pár nappal elébb a ház elnökének levelével Batthyáninál járván Bécsben, mind kilétéről, mind miniszterré kineveztetése körülményeiről s különösen nyilvánossá lett megvesztegettetéséről is ott nyert tudomást.

Ekkoron már a ház elnöke is vette volt Batthyáni Lajos lemondó levelét s részint ebből, részint magán úton tudtára esett a háznak az is, hogy Batthyáni Vay Miklósnak, nem pedig Récseynek elnökminiszterré kineveztetését jegyezte ellen, s hogy ekként Récsey maga is törvénytelen módon s nem is más okból neveztetett ki egy órára miniszternek, mint mivel a reactio a régi conservativ, az udvar iránt eddigelé annyi ragaszkodással viseltetett pártban sem talált s nem is remélt találhatni oly jellemtelen, honáruló egyéniséget, ki a minden jogot s alkotmányt lábbal tapodó október 3-kai manifestumot ellenjegyezni hajlandó volna. E körülmények közt tudomásra jutásától fejthetni meg, miérthogy a ház, midőn a manifestum felolvasásakor e szavakra kerűlt a sor: „ellenjegyezve: b. Récsey Ádám miniszterelnök," boszúság helyett a megvetés kaczajára fakadt.

A manifestum tárgyalását Kossuth kezdte meg, ki csak az elébbi napon tért meg a Tisza vidékén tett második körútjából. Mindenek előtt jelentést tévén működése eredményéről, mondá: „A nép halni kész inkább, mintsem hazáját eltipratni engedné. Ha látták volna önök, uraim, miként fogadta

a Tisza partján lakó nép csekély felhivásomat, hallották volna 1848. Okt.
önök, hogy nem én öntöttem lelkesedést a népbe, hanem én vettem tőle erőt és lelkesedést... Az oroszlán csak aludt: a vész fölébreszté... Alig voltam kilencz községben, s ötvenezer ember áll azokból készen, s egy szavára a képviselőháznak talpon lesznek. A szomszéd vidékek szinte nehezteltek, hogy miért nem szólíttattak fel, holott küldenének ők is embereket ezerenként.“ Különösen megdicsérvén aztán Szegedet, melynek népe önként, felhivás nélkül megesküdött, hogy elmegy a harczra mind, ha kell, — a királyi manifestumról akként nyilatkozott, hogy „ámbár sok dolgot hisz lehetségesnek, de arról kételkedik, hogy ezen irat a szegény beteg királytól származnék, s cselnek véli, mely által a király nevének varázsával akarják megállítani győztes seregünket; s pedig annál inkább, mert bár a házhoz van intézve, annak még sem küldetett meg. De ha mégis nem koholt volna ez iromány, azon esetre figyelmezteti a házat azon törvényekre, melyekkel ellenkezik, s melyek szerint a király minden rendelete érvénytelen, ha a Pesten székelő miniszterek egyike által alá nem iratik; valamint hogy az országgyülést sem lehet eloszlatni a budget tárgyalása s befejezte előtt. Ha még valóságos elnökminiszter jegyezne is ellen ily valamit, vajjon mit tenne a ház? Azt, mit az 1848-ki 3-dik törvényczikk 32-dik pontja mond: „A miniszterek feleletre vonathatnak minden oly tettért vagy rendeletért, mely az ország függetlenségét, az alkotmány biztosságát, a fennálló törvényeket stb. sérti.“ És vajjon sérti-e ezen irat az ország függetlenségét? Igen, mert egy bécsi országgyülés által akarja ügyeinket elintéztetni. Sérti-e az alkotmány biztositékait? Midőn az országgyülést eloszlatja, mielőtt a jövő évi költségvetés iránt határozatok keletkezhettek volna; midőn az ország minden törvényhatóságait a maga formájából kivetkőzteti; midőn az alkotmányt keresztűlvonja, és a királyi hatalom gyakorlatát a pártütőnek kezeibe adja: azt gondolom, senki sem kételkedhetik, hogy, ha ez irat való, az alkotmány biztositékai felforgattatni szándékoltatnak.“

1848. Okt. Indítványozza ezután, hozzon a ház oly határozatot, melyben kifejtessék, hogy bár eddigelé sokban visszaéltek a beteg király nevével; de ezen iratban oly irtózatos dolgok foglaltatnak, miszerint róla mást nem lehet feltenni, mint hogy az Jellasicsnak az ország könnyebb meghódíthatására készített cselszövénye. Ha azonban mégis való volna, minthogy az az alkotmány felforgatását foglalja magában: a ház azt érvénytelennek nyilatkoztatja, s mind azt, ki annak értelmében Jellasicsnak engedelmeskedni merne, honárulónak tekinti, s vele a hadi törvények értelmében fog bánni. Továbbá Récseyt, mint nemzet elleni bűnöst perbe fogatja s megidézteti. — Minthogy Mayerhoffer belgrádi osztrák consulnak Jellasicshoz irt s nem rég elfogott leveléből, melyben amaz ennek a szerb csapatok mozdulatairól számot ad s tőle utasítást kér; — valamint egy, Jellasicsnak Rajasicshoz intézett és szinte elfogott leveléből, melyben amaz a szerb csapatok mozdulatairól rendelkezik, kétségtelen világba van hozva, hogy a szerb lázadást is Jellasics intézi; ő tehát világosan a kamarilla eszköze, s az országban minden pártütés, árulás és lázadás általa igazgattatik: erről a népet nyilatkozványok által fel kell világositani. A nép ismerni fogja a maga kötelességét. — Végre, mivel rendes kormány nincs, szükségesnek látja, miszerint a honvédelmi bizottmány akként szerveztessék, hogy ne legyen kötve nehézkes formákhoz, mint volt eddigelé; hatásköre pedig tágíttassék.

Az inditványok a ház által elfogadtatván, Kossuth engedelmet kért, néhány szót magáról is mondhatni, minthogy a manifestumban névszerint is megemlíttetik. „Miről vádoltatik tehát, kérdi? Arról, hogy a háznak javasolta, gondoskodjék pénzről, honvédelemről, katonaságról, miután a hazát lázadás és pártütés veszélye fenyegeti; s a ház, tanácsát fogadva, a bankjegyet kibocsátotta s katonát állított, mielőtt a király a ház határozatát megerősítette. Igen, de a király nem akarta sanctioját adni azon törvényekre, melyeknek alkotása végett az országgyülés egybehívatott; sőt az általa is pártütőnek

kijelentett Jellasicsot, mielőtt fölötte törvényszék határozott volna, hivatalaiba visszatette, lépéseit helybenhagyta s pártütését folytatni ösztönözte. Mi tehát csak a haza védelméről gondoskodtunk akkor, midőn nem gondoskodott az, kinek hittel szentesített kötelessége volt gondoskodni. Ki meri azt mondani, hogy a képviselőház követett el törvénytelenséget, — azon képviselőház, mely, nem akarom mondani, nagy óvatossággal, hanem azt mondom, nagylelkűségből eddig még nem törülte el az ausztriai háznak lételét? És ki mondja azt, hogy e ház törvénytelenséget követett el? Az, ki a pártütőt, lázadót és a világnak minden bűneit feluszítá a türelmében kimeríthetetlen magyar ellen. És ő meri vádolni a képviselőházat, hogy törvénytelenségre hagyta magát reávenni, midőn elhatározá, hogy védeni akarja magát a törvényeit, ősjogait, alkotmányát és életét fenyegető rablók ellen? Ez példátlan a historiában. Midőn csekély nevemet megemlítik: ez nem akar egyebet tenni, mint *monstrari digito*, hogy ezen emberrel kell valamit csinálni. Megtörténhetik; mert halandók vagyunk, s az ármánynak, alávalóságnak, bűnnek sok eszközei vannak. De ha engem porrá zúznak, vagy akár mit csinálnak is velem, hiába kecsegtették magokat avval, hogy velem együtt a magyar nemzetet is semmivé teszik. Azon vaksághoz, mely ilyen leveleket ír, illik csak, azon hittel akarni megbecsteleníteni egy nemzetet, hogy ha egy két embert eltakarítanak, magát a nemzetet rabláncra lehet majd fűzniök. Az, hogy egyes embereket mutatnak ki, csak ösztön lehet a nemzetnek, hogy felforrjon keblében a méltó indignatio, mivelhogy oly gyávának hiszi a kamarilla e nemzetet, hogy, ha egy embert kimutat, s azt láb alól eltakarítja, a nemzetet is rabláncra fűzheti. De esküszöm istenemre, ez nem fog történni."

1848. Okt.

Az esti ülésben ismét e tárgy forgott szőnyegen. A ház elnöke jelenté, hogy időközben egy levelet vett b. Récsey Ádám aláirása alatt, melyhez a királynak őt elnökminiszterré nevező kézirata s a fentebb közlött kir. manifestum van kap-

1848. Okt. csolva. Így tehát el lőn oszlatva minden kétség, melyet magában a királyi név iránti kegyeletből ápolni szeretett volna a képviselőház a manifestum valódisága iránt. Ezen körülmény mindazáltal semmi változást nem okozott a reggeli ülésben alkotott határozatokban.

A honvédelmi bizottmány kormánynyá emeltetik.

Más nap a ház, miniszterium nem létében, a honvédelmi bizottmányt az ország kormányzatának teljes hatalmával ruházta fel, annak elnökéül Kossuthot nevezvén ki. A bizottmány, mely néhány nappal ez előtt Mészáros és Szemere volt miniszterekkel megszaporíttatott, tizenkét tagból álla. Kossuth az egység s vélemény-összehangzás végett azt óhajtotta volna, hogy a bizottmány csak három tagból legyen szerkesztve, kik felelősség terhe alatt kormányozzanak; nehogy pedig ezen tagok az igazgatás részletei által az ország fontosabb kérdéseitől elvonassanak, a bizottmány eddigi tagjainak mindegyike az igazgatás egy határozott körében működjék s végezze a folyó tárgyakat, s csak a fontosabb tárgyakat terjeszsze a három tagú felelős kormány elhatározása alá. A ház mindazáltal, Nyáry Pál javaslata szerint, eddigi alakjában kivánta utóbbra is fenntartani a honvédelmi bizottmányt; szabadságára hagyván egyébiránt az igazgatás egyes ágait a keblebeli tagok közt tetszése szerint felosztani — mi aztán meg is történt.

Az oktoberi mozgalmak Bécsben.

Mialatt Magyarországban részint a csatamezőn, részint az országgyülés körében ezek történtek, Bécs is újra nagy fontosságú eseményeknek lőn színhelyévé. Az udvari reactio, Lamberg gyászos halálát megboszúlni szándékozván, mindent elkövetett, hogy a népben a magyarok iránt ellenszenvet, gyűlöletet ébreszszen. A zsoldjában lévő hírlapokban számos, valótlanságokkal, rágalmakkal teljes czikkek irattak a magyarok ellen. A titkos ügynökök a nép anyagi érdekeinek pangását, mi ily forradalmas időkben beállni szokott, egyedül Magyarország független igazgatásának, vagy, mint ők elhitetni törekvének, elszakadási szándokának természetes következményeként fejtegették az érdeklett polgárság előtt. De

mind hasztalan. A bécsi népnek s még inkább az országgyülésnek elfogulatlanabb, értelmesebb része átlátta már az udvari reactio czélzatait. Az általunk elfogott s nyilvánossá tett Jellasics-féle levelekből világosan láthaták, nem csak azt, hogy a bán Magyarország ellen koránt sem a horvát nemzet, hanem pusztán a reactio érdekében működik, s mint az absolutismus előharczosa pénzzel, fegyverrel Bécsből láttatik el; hanem azt is, hogy ha Magyarországot az udvari reactionak megigáznia sikerűlne, a sor azonnal Bécsre kerűlend. Borosch, baloldali képviselő, már szept. 30-kán interpellálta, az általunk elfogott levelek nyomán, Latour hadügyminisztert, a Jellasicsnak küldött pénz s hadi szerek iránt. A ház és a karzat egyaránt nagy tetszéssel fogadta a képviselő előadását. Ez azonban nem ejté zavarba Latourt; ő, annyi világos ellenbizonyitványok daczára, sem átallá folytatni áltatásait s azt válaszolni: hogy igaz ugyan, miképen Jellasicstól több segélyt sürgető levelet vett légyen; de ő azokra s csak magán-uton azt válaszolta, hogy míg a magyar miniszterium törvényes téren marad, mind addig nem küldhet neki segedelmet magyarországi invasiojára. Mi a 200 ezer forintot illeti, azt a határőri ezredek, mint császári sereg, szokott zsoldjaként küldé neki. 1848. Okt.

De e válaszszal egyátaljában nem elégedett meg a bécsi közönség; s a hangulat napról napra ingerűltebb lőn a császári fővárosban. A reactionarius czélzatokról mindinkább lehullni kezdett a titok fátyola. Október első napjaiban azon hír terjedezett, hogy a fővárost, bár arra legközelebb semmi ok nem adatott, ostromállapotba akarják helyezni. A nép, mintegy ösztönszerűleg érzé a közelgő veszedelmet, s a kormány minden intézkedéseit az ostromállapot kihirdetésének szándékával hozzá kapcsolatba. Az aggodalmakat mindenek felett súlyosítá az, hogy a város körül gr. Auersperg tábornok vezérlete alatt elhelyezett katonaság folyton szaporíttatott. Széltében beszélik vala, hogy ennek nincs más czélja, mint a várost minden külső közlekedéstől elzárni s kiéheztetés által

1848. Okt. arra birni, hogy magát kegyelemre adja meg s minden ellentállás nélkül engedje megtöretni a demokrat klubok, az aula és a közbátorsági bizottmány hatalmát; mi megtörténvén, minden a régi kényuralom alá fogna visszahelyeztetni.

E különféle hirek, melyeket a kormánynak egynémely valóban reactionarius intézkedései, a zsoldjában álló hírlapoknak mind fenyegetőbb hangú czikkei, a sárgafekete pártnak napról napra növekedő elbizakodottsága s fondorlatai, mindenek felett pedig a Jellasics Pest felé közeledtéről vett tudósitások nagy valószinűségre emeltek, — a bécsi nép féltékenységét s aggodalmait alkotmányos vívmányainak jövője felett nagy mértékben felébresztették. Az aggodalommal azonban nőttön nőtt az elhatározottság is a lakosság egy részében, kivívott szabadságát minden áron megvédnie. Ezen elhatározottságot nem kevéssé ápolá a magyarok példája, kik alkotmányuk fentartása végett hazájokat szinte egy táborrá változtatták; ápolá azt az aula is, melynek tekintélye menten növekedett; ápolák a demokrat klubok, melyek egy nagyszerű társulattá egyesűlve, valóságos ostorai kezdének lenni a miniszteriumnak; de mindenek felett ápolák az alkotmányos szabadság érdekében szerkesztett lapok, melyek, mióta Jellasics magyar földre lépett, nem szűntek a szabadság barátait a reactio fenyegető czéljaira s lépteire figyelmeztetni, a népet pedig kivívott szabadsága védelmére hatályos szózatokban lelkesíteni, úgy állítván elébe a magyarokat, mint a kik a közös szabadságért küzdenek, s a kiknek bukásával a fiatal alkotmányosság Ausztriában is kétségtelenül le fogna igáztatni. Annak képét, mi velök, a magyarok legyőzetésének esetében, történni fog, azon politika fejtegetésében ábrázolták, melyet az udvar Magyarország irányában követ; s hogy ezt a néppel jól megértessék, mennél világosabban kimutatni ügyekeztek azon ármányokat és cselszövényeket, melyekkel a reactio Magyarországot öt hónap óta körülhálózni törekedett.

„Tény — úgymond, például, az *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* október 3-kai számában, — tény, hogy gr. Latour hadügyminiszter, Schmitz, Radlovitsch és Marquardt követeknek becsületszavára állítá, „hogy közte s a magyarországi katonai hatóságok közt május 10-ke óta semmi összeköttetés nem létezik; rosz alattvalónak kellene lennie, ha ő felségének ebbeli parancsait akár közvetve, akár közvetlenül megmásítani törekednék.“ Mind a mellett is azonban meggyőződtek a követek, hogy Latour, Piret bánsági parancsnokkal folyton összeköttetésben áll, miről irott bizonyítványok vannak kezeik között .... 1848. Okt.

„Tény, hogy a hadügyminiszter a kamarában interpelláltatván, tagadta, hogy közte és Jellasics közt bármi egyetértés léteznék. Több okoknál fogva gyanítható, hogy a hadügyminiszter a maga szándokait még minisztertársai előtt is leplezgeté, miután bizonyos pénzküldeményeket cs. kir. katonák s ezek özvegyei nyugpénzeiül jelöl ki, bizonyos tüzértelepeket Károlyváros megerősitésére igényel s csak ezen czím alatt nyeri meg.

„A felfogott levelekből azonban kétségtelen, hogy Latour hadügyminiszter Jellasics terveiben egyetértett, őt ausztriai pénzzel segítette; következőleg Magyarországnak tényleges háborút üzent. Az eredmény ebből az, hogy Latour a nemzeti gyülést elámította, nyilván adott becsületszavát megszegte, az ausztriai birodalmat megkárosította, s mint alkotmányos miniszter felelőssége ellen vétkezett... A horvát háboru az osztrák udvari párt által előidézett reactio háborúja, nem egyedül a magyarok, hanem a szabadság ellen; Jellasics annak kezében csak eszköz.“ Inti a képviselőket, hogy kötelességök szerint szigorú vizsgálatot tartsanak s kimélet nélkül büntessék az árulást; „mert — úgymond — az árulás keze a szabadságnak már nyakára keríté a hurkot, s néhány nap múlva talán már későn jőne a segedelem.“

Sokszorta növekedett még ezen ingerültség Bécsben, midőn bizonyossá lett, hogy a horvát sereg, a magyarok által

1848. Oct. megveretvén, Ausztriába fut. Közhírre jutván, mily rablásokat követtek el a horvátok Magyarországban, az osztrák vidéki népnek is kedve támadt a magyarokhoz csatlakozni s velök űzőbe venni s megsemmisíteni a polgárok vagyonát szabad zsákmánynak tekintő csoportokat. Az ingerültség végre egész a dühösségig fokozódott oktober 4-kén, midőn az udvarnak szintoly eszélytelen, mint daczos rendelete közhirré lett, mely szerint Magyarország sorsa az abba ellenség gyanánt betört Jellasics kezébe tétetett le s ezredéves alkotmánya egy tollvonással eltörűltetett. Mit várhattak a bécsiek ezután a magok fiatal alkotmánya tekintetében! A ki eddig netalán még kételkedett volna, hogy Magyarországnak egyenesen az udvari reactióval van dolga s a horvátok csak e reactio szándékainak végrehajtói: az udvarnak ezen forma szerint is törvénytelen rendeletei azt is eléggé meggyőzhették; de meggyőzték egyszersmind arról is, hogy Magyarország megigázása után rájuk kerűlne a sor. Magyarországot s annak szabad alkotmányosságát ennél fogva úgy kezdik vala tekinteni, mint saját szabadságuk legerősebb bástyáját, melylyel együtt állnak s együtt buknak márcziusi vívmányaik. „Bécs, — úgymond a *Constitution* czimű lap — állj szilárdúl s tekints Magyarországra; ha ez diadalmaskodik, te is győztél; ha Magyarország megbukik, a te végórád is ütött.“ E meggyőződés, hogy a szabadság ügye solidaris, s annak sorsa a magyarok törekvéseinek sikerétől függ, közönségessé lett a bécsi nép szabadságszerető részében, valamint annak érzete is, hogy a két nemzetnek testvéries szövetségben kell egymással élnie, miszerint a szabadságot a közös ellenség ármányai s erőszaka ellen megvédhessék.

A bécsi nép e meggyőződése, ezen érzelme még az ott tanyázó katonaság egy részére is áthatott, és midőn Latour oktober 5-én több zászlóaljnak parancsot adott, hogy más nap Magyarországba induljon, ott Jellasicshoz csatlakozandó, a Deutschmeister, Hrabovszky, Hess, Badeni nagyherczeg és Károly főherczeg czímet viselő ezredek zászlóaljai kijelen-

tették, hogy Magyarország ellen s Jellasics mellett nem harczolnak. Latour erőszakhoz nyúlt s az engedetlen zászlóaljakat vértes és könnyű lovas ezredbeliek által rendelé Magyarországba kisértetni. 1848. Okt.

A Jellasicsnak szánt segély híre néhány óra alatt az egész főváros nyugalmát felzaklatta. A nép, az akadémiai legio s a Wieden külvárosi derék nemzetőrség zajlongva tölté el az utczákat, el lévén határozva, a katonaság elszállitását meggátolni; mi végett az ugynevezett Taborhidat, melyen a menetnek történnie kell vala, korán reggel felszedték. A parancsnokság erről csak akkor értesűlt, midőn az elszállitandó zászlóaljak a hídhoz érkeztek. Azonnal hidász-csapatok rendeltettek ki tehát a híd helyreállitására; s mivel a tájon nagy számú nép gyülekezett össze, annak netalán szükségessé válandó elszélyeztetésére egy osztály tüzérség is kirendeltetett a maga ágyuival.

De mind hasztalan. A nép a hídverést egyátaljában nem akará megengedni; s midőn a tüzérség parancsot vőn ellene ágyukat fordítani, a wiedeni nemzetőrség és az akadémiai legio segedelmével a tüzéreket s hidászokat megrohanván, lefegyverezte.

Az összeütközés hírére az egész város rögtön fegyverben állott. Az utczákon torlaszok emelkedtek. A katonaság a város közepén pontosíttatott össze s a karantán kapui városnegyed sárgafekete szellemű nemzetőrei által gyámolíttatván, a *Grabent*, Szent-István terét s magát a templomot is elfoglalta s a népre heves tüzelést kezdett. A vérontás borzasztó volt. A katonaság kartácsokkal tüzelt a szabadság védeire. A győzedelem mindazáltal végre is ezeké lőn, kik az ágyukat rohammal vették el s a katonaságot a városból kiűzték.

E közben egy népcsoport a hadi tanács épületét, a hadügyminiszter lakát, fogta körül s azt felkutatván, az elrejtőzött Latour tábornokot, a reactio egyik fővezetőjét s minden bajok okát elfogta s agyonvervén, az épület előtt elterülő

1848. Okt. *Am Hof* czimű piaczon egy lámpaoszlopra akasztotta fel. Majd a fegyvertárt kezdék ostromolni, mely rakva volt katonákkal. Az országgyülés, a vérontásnak véget vetendő, szónokokat külde a benn lévő katonasághoz; de azok agyonlövettek. A harcz egész éjjel folyt, míg végre reggel a fegyvertár bevétetvén, a benne lévő mintegy 60,000 fegyver elfoglaltatott s a nép közt szétosztatott. A győzedelmes nép testvériséget esküdött a magyaroknak, hogy velök egyesülve mentse meg a szabadságot.

A harcz közben estve a képviselőház ülésre gyűlvén, magát permanensnek nyilatkoztatta, s a császárhoz Schönbrunnba küldöttséget intézett, kérvén őt, hogy a Jellasicsot Magyarországban képviselőjévé nevező október 3-kai manifestumot vegye vissza, s nevezzen ki egy népszerű minisztériumot. A reactio fejei által vezérlett császár a kérelem második pontját teljesíteni igérte; az elsőre azonban kitérő választ adott, hogy majd a körülmények szerint intézkedendik; más nap pedig katonaság s hat ágyu fedezése alatt az egész udvarral együtt Olmützbe távozott, egy nyilatkozványt hagyván hátra, melyben kijelenté, hogy jogait a nép ellen védelmezni fogja.

Az udvar távoztának híre október 7-kén újabb nyugtalanságot támasztott a császári városban. A képviselőházban inditvány tétetett, hogy a dynasztia minden tagjai számüzessenek; mi természetesen félrevettetett.

Távozott az udvarral dr. Bach is, a hitehagyott „torlaszminiszter,“ ki, miután a márcziusi napokban a nép jogait a torlaszokon védte, miniszterré lévén, elveit az udvari kegyekért áruba adta. Az ő tollából folytak mind azon emlékiratok s manifestumok, melyek Magyarország jogait oly kiméletlenül támadják meg, a nemzet s uralkodó háza közt létező szerződéseket oly eszélytelenül tépik szét. Megijedt a jellemtelen Récsey is s bitorlott elnökminiszterségéről lemondván, egyszersmind az október 3-kai manifestumot is visszavétetni, de hasztalan, könyörgött.

1848. Okt.

Jellasics futása Bécsig.

Jellasics a bécsiek felkelésének tán nem kevésbbé örűlt, mint Magyarország kényurává lett kíneveztetésének. E felkelés, melynek hírét a magyar határszéleken vette, okot szolgáltatott neki útját Bécsiglen folytatnia s futását oly színben adni a világ elébe, mintha csak a veszélyben forgó dynasztia segedelmére sietett volna fel Székesfehérvár alól; holott midőn a fegyverszünet megszegésével szeptember 30-kán innen megindúlt, még sejteni sem lehetett az oktober 6-kán Bécsben történendőket, mik bizonyára sem előleg kiszámolt összeesküvésnek, sem, miként a kényuralmi párt a világgal elhitetni akarta volna, magyar izgatásnak s a nagyon is szükében volt magyar pénznek, hanem egyedül a reactio szabadságtipró rendeleteinek voltak hirtelen, emberi szem által előre nem láthatott eredményei.

A bécsi felkelés nélkül Jellasics, több zászlóaljakkal s ágyúkkal megerősödve, a határszélekről hihetőleg azonnal visszatért volna Magyarországba, szerencséjét újra megkisérteni; s ha az kedvez, az oktober 3-kai manifestumot foganatba venni. De a felkelés miatt segedelmet nem nyerhetvén, maga is a bécsi katonaság támogatására sietett hadaival. Rendes határőri zászlóaljaival egyenesen a Lajta felé vette útját; felkelt népét pedig, melyről tapasztalá, hogy rablásai által a népet ellentállásra ingerelvén, többet árt mint használ, hazabocsátotta. E zagyva népből, melynek egy része már futása közben is elmaradozott, még mintegy nyolcz-tíz ezernyi csapat létezett táborában. Ezt tehát Theodorovics tábornok vezérlete alatt, hat ágyu kiséretében Eszterháza felé indította, hogy Vas és Zala megye szélein hazájokba menjenek.

E rendetlen rabló-csoport menete valóságos sáskacsapás lőn a vidékre nézve, melyen átvonúlt. A lakosság azonban, tulajdonát védve, a vészharang kongására útjában mindenütt fegyverre kelt s menetét igen megnehezítette. Horpácsnál Karker alezredes, Zichy Manó és Otto grófok, mintegy két ezernyi felkelt néppel állottak útjába s azt eleinte visszanyomták. A horvátok azonban észrevévén a mieink csekély

1848. Okt. számát, megint előre törtek. De nem sokára megérkezett Vidos alispán a Vas megyei nemzetőrség egy részével, mely elébb a stájer határszéleken betörni szándékozott Nugent ellen működött. Theodorovics, mihelyt erről értesűlt, október 12-ke éjjelén Csepregről a Lajta hegységet áthasító Gyöngyös folyócska völgyén keresztül nagy erőfeszitéssel osztrák földre menekült. Ha a kőszegi felkelt nép a megijedt városi hatóság által el nem bocsáttatik, hanem kötelességét a többiekkel egyenlőleg teljesíti, Theodorovics hada is nagy részben fogolylyá esett volna. De ekként a megszökésre a Gyöngyös mentében rést találván, a stájer határszélekig futott, honnan többé az országba belebb jőni nem is bátorkodván, lehető sietséggel tért haza.

Móga tábornok, mihelyt a bán megszöktéről hírt vett, főerejével haladék nélkül nyomába indult; de mivel Győrött ő is megpihenni kényszerűlt, a gyorsan futót mind a határszélig nem érhette el. Itt azonban annyira megközelité őt előhadunk, hogy ennek vezére, Ivánka Imre ezredes, Parendorfon utóhadaival csatára kelhetett, melyből aztán el is fogott néhány százat. De a bán hadának zöme ekkoron már Bruckot is túlhaladta; október 8-kán pedig Schwechat mellett szállott táborba.

A bécsi országgyülés ennek hirét vévén, más nap bizottmánya egy tagját, Prato képviselőt, azon parancscsal küldé Jellasics elébe, hogy útját tovább folytatni ne merészelje. Egyszersmind a császár után is képviselőket indított meg, hasonló parancs kieszközlése végett. De Jellasics, ekkor már neki bátorodván azt válaszolá, hogy ő csak a császártól vesz parancsokat s útját az ágyuk dörgése szerint irányozza. Ekkor azonban már a szláv képviselők is, kik a múlt napokon a kamara üléseit kerülték, jelen valának; s befolyásuk következtében a gyülés határozata oda dűlt el, hogy Jellasicsnak, mint menekvőnek, menhely engedtessék. Jellasics pár nap múlva Bécs alatt egyesűlt Auersperg tábornok a városból kiűzött hadaival.

Pesten oktober 7-kén terjedt el a bécsi felkelés híre; s az országgyülés más napi ülésében hálaérzelmeit nyilvánitá a közvetett segélyért, melyet a bécsiek felkelésük által ügyünknek nyujtottak. „Nagy kötelességnek ismerem, mondá Kossuth, hogy midőn a bécsi nép érdekeinket oly nagy buzgalommal előmozdítja, ha ők az irántunk mutatott rokonszenv miatt valamely bajba kerülnének, őket mi se hagyjuk cserben. Gyűjtsünk azért oda mennél nagyobb haderőt, hogy őket a veszélytől megóvjuk. És én felhívom a házat, mondja ki határozatilag, hogy valamint a kamarillával, a reactioval s a nép szabadságát elnyomni akaró tendentiákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron (számos felkiáltás: nem, soha!): úgy az ausztriai nép irányában, a legszívesb barátságot érezve, a nemzet nemzet irányában, kész a találkozó érdekeket, istennek örök igazsága szerint, megnyugtatólag kielégíteni... És remélem azon néptől, mely megértette, hogy veszélyünk közös s az ellenünk küldött tábornak útját állta, hinni fog a nemzet szavának, mely azt soha meg nem szegte. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első perczében." 1848. Okt.

A ház erre általános helyesléssel válaszolván, az elnök kimondá a határozatot, hogy „valamint a reactióval alkura lépni soha sem fog a képviselőház, úgy az osztrák néppel barátságosan kivánja kiegyenlíteni mind azon érdekeket, melyek három százados viszonyainkból erednek."

Pár nap múlva megérkezett Csányi László országos tábori biztos tudósitása, mely szerint Jellasics az ország határait elhagyta. És mivel a seregben megoszolva vannak a vélemények, vajjon seregünk az osztrák földre is kövesse-e, vagy ne a horvátokat, — a képviselőháztól kér ez iránt utasítást. A többség itt akként vélekedett, hogy az osztrák földön is nyomban kellett volna követni a futamlókat; de mivel ez nem történt s a kérdés országgyülési tanácskozás alá került, most már a bécsi országgyülést kell megkérdezni: nem ellenzi-e, hogy a magyar sereg Jellasics üldözése végett a Lajtán is átlépjen? E határozat következtében, melylyel Irínyi képviselő

1848. Okt. azonnal Bécsbe küldeték, meghagyatott a honvédelmi bizottmánynak, hogy a táborvezérnek, Csányi biztosnak s a táborba utazott Pázmándy elnöknek adja meg a sereg mozdulataira nézve a kellő rendeletet.

Idő közben a bécsi demokrat egylet középponti választmánya, oktober 10-kén kelt levelében, már felszólitotta a magyar sereget, hogy minden habozás nélkül lépjen át az osztrák földre. Móga tábornok tehát, látván a sereg kivánságát is Jellasics üldözését folytatni, Csányi és Pázmándy megegyeztével annál hajlandóbb volt átlépni a Lajtát, mivel alig lehetett kétsége, hogy a már szorongatott Bécs a magyar országgyülés ajánlatát elfogadva, a magyar sereget segélynyujtásra szólítandja. Addig is tehát, míg Irínyi a bécsiek válaszával megérkeznék, előhadát Bruckig tolta előre.

Bécsben oktober 10-kén s a következő napon számos kérelem nyujtatott be mindenfelől az országgyüléshez, a magyar seregnek a város segedelmére hivását sürgető. A képviselők azonban nemcsak hogy e kérelmekre nem hajóltak; de oly határozat hozatalára sem valának rávehetők, melyben kijelentetnék, hogy a magyar seregnek határ-átlépése nem fog birtoksértésnek tekintetni. A képviselőház a felelősséget magáról elhárítandó, e tárgyban minden intézkedést a községi választmányra bízott. Ennek folytán tehát e választmány ostromoltatott a magyar sereg meghivásának elrendelésére. De a felelősséget e választmány sem akarta elvállalni, s az országgyülés állandó bizottmányától kért feljogosítást, melytől aztán következő választ nyert: „Mivel a miniszterium az országgyülési választmánynyal egyetértőleg, épen most tanácskozik az Auersperg tábornoktól érkezett s Jellasics állását illető sürgöny fölött: a községi választmány az óhajtott válasz végett legyen tűrelemmel.“ A dolognak ezen késleltetése miatt azonban a lakosság, azon véleményben, hogy az országgyülés a magyar sereg bevonulásában meg nem egyezett, oly nagy zajt ütött, hogy az országgyülési választmány oktober 11-ke estvéjén kénytelennek látta magát nyilvánossá tenni, miképen

tőle semmiféle tilalom nem bocsáttatott légyen ki a magyar hadak bevonulása ellen. 1848. Okt.

E körülmények közt érkezett Bécsbe oktober 12-ke reggelén Iríni a magyar nemzeti gyülés felszólitásával. Ennek híre a csüggedő kedélyeket újabban erélyre ébreszté; s a lakosság a magyarok bejöttének esetére késznek nyilatkozott a maga részéről is minden lehetőt megtenni, hogy az egyesűlt Auersperg és Jellasics-féle hadak Bécs alól elűzessenek. De a birodalmi gyülés, melyben a magyar országgyülés felszólitása még az napon felolvastatott, annyi idő mulva sem tudott kivergődni habozásából; és bár az üzenetet tetszéssel látszott fogadni, világosan még sem határozta el a magyarok meghivását. E helyett néhány tagja által szóbeli üzenettel kérette meg Móga tábornokot: tenné magát azon helyzetbe, hogy Bécscsel kezet fogva, Jellasicsot, mint a szabadság és civilisatio ellenségét, megverhesse.

Minthogy Jellasics már több nap óta osztrák földön létezett, és Bécsben sem az ő lefegyverzése, sem a nép felkelése, sem a magyar seregnek segélyező közeledése iránt nem tétettek eddigelé nyilatkozatok és intézkedések: a magyar nemzeti gyülés ebből azt következtetvén, hogy az osztrák nemzet ellentállni és hadaink segélyével élni nem akar, oktober 14-ei üléséből oly határozatot küldött a táborba, hogy ezentúl csak a határok védelmére szoritkozzék. Majd azonban megérkezett a bécsi gyülés említett lépésének híre; minek következtében újabb rendelet küldetett a táborba, hogy térjen vissza Ausztriába s menjen Bécs segélyezésére.

A bécsi országgyülés késedelmezése, s annak folytán a magyar tábor habozása a határokon keresztül nyomúlni nagy kárára vált a szabadság ügyének. Mert bár a vasuti igazgatóságnak országgyülésileg meghagyatott, hogy seregeket Bécs felé szállitani ne merészeljen: e parancs mindazáltal tekintetbe nem vétetvén, míg a képviselőház s a községi választmány tétovázott, Csehországból és Morvából több ezernyi had indíttatott meg Auersperg erősitésére; minél fogva a

Az ügyek állása az ellenséges táborokban.

1848. Okt. Bécset fenyegető sereg, mely 10-kéig alig számlált többet nyolcz ezernél, néhány nap múlva, Jellasics hadain kivül 20—25 ezerre emelkedett.

Móga altábornagy erről hitelesen értesűlvén, midőn előhadait a Lajtán ismét átindítá, felszólította Auersperg tábornokot, hogy miután a magyar sereg nem az osztrák császári sereg, hanem Jellasicsnak Magyarországba minden népjog szabályai ellenére betört rabló hada ellen szándékozik harczolni, viselné magát a tábornok közönyösen. De Auersperg, mint előre látható vala, tagadólag válaszolt.

Az osztrák országgyülésnek a mienk felszólítására adott válaszával egy időben érkezett Budapestre annak hire is, hogy a Bécs előtt táborozó császári had időközben oly tetemes erősítvényt kapott; nehogy tehát seregünk, mely helyzetünkben kipótolhatlan kincs volt, könnyelműn veszélyeztessék, a honvédelmi bizottmány oda utasitá Móga tábornokot s a seregnél lévő kormánybiztosokat, hogy oly módon ügyekezzenek közremunkálni a bécsiekkel, miszerint seregünknek ezek is tényleges segedelmet nyujtsanak, s ez, a kétszerte túlnyomó erő ellenében, veszélynek ki ne tétessék. Szintezen okból október 18-kán egy honvédzászlóaljjal maga Kossuth is a feldunai táborba indult, részint hogy a mi sereget útközben önkéntesek s nemzetőrökből gyűjthet, táborunk erősitésére magával vigye; részint azért is, hogy mivel a körülmények Bécsben minden órában változhatnak, a szerint intézkedjék aztán seregünk működése tekintetében is. Maga előtt a sereg gyarapitásául újabban huszonnégy ágyut, a fővezérhez pedig futárt küldött, üzenvén neki, hogy miután több ezernyi segélylyel remél a táborban megérkezni, ez addig veszteg maradjon. E rendelet folytán seregünk másodszor is visszatért az osztrák földről.

Hadseregünk átalakítása. De azon néhány nap sem folyt le minden haszon nélkül, melyeket hadaink a határszéleken veszteg töltének. Hevenyészett seregünk, mely keletkezte óta szünet nélkül vagy ellenséggel állott szemben, vagy azt üldözte, még nem volt kellőleg

szervezve. Különféle elemei közt még nem létezett azon egység, melynek nem szabad hiányozni egy seregben. A régi sorkatonaság s az újonnan felállított zászlóaljak közt nagy különbség létezett. A sorkatonaság, mind a gyalog mind a huszár, még mindig a régi osztrák szabályok és zászlók alatt álla, régi nevét és színeit viselte, német vezénylet szerint mozgott; sőt még díja is a régi s csekélyebb volt mint az új zászlóaljaké. Mind ez nemcsak a hazafiaknak, hanem magának a katonaságnak is rég nagyon visszatetszett ugyan; de némely főtiszteknek s magának Mészáros hadügyminiszternek is ellenzése miatt, kik ezen állapotokat háború idején megváltoztatni veszélyesnek tartották, az átalakítást a közkivánat daczára sem lehetett végrehajtani. Mészáros s vele együtt többen mások azért vélték e reformot veszélyesnek, mivel a különben magyar legénységű zászlóaljak tisztjeinek egy része vagy születésére vagy érzelmeire nézve nem volt magyar; kik ennél fogva csak addig valának hajlandók szolgálni a magyar ügynek, míg mint osztrák császári katonák szolgálhattak; azonnal kilépendők, ha zászlóaljuk, magyar katonasággá alakíttatván, a császári hadtól különválasztatik. Annyi tisztek hiányát pedig, a mennyinek visszalépésétől az átalakítás esetében tartani lehetett, más gyakorlott tisztekkel annál kevesbbé hitték rögtön kipótolhatónak, mivel az újon keletkezett zászlóaljakat is alig győzték olyanokkal ellátni. Tűrni kellett tehát seregünkben mind eddig az egység hiányát. Eleget írtak s zajlongtak ugyan ez ellen a radikál lapok s a képviselők egy része; de Batthyáni e kivánatnak az említett okon kivűl még azért is hajthatatlanúl ellentállott, mivel jól tudta, hogy a sorkatonaságnak ily átalakítása Bécsben oly rosz néven vétetnék, hogy ez maga is elég ok lenne a békés kiegyenlítés meghiúsitására, melyen ő, bár menten tünedező reménynyel, végiglen lelkiösmeretesen dolgozott. Mióta azonban Batthyáni a kormányról lelépett, s a szakadás az udvar és nemzet közt oly nagygyá lett, az elébb nyomatékosnak látszott tekintet sem vétetett többé figyelembe. Bár mennyi tiszt vala is az átalakítás

1848. Okt.

1848. Okt. következtében kilépendő: a seregben országgyülésünk ezentúl minden áron egységet akart létesíteni. Nem azt látá többé első szükségnek s főtekintetnek, hogy seregünk mennél nagyobb legyen; hanem azt, hogy a nemzeti ügy igazságától áthatva, nemzeti érzelemtől lelkesedve, ha kell, osztrák hadak ellen is elszántan teljesítse kötelességét. Egyébiránt is annyira nőtt már az, hogy 20—30 tisztnek távozta miatt, ez bár sajnosan esett, azt, mi leglényegesb volt, a nemzeti szellemet, feláldozni nem tarthatá tanácsosnak.

Az országgyülés, ez októl indítva, oktober 15-dikei ülésében, miután a körülmények különben is oly színben mutatkoztak, hogy seregeink hosszabb időt fognak a határszéleken tölteni, Csányi kormánybiztos indítványára, oly végzést alkotott, hogy a hadsereg a tisztektől kezdve le a közemberig nemzeti jelleművé alakíttassék: a magyar színeket s jelveket azonnal fölvegye, a vezénylet magyarul folyjon, ruházatban s díjban egyenlőség hozassék be. A mely tiszt e szabálynak önként és szívesen nem hódol, bocsáttassék el. A seregnek adassék tudtára, hogy ezután annak minden tagja az elsőtől az utólsóig a képviselőház határozatának köteles engedelmeskedni; az ellenszegülők a törvény értelmében szigorún fognak büntettetni.

E határozat következtében hadseregünknél, mihelyt az osztrák földről másodszor is visszavonult, azonnal megkezdetett az átalakítás. Néhány tiszt mindjárt elbocsáttatott. De mivel a reform sem Móga fővezérnek, ki minden jó érzelme daczára sem tudott rögtön kibontakozni azon eszmekörből, melyben hosszú katonai pályája alatt életének nagyobb részét tölté, sem más főtiszteknek nem volt ínye szerint, — Kossuth megérkeztéig az igen lassan haladt előre.

Az okt. 16-kai udvari nyilatkozvány. Mógának s azon néhány főtisztnek, kik ezt ellenzik vala, kilépni mindazáltal még sem akartak, főleg a legújabb udvari rendeletek törték meg bátorságát. Ferdinánd császár király nevében oktober 16-án, Wessenberg osztrák miniszter ellenjegyzése mellett oly nyilatkozvány bocsáttatott ki a

monarchia népeihez, melyben ezeknek tudtára adatik, hogy ő felsége „kénytelennek látja magát az immár vakmerőn emelkedő lázadás ellen valamint Bécsben, úgy másutt is mindenütt, hol az mutatkozik, fegyveres erőt fordítani, s azt megtörvén, a rendet, békét és törvényességet helyreállítani; Lamberg s Latour grófoknak gyilkosait pedig az igazság büntető kezeibe átadni. E czél elérésére birodalma különböző részeiből seregeket küld Bécs, mint a lázadás székhelye ellen, és a fővezérletet az álladalmai egész területén létező minden hadak felett — kivéve egyedül az Olaszországban Radeczky tábornagy alatt álló seregeket, — herczeg Windischgrätz tábornagynak adja át, felruházván őt a megfelelő hatalommal, hogy a béke művét birodalmában a lehető legrövidebb idő alatt bevégezhesse.“ 1848. Okt.

Ezen nyilatkozat által tehát Magyarország is Windischgrätz hatalma alá rendeltetett, úgy miként az oktober 3-kai nyilatkozványban a most mellőzött Jellasicsnak alája volt rendelve. Míg csak Jellasics ellen kellett küzdeni, — miután ő közmegvetés tárgya lett, még a kevesbbé nemzeties érzelműek sem vonakodtak megmaradni a magyar zászlók alatt s folytatni a nekik is kézzel foghatólag igazságosnak látszó harczot. De a Windischgrätz osztrák tábornagy alatt lévő osztrák császári hadakkal állani szemben, többeknek elmult a kedve. És ámbár a tisztek közől elébb már néhányan bucsút vettek zászlóinktól, mégis úgy látszék Kossuthnak, midőn a táborba érkezett, hogy a felsőbb körben hiányzik azon elhatározottság, melyet ő kivánt volna s annál szükségesebb is volt igaz ügyünk győzedelmére, mennél csekélyebb volt erőnk, még az újabb szaporodás után is az ellenségé arányában.

Ő tehát, mihelyt tiszteink egy részében e tétovázó hangulatot tapasztalta, elhatározta magát, hogy a sereget mind azon elemektől megtisztítandja, melyek ügyünknek inkább ártalmára, mint hasznára válhatnának. Nem sokkal megérkezte előtt a sereg parancsnoksága egy felszólitást vett Windischgrätztől, melyben ez minden, Magyarországban szolgáló tisz-

1848. Okt. teknek meghagyja, hogy azonnal táborába menjenek, az engedetleneket hadi törvényszéki eljárással fenyegetvén. Móga a tisztikar érzelmeit kipuhatolandó, a levelet előttök azonnal felolvastatta; tapasztalván azonban, hogy a nagy többség azt megvetéssel fogadja, kijelenté, hogy e közlés által csak bizodalmát akarta tanusítani a tisztikar iránt; de senkit közőlök nem szólít fel, hogy engedelmeskedjék Windischgrätz felhivásának, sőt nyilvánítja, hogy annak önmaga sem hódol.

A felhivásra Kossuth válaszolt a herczegnek. Előadván az ország jogait, s az udvari reactionak a nemzet ellen elkövetett ármányait, így végzé válaszát: „Herczegségednek tudnia kell, hogy a magyar sereg fölött ő felsége csak a magyar hadügyminiszter ellenjegyzése mellett rendelkezhetik érvényesen, és hogy minden másképi rendelkezés a királyi esküvel megerősített törvény által előre érvénytelennek nyilváníttatik. Herczegséged főhadi kormányzóvá kineveztetése Wessenbergtől, ki nem magyar, még kevésbbé magyar miniszter, van ellenjegyezve. Herczegséged e szerint semmi esetre sincs feljogosítva, hogy magának a magyar sereg fölött valamely hatalmat igényelni merészkedjék, úgy hogy ilyes szándéklat Magyarország részéről semmi által elő nem idézett ellenségeskedést foglal magában hazánk iránt. Ezen ellenségeskedés még nagyobbodik az által, hogy Herczegséged a megfutamlott pártütő hadosztályait parancsnoksága alá vette, és így magát Magyarország alkotmányos trónja, annak álladalmi létele és törvényei ellen való pártütés vezérévé tette. Ennél fogva, a béke érdekében van, melyet Magyarország meg nem zavart; érdekében van a dynasztiának, hogy mi, bár a legvégső oltalomra kényszeríttetünk, Herczegségedet isten s az ő örök igazsága, a népjog és az emberszeretet nevében felhívjuk, hogy törvénytelen szándoklatától álljon el; a pártütő Jellasicsnak Ausztriába futott seregét fegyverkeztesse le, s azon eskü letétele mellett, hogy Magyarország ellen soha többé nem harczolnak, ártalmatlanná tegye, és huszonnégy óra alatt azon biztosítást adja, hogy Magyarország ellen semmi ellen-

séges lépést megkisérteni nem akar." A hadi törvényszéki eljárással való fenyegetést illetőleg, kijelenté még, miképen nem hiheti, hogy a 19-dik században efféle barbárság példáját adni akarná a mívelt Európának. Figyelmezteti őt, hogy isten, az igazság oltalmazója már tíz ezer foglyot s köztök több tábornokot és főtisztet adott a magyarok kezébe, kik ellen, bár mélyen megszomorodott szívvel, hasonlót hasonlóval kényteleníttetnénk viszonozni. Fontolja meg tehát a herczeg váratlan szavának súlyát; mert minden vér, mely kiontatik, az örök isten itélőszéke előtt az ő fejére szálland. Végre, felszólítván őt, hogy Bécs ostromával hagyjon fel, kéri, hogy a tábori szónok által, kit a népjog ótalma alá helyez, küldje meg válaszát, melytől függ, hogy a herczeget Magyarország ellensége gyanánt lesz-e kénytelen tekinteni. Az okiratot Parendorfon, oktober 25-én, Kossuth, mint a honvédelmi bizottmány elnöke, Pázmándy, a nemzeti gyülés elnöke, és Csányi kir. kormánybiztos irta alá; az ellenséges táborba pedig Dobay nemzetőrségi tiszt kiséretében Ivánka Imre ezredes vitte-át, ki magát avval kecsegtette, hogy a herczegnél, mint annak egykori segéde, némi személyes befolyással is birand. 1848. Okt.

Mielőtt azonban ezen irat elküldetett, Kossuth alkalmul akarta azt felhasználni a tisztek érzelmeinek részint kipuhatolására, részint szilárditására. Felolvasván tehát azt a tiszti kar előtt, ahhoz egyszersmind egy hatályos beszédet tartott. Fejtegette Jellasics honáruló szerepét, leleplezte a reactio egész politikáját, minél fogva Windischgrätz most nem egyebet tesz, mint folytatja a Jellasics által megkezdett reactionarius terveket. Végre pedig felszólitá a tiszti kart, hogy miután a nemzetnek hadserege iránt valahára tisztában kell lenni, nyilatkoznának minden tartalék nélkül: készek-e a vezér parancsait mindenben teljesíteni, nem okoskodva, nem kérdezve, vajjon Windischgrätz vagy Jellasics táborával állnak-e szemben; hanem csak azt tartva szem előtt, hogy a haza ellenségével van dolguk? És a ki magában ily tökéletes

1848. Okt. önmegadást, a haza iránt lelkesedést nem érez, menjen isten hírével, a merre tetszik.

A tiszti kar nagy többsége zajos lelkesedéssel fogadta a szónoklatot; néhányan mindazáltal jelentették magokat, hogy távozni óhajtanak. Ezeknek lemondása minden nehézség nélkül elfogadtatott s magok szabadon elbocsáttattak. A távozók egyike volt Holtsche tábornok, kinek visszalépését mindenki sajnálta. Ő nem lévén magyar polgár, kijelenté, hogy viszonyai nem engedik táborunkban tovább szolgálnia, bár igazságosabb ügyet soha sem szolgált a magyarnál; ha magyar volna, a dühösségig fogna érte harczolni.

A magyar sereg ezen idegen elemek kilépte után megtisztúlván, érzelemre, lelkesedésre nézve egygyé olvadván, bár tisztjeiben kissé megfogyott, de sokat nyert erkölcsi erejében; mert egyet-kettőt kivéve, kiknél még ezután is vagy félelem, vagy sárgafekete érzelmek rejlének a nemzeti három szín alatt, a ki még a zászlók alatt marad, mind el volt tökélve élethalálra küzdeni a megtámadt hazáért; s még azokban is, kik, amaz idegen tisztek befolyása következtében, néhány nappal ez előtt lehangoltságot, kedvetlenséget árultak el, fellobbanni látszék a hazafiúi lelkesedés, mely azontúl végiglen uralkodó hangulat lőn a táborban. A szabad elhatározás mindenkiben hatványozta az erkölcsi erőt.

Windischgrätzhez a választ Ivánka ezredes, Dobay, pozsonyi nemzetőri tiszt kiséretében vitte át. A herczeg elolvasván a levelet, e szavakkal válaszolt: „Pártütőkkel nem alkudozom.“ A két követ ezután nyomban visszakisértetett. Midőn azonban a horvát táboron vezettetének keresztül, Jellasics azon ürügy alatt, mintha a magyarok is elfogták volna Martonvásárnál az ő szónokát, Fligelli ezredest, küldötteink egyikét, Ivánka ezredest letartóztatván, csak Dobayt bocsátotta vissza a magyar táborba. Hasztalan hivatkozott Ivánka szónoki minőségére; hasztalan fejtegeté, hogy nagy különbség van közte, ki mint nyilvános szónok küldetett, és Fligelli közt, ki nem szónoklat, hanem kémlet végett ment

volt Buda felé; hasztalan járt Dobay is, társának megszabadítása végett Baltheser tábornoknál: Jellasics ennek közbenjártára sem akarta foglyát elbocsátani. 1848. Okt.

Mióta Kossuth a táborba érkezett, mind a mellett is hogy Móga tábornok nem titkolhatta s titkolni nem is akarta, miképen nincs nagy kedve a Lajtán átlépni és Windischgrätz ellen harczolni, közhitté vált, hogy seregünk megkisérlendi Bécs felszabadítását. Ha ezt a magyar sereg két héttel elébb teszi, alig szenved kétséget, hogy a felkelt bécsiek segedelmével nem csak Jellasics, hanem Auersperg is megveretik s elűzetik Bécs alól. Mert bár a két tábornok serege együtt legalább is harmincz ezer fegyverest számlált; de a lehangoltság oly nagy vala köztök, hogy komolyabb ütközetre nem is kerűlt volna tán a dolog. Eléggé bizonyítja ezt csak az is, hogy a fentebb említett öt zászlóalj, melyet még Latour rendelt vala Jellasics segedelmére, az engedelmességet megtagadta; s ezen öt zászlóaljhoz hasonlított többé kevesbbé valamennyi. De azóta nagyon megváltoztak a körülmények. A fővezérré kinevezett Windischgrätz a vasutak segedelmével roppant erőt gyűjtött össze Bécs körűl, úgy hogy akkor, midőn a magyar sereg ismét átlépett a határokon, az ellenség ereje 55—60 ezerre számíttatott; miszerint a nélkül, hogy Bécs ostromával felhagyna, 35—40 ezer embert s körülbelül 150 ágyút állíthatott a magyar had ellenébe, mely jelenleg is még csak 16 ezer rendesen fegyverzett, de jobbára újoncz honvédet és huszárt, s mintegy 18—20 ezer nemzetőrt s felkelt népet és 48 ágyut számlált soraiban.

Mi ok indította Kossuthot, hogy az erők ily aránytalansága s vezéreink ellenkező véleménye daczára is Bécs felé vezettesse hadainkat, önmaga ekként adta elő a képviselőháznak: „Éreztem ennek szükségét először azért, mert úgy látszott, ha Bécs elesik, akkor az ellenséges had, mely a szabadság elnyomására alakíttatott össze, kétségtelenül minden erejét Magyarország ellen fordítandja, mit megelőzni szükséges vala. Másodszor, úgy vélekedtem: ha Bécs elesik

1848. Okt. a nélkül, hogy Magyarország, mely az október 6-kai események következtében Bécs iránt némi hálával is tartozik, annak megmentésére csak kisérletet is tett volna: Bécs elestével az ellenség nemcsak maga, hanem a Magyarország iránt ellenséges indulatra kényszerített Bécs népességéből növekedő erővel szálland Magyarország ellen. És harmadszor, mert van a nemzet becsületében egy moralis erő, melyet fenn kell tartani minden áron, kivéve ha talán csak a végelveszés árán tartathatnék fenn. A mely nemzet ezen kincset nem őrizte meg, annak alig lehet jövendője."

De mielőtt a sereg harmadszor is átlépné a határt, Kossuth kérdést intézett a vezérekhez: vajjon szerencsétlen ütközet esetében bíznak-e abban, s biztosíthatják-e őt is a felől, hogy seregünk elveszni nem fog? Móga altábornagy, ki a támadást egyátaljában ellenzé, úgy vélekedett, hogy a sereg a végelveszés veszélyének valóban ki leend téve s kijelenté, hogy a felelősséget az ütközet kimenetele iránt nem vállalja magára. Kossuth, látván Mógának s a főtisztek többségének kedvetlenségét, kijelenté, hogy ő maga is csak úgy kivánja Bécs megsegíttetését, ha van a vezérek közt, ki a felelősséget az iránt kész elvállalni, hogy seregünk, ha megverettetnék is, nem fog elveszni. E nyilatkozat következtében Görgey ezredes egy tervet nyujta be, mely szerint csatavesztés esetére is igen valószinűnek mutatta ki, hogy a sereg nagyobb veszély nélkül fog visszavonulhatni. Görgey, ki a Róth hadának elfogása után oly meghagyással küldetett Kossuth által a táborba, hogy minden árulás ellen őrködjék, s ez alkalommal olynemű biztatásokat vett tőle, hogy a vezéri bot nem sokára az ő kezeibe fog adatni, e tervvel a fővezéri rang felé akart egy lépést tenni.

Kossuth, Görgeynek e megnyugtató nyilatkozatára, mihelyt Dobay Windischgrätz válaszával visszatért, azonnal kiadta a rendeletet, hogy a sereg Bécs felé induljon. Az indulás okt. 28-kán történt. Az ellenség előőrsei mindenütt ellentállás nélkül vonultak vissza; s ekként seregünk más nap

a Fischamend, Himberg, Enzersdorf és Schwadorf közti vonalt foglalta el, mig az ellenség Manswörth, Schwechat és Langendorf mellett megerősített táborban tanyázott. 1848 Okt.

Az ütközet oktob. 30-kán reggel hét óra tájban, a Dunáig nyúló jobb szárnyunk által kezdetett meg. Az ellenség Manswörthöt s környékét megszállva tartván, egy ideig mind a két részről hevesen folyt az ágyuzás. Majd azonban gr. Guyon nemzetőrségi őrnagy az elfogott Ivánka dandárának egy részével szuronyt szegezve, támadta meg a helységet, holott, miként a hivatalos tudósitás mondja, a vitézség csudáját fejtvén ki, az ellenséget kiverte s a helységet elfoglalta. Az ágyuzás e közben az egész harczvonalon szakadatlan folyt, és újoncz, de lelkesedett seregünk a középen is előrenyomúlt. A schwechati ütközet.

Az ellenség azonban a Neudorf mellett elnyuló balszárnyunkat Langendorf felől túlnyomó erővel s kivált lovassággal támadta meg, kétségtelenül az lévén szándokában, hogy balszárnyunkat megkerűlje s egész hadseregünket a Dunára nyomja. Móga ennél fogva e jobbszárny és közép dandárait előnyomúltokban megállíttatá s a balszárny erősitésére a középből segedelmet indított. De bár a balszárnyon Répásy ezredes jól működő ifjú tüzéreinek sikerűlt az ellenséget megállítani, Móga vezér és Kohlmann ezredes azon véleményt nyilvánították, hogy mivel túlszárnyalástól tarthatni, a Fischamend melletti állásba kell visszavonúlni. „Igaz, mond a honvédelmi bizottmányhoz küldött tudósitásában Kossuth, igaz, hogy a balszárny erősítése végett a középről nagy tömegek indíttatván, a csatarend összefüggése megzavartatott; én azonban világosan látván, hogy az elébbi csatarend helyreállitása lelkesűlt hadseregünket Schwechat elvételével vagy győzedelemre, vagy legalább tetemes térnyeréssel egy erős védelmi positio elfoglalására legbiztosabban vezetheti, Görgey ezredesért küldöttem. De mielőtt e parancsot sikeresíteni lehetett volna, az ellenség heves tüzelést kezdett ellenünk. Seregeink ezt is vitézül kiállták, míg nem a jobb szárny leghátulsó soraiban állott Komárom megyei kaszások egy közéjök esett bombától

1848. Okt. rendetlen hátrálásnak eredtek épen akkor, mikor a sereg két szélszárnyainak egy vonalba hozása végett átalános visszavonulás parancsoltatott.“ A komáromi kaszások megfutamlása seregünk némely más részeit is maga után vonta; minek következtében a csata vesztetté lévén, a sereg parancsot vőn a Fischa folyón visszavonúlni; mit az bár az ellenségtől nem üldöztetett, elég rendetlenül teljesített.

Az ütközetben, mely reggeli hét órától délutáni négyig tartott, mind a két részről csekély, — itt is amott is mintegy száz halott, s egy pár száz sebesűlt, volt a veszteség; mi kivált annak tulajdonítható, hogy kivéve Manswörth megrohanását, hol szuronyra kerűlt a dolog, a csata mindenütt csak ágyukkal vívatott. Kossuth a csatát említett tudósitásában inkább megnyertnek, mint elvesztettnek állítja; Görgey ellenben úgy nyilatkozik arról emlékiratában, mint a mely gyalázatot hozott fegyvereinkre. De sem az egyik sem a másik állitás nem egyez meg a valóval. Görgey, mint katona, helyesebb itéletet mondhatott ugyan az avatatlan Kossuthnál, — ki egyébiránt már azért is szépité a dolgot, mivel ő kivánta az előre nyomúlást Ausztriába, s mivel a valóság megmondása által nem akarta csökkenteni az ellentállási kedvet a nemzetben. Egész előadásából kitűnik mindazáltal, miképen csak azért mond több roszat a valónál seregünk ellen, hogy a nemzetőröket, kikkel megbarátkozni soha sem tudott, annál keményebben gyalázhassa. A való e két állitás közt áll: seregünk egy része, kivált a székely s a pesti 2-dik önkéntes zászlóalj, vitézül harczolt; de a kaszások s nemzetőrök egy részének dicstelen megfutamlása által okozott zavar miatt az ütközet el lőn vesztve; s így annak czélja, Bécs felszabaditása is meghiúsult. Valamint azonban alig lenne bebizonyitható az, mit Görgey állít, hogy t. i. az ellenség csupán emberszeretetből s a régi pajtásság emlékezete miatt nem üldözte hátráló seregünket; úgy abban is méltán lehet kételkedni, mit ő Mógáról ir, hogy egy s más intézkedéseiből be lehetne bizonyítani azon szándékát, miszerint ő maga, a fővezér, akarva

vonta volna seregére a kudarczot. Sokkal valószinűbb az, mit szinte mond alább emlékiratában, hogy mind a mi seregünk vezérletében elkövetett hibákat, mind az üldözés elmulasztását az ellenség részéről leghelyesebben abból fejthetni meg, hogy a harmincz békeév után mind a vezérek, mind a szemben álló seregek a harcz tüzében még újonczok s elfogúltak valának az első találkozás alkalmával. 1848. Okt.

Az ütközet után seregeink az ország határaira visszavezettetvén, Móga altábornagy, ki elbocsáttatását már elébb is sürgette volt, most egy lóról bukás következtében vett sérelmeit, valamint azt is okolván, hogy Kossuth az ő tanácsa ellenére parancsolta az ütközetet, a vezérségről lemondott. A vezéri botot Kossuth azonnal Görgeynek adta át, kit más nap Pozsonyban tábornokká is kinevezett. Ha Görgeyt hallgatjuk, ő a vezérletet nem örömest s csak azután vette volna át, miután Kossuth őt a felől biztosította, hogy idősb társai, avval megkináltatván, azt elfogadni nem akarták. De aligha tévedünk azt állitván, hogy Görgey, ki magaviseletével utóbb anynyiszor bebizonyitá, miképen önerejének érzetében nem kevesbbé, mint, bár némi cynismus alá rejtett, de határtalan nagyravágyásában mást maga felett tűrni, másnak engedelmeskedni nem tudott, — bár e czélját ravaszul elrejté, maga is vágyott a főparancsnokságra, s annak elnyerése végett ügyes hizelgéseivel szintúgy mint mások becsmérlésével, miben találó élczei őt mesterré tették, s a cynismusig színlelt önzetlenségével Kossuthot már annyira körülhálózta, hogy ez csak benne helyezte bizodalmát, benne látta a haza megmentőjét; ki egyébiránt, való igaz, tehetségben, erélyben s elhatározottságban valamennyi tiszttársait messze felűlmúlta. Görgey Artur tábornokká s fővezérré neveztetik.

E férfiú, ki utóbb hazánk sorsára eldöntő befolyást gyakorlott, vezérnek termett ritka tehetségeivel rendkivül sokoldalú, mondhatni chameleoni színváltozású jellemet egyesített egyéniségében. A később annyi daczot s önfejüséget, annyi hiúságot s nagyravágyást, annyi önzést és gyűlöletet tanusított fővezér, mielőtt mind tényleg, mind erkölcsileg hatalomra

1848. Okt. jutott, annyi simaságot s magát mások szivébe behízelegni tudó szeretetreméltóságot, oly buzgó s önzetlen hazafiságot, annyi szerénységet tudott színlelni; s e mellett társalgása oly nyájas és fesztelen, külseje oly szívet nyerő, esze oly villanyos, élczei, melyektől önmagát sem kimélé, oly találók, kedvderítők voltak, mások hamar felismert gyöngéit annyira érté kizsákmányolni, hogy a kire ő hálóját kivetette, kinek szivét, jó indulatát megnyerni óhajtotta, az ritkán tudott ellentállni személyisége varázsának. És ha e tulajdonokkal még tagadhatatlanúl kitünő katonai tehetségeit, törhetlen vaserélyét, szívós kitartását, rendíthetlen bátorságát is mérlegbe vetjük; más részről pedig megemlékezünk, mily gyarló emberismerő volt Kossuth, mily könnyen megnyerte őt a hizelgés, magasztalás, gyöngéinek legyezése: épen nem fogunk csodálkozni azon magasztaló beszéden, melyet Kossuth, Pestre visszatérvén, a képviselőház előtt mondott önválasztotta fölött.

„Szükségesnek látám — úgymond — hogy a hadsereg oly kezekbe adassék, melyekben annak nemcsak katonai munkálata, a rend s fenyíték, hanem egyszersmind magyar lelkülete, nemzeti lelkesülése s elhatározottsága is a lehetőségig biztosítva legyen. Bizodalmam Görgeyre esett, egy oly férfiúra, ki iránt, ha akár a honvédelmi bizottmány, akár a tisztelt ház nem osztoznék velem a bizodalomban, becsületemmel állok jót, hogy ezt hallva is: az úr nem lesz fővezér, hanem közlegény, — így is híven fogja a hazát szolgálni. Azért mondhatom, és becsületemmel állok jót, ha a képviselőház másként akarna rendelkezni azon lépés iránt, melyet tettem, őt a fővezérségre felhíván, az legkisebb akadályra sem szolgálna. Mert ő úgy van lelkesűlve, mint Magyarország minden igaz fia, hogy nem azt kérdi: magas polczra állíttatik-e? — hanem azt, mit parancsol a hazafiúi kötelesség? Azt jövendölém a tábornok úrnak: ha egy kis szerencse járul hozzá, neki az isteni gondviselés nagy és fényes pályát jelölt ki; és ezt azon meggyőződéssel jövendölém, mivel tudom, hogy akár mik legyenek a körülmények, ő mindig hű szolgája marad a

szabadságnak." A jövendő tíz hónap kimutatta, mi volt ez itéletben alapos: kimutatta, hogy ész, erély, vasakarat, lélekjelenlét, több más vezéri tulajdonokkal nem hiányoztak ugyan a választottban; de kimutatta azt is, mennyire elfogúltan itélt, mily kevéssé látott be e rejtélyes jellem redőibe, az emberismeretben oly szerencsétlen tapintatú Kossuth, midőn az ő önzetlen, tiszta hazafiságáért és szabaságszeretetéért becsületszavával jótállni bátorkodott. 1848. Okt.

Hogy hadseregünk a schwechati csata után teljesen felhagyott Bécs felszabadításának eszméjével, annak nem egyedűl az ütközet szerencsétlen kimenetele, hanem az is volt oka, hogy Bécs, a remény ellenére, nem nyujtott segédkezet a főleg érette vívó hadainknak. A város egészen körül lévén fogva a császári seregtől, táborunkba onnan napok óta semmi tudósitás sem érkezett. Azt várta azonban Kossuth s mások is, hogy miután Sz.-István tornyáról táborunk mozdulatai beláthatók, ágyuink dörgése a csak két mérföldnyire fekvő városban hallható: a bécsiek, önszabadulásuk miatt is, elősegítendik munkálatainkat s tömegestül törnek ki a császári hadak háta mögött. Részben ennek reménye indítá Kossuthot, hogy e szót „előre!" Parendorfnál kimondja. Az ütközet folyta alatt is azt várták a mieink, hogy a bécsiek, az ellenség sorait egy vagy más oldalon áttörve, nekünk kezet nyujtandanak. Bécs azonban nyugodt maradt; legalább nyugodtnak látszék lenni; mi a reményében megcsalatkozott Kossuthra igen kellemetlenül hatott: „Sajnosan kell említenem — úgymond azon napi tudósitásában — hogy Bécs, bár az ütközetet úgyszólván szeme láttára vívtuk, mert Schwechat csaknem külvárosnak tekinthető, nem csak hogy kirohanást nem tőn; de két nap óta még csak ágyulövését sem hallottuk, melylyel az ellenséget foglalkodtatta volna.... Azon czél tehát, hogy Bécset az ostrom alúl felmentsük, egyedűl azért nem sikerült, mert Bécs részéről semmi közremunkálással nem találkozánk." És ez volt oka, hogy Kossuth a schwechati ütközettel a bécsiek iránti rokonszenvet eléggé tanúsítva, a

1848. Okt. nemzeti becsület kivánalmait kielégítve, tartozásunkat leróva hivén, osztrák földön többé nem kivánt maradni.

E neheztelés azonban, mely a bécsiek tétlensége miatt a mieink keblét az ütközet napján irányukban megszállotta, pár nap múlva az őszinte részvét és szánalom érzetének engedett helyet. Mi az ütközet napján megfoghatatlan volt, hamar világossá lőn, hogy a szerencsétlen főváros nekünk akkor már nem nyujthatott segédkezet. Ugyanis Windischgrätz oktob. 23-kán Hetzendorfban megérkezvén, Bécset azonnal felszólítá, tegye le a fegyvert, s adja meg magát föltétlenül, különben fegyveres erőt fordítand ellene. Bécs az üzenetet visszautasította, s a 27-kén megkezdett ostrom alatt vitézül védte magát. De Windischgrätz a következő napon a Landstrasse és Lipót külvárosokat, minden ellentállás daczára, s bár nagy veszteséggel, megvette. Azután pedig seregének nagyobb részét a magyarok ellen fordítván, másik részével a belvárost is szorongatá. A harcz 29-kén lecsöndesűlt: alkudozások kezdettek. És miután a nép vezérei akként nyilatkozták, hogy a belváros sokáig nem tartható, a községtanács azt üzente a herczegnek, hogy a város magát a következő napon megadandja. Mielőtt azonban ez megtörtént volna, 30-kán a bécsiek, észrevévén a magyarok közeledtét, a capitulatiot félrevetették s mindenki újra fegyverre szólíttatott. Windischgrätz e miatt egész estig hevesen lődözteté a még fegyverben álló városrészeket; és serege elég számos lévén, hogy mind a két ellenséget egyszerre elfoglalja, a bécsiek kitörését sükeresen meggátolta. A következő napon a belsőváros szorosan körülfogatván, s kapuja is belövetvén, végre megadta magát. Azontúl Bécscsel minden érintkezésünk megszakadt.

Simunics betörése. Jellasics hadjárata alatt Latour hadügyminiszter említett tervét Magyarország körülhálózása iránt a felvidéken is foganatba vétette az udvari reactio. Simunics tábornok október elején néhány zászlóaljjal Szepes megyébe tört s Bártfáig haladt; pár nap múlva azonban ismét kitakarodott az országból.

E gyors távoztának az volt-e oka, hogy a derék szepesi népet felfegyverkezve s ellentállásra készen találta? — vagy mivel más parancsokat vett az új fővezértől, bizonytalan. Emez valószinűbbnek látszik; mert pár hét múlva, oktober 22-kén öt ezernyi haddal s 12 ágyuval a csáczai szoroson ismét betört Trencsén megyébe. Eleinte úgy látszék, a bányavárosokat szándékozik elfoglalni; utóbb azonban, midőn Zsolnáról a Vágvölgyön Lipótvár felé fordult, alig lehetett kételkedni, hogy Nagy-Szombaton és Pozsonyon keresztül a magyar sereg hátába akar kerűlni, vagy Lipótvár ellen működni. 1848. Okt.

Trencsén megyében, hol semmi fegyveres erőnk nem létezett, sehol sem talált ellentállásra. Kormányunk, mihelyt a betörésről értesűlt, Lipótvár biztositása végett, melyet Ordódy őrnagy csak három század Poroszherczeg-féle legénységgel s három-négy ágyuval őrzött, Pozsonyból a budapesti nemzetőrök két s a pozsonyiak egy zászlóalját azonnal útnak indítá. Beniczky Lajos kormánybiztos, ki a panszláv mozgalmak elfojtása végett pár század Gyulay ezredbeli gyalogsággal s a selmeczi és beszterczebányai nemzetőrség egy-egy osztályával Turócz megyei Sz.-Mártonban feküdt, rendeletet vőn Lipótvár felé előnyomúlni. Hasonló parancs ment Justh barsi főispánhoz és báró Jeszenák kormánybiztoshoz, hogy a barsi és honti felkelőkkel s önkéntesekkel az ellenségnek útját állani siessenek.

Mielőtt azonban ezen erők megérkeztek volna, két század Nyitra megyei nemzetőr s mintegy két ezernyi felkelt nép, a várőrségtől gyámolítva, kisérletet tőn az ellenséget megállítani. A csata okt. 28-kán Kosztolány mellett vívatott, de nem kedvező eredménynyel. A csak kaszával s vasvillával fegyverzett nép az ellenség ágyutüzétől azonnal megfutott; minek következtében a csak hat-hét százra olvadt rendes katonaság s pozsonyi önkéntesek és megyei nemzetőrök, nehogy elfogassanak, folytonos tüzelés közben visszahuzódtak. Nagyobb veszélytől csak derék fiatal tüzérségünk, mely hat ágyujával az ellenség lovasságát többször megállitá, s Wolff kapitány ügyes

1848. Okt. vezénylete mentette meg csapatunkat. Lehetetlen meg nem említenünk Blaho Antal Poroszherczeg-ezredbeli tizedest, ki midőn látta volna, hogy majdnem egészen körülfogott csapata már-már veszve van, lőfegyverét eldobván, kardot ránta s oly dühösen vagdalkozott az ellenség közt, hogy négyen egy percz alatt harczképtelenekké lettek csapásai miatt; de egy távolabbról jött golyó őt is földre terítette. A pillanatnyi zavarban mindazáltal, melyet támadása az ellenségben okozott, a többieknek sikerűlt a veszélyből menekülniök. A mieink végre negyven vitéz vesztével s több sebesűlttel a várba vonúltak. Az elesettek közt volt a felkelt nép vezére is, a lelkes Pongrácz Guidó, ki népének megfutamodta után a rendes katonasághoz csatlakozott.

Míg ezután Simunics Nagy-Szombatig haladt, részünkről is több erő gyűlt össze a vidéken. Egy részről Beniczky 1500 emberrel s hat ágyuval, más részről Guyon ezredes közeledett négy-öt ezernyi dandárával, mely a schwechati ütközet után nyomban Lipótvár felé indíttatott. Simunics azonban nem várta be ezen hadak egyesülését; Nagy-Szombatból Jablonczának vévén utját, pár nap múlva a morva határszéleken állott. Utócsapatát mindazáltal november 4-kén mégis elérte Guyon egy hadosztálya s azt a Morva vizéig kergette, mely, miután hidja felszedetett, határt vetett a mieink tovább haladásának. Guyon utóbb Pozsonyba tért vissza dandárával.

Váraink állapota.

Az ellenség ezen betöréseinél még sokkal nagyobb veszély származott váraink állapotából s ama katonai lázadásokból, melyek azok néhányaiban, a Bécsben készült terv szerint, kiütöttek, s azontúl mind végiglen rákfeneként rágódtak szabadságunk szent ügyén. E fellázadt őrségek a bánságban a ráczokkal, Erdélyben az elcsábított, felbujtott oláhokkal kezet fogván, nemcsak a lázongó népfajok legyőzését megnehezítették, hanem fegyveres erőnknek tetemes részét is elfoglalva tartván, egyátaljában kétségessé tették függetlenségi védharczunk sükerét; a vidéki népre pedig mondhatatlan nyomort árasztottak, a háború tüzét folyton szítogatván.

Komárom, az ország legfontosabb s legerősebb vára, mely a Feldunát Bécs felől birtokunkban biztosítá, s nemcsak az egész vidéknek védelmére, hanem szükség esetében egy nagyobb seregnek is menhelyül szolgálhatott, mint fentebb láttuk, Mertz tábornok minden cselszövényei daczára még szeptember elején biztosíttatott s új erődítésekkel gyarapíttatott. Új parancsnokot báró Majthényiban nyert. 1848. Okt. Komárom vár.

A bár nem nagy fontosságú, de a felvidéki betörések ellen mégis hasznos Lipótvár, miután b. Jeszenák kormánybiztos a benne őrködő Poroszherczeg ezredbeli századokat november elején az alkotmány védelmére feleskette, az esküdni vonakodó oláh ezredek pedig onnan kimozdította, ideiglen szinte biztosítva lőn a nemzet számára. Lipótvár.

Hasonló szerencsében részesült, bár több veszélyek után, Pétervárad is, mely viszont az Alduna felett uralkodott s közel a rácz lázadás teréhez, vagy, helyesebben, annak közepén, nagy akadályává lett a lázadásnak. Midőn Hrabovszky altábornagy augusztusban Budára a főhadi kormányszékhez tétetett át, péterváradi főhadi kormányzóvá b. Blagoevics altábornagy neveztetett ki; nem mintha kormányunk sokat bizott volna hazafiúi hűségében, hanem csak jobbnak hiányában, s mivel még akkor szükségesnek tartá legyezni a katonai kényes érzelmeket. Augusztusban, bár sok történt már, mi a miniszteriumban méltó aggodalmakat ébresztett, ez mindazáltal még sem hitte, hogy jőjön idő, midőn az udvari reactio a birodalom egész erejét az ország ellen fordítsa s nyilt harczot kezdjen a király által esküvel pecsételt alkotmány s függetlenség ellen. Ehhez járult, hogy a rácz lázadás már kitört s a horvát bán is mind fenyegetőbb állást vőn; a nemzetnek pedig még sem serege, sem hadvezére nem volt, kiben a növekedő veszélynek közepette bízhatott volna. Ezen okokból tehát Mészáros hadügyminiszter aggodalmasan óvakodott minden oly lépéstől, mely a kormány részéről a cs. kir. katonaság iránt bizalmatlanságot árult volna el. Alkalmaztattak tehát, vagy meghagyattak mind azok, kik épen nyiltan nem mutat- Pétervárad.

1848. Okt. tak ellenszenvet, ellenséges indulatot a magyar kormány iránt. És ily körülmények közt neveztetett ki Blagoevics tábornok is az oly fontos Péterváradra főhadi kormányzónak. Elég biztositásnak tartatott személyére nézve az, hogy eddig semmi ellenséges indulatot nem árult el. Blagoevics, bár nem érzett is nagy rokonszenvet ügyünk iránt, a reactiónak mindazáltal még sem volt oly vak engedelmességű eszköze, mint többen társai közől. Egy ideig ő is elcsabíttatni engedte ugyan magát Mayerhoffer belgrádi osztrák consul által, ki a horvát bánhoz szept. 20-kán intézett levelében egyebek közt irá, hogy vele és Zahn altábornokkal a megelőző napon Haviboldogasszonyon (*Maria-Schnee)* értekezletet tartott, és szerencsés volt őket egyességre birni a cs. kir. sereg többi részeivel, a mennyire azt a becsület elvei és Magyarországtól való függésök engedi; minél fogva Pétervárad körül a fegyverszünet egy neme hozatott légyen létre; utóbb azonban b. Blagoevics meggyőződött, hogy a becsülettel s adott szavával ellenkeznék, a reactionak hazája legszentebb érdekei ellen szolgálnia. Buzgalmat mindazáltal ezek mellett sem fejtett ki.

Blagoevics alatt a vár közvetlen parancsnoka a svájczi származású Hentzy tábornok volt. Ő eleinte lelkesedett ragaszkodást mutatott a magyar alkotmányhoz; de miután szept. elején Bécsben s Pesten és Eszéken járt, egészen megváltozva tért vissza a várparancsnokság átvételére. „Ő lelkesedett a mi ügyünk mellett, — írja ugyanazon levelében Mayerhoffer, — befolyása által néhány sajkát remélek a hidon keresztül vihetni s mindenféle hadi szert nyerhetni.“ Egyelőre mindazáltal óvakodott nyilvánitani ezen érzelmeit, hihetőleg, hogy a várat annál biztosabban játszhassa osztrák kézre.

A várőrség a derék magyar Don Miguel és Esztei Ferdinánd, továbbá az olasz Zanini ezredek zászlóaljaiból, egy honvédzászlóaljból s némi huszárságból állott.

Az oktober 3-kai manifestum a vár főtisztjeiben egészen megingatta a hazának esküdött hűséget. Egy szemtanú tudósitása szerint Blagoevics e manifestumot vévén, akként nyilatko-

zott volna, miképen most már „igen keserves állásban létezik a magyar alkotmány irányában. Eddig annak teljes lelkéből hódolt; de most már, mint katona, kétszeresen köteles engedelmeskedni a császárnak, bár a jelen manifestumot igen ellenségesnek látja a magyar alkotmányra nézve.“ A manifestumot oktob. 10-kén az egész tiszti kar s várőrség előtt felolvastatta, hihetőleg oly szándékkal, hogy az engedelmességet a magyar kormánynak felmondja. Zahn altábornagy és Hentzy várparancsnok a tiszti kar egy részével teljesen el voltak tökélve pártolni a szándéklatot. Néhány hű hazafi azonban már eleve felvilágosította volt a közlegénységet a manifestum tartalmáról, mely aztán, midőn az irat felolvastatott s a tiszti kar pártos része által éljenekkel fogadtatott, mély hallgatással tanúsitá elégedetlenségét s roszalását. E hallgatás sükeres intés volt a három tábornokra nézve, hogy szándékukkal felhagyjanak. Szerencsére pár nap múlva megjelent a várban Beőthy Ödön főispán s bácsi kormánybiztos is, magával hozván a honvédelmi bizottmánynak oktober 8-kán kelt azon rendeletét, melyben minden magyar-, erdély-, tót- és horvátországi várak parancsnokainak szigorún meghagyatott, miszerint a jelen parancs vételétől számítandó két nap alatt váraikra a nemzeti háromszinű lobogót kitűzzék, s az ország iránti hűségöket, a honvédelmi bizottmány iránt pedig engedelmességöket iratban jelentsék fel; a rendeletet teljesíteni vonakodók honárulóknak tekintetvén. A legénységnek oktober 10-kén tanúsított hangulata után a három főtiszt nem merte Beőthynek megtagadni a rendelet kihirdetését; mi is aztán oktober 14-kén felolvastatván, az őrség s a hazafias érzelmű tisztek nagy örömére azonnal foganatba vétetett. 1848. Okt.

De bár e szerint a nemzeti háromszín lobogott is Pétervárad ormain: a nagy fontosságú vár mind addig nem volt biztosítva a nemzet számára, míg annak parancsnoksága a szószegő Hentzy kezeiben volt. Pár nap múlva ő ezt kétségtelenül bebizonyította. Oktober 18-kán estve a vár alatt táborozó mintegy három ezernyi magyar felkelt nép nemzeti lobogók-

1848. Okt. kal s fáklyás menettel kivánt tisztelegni Blagoevics altábornagynak, kinek a haza iránt habozó hűségét a multak megerősíteni látszának. Hentzy a szokatlan zajra a tisztelgők elébe megy, s bár ezek őt is éljenekkel fogadták, a kaput előttök bezáratni parancsolja. De az őrök, kik iránta minden bizodalmokat elvesztették volt, vonakodának teljesíteni rendeletét, s midőn ő e miatt haragra lobbanva, szigorral akart fellépni, a Don Miguel zászlóaljbeliek őrtálló osztályában zaj támadt. A vitézek közől néhányan figyelmeztették őt a kormánynak negyed nappal elébb felolvasott rendeletére; mások, kik őt ellenséges érzelmei miatt rég gyűlölték, már kezöket is rátenni készülének. Csak néhány ismeretes hazafi érzelmű tiszt közbelépte mentette meg a veszély láttára futásnak eredt tábornokot a haláltól.

Hentzy ez órától fogva megszűnt lenni várparancsnok s a tiszti kar őt, a kormány további rendeletéig, szállásán fogolyként őrizteté. Hentzy ezután Budára vitetvén, hadi törvényszék elébe állíttatott. Ügye azonban hosszan huzódott s a Budapestről távozó kormány által börtönében feledtetvén, a várat elfoglalt osztrákok által kiszabadíttatott, annak utóbb parancsnokává leendő.

Az őrségnek s a tiszti kar egy részének ezen erélyes fellépte minden utóbbi árulási kisérlettől elijeszté a még benmaradt sárgafekete érzelmű tiszteket. Blagoevics ellen semmi bebizonyítható vád nem emeltetvén, ő azontúl is megmaradt állásában, mi annál kevesbbé is látszék veszélyesnek, minthogy a tiszti kar nem sokára több magyar törzstiszttel szaporíttatott; ő pedig a honvédelmi bizottmány rendeleteit vonakodás nélkül teljesítette. Igy lőn, hogy utóbb, midőn a kormány rendeletéből a régi katonaság mindenütt nemzeti lábra állíttatott, a Don Miguel- és Eszteféle zászlóaljak is új, háromszinű zászlót kaptak; a magyar ügyhöz hű Zanini zászlóalj régi lobogója pedig háromszinű szalagokkal ékesíttetett fel.

Nem kevesebb aggodalmakat okozott egy ideig Eszék vára, mely a Dráva partján, a rácz lázadás és horvát pártütés közt feküdvén, kétszeresen fontos vala mind Baranya megyének biztosítása, mind a pártütés elfojthatása végett a tótországi megyékben. A vár parancsnoka Jóvics tábornok, nyiltan nem állott ugyan a pártütőkhöz, de az alattomos egyetértés gyanúját még sem kerülhette el. Ezen egyetértést nem is volt nehéz ápolni, miután az illyrpártiak, Jellasics pártfogása alatt mind a városban, mind a vármegyében hatalomra jutottak. Bunyik, Jellasics biztosa, mind a két hatóságban kizárólag a magyarok iránt ellenséges indulatú tisztviselőket nevezett ki. 1848. Okt. Eszékvár.

Az őrség, mely a Waza, Sándor nagyherczeg és Zanini ezredek egy-egy osztályából állott, nem volt ugyan rosz szellemű, tisztjeik mindazáltal kevés kivétellel, azon osztályhoz tartozának, kik bár nem mertek nyilt harczra lépni az alkotmány ellen; de mialatt díjaikat a nemzet kincstárából huzták, alattomban mégis a sárgafeketékkel rokonszenveztek. Midőn Jellasics, seregének élén még mindenhatónak tartatott, a várőrség a polgárságnak magyar érzelmű részében sem találhatott támaszra; mert e polgárok magok is elnyomatva sóhajtozának a horvát szenvű tisztviselők s polgártársak zsarnoksága alatt. A vár e körülmények közt már-már elveszettnek vala tekinthető.

Így adta elő annak állapotát a lelkes baranyai főispán kormánybiztos, gróf Batthyáni Kázmér is, a honvédelmi bizottmányhoz október elején intézett tudósitásában. Ő azonban még sem adta fel végkép a fontos vár ügyét; sőt Jóvicsnak, ki azon ürügy alatt, mintha a kormánybiztosi teljhatalom mellett csak névszerinti parancsnok volna, a várat a nemzetnek biztositani mind eddig elmulasztá, szoros kötelességévé tette, egy hét lefolyta alatt helyrepótolni eddigi mulasztását. E parancsot követte pár nap múlva a honvédelmi bizottmánynak a magyar színek kitüzését illető rendelete. De azon fenyegetésnek, mely ahhoz, engedetlenség esetére, kapcsolva

1848. Okt. volt, alig lett volna kellő sikere, ha egyszersmind más körülmények is nem hatnak vala a tiszti karra. A Jellasics kiűzetéséről, a Róth és Philippovics seregének elfogásáról s az október 6-kai bécsi forradalomról érkezett hírek megrettenték a tiszti kart. E hírrel egy időben érkeztek vissza a Róth elfogott táborából hazabocsátott foglyok is, kiknek elbeszélése minden kétséget eloszlatott. Bunyik, Jellasics biztosa, a hazatért foglyok bosszújától tartván, Eszékről titkon távozott; ellenben az eddig elbátortalanult közlegénység, a kedvező hírek s Batthyáni rendeleteinek hatása alatt, nagyobb erélylyel kezdett fellépni.

Mind ez a tiszti kar hangulatában nagy változást hozott elő; s a magyar színek október 18-kán végre kitűzettek. Batthyáni Kázmér, mihelyt erről értesűlt, nehogy a jóra fordult ügyet valamely ármány ismét megrontsa, a baranyai önkéntes zászlóalj, egy csapat pécsi önkéntes és öt ágyu kiséretében azonnal Eszékre indult. A drávai hidnál s a várkapunál egy-egy tömeg polgárság s közlegénység üdvezlé az érkezőket, kik aztán oktob. 22-kén riadó éljenek közt vonultak a várba. A lelkes főispán e gyors eljárása a várat ez uttal megmentette, mely, ha a segély csak egy nappal is késik, hihetőleg már ekkor elesett volna a nemzettől. Mert pár órával megérkezte után vonult be a ráczoktól lakott alsó városba Csórics őrnagy vezérlete alatt fél zászlóalj határőr három ágyuval, kik a rácz lakosság segélyével aligha nem tettek volna kisérletet a vár elszakasztására a nemzeti ügytől. Csórics a történtekről értesűlvén, a Bunyik által kinevezett tisztviselők egy részével együtt ismét tovább állott.

Batthyáni Kázmér a vár urává lévén, mindenek előtt a tiszti kart tisztítá meg sárgafekete elemeitől. Távoztak többen: az olasz Zaniniak kapitánya, a derék Venturini, csak ötöd magával maradt tiszttársai közől, legénysége nevében is kijelentvén, hogy szolgálatát egész lélekkel szentelendi hazánk ügyének. Ezután a városban állítá vissza a Bunyik által letett törvényes tanácsot, s az október 24-kén tartott közgyü-

lésen kijelenté, hogy ő kész megengesztelni a sértett törvény boszúló karját, ha a szerb polgárság a köteles hűségre s engedelmességre visszatér s a törvényes rendnek hódol. Az alsó városi ráczság azonban, daczára e szelíd eljárásnak, a jobb érzelmű lakosokat más nap a magok városnegyedéből kiűzte s általok vakmerő fenyegetéseket üzent a várba. Batthyáni türelme is véget ért tehát. A baranyai felkelt néppel s a várőrség egy részével mindjárt az alsó városba indult. A megrettent lázongók fehér zászlóval s bocsánatot esdeklő küldöttséggel járultak elébe, mit ő azon feltétel alatt meg is adott, hogy az általa megnevezett lázitók kézreadassanak, a fegyverek pedig kiszolgáltassanak. A főbb lázitók közől azonban már csak a Bunyik által kinevezett városbiró került kézre; a többiek ideje korán megszöktek volt; de a fegyverek mind összeszedettek. Batthyáni ezután még hosszabban időzött a várban s annak őrseregével a Verőcze megyében barangoló határvidéki csapatok ellen több apró hadjáratot intézett, jobbára számos foglyot s fegyvert hozván magával martalékul. 1848. Okt.

Miként Eszéknek birtoka a horvát és rácz lázadók ellen délen Baranyát biztosította: úgy Munkács a keletéjszaki részeken Bereg, Ung és Mármaros megyéknek szolgálhatott védelmére a vereczkei szoroson Galicziából történhető betörések ellen. Munkács sem fekvésénél, sem elhanyagolt csekély erőditéseinél fogva nem számlálható ugyan a fontosabb várak közé; mindazáltal némi földművekkel megerősítve, körülményeink közt legalább azon tekintetben válhatott hasznossá, hogy az orosz ajkú néptől lakott vidéken, a nem szűnő alattomos izgatások következtében kitörhető lázadást megfékezze. Biztositása tehát annál sürgetőbb volt, minthogy a Hartmann-féle német gyalogság kezében létezett, melynek tisztjei, kivéve a szolgálatát a magyar kormánynak, idegen létére is, önként felajánlott Laube őrnagy s várparancsnokot, egyátaljában ellenséges indulatúak, nemzetőreinket nem Munkács vára.

1848. Okt. szűntek meg gúnyolni s a szabadság embereit avval fenyegetni, hogy „majd hátukra rakják szabadságukat."

Batthyáni Lajos elnökminiszter, a szept. 15-kei ülésben interpellháltatván, biztos kézben van-e a helyzete miatt fontos Munkács vára? — kénytelen volt tagadólag válaszolni. Nagy előny vala mindazáltal, hogy Laube parancsnok, Szintay képviselő s kormánybiztossal egyetértésben működött; mert, bár a vár alján, Palánka faluban szállásoló Hartmann gyalogságot, túlnyomó ereje miatt, kénytelen volt a vár közelében tűrni: azt mégis sikerült megakadályoznia, hogy közőlök nagyobb erő fészkelje be magát a várba. E gyalogság, vévén az október 3-kai manifestumot, a parancsainak hódolni nem akaró város iránt egészen ellenséges szellemben kezdett már fellépni s azt ostromállapottal fenyegeté. De Szintay kormánybiztos ideje korán folyamodott segélyért a szomszéd megyékhez s rendelte meg Beregben is a népfelkelést. Midőn a felkelt nép oly nagy számmal gyűlt össze a városban, hogy a pártütő katonaság megfékezésére elég erősnek látszott: Szintay felszólitá ezt, távoznék azonnal az országból, különben vele ellenség módjára fog elbánni. Az intésnek meg is lett a sükere: a katonaság a vár aljáról elvonult; a várba pedig honvédek és nemzetőrök helyeztettek be, honnan aztán az egész elébbi őrség, mintegy 250 főből álló osztály, tisztjeivel együtt elbocsáttatott. A derék Laube ezután is megtartá a várparancsnokságot, s részben az ő, részben Szintay kormánybiztos buzgalmának köszönhető, hogy e vár, mely II. Rákóczy Ferencz ideje óta álladalmi börtönül szolgált, s elmállott földsánczaival, fölszereletlen falaival alig volt már erődnek nevezhető, néhány hét múlva, két-három ezer ember sükeres munkája által meglehetős erősséggé lett.

Arad- és Temesvár. Komárom és Pétervárad után mind erőditvényeik jó karban léte, mind helyzeti fontosságuk miatt Temesvár és Aradvár foglalt helyet. Arad az Erdélybe vezető Marosvölgyön s a folyam két parti vidékén — Temesvár a bánság közepén — mind a kettő a reactio által felizgatott s lázongó

rácz és oláh lakosságú vidéken uralkodva, még azon esetben is nagy fontossággal birnak vala, ha oly nagy erősségek s a hadviselés oly nagy mennyiségű szereivel ellátva nem voltak volna, mint a minők valóban voltak, kivált Temesvár, mely egyszersmind a bánsági főhadi kormánynak is székhelyéül szolgált. Ha e két vár állandóan megmarad a nemzet iránti hűségben, a rácz lázadás soha sem nyerhet vala oly nagy kiterjedést, minőt az a bekövetkezett téli hónapokban, seregeinknek a Feltiszához rendeltetésekor e két vár gyámolítása által nyert. Sőt, kétséget nem szenved, hogy azon erővel, melyet utóbb e várak ostromára számos hónapon keresztül fordítani kellett, nem csak a rácz lázadás elnyomathatott, hanem másutt is nagy előnyök nyerethettek volna. És, ha szabadságharczunk az orosz invasio következtében, mind a mellett is a megtörténthez hasonló folyamot nyert volna azon ideig, midőn seregeink a Maroshoz és Tiszához visszavonultak: az utolsó korszak bizonyosan más végett ért volna. Százezernyi sereg, mennyi akkor a magyar kormány rendelkezésére állott, a bánságban öszpontosítva s Pétervárad, Temesvár és Arad várakra támaszkodva, nemcsak a szomorú catastrophot elháríthatta, hanem egészen más véget adhatott volna függetlenségi harczunknak. 1848. Okt.

És hogy ezen életfontosságú várak ketteje a nemzetnek kellő időben nem biztosíttatott, az is egyedül ama túlságos bizodalom- s loyalitásnak tulajdonítható, mely mindenha annyi bajt és szenvedést árasztott a maga kárán tanulni sem tudó nemzetünkre. Volt idő, midőn egy-egy erős, elhatározott, ügyes tisztektől vezénylett honvédzászlóalj, e várakba helyezve, azokat a nemzet birtokában mindigre biztosíthatta volna. De kormányunk legkisebb jelét sem akarta adni a bizalmatlanságnak azon tábornokok és parancsnokok iránt, kik, míg alattomban Latour bécsi hadügyminiszterrel folyton összeköttetésben léteztek, egy ideig nem csak engedelmességet szinlének a magyar kormány iránt, hanem a rácz mozgalmak ellen is segélyt nyujtottak; mert szeptember

1848. Okt. végeig, míglen t. i. az udvari reactio az álarczot egészen el nem vetette, a ráczok és e várak közt semmi egyetértés nem létezett.

Temesvár. Mi különösen Temesvárt illeti, melynek nagy részben rácz és oláh lakosai sem voltak lelkesűlve a nemzet ügye mellett: a megyei tisztviselők és a jobb érzelmű polgárok már a nyár folytában aggodalommal néztek a jövendő elébe s kérték a kormányt, gondoskodnék a vár és város biztositásáról; mert midőn e vár a rácz lázadás kiütésekor a kormány által teljes védelmi állapotba tétetni rendeltetett, nem ritkán lehetett hallani az idegen tisztektől, hogy e művek nem a ráczok, hanem a magyarok ellen készülnek.

Őrsége a Zsivkovics és Rukavina-féle gyalog ezredekből, némi határőrökből és lengyel dzsidásokból, tehát merő külföldi és oláh ajkú katonaságból állott, kiknek egy része, a Zsivkovics ezredbeliek, nyilván ellenséges indulatot tanúsitának a nemzet ügye iránt. A vezérek: b. Piret altábornagy és főhadi kormányzó, s a horvát születésű b. Rukavina altábornagy s várparancsnok, bár eddigelé ellenségesen nem viselték is magokat a kormány iránt, sőt ennek rendeletére Blomberg ezredessel az őrség egy részét a ráczok ellen is kiküldötték; de rokonszenvet sem lehetett bennök tapasztalni, mely biztositást nyujthatott volna.

A kormány a megyei tisztviselők s jobb érzelmű polgárok kérelmeire még szeptember elején meghagyta Piretnek, távolítaná el az ellenséges szellemű Zsivkovics gyalogságot; de miután az még sem teljesíttetett, nehogy szigor által még nagyobb bajt okozzon, gyöngeségében magát tűrelemre szánta el; s Batthyáni a szeptember 15-kei ülésben e vár iránt is interpelláltatván, kénytelen volt akként válaszolni: hogy miután sem az őrség, sem a lakosság nagy része nincs lelkesűlve a hazai ügy iránt; jelenleg pedig az említett parancs sükerítésére semmi erővel sem rendelkezhetik, mind addig lehetetlen nagyobb foganattal intézkedni, míg a külföldön lévő magyar katonaság vissza nem tér az országba.

Szeptember 20-ka táján kezdődött a bánságban a nyilt árulás a katonaság részéről, még ugyan nem a várban, hanem az őrségnek Blomberg ezredes alatt Fehértemplom és Versecz táján táborozó részében. Blomberg e napokban Mayerhoffer belgrádi osztrák consullal több ízben találkozván, a magyarok és ráczok közt mindenek előtt közönyösnek nyilatkoztatta magát. A főhadi kormány maga, mivel határozottabb parancsokat a lázadásra még nem vett volt Bécsből, nyugton viselé magát; sőt még hűséget is színlett: Piret altábornagy, értesűlvén Blomberg árulásáról, Vukovics Sebő kormánybiztos eszközlésére, oly parancsot bocsátott Blomberghez, hogy a vele lévő Rukavina-gyalogságot Verseczen hagyván, négy század Schwartzenberg-féle dzsidásaival Makóra vonuljon. 1848. Okt.

A vár csak október 2-kán adta első nyiltabb jelét árulásának az által, hogy a bihari nemzetőrségi huszárok előtt, kik a városon átmenni szándékoztak, a kapukat bezáratta. Majd egy más körülmény is jött közbe, mely a vár végelszakadását igen sietteté. A vár biztosítása végett Batthyáni Lajos már elébb sürgette volt a bécsi hadügyminisztert, hogy a Máriássy-féle gyalogságot Galicziából rendelje be. De e helyett a Leiningen-féle erdélyi ezred egy zászlóalja érkezett le október 4-kén gr. Leiningen ezredes alatt Temesvárra. A magyarok azt hitték, ezen erdélyi zászlóalj nagy hasznukra leend az idegen várőrség között; de csak hamar átlátták csalatkozásukat. E zászlóalj legénysége, kevés kivétellel oláh, tisztjei jobbára horvátok, ezredese pedig német s határozott ellensége volt a magyar ügynek; ki a helyett, hogy ennek támaszául szolgált volna, a várban lévő többi főtiszteket is még inkább felizgatta a magyarok ellen. Ő lett azontúl lelke a várban nyilatkozott reactionak; ő adott lökést mindennek, mi a várat végelszakadásra vezette; ő ösztönzé s birta reá az október 3-kai rendeletek megérkezte után erélyes intézkedésre az öreg vezéreket. És így lőn, hogy Rukavina parancsnok október 10-kén a várat s külvárosait ostromálla-

1848. Okt.

potba helyezte, a fegyvereket elébb a nemzetőrséghez nem tartozóktól, majd a nemzetőröktől is beszedette, a sóhivatal, iskolai alapítványok és a bank fiókpénztárait a katonaság dijazására lefoglalta, a városi és vármegyei hatóságokat, mely utóbbik hivatalnokai azonban a várból jobbára még idején kitakarodtak, katonai hatóság alá vetette; a nemzeti szinű lobogókat a várban s városban mindenütt leszedette. Ezek után a várban székelő egyházmegyei hatóságnak is meghagyta, parancsolná meg a megyei papságnak, hogy ezután mindenben egyedül a főhadi kormány rendeleteihez tartsa magát. A szent szék mindazáltal elég bátorsággal birt azt válaszolni, hogy az egyházmegyei hatóság a haza és kormánya iránti hűségben állhatatosan megmarad, s rendeleteket senki mástól nem hajlandó elfogadni. Nehogy pedig ennek következtében az egyházi hatóság erőszakot szenvedjen, a derék Róka József kanonok, kit Horváth Mihály kinevezett, de még fel nem avatott s távol lévő püspök helyett, a káptalan megbiztából az egyházmegyét igazgatta, a várból titkon távozván, az egyházmegyei hivatal székét Makóra tette át. E hazafias lépés oly haragra lobbantá a várparancsnokot, hogy a tiszteletreméltó püspökhelyettes fölött haditörvényszéket tartván, őt felségsértőnek s a törvények védelmén kivül helyezettnek nyilatkoztatta.

Rukavina azonban nem elégedett meg avval, hogy a várat s várost ily zsarnokilag lenyűgözte; a vidékre is kiterjeszté fegyvererőre támaszkodó hatalmát. Pár nap múlva a vidékbeli helységekre több század katonaságot küldött, s a falusi lakosoktól nem csak a fegyvereket, hanem a védelmül szolgálható gazdasági szereket, kaszákat, vasvillákat, fejszéket stb. is elszedette. E rendszabály azonban csak a magyar és német ajkú népen vétetett foganatba: a ráczok és oláhok nem háborgattattak. A hol e fegyverbeszedő járatban a honvédzászlóaljak számára kiállított újonczokat talált, azokat a várba vitetvén, saját katonasága közé sorozta. Magyar, német, rácz és oláh nyelveken kiáltványokat terjesztett szét az egész

bánságban, melyek által a népet a haza s annak polgári tisztviselői iránt hűtlenségre s engedetlenségre izgatta, a „magyar rebellisek“ ellen átalános felkelésre lázította. A ráczokat, kiket jó érzelmű, hű hazafiaknak nevezett, felszólitá, választanának a magok kebléből megyei tisztviselőket, kik a magyarok ellen népfelkelést rendezzenek; a velök nem tartó magyar tisztviselőket pedig fognák el s záratnák börtönbe; mit aztán maga is többeken végrehajtott. Ez történt egyebek közt Karácsonyi László torontáli főispánnal, ki a várparancsnok becsületszavára, hogy bántalma nem lesz, a várban lakó családját kivánta meglátogatni. Ez történt számos vidéki lelkészekkel, kik, hazájokhoz hívek, a népet az eseményekről felvilágositani ügyekeztek, vagy a zsarnok katonai hatalomnak vakon nem engedelmeskedvén, annak rendeleteit, nyilatkozványait híveiknek kihirdetni, ezeket honárulásra ösztönözni vonakodtak. A hazafiság ezen áldozatai hónapokon keresztül sínylének aztán a várfalak nedves börtöneiben. 1848. Okt.

Időközben b. Piret altábornagy az olaszországi sereghez tétetvén át, a magyar kormány, még az elbeszéltek előtt, Gläzer altábornagyot nevezte volt ki főhadi kormányzóvá a bánságban. Ezen, elébb N.-Váradon majd Aradon létezett s jó szelleműnek látszott főtisztnek oktober 14-kén történt megérkezte új reménysugárt ébresztett a megyei bizottmányban, mely Murányi másodalispánnal még a várban volt. E bizottmány azonnal buzgó felszólitást intézett hozzá, hogy mint a törvényes kormány választottja, szűntesse meg a vár törvénytelen állapotát. De Gläzer kitérőleg válaszolt; s ha volt volna is akarata, hatalma hiányzott a többi vezérekétől eltérő utat követni. A bizottmány, látván hogy minden remény eltűnt s a várban maradását személyes veszedelme nélkül meg nem hosszabbíthatja, a várból titkon távozott s Verseczre tette át a megyei igazgatás székét.

A katonai zsarnok hatalom, a bizottmány távozta után,

1848. Okt. hogy a népet nagyobb sükerrel ámíthassa s lázíthassa, egy polgári bizottmány alkotott, melynek elnökéül a reactiohoz szegődött b. Ambrózy Lajos volt temesmegyei főispáni helyettest, tagjaiul Zsivkovics szerb püspököt, Osztoics János kir. udvarnokot, Módos Pált, Veszelinovics Pált és Dézsán Ákost nevezte ki. E bizottmány a polgári hatalmat a vidéken oly terjedelemben gyakorolta, mint a katonaság fegyveres karja ért. Különösen nagy gondja volt a katonai hatalomnak arra, hogy a népet az oktober 3-kai manifestum elfogadására reábirja; mi végett a vidéket katonasággal barangoltatá be. A temesvári lázadó katonaság által ezentúl folytatott háború részleteit azonban, jobb összefüggés végett csak alább fogjuk elbeszélni.

Aradvár. A Temesváréval szoros kapcsolatban áll Aradvár lázadása. E vár, a Maros folyam bal partján, szemközt a túlparton fekvő Ó-Arad s oldalt a már a bánsághoz tartozó Új-Arad városokkal, nemcsak a Marosvölgyön uralkodik, hanem egyszersmind kulcsául szolgál azon közlekedésnek, melyet e völgy Magyarország és Erdély közt képez. És e tekintetben nagy fontossággal bir; bár egyébiránt, mind a mellett is, hogy jó karban létezett, csak másod rangú erősségnek nevezhető. Temesvártól csak hat órai távolságra feküvén, a két vár parancsnokai egymással folytonos közlekedésben álltak.

Bizonyos, hogy e vár parancsnokai már szept. közepe táján, Jellasics betörésének idejében, vettek parancsot Latourtól, hogy oly állapotba helyezzék a várat, miszerint egy újabb rendelet vétele után mindjárt képesek legyenek a nemzet ellen nyilván fellázadni. Ez volt hihetőleg oka annak is, hogy a kevesbbé felszerelt Aradra Temesvárról szeptember 22-ke éjjelén mintegy tizenöt ezer töltény s nagy számú ágyugolyó szállíttatott; mit azonban az Arad megyei hatóság utközben lefoglaltatott. A nyilt lázadás itt is ugyanakkor kezdődött, mikor Temesvártt. Főeszköz ebben Blomberg dzsidás ezredes volt, ki, mint fentebb emlí-

tők, 600 dzsidásával Verseczről Makóra rendeltetvén, e helyett Aradvárba vonult; s aztán Berger tábornok s parancsnokot is reávette a nyilt lázadásra. 1848. Okt.

Berger már oktob. 4-kén kérdést intézett a város hatóságához, huszonnégy óra alatt kivánván tőle határozott választ: vajjon a császárral tart-e, vagy a budapesti kormánynyal? Pár nap múlva pedig a városban lévő hat ágyunak s a honvédek közé állt sorkatonáknak kiadatását követelé. A város hatósága mind a két kivánat teljesitését megtagadta, elég erősnek tartván magát a keblebeli nemzetőrséggel, s a városban létező 600 debreczeni, 400 békési s 200 pécskai nemzetőrrel az ellentállásra, ha a várbeliek fegyverhez nyulnának. Berger azonban más eszközzel akarta megtörni a polgárság szilárdságát. Megrohanni azt nem mervén, oktob. 7-kén egy óra hosszant lődöztette a nyilt várost. De a derék polgárságot életének s vagyonának e veszedelme sem volt képes eltántorítani hazafiui kötelessége útjáról; sőt, elhatározva lévén a lázadó katonaságnak ellentállni, védelméről gondoskodott. Az utczákat, melyek a Marosra nyiltak, a várral szemközt fekvő parti házsort s a boltokat, a mennyire lehetett, a golyók ellen eltorlaszolták. Valóban csodálást és magasztalást érdemelnek e hazafias érzelmű város hősies polgárai, kik mint alább elbeszélők leszünk, azontul kilencz hónapig folyton kitéve a várbeliek gyakran igen heves tüzelésének s kirohanásainak, elszántságukban soha sem csüggedtek, hazafiságukban soha sem ingadoztak, áldozatkészségben s ellentállásban soha sem ernyedtek.

Középponti állapotok.

E mindenfelől megcsördült fegyverzajra lévén függesztve a figyelem, a fővárosban ez alatt kevés nagyobb fontosságú ügy merűlt fel. A képviselők nagy része vagy a táborban fegyver alatt, vagy a kormány megbizásaiban, vagy küldőik közt azok felvilágositásában működvén, ülések ritkán tartattak a képviselő házban. És az idő e hadi zajban nem is volt alkalmas komolyabb tanácskozásokra. Azon kevés ülésre is, melyek október folytában tartattak, jobbára csak a hadi tudósítások

1848. Okt. meghallgatása végett gyűltek össze a képviselők. De néhány felmerűlt tárgy mégis méltó a megemlitésre.

Az október eleje óta lefolyt eseményekből, elfogott levelekből, s a törvények ellen kibocsátott királyi rendeletekből a kétségnek már árnyékát is kizáró bizonyosságra jött, hogy a harcz, mely ellenünk jobbára a felizgatott népfajok által folytattaték, tulajdonképen nem a horvátok, szerbek s oláhok, hanem a nemzeti függetlenség s önkormányzat romjain a kényuralmat helyreállítani törekvő udvari reactio harcza. Bizonyosságra jött, hogy a reactio oda törekedik, miképen Magyarországot nem csak legújabb törvényeitől, felelős miniszteri kormányától, hanem, az osztrák dynasztiai politikának már többször megkisértett terve szerint, ezredéves alkotmányától s önállásától is megfosztván, az osztrák császárság koronatartományává tegye, s a fennen hirdetett nemzetiségi egyenjoguság csalóka színe alatt, az osztrák örökös tartományokkal egyetemben ugyanazon absolut kormányzat alá vesse.

Kormányunk eddig a több oldalról fenyegetett osztrák császári trón iránt oly kiméletes loyalitással viseltetett, hogy, bár sürgette is néha a különféle örökös tartományokban tanyázó magyar ezredek haza küldetését; de a maga részéről önállólag ebben semmi erélyesebb lépést sem tett. Ennek következménye volt azon különös jelenet, hogy mig Olaszországban Majland és Velencze birtokának megtartásáért magyar vitézek vére folyt; míg Galicziában, Csehországban, Ausztriában több helytt magyar ezredek tartották fenn a csöndet s fojtották el a megcsalatásukat már-már észrevett népek felkelését: az alatt Magyarország jogainak, alkotmányának megsemmisitése végett, minden oldalról német, cseh és lengyel katonaság támadta meg az országot.

A magyar katonaság hazaszólíttatása.

Ezen állapotot tétlenül már azért sem lehetett tovább nézni, mivel valamint nálunk a jog, nemzetiség és szabadság elnyomására fordították az idegen katonaságot; úgy a künn lévő magyar hadak is azon népek szabadságsóvárgásainak

elfojtására vezéreltettek. Kossuth tehát az október 10-kei ülésben indítványt tőn: parancsolná meg a nemzeti gyülés, hogy külföldön lévő seregeink haza jőjenek, s ennek sükerítésével bizná meg a honvédelmi bizottmányt. Az indítvány közakarattal elfogadtatván, Kossuth egy szózatot irt külföldön lévő tisztjeink s vitézeinkhez és azt számos példányokban különféle utakon s módok által ügyekezett elterjeszteni külföldön tanyázó katonaságunk között. E rendszabálynak azonban nem lett, nem lehetett annyi sükere, mint a mennyit Kossuth s az országgyülés tőle reménylett. A bécsi kormány észrevévén, hogy kivált derék huszárainkban erős a vágy hazájok védelmére visszatérni, a megszökések ellen szigorú ellenszabályokat bocsátott ki. Radeczky Olaszországban akként helyezte el a magyar ezredeket, hogy azoknak minden kisérletei hazájokba visszajőni, meghiúsúltak, s csak néhányan szökhettek át Mincion Piemontba. Morvában és Csehországban a határoktól még távolabb s idegen katonák közt helyeztettek el vitézeink. Szintaz történt Galicziában is, hol azonkivül a felizgatott parasztságból, vámőrökből s idegen rendes katonaságból erős őrvonal huzatott a határszélek körül; a hatóságok s elöljáróknak pedig mindenütt szigorún meghagyatott, hogy a magyar katonák szökését a hatalmokban lévő minden eszközökkel gátolják meg. 1848. Okt.

Gyalog ezredeinkből e szabályok miatt nem is jöhettek nagyobb számmal s csak apró csapatokban szökdöstek haza, mint például, a Máriássy ezredből, midőn Galicziából, lefegyverezve s fegyveresektől környezve, Csehországba kisértetett s a josephstadti várba szállásoltatott el, Varga János káplár, Plessovics és Kuklis közlegények, több sikeretlen kisérlet után, melyekért bot és vessző lőn büntetésök, végre mégis hazaszöktek. Majlandból csak egy tizenkét főből álló csapat tudott a Muráig menekűlni, hol azonban a horvátok által elfogatván, Zágrábba vitettek, az egy Sándor Ferenczet kivéve, ki még a Muránál őrét levágván, csolnakba ugrott, és Perczel Mór seregébe menekűlt.

1848. Okt.

De a vakmerőségig bátor, találékony eszű s vállalkozó huszáraink, miként elébb, úgy az oktoberi szabályok óta sem ijedtek vissza az akadályoktól, mihelyt a veszélyben forgó haza hivó szózatát meghallották. E világhirű, a magok nemében páratlan lovasok, kik daczára minden veszélyeknek s a borzasztó büntetéseknek, melyekkel a hazajőni törekvők nem sikerűlt kisérletek után sujtattak, mégis mind többen siettek, gyakran fegyverrel törve magoknak utat az elejökbe küldött katonaságon vagy az ellenök fellázított népen keresztül, szeretett hazájokba, — ezen névszerint jobbára ismeretlen hősök bizonyára megérdemlik, hogy emléköknek egy lapot szenteljünk, s időrendben elszámláljuk a hazaszeretetnek e dicső tetteit s megnevezzük azon kisebb nagyobb csapatokat, melyeknek, ha bár megfogyva is a veszélyek s harczok közt, sikerűlt magokat keresztül vágniok hazájokba.

Az első példát adta erre a Marien Pohlban, Galicziában fekvő Würtemberg-huszárok egy százada, mely még a nyáron Fiáth Pompejus ifjú hadnagyával, utnak indúlt s a megforditására utána küldött Lenkey János századost is magával vivén, a Dnieszteren átusztatott és szerencsésen honába ért. Mészáros attól tartván, nehogy e példa a ráczokkal szemben lévő cs. kir. zászlóaljakat elcsábítsa, eleinte szigort akart kifejteni a derék huszárok ellen. A közvélemény azonban annyira pártfogása alá vette őket, hogy megbüntetésökre gondolni sem lehetett. A hadügyminiszter tehát őket tüstént a szerbek ellen küldé le, azon rendelettel, hogy a legveszélyesb pontokra állíttassanak. A derék huszárok magok sem kivántak egyebet, s rendkivüli vitézséggel harczolának. Fiáth mindjárt az első csaták egyikében elesvén, életével is megpecsételte hazafias tettét.

A Würtembergi huszárok példáját a Sándor-ezred két százada követte legelőbb, még szeptemberben hazaszökvén Stiria fővárosából Grätzből. Ezóta majdnem hetenként érkezett a külföldről egy-egy csapat huszár, kijátszva minden rendszabályt, mely ellenök foganatba vétetett, legyőzve minden

akadályt, mely útjokba vettetett. Legszerencsésebbek voltak a Vilmos-huszárok, kiknek, bár nem egyszerre, majdnem egész ezrede hazajött Galicziából. Október elején egész négy század egyszerre érkezett meg. A hónap közepén ismét egy fél század jött utánok, két héttel később egy század, Szontagh hadnagytól vezetve, indult meg s bár a Dnieszternél elszélesztettek s némi veszteséget is szenvedtek, végre azonban mégis elérték Mármarost. Utólsó századjokat Zsurmay hadnagynak sikerűlt november első tizedében haza vezetnie. 1848. Okt.

Több bajjal, nagyobb veszélyekkel kellett megküzdenie a nádor-huszárok ama félszázadának, melyet Sréter Lajos százados és Dessewffy Dénes hadnagy Prága vidékéről indított a hazába. Sréter a maga egész századát be akarta hozni; de elárultatván, csak felével s evvel is több harcz és tetemes veszteség után, érhette el október közepén a határokat. Két héttel utóbb ugyanazon ezredből Virág hadnagy száznegyvened magával kelt utra; s még nagyobb veszélyek közt, kilencz társának eleste után, sikerűlt csak magát keresztül vágnia a kétszer utját álló osztrák hadakon. Az utólsó 12 nap alatt még csak annyi pihenésre sem volt idejök, hogy lovaikat lenyergelhették volna. Természetesen, ezekből csak kevésnek lehetett még hasznát venni.

November havában a Galicziában fekvő Koburg-huszárokat is ellentállhatlanúl megszállá a honvágy érzelme, s bár szoros őrizet alatt léteztek, és számos akadályt kellett legyőzniök, Sulyok és Skolimovszky hadnagyok vezetése alatt százötvenen mégis eljutottak Ungvárra. Pár héttel később Poplavszky, lengyel származású hadnagy, még egy századot vezetett be az országba, miután négy napon s éjen át negyvenöt mérföldön haladott át vele.

Ezen, hazafiságukért örök emlékezetre méltó derék huszárok, a kezdettől fogva benn lévő s nem kevesbbé jeles ezredekkel képezték aztán magkövét ama számos és kitünő lovasságunknak, mely annyi babért aratott, oly nagy szolgálatokat tett szabadságharczunkban.

1848. Okt.

Ugyanazon napon, midőn a külföldön lévő katonaság haza hivása megrendeltetett, a külföldön tartózkodó magyarok hazatérte iránt is alkotott egy határozatot a képviselőház. A megszűnt magyar és erdélyi kancelláriák több főhivatalnokai, valamint a rendesen Bécsben lakó főnemesek közől is többen még mindig külföldön tartózkodván, gyanúba estek, hogy egyik s másik a reactio szolgálatában működik hazája ellen. De különben is, az ország jelen helyzetében a hazának egy polgára sem vonhatván ki magát azon kötelesség alól, hogy a körülmények szerint személyesen is járuljon a haza megmentéséhez: az országgyülés parancsot bocsáta ki, hogy minden külföldön tartózkodó magyar, az osztrák tartományokból tizenöt, máshonnan harmincz nap alatt hazatérjen, csak a kormányküldetésben lévők, külföldi egyetemekben tanulók, kereskedők és betegek, vagy a távollétöknek más alapos okát adni tudók vétetvén ki a szabály alól.

Az olasz foglyok szabadon bocsáttatása.

Különössége miatt méltó végre megemlíteni a képviselőháznak ugyanazon üléséből kelt határozatát egy oly tárgyban, mely igen jellemzetes a megbukott osztrák kormányra nézve, s annak bűnlajstromába tartozik. A szegedi várban mintegy 15—20 év óta több száz olasz fogoly őriztetett, kik közől ha egy kettő néha elbocsáttatott is hazájába, megürült helyök azonnal újakkal töltetett be, úgy hogy számok mindig körülbelül ötszázra ment. Mióta e szerencsétlenek e várfogságban sínylődének, a politikai foglyok több izben nyertek amnestiát; de ezen szegény olaszok annak jótéteményében soha sem részesűltek. Deák Ferencz, még mint igazságügyminiszter, kérdést tőn a bécsi minisztériumnál, mi okból volnának elzárva e szerencsétlenek? S köz indignatióval hallá most a képviselőház, miképen Bach miniszter azt válaszolta légyen, hogy a megbukott kormány iratai közt annak semmi nyoma, hogy e szerencsétlenek valaha biró elébe állítva voltak volna, s még kevésbbé annak, hogy itélet következtében volnának el-

zárva; s elzáratásuk okául rendzavarásra való „hajlamukat“ adta. Ezek tehát jobbára politikai okokból, legfölebb rendőri elővigyázatból lévén elzárva, az országgyülés őket Pestre hozatni és szabadon bocsáttatni határozta. A fiatalabbak közől többen zászlaink alá álltak: mások, az ipar valamely ágát értvén, műhelyekbe léptek; mindnyájan mondhatatlan öröm s hálakönyek közt fogadták a már soha sem remélt szabadúlás szózatát. 1848. Okt.

